Volkovisker Yizkor Book

וואָלקאָוויסקער יזכור-בוך

רעדאקטירט
פון
דר. מאָזעס איינהאָרן

ערשטער באַנד

ניו־יאָרק, 1949

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

צום אָנרענק פון
מיין אומגעקומע־
נער פֿאַמיליע און
חרוב־גענואָרענער
וואָלקאָווי סקער
ק ה י ל ה

יזכור
וואלקאוויסק
סווילאשש-לימקאוו
פיעסק-פארזעוו
וואלף-זעלוו
אמסטיבאוו-רוזשנאי
מאסט-איזאבלין
ראש-קרעמיאניצע
יאלאוקע
תנצב"ה

Copyright 1949, *by Wolkovisker Yizkor Book*

All rights reserved. This book, or parts thereof, must not be reproduced in any form without permission of the publisher.

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

WOLKOVISKER YIZKOR BOOK

983 Park Avenue

New York 28, N. Y., U. S. A.

אינהאַלט

ערשטער באַנד

דר. מאָזעס אייזנהאַרן —

פאַרוואָרט 7
מיין פאַמיליע 11
די געשיכטע פון וואַלקאָוויסק 31
די געשיכטע פון די אידען אין וואַלקאָוויסק און די שטעטלעך 41
די סימפאָניע פון ערב שבת 47
די וואַלקאָוויסקער רבנים און דיינים 67
אידישע ערציהונג אין וואַלקאָוויסק 91
די ציוניסטישע באַוועגונג אין וואַלקאָוויסק 127
דער וואַלקאָוויסקער "בונד" 155
סאָציאַל־מעדיצינישע אַנשטאַלטען אין וואַלקאָוויסק 166
דער וואַלקאָוויסקער "מושב זקנים" 190
די וואַלקאָוויסקער פייערלעשער 198
דער וואַלקאָוויסקער "מכבי" 223
אַמאַטאָרען־טעאַטער אין וואַלקאָוויסק 236
פערזענליכקייטען 248
וואַלקאָוויסק און ארץ ישראל 277

אליהו שייקעוויטש —

מיינע פינף־און־פערציק יאָר אין וואַלקאָוויסק 345
דער וואַלקאָוויסקער בית־יתומים 370
די טרוימער און בויער פון וואַלקאָוויסק 413

טוביה פענסטער —

אין יענע צייטען 427

הרב אברהם זלמן קורין —

דריי וואַלקאָוויסקער תושבים 461

וועלוועל קרינסקי —

זאַמאָשטשע 466

חיים נאַחימאָווסקי —

קאַרטשיזנע 484

הרב יעקב זאַקהיים —

אָסטראָגער (קאָשטשושקע) גאַס 493

אליעזר קאַליר —

אַ טרער אויף דעם "וואַלקאָוויסקער לעבען" 507

צוויי־טער באנד

אליעזר קאליר —
דריי וואלקאוויסקער בעלי־בתים 513

יצחק בערעשקאוויסקי —
טיפען און פערזענליכקייטען 519

אלבום פון וואלקאוויסקער גרופען —
בילדער פון וואלקאוויסקער גרופען 551

שמואל ראטבארט („בודאזשניק") —
צייכנונגען פון וואלקאוויסק 571

וואלקאוויסקער רעליף ארגאניזאציעס —
בילדער פון גרופען 574

עזריאל ברושי (ברעסטאוויצקי) —
ליסקאוע 578

ד"ר יצחק גאלדבערג און יונה ברוכאנסקי —
די געשעהענישען אין ליסקאוע 589

אברהם עיין —
סוויסלאטש 600
חורבן סוויסלאטש 607

צבי (הערשעל) קאפלאן —
וואלפ 614
די פאסירונגען אין וואלפ 622

דר. מאַרעק קאפלאן —
די געשעהענישען אין פארזעוע 627

דר. יצחק רעזניק —
די געשעהענישען אין קרעמיאניצע 633

דר. מאָזעס איינהאָרן —
די פארניכטונג פון דער קהלה וואלקאוויסק און די ארומיגע שטעטלעך 637

יצחק טשאפער —
דער טראגישער גורל פון די וואלקאוויסקער אידען 790

דר. מאָזעס איינהאָרן —
די איבערלעבונגען פון איידא מאזאוער 878

בילדער־אלבום פון דער פאמיליע איינהאָרן —
בילדער פון פאמיליע־אלבום 892

היימישע ענינים פון ראובן רוטשיק ז"ל —
אויסצוגען פון "וואלקאוויסקער לעבען" 899

DR. MOSES EINHORN —
The Destruction of Wolkovisk 954
Wolkovisk — My Native Town 990

די ערשטע ידיעות וועלכע זיינען אָנגעקומען ביים סוף פונ׳ם לעצטען וועלט־קריג וועגען דער גרויזאַמער אויסראָטונג פון מיליאָנען אידען אין איראָפּע האָבען, פֿאַרשטעהט זיך, ערשיטערט יעדען איינעם פון אונז און, צו דער זעלבער צייט, כמעט ווי אָפּגעטעמפּט אונזערע חושים. אַזוי גרויס איז געווען דער חורבן און אַזוי ברייט אין פֿאַרנעם איז געווען דער צאָרן, וואָס האָט זיך אויסגעגאָסען אויף אונזערע אומגליקליכע ברידער און שוועסטער אין דער אַלטער היים, אַז ס׳האָט אַזש ביי פילע פון אונז אָפּ־גענומען דאָס לשון און מיר זיינען געבליבען ווי פֿאַרגליווערטע אין אָנגעזיכט פון די מורא׳דיגע גיהנום־ליידען, וואָס אונזערע נאָענטע און טייערע האָבען געהאַט אויסצושטעהן, און אין אָנגעזיכט פון דער שרעקליכער אכזריות, וואָס די דייטשע רוצחים האָבען צוזאַמען מיט זייערע מיטהעלפֿער פון אַנדערע פעלקער, אַרויסגעוויזען כלפי דער שוצלאָזער און אונטער־דריקטער אידישער באָפעלקערונג. אָבער צוזאַמען מיט׳ן גרויסען צער, וואָס האָט אונז אַלעמען אַרומגעכאַפּט אויף אונזער נאַציאָנאַלען אומגליק — די פֿאַרניכטונג פון אַ דריט־חלק פון אונזער פֿאָלק — האָט זיך, נאָך דער ערשטער אויפטרייסלונג, אָנגעהויבען אויסצושיילען ביי פילע פון אונז דער פערזענליכער וועהטאָג, דער צער אויפ׳ן אומקום פון קרובים און פריינט, חברים און לאַנדסלייט. ס׳האָט דערוואַכט ביי אונז אַ נאָגענדע בענקשאַפט און אַ רצון אויסצוגעפינען אַלע פרטים וועגען דעם טויט פון אונזערע ליבסטע און וועגען די עינויים וואָס זיי האָבען געהאַט אויסצושטעהן אין זייערע לעצטע יאָרען.

ביי מיר פערזענליך איז אָט דער רצון געקומען צום אויסדרוק אין אַ רייזע וואָס איך האָב אונטערגענומען קיין ארץ־ישראל באַלד ביי דער ערשטער מעגליכקייט — אין יאָר 1945 — כדי צו קריגען פון די געצעהלטע

געראַטעוועטע יחידים פון וואָלקאָוויסק, וואָס זיינען דאָן אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל, געוויס ידיעות און איינצעלהייטען וועגען דעם שיקזאָל פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג בכלל און פון מיין פאַמיליע בפרט. די ידיעות, וואָס איך האָב דאָרט באַקומען, האָבען מיר דאָן געגעבען דעם ערשטען אַלגעמיינעם איבערבליק איבער'ן גאַנג פון די טראַגישע געשעהענישען אין וואָלקאָוויסק — און האָבען מיך אויפגעטרייסעלט ביז צו דער טיפּעניש פון מיין האַרצען.

נאָכדעם ווי איך האָב זיך אומגעקערט קיין ניו־יאָרק האָב איך באַשלאָסען צו פאָראייביגען, אין דער פאָרם פון אָן אומפאַסענדען בוך, די וואָלקאָוויסקער קהילה, וואָס איז אינגאַנצען חרוב געוואָרען און פון וועלכער עס איז קיין זכר ניט געבליבען. אָבער, אויסער דעם ביסעל אינ־פאָרמאַציע, וואָס איך האָב געקראָגען אין ארץ־ישראל וועגען דער חורבן־תקופה, האָב איך ניט געהאַט קיין שום מאַטעריאַל — קיין שום ליטעראַרישע און געשיכטליכע שילדערונגען און בילדער — וואָס איז געווען נויטיג כדי אויפצושטעלען אַ לעבעדיג בילד פון דער אַלטער היימשטאָט. איך האָב זיך דעריבער געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט וואָלקאָוויסקער פאַראיינען און יחידים איבער דער גאַנצער וועלט — אַרגענטינע, קאַנאַדע, דרום־אַפריקע, אויסטראַליע, ארץ־ישראל, מעקסיקא, ענגלאַנד, פראַנקרייך, בעלגיע, איטאַליע, דייטשלאַנד, פוילען, א. א. — וועלכע האָבען מיר, לויט מיין בקשה, צוגעשטעלט אויטענטישע מאַטעריאַלען: עראינערונגען, גע־שיכטליכע באַשרייבונגען, שילדערונגען, כראָניקעס, בילדער, נומערען פון דער וואָלקאָוויסקער צייטונג "וואָלקאָוויסקער לעבען", א. א. וו.

איך בין געווען זעהר ערמוטיגט פונ'ם האַרציגען אָפּרוף וואָס איך האָב געקראָגען פון אונזערע לאַנדסלייט אין אַלע עקען וועלט. יעדער וואָלקאָוויסקער האָט זיך באַמיט מיר אַרויסצוהעלפען אין דער וויכטיגער אויפגאַבע וואָס איך האָב אויף זיך געמומען: ווער ס'האָט אַליין געשיקט מאַטעריאַלען און ווער ס'האָט צוגעשטעלט נייע אַדרעסען פון וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט ביי וועלכע ס'האָט זיך געפונען וויכטיגער מאַטעריאַל.

אויסער דעם האָב איך פערזענליך אַראַנזשירט, אין ניו־יאָרק און אין אַנדערע אַמעריקאַנער שטעט, באַגעגענישען און אינטערוויוען מיט פיל וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט, און פאַרצייכענט פאַרשיידענע עפיזאָדען, פאַקטען, נעמען פון וואָלקאָוויסקער עסקנים און פערזענליכקייטען, רשימות פון כלל־טוער אין די פאַרשיידענע פאָליטישע, געזעלשאַפטליכע, קולטורעלע און סאָציאַלע אָרגאַניזאַציעס און חברות פון אונזער ליבער היימשטאָט. אַ באַזונדערס־שווערע אַרבייט איז געווען צו אידענטיפיצירען די נעמען פון די מענשען אין די גרופּען־פאָטאָגראַפיעס, וועלכע מ'האָט מיר צוגעשיקט.

ס׳איז אויך געווען נויטיג צו עקזאַמינירען, צוזאַמענשטעלען און רעדאַקטירען דעם גאַנצען מאַטעריאַל, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמעלט. אָבער אין אַלגעמיין איז דאָס ״וואָלקאָוויסקער יזכור־בוך״ אַ קאָלעקטיוו שאַפונג פון אונזערע וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט איבער דער גאַנצער וועלט.

אַזוי ווי וואָלקאָוויסק האָט געדינט אַלס קולטורעלער, עקאָנאָמישער און געזעלשאַפטליכער צענטער פאַר פיל קליינע שטעטלעך פון איר אומ־געבונג, וועלכע האָבען אויך געטיילט איר טראַגישען און ביטערען גורל, האָב איך געפונען פאַר נויטיג צו ווידמען אַ ספּעציעלע אָפּטיילונג פונ׳ם בוך צו אייניגע פון די דאָזיגע שטעטלעך, וועגען וועלכע ס׳איז מיר גע־לונגען צו קריגען גענויע אינפֿארמאַציע איבער זייער לעבען און טראַגישען סוף. מיר ווייסען, אַז ניט נאָר די לאַנדסלייט פון די דאָזיגע שטעטלעך, נאָר אויך אונזערע וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט — וועלכע זיינען געווען ענג פֿאַרבונדען מיט די ארומיגע שטעטלעך און האָבען דאָרט געהאַט פיל קרובים פריינט און באַקאַנטע — זיינען זעהר פֿאַראינטערעסירט צו וויסען די פּרטים וועגען דעם גורל פון די שכנות׳דיגע שטעטלעך.

די שילדערונג פון די טרויעריגע פֿאַסירונגען אין וואָלקאָוויסק פאַר־נעמט אינ׳ם בוך אַריבער הונדערט־און־פופציג זייטען און גיט אַ געניעץ איבערבליק איבער אַלעס וואָס ס׳האָט פאַסירט אין וואָלקאָוויסק, אַנהויבענדיג פונ׳ם זומער, 1939, ביז צום מורא׳דיגען סוף.

פון באַזונדערס גרויסער באַדייטונג איז דער געניער באַריכט, וואָס ווערט פאַרעפענטליכט אינ׳ם בוך, וועגען דעם גורל פון אַלע וואָלקאָוויסקער אידען, משפחות און יחידים — אינגעטיילט לויט די גאַסען אין וועלכע זיי האָבען געוואוינט. דער באַריכט גיט יעדען וואָלקאָוויסקער אידען די מעגליכקייט צו ווייסען גענוי ניט נאָר וועגען דעם גורל פון זיינע אייגענע פאַמיליע־מיטגלידער נאָר אויך כמעט וועגען אַלע וואָלקאָוויסקער אידען. אַזאַ פולער באַריכט איז אַ זעלטענהייט אין אונזער גאַנצער חורבן־ליטעראטור פון די לעצטע יאָרען. דעם באַריכט האָט צונויפגעשטעלט אונזער ליבער און איבערגעגעבענער לאַנדסמאַן יצחק טשאַפּער, וועלכער איז געבוירען געוואָרען אין וואָלקאָוויסק און האָט דאָרט געוואוינט אַלע זיינע יאָרען. ער האָט דורכגעמאַכט דעם גאַנצען ליידענס־וועג פון אונזער באַליבטער היימ־שטאָט און איז אייגנער פון די וועניגע וואָלקאָוויסקער וועלכע זיינען לעבען־געבליבען נאָכ׳ן גרויסען חורבן.

אינ׳ם בוך איז אויך פאַראַן אַן ענגלישע אָפּטיילונג אין וועלכער ס׳וועלען געגעבען אַ תמצית׳דיגע באַשרייבונג וועגען וואָלקאָוויסק און איר לעבען און אַ געניע שילדערונג פון די טראַגישע געשעהענישען אין וואָל־קאָוויסק ביז צו איר אונטערגאַנג. דאָס איז געטאָן געוואָרען צוליב דעם,

כדי אויך די יוגענד, וואס שטאמט פון וואלקאוויסקער עלטערן און באהערשט ניט די אידישע שפראך, זאל האבן די מעגליכקייט זיך צו באקענען מיט דער היימשטאט פון זייערע עלטערן.

אינ׳ם בוך זיינען פארן קרוב צו דריי הונדערט פאטאגראפישע בילדער, וועלכע לעבען־אויף די גאנצע שטאט — כמעט אלע וואלקאוויסקער גאסען און אנשטאלטן, ארגאניזאציעס און אינסטיטוציעס, פארטייען און שולען — אזוי, אז כמעט יעדער וואלקאוויסקער וועט געפינען אינ׳ם בוך דאס הויז אין וועלכן ער איז געבוירען געוואָרען און אויך פיל פנימ׳ער פון זיינע נאהענטסטע און באליבטסטע מענשען.

איך קען דאָ ניט אויסרעכענען די נעמען פון אלע די יעניגע, וועלכע האבן מיר געהאלפען צוזאמענשטעלען דעם בוך, וייל דאס וואלט פארנומען צופיעל פלאץ. די צאל פון די דאזיגע מענשען איז זעהר גרויס. הונדערטער וואלקאוויסקער לאנדסלייט פון אלע טיילען וועלט האבען ביגעטראגען זייער חלק צו דער דאזיגער ארבייט. איך שיק דאָ אלעמען מיין אויפ־ריכטיגען דאנק פאר זייער מיטהילף אין דער שאפונג פונ׳ם ״יזכור־בוך״.

כאטש דאס ״וואלקאוויסקער יזכור־בוך״ טראגט אָ לאקאלען כאראק־טער, שפיגעלט עס פונדעסטוועגען, אין אָ גרויסער מאס, אויך אפ דאס לעבען און שאפען פון הונדערטער מזרח־אייראפעאישע אידישע שטעט און שטעטלעך אין די לעצטע צוויי דורות. אין כמעט אלע אידישע קהילות פון מזרח־אייראפע האבען עקזיסטירט און זיך ענטוויקעלט עהנליכע ארגאניזאציעס און אינסטיטוציעס, אנשטאלטען און שולען, ווי די וואס האבען זיך געפונען אין וואלקאוויסק. דאריבער איז דאס ״וואלקאוויסקער יזכור־בוך״ פון גרויס אינטערעס אויך פאר׳ן אלגעמיינעם אידישען לעזער־פובליקום, פאר יעדען אידען וואס וויל זיך נעהענטער באקענען מיט׳ן עכטען אידישען לעבענס־שטייגער. אויך דער צוקונפטיגער אידישער היס־טאריקער וועט קענען שעפען פונ׳ם בוך וויכטיגען מאטעריאל פאר זיינע פארשונגען איבער דעם אידישען לעבען אין מזרח־אייראפע.

איך וויל דאָ באזונדערס אויסדריקען מיין הארציגסטען דאנק און אנערקענונג צו די פאלגענדע פערזאנען, וועלכע האבען מיר געטרייי מיט־געהאלפען אין דער צוגרייטונג, באארבייטונג, צוזאמענשטעלונג און רע־דאקטירונג פונ׳ם „וואלקאוויסקער יזכור־בוך״: חיים ווינער — באקאנטער העברעאיש־אידישער שריפטשטעלער און טשארלס ה. קאוון — באוואוסטער ענגליש־אידישער פובליציסט. איך גיב דאָ אויך אָ יישר־כוח דעם באגאבטען מאלער נאטע קאזלאווסקי פאר זיינע פייגע אילוסטראציעס צום בוך.

דר. מאזעס איינהארן

מיין פאַמיליע

די פאַמיליע איינהאָרן

איידער איך הויב אָן צו באַשרייבען מיין חרוב־געוואָרענע געבורט־שטאָט וואָלקאָוויסק — איר געשיכטע און אַנטוויקלונג, אירע טרויעריקע און בויערן, אירע טיפען און פערזענליכקייטען — דערלויב איך מיר צו געבען אַ קורצע שילדערונג פון מיין אייגענער משפּחה, די פאַמיליע איינהאָרן. איך בין זיכער, אַז מיינע וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט, וועלכע האָבען גוט געקענט מיין משפּחה, וועלען פאַרשטעהן דעם אינערליכען דראַנג וואָס טרייבט מיך דאָס צו טאָן.

די פאַמיליע איינהאָרן איז אַ אַלטע, גרויסע און פאַרצווייגטע משפּחה. די איינהאָרנ'ס זיינען צעשפּרייט אין פאַרשיידענע לענדער, און ווען איך זאָל דאָ וועלען ברענגען די לעבענס־געשיכטע און כאַראַקטעריסטיק פון זיי אַלע, וואָלט עס פאַרנומען זעהר פיל פּלאַץ. איך וועל זיך דאַריבער באַגנוגענען מיט דעם וואָס איך וועל דאָ דערמאָנען די גאָר־באַוואוסטע פון צווישען די איינהאָרנ'ס און די יעניגע וועלכע זיינען מיר אַמבעסטען באַקאַנט און נאָענט. איך וועל אָנפאַנגען מיין שילדערונג מיט אַ קורצער באַשרייבונג פון מיין פאַמיליע־בוים (לויט דער אינפאָרמאַציע וואָס ס'האָט מיר צוגעשטעלט דר. שמעון איינהאָרן פון תל־אביב) — אָנהויבענדיג פון ר' עוזר'ן, דער זעקסטער דור פאַר מיר.

ר' עוזר, וועלכער האָט געוואוינט אין גראָדנער געגענד, איז געווען דער איידעם פון ר' צבי הירש יאָנאָווער און דער שוואָגער פון ר' יהושע צייטלין און ר' אהרן ברוידע. ר' עוזר'ס זוהן איז געווען ר' איסר.

ר' איסר האָט געהאַט דריי זיהן: צבי הירש (דער בכור), וועלכער איז געווען מיין עלטער־זיידע, זאב וואָלף (וועלכער האָט מחבר געווען אַ פיינעם פּירוש אויף מדרש־רבה) און עוזר „דער מאָסקווער".

עוזר „דער מאָסקווער" האָט געהאַט אייניגע טעכטער און פיר זיהן: איסר „דער גרויסער" (מען האָט אים אָזוי געפּרופען ווייל ער איז געווען אַ הויכער), וועלכער האָט געוואוינט אין גראָדנע, שמואל־לייב (וועלכער איז אַוועקגעפאָרען אויף אַ פאָרשונגס־עקספּעדיציע קיין נאָרד־אַפריקע און איז דאָרט נעלם געוואָרען), יצחק און אליהו.

איסר „דער גרויסער" האָט געהאַט דריי זיהן: אברהם (רב פון סו־כאָוואָליע), מענדעל און משה (וועלכער האָט געוואוינט אין ביאַליסטאָק).

אברהם (דער סוכאָוואָליער רב) האָט געהאַט דריי טעכטער און דריי זיהן, פון וועלכע ס'איז באַזונדערס באַקאַנט פראָפעסאָר מאָקס איינהאָרן (באַריהמ־טער מאָגען־ספּעציאַליסט אין ניו־יאָרק).

מענדעל'ס אַ איניקעל איז דר. שמעון איינהאָרן (אַ באקאנטער העברע־איסט און למדן), וועלכער האָט געוואוינט אין מינסק און איז בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה געווען אַ מיליטערישער דאָקטאָר; ער האָט זיך שפּעטער באַזעצט אין תל־אביב, וואו ער וואוינט ביז צום היינטיגען טאָג, און איז טעטיג אויף זיין געביט — אַלס ספּעציאַליסט פאַר נערוון־קראַנקהייטן.

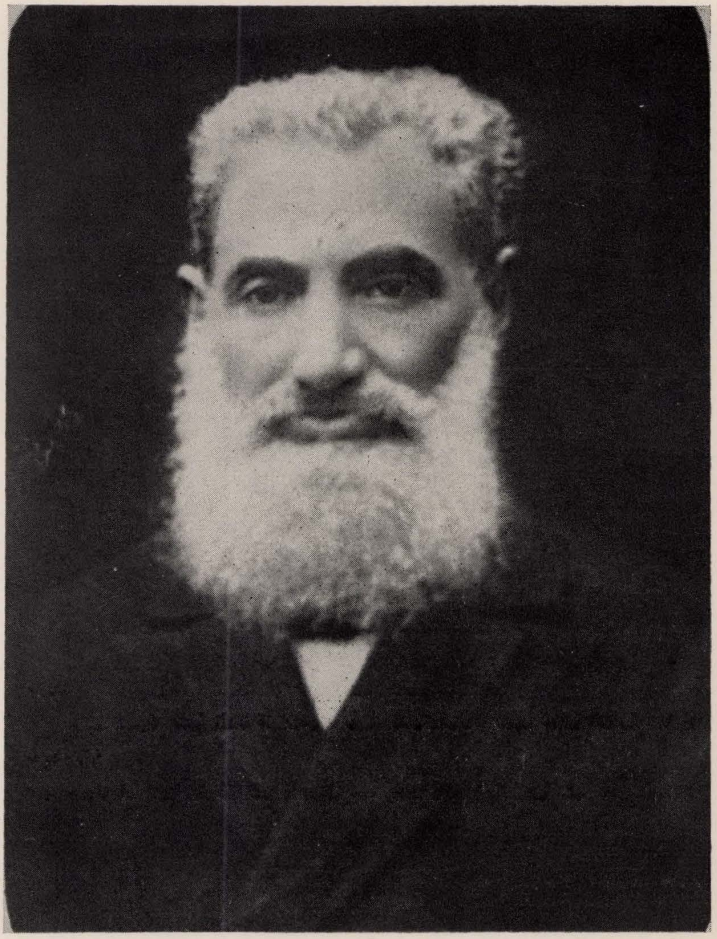
משה האָט געהאַט דריי טעכטער און דריי זיהן, צווישען וועלכע ס'זיינען געווען באַזונדערס באַקאַנט: אהרן איינהאָרן (באַוואוסטער אידישער שרייבער און מיטאַרבייטער פון„ם וואַרשעווער „היינט"), וועלכער איז אומגעקומען דורך די נאַציס, און יוסף איסר — אַ אַגראָנאָם און אייגער פון די ערשטע לעהרער אין „מקוה־ישראל" און פאַרפאַסער פון העברעאישע ווערק אויפ'ן געביט פון אַגראָנאָמיע. ער איז אויך באַקאַנט אלס דער קלאַסישער איבערזעצער פון קארליל און היפאָליט טען אויף העברעאיש.

אליהוים קינדער — חיים משה, איסר, לאה און חאַשע — האָבען אויס־געוואַנדערט קיין אַמעריקע. זייערע קינדער — באַוואוסטע סוחרים, אינ־דוסטריעלער און פראָפעסיאָנאַלען — וואוינען אַלע אין די פאַראייניגטע שטאַטען.

צבי הירש, מיין עלטער־זיידע, האָט געהאַנדעלט מיט טערפענטין און גע־וואוינט אין סלאָנים, וואו ער איז אויך געשטאָרבען.

חיים עוזר (מיין זיידע) איז געווען דער עלטסטער זוהן פון צבי־הירש'ען. חיים עוזר איז געווען דער ערשטער איינהאָרן וואָס האָט זיך באַזעצט אין וואָלקאָוויסק, וואו ער האָט אויך געהאַנדעלט מיט טערפענטין. מיין זיידע חיים עוזר איז געשטאָרבען יונגערהייט און נאָך זיין טויט האָט זיין פרוי דבורה (מיין באָבע) וויייטער אָנגעפיהרט מיט'ן מסחר פון טערפענטין און שפּעטער געעפענט אַ אַפּטייק־קראָם. מיין זיידע חיים עוזר האָט געהאַט זעקס זיהן און דריי טעכטער: רבקה־עלקע, יוסף־איסר (מיליטערישער דאָקטאָר אין מאָסקווע), שמואל, שאול־זלמן, בלומע, קדיש־בנימין, יצחק־זעליג (געווען אינזשעניר אין פּעטערבורג און געמאַכט פאַרשיידענע ערפינדונגען), צביה און צבי־הירש (מיין פאָטער).

רבקה־עלקע האָט געהיראַט ר' דוד שלמה גראָדזענסקי (רב פון איוויע) — און זייער זוהן איז געווען דער באַריהמטער רב און גאון ר' חיים עזר

צבי הירש איינהאָרן
מײַן פאָטער
געשטאָרבען אין וואָלקאָוויסק אין יאָר 1918

ZWI HIRSCH EINHORN
My Father, died in Wolkovisk, 1918.

גראדזענסקי (פון ווילנע), וועלכער איז געשטאָרבען בײם אָנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. רבקה־עלקע'ס אַ טאָכטער (אַ שוועסטער פון ר' חיים עוזר גראדזענסקי) איז געווען פאַרהיראַט צו הרב ר' יצחק קאַסאָווסקי (וועלכער איז געווען רב אין וואָלקאָוויסק).

שמואל'ס זיהן זיינען געווען: חיים עוזר (אַדוואָקאט אין וואָלקאָוויסק) און יאַנקעל (האָט געהאַט אַ באקאַליי־קראָם אין וואָלקאָוויסק), וועמעס זוהן מולקע (שמואל איינהאָרן) וואוינט איצט אין תל־אביב און איז דאָרט אַ באַ־קאַנטער סוחר און אימפאָרטער.

קדיש־בנימין איז געווען דאָקטאָר־מעדיצין און אויך — אין משך פון אַ באשטימטער צייט — קאַזיאָנער ראַבינער אין וואָלקאָוויסק; זיין זוהן איז דער באַוואוסטער אידישער דיכטער דוד איינהאָרן.

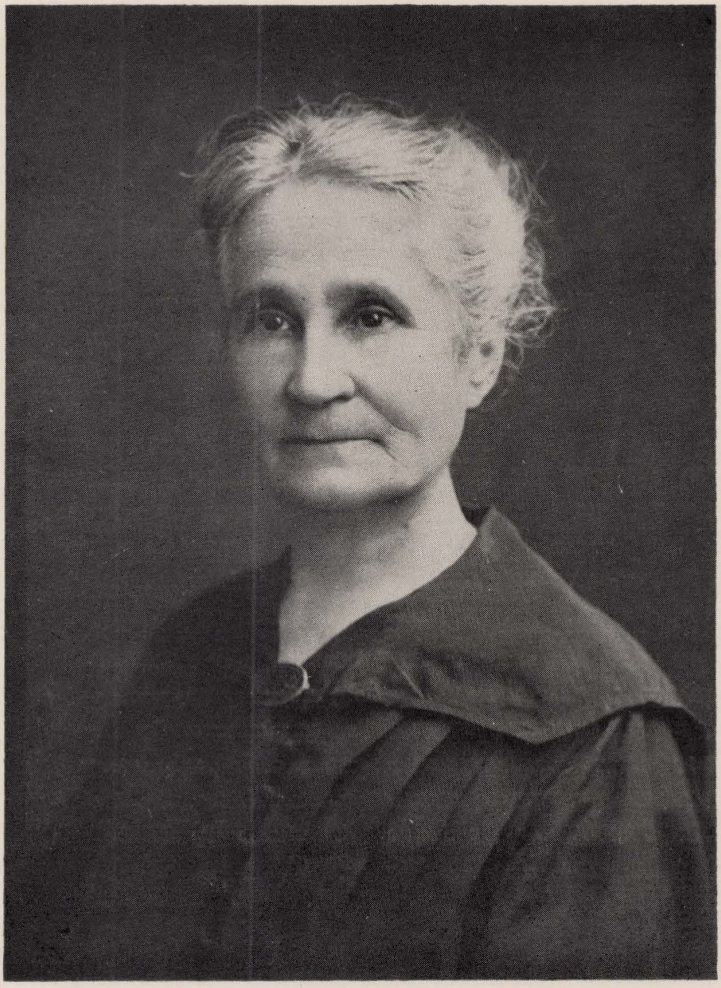
מיין פאָטער צבי־הירש איז געווען דער אינגסטער זוהן פון מיין זיידען ר' חיים עוזר, און ער האָט נאָך דעם טויט פון זיין מוטער דבורה איבערגע־נומען איר אַפטייק־קראָם אין וואָלקאָוויסק. ער איז דעריבער געווען באַ־קאַנט אין וואָלקאָוויסק אונטער'ן נאָמען „הערשל דער אַפטייקער".

**
*

דער גורל האָט געוואָלט, אז איך זאָל נאָך יונגערהייט אָפּגעריסען ווערען פון מיין היים. אַלס אַ יונגער אינגעל בין איך אַוועקגעפאָרען קיין ארץ־ישראל צו לערנען אין דער העברעאישער „הרצליה"־גימנאַזיע, און שפּעטער האָב איך שטודירט מעדיצין אין אַמעריקע. אָבער איך בין שטענדיג גע־בליבען צוגעבונדען צו מיין ליבער פאַמיליע און היימשטאָט. די ווארימע האַרציגע אַטמאָספערע פון אונזער הויז איז מיר געבליבען אין זכרון פון מיינע פריהסטע קינדער־יאָרען — און איך האָב מיך שטענדיג באַמיהט אָנ־צוהאַלטען די פאַרבינדונג מיט מיינע נאָענטסטע און טייערסטע. אַלס שילער פון דער „הרצליה"־גימנאַזיע פלעג איך זומער־צייט קומען צופאָרען אַהיים אויף וואקאַציע, און אויך שפּעטער, אַלס דאָקטאָר אין אַמעריקע, פלעג איך פון צייט צו צייט באַזוכען מיין פאַמיליע אין וואָלקאָוויסק. פאַרשטעהט זיך, אַז איך האָב שטענדיג אָנגעהאַלטען אַ שריפטליכען קאָנטאַקט מיט מיין משפּחה, וועלכע איז מיר געווען אייניגעבאָקען אין האַרצען.

מיין פאָטער

ווי לעבעדיג שטעהט פאָר מיינע אויגען מיין פאָטער מיט זיין סימפּאַטישען אויסזעהן. ער איז געווען פון מיטעלען וואוקס און האָט פאַרמאָגט פיינע געזיכט־שטריכען און אַ געדיכטען קאָפּ האָר. ער איז געווען גוט און אידעל און אַלע וואָלקאָוויסקער אינוואוינער, סיי אידען און סיי קריסטען, האָבען

מיכלע קאַגאַן־איינהאָרן
מיין מוטער
געשטאָרבען אין וואַלקאָוויסק אין יאָר 1926

MICHLIA KAGAN EINHORN
My Mother, died in Wolkovisk, 1926.

אים רעספעקטירט און זיך באַצויגען צו אים מיט גרויס צוטרוי. מענשען פלעגען קומען זיך צו עצה'ען מיט אים וועגען זייערע קראַנקהייטען און אַנ־דערע ענינים, און ער איז קיינמאָל ניט מיד געוואָרען ארויסצואווייזען זיין גוטסקייט און געדולד צו אַלעמען און אויפנעמען יעדען איינעם מיט אַ האַר־ציגען שמייכעל. ער פלעגט שרייבען הונדערטער אַדרעסען פאַר די איינ־וואוינער פון שטאָט צו זייערע קרובים און פריינד אין אַמעריקע. ער האָט געהאָט טיפע ידיעות אין דער וויסענשאַפט פון פאַרמאַצעווטיק און אין טע־ראַפּיע. וועג איך בין שוין געווען אַ דאָקטאָר־מעדיצין און פלעג פאַרען אַהיים קיין וואָלקאָוויסק אויף באַזוכען, פלעג איך דורכקוקען זיינע פאַרבליבענע פאַרמולעס און זיך ממש וואונדערען אויף זיין גרויסער קענטעניש פון פאַר־מאַצעווטיק. איך אַליין, אין מיין אייגענער פּראַקטיק, האָב זיך ניט אָפּגע־האַלטען פון צו באַנוצען זיך מיט פילע פון זיינע פאַרמולעס, וועלכע האָבען זיך אָפט אַרויסגעוויזען צו זיין זעהר דערפאָלגרייך.

ער האָט זיך באַצויגען מיט גרויס ליבשאַפט צו זיינע קינדער און האָט זיי אַלעמען געגעבען אַ גוטע דערציהונג. ער איז געווען אַ רעליגיעזער איד — ער פלעגט דאַוונען יעדען פריהמאָרגען — אָבער ניט קיין פאַנאַטיקער, און ער האָט זיך באַצויגען מיט טאָלעראַנץ צו אַלע מענשען. ערב פסח פלעגט ער צוגרייטען חרוסת און פיל וואָלקאָוויסקער פלעגען צו אונז קומען נעמען חרוסת פאַר די סדרים. ער האָט מיט זיין גוטסקייט און איידעלקייט געדינט אַלס אַ גלעזנצענדער ביישפּיל פאַר זיינע קינדער, און נאָך זיין טויט, ו' טבת תרע״ט (1918), האָבען מיינע שוועסטער, פּעשקע און ראָזע, איבערגע־נומען די מצווה פון שרייבען אַדרעסען פאַר וואָלקאָוויסקער איינוואוינער צו זייערע אַמעריקאַנער קרובים און פריינד.

מיין מוטער

מיין מוטער מיכלע האָט געשטאַמט פון לידע און איז געווען די טאָכ־טער פון ר' חיים לייב קאַגאַן, אַ אַנגעזעהענער לידער סוחר און עסקן. לידער אידען פלעגען ביי אים אינלייגען געלט פון יתומים, אָרימע כלות א. אַז. וו. ביז'ן היינטיגען טאָג דערמאָנען נאָך די לידער לאַנדסלייט אין אַמעריקע דעם נאָמען פון ר' חיים לייב קאַגאַן מיט גרויס אַכטונג און רעספּעקט.

מיין מוטער האָט אויסגעזעהן אַריסטאָקראַטיש. זי איז געווען הויך און שלאַנק און שעהן. זי איז געווען אי גוט אי אייידל, און האָט ליב געהאַט זיך אָנצוטאָן עלעגאַנט. זי האָט אויך פאַרמאָגט אַ הויכע אינטעליגענץ און אַ טיפען פארשטאנד. זי איז געווען שטאַרק אינטערעסירט צו אירע קינדער און האָט, צוזאַמען מיט מיין פאָטער, געשאַפען אין אונזער הויז די וואַרימע

ליזע איינהאָרן־חאַראַך
מיין שוועסטער
געשטאָרבען אין תל־אביב אין יאָר 1946

LISA EINHORN CHARACH
My oldest Sister, died in Tel Aviv, 1946.

אטמאספערע, וואס האָט אונז, קינדער, צונויפגעקניפט אינער מיט'ן אַנ־דערען אין די ענגסטע פאַרבינדונגען פון ליבשאפט און איבערגעגעבנקייט.

וועז מיין מוטער איז אין יאָר 1926 שווער קראַנק געוואָרען, האָב איך פאַרשלאָסען מיין אָפיס אין ניו־יאָרק און בין אַוועקגעפאָרען קיין וואלקאָוויסק. אַלע קינדער זיינען געווען פאַרזאמעלט אין הויז. מיינע שוועסטער ליזע, ראָזע און פעשקע זיינען מיט איר געווען אין משך פון דער גאַנצער צייט פון איר קראַנקהייט און אויף איר אויפגעפאַסט. זי איז געשטאָרבען דעם ערשטען טאָג שבועות תרפ"ו (1926).

מיינע עלטערען האָבען געהאַט זיבען קינדער: שמואל, ליזע, עוזר (אַסקאַר), ראָזע, דאָרע, איך און פּאָליע (פּעשקע).

שמואל איז געשטאָרבען וועז ער איז נאָך געווען אַ קליין קינד — אינגאַנצען פינף יאָר אַלט.

מיין שוועסטער ליזע

מיין עלטסטע שוועסטער ליזע האָט געהייראַט מיט שמשון חאַראַך און געווואוינט אין וואַרשע און אין לאָדזש, ביז זי האָט, צוזאַמען מיט איר מאַן, עולה געווען קיין ארץ־ישראל, אין אַנהויב פון די דרייסיגער יאָרען, און זיך באַזעצט אין תל־אביב.

אין אירע יונגע מיידעלשע יאָרען איז ליזע געווען פאַרערבענט אַלס איינע פון די שענסטע און אינטעליגענטסטע מיידלעך פון וואָלקאָוויסק. זי האָט זיך אויך אויסגעצייכענט מיט איר גוט האַרץ און געווען זעהר איבער־געגעבען צו איר געבורטס־שטאָט מיט אירע וואוילטעטיגע אינסטיטוציעס. מיר, די אינגערע קינדער, פלעגען שטענדיג אָרויפקוקען צו אונזער עלטערער שוועסטער ליזע מיט גרויס פאַרעהרונג און ליבשאפט.

נאָך דעם לעצטען וועלט־קריג, אין יולי 1945, באַלד ווי ס'האָט זיך נאָר געמאַכט די ערשטע מעגליכקייט, בין איך אָפּגעפלויגען פון ניו־יאָרק קיין ארץ־ישראל צו באַזוכען מיין שוועסטער ליזע. די אירע אָפּפאישע מלחמה האָט זיך דאַן נאָר־וואָס געהאַט פאַרענדיגט, און איך בין געווען אפשר דער ערשטער ציווילער, וואָס איז געקומען נאָך דעם קריג קיין ארץ־ישראל. די אויסערארדענטליכע פרייד, מיט וועלכער מיין שוועסטער האָט מיך אויפגע־נומען, האָט דאָך ניט געקענט פאַרלייכטערען די שרעקליכע אַנגסט וואָס זי האָט געפילט. איר ליבע צו דער משפּחה איז שטענדיג געווען אַ טיפע, און אזוי ווי זי האָט אליין ניט געהאַט קיין קינדער, זיינען ראָזע'ס און פּעשקע'ס קינדער געווען איינגעבאַקען אין איר האַרצען גלייך ווי זיי וואָלטען געווען אירע אייגענע.

אָסקאַר אײנהאָרן
מײַן ברודער
אומגעקומען פון די נאַציס אין טשענסטאָכאָוו אין יאָר 1944

OSCAR EINHORN
My Brother, slain by the Nazis in Czenstochova, 1944.

זייענדיג אין ארץ־ישראל, האָב איך אויסגעפונען דורך קאָטליאַרסקי'ן, רויטמאַן'ען און שיינע ליפשיץ — די לעבען־געבליבענע עדות פון די טראַגישע פאַסירונגען אין וואַלקאָוויסק — וועגען דעם ביטערען גורל פון מיין משפחה, וואָס האָט געטיילט דעם שיקזאָל פון אלע וואַלקאָוויסקער אידען. ס'האָבען מיר אָבער געפעלט דער כוח און דער מוט איבערצוגעבען די שרעקליכע נייעס צו מיין שוועסטער ליזע, מיט וועלכער איך האָב זיך, בשעת מיין באַזוך אין ארץ־ישראל, שטענדיג געהאַלטען צוזאַמען. זי פלעגט מיך טעגליך פרעגען, אויב איך האב עפעס אויסגעפונען נייעס פון וואַלקאָוויסק, און פלעגט זיך אַרומטראָגען מיט דער האָפנונג, אַז אפשר איז דאָך עמיצער פון אונזער משפחה לעבען געבליבען. „אויב ראָזע און פעשקע זיינען לעבען געבליבען — פלעגט זי אָבער צו דער זעלבער צייט טענה'ן — וואָלטען זיי דאָך זיכער געפונען אַ וועג צו שטעלען זיך אין פאַרבינדונג מיט אונז, און אויב זיי זיינען באמת אַלע אַוועק פון דער וועלט, דאַן האָט פאַר מיר ניט קיין זינען דאָס ווייטערדיגע לעבען".

צוריקקומענדיג קיין אַמעריקע האָב איך איר רעגעלמעסיג געשריבען אויספירליכע בריוו און זי געטרייסט. איך האָב איר געשיקט פיל מתנות, כדי זי זאָל וויסען, אז זי איז שטענדיג איינגעבאַקען אין מיין האַרצען. זי האָט אָבער, ליידער, ווייניג געשריבען און איך האָב אָפט געמוזט וואַרטען אַ לאַנגע צייט אויף אירע בריוו, וועלכע האָבען שטענדיג געאָטעמט מיט גרויס ליבשאפט און איבערגעגעבענקייט.

ווי אַ דונער אין מיטען העלען טאָג האָט מיך געטראָפען די שרעקליכע ידיעה, אַז מיין שוועסטער ליזע איז פלוצים קראַנק געוואָרען און געשטאָרבען — ט"ו סיון תש"ו (יוני 1946).

מיין ברודער אָסקאַר

מיין ברודער אָסקאַר האָט יונגערהייט פאַרלאָזען דאָס הויז און אַוועק קיין טאַשקענט, און שפעטער זיך באַזעצט אין סאָסנאָוויץ, וואו ער האָט געהייראָט און געעפענט אַ געשעפט פון אָפּטישע און פאָטאָגראַפישע אַרטיקלען. ס'איז אים געגאַנגען גוט און ער פלעגט פון מאָל צו מאָל פארען קיין וואָלקאָוויסק זיך צו זעהן מיט דער משפחה. ער האָט געהאַט דריי קינדער. בשעת די נאַציס האָבען פאַרנומען סאָסנאָוויץ און האָבען דאָרט אינגעפירט אַ געטאָ, איז אים געלונגען צו קריגען אַ אַרישען פאספאָרט און זיך אויסצובאַהאַלטען אַלס אַריער אין טשענסטאָכאָוו. אין יאָר 1944 האָבען די נאַציס אויסגעפונען וועגען אים און דערשאָסען. איין טאָכטער זיינע, טערעניא, וואָס איז געווען פאַרהייראט און געווואוינט אין אָסטרין, איז אומגעקומען צוזאַמען מיט אירע צוויי קליינע קינדער. די צווייטע טאָכטער, האַלינא, איז אַוועק־

רָאזע איינהאָרן־פּשעניצקי
מײַן שוועסטער
אומגעקומען אין אוישוויץ אין יאַנואַר 1943

ROSA EINHORN PSHENITZKI
My Sister, slain by the Nazis in Auschwitz, January, 1943.

דאָרע איינהאָרן
מיין שוועסטער
געשטאָרבען פון טיפוס אין וואָלקאָוויסק אין יאָר 1919.

DORA EINHORN
My Sister, died of typhus in Wolkovisk, September, 1919.

פּאַליע איינהאָרן-יאַנאָווסקי
מײַן שוועסטער
אומגעקומען אין טרעבלינקע אין דעצעמבער 1942

PAULA EINHORN YANOVSKI
Slain by the Nazis in Treblinka, December, 1942

געשיקט געוואָרען קיין טערעזיענשטאָט וואו זי איז געווען צוויי אָן א האַלב יאָר אין דעם דאָרטיגען קאָנצענטראַציע־לאָגער, און איז על פּי נס געבליבען לעבעדיג. אירע צוויי קינדער זיינען אויך לעבעדיג געבליבען. אסקאָר'ס פּרוי און זיין זוהן, יערזשי, האָבען געוואוינט אין וואַרשע, וואו זיי האָבען געלעבט אַלס אַריער די גאַנצע צייט פון דער מלחמה און זיי זיינען אויך ניצול געוואָרען פון טויט.

מיין שוועסטער ראָזע

מיין שוועסטער ראָזע איז געווען זעהר באַליבט אין וואָלקאָוויסק. זי האָט פֿאַרמאָגט פיל שעהנקייט און גרויסע אינטעליגענץ. זי איז געווען זעהר אייִדעל און גוט־האַרציג. זי איז אויך געווען — אַזוי ווי מיין מוטער — הויך, שלאַנק און גראַציעז. זי האָט געהאַט געדיכטע שוואַרצע האָר, גרויסע שוואַרצע אויגען, פיין־געשניצטע געזיכט־שטריכען און א שמייכעל, וואָס האָט אויסגעדריקט גרויס גוטסקייט און סימפּאַטיע צום מיט־מענשען. זי איז געווען איבערגעגעבען מיט'ן גאַנצען האַרצען צו די אָרימע און אונ־טערדריקטע, און זי האָט זיך אין איר יוגענד באַטייליגט אין דער בונדיס־טישער באַוועגונג. אין די לעצטע יאָרען איז זי אויך געווען פאַראינטערע־סירט אין ארץ־ישראל.

ראָזע האָט געענדיגט די רעגירונגס־גימנאַזיע אין גראָדנע, און נאָכ־דעם שטודירט אין וואַרשע, וואו זי האָט געענדיגט אַלס דענטיסטין נאָך פּאַר'ן ערשטען וועלט־קריג, און געעפענט א קאַבינעט אין וואָלקאָוויסק. איך ג־דענק נאָך היינט, מיט וואָס פֿאַר א פרייד מען פלעגט זיך ביי אונז אין הויז גרייטען פֿאַרען אָפּנעמען ראָזע'ן פון דער באַן־סטאַנציע וועו זי פלעגט, אַלס גימנאַזיסטין, קומען פון גראָדנע אַהיים אויף פּסח.

אין צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען אלע מיינע שוועסטער (אויסער פּעשקע'ן) אַוועק קיין רוסלאַנד — און ראָזע איז שפּעטער אָנגע־שטעלט געוואָרען אַלס דענטיסטין אין מינסקער זעמסטוואָ. וועו מיין פאָטער איז, אין יאָר 1918, קראַנק געוואָרען, האָט זיך ראָזע אומגעקערט קיין וואָל־קאָוויסק און אויפגעפאָסט אויף מיין פאָטער ביז צו זיין פּטירה. זי האָט אויך ווידער געעפענט איר קאַבינעט אין וואָלקאָוויסק און דערוואָרבען א גרויסע פּראַקטיק. זי איז געווען איינע פון די פאָפולערסטע דענטיסטינס אינ'ם גאַנ־צען ראַיאָן. זי האָט שפּעטער געהיראַט מיט אינזשעניר מוליע פּשעניצקי, וועלכער האָט געהאַט א גרויס געשעפט פון עלעקטרישע און גלאָז אַרטיקלען. זי האָט אָבער ווייטער אָנגעהאַלטען איר פּראָפעסיע. וועו ס'איז געבוירען געוואָרען איר ערשט קינד, א מיידעלע, האָט זי עס א נאָמען געגעבען דאָרע — נאָך איר ליבער יונג־פֿאַרשטאָרבענער שוועסטער.

טערעניע איינהאָרן־
גרינקראָוט

מיין ברודער׳ס טאָכטער

אומגעקומען פון די נאַצישׂ מיט
אירע צוויי קינדער

קינדער פון מיין פאַמיליע

רעכטס: מילא **און** הירש׳ל, מיין שוועסטער פּעשקע׳ס קינדער — **אומגעקומען אין טרעבלינקע אין דעצעמבער** 1942.

לינקס: יוליק **און** האַנקע, מיין ברודער׳ס אייניקלעך, **אומגעקומען פון די נאַצישׂ מיט זייער מוטער** טערעניע.

ראָזע האָט באַהאַנדעלט אירע פּאַציענטן — סיי אידען און סיי קריס־טען, סיי רייכע און סיי אָרימע — אויף אַ גלייכען אופן, ניט קוקענדיג אויף דעם צי זיי האָבען געקענט צאָלען אָדער ניט. זי איז שטענדיג געווען גרייט צו העלפען אָרימעלייט, און זי פלעגט ביישטייערען מיט אַ ברייטער האַנט פאַר יעדען גוטען צווועק, אידישען און ניט־אידישען צוגלייך. די וואָל־קאָוויסקער אידען האָבען זי פאַררעכענט אַלס זייער ערשטע בירגערין. אין צייט פון דער נאַצי־הערשאַפט, וועו די רוצחים האָבען קאָנצענטרירט אַלע וואָלקאָוויסקער אידען אין די בונקערס און ראָזע האָט געקראָגען אַ ספּע־ציעלע דערלויבעניש צו בלייבען אין שטאָט און אָנצוגעהן מיט איר פּראַקטיק אַלס דענטיסטין — פלעגט ראָזע צושטעלען צו דר. מאַרעק קאַפּלאָן און דר. יצחק רעזניק (וועלכע האָבען זיך דאָן געפונען אין די וואָלקאָוויסקער בונ־קערס) די פּעקלעך שפּייז, וואָס קריסטען פון זייערע שטעטלעך האָבען פאַר זיי צוגעשיקט.

ראָזע איז אויך געווען זעהר געשעצט ביי דער וואָלקאָוויסקער קריסט־ליכער באַפעלקערונג און ס'איז מערקווירדיג: אפילו מאַנכע פון די רוצח'ישע געסטאַפּאָ־לייט האָבען געהאַט דרך־ארץ פאַר איר באַצויבערענדער פּערזענ־ליכקייט, און זיי האָבען איר זאָגאר געוואָלט דערלויבען — בשעת זיי האָבען אַוועקגעשיקט די לעצטע וואָלקאָוויסקער אידען קיין אוישוויץ — צו פאַר־בלייבען אין שטאָט אַליין, אָהן איר טאָכטער דאָרע, אָבער זי האָט באַשלאָסען צו טיילען דעם שיקזאַל פון אַלע וואָלקאָוויסקער אידען, און איז אומגעקומען אין אוישוויץ.

ראָזע'ס טאָכטער, דאָרע, האָט פאַרמאָגט פיל פון איר מוטער'ס שעהנ־קייט און אינטעליגענץ — און זי האָט אויך גע'שמ'ט מיט אירע פעהיגקייטען אויפ'ן געביט פון גימנאַסטיק. זי איז געווען שטאַרק איבערגעגעבען צו איר מוטער. וועו די נאַציס האָבען געבושעוועט אין וואָלקאָוויסק, האָט דאָרע געהאַט אַ מעגליכקייט זיך צו ראַטעווען. סטעווקא, די קריסטין וואָס האָט זי אויפגעהאָדעווועט און אויף איר אַכטונג געגעבען פון קינדווייז־אָן, האָט זי געוואָלט נעמען צו זיך אין דאָרף. אָבער דאָרע האָט זיך ניט געוואָלט שיידען פון איר מוטער און איז געבליבען אין וואָלקאָוויסק. זי איז שפּעטער אומגעקומען אין אוישוויצער לאַגער.

מיין שוועסטער דאָרע

מיין שוועסטער דאָרע איז אויך געווען זעהר אַ שעהנע און אַ גוטע און איז געווען באַליבט ביי אַלע וואָס האָבען זי געקענט. זי האָט געעגדיגט מיט אויסצייכענונגען די וואָלקאָוויסקער פרויען־גימנאַזיע און איז אַרייגעטראָטען

מיין פאמיליע אין יאָר 1910

רעכטס צו לינקס: מיינע שוועסטער — ראָזע, דאָרע, ליזע און איר מאַן שמשון

מיין שוועסטער ליזע אויף איר באַזוך
אין וואַלקאָוויסק אין יאָר 1938

מיין שוועסטער ראָזע פֿלם גימנאַזיסטקע
אין גראָדנע

פון רעכטס: פּעשקע׳ס קינדער; פון לינקס: דאָרע (ראָזע׳ס טאָכטער)

אין אוניווערזיטעט אין וואַרשע. אָבער וועָן דער ערשטער וועלט־קריג האָט אויסגעבראָכען און ס'האָט זיך אָנגעהויבען די דייטשע אָקופּאַציע, איז דאָרט אַנטלאָפען קיין אָדעס, וואו זי האָט געענדיגט איר שטודיום אַלס דענטיסטין. שפּעטער איז זי אָנגעשטעלט געוואָרען אַלס דענטיסטין אין מינסקער זעמסטוואָ, וואו זי האָט געאַרבייט צוזאַמען מיט איר שוועסטער ראָזע. אומגעפער ניין חדשים נאָך מיין פּאָטער'ס טויט איז דאָרט צוריקגעפאָרען אַהיים אויף ראש־השנה. אויף דער באַן האָט זי זיך אָנגעשטעקט מיט טיפוס, און איז אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק זעהר קראַנק. כאָטש מען האָט איר געגעבען די בעסטע מעדיצינישע באַהאַנדלונג, איז זי דאָך, מיט צוויי וואָכען שפּעטער, געשטאָרבען — אין בליהענדען עלטער פון 24 יאָר — ה' תשרי תר"פ (1919).

אין יאָר 1921 האָב איך באַזוכט וואָלקאָוויסק. עס זיינען שוין דעמאָלסט געהאַט אַוועק איבער צוויי יאָר זינט דאָרט איז געשטאָרבען, דאָך האָבען מיין מוטער און מיינע שוועסטער נאָך אַלץ געטרויערט נאָך איר, און ראָזע פלעגט יעדען טאָג באַזוכען דאָרט'ס קבר.

מיין שוועסטער פּאָליע (פּעשקע)

מיין שוועסטער פּאָליע (פּעשקע) האָט נאָך אין אירע יונגע יאָרען אין בערגענומען די לייטונג פון מיין פּאָטער'ס אָפּטייק בשעת ער איז געווען קראַנק, און זי האָט אויך נאָך זיין טויט אָנגעפירט מיט דער אָפּטייק. מיר האָבען אלע הויך געשעצט איר חוש פון פּראַנטוואָרטליכקייט. זי איז געווען שטאַרק איבערגעגעבען און געטרייי צו דער משפּחה. זי האָט געלערנט אין דער וואָלקאָוויסקער גימנאַזיע און פּאַרבראַכט אין וואָלקאָוויסק כמעט אַלע אירע יאָרען. זי האָט חתונה געהאַט מיט יוסף יאַנאָווסקי, אַ סוחר, און האָט געהאַט צוויי קינדער: אַ זוהן, וועמען זי האָט א נאָמען געגעבען נאָך מיין פּאָטער, און אַ טאָכטער, וועמען זי האָט אַ נאָמען געגעבען נאָך מיין מוטער. זי איז אויך אומגעקומען, צוזאַמען מיט איר מאַן און ביידע קינדער, אין די גאַז־קאַמערען פון טרעבלינקע.

***

איצט בין איך — אויסער מיין ברודער'ס זוהן און טאָכטער — געבליבען דער אייניגיגער פון אונזער גרויסער משפּחה. דאָס איז אַלעס וואָס איז געבליבען פון מיינע עלטערע'ס קינדער. איך פּאַרשטעה ניט און באַגרייף ניט די וועגען פון גאָט.

די אייניציגע לעבעדיגע פון מיין גאַנצער פאַמיליע

האַלינאַ און יעזשי איינהאָרן — מיין ברודער׳ס קינדער

קינדער פון מיינע שוועסטער

רעכטס: דאָרע (ראָזע׳ס טאָכטער) און מילא (פעשקע׳ס טאָכטער); לינקס: דאָרע — אומגעקומען אין עלטער פון 18 יאָר אין אוישוויצער לאַגער.

דר. מאָזעס אייִנהאָרן

MOSES EINHORN, M.D.

וואָלקאָוויסק מיין היימשטאָט

פון דר. מאָזעס איינהאָרן, ניו־יאָרק

משה׳קע — הירשעל דעם אַפּטייקער׳ס זוהן, ראַזע דער דענטיסטקע׳ס אַ ברודער

די געשיכטע פון וואָלקאָוויסק

אַביסעל געשיכטע, דאַטעס און ציפערן

אַ רייכע היסטאָרישע פאַרגאַנגענהייט פאַרמאָגט וואָלקאָוויסק, וואָס פאַר־נעמט אַ חשובֿ׳ען פּלאַץ אין דער געשיכטע פון פּוילען, רוסלאַנד און ליטע, שוין אָפּגערעדט פון דער וויכטיגער היסטאָרישער באַדייטונג, וואָס וואָל־קאָוויסק האָט געהאַט אלס אַ גרויסע אידישע קהילה, אַ עיר ואם בישראל. אז איך טראכט פון דער גרויסער פאַרגאַנגענהייט און טראגישער געגענווארט, פון וואָלקאָוויסק — שווימט ביי מיר אויף אַ ים מיט זכרונות און טרויעריגע מחשבות און ס׳איז מיר כמעט אוממעגליך זיך צו קאָנצענטרירען אויף דער באַשרייבונג פון געשיכטליכען „אַמאָל" אין וואָלקאָוויסק. מען קען זיך אָבער ניט העלפען. איך דענק, אַז אין וואָלקאָוויסקער „יזכור"־בוך מוז קומען אַ קורצע, תמצית׳דיגע באַשרייבונג פון דער געשיכטע און טאָפּאָגראַפיע פון שטאָט. איך וועל דערפאַר דאָ פּראָווען איבערגעבען אין אלגעמיינע שטריכען אַ קורצע טאָפּאָגראַפישע שילדערונג פון וואָלקאָוויסק.

די געאָגראַפישע און טאָפּאָגראַפישע לאַגע

וואָלקאָוויסק, אַן אויעזדנע שטאָט אין גראָדנער גובערניע, געפינט זיך ביים טייך וואָלקאָוויא, אויף דער ביאַליסטאָק־בראנאָוויטשער באַן־ליניע. די שטאָט ליגט אין אַ טאָל, ארומגערינגעלט פון דריי זייטען מיט בערג. די אלטע וואָלקאָוויסקער באַן־סטאַנציע שטעהט צווישען בערעסטאָוויץ און

א אלגעמיין בילד פון וואלקאוויסק
(פאטאגראפירט פון ראשער באַרג ; פון דערווייטענס זעהט מען דעם שלאסבאַרג)

זעלווע. די שטאָט וואָלקאָוויסק גופא איז 90 קילאָמעטער פון ביאַליסטאָק און 112 קילאָמעטער פון באַראַנאָוויטש. די וואָלקאָוויסקער ערד איז זאַמדיג און בערגיג. די בערג, וואָס געפינען זיך אויף דער דרום־זייט פון דער שטאָט, טראָגען דעם נאָמען „שוועדישע בערג" און האָבען דעם אויסזעהן פון אָקאָפעס. לויט פאַרשיידענע טיילען געווער וואָס מען האָט דאָרט גע־ פונען, ווייזט אויס, אַז די דאָזיגע בערג האָבען געדינט ווי באַפעסטיגונגען אין די צייטען פון דעם שוועדיש־פוילישען קריג.

די בלאָטעס אין דער וואָלקאָוויסקער געגענד געפינען זיך איבערהויפט ביי דער זייט פון דרום און מזרח־דרום. די גרעסטע בלאָטעס געפינען זיך אָרום נאָווי־דוואָר. אַ פערט־חלק פונ׳ם אויעזד באַשטעהט פון וועלדער. די וועלדער באַשטעהען מייסטענס פון סאָסנע־בוימער. פון מערב צו מזרח ציהט זיך די פאָליעסיער באַן־ליניע ביאַליסטאָק־באראנאָוויטש.

אין וואָלקאָוויסקער אומגעבונג געפינען זיך צוועלף קלענערע שטעטלעך, וואָס האָבען געהאַט אידישע ישובים: 1) איזאבעלין, 2) יאַלאָווקע, 3) לאַפי־ ניצע, 4) ליסקאָווע, 5) אמסטיבאָווע, 6) נאָווי־דוואָר, 7) פיעסק, 8) ראָש, 9) סוויסלאָטש, 10) זעלווע, 11) וואָלפּ, 12) פאָרזעווע.

די ערשטע ישובים אין וואָלקאָוויסקער געגענד זיינען געווען אין זאביעקאָווישציזנע אין זאמקאָווען וואַלד, עטליכע קילאָמעטער פון וואָלקא־

א רוסישע מאפע פון גראדנער גובערניע פאר'ן ערשטען וועלט-קריג

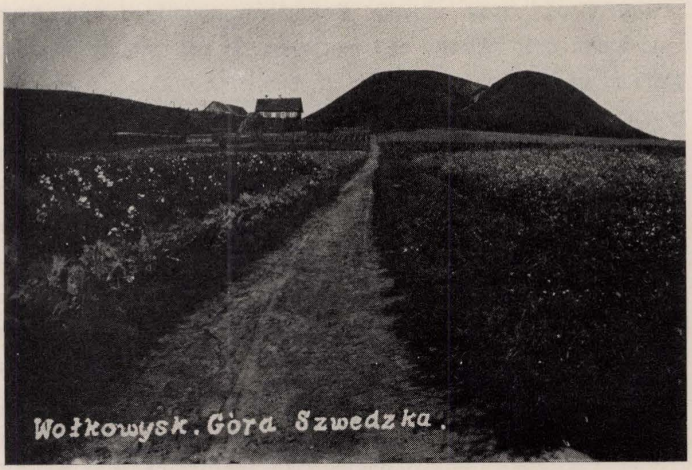
וויסק, עס זיינען נאָך דאָרטען פאַראַן שפּורען פון שטיינערנע פונדאַמענטען.

די אָפּשטאַמונג פון נאָמען „וואָלקאָוויסק"

לויט די שריפטען פון בולאקאָווסקי — פונ׳ם סוף פון 17טען יאָרהונ־דערט (די שריפטען זיינען געווען אין דער ביבליאָטעק פון די גראַפען סאפּיעהא און רוזשנאָי, איבערגעזעצט אויף רוסיש און פּאָרעפּענטליכט אין יאָר 1881 אין דער ווילנער צייטשריפט „ווילענסקי וועסטניק") — איז אויפ׳ן פּלאַץ פון וואָלקאָוויסק אַמאָל געווען אַ געדיכטער וואַלד, ווו עס האָבען זיך אויפגעהאַלטען צוויי באַנדעס באַנדיטען. דער פירער פון איין באַנדע האָט געהייסען וואָלקאָ, דער פירער פון דער צווייטער באַנדע — וויסעק. די דאָזיגע באנדעס פלעגען מאַכען רויב־אַנפאַלען אויף רייזענדע. אַ מאָן מיט׳ן נאָמען זאבעיקאָ האָט געכאפט די באַנדיטען, זיי אויפגעהאנגען, און האָט באַפוילען איבערצובויען די באַהעלטענישען, ווו די באַנדיטען האָבען זיך אויפגעהאַלטען, אין הייזער. דעם דאָזיגען נייעם ישוב האָט ער אַ נאָמען געגעבען וואָלקאָוויסק, אויפ׳ן נאָמען פון די באנדיטען וואָלקאָ און וויסעק. אויף דעם ארט, ווו עס האָבען געוואוינט די באַנדיטען, האָט מען אויפגע־שטעלט אַ גרויסען דענקמאָל. שפּעטער האָט מען דעם דענקמאָל צעהאַקט און באַנוצט אַלס פונדאמענט אויף צו בויען אַ צערקווע.

עפּיזאָדען און פּאַקטען לויט׳ן כראָנאָלאָגישען סדר

אין דעם יאָר 1000 האָט מאקס פוסטא אויסגעגראָבען אַן אָזיערע, לעבען וועלכער ער האָט אויסגעבויט אַ „סוויענטיע" (אַ הייליגע געביידע) מיט׳ן נאָמען ניאי. שפּורען פון דער דאָזיגער אָזיערע געפינען זיך אין זאַמקאָווען וואָלד און הייסען „מאקסאקאָווי לוג". אויף דרום־זייט פון דעם ישוב איז געווען די „סוויענטיע סמיגוזא", אויף דעם פּלאַץ ווו עס געפינען זיך איצט די „פאָהיבלאָווער בלאָטע" דאָרטען האָט זיך וויגהייטעס אל. וויהעאיס אויסגעבויט אַ גרויסען פּאַלאַץ (שפּורען געפינען זיך ארום דעם שוועדישען בארג). דער דאָזיגער ישוב האָט זיך זעהר פאַרגרעסערט אין 11טען יאָרהונדערט. לויט די שריפטען פון בולאקאָווסקי, זיינען די יאַדזווינ־גער, אין דער נאָכט פונ׳ם 15טען אויפ׳ן 16טען פעברואַר פון יאָר 1038, באַ־פאַלען וואָלקאָוויסק, דערמאָרדעט אירע איינוואוינער, צוגעריבט זייער פאַר־מעגען און פאַרברענט די שטאָט. ווייטער ווערט דערצעהלט, אז אין די יאָרען 1124־1130 איז פאַרגעקומען אַ גרויסע פאַרפלייצונג פונ׳ם טייך ניעטופי, וואָס האָט פאַרניכטעט די שטאָט. אין יאָר 1224 האָבען די טאטארען חרוב געמאַכט אַ גרויסען טייל פון דער שטאָט, וואָס האָט דאָן געהערט צו אַ רוסישען גראָף. נאָכ׳ן טויט פונ׳ם גרויסען ליטווישען קניאַז דינגאָלד, זיינען די מאָנגאָלען באַפאַלען רוסלאנד און האָבען, צוזאמען מיט אנדערע

דער שלאָס-בערג

דער בראָם פון די ראַד-קראָמען

שטעט אויך פֿאַרניכטעט ווּאַלקאָוויסק. שפּעטער אָבער האָט זי מענדאָג צוריק אויפֿגעבויט. אין יאָר 1252 האָט דער ווּאַלינער קניאַז ווּאַסיל פֿאַר־נומען די שטאָט. אזוי ארום האָט ווּאַלקאָוויסק געהערט אַמאָל צו די רוסען און אַמאָל צו די ליטווינער. ענדליך, אין יאָר 1258, איז געשלאָסען געווּאָרען אַן אָפּמאַך, לויט וועלכען ווּאַלקאָוויסק האָט געהערט צו מענדאָג'ען (א ליט־ווינער), וועלכער האָט אויפֿגעבויט א שׂהנעם פֿאַלאַץ (א טייל שטיינער פון דעם פֿאַלאַץ זיינען שפּעטער פֿאַרנוצט געווּאָרען אויף מצבות).

נאָך דער דערמאָרדונג פון גענדימין ביי וויעלאָן איז ווּאַלקאָוויסק צוזאמען מיט נאָווּאָגרודעק אויבערגענומען געווּאָרען פון זיין יונגסטען זוהן קאָריאט, וועמעס מוטער איז געווען די רוסישע גרעפֿין יעווני. ער האָט זעהר פיל פֿאַרשׂהנערט און פֿאַרבויט די שטאָט. זיין זוהן אלעקסאַנדער האָט, צוזאַמען מיט אָלגערט'ען, געמאַכט אין יאָר 1365 אַן איבערפֿאל אויף די קשיזשאקעס (קרייץ־ציגלער) און האָט געבראַכט קיין ווּאַלקאָוויסק פיל רויב און געפֿאַנגענע. ער האָט די שטאָט נאָך מער פֿאַרשׂהנערט.

צוואנציג יאָר שפּעטער האָט יאגעללאָ אָפּגעטראָטען די שטאָט ווּאַלקאָ־ווייסק צו ווויטאָלד'ען און האָט באַקומען דערפֿאַר די טראָקער געגענד.

אין יענער צייט האָט ווּאַלקאָוויסק באַקומען אַ היסטאָרישע באַדייטונג, ווייל אין יאָר 1385 האָט דער קעניג יאָגעללאָ געשיקט שליחים פון ווּאַלקאָ־ווייסק קיין קראָקע און מודיע געווען, אַז ער וועט, צוזאמען מיט דעם גאַנצען ליטווישען פֿאָלק, אָננעמען דעם קאַטוילישען גלויבען, אויב יאַדוויגא וועט ווערען זיין פרוי און די פֿאָליאַקען וועלען אים דערוועהלען אַלס א קעניג. די אונטערהאַנדלונגען האָבען זיך לאַנג געצויגען און יאגעללאָ האָט געווארט אויף אַן ענטפער, וואוינענדיג אין א פאלאץ אין ווּאַלקאָוויסק, וואו ער האָט אויך שפּעטער אויפֿגענומען די פוילישע שליחים — וולאָגען פון לובלין, פּיאָטער שאפראנוץ פון קראָקע, מיקאָלאי פון זאוויכאָסק און קריסטיאן פון אָסטראָוו. דאָרט איז אויך צווישען ביידע צדדים געשלאָסען געווּאָרען (אין 1386) דער הסכם וועגען דעם, אז דאָס גאנצע ליטווישע פֿאָלק זאָל אָננעמען די קאַטוילישע רעליגיע. פון דאַן אַן האָט זיך יאגעללאָ גערופען „דער קעניג פון פוילען, דער ערשטער קניאַז פון ליטע און דער הערשער פון רוס״. עס איז דאָרט אויך געשלאָסען געווּאָרען אַן אָפּמאַך, לויט וועלכען דער קעניג יאגעללאָ האָט זיך פֿאַרפליכטעט צו קומען קיין לובלין דעם 2טען פעברואַר אויף אַן אָלגעמיינעם צוזאַמענפֿאָר. פון דאַן אַן האָט ווּאַלקאָוויסק ווידער אויפֿגעבליהט. מ'האָט אַהין געבראַכט אייניגע גלחים, אז זיי זאָלען לערנען מיט'ן פֿאָלק דעם קאַטוילישען גלויבען און די געצענדינער האָט מען גע'רודפ'ט און פֿאַרטריבען.

די בולוואַרנע גאַס

רעכטס: די הייזער פון מאַניע גאַלאַי, קאַברינסקי, מאַראַנץ, פאַליאַטשעק; לינקס — **די צערקווע.**

די בריסטע גאַס

די בולוואַרנע (קאָשטשושקע) גאַס

רעכטס די הייזער פון: חאַנטאָוו, מאַזאָוור, גאַליאַצקי (דער שערער); לינקס: אַבראַמסקי, גאַלאַי (דער קצב) און אפרת.

דורך די איינוואוינער פון ראָש (ביי וואָלקאָוויסק) איז אויפגעשטעלט געוואָרען אַ טריאומף־טויער, דורך וועלכען יאגללאָ איז אריינגעפאָרען צוזאמען מיט אייניגע פאַרטרעטער פונ׳ם פוילישען אדעל. יאגללאָ, וועלכער איז געווען זעהר צופריעדען פון דער שעהנער אויפנאַמע, האָט צוגעזאָגט אויסצובויען אַ קאָשציאָל. די דאָזיגע הבטחה האָט פאַרווירקליכט דער גרויסער קניאַז וויטאָלד, וועלכער האָט אויפגעבויט דעם קאָשציאל פונ׳ם הייליגען מיקאָלאי. אין יאָר 1409 איז דער גרויסער מיסטזש אולריך פון יונגינגען (דייטשלאַנד) פלוצים, אין אַ זונטאָג־טאָג, דעם 16טען מערץ, איבערפאַלען די שטאָט וואָלקאָוויסק, דערמאָרדעט אַ סך מענשען, פאַרברענט די שטאָט און מיטגענומען פיל געפאנגענע. שפעטער אָבער, אַ דאנק דעם וואָס וואָלקאָוויסק געפינט זיך צווישען גרויסע וועלדער, איז די שטאָט וויידער אויפגעבויט געוואָרען.

אין אָנהויב 16טען יאָרהונדערט האָט אלעקסאַנדער, דער גרויסער ליטווישער קניאַז, געגעבען דער שטאָט פיל רעכט און פריווילעגיעס — און

די אויטאבוסען סטאנציע אויף דער ברייטער גאס

רעכטס צו לינקס די הייזער פון: מארדעצקי, לייטוס, לאפין, איינהארן, שיף, סלוצקי; אויף דער אנדערער זייט זעהט מען דעם זשעמשניק׳ס הייזער.

דאס איז באשטעטיגט געווארען אין יאר 1507, אין דער תקופה פון זיגמונד דעם צווייטען. אין 16טען יארהונדערט האט זיך שוין וואלקאוויסק געראכענט אלס איינע פון די ערשט־קלאסיגע ליטווישע שטעט, און אלס א וויכטיגע אויעזדנע־שטאט פון נאוואגרודאווער גובערניע. אין וואלקאוויסק האבען זיך פיל מאל צונויפגעזאמעלט די סעימען.

אין יענער צייט זיינען אין וואלקאוויסק געווען 9 גאסען: סלאנימער, יאסיקאוער, ביסקופיער, יעזואיצקע, ווילנער, פיעקארסקע, פיעסקער, זאמקאוע און פיאטראשאוסקער. ביז צום היינטיגען טאג זיינען פארבליבען אייניגע שפורען פון די גאסען ביים טייך ראש. אין דער סלאנימער גאס זיינען געווען שמידערייען, און אויך א יעזואיטען־אנשטאלט, וואס איז איבערגעבויט געווארען אין יאר 1598 דורך אסקיערקע.

וואלקאוויסק איז פארניכטעט געווארען אין די צייטען פון דעם שוועדיש־פוילישען קריג, ווען ס׳האט געהערשט יען קאזימיעזש. אין יאר 1656 איז די שטאט ארומגערינגעלט געווארען פון דריי זייטען: פון דרום — די שוועדען, פון צפון־מזרח — פויליש־ליטוויש מיליטער, פון צפון־מערב — די טאטארען. דריי טעג האט אנגעהאלטען א שווערער קאמף, און ענדליך

זיינען די שוועדען באזיגט געוואָרען. אלס אָנדענק פון יענער צייט איז ביז היינט פארבליבען דער שלאָס־בארג (שוועדישער בארג). דער בארג איז געווען 50 מעטער הויך. פריהער איז ער געווען נאָך העכער.

אין יאָר 1662, בשעת דעם קריג מיט רוסלאַנד, איז וואלקאָוויסק ווידער אינגאַנצען חרוב געוואָרען.

הונדערט יאָר שפעטער, אין 1762, האָט וואָלקאָוויסק געצעהלט נאָר 112 הייזער, און אין יאָר 1792 זיינען שוין דאָרט געווען מער ווי 1000 הייזער, אַ קאַטוילישער קאָשציאָל און אַ צערקווע. אין יאָר 1794 איז וואלקאָוויסק געוואָרען אַן אויזעדנע־שטאָט פון סלאָנימער גובערניע. שפעטער איז זי אַריבערגעגאַנגען צו דער ליטווישער גובערניע, און אין יאָר 1802 — צו גראָדנער גובערניע.

אין יאָר 1812 איז אין וואלקאָוויסק געווען די הויפט־קוואַרטיר פון דער צווייטער רוסישער ארמיי. בשעת נאפאָלעאָן'ס ריקצוג, צווישען 15טען און 16טען נאָוועמבער, איז דאָרט פאָרגעקומען אַ זעהר פאַרביסענער קאַמף צווישען סאקעניס רוסישען קאָרפוס (פון 28,000 סאָלדאַטען) און ריינער'ס פראַנצויזישער אָפּטיילונג. ס'האָט געדראָט די פראַנצויזען אַ געפאָר אַרומצוגעהען צו ווערען און זיי האָבען זיך געמוזט צוריקציהען, און דערביי איז די שטאָט שרעקליך חרוב געוואָרען, אזוי, אז ס'זיינען אין איר פאַרבליבען נאָר אַ פאָר געצעהלטע הייזער. די שטאָטישע אַנשטאַלטען האָט מען געמוזט איבערפירען אין דעם שכנות'דיגען דאָרף איזאבעלין.

אין יאָר 1817 זיינען שוין אין וואלקאָוויסק ווידער געווען 156 הייזער, אין יאָר 1860 — 492 הייזער, און אין יאָר 1891 — האָט שוין די שטאָט געהאַט 910 הייזער, 5 מאגאזינען פון פאַרשיידענע סחורות און 334 קראָמען. אייניגע יאָר פאַר'ן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין יאָר 1910, איז שוין וואָלקאָוויסק געווען אַ גרויסע שטאָט, וואָס האָט פאַרמאָגט 14,593 איינוואוינער.

אין „וואָלקאָוויסקער לעבען", פון 15טען יאַנואַר 1932, איז געדרוקט געווען אַ באַריכט וועגען די רעזולטאַטען פון דער פאָלקס־ציילונג, וואָס איז דאָן דורכגעפירט געוואָרען. לויט דעם דאָזיגען באַריכט האָט וואָלקאָוויסק אין יענעם יאָר פאַרמאָגט אַן אַלגעמיינע באַפעלקערונג פון 15,147 נפשות מיט 2006 וואוין־הייזער.

די געשיכטע פון די אידען אין וואָלקָאָוויסק אוּן די שטעטלעך

ס'איז פאַראַן אַ היסטאָרישער מקור („רעגעסטע אי זאפיסקי"), וואו ס'ווערט דערמאָנט וועגען אידען, וועלכע האָבען געוואוינט אין דער וואָל־קָאָוויסקער געגענד אין יאָר 1577. ס'ווערט דאָרטען געבראַכט, אז אין יאָר 1577 איז באַשטימט געוואָרען איינצומאָנען, צוליב דער מלחמה־געפאָר, 12 גראָשען פון יעדען איינעם (פער קאָפּ) — אריינגערעכענט אידען.

אין פינקס ועד ארבע ארצות ווערען געבראַכט אַ פּאָר פרטים וועגען דעם שטייער, וואָס וואָלקָאָוויסקער אידען האָבען געצאָהלט און איינגעמאָנט פאַר'ן ליטווישען קניאַז אין די יאָרען 1680 און 1693.

אין וואָלקָאָויסק און אין דער נאָהענטער אומגעבונג זיינען אין יאָר 1766 געווען 1,282 אידען, און אין דעם גאַנצען אויזעד — 4,781 אידען.

אין יאָר 1797 זיינען געווען אין וואָלקָאָויסק 1,829 קריסטען, און אידען אוּן קאַראַימער — 1,477.

אין יאָר 1847 זיינען אינ'ם גאַנצען וואָלקָאָויסקער אויעזד געווען 5,946 אידען. פון זיי זיינען געווען אין די פאָלגענדע ישובים:

שטאָט	צאָל אידען
וואָלקָאָויסק	1,429
זעליוויאן	856
איזאבעלין	297
לאפיניצע	88
ליסקאָוו	232
אַמסטיבאָוו	304
נאָוידוואָר	53
פּאָרזאָוו	397
פיעסק	662
ראָש	287
סוויסלאָטש	997
יאַלאָווקע	372

נאַפּאָלעאָנ'ס הויז אויף דער פּריצישער גאַס
(אין דער הויז איז נאַפּאָלעאָן איינגעשטאַנען בשעת זיין מאַרש אויף מאָסקווע אין יאָר 1812)

אין יאָר 1860 זיינען אין וואָלקאָוויסק געווען — פון דער אַלגעמיינער צאָל פון 3,472 איינוואוינער — 1,518 אידען.

אין יאָר 1891 זיינען אין וואָלקאָוויסק געווען 8,057 איינוואוינער, פון וועלכע 1,934 זיינען געווען פּראָוואָסלאַווענע, 2,752 קאַטאָליקען, 16 פּראָטעסטאַנטען, 23 מאכמעדאנער און 3,232 אידען. אין יענעם יאָר זיינען אין וואָלקאָוויסק געווען 19 פּאַבריקען (טאַבאַק, ליכט, ציגעל, א. אַז. וו.), און ס'איז אויך געווען (נאָך פון פריהער) די באקאנטע טוך־פּאַבריק פון פּינעס און זאבלאָדאָווסקי, וואָס איר יעהרליכער אומזאַץ איז געווען פופציג טויזענט רובעל.

אין יענעם יאָר (1891) זיינען אין וואָלקאָוויסק געווען צוויי צערקווען, איין קאַטוילישער קאָשציאָל, אַ אידישע שוהל, זעקס בתי־מדרשים, איין פּאָלקס־שול פון צוויי קלאַסען, איין אָנפאַנגס־שול, אידישע חדרים, איין אָפּטייק, דריי ציווילע שפּיטאָלען, פּיר מיליטערישע שפּיטאָלען, איין פּאָסט. דער קאַטוילישער קאָשציאָל איז אויפגעבויט געווארן דורך יאָן לענטאָווסקי אין די יאָרען 48־1841.

אין אויעזד (אויסער דער שטאָט) זיינען אין יענעם יאָר (1891) געווען אויף 129,102 איינוואוינער — 11,571 אידען. ס'זיינען געווען 220 פּאַבריקלעך

(מילען, גאַרבאַרניעס, א. אז. וו.). מען האָט אין יענעם יאָר ארויסגעגעבען 588 פּאַטענטען. ס'זיינען געווען 36 סוחרים פון צווייטער קאַטעגאָריע, 325 קליינהענדלער. דער אַנדעל איז מייסטענס פּאַרגעקומען אויף די מאַרקען און ירידים. דאָס רוב סוחרים זיינען געווען אידען, וויל מען האָט זיי ניט צוגעלאָזט צו קיין שום אַנדער זאַך. פּאַר אידען איז געווען פּאַרבאָטן צו באַזיצען ערד און זיי האָבען אויך ניט געקענט אָננעמען קיין מלוכה־שטעלעס.

אין יאָר 1897 זיינען אין גאַנצען אויעזד (אויסער וואַלקאָוויסק) געווען 12,942 אידען, וועלכע האָבען אויסגעמאַכט 9% פון אַלע איינוואוינער. אין וואַלקאָוויסק גופא זיינען געווען 5,528 אידען, וואָס האָבען באַטראָפען 53% פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג. אויך פון אַ גרויסער צאָל שטעטלעך פון וואַלקאָוויסקער אויעזד זיינען די אידען געווען מער ווי 50% פון דער באַפעלקערונג.

אין יענעם יאָר (1897) זיינען געווען די פאָלגענדע צאָלען פון אַלגעמיינע איינוואוינער און אידען אין די אונטען־דערמאָנטע שטעט:

שטאָט	אַלגעמיינע באַפעלקערונג	אידען
זעלווע	2,803	1,844
זעליוויאַן	600	81
איזאַבעלין	963	454
ליסקאָווע	876	658
אַמסטיבאָווע	1,228	389
נאָוידוואָר	1,481	183
פּיעסק	2,396	1,615
פּאָרזאָווע	2,028	931
סוויסלאָטש	3,099	2,086
יאלאָווקע	1,311	743

אין יאָר 1910 זיינען געווען אין וואַלקאָוויסק 14,593 איינוואוינער, פון זיי 55% אידען. אין שטאָט זיינען געווען צוויי פּראַוואָסלאַווענע צערקווען, איין קאַטוילישער קאָשציאָל, און אייניגע סינאַגאָגען.

אין יענעם יאָר (1910) זיינען אינ'ם גאַנצען וואַלקאָוויסקער אויעזד געווען 187,200 איינוואוינער, פון זיי 82% וויים־רוסען און 12% אידען. אינ'ם גאַנצען אויעזד זיינען געווען 14 שטעטלעך און 1,031 דערפער און באַ־וואוינטע גיטער.

וואַלקאָוויסק האָט איבערגעלעבט צוויי גרויסע שריפות. די ערשטע שריפה איז פּאַרגעקומען אין יאָר 1886. דעמאָלסט זיינען כמעט אַלע הייזער

דער אַריינפאָר צום אַלטען וואָקזאַל

(וואָס זיינען געווען געבויט פון האָלץ) פאַרברענט געוואָרען. שפּעטער איז אַ גרויסער טייל פון דער שטאָט איבערגעבויט געוואָרען פון ציגעל. אין דער צווייטער שריפה, וואָס איז פאָרגעקומען אין יאָר 1908, זיינען פאַרברענט געוואָרען אַ טייל פונ׳ם צענטער פון דער שטאָט, די גאַנצע בריייטע גאַס, דאָס מצרים געסל, און אויך דער שוהל־הויף מיט דער אַלטער היס־טאָרישער שוהל, און די בתי־מדרשים. אָבער וואָלקאָוויסק איז שנעל איבער־געבוי־ט געוואָרען. אויך אין צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע, איז פאָרגעקומען אַ שריפה, אין וועלכער אַ גרויסער טייל פון דער כאָלאָדיאָסקער גאַס איז פאַרברענט געוואָרען.

אין צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין יאָר 1915, איז וואָל־קאָוויסק איינגענומען געוואָרען דורך די דייטשען. אין יענער צייט איז אַ טייל פון דער באַפעלקערונג אַנטלאָפען טיף קיין רוסלאַנד, אָבער די מערסטע פון זיי האָבען זיך אומגעקערט נאָך דער מלחמה.

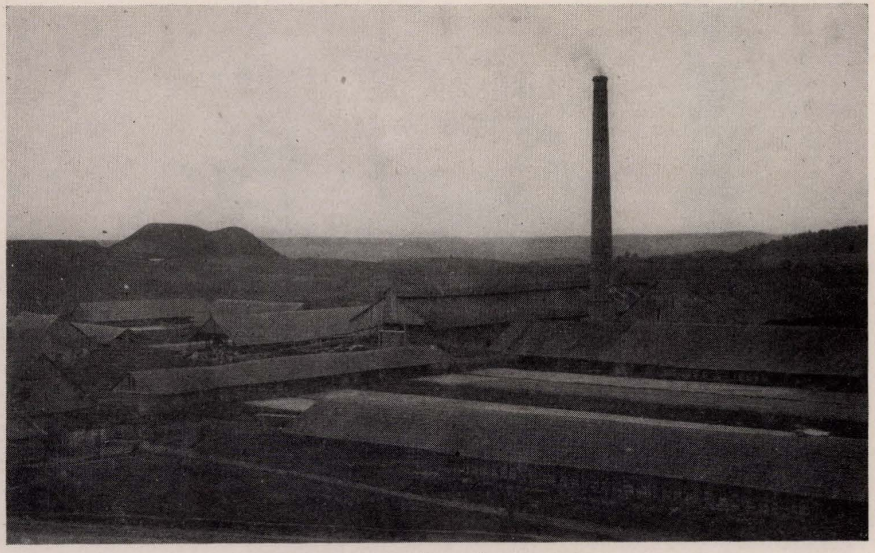
אין יענער מלחמה זיינען אין וואָלקאָוויסק צעשטערט געוואָרען דער אַלטער וואָקזאל און די קאָזאַרמעס פון דער זעכצענטער בריגאדע. נאָך דער

דער הויפט־וואָקזאַל (צענטראַלנע)

מלחמה אין וואָלקאָוויסק אַריבערגעגאַנגען אונטער דער פּוילישער הער־שאַפט. אין די יאָרען ביז צו דער צווייטער וועלט־מלחמה איז וואָלקאָוויסק פיל פאַרשעהנערט און פאַרגרעסערט געוואָרען. גאנץ קארטשיזנער געגענד איז פאַרבויט געוואָרען און באַזעצט געוואָרען פון אידען. אַלטע, קליינע שטיבלעך זיינען אומגעבויט געוואָרען אין פאַרוואנדעלט געוואָרען אין גרויסע מויערען. וואָלקאָוויסק איז געוואָרען אייגער פון די וויכטיגסטע אייזענבאַן־פונקטען. עס זיינען געווען צוויי שעהנע באַן־סטאַנציעס — אַלט־ און נייי־וואָלקאָוויסק. דאָס וואָלקאָוויסקער שלאַכטהויז איז געווען באַריהמט אין גאַנץ פוילען און איז געווען אייגעריכטעט לויט דער נייעסטער טעכניק. די צעמענט־פאַבריק אין ראָש איז אויך געווען זעהר באקאנט. אַהין די פאַר־שיידענע אמבולאטאָריעס, זיינען אין וואָלקאָוויסק אויך געווען צוויי שפּיטאָלען — אייגער אַ אידישער און דער צווייטער אַ פּוילישער.

אין דעם צווייטען וועלט־קריג, בשעת דעם דייטשען אָנפאַל אויף רוס־לאַנד, איז נייניציג פּראָצענט פון דער שטאָט חרוב געוואָרען. אין משך פונ'ם 22טען ביז צום 29טען יוני 1941 איז די שטאָט שרעקליך באָמבאַרדירט

מינצ'עס ציגעלניץ לעבען שלאָם־באַרג

געווארען דורך די דייטשען. בשעת דער נאַצישער הערשאַפט זיינען די אידען פון וואלקאָוויסק און פון דער אומגעבונג קאָנצענטרירט געווארען, דעם 2טען נאָוועמבער 1942, אין די בונקערס לעבען די קאַזאַרמעס. פיל טראַנס־פאָרטען מיט אידען זיינען אווען געקומען. דער לעצטער טראַנספאָרט איז אָפגעגאַנגען פון וואלקא־ויסק דעם 26טען יאַנואַר, 1943, קיין אוישוויץ. דאָן איז וואלקאָוויסק גע־ווארען אידען־ריין. ביים צוריקטרעטען פון די נאַציס, אין יאָר 1944, איז אויך דער קליינער טייל שטאָט, וואס איז פאַרבליבען גאַנץ, חרוב געווארען. ביים היינטיגען טאָג געפינען זיך אין וואלקאָוויסק אַרום 18 אידען — אייניגע האָבען זיך אומגעקערט פון רוסלאַנד און אייניגע האָבען אַלס פּאַרטיזאַנער אין די וועלדער פון וואלקאָוויסק זיך גערעטעוועט.

די "סימפאָניע" פון ערב שבת

גלייך ווי איך פאַרמאַך די אויגען אין קאָנצענטרירן מיינע געדאַנקען אין די זכרונות פון מיינע יוגענד־יאָרן, הויבען אָן אָפקלינגען אין מיינע אויערען די פאַרשטאָרבענע טענער פון אַ גרויסע־ סימפאָניע — די ס י מ פ א נ י ע פ ו ן ע ר ב־ ש ב ת א י ן ו ו א ל ק א ו י ס ק . דאָס איז געווען אַ סימפאָניע, אין וועלכער ס'האָבען זיך באַטייליגט פיל אינסטרומענטען און שפילער, און זייערע פאַרשיידענאַרטיגע קולות און קלאַנגען האָבען דורכגע־ דרונגען גאַנץ וואָלקאָוויסק און געשאַפען די אייגענאַרטיגע אַטמאָספערע פון דאָנערשטאָג־אָוונ־פרייטאָג אין וואָלקאָוויסק, וואָס האָט פאַרמאָגט אזוי פיל האַרמאָניע און שעהנקייט, אוּן זיך אייגנעקריצט אינ'ם זכרון אוּן אין דער־ נשמה פון יעדען וואָלקאָוויסקער אידען אויף שטענדיג.

די סימפאָניע פון ערב־שבת האָט זיך אָנגעהויבען נאָך דאָנערשטאָג אינדערפריה, וועָן פון אלע זייטען שטאָט זיינען געקומען אידישע בעלי־ בית'טעס אוּן דינסט־מיידלעך אייגקויפען אויף שבת. שוין פאַרטאָג האָט מען געבראַכט פון שעכטהויז דאָס פלייש אין די יאַטקעס פון די קצבים. אונזער הויז האָט זיך געפונען פונקט אָנטקעגען די קראָמען, אוּן פון די קראָמען אוּן ביידלעך אוּן טישלעך מיט פאַרשיידענע סחורות האָט זיך גע־ טראָגען אָן אומאויפהערליכער הו־האַ פונ'ם שבת'דיגען מסחר — פון דער ערב־שבת'דיגער סימפאָניע — אוּן מיך אויפגעוועקט פון מיין זיסען קינדער־ שלאָף. אָבער גלייך ביים אויפשטעהן האָט מיך ארומגענומען אַ טיף געפיהל פון פרייד: היינט איז דאָנערשטאָג אוּן מאָרגען איז פרייטאָג — ערב־שבת! דער טומעל אין גאָס איז אָן ערב־שבת'דיגער, די קולות זיינען פון ערב־ שבת, דער גאַנצער רעש נעמט זיך פון די צוגרייטונגען לכבוד שבת. אַלעס איז אַ טייל פון דער ערב־שבת'דיגער סימפאָניע.

דער שפייז־צענטער

אנטקעגען אונזער הויז איז געווען דער ש פ י י ז־ צ ע נ ט ע ר פון דער שטאָט. די מערסטע יאַטקעס זיינען געווען קאָנצענטרירט אין אַ רייהע קראָמען אָנטקעגען אונז. דאָרט זיינען אויך געווען די פרוכט־טישלעך אוּן די קראָמען אוּן ביידלעך פון ברויט אוּן חלה, בייגעל, צוקערקעס, קעז אוּן פוטער, א. אָז. וו. . . . די שטאָט איז געקומען אַהינצו אייגקויפען אויף שבת,

דער מאַרק אַנטקעגען די קראָמען

פון דערווייטענס זעהט מען די הייזער פון: קאַרעשעל פון די תבואה (ראַטפאַרד), מאַלסקי, באַיאַרסקי, פיינשטיין און בליאַכער.

און די גאַנצע געגענד איז געווען שוואַרץ פון מענשען און געקאָכט מיט האַנדעל, מיט קויפער און פאַרקויפער, מיט דינגעניש און מיט טענות און מעגות. די ווייבער פלעגען זיך מקדים זיין און קומען פֿאַר־פריה. עפּעס אַ קלייניגקייט — ערב־שבת! מען דאַרף דאָך באַווייזען באַקאָנען, רוימען, פרעגלען, אויסצוואָגען די קינדערלעך און צוגרייטען אַלעס וואָס ס'איז נויטיג לכבוד שבת. יאָ, ערב־שבת איז זיך יעדערער מקדים. יעדערער ווייל זיין פון די ערשטע קונים, כדי אריינצוקריגען דעם שהנסטען חלק, די בעסטע פּאָרציע פלייש, דאָס געשמאַקסטע שטיקעל לעבער, די באַ'טעמ'טסטע חלה. און דערפאַר, איז די ענגשאַפט בייַ די קצבים גרויס און דער פּדיון, קיין עין־הרע, אזוי שפּע'דיג. און די טענות פון די ווייבער און די ענטפערס פון די קצבים פלעכטען זיך אריין אין דער ערב־שבת'דיגער סימפאָניע.

די קצבים

אָט שטעהען זיי פאַר מיינע אויגען די וואַלקאָוויסקער ק צ ב י ם — געזונטע, פעסטע אידען, פון וועלכע ס'זיינען געווען גאַנצע פאַמיליעס וואָס האָבען זיך פאַרנומען מיט דער פרנסה, ווי, אַ שטייגער, יהודה הערש, דער קצב, מיט זיין ברודער און שוועסטער. אָפּט איז דער

די ראד־קראָמען און ביידלעך אַנטקעגען איינהאַרנ׳ס
און שיפ׳ס הייזער

פאַך איבערגעאַנגען בירושה — פון פאָטער צו זוהן — און אז עס פלעגט קומען דאָנערשטאָג, דער טאָג פון גרויסען פּדיון, ווען אפילו דער אָרימסטער איד באַמיהט זיך איינצוקויפען א שטיקעל פלייש אויף שבת, פלעגען אלע בני־בית, דער מאַן צוזאמען מיט זיין פרוי און קינדער זיין פאַרנומען ביי דער ארבייט. יאָ, זיי שטעהען נאָך פאַר מיינע אויגען אָט די שטאַרקע אידען ווי דעמבעס: יהודה הערש דער קצב, וועלכער איז געווען דער צושטעלער פון פלייש פאַר דער 16טער בריגאַדע, וואָס איז איינגעשטאַנען אין שטאָט; זיין ברודער איזיק דער קצב און זיין שוועסטער מירקע די קצביטע; הערשעל אַדעס; די צוויי ברידער יואל און זלמן; איטשקע סינייקעס; אברהמיקע סינייקעס און זיין פרוי חיה; חיים און חנהילע סוקעניק (זי איז אויך געווען באַקאַנט אלס חנהילע די קצביטע); נחום דער קצב; משהיקע יהודה לייב; דוד דער קצב; ריינעלע די קצביטע; שעפּסעל דער קצב; אַלטער און שרה סאוואולסקי — וועלכע האָבען זיך געפונען אַביסעל אין דער זייט פונ׳ם צענטער. דאָס זיינען אַלץ געווען אידען איינגעוואָרצעלטע,

אַ ווינקעל פון גרינסען־און־פרוכט־מאַרק

וואָלקאָוויסקער איינוואוינער פון דורי־דורות, מענשען מיט גבורה אין גוף און מיט וואָרימע אידישע געפיהלען אין זייערע הערצער.

דער פיש־מאַרק

און ביים טראָטואַר אַנטקעגען דעם צענטער פון די קראָמען איז דער פ י ש־מ א ר ק. אַהינצו ציהען זיך די קונים אינצוהאַנדלען פרישע פיש לכבוד שבת. קען דען זיין אַ שבת־סעודה אָהן דעם גוטען שטיקעלע געפילטע פיש? און דער פיש־האַנדעל איז אין וואָלקאָוויסק געווען אַ מין מאַנאָפאָל. ער האָט זיך קאָנצענטרירט אין די הענט פון באַשטימטע פאַמיליעס; אָבער די פיש־הענדלער האָבען ניט אויסגענוצט זייער פריווילעגירטע לאָגע און ניט באַריסען דעם עולם און ניט אָפגענאַרט זייערע קונים, און שטענדיג צוגעגרייט פאַר די אידישע הייזער די בעסטע קאָרפען מיט די גרויסע העכט. שׂרה די פישערקע (צאַלי׳ס פרוי), אסתר די ברוקירערקע און שינע לאה (דוד שלמה׳ס פרוי) האָבען געוואוסט זייער חוב צו די וואָלקאָוויסקער בעלי־בתים; אין די ערגסטע וועטערען זיינען זיי געקומען מיט זייערע וואָגענס לעבעדיגע פיש. די שטילע קולות פון די זיך־צאַפלענדיגע פיש, דאָס שפריצען זונ׳ם וואַסער אין וועלכען זיי האָבען זיך געפונען, און דאָס פאַרטעמפּטע וואַרפען זיך פון די פיש אין די קאָשיקעס פון די בעלי־בית׳טעס האָבען זיך אריינגעוועבט אין דער ערב־שבת׳דיגער סימפאָניע.

די פרוכט־הענדלער

און רעכטס־צו, אויפ׳ן בערגעל, שטעהען די פ ר ו כ ט ־ ה ע נ ד

א בילד פון דער בריסטער גאס אין יאר 1910

ל ע ר — און די ערב־שבת'דיגע קונים לאזען זיך פונ'ם פיש־מארק איינ־צוקויפען גרינס און פרוכט אויף שבת, פירות אויף קאמפאט. יעדער פרוכט־הענדלער האט א חזקה אויף זיין פלאץ און די חזקה געהט אריבער פון עלטערען צו קינדער. פונ'ם פרוכט־מארק טראגען זיך קולות און געשרייען, — דאס קריגט זיך די פרוכט־הענדלערקע אסתר מאטשעס מיט אירע קאנ־קורענטעס, די דריי שותף'טעס: לאה ווידערטשיכע, וואס איז מאן איז געווען א ניקאלאיעווער סאלדאט, פייגע ראכע שאלאכמאניס און מענדעל מגיד־קורדאברי. ניט לייכט איז געווען פאר דער ארימער אסתר מאטשעס צו פיהרען א „קאמף" מיט דריי ווייבער מיטאמאל, איבערהויפט איז געווען שווער זיך שטעלען אנטקעגען לאה ווידערטשיכע, וואס איז געווען א אידענע א קאזאק און האט געהאט א מויל אויף שרייפלעך, און פלעגט זיך אפט פאר־מעסטען ניט נאר אנטקעגען אסתר מאטשעס נאר אויך אנטקעגען דער פרוכט־הענדלערקע שיינע ראזשערס, וואס האט אויך געהאנדעלט מיט פרוכט צוזא־מען מיט איר מאן זלמן ראזשערס און טאכטער שרה עלקע. אבער וואס טוט מען ניט צוליב דער ביטערער פרנסה? אפטמאל פלעגען טאקע פליהען בוריקעס פון איין הענדלערקע צו דער צווייטער, ווען מען האט זיך צוקריגט איבער א רייכען קונה, אבער זארגט זיך ניט! אידישע גזלנים! א שעה שפעטער, נאך דער ארבייט, פלעגט מען זיך איבערבעטען און געהן צו־זאמען אהיים און פיהרען שמועסען וועגען בעלי־בית'ישקייט און מסחר, אזוי

ווי ס'וואלט גאָרניט געשען. דער ערב־שבת'דיגער פּדיון האָט באַזאָרגט מיט פּרנסה פיל פאַמיליעס פון פרוכט־הענדלער, ווי די קוואטשוקים, וועלכע האָבען זיך געפונען אין פאָליאטשעק'ס הויז, און דוד הירשעל, וואָס זיין פרוכט געשעפט האָט זיך געפונען אין קעלער פון עפּשטיינ'ס הויז. דוד הירשעל איז געווען אַ הויכער איד, אַ פריינדליכער, וועמענס קעלער איז שטענדיג געווען פול מיט קונים, צוליב די גוטע פרוכט וואָס ער פלעגט האָבען און צוליב זיין האַרציגען שמייכעל, מיט וועלכען ער פלעגט שטענדיג אויפנעמען זיינע קונדען. אין דעם קאַלטען קעלער האָט געהערשט אַ וואַרימע, אַנגענעמע אַטמאָספערע, וואָס האָט צוגעצויגען דעם עולם. און אויך די קולות פון די קאָנקורירענדיגע פרוכט־הענדלערקעס און די גלייכווערטלעך פון דוד הירשעל'ען זיינען געווען אַ טייל פון דער טענער־רייכער ערב־שבת'דיגער סימפאָניע.

דער שלייפער

אָבער אָט הערען זיך גאָנץ אַנדערע קלאַנגען. דאָס אויער פאַרנעמט אַ מין זשומען און קריצען, און דאָס אויג זעהט פונקען פייער וואָס טראָגען זיך אין דער לופט — דאָס טוט זיין געווענהליכע ארבייט דער שלייפער, וואָס פלעגט שארפען די מעסערס פון די וואָלקאָוויסקער בעלי־בית'טעס. ער טראָגט אויף זיינע מאָגערע אַקסלען זיין גאַנץ געשעפט — זיין שלייף־ראָד — און אז ער שטעלט זיך אָוועק אויף זיין שטענדיגען פּלאַץ, צווישען זלמן־לייב'ס הויז און מאיר שיפ'ס הויז, יאָוועז זיך באַלד זיינע געטרייע קונדען. איבערהויפט איז ביי אים אַ גרויסער באַטריב דאָנערשטאָג און פרייטאָג: איין בעל־בית'טע שארפט דאָס ברויט־מעסער און אַ צווייטע — דאָס פלייש־מעסער. און ביי דער זייט שטעהט אַ אינגעלע און שארפט זיין קליין טאָשען־מעסערעל, מיט וועלכען ער שניצט אויס אין חדר, אונטער'ן טיש, אַלערליי שפּילעכלעך. דער קלאַנג פון די מעסערס און דאָס זשיפען פון דעם שלייף־שטיין הילכען־אַפּ אין דער לופט אוך, באַגלייט פון שפּריצענדיגע פייער־פונקען, זיינען זיי זיך מצרף צו דער גרויסער ערב־שבת'דיגער סימפאָניע.

די בעקערס

דער שלייפער שלייפט די ברויט־מעסערס און די בעלי־בית'טעס דער־מאָנען זיך, אז דער עיקר פעלט נאָך אויף שבת — חלה און ברויט. אוך אַלע ווייבער לאָזען זיך אַוועק איינקויפען ברויט אויף שבת. לויט דעם ברויט וואָס איינער האָנדעלט איין אויף שבת קאָן מען דערקענען זיין סאָציאַלען שטאַנד: ווער ס'קויפט נאָר פּשוט, שווארץ ברויט, אויף צו עסען מיט געזאַלצענעם הערינג, און ווער ס'קויפט די ווייסע, ווייכע, נגיד'ישע חלה;

די ברייטע גאַס
(אויפֿן בילד פון רעכטס ראַכמילעוויטש־עס הויז)

ווער ס'קויפט די בעלי־בית'ישע בולקע, און ווער ס'פאַרגינט זיך גאָר בייגעל. אָבער אַלע מוזען אָנקומען צו דער הויפט־שפּייז — ברויט, און דאָס פאַרשאַפט פֿרנסה צו די בעקערס און ברויט־הענדלער פון דער שטאָט: כתריאל דער בעקער (אין סלוצקי'ס געסעלע) און הערשעל יאַשעס — וואָס פאַרקויפֿען ברויט צו די פֿויערים; מינדעל (חנא דעם מלמד'ס פרוי), וואָס האָט פאַרקויפט ברויט מיט בולקעס; די בעקערס פון די ביידלעך — צירעל מרדכי חיימס און שפּעטער מאַני (אינ'ם ערשטען ביידעל), סענדער סאלאמאָן (אינ'ם צווייטען ביידעל) און אלי חיים מיט זיין ווייב יהודית אינ'ם דריטען ביידעל). דער געברויך איז געווען גרויס און די שפּע האָט זיך אויך אַריבערגעטראָגען צו די בעקער פון דער צערקווע־געסעל און פון די אנדערע געסלעך, ניט ווייט פון מאַרק: משה דער בעקער; חאַצקעל דער בעקער — אין אָסטראָגער גאַס; ראָניע די בעקערקע — אין סלוצקי'ס קעלער; מאיר שאַשעס — אין דער חסיד'ישער געסעל; שלמה דער בעקער — אין יאָסעל שוסטאַק'ס מויער; זלאַטע די בעקערקע — פון זאמאָשטשע (וואָס האָט געהאַט אַ ביידעל אין מארק); פֿייוועל דער בעקער — לעבען ביינוש'עס

סטאלעריי; איזיק דער בעקער — לעבען גאליאצקי דעם שוסטער'ס הויז. אבער די מערסטע יונגע קונים, יונגעלייט און בחורים, פלעגען זיך ציהען צום ביאליסטאקער בעקער, וועמען עס האבען ארויסגעהאלפען אין געשעפט זיינע דריי שוהנע מיידלעך — סלאווע, עטעל און פערעל, און די יוגענד איז גערן געגאנגען אהין אייגקויפען כדי צו כאפען א קוק אויף די דריי קראסאוויצעס. עס זיינען אבער נאך געבליבען קונים פאר די אנדערע בעקער אויך; מאטשע — וואס פלעגט פארקויפען בולקעס; שפרה איזיקיס די בעקערין; זיידקע יאשעס (לאזאראווסקי) — אין דער גראדנער גאס, און יאנקעל בערעל דער בייגעל־בעקער. די חלות און די בולקעס און די ברויטען און די בייגעל פלעגען פאלען מיט א שטילען געריוש אין די קאשיקעס פון די קונים און צוגעבען זעהר שטילען בנעימות'דיגען טאן צו דער ערב־שבת'־דיגער סימפאניע.

דער היצעל

און צווישען אט די אלע קולות הער־ט זיך דאס פארטויבענדיגע האווקען פון הינט. דאס האבען זיך אלע הינט פון שטאט צונויפגעגנומען — ווי ס'איז זייער מנהג געווען אלע דאנערשטאג און פרייטאג — ביי די יאטקעס, וויייל זיי האבען דערשמעקט, אז ערב־שבת, ביי אזא שפע, וועט זיי מסתמא אויך אפפאלען א ביין, און פילייכט — האבען זייערע הינטישע הערצער געהאפט — וועט דער קצב אליין זיין אין א גוטער שטימונג, צוליב'ן גרויסען פדיון, און זיי צו־וואַרפען א פעטען ביין אדער א טריפה'נע שטיק פלייש. אבער דער הינטישער מלאך־המות, דער היצעל, האט אויך ארויסגעקוקט אויף ערב־שבת. ער האט געוואוסט, אז דאנערשטאג און פרייטאג וועלען אלע הינט זיין פארזאמעלט אויף איין פלאץ, און ער האט זיך מקדים געווען און געקומען פאר־פריה צו זיין באשטימטען פלאץ, צווישען די הייזער פון יהושע דעם חסיד און ליזער־חיים דעם בלעכער. און אזוי שטעהט ער — א הויכער און א רויטער — און גיט אכטונג, ביז ער כאפט פלוצים אריין אין דער פעטליע פון זיין שטריק אן ארימען הונט, וואס רייסט זיך און מאכט געוואלדען, און אלע הינט לויפען נאך מיט קולי־קולות און בילען יאמערליך, ביז דער היצעל ווערט פארשוואונדען מיט זיין קרבן אין דער ריכטונג פון גראדנער גאס, און די הינט צעגעהען זיך אויך צוביסלעך — טרויעריגער און אביסעל ערפארענער ווי פריהער, פארזונקען אין געדאנקען, אז אייגעטליך האט דאס גאנצע הינטישע לעבען די ווערט א שמעק טאבאק — אט לעבט מען און מען באלעקט זיך מיט א פעטען ביין און אט פאלט מען אריין מיט'ן הינטישען קאפ אינ'ם היצעל'ס פעטליע אריין, און אלעס איז פאראיבער. דאס בילערי פון די הינט און די יללות פונ'ם געפאנגענעם

דער היצעל

געמאַלן פון שמואל ראָטבאָרט

הונט ביים היצעל גיסען זיך אויך אריין אין דער ערב־שבת'דיגער סימפאָניע און גיבען איר צו אַ געוויסע אייגענאַרטיגקייט.

צוקערקעס און מילכיקס

צוקערקעס אויף שבת האָט מען איינגעהאַנדעלט ביי דרעזעל אַלטעס (וואָס האָט גע'ירש'ענט איר טישעל פון איר מוטער אלטע) און ביי פריידע חיה לייטוס (וואָס האָט געהאט אַ קראָם לעבען אונזער הויז). פאַראַן אויך פרויען וואָס קויפען־איין קעז און פוטער פאַר די בני־בית ביי נאכע אַדעס מיט זיין פרוי כאשע (וואָס האָבען געהאַט אַ קראָם), ביי יקותיאל דעם מילכיגען מיט זיין פרוי באַשע (וואָס זיינען געשטאַנען אין אַ ביידעל) און ביי יאַספע־חים נחום אהרנים (אויך אין אַ ביידעל).

**
*

און דערמיט האָט מען פאַרענדיגט די קניות אויף שבת און מען איז געגאַנגען צופרידענע אַהיים: אַ דאַנק־גאָט, שוין אַלעס צוגעגרייט אויף שבת, אזוי ווי ס'פירט זיך ביי אידען. און די טריט פון די זיך־צוריקקערענ־דיגע בעלי־בית'טעס האָבען אָפגעהילכט מוטיג און מונטער אויף די וואָל־

דער חדר
געמאַלען פון שמואל האַטבאַרט

קאָווויסקער גאַסען און זיך אויך צוזאַמענגעשמאָלצען מיט דער גרויסער ערב־שבת׳דיגער סימפאָניע.

מען איז מעביר די סדרה אין די חדרים

פונוואַנען הערען זיך פלוצים אזויפיל זיסע יונגע קינדער־קולות? אַ־האַ! ס׳איז דאָך היינט פרייטאָג און איצט איז דאָך עלף אַזייגער, און אין דער גאנצער שטאָט, אין אלע חדרים און אין דער תלמוד־תורה איז מען מעביר די סדרה. און דער אלטער ניגון פון טראָפּ צעטראָגט זיך אומעטום און פילט־אָן די גאַנצע לופט מיט אידישקייט, מיט תורה. פון איבעראַל, פון אַלע גאַסען, דערהויבט זיך דער טראַדיציאָנעלער ניגון און קלינגט־אָפּ לויטער און קלאָר. יונגע אידישע קינדערלעך זיינען מעביר די סדרה און די הערצער פון די דערוואַקסענע צעווארימען זיך און צוגעהען פון גרויס זיסקייט. די אויערען כאַפּען אויף די באקאנטע טענער וואָס קומען פון די פילע חדרים, וואו די מלמדים לערנען זייערע תלמידים און חזר׳ען מיט זיי איין דעם „פזר" און דעם „שלשלת". ביי די מלמדים איז היינט די

„מוזיק"־שטונדע און יעדער אייגער פון זיי טוט זיין אַרבייט געטריי און מיט חשק. אָט שטעהען זיי מיר אלע פאר די אויגען: שמעון אַדעס דער מלמד, מיט דער גרויסער בּאָרד (וואָס האָט געוואוינט אויף שפרה'ס געסעלע, ביי נאכט דעם מילכיגען) — אַ איד וואָס פלעגט אָפשפּרעכען אַ עין־הרע מיט אַ ביינדעל; נפתלי דער מלמד (וואָס האָט געוואוינט אויף דער בּרייטער גאַס) — אַ איד וואָס האָט געהאַט שעהנע מיידלעך און איז געווען באַריהמט אַלס גרויסער וויצליגיג; משה בער ליפּעס — אַ איד אַ קפּדן, וואָס האָט געהאַלטען אין חדר אַ שטרענגע דיסציפּלין; זלמן ארעשטאַנט — וואָס אויף אים פלעגט מען זאָגען, אז ער מאכט פון פּראָסט מענשען; נחמן דער מלמד (וואָס האָט געוואוינט אין לאַפּינ'ס הויז); לייב־אַרע דער מלמד — אַ איד אַ פּרומער, מיט אַ שווארצער באָרד, און אַ גרויסער בעל־צדקה (געוואוינט אויף דער מצרים־געסעלע לעבען דער בּרייטער גאַס); איזיק לולב (געוואוינט אויף דער גראָדנער גאַס); משה הערשעל דער מלמד.

די יונגע קולות פון די קינדער טראָגען זיך אַלץ העכער און העכער, די קינדער־כאָרען פון אלע חדרים און פון דער תלמוד־תורה מישען זיך אויס אלע צוזאמען און שאַפען אייגעם פון די שעהנסטע טיילען פון דער ערב־שבת'דיגער סימפאָניע.

***

די פרייטאָג'דיגע מיטאָג־שטונדען רוקען זיך אָן, און די אידישע בעל־בית'טעס וועלען שטאַרק באשעפטיגט: מען קאָכט און מען באקט, מען רייניגט דאָס הויז און מען צוואָגט די קינדערשע קעפּלעך — אַלץ לכבוד שבת. די שטאָט־לופט וועלט אָנגעפילט מיט דעם זיסען ריח פון די שבת'־דיגע מאכלים — די געפילטע פיש, דער געשמאַקער טשאָלענט, און דער מחיה'דיגער זופ. און דער ריח פון די מאכלים צוזאמען מיט'ן זשומען פון די טעפּ רייצען די נאָז־לעכער און לאָסטשען די אויערען — און וועלען צו־נויפגעגאָסען מיט דער ערב־שבת'דיגער סימפאָניע.

די כלי־זמר באַגלייטען חתן־כלה

און פלוצים דערהערט זיך פונדערווייטענס, ווי אַ פידעלע פאַרגעטרויעט־זיך אין אַ ניגון וואָס וועקט און רופט, מאָנט און טענה'ט און ענדיגט זיך דאָך מיט פרייד, מיט בטחון. דאָס שטעלט מען אַ חופּה אין וואָלקאָוויסק — אזוי ווי דער מנהג איז געווען, אז די מייסטע חופות זיינען פאָרגעקומען פרייטאָג נאָכמיטאָג — און די חתן־כלה וועלען געפירט אין שוהל אריין, און די אידישע כלי־זמר באַגלייטען זיי מיט מוזיק, און די בדחנים זינגען־אויס זייערע גראָמען און מאַכען דעם עולם צו ווייגען און צו לאַכען. אָט זיינען זיי דאָ אלע לויט'ן סדר: משה אייזיק דער פידלער — ער געהט

אַ חופּה אין וואַלקאָוויסק

אויפֿן בילד אין צענטער זעהט מען אהרן ליפשיץ און אַהרע דעם שמש

צום אַלעם ערשטען, ער איז דער פיהרער פון דער קאַפּעלע; ישראל, זיין ברודער — דער צווייטער פידלער; בערעל־לייב דער פידלער — אויך אַ ברודער פון משה־אייזיק'ען; איטשעלע דער פידלער — דער פאָטער פון די דריי בריידער; מרדכי מיט'ן קלאַרינעט; לייזשקע באנדורע — אַ זויכער, אַ בלאָנדער, מיט בלויע אויגען — דער ראָמאנטישער בדחן; משה דער טרובאַטש, פּסח לעווקאָוו, אויפ'ן פלוט (דער „פּאַפּייאָל") אַ שוואַרצער, מיט שוואַרצע גרויסע אויגען; ישראל — משה אייזיקס זוהן — וואָס האָט געשפּילט אויפ'ן קאָרנעט. די חתונה־פּראָצעסיע ציהט זיך פון דער מילנער גאַס איבער דער לענג פון דער בריידער גאַס ביז צום שוהל־הויף. פאַראויס לויפען די קינדערלעך, ביי וועלכע יעדע חתונה איז אַ יום־טוב. די מחותנים געהען נאָך די חתן־כלה מיט ברענענדיגע ליכט אין די הענט. און די קאַפּעלע פאַרגעהט זיך אין אַ „פרעהליכעס", וואָס צוזאַמען מיט די קולות פון די טאַנצענדיגע מחותנים, פלעכט עס זיך אריין גאַנץ נאַטירליך אין דער ערב־שבת'דיגער סימפאָניע.

מילנער גאַס לעבען פּוילישען קאַסטשאָל

הערשעל דער סופר און חנה־חיה די יורש'טע

ווייזט אויס, אז ס'איז שוין שפּעט נאָכמיטאָג, ווייל אָט קומט שוין אָן פון דער כאָלאָדאָיסקער גאַס הערשעל דער סופר, וועלכער געהט אַרום דערמאָנען אידען, אז דער הייליגער שבת הויבט זיך באַלד אָן. ער פלעגט דערשיינען, אָט אַ דער טייערער איד, אין זיינע אידישע בגדים — אַ לאַנגער קאַפּטאַן מיט א גארטל און א סאמעטען היטל — און פלעגט ניט מיד ווערען רופענדיג: „אידען, שבת! שבת, אידען!" דאָס פלעגט ער אויף אזא אופן דערמאָנען די קרעמער, אז ס'איז שוין צייט צו פאַרמאכען די קראָמען. און פון דער צווייטער זייט, פון דער ברייטער גאַס, קומט אָן חנה־חיה די יורשיטע (חאַצקעל דעם יורש'עס פרוי). נעכטען, דאָנערשטאָג, איז זי געווען זעהר פאַרנומען, ווייל דאָנערשטאָג פלעגט זי זאַמלען איבער דער גאַנצער שטאָט, אין איר ברייטען פאַרטוך: ברויט, חלה, ליכט — און עס איסטיילען פרייטאָג צווישען די נויט־באַדערפטיגע. אָבער איצט האָט זי שוין פאַרענדיגט איר ארבייט, באזאָרגט די אָרימע־לייט מיט אַלעס וואָס ס'איז נויטיג אויף שבת, און זי דערשיינט אָן אויסגעפוצטע, אין אירע שבת'־דיגע בגדים, אין אַ טשיפּיק און מיט אַ טערקישער, פיל־פאַרביגער פאַטשיילע. זי געהט אונטערטאַנצענדיג און רופט: „ווייבלעך, שבת! ווייבלעך, שבת!"

און די שבת־אויסרופען פון הערשעל דעם סופר און פון חנה־חיה דער יורש'טע מישען זיך אויס מיט דעם קלאַפּען פון די שלעסער, וואָס די קרעמער ציהען ארויף אויף די טירען און לאָדענס פון זייערע געשעפטען — און אַלעס צוזאמען ווערט פאַרוועבט אין דער גרויסער ערב־שבת'דיגער טימפאַניע.

די פּראָצעסיע אין שוהל אַריין

פּאַרנאַכט־צו. די מלכה שבת איז געקומען מיט איר גאַנצער פּראַכט אין שטאָט אויף. פּאַרשוואונדען דער וואָכעדיגער רעש, געשלאָסען די געשעפטען, אָפּגערוימט דער מארק — און פון אלע גאַסען הויבט זיך אָן ציהען אַ שהנע פּראָצעסיע אין שוהל אריין, צום דאַוונען. דאָס איז די פּראָצעסיע פון די וואָלקאָוויסקער בעלי־בתים. לויט זייער קאָפּ־צודעק קען מען דערקענען זייער געזעלשאַפטליכען שטאַנד: די רייכע טראָגען צילינ־דערס אויף די קעפּ; דער מיטעל־קלאַס — סוחרים און בעלי־בתים — טראָגען האַרטע קאַפּעליושען; די בעלי־מלאכות און קליינע קרעמערלעך — פּשוט'ע היטלען. ביי די פּרויען איז אויך דאָס זעלבע: רייכע פּרויען זיינען אָנגעטאָן אין היט; די אָרימערע וואַרפען אַריבער אויף די קעפּ פּשוט'ע פּאַטשייעלעס; עלטערע פּרומע פּרויען טראָגען פּאַרוקקען. אַלע באַטייליגען זיך אין דער פּראָצעסיע, זיי געהען מיט זייערע קינדערלעך און האַלטען סידורים'לעך אין די הענט.

אָט באַוויזט זיך דער אַלטער רב רי אבא יעקב באָרוכאָוו, מיט זיין לאַנגער באָרד און שטאַלצען געזיכט. פון ביידע זייטען געהען־מיט די שמשים אהרן און ידידיה. און אָט קומט־אָן אַ גאַנצע רייהע חשוב'ע בעלי־בתים, אויפ'ן וועג אין דער הויפּט־שוהל אריין. ווייזט אויס, אז היינט דאַוונט דער חזן קאַפּעל מיט זיינע משוררים, וויל צווישען די וואָס געהען אין הויפּט־שוהל אַריין געפינען זיך אויך פילע מתפללים פון אַנדערע שוהלען און בתי־מדרשים. קיין עין־הרע אָן עולם שפּאַצירט עס היינט אין שוהל אריין — זיי גאַנצע „סמעטענע" פון דער שטאָט! און פון אלע גאַסען שטראָמען די מענשען: פון דער מילנער גאַס — אפרים זילבערמאַן, שמואל גראָזענסקי, אלי לייב ראַכמילעוויטש, שאול מינץ, אהרן ליפשיץ, משה לייב כמעלניצקי און שלום לעוו; פון דער ברייטער גאַס — אברהם עפשטיין, לייב העלער (ווייס), אברהם אלי מארקוס, אשר יודזשיק, אבא יודע ווינעצקי, שמואל חיים ביילקעס, משה יעקב פינקעלשטיין, משה לפידות, ניסן יאַנאָווסקי, זעליג באַרטנאָווסקי, זלמן לייב סלוצקי, לייזער יודזשיק, נחום האַלפערין, נחום לייטוס, עקיבא יודזשיק, יעקב ווינשטיין, זלמן איסר גאָלדבערג, אליהו שייקעוויטש, מאיר שיף, און יהושע צוקערמאַן;

די גרויסע שוהל

פון שפרה'ס געסעלע — נפתלי הערץ נאכימאווסקי, פייוועל דער שוחט, כתריאל דער בעקער, מאני דער בעקער, שמעון אדעס און בערעל נשמחהים (קושניר); **פון דער אסטראגער גאס** — יעקב ברעסטאַ־ווִיצקי (**דער דיין**), אייזיק ניימאן, יואל אמסטיבאווסקי, הענאך ניימאן, ברעס־טאוויצקי (**פון פאטשט**), יעזערסקי **דער האלץ־סוחר**, ווייגשטיין **דער באנקיר**, דוד הובאר **און** שלום ווינאגראדסקי; **פון דער בולוואַרנער גאס** — מאניע גאלאי, ישראל אפרת, יעקב אבראמסקי, יהודה פערעכאדניק, גאליאצקי **דער שערער**, בער פאליאטשעק **און** הערשעל מאזאוור; **פון דער צערקאוונער געסעלע** — חיים עזר איינהארן, יוסף ברעסטאוויצקי (**דער בירער**), גאליאצקי **דער שוסטער**, ביינוש דער סטאליער **און** גדליהו פערעשעצקי; **פון דער כאלאדאיסקער גאס** — יעקב סאלמאן; **פון דער ווילנער גאס** — קאפעל איסר וואלקאוויסקי; **פון דער גראדנער גאס** — יהושע דוד פאפע, טוביה פענסטער, שלום בארש, יודעל בערעשקאווסקי, שמואל דוד יונאוויטש, אברהם זלמן קורץ **און** לייזער שאליוטע; **פון דער טאטארסקער געסעלע** — אהרן שיפמאנא־ווִיטש; **פון דער ניער גע ס ע ל** — זונדעל קאפלאן, שמעון

זאַמאַשטשאַנסקי, כתריאל דער שנייַדער, עוזר קאַפּלאַן, יצחק פּיסעצקי, משה מאיר דער מלמד און יעזערסקי דער לערער; פון אַנטקעגען די קראַמען: — איטשע נאַוואַגרודסקי, יקותיאל בערעשקאַווסקי, יאַנקעל איינהאָרן, זאב בליאַכער און ישראל גרשון זאַקהיים; פון אונטער דעם טיש — משה שפּירא, זלמן חפץ, אביגדור בלאַך און לייב פּינעס.

די מערהסטע פון זיי געהען היינט, ווי געזאָגט, אין דער הויפּט־שוהל, ווו עס דאַוונט קאַפּעל דער חזן מיט זיינע משוררים (פון וועלכע דער וויכטיגסטער איז געווען ישראל דער טאַקער, ידידיה דעם שמש'ס זוהן — ער איז געווען דיריזשאָר פון כאָר); אָבער פילע געהען אויך דאַוונען אין די אַנדערע בתי־תפילה פונ'ם שוהל־הויף: דער היצצערנער בית־המדרש, „דער מויער", די „חייטים־שוהל" און די „עין־יעקב" שוהל, און אין די איבעריגע וואַלקאַוויסקער שוהלען און בתי־מדרשים: כאַלאַדאַיסקער שוהל אויף דער כאַלאַדאַיסקער גאַס, ליעווים בית־המדרש — אין דער מילנער גאַס, „תפארת בחורים" — אין דער נייער געסעל, זאַמאַשטשער בית־המדרש — אויף זאַמאַשטשע, רי מאירקעס בית־המדרש — אין דער אַסטראַגער גאַס, פּאַליאַקאַווים בית־המדרש — אין דער גראַדנער גאַס, קאַרטשיזנער בית־המדרש — אויף קאַרטשיזנע, דער קליינער בית־המדרש — אונטער הערשעל־יאַנקעל'ס הויז אויף דער ברייטער גאַס, און דאָס חסידיישע שטיבעל — לעבען טייך.

פון אלע שוהלען שטראָמט־אַרויס פיל ליכט וואָס באַלייכט די גאַנצע שטאָט. און דאָס געזאַנג פון קאַפּעל דעם חזן מיט זיינע משוררים, און די לוסטיגע התלהבות'דיגע קולות פון די מתפללים, וועלכע זינגען־אויס מיט השק דעם „לכו נרננה" און די אַנדערע שבת'דיגע תפילות, פילען־אָן די לופט מיט דערהויבענקייט און רוחניות'דיגקייט און פיהרען אַריבער די ערב־שבת'דיגע סימפאָניע אין דער הייליגער שבת־אָטמאָספערע.

***

פריטאָג־צו־נאַכט. דער עולם איז שוין צוריק־געקומען פון שוהל און מאַכט קידוש. די שבת־ליכט באַלייכטען דעם פיין־געגרייטען טיש און שיינען אַרויס דורך די פענסטער אין גאַס אריין. די קולות פון די שבת'דיגע זמירות און פונ'ם בענשען פילען־אָן דעם חלל פון דער גאַס און שאַפען אזוי־ארום די פאַרטזעצונג פון דער ערב־שבת'־דיגער סימפאָניע.

די יונגענד שפּאַצירט און זינגט

נאָך דער סעודה. די קעראָסין־לאָמפען אין די הייזער לעשען זיך אויס צוביסלעך און די ליכט צאַנקען און געהען אויס. נאָר די

אַ גרופּע חברים מיט משה איינהאָרן אויף זיין באַזוך אין וואַלקאָוויסק אין יאָר 1921

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצנדיק: טעוועל סמאַזנאָוויטש, משה׳קע איינהאָרן, פּערעל הובאַר; צווייטע רייהע: דוואָרעצקי, יודעל כוואַלאָוסקי, אברהם קלמן לעוו, מילע קאַפּלאַן, סיאַמע גאַלין, לוטשע גלעמבאָצקי, מישע גאַלין, ישראל הובאַר.

פּינקעלדיגע שטערען אין הימעל באַלייכטען צוביסלעך די פּינסטערע גאַסען. דער עלטערער עולם געהט שלאָפען נאָך דער פּעטער סעודה, אָבער די יוגענד פילט־אָן די גאַסען. מען געהט שפּאַצירען. די פּאַרטיי־מענשען — ציוניסטען, בונדיסטען — קלייבען זיך צוזויף אין זייערע אייגענע קרייזען, אין הייזער פון באקאנטע, צו דיסקוטירען פּאַרשיידענע פּראָבלעמען. הערען נייעס און זיך אונטערהאַלטען. די „אומפּאַרטייישע" שפּאַצירען סתם אויף די טראָטוארען פון די גאַסען — די פּריצישע גאַס, אָסטראָגער גאַס און

די פּריצישע גאַס

מילנער גאַס — און ראָמאַנסירען. מען טרעפט זיך מיט באקאַנטע מיידלעך, מען ווארפט זיך איבער מיט ווערטער, פּראַזען, און מען דערגעהט, אומבאַמערקטערהייט, צו די געסלעך ביים טייך.

אָט דערשיינט דער דעמאָלט־יונגער דוד איינהאָרן. ער האָט געוואוינט מיט זיינע עלטערען אין קאָלאָסאָיסקי׳ס הויז ביים סוף פון דער ברייטער גאַס אַנטקעגען דער צערקווע. איינהאָרן איילט זיך צום הויז פון זיין פריינדין סאָניע פּאַרבער. אַן אינטערעסאַנטע מיידל איז זי געווען אָט די סאָניע פּאַרבער, און ביי איר אין הויז פלעגט זיך צוזאַמענקומען די רעוואָלוציאָנער־געשטימטע יוגענד. איינהאָרן לויפט אַ פּאַרסאָפּעטער. זיינע קעשענעס זיינען פול מיט בראָשורען און פּאַרשריבענע פּאַפּירען וואָס אַנטהאָלטען פּאַרצייכענטע גענאַנקען און איבערלעבונגען פון דער גאַנצער וואָך. ביי סאָניע׳ן אין הויז וועלען דאָך זיין אלע זיינע באקאַנטע און ער וועט מיט זיי קענען אַלעס ארומשמועסען און הערען זייערע מיינונגען וועגען זיינע יוגענדליכע לידער. אין די פּריצאָג־אָוונטען ביי כאָניע פּאַרבער אנטוויקעלט זיך און

אַ גרופּע וואָלקאָווויסקער גימנאַזיסטקעס אין יאָר 1912

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצנדיק: מילע קאַפּלאַן, זשעניע פרענקעל; צווייטע רייהע: דאָרע איינהאָרן, פרידע האַלפּערן, לוטשע גלעמבאָצקי, סאָניע קלעבאַנסקי.

וועלט רייף דער טאלאנט פון'ם שפּעטערדיגען פּאַרפאַסער פון די „שטילע געזאַנגען". פון סאָניע'ס הויז טראָגען זיך אין גאָס אַריין די פּייערליכע קלאַנגען פון רעוואָלוציאָנערע אידישע און רוסישע לידער.

אין הויז פון ביילע רבקה קושניר (בערעל שמחה'ס טאָכטער) — אין שפּרה'ס געסעלע — קומען זיך צונויף די בונדיסטען — בערעל קאַרפּאָוויטש, די ברידער ליקאָווסקי, זיידעל דער איינבינדער, משהיקע זאַקראָי, יאַנקעל לעווין, זויים נעמזער, ראָזע אינהאָרן, משה כתריאלים — און דיסקוטירען זייערע פּאַרטיי־ענינים און זינגען די „שבועה" און „דער געזאַלצענער ים". ביי דוד הוברינען אין הויז קומען זיך צונויף די ציוניסטען — די ווינאָגראַדסקיים, נחום האַלפּערן, די נאָוואָגרודסקיים — און זייער געזאַנג פון „התקוה" און „שם במקום ארזים" טראָגט זיך מוטיג און הויך איבער די וואָלקאָווויסקער גאַסען און פילט זיי אַן מיט האָפנונג און פרייד פון אויפלעבונג. און ביי ליוטשע גלעמבאָצקע אין הויז קומט זיך צונויף אַ גאַנץ אנדער גרופּע. אַן אינטעלי־גענטע און וואונדערבאַר־שעהנע מיידעל איז זי אָט־אָ די ליוטשע. ביי איר קומט זיך צונויף די אַזוי־גערופענע „גאָלדענע יוגענד" — גימנאַזיסטען, גימ־נאַזיסטקעס, יונגע סטודענטען און אַנדערע „אינטעליגענטען" — און פּאַר־

א שפּאַציר מיט דער „לאָטקע" אויפֿן טייכעל

אויפֿן בילד זיינען פּאַטאַגראַפֿירט: יאַנקעל צוקערמאַן, פּריילין ראַבינאָוויטש (דעם שטעפּער׳ס טאָכטער) און איצעל טשאַפּער.

ברענגען געמיטליך. איר הויז, אין יאנאָווסקי׳ס געסל, איז ווי באַשאַפּען געוואָרען דערפאַר. אַ שהן הויז מיט אַ רחבות׳דיגען גאַניק — לעבען טייך. וועד איז ניט געקומען אַהינצו? אַלע האָבען מיט פּאַרגניגען באַזוכט דאָס **דאָזיגע גאַסט־פריינדליכע הויז:** ישראל הובאר, יאנקעל ניימאַן, זשענע פּרענקעל, פּרידע האַלפּערן, פּערעל און ליזע הובאר, דבורהילע איינהאָרן, מיליע קאַפּלאַן, משה בנימין שאַלאַכאָוויטש, יודעל כוואַלקאָ, טעוועל סמאַזאַ־נאָוויטש, די גאָליניס, די דוואָרעצקיס, די כמעלניצקיס — **די גאנצע אזוי־גערופענע „רוסישע אינטעליגענץ".** פון דאָרטען פלעגען זיך הערען די טענער פון „אַטשי טשאָרניע" און אַנדערע רוסישע ראָמאַנטישע לידער, וועלכע פלעגען זיך אויסמישען מיט די קלאַנגען פון די אידישע פאָלקס־לידער, וואָס ס׳האָבען געזונגען די פאַרליבטע שפּאַצירענדע פאָרלעך אויף דער פּריצישער גאַס און אין די פינסטערע געסלעך. און אָט אַ די אַלע יוגענד־ליכע קולות צוזאַמען מיט די געזאַנגען פון די רעוואָלוציאָנערע און נא־ציאָנאַלע הימנען האָבען זיך צונויפגעגאָסען אין איין מעכטיגען שטראָם, וועלכער האָט געשאָפּען דעם קלימאַקס, דעם פראַכטפולען פינאַל פון דער גרויסער באַצויבערענדער סימפאָניע.

די וואָלקאָוויסקער רבנים און דיינים

די וואָלקאָוויסקער קהילה האָט פאַרנומען אַ בכבוד'יג אָרט צווישען די וויכטיגסטע קהילות אין גראָדנער געגענד. ווייזט אויס, אַז אירע בעלי־בתים זיינען געווען גרויסע לומדים און תלמידי־חכמים. אויך די וואָלקאָוויסקער רבנים, אין משך פון די לעצטע 150 יאָר, זיינען געווען פאַררעכענט צווישען די באַריהמטסטע גאונים ביי אידען און זיי האָבען ארויפגעלייגט זייער שטעמפעל אויף דער שטאָט.

איך האָב, ליידער, ניט געקאָנט געפינען קיין ענויע פרטים און איינ־צעלהייטען וועגען אַלע באַריהמטע וואָלקאָוויסקער רבנים. דאָס ביסעל וואָס מיר איז געלונגען צו קריגען גיב איך דאָ איבער, ווי וויט מעגליך, אין אַ כראָנאָלאָגישען סדר.

די ערשטע רבנים אין וואָלקאָוויסק

אין דער צייט פון דעם ווילנער גאון איז דער וואָלקאָוויסקער רב געווען — ר' אביגדור ז"ל. זיין זוהן, ר' שמואל, איז געוואָרען דער איידעם פון אַ ווילנער גביר, ר' יודע יסוד. ר' שמואל איז שפעטער אויפגענומען גע־ווארען אַלס רב אין ווילנע, בתנאי אז ער זאָל אַוועקפאָרען אויף עטליכע יאָר זיך לערנען רבנות — הלכה למעשה — ביי זיין פאָטער אין וואָלקאָוויסק.

נאָך ר' אביגדור'ס פטירה האָט פאַרנומען דעם כסא־הרבנות אין וואָל־קאָוויסק ר' בנימין דיסקין ז"ל, אַן איידעם פון אַ וואָלקאָוויסקער גביר. ר' בנימין דיסקין האָט פיל בייגעטראָגען צו דער גייסטיגער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט. זיינע צוויי זיהן, ר' יהושע לייב דיסקין ז"ל און ר' אברהם שמואל דיסקין ז"ל, זיינען געווען באַוואוסט אלס גדולי־התורה. דער ערשטער זוהן זיינער, ר' יהושע לייב דיסקין (געבוירען אין יאָר 1818), איז געווען רב אין בריסק און שפעטער געוואָרען דער הויפט־רב פון דער אשכנז'שער קהילה אין ירושלים, און האָט דאָרט געגרינדעט דעם באַריהמטען „בית־יתומים דיסקין", וואָס טראָגט נאָך עד־היום זיין נאָמען. אין דער צייט וואָס ר' בנימין דיסקין איז געווען רב אין וואָלקאָוויסק, האָט זיך אָנגעהויבען די קאָליזיפולע עפאָכע פון דעם וועלט־באַריהמטען גאון און קאָוונער רב, ר' יצחק אלחנן ספעקטאָר ז"ל — באקאנט דורך זיינע חיבורים „באר יצחק",

הרב ר׳ שמואל ז״ל (ר׳ אביגדור׳ס זוהן)

„עין יצחק״, „נחל יצחק״ און נאָך אַנדערע ספרים — און וואָס איז בשעתו געווען די צענטראַלע פיגור אין דער רבנ׳ישער וועלט, סיי אַלס פוסק און סיי אלס מנהיג פון דעם רוסישען אידענטום. אויף זיין נאָמען עקזיסטירט אויך אין ניו־יאָרק די באַריהמטע ישיבת ר׳ יצחק אלחנן („ישיבה־קאָלעדזש״). מיר וועלען זיך דאָ אַביסעל לענגער אָפּשטעלען וועגען ר׳ יצחק אלחנן ז״ל, ווייל אין זיין לעבענס־געשיכטע האָט וואָלקאָוויסק פּאַרנומען אַ וויכטיגען פּלאַץ.

הרב ר׳ יצחק אלחנן ז״ל אין וואָלקאָוויסק

ר׳ יצחק אלחנן איז געבוירען געוואָרען אין יאָר 1817 (תקע״ז) אין דעם שטעטעל ראָש, נישט ווייט פון וואָלקאָוויסק. זיין פאָטער, ר׳ איסר, איז געווען רב פון שטעטעל. וועז ר׳ יצחק אלחנן איז נאָך ניט אַלט געווען קיין 12 יאָר, איז זיין מוטער געשטאָרבען. זיין פאָטער, ר׳ איסר, האָט באַ־שלאָסען, אז די ראַטזאַמסטע זאַך וועט זיין אים חתונה צו מאַכען, כדי ער זאָל זיך געפינען אין אַ וואַרעמער היימישער אַטמאָספערע. דער יונגער

יצחק אלחנן האָט שוין דאָן געׂשמ׳ט אלס עילוי און מען האָט אים געׂרעדט די בעסטע שידוכים פון דער געׂגענד. איינער פון די שידוכים וואָס מען האָט אים געׂרעדט איז געׂווען מיט אַ גביר׳ס אַ טאָכטער פון דער דער־בייאיגער שטאָט וואלקאָוויסק. פאַר׳ן שרייבען די תנאים האָט מען איינ־געׂלאַדען דעם חתן צו דער כלה׳ס עלטערען אין הויז אויף אַ שבת. עס זיינען אַהין געׂקומען די שעהנסטע בעלי־בתים און לומדים פון וואָלקאָוויסק צו נעׂמען דעם יונגען חתן אויף אַ פאַרהער.

ביי אַ שעהן־געׂדעקטען טיש, מיט דעם בעסטען גביר׳ישען כיבוד, זיינען געׂווען פאַרזאַמעלט די חשוב׳סטע בעלי־בתים פון וואָלקאָוויסק און דער עילוי האָט שטאַרק אויסגעׂנומען מיט זיין לומדות. נאָר פלוצלינג איז געׂ־שעהן אַ זאַך, וואָס האָט אַלעמען צעׂטומלט. דער יונגער יצחק אלחנן האָט צוגעׂרוקט צו זיך דאָס טעלערעל מיט דעם געׂשמאַקען גביר׳ישען איינגע־מאַכטס און, זייענדיג פאַרטיפט אין לערנען, האָט ער פאַרגעׂסען וואו ער האָלט אין דער וועלט און געׂנומען עסען מיט די הענט. דעם גביר׳ס פנים האָט אויפגעׂפלאַמט פון בושה. אויך אויף דער כלה האָט די קאָמישע פאַסירונג געׂמאַכט אַ שלעכטען אינדרוק און זי האָט מיט איינגעׂשפאַרטקייט גע׳טענה׳ט, אַז זי וויל ניט קיין חתן וואָס עסט איינגעׂמאַכטס מיט די הענט. עס איז געׂווארען אויס שידוך. אָבער די כלה איז פאַרבליבען אַ מויד איר גאַנץ לעבען, און זי האָט קיינמאָל ניט חתונה געׂהאַט.

וועׂן ר׳ יצחק אלחנן איז געׂקומען צוריק קיין ראָש, האָט שוין דאָס גאַנצע שטעטעל געׂוואוסט פון דער מעשה און מען האָט זי צעׂטראָגען אויף טעלערלעך. אָבער זיין פאָטער, דער רב פון ראָש, האָט מצדיק געׂווען דעם דין און גע׳טענה׳ט, אַז מן הסתם איז די כלה ניט געׂווען ראוי צו זיין יצחק אלחנן׳ס פרוי. און ר׳ יצחק אלחנן איז וויטער געׂזעסען און געׂלערנט.

אין עטליכע חדשים שפעטער איז דער קיידאַנער רב דורכגעׂפאָרען ראָש און האָט זיך, ווי דער שטייגער איז, אַריינגעׂכאַפט אינ׳ם רב׳ס הויז, זיך דורכשמועסען אין לערנען. דער קיידאַנער רב איז נתפּעל געׂוואָרען פון דעם יונגען יצחק אלחנן׳ס גאונות און ער האָט אים געׂרעדט אַ שידוך אויף מיט אַ וואָלקאָוויסקער מיידעל, דעם גביר ר׳ לייזער יעזערסקעס טאָכטער, שרה רייזע. דער שידוך איז מיט מזל דורכגעׂפירט געׂוואָרען. ר׳ יצחק אלחנן האָט געׂקראָגען 300 רובל נדן און איז 6 יאָר געׂבליבען עסען קעסט ביים שווער, וועלכער האָט דאָן געׂוואוינט אין דעם גרויסען הויז אויף מילנער גאַס, און ר׳ יצחק אלחנן איז געׂזעסען און געׂלערנט בהתמדה אין דעם הילצערנעם בית־המדרש.

ר׳ בנימין דיסקין, וועלכען מיר האָבען פריהער דערמאָנט, איז דע־מאָלסט, ווי געזאָגט, געווען רב אין וואָלקאָוויסק. ר׳ יצחק אלחנן איז גע־ווארען זיין תלמיד און געלערענט אין דעם קיבוץ, צוזאַמען מיט דעם רב׳ס זוהן, ר׳ יהושע דיסקין, ר׳ ברוך מרדכי ליפשיץ (וואָס איז אויך געווען אַן איידעם פון אַ וואָלקאָוויסקער גביר) און חיים זעליג סלאָנימסקי, דער שפעטער־באַוואוסטער רעדאַקטאָר פון „הצפירה". ר׳ ברוך מרדכי ליפשיץ איז שפעטער געווארען רב אין וואָלקאָוויסק און דאָרט געגרינדעט די וואָל־קאָוויסקער ישיבה. ער איז גוט באקאנט אין דער אידישער וועלט דורך זיין זוהר פאָפולערען ספר „ברית יעקב". ר׳ יצחק אלחנן האָט אויפ׳ן זעקסטען יאָר פון זיינע קעסט ביים שווער זיך אַרומגעזעהן, אַז עס איז ניט קיין פלאַץ צו לעבען ביים שווער׳ס טיש און ער האָט באַשלאָסען צו ווערען אַ רב. ער האָט געקראָגען סמיכה ביי ר׳ בנימין דיסקין, און אין עלטער פון צוואַנציג יאָר איז ער געווארען רב אין דעם קליינעם שטעטל איזאבעלין. און מיט יאָרען שפעטער איז אָט דער וואָלקאָוויסקער קלויזניק געווארען רב אין קאָוונע. מען דערצעהלט, אז איינמאָל איז ר׳ יצחק אלחנן געפאָרען אויף קבר־אבות אין זיין געבורטס־שטעטל, ראָש. אויפ׳ן וועג איז ער דורכגע־פאָרען וואָלקאָוויסק, וואו די גאַנצע שטאָט איז געקומען אים מקבל פנים זיין. צווישען דעם גרויסען עולם איז אויך געווען אַן אַלטע צעבראָכענע פרוי — זיין אַמאָליגע כלה, וועלכע האָט קיינמאָל ניט חתונה געהאַט.

הרבנים ר׳ יצחק אייזיק חבר ז״ל און ר׳ יחיאל בן־אהרן העלער ז״ל

נאָך ר׳ ברוך מרדכי ליפשיץ זיינען אין וואָלקאָוויסק געווען די פאָל־גענדע צוויי רבנים: ר׳ יצחק אייזיק חבר און ר׳ יחיאל בן־אהרן העלער. הרב חבר איז שפעטער געווארען רב אין טיקטין און ער איז דער מחבר פון „שאלות ותשובות בנין עולם", „הערות בש״ס" און פון דעם ספר „בית יצחק", וואָס איז געדרוקט געווארען אין סעדילקאָוו, אין יאָר תקצ״ו. הרב העלער איז געווען איינער פון די פיר באַוואוסטע ברידער־רבנים פון יענער צייט, וועלכע האָבען געטראָגען דעם נאָמען העלער, און האָבען געשטאָמט פון דער פאמיליע פון רבנו יום־טוב ליפמאַן העלער, דער „בעל תוספות יום־טוב". הרב יחיאל העלער איז געבוירען געווארען אין קאידינאָוו (מינס־קער גובערניע) אין יאָר 1814 און איז געשטאָרבען אין פלונגיאן (קאָוונער גובערניע) אין 1861. ער איז אין משך פון זיין לעבען געווען רב אין גלוסק (מינסקער גובערניע), וואָלקאָוויסק, סואוואַלק און פלונגיאן. ער האָט געשריבען אין דייטש אַן אָפהאַנדלונג איבער די „שמונה פרקים" פון׳ם רמב״ם, און איז אויך דער מחבר פון „עמודי אור".

הרב ר' אברהם שמואל ז"ל

נאָך זיי איז געווען רב אין וואלקאָוויסק ר' אברהם שמואל ז"ל, דער זוהן פון ר' בנימין דיסקין. מיט ר' אברהם שמואל'ען האָט זיך אָנגעהויבען אַ נייע עפאָכע פאַר דער לומד'ישער וואלקאָוויסק און פאַר איר רעליגיעזען דערציהונגס־וועזען בכלל. די וואלקאָוויסקער ישיבה איז שטאַרק פאַר־גרעסערט געוואָרען. באַאַבטע בחורים פון די אַרומיגע שטעטלעך האָבען זיך געצויגען קיין וואלקאָוויסק, כדי צו לערנען אין דער ישיבה, וואָס איז געשטאַנען אונטער דער השגחה פון דעם גרויסען גאון, ר' אברהם שמואל, דער ברודער פון ר' יהושע דיסקין. ר' אברהם שמואל האָט זיך אויסגע־צייכענט מיט זיין אייגענאַרטיגער קריאת־התורה און כמעט יעדען שבת פלעגען די בעלי־בתים קומען אין אַלטען מויער בית־המדרש זיך צוהערען צו זיין תורה־לייענען.

אגב, ר' אברהם שמואל'ס אַ טאָכטער, מינדעל צירעל, איז געוואָרען די פרוי פון ר' איטשע לעוו, וועלכער האָט פאַרמאָגט אַ רייהע הייזער אויף מילנער גאַס.

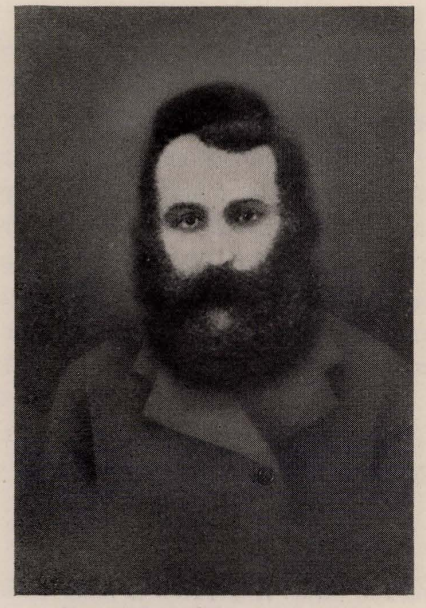
הרב ר' יונתן עליאַשבערג ז"ל

נאָך ר' אברהם שמואל'ען איז געוואָרען רב אין וואלקאָוויסק דער בא־וואוסטער גאון ר' יונתן עליאשבערג ז"ל.

ר' יונתן האָט געוואוינט ביי חיים ווארשעווער (דעם שניידער) אין הויז, אויף מילנער גאַס. ער האָט געהאט דריי טעכטער: עטעל, ראָכטשע און ראָנקע.

ווי ס'גיט איבער הרב יצחק קאָסאָווסקי, געווען אַ וואלקאָוויסקער רב, איצט אין יאָהאניסבורג, איז נאָך הרב עליאשבערג'ס פטירה (ער איז נעשטאָרבען זעהר יונג), די רבנות־שטול אין וואלקאָוויסק פאַרבליבען ליידיג זיבען יאָר, ביז עס איז געקומען הרב אבא יעקב באָרוכאָוו ז"ל.

הרב יונתן ז"ל איז געווען אַ גרויסער רב און אפילו באקאנט געווען אָבער אַלס איינער פון די גאוני התורה אין יענעם דור. ער איז געווען אַ חכם, אַ סופר און אַ דענקער, און אלע חכמי־הדור און גרויסע משכילים פלעגען זיך מיט אים צונויפשרייבען און אים זעהר שעצען. צווישען איינעם פון ר' יונתנ'ס ספרים האָט הרב קאָסאָווסקי געפונען אַ בריף, געשריבען פון רש"י פין ז"ל פון ווילנע, וועלכער איז געווען איינער פון די אָנגעזעהענע משכילים און געלערענטע פון יענעם דור און אויך איינער פון די „חובבי ציון". אין דעם דאָזיגען בריף איז באַהאַנדעלט געוואָרען די פראָגע וועגען אַ חשוב'ער אסיפה, וואָס איז פאַררופען געוואָרען פאר דער ערשטער ציוניסטישער קאָנ־פערענץ אין קאָטאָוויץ, מיט אומגעפער זעכציג יאָר צוריק.

הרב ר׳ יונתן עליאשבערג ז״ל

הרב ר׳ יונתן עליאשבערג ז״ל איז געווען דער מחבר פון „קסת יהונתן״ און „ספר המדות״. ער האָט געהאַט אַ גרויסען איינפלוס אויף דער אידישער קהילה פון וואָלקאָוויסק און ער איז דאָס געווען דער, וועלכער האָט אַריינ־געפיהרט דעם אידעאַל פון חיבת־ציון צווישען די וואָלקאָוויסקער אידען. נאָך אים האָט פאַרגעזעצט אין דער זעלבער ריכטונג זיין נאָכפאָלגער, הרב באָרוכאָוו ז״ל, און אַ דאַנק דער השפעה פון די ביידע רבנים האָט זיך וואָל־קאָוויסק אויסגעצייכענט פון די איבעריגע ארומיגע שטעט מיט איר איבער־געגעבענקייט צום נאַציאָנאַלען אידעאַל. דאָס האָט געווירקט דערויף, אַז אַ גרויסע צאָל פון די וואָלקאָוויסקער אידען האָבען עולה געווען קיין ארץ־ישראל און האָבען זיך דאָרט באַזעצט פיל יאָרען פאַר דער איבערקערענ־יש אין אייראָפּע — און אגב דורכדעם ניצול געווארען פון אַ זיכערען טויט.

הרב ר׳ אבא יעקב באָרוכאָוו ז״ל

ווי געזאָגט, איז נאָך ר׳ יונתן עליאשבערג געווארען רב אין וואָלקאָוויסק דער גאון ר׳ אבא יעקב ב״ר יחיאל מיכאל הכהן באָרוכאָוו. ער האָט געקראָגען סמיכה אויף רבנות פון ר׳ יצחק אלחנן ספּעקטאָר. נאָכדעם ווי ער איז געווען רב אין פאַרשיידענע קהילות — מיישיגולא, קופישוק, וואקשנע און

הרב אבא יעקב באַרוכאָוו ז"ל

פּאָלאָצק — איז ער אויפגענומען געוואָרען אַלס רב אין וואָלקאָוויסק אין יאָר 1903 (תרס"ג). די וואָלקאָוויסקער ישיבה, וואָס איז געגרינדעט געוואָרען אין יאָר 1887 (תרמ"ז), דורך דעם גאון ר' ברוך מרדכי ליפשיץ, איז אַ דאַנק הרב באַרוכאָוו'ס השפּעה פאַרגרעסערט געוואָרען אין כמות און אין איכות. די צאָל פון די תלמידים איז געוואָקסען ביז צו דריי הונדערט, וועלכע זיינען געווען איינגעטיילט אין פינף קלאַסען.

אין יאָר 1923 (תרפ"ג) האָט הרב באַרוכאָוו — וועמעס צוויי זיהן (אייניער אַ באַוואוסטער העברעאישער שריפטשטעלער און דער אנדערער אַ באַקאַנטער דאָקטאָר, לייטער פון דער היגיענישער אָפּטייילונג פון „הדסה" האָבען ביידע געוואוינט אין ירושלים, — באַשלאָסען אַוועקצופאָרען קיין ארץ־ישראל (דער דריטער זוהן פון הרב באַרוכאָוו איז געווען רב אין מאָלדען, לעבען באָסטאָן). די וואָלקאָוויסקער קהילה האָט מכבד געווען איר אַלטען געהרטען רב מיט אַ שעהנער מתנה און האָט אים מיט גרויס כבוד אַרויסבאַגלייט אין וועג אריין.

וען הרב באַרוכאָוו איז אין יאָר 1928 (תרפ"ח), וואוינענדיג אין ירושלים, אַלט געוואָרען אַכציג יאָר, האָט דער באַוואוסטער העברעאישער שריפט־

שטעלער, רי בנימין, פֿאַרעפֿענטליכט וועגען אים אינ׳ם ארץ־ישראל׳דיגען זשורנאַל „ההד״ אַן אינטערעסאַנטען אַרטיקעל, וועלכען מיר גיבען דאָ איבער אַביסעל פֿאַרקירצט:

„אַז דו באַגעגענסט די דאָזיגע טייערע געשטאַלט אין די ירושלים׳ער גאַסען, וואו ער גייט זיך זיין וועג צניעות׳דיג, ניט וועלענדיג דערוועקען אַ וועלכע עס איז אויפמערקזאַמקייט, קריגסטו דאָס געפיהל אז דאָס איז די געשטאַלט פון אַ גדול בתורה פון די אַמאָליגע דורות, וואָס תורה און מידות זיינען אין זיי געווען באַהעפט צוזאַמען. דער שרייבער פון די דאָזיגע שורות האָט געהאַט דאָס פֿאַרגעניגען אים צו באַגלייטען, וועג ער איז געפֿאָרען איניגע טעג, צוזאַמען מיט הרב אברהם יצחק הכהן קוק ז״ל, איבער אידישע קאָלאָניעס און דערפֿער אויף אידישער ערד אין ארץ־ישראל. די גאַנצע נסיעה איז באַשטאַנען פון תורה און יראה און פרייד מיט׳ן לאַנד.

„לאָמיר דאָ פֿאַרצייכענען אין קורצען די געשיכטע פון זיין געבענטשט לעבען.

„ער איז געבוירען געווארען אין חודש טבת אין יאָר תר״ח, אין דער שטאָט דאַרשושניק אין קאָוונער גובערניע. זיין פֿאָטער איז געשטאָרבען וועג ער איז נאָך געווען יונג. ער האָט געוואוינט אין דער שטאָט וואַרשָׁא. זיינע רביים האָבען אָנערקענט זיינע גרויסע פעהיגקייטען און צו אים גע־זאָגט: „מיר קענען דיך מער ניט לערנען, געה אין בית־המדרש און לערען אליין״. אין בית־המדרש זיינען געווען די ספרים פון די ראשונים: דער רשב״א, דער ריטב״א און אַנדערע. דאָס איז נאָך קיין בר־מצוה ניט געווען, האָט זיך אַליין אייגענעוואוינט צו לערנען די גמרא צו־זאַמען מיט די ראשונים. די „ראשונים״ זיינען פֿאַר אים געווארען זייער לעהרער און באַגלייטער. די דאָזיגע געוואוינהייט איז ביי אים געווארען אַ צווייטע נאַטור.

„ער קומט נאָכדעם קיין באלטראָמאנץ און לערנט דאָרטען אינ׳ם בית־המדרש, צו דער זעלבער צייט, וועו ס׳האָט דאָרטען אויך געלערנט דער גאון ר׳ מאיר שמחה ז״ל פון דווינסק. די גרעסטע געשעהעניש אין זיינע לערען־טעג איז געווען, וועו ער האָט געלערנט דרייַ יאָר ביים גאון ר׳ יהושע לייב דיסקין ז״ל, צוזאַמען מיט הרב דיסקינ׳ס זוהן, דעם פֿאַר־שטאָרבענעם גאון ר׳ ירוחם דיסקין. אין יאָר תרל״ג לערנט ער נאָך אַ האַלב יאָר אין בית־המדרש פונ׳ם גאון ר׳ יצחק אלחנן אין קאָוונע אוו ער קריגט אויך פון אים סמיכה.

„אומגעפֿער פופציג יאָר איז ער געווען רב. ס׳גיסט זיך ביי אים צו־נויף זיין נאַטירליכע אייגענשאַפֿט מיט זיין גרויסקייט אין תורה, כדי אים

צו פאַרלייכטערען זיין אַרבייט און אים מאַכען באליבט ביי אלעמען. זיין נאַטירליכע אייגענשאַפט איז געווען ליב צו האָבען מענשען אָהן שום אונטער־שייד, מיט אַ פשוט'ער ערליכער ליבשאַפט.

„ער האָט זיך אויך מתעסק געווען אין געזעלשאַפטליכער ארבייט, וואָס ברענגט הילף צו קראַנקע און אָרימע מענשען. ער האָט געקראָגען אַ גוטען נאָמען אויך צווישען די קריסטען, און זיי פלעגען זיך צו אים וועגדען, ער זאָל משפט'ען צווישען זיי און אידען אין פאַל פון געלט־סיכסוכים. אָמאָל פלעגט אויך דער רעגירונגס־ריכטער אים איבערגעבען קאָמפליצירטע משפטים.

„ער איז בכלל געווען באַליבט ביי אַלע קלאַסען פונ'ם ציבור. אין איין שטאָט, וואו ער איז אויפגענומען געוואָרען אַלס רב, איז אָנגעגאַנגען אַ שרעקליכע מחלוקת צווישען די מתנגדים און די חסידים, וואָס האָט אָנ־גענומען אַ זעהר שווערע פאָרם. אָבער אַ דאַנק זיין השפּעה איז זי בטל געוואָרען און ביידע צדדים פלעגען צו אים קומען מיט ליבשאַפט און חבר'־שאַפט. די ליבע צו ארץ־ישראל האָט שטענדיג אָנגעפיהלט זיין נשמה, און ער איז, פאַרשטעהט זיך, געווען פון די ערשטע מנדבים פאַר'ן ישוב ארץ־ישראל און פאַר די ציוניסטישע פאָנדען און ער פלעגט אויך אַנדערע מענשען מאַכען ענטוזיאַסטיש פאַר דעם דאָזיגען ענין. אָבער טראָץ דעם, איז ער געווען באַליבט אפילו ביי די „בונדיסטען", וועלכע פלעגען אויך קומען אָפט הערען זיינע דרשות, און אז ער האָט עולה געווען קיין ארץ־ישראל, האָבען זיי אים אויך געשיקט אַ וואונש־בריף אויף העברעאיש.

„צוזאַמען דערמיט האָט ער ניט אויפגעהערט צו לערנען. ער האָט ארויסגעגעבען זיין ספר „שאלות ותשובות חבל יעקב" אין צוויי אויפלאַגעס. אין דעם דאָזיגען ספר איז אויך פאַראַן אַ בריף־אויסטויש צווישען אים און דעם גאון ר' יצחק אלחנן ז"ל. הגם ר' יצחק אלחנן איז שוין דאָן געווען אַלט און „די מלאכה פון שרייבען איז אים שווער אָנגעקומען" און ער האָט ניט געקענט „מאריך זיין", האָט ער זיך פונדעסטוועגען ניט געקענט אָפ־זאָגען פון דעם פאַרגעניגען „פון צו שפּאַצירען אין זיינע אַנגענעמע רייד". פאַרשטעהט זיך, אַז דער „שפּאַציר" איז געמיינט אין חידושי תורה.

„וועז ס'איז געווארען אין יאָר תרפ"ג פופציג יאָר, זינט הרב באָרוכאָוו איז ארויף אויף דעם כסא־הרבנות, האָט ער באַשלאָסען זיך אָפצוזאָגען פון דער רבנות און עולה צו זיין קיין ירושלים, צום גרויסען צער פון דער וואַלקאָוויסקער קהילה.

„דאָס וואוינען אינ'ם הייליגען לאַנד האָט אויף אים געמאַכט אַ שטאַרקען רושם און האָט אָנגעפילט זיין נשמה מיט שמחה און פרייד. אויך אין ארץ־

ישראל איז זיין וואונש געווען מרבה־תורה צו זיין ביי אידען, און צוזאמען דערמיט אריינצובערענגען שלום און חבר'שאפט צווישען אלע קרייזען פונ'ם ציבור. אין דעם דאזיגען גייסט האט ער געערעדט אויף דער אסיפה פון די רבנים פונ'ם גאנצען לאנד, וואס איז פארגעקומען אין ירושלים, לויט דער איינלאדונג פון דער חברה „משמרת שבת". זיינע רייד האבען געמאכט א שטארקען רושם אויף אלע צוהערער."

וועז הרב בארוכאוו איז נפטר געווארען אין ירושלים (אין יאר 1936) האט זיין טויט ארויסגערופען גרויס טרויער אין וואלקאוויסק. אין „וואלקאוויסקער לעבען" (פונם 8טען מאי, 1936) איז פארעפענטליכט געווארען א גרויסער ארטיקעל פון ח. ג. הרכבי, וואס האט געגעבען אויסדרוק צום צער פון די וואלקאוויסקער אידען. מיר וועלען דא ברענגען דעם דאזיגען כאראקטעריסטישען ארטיקעל (מיט אייניגע פארקירצונגען):

„ווי א שווערער קלאפ אויף א וואונד האט אונז געטראפען די בשורה וועגען דער פטירה פון הגאון ר' אבא יעקב בארוכאוו ז"ל.

„ס'איז אונז באשערט געווען צו פארלירען אייניעם פון די שעהנסטע און גרעסטע גייסטער פון אונזער דור, אייניעם פון די איידעלסטע רעפרעזענטאנטען פון רוח ישראל סבא, א ריז אין חכמת התורה און א הויפט־פיגור אין דעם עולם הרבנים, א שר וגדול בישראל.

„די דאזיגע גרויסע אבידה פון אונזער גאנצען פאלק איז אבער אומפארגלייכליך וויטאגדיגער פאר די אלע, וועלכע האבען געהאט די זכיה צו קענען דעם דאזיגען גדול הדור פערזענליך און אוממיטעלבאר צו גענישען פון די אויסשטראלונגען פון זיין ליכטיגען גייסט, פון זיין גרויסער, גאוניש־ענציקלאפעדישער פרייגעביגקייט.

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 77

הרב ר' אבא יעקב בארוכאוו און די עלטסטע פון שטאט
מיט די וואלקאוויסקער רעליף דעלעגאטען פון ניו־יארק
(נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה)

פון רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: נפתלי הערץ נאכימאווסקי (הערצל דער מלמד), זלמן חפץ, אברהם ניסן קראנענבערג, בעריל דאמאווסקי (דעלעגאט), הרב אבא יעקב בארוכאוו (דער רב), אביגדור פערעלמוטער (דעלעגאט), יצחק נאוואגרודסקי (איטשע שמואל יונה'ס), מאניע גאלאי, אייזיק נייממאן, הושיע נאקדימאן.

צווייטע רייהע: זונדעל קאפלאן, יעקב ברעסטאוויצקי (דער דיין), אהרן סאלאדאוניק (פרייד קעס), יוסף שאפירא (וואטעשטשינער), הערשעל דער סופר, יוסף קאלגאווין, זעליג בארטנאווסקי, גדליה (פון אמיניטש).

דריטע רייהע: אהרע דער שמש, יצחק נאכימאווסקי, מאיר שיף, מיכל זאן־מאזיע, יקותיאל בערעשקאווסקי, לייב טשאפער (פון זאמאשטשע).

די וואלקאוויסקער רבנים און דיינים

„אס איז געווען אַ מנהיג מיט אַ וואַרעמער פאַטערליכער באַציהונג. דעריבער איז דער וועהטאָג פון דער אידישער וואַלקאָוויסק פילפאַך גרעסער.

„וען מ'זאָל וועלען אין קורצען כאַראַקטעריזירען די פערזאָן פון הגאון ר' אבא יעקב באָרוכאָוו ז"ל, וואָלט מען קענען זיך אויסדריקען, אז ער איז געווען אויסער אַ גדול־הדור, אויך אַ הערליכער מוסטער פון אַ פאַטערליכען מנהיג פון אַ עיר ואם בישראל.

„הגאון ר' אבא יעקב ז"ל, אָדער — ווי מ'רופט אים לויט זיין גרויסען ווערק — דער „חבל יעקב", האָט אין זיין דערמאָנטען ספר געבראַכט צום אויסדרוק אַ סינטעז פון צוויי סיסטעמען: דעם דרך הפלפול און דעם אַזוי־גערופענעם דרך ההבנה. דער „חבל יעקב" — אַ באַדייטענדע דערשיינונג מיט פינף־און־פופציג יאָר צוריק! ווי מ'קען עס איבריגענס זעהן אויך פון די געדרוקטע תשובות צום מחבר — האָט דערוואָרבען אַ גרויסען רוהם און אַ גאָר וואַרימע באַציהונג אין דער תורה־וועלט.

דער „חבל יעקב" געהערט צו דער קאַטעגאָריע פון די בעסטע הלכה־ווערק, אין וועלכע בקיאות און חריפות, עמקות און פלפול, גיסען זיך צו־זאַמען אין אַ גרויסער, קרעפטיגער און עסטעטישער האַרמאָניע.

„און דער זעלבער גייסט פון האַרמאָניע, וואָס מיר געפינען אין אַזאַ גרויסער מאָס אין דעם „חבל יעקב" האָט אויך אַ פרעכטיגען אופן אַרויס־געשטראַלט פון זיין גרויסען שעפער.

„דאָס איז געווען אַ גרויסער גייסט־אריסטאָקראַט, אַן אציל־הרוח, ווי מ'זעהט עס זעלטען. זיין גרויסע אצילות האָט אים אָבער אבסאָלוט ניט גע־שטערט אונטערצוהאַלטען פריינדשאפטליכע באַציהונגען מיט יעדען, ווער נאָר עס האָט געהאט די געלעגענהייט צן קומען מיט אים אין באַריהרונג. זיין באַנעמונג איז געווען אזא הארציגע, אז זיצענדיג ביי זיין טיש איז כמעט פאַרשוואונדען געווארען יעדע דיסטאַנץ צווישען דעם גרויסען גאַסט־געבער און זיין גאַסט. מ'האָט זיך געפילט ביי אים כמעט ווי אַ קינד ביים פאָטער. און מ'דאַרף צוגעבען, אז די דאָזיגע באַציהונג איז געווען דורכאויס נאַ־טירליך, אָהן אַ שפור פון קינסטליכער העפליכקייט, וואָס קומט געווענליך ארויס איבערטריבען און געשמאַקלאָז. דאָ האָט מען געפילט די ריינסטע פשטות פון אַ גאון, פאַר וועלכען ס'איז געווען קלאָר, אז די חשיבות פון מענשען הויבט זיך ניט אָן ערשט ביי גאונות, נאָר אז יעדער ערליכער מענש, אָהן שום אונטערשייד, איז געגוג וועדטה צו ווערען געשעצט און געליבט.

„ער האָט טאַקע פשוט ליב געהאט מענשען. פאַר יעדען און צו יעדער צייט האָט ער געהאַט אַ פריינדליך וואָרט, אַן אַנעקדאָט, אַ דערמוטיגונגס־

וואָרט ביי אַ שווערער סיטואַציע, אַ שטיק פון זיין גוטען, טייערען האַרצען, וואָס שלאָגט שוין מער ניט.

„דאָס איז געווען זיין אייגענאַרטיגער מקל נועם, זיין אינערליכע קראַפט, וואָס האָט אים אזוי באליבט געמאכט ביי זיין עדה און וויט אויסער די גרעניצען פון זיין עדה, וועלכע האָט ארויסגערופען אזויפיל יראת־הרוממות אוּן געהאָרכזאַמקייט צו זיין פערזאָן.

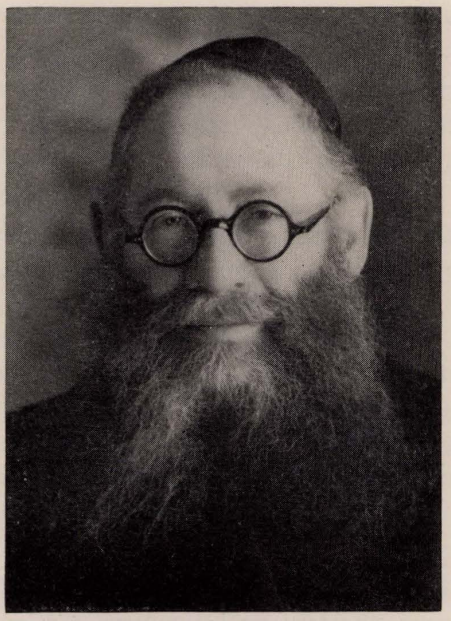
„זיין גאונות בתורה און זיין גאונות אין מידות, זיין גייסטרייכקייט, די קערעגדיגקייט און זאַפטיגקייט פון זיין אַרט דרשנות, און קודם כל זיין יראה, וועלכע איז געווען קודמת לחכמתו, זיין לעבהאַפטער אינטערעס פאַר דעם בנין הארץ ברוח התורה, און באַזונדערס זיין אינערליכע גלייכגעוויכט, זיין שטאַנדהאַפטיגקייט ביי אַ פערזענליכקייט אומגליק, וואָס האָט ניט באַ־וויזען צו ברעכען זיין שטאַרקען און גרויסען גייסט, — דאָס אַלץ צוזאמענ־געמומען אין איין פערזאָן, שטעלט־פאָר מיט זיך אַ פענאָמען פון גייסטיגער אוּן מאָראַלישער עשירות, אַ מוסטער פון עכטער גדלות האדם, אַ פאר ותהלה פון דער משפחת הרבנים אין דער גאַנצער וועלט.“

הרב יצחק קאָסאָווסקי

נאָכדעם ווי הרב באָרוכאָוו ז״ל איז אָפּגעפאָרען קיין ירושלים, איז אויפגענומען געוואָרען אַלס רב אין וואָלקאָוויסק דער גאון ר׳ יצחק בן ר׳ שאול קאָסאָווסקי, וועלכער האָט אָנגעהאַלטען די רבנות־שטעלע אין וואָל־קאָוויסק פון אָנפאַנג תרפ״ה (1925) ביז צום סוף פון יאָר תרצ״ג (1933), וועז ער איז אָפּגעפאָרען קיין יאָהאניסבורג (זיד־אפריקע), כדי צו ווערען דאָרט דער הויפט־רב פון דער אגודת הקהילות ביאָהאניסבורג ובמדינת טראנסוואל.

הרב קאָסאָווסקי איז געווען נישט נאָר אַ רב אין וואָלקאָוויסק, נאָר אויך אַ פיהרער פון אָרטאָדאָקסישען אידענטום, און האָט אויף אלע רבנים־צוזאַמענפאָרען פאָרנומען אַ פּראָמינענטן פּלאַץ אַלס טעאָרעטיקער און באַ־גרינדער פון דער אידישער אָרטאָדאָקסיע.

הרב ר׳ יצחק קאָסאָווסקי איז געבוירען געוואָרען אין וואָרשע, יום ה׳ לחודש תשרי שנת תרל״ה. ער איז דער זוהן פון הרב שאול קאָסאָווסקי ז״ל אוּן אייניקעל פון הרב ר׳ חיים לייב שחור פון „מיר“, פון דער פאַמיליע פון דעם באָריהמטען גאון ר׳ דוד מירער (דער פאַמיליע־נאַמען איז געענדערט געוואָרען פון „שחור“ אויף „קאָסאָווסקי“ צוליב די דעמאָלסדיגע פאַרהעל־טענישען אין רוסלאַנד). הרב קאָסאָווסקי׳ס מוטער איז געווען צירעל רודקין, פון דער שטאָט ביטען, די טאָכטער פון הרב הנגיד ר׳ זאב רודקין ז״ל.

הרב יצחק קאַסאַווסקי

הרב קאַסאַווסקי האָט נאָך זיין בר־מצוה געלערנט תורה ביי זיין שוואָגער, הגאון ר׳ יוסף דוד רודקין, רב אין אנטיפאָליע און שפּעטער אין סיעמיאטיטש. מיט אים האָט הרב קאַסאַווסקי געלערנט זעקס יאָר און אין יאָר תרנ״ח איז ער אוועק לערנען אין דער באַריהמטער ישיבה פון טעלז. דאָרט האָט ער געלערנט צוויי יאָר מיט דעם באַריהמטן גאון הגר״א גראַדאָן זי״ל. אין יאָר תר״ס האָט ער געהיראַט אין ווילנע די טאָכטער פון דעם באַרימטן גאון הרב דוד שלמה גראַדזענסקי פון איוויע, דער פּאָטער פון גרויסען גאון ר׳ חיים עוזר גראַדזענסקי פון ווילנע. ער איז געבליבען אין איוויע אין הויז פון זיין שוועסטער, און נאָכ׳ן טויט פון זיין שוועסטער, אין תמוז פון יאָר תרס״ד, איז ער געוואָרען רב אין איוויע. דאָרט איז ער געבליבען ביז צום אָנפאַנג פון יאָר תרע״ו (בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה), וועלן ער האָט געמוזט צוליב פּאָליטישע סיבות פאַרלאָזען זיין פּלאַץ און איז אוועק קיין רוסלאַנד. דאָרט איז ער אויפגענומען געוואָרען אַלס רב אין דער שטאָט מאריופּאָל (בייַם אזאָפישען ים), וואו ער האָט אָנ־געהאלטען דאָס רבנות מיט גרויס כבוד ארום זעקס יאָר, ביז׳ן אָנפאַנג יאָר תרפ״ב (1922), וועלן ער האָט פאַרלאָזען דאָס באָלשעוויסטישע רוסלאַנד און

הרב יצחק קאַפאַוויסקי מיט די מיטגלידער פון „תפארת־בחורים"

הרב יצחק קאַפאַוויסקי מיט דר. יעקב סעדלעצקי
באַגריסען דעם וואַיוואָדע

זיך צוריקגעקערט קיין וואַרשע. אין ווינטער פון יאָר תרפ"ג האָט ער אַנ־
געוומען דאָס רבנות אין דער שטאָט יאַגוסטאוו, און דאָרט געבליבען צוויי
יאָר. פון דאָרט איז ער אריבער קיין וואָלקאָוויסק, אין אָנפאַנג יאָר תרפ"ה
(1925), וואו ער האָט איבערגענומען דאָס רבנות. ער איז אין וואָלקאָוויסק
פאַרבליבען ביז ענדע יאָר תרצ"ג (1933), וועו ער האָט נאָך פילע איינלאַ־
דונגען באַשלאָסען אָנצונעמען דעם כסא הרבנות אין זיד־אפריקע.

הרב יצחק קאָסאָווסקי האָט געקראָגען סמיכה אויף רבנות פון די פאַל־
גענדע רבנים־גאונים: הגר"א גאָרדאָן והגר"ש שקאפ (ביי וועמען ער האָט
געלערנט), הגאון ר' דוד פרידמאן מקארלין, הגאון ר' רפאל מוואָלאָזשין
און הגאון ר' חיים מבריסק.

אין יאָר 1946 האָט הרב קאָסאָווסקי פאַרעפענטליכט אַ ספר דרשות
אינטער'ן נאָמען „שבת ומועד", וועגען וועלכען די קריטיק האָט זיך זעהר
גוט אָפגעפופען און וואָס וועלט פיל פאַרקויפט אויך אין אַמעריקע.

הרב קאָסאָווסקי'ס צוויי זיהן וואוינען אין ארץ־ישראל. אייגער פון
זיי איז דער אדוואָקאַט שלמה שחור־קאָסאָווסקי, וועלכער איז אויך אַ
גרויסער למדן. דער דריטער זוהן, ר' מיכל קאָסאָווסקי, איז פריהער געווען
רב אין זעלווע און איצט איז ער רב אין זיד־אפריקע.

אַן איידעם פון הרב קאָסאָווסקי, הרב יהודה לייב הכהן קאגאן, געפינט
זיך איצט אין ניו־יאָרק. הרב קאָגאן איז אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק אַלס
איידעם פון הרב קאָסאָווסקי אין יאָר 1929. ער האָט אַ געווייסע צייט גע־
האָלפען פיהרען דעם ראַבינאַט אין וואָלקאָוויסק. ער איז נאָכדעם אויפגע־
נומען געוואָרען אין אנטווערפען (בעלגיע) אַלס ראש בית־הדין און גרינדער
פון דער דאָרטיגער ישיבה „שערי תורה". אין זומער 1940 איז ער אָנט־
לאָפען און זיך באַזעצט אין ליאָן (פראַנקרייך), וואו ער האָט אָנגענומען דאָס
רבנות פון דער ליאָנער אָרטאָדאָקסישער קהילה „ישורון". פון דאָרט איז
אים שפעטער געלונגען צו קומען קיין אמעריקע, און איצט איז ער דער
ראש־ישיבה פון דער ישיבה „ר' ישראל סאלאנטער" אין ניו־יאָרק.

ס'איז כדאי צו דערמאָנען, אגב אורחא, אז אויך דער גאון ר' חיים עזר
גראָדזענסקי ז"ל, דער ווילנער רב, וואָס איז געווען באקאנט בכל תפוצות
ישראל — שטאָמט אויך פון וואָלקאָוויסק, פון זיין מוטער'ס צד, וועלכע איז
געווען פון דער איינהאָרן־פאַמיליע. ר' חיים עזר איז אַ שוואָגער פון הרב
קאָסאָווסקי, און אין די תשובות, וועלכע זיינען פאַרעפענטליכט געוואָרען
אין זיין באָוואוסטען ספר „אחי־עזר", וועַרען אויך מערערע מאָל דערמאָנט
הרב קאָסאָווסקי, זיין זוהן, דוד שלמה (וואָס איז איצט אַדוואָקאט אין תל־
אביב) און אויך זיין איידעם הרב קאגאן.

הרב ר' יצחק רובינאוויטש מיט די מיטגלידער פון ועד־הקהלה
אין יאָר 1937

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצענ: דער שוחט, אַ אומבאַקאַנטער, אַנשיל בליאַכער, זאב גלאַצער, דער ראש הקהלה זאַליסטאָווסקי, הרב יצחק רובינאָוויטש (דער רב), מלך חאַנטאָוו, חנא קאַבוזשאַצקי, יוחנן גאַלאַי (דער קצב); צווייטע רייהע: אַבראַשע אַפענבערג, ראובן רוטשיק (רעדאַקטאָר), וואָלאַך (דער שמש פון שוהל), אַ אַנגע־שטעלטער אין שלאַכט־הויז, דער חזן פון שוהל, קאַפוטשעווסקי (אַ אַרבייטער אין קהלה), מאַלמעד (דער נייער שוחט), דער געלער, מרדכי לייב קאַפלאַן (רעדאַקטאָר).

הרב ר' יצחק ראַבינאָוויטש ז"ל

נאָך הרב קאָסאָווסקי איז אין וואָלקאָוויסק אויפגענומען געוואָרען — אַ פאַר יאָר פאַר דער לעצטער וועלט־מלחמה — אַלס רב ר' יצחק ראַבינאָוויטש (פון מאָטעלע לעבען פינסק). נאָכדעם ווי די דייטשען האָבען פאַרנומען וואָלקאָוויסק, איז ער אַוועקגעפאָרען מיט זיין פאַמיליע צו זיינע עלטערן קיין סטוטשין, און איז דאָרט אומגעקומען צוזאַמען מיט דער סטוטשינער אידישער באַפעלקערונג.

די וואָלקאָוויסקער דיינים

וואָלקאָוויסק האָט זיך אויך אויסגעצייכענט מיט אירע באַריהמטע דיינים.

הדיין ר' יעקב אברהם שטיין ז"ל

איינער פון די די אַמאָליגע חשוב'ע וואָלקאָוויסקער דיינים — נאָך אין דער צייט ווען הרב ר' ברוך מרדכי ליפשיץ האָט פאַרנומען דעם כסא־הרבנות אין שטאָט — איז געווען הגאון ר' יעקב אברהם שטיין. אין ספר

„ברית יעקב" פון הרב רב"מ ליפשיץ וועלכע געבראכט אין אַ תשובה — וואס דער רב האָט דאַן געענטפערט און גע'פסק'נט הלכה למעשה — אז דאָס איז געווען מיט דער צושטימונג פון הרב ר' יעקב אברהם שטיין. ער איז אויך געווען דיין ומורה־צדק שפעטער אין די צייטען פון גאון ר' יונתן עליאשבערג ז"ל. אין וואלקאָוויסק האָט מען דערצעהלט, אז וועז הגאון ר' יהונתן האָט זיך מיישב געווען מיט'ן דעמאָלסדיגען גאון־הדור, ר' יצחק אלחנן ז"ל, וועגען געוויסע פרטים אין צוזאַמענהאַנג מיט זיין נייעם אַמט, האָט אים דאַן ר' יצחק אלחנן געזאָגט בזה הלשון: זייט וויסען וועמען איר האָט ביי אייך אין שטאָט אַלס אַ דיין — דעם גאון ר' יעקב אברהם!

אין זיינע יונגע יאָרען האָט ר' יעקב אברהם ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות־שטעלע. ער איז דאָריבער געוואָרען אַ סוחר, און האָט פאָר פיל יאָרען געהאַלטען דעם זעלווער מיהל. שפעטער, וועז ער איז געווען געצוואונגען צו ווערען דיין אין וואָלקאָוויסק, איז ער שוין דאַן באָרימט געווען אין דער גאַנצער געגענד אַלס גאון וגדול. אפילו גויים פלעגען קומען זיך באַראַטען מיט אים, און זיינס אַ וואָרט איז ביי זיי געווען הייליג.

***

צווישען די באַוואוסטע וואָלקאָוויסקער דיינים פון די לעצטע יאָרען זיינען געווען: ר' מנחם יוסף בן הרב ר' עזריאל הכהן וואָלק, ר' טוביה ראוויצקי און ר' יעקב ברעסטאָוויצקי.

הדיין ר' מנחם יוסף וואָלק (ר' מענדעלע) ז"ל

ר' מנחם יוסף וואָלק איז געווען זעהר באַליבט אין שטאָט און אַלע האָבען אים געקענט אונטער'ן נאָמען ר' מענדעלע. ער איז געווען דער מחבר פון „נר מצוה" און „שקל הקודש". זיין ספר „נר מצוה" איז דערשינען אין יאָר 1907 און ביים סוף פונ'ם ספר איז פאַראַן אַ רשימה פון אלע וואָלקאָוויסקער בעלי־בתים, וועלכע האָבען אים געהאָלפען אַרויסגעבען דעם ספר.

ר' מענדעלע האָט געוואוינט אין הינדע־ביילע'ס מויער, אין שפרה סלוצקע'ס געסעלע, וואו ס'האָט געוואוינט מאניע דער בעקער (שפעטער האָט פייוועל דער שוחט אָפגעקויפט דעם מויער). ר' מענדעלע האָט געהאָט דריי טעכטער: יהודית, אסתר און צביה.

הדיין ר' טוביה ראַוויצקי (ר' טעוועלע) ז"ל

ר' טוביה ראוויצקי איז געווען באקאנט אין שטאָט אונטער'ן נאָמען ר' טעוועלע. זיין פרוי איז געווען די שוועסטער פון די יעזערסקי'ס — די וואָלד־סוחרים. זי האָט געהאָט אַ שניט־קראָם אין די ראד־קראָמען. איידער ר' טעוועלע איז געוואָרען וואָלקאָוויסקער דיין איז ער געווען ראש־ישיבה

הדיין ר׳ טוביה ראוויצקי (ר׳ טעוועלע) ז״ל

אין וואלקאוויסק. ער האָט געוואוינט אויפ׳ן שוהל־הויף אנטקעגען נפתלי דעם מלמד. ער האָט געהאַט איין זוהן, הערשעל, און עטליכע טעכטער.

הדיין ר׳ יעקב ברעסטאָוויצקי ז״ל — דער לעצטער דיין

ר׳ יעקב ברעסטאָוויצקי איז געבוירען געוואָרען אין ליסקאָווע אין יאָר 1867, ביי אָרימע עלטערען. נאָך אַלס קינד איז ביי אים געשטאָרבען דער פאָטער און זיין מוטער האָט אים געשיקט לערנען. אין דער ישיבה, ויאו ער האָט געלערנט, האָט ער זיך שטאַרק אויסגעצייכענט אַלס עילוי, און נאָך אין די גאָר יונגע יאָרען האָט ער באַקומען סמיכות אויף רבנות. נאָך דער חתונה האָט ער געעפענט אַ שניט־קראָם, וואָס איז געווען צוזאַמען מיט זיין וואוינונג. אויפ׳ן טיש, וואו מען פלעגט מעסטען די סחורות, זיינען תמיד געלעגען אָן אַ זייט דער יורה־דעה און דער חושן־משפט, אין וועלכע ר׳ יעקב פלעגט תמיד אריינקוקען.

ר׳ יעקב האָט זיך נוהג געווען אייניגע מאָל אין יאָר צו פאָרען קיין וואַרשע, לאָדזש און ביאַליסטאָק אייניצוקויפען נייע סחורות. ער איז באַ־קאנט געוואָרען אין דער סוחרים־וועלט אלס אַ מענש מיט אַ קלוגען קאָפּ

און אַלס גרויסער למדן און מען האָט אים אָנגעהויבען אַרויסרופען אויף גרויסע בוררות'ען. וועגען צוויי פון זיי ווילען מיר דאָ איבערגעבען.

אין אַ געוויסען זומערדיגען טאָג האָט זיך אין דער רוהיגער און שטילער שטעטעל ליסקאָווע אריינגעריסען אַ קאַרעטע, געשפּאַנט מיט צוויי פערד, און זי איז פֿאַרפֿאָרען פֿאַר ר' יעקב'ס הויז. עס זיינען אריינגעקומען צו אים צוויי אידען מיט לאַנגע בערד, האָבען אַוועקגערופען דעם בעל־הבית אין אַ באזונדערען צימער און אים דערצעהלט, אז אין זייער שטאָט רוזשנאָי איז מיט אַ קורצער צייט צוריק געשטאָרבען די פרוי פון מאָטשע פּינעס. די חברה־קדישא האָט געהאט אַ הארץ אויף איר מאן, דעם גרויסען און קאַרגען גביר, ר' מרדכי פּינעס, וועלכער איז געווען אַ באקאַנטער פֿאַברי־קאַנט אין שטאָט. האָט די חברה־קדישא אויסגענוצט די געלעגנהייט און האָט געמוען אויף צרכי־ציבור די סומע פון פּיר טויזענד רובל פֿאַר קבורה־געלט. נאָך שבעה האָט זיך ר' מרדכי פּינעס ארומגעקוקט און ער האָט באַשלאָסען צו מעלדען די זאַך צו דער רעגירונג, פֿאַר וועלכער ער האָט זיך באקלאָגט, אז מען האָט אים באַ'גזל'ט און פון אים מיט געוואַלד אריסגעצויגען אזא גרויסע סומע פֿאַר קבורה־געלט. די חברה־קדישא־לייט זיינען גלייך אַרעסטירט געוואָרען און עס איז געוואָרען חושך ואפלה אין שטאָט. דעריבער זיינען די צוויי אידען געקומען צו ר' יעקב'ן און אים געבעטען, ער זאָל זיך מטריח זיין און גלייך אַוועקפֿאָרען קיין סלאָנים, וואו ביי דעם אַשמיאַנער רב וועט פֿאַרקומען אַ דין־תורה צווישען דער חברה־קדישא און מאָטשע פּינעס. מיט גרויס מיה איז ר' יעקב'ן געלונגען משפּיע צו זיין אויף מרדכי פּינעס, אז ער זאָל מבטל מאַכען די תביעה.

די צווייטע געשיכטע איז געווען וען ר' יעקב האָט פלוצים באַקומען אַ טעלעגראַמע פון אַ געוויסען קאָמיסיאָנער, ה' נייַמאן אין ביאַליסטאָק, צו קומען אַהין וועגען אַ וויכטיגען ענין. אויף דער באַן־סטאַנציע האָט מען אים דערקלערט, אז עס האַנדעלט זיך וועגען אַ סיכסוך, וואָס האָט אויסגע־בראכען צווישען פערד־העַנדלער אין גראיעווע (וואָס איז זינט דער ערשטער וועלט־מלחמה געווען הארט לעבען דער דייטשער גרענעץ), און אז די אידען ווילען, ער זאָל קומען צום גראיעווער רב אויף אַ בוררות. דער ענין איז געווען אַ דעליקאטער, ווייל יעדער צד האָט געדראָהט צו מסר'ן פֿאַר דער רעגירונג וועגען דעם אַרויסשמוגלען פּערד פון רוסלאַנד קיין דייטשלאַנד, אַ זאך וואָס האָט געמיינט אַ גרויסע תפיסה־באַשטראָפונג. עס האָט ר' יעקב'ן, אַ דאַנק זיין גלייכגעוויכט, געלאַסענקייט און גרויסער חכמה, זיך איינגעגעבען משפּיע צו זיין אויף די פּערד־העַנדלער, אז זיי זאָלען מאַכען שלום צווישען זיך.

ר׳ יעקב בערעסטאוויצקי ז״ל, דער דיין

אין ליסקאוו גופא פלעגט מען גאנץ אפט קענען טרעפען ר׳ יעקב׳ען אין דאָרטיגען רעגירונגס־געריכט, זיצענדיג אן אַ זייט אויף אַ באנק און זיך צוהערענדיג צום גאנג פון די משפטים, אין וועלכע עס זיינען ארויס־געטראָטען די באקאנטע וואלקאוויסקער אדוואקאטען — חיים עוזר איינהאָרן און ישראל אפרת.

ערב יום־כיפור פלעגט ר׳ יעקב באזוכען די שוועך־קראנקע מענשען, וועלכע ער פלעגט קומען באָרוהיגען און זיי מאכען לייכטער אויפ׳ן האַרצען, אז עס איז ניט נויטיג פאָר זיי מקיים צו זיין אלע חומרות פונ׳ם תענית. ימים־נוראים פלעגט ער דאָוונען פאָר דעם עמוד מוסף אָדער נעילה מיט גרויס דבקות און השתפכות הנפש. ר׳ יעקב איז געווען באַליבט ביי די ליסקאָווער אידען ווי אויך ביי די קריסטען פון דער אַרומיגער געגענד. סחורה פלעגט מען ביי אים קויפען אויף נאמנות — דאָס הייסט, ער פלעגט זאָגען דעם קונה וויפיל די סחורה קאָסט אים און וואָס ער ווייל פאַרדינען אויף דעם, און זיין וואָרט איז ביי אלעמען געווען הייליג.

זעהר אָפט פלעגט ר׳ יעקב איינגעלאדען ווערען דורך הרב באָרוכאָוו צו קומען מיט אים צוזאַמען פאָרהערען די ישיבה־בחורים אין וואָלקאָוויסק.

אין משך פון אַ לאַנגער צייט האָט ר' יעקב ניט געוואָלט מאַכען די תורה אַלס אַ „קרדום לחפור בה", אָבער נאָכ'ן ערשטען וועלט־קריג איז ער אריבער מיט זיין פאמיליע קיין וואלקאָוויסק און אָנגענומען דעם פּאָר־שלאג צו זיין דיין אין שטאָט. ער האָט דאָרט געאַרבייט אין דער גרעסטער טאָליאַריטעט מיט הרב הגאון באָרוכאָוו. נאָך דעם אָפּפאָר פון הרב באָרוכאָוו קיין ארץ־ישראל, איז ר' יעקב געבליבען אַ געוויסע צייט אליין, ביז עס איז אויפגענומען געוואָרען אלס רב אין שטאָט הגאון ר' יצחק קאָסאָווסקי, און אויך מיט אים האָט ער געאַרבייט די גאַנצע צייט אין גרויס ידידות.

סמיכות אויף רבנות האָט ר' יעקב געהאַט פון פיל רבנים, צווישען זיי אויך פון ר' חיים סאָלאָוויטשיק ז"ל, דעם בריסקער רב. ער איז געשטאַנען אין שריפטליכע פאַרבינדונגען מיט פיל גאוני־הדור, ווי הרב יחזקאל ליפשיץ פון קאליש, דער מחבר פון ספר „המדרש והמעשה", ר' חיים עוזר גראָדזענסקי פון ווילנע, ר' יוסף ראָזין (דער עילוי פון ראָגאַטשאָוו), ר' שמעון שקאָפּ (ר' שמעון בריאַנסקער) און אנדערע. אלס גרויסער ליבהאָבער פון דער רבנ'ישער ליטעראַטור, האָט ער דערוואָרבען אַ זעהר רייכע לומד'ישע ביבליאָטעק. ליידער איז זי אָבער פאַרברענט געוואָרען אין דער באָמבאַר־דירונג פון וואָלקאָוויסק דורך די נאַציס.

ר' יעקב איז קראַנק געוואָרען אַ פּאָר יאָר פאַר דעם לעצטען וועלט־קריג און ער איז געשטאָרבען אין 1939, בלויז אייניגע טעג פאַר'ן אויסברוך פון צווייטען קריג. וועגען יעקב ברעסטאָוויצקי דעם דיין שרייבט הרב יצחק קאָסאָווסקי אין זיין ארטיקעל, וואָס איז פאַרעפנטליכט געוואָרען אינ'ם בוך „חורבן וולקוביסק", וואָס איז דערשינען אין תל־אביב, דאָס פאָלגענדע: „ר' יעקב ברעסטאָוויצקי דער דיין איז געווען אַ גרויסער תלמיד־חכם, אַ מענש וואָס האָט אלע זיינע טעג פאַרבראַכט אין לערנען תורה מיט גרויס התמדה. ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט תורה אין זיין טאָג־טעגליכען לעבען, און דערצו האָט ער געהאט אַן אויסערגעווענליכען זכרון. ער איז געווען באַקאַנט אַלס אַ מומחה אין הוראה נאָך אייגער הרב הגאון ר' אבא יעקב הכהן באָרוכאָוו האָט אים באַשטימט אלס דיין פון שטאָט. נאָכדעם ווי איך בין געוואָרען רב אין וואָלקאָוויסק, איז ר' יעקב געווען מיין בעסטער און איבערגעבענסטער פריינד און ער איז געווען מיין רעכטע האַנט אין משך פון אלע יאָרען וואָס איך בין געווען רב אין וואָלקאָוויסק. וועז איך האָב פאַרלאָזען די שטאָט, אין יאָר תרצ"ג, איז ער פאַרבליבען אָנפירען מיט די שטאָטישע ענינים ביז צו זיין פטירה".

וועגען דעם דיין, ר' יעקב ברעסטאָוויצקי, האָבען מיר אויך באַקומען די פאָלגענדע שילדערונג פון ה' יצחק בערעשקאָוסקי (פון תל־אביב):

אין יאָר 1920, צוויי מאָנאַטען אײדער די באָלשעוויקעס האָבען פאָר־נומען וואָלקאָוויסק, זיינען פון אמעריקע געקומען צוויי דעלעגאַטען, אביגדור פּערלמוטער און חנא נאַכימאָווסקי, וועלכע האָבען מיט זיך מיטגעבראַכט געלטער פאַר קרובים אין וואָלקאָוויסק און דער אומגעגענד, אין דער סומע פון אַכציג טויזענט דאָלאָר. דערווייל האָבען זיך די באָלשעוויקעס דער־נעהענטערט צו די גרעניצען פון דער שטאָט. נאַכימאָווסקי איז באַלד צוריק אָפּגעפאָרען קיין אַמעריקע, און פּערלמוטער איז פאָרבליבען מיט'ן געלט, ניט קענענדיג עס פאַרטיילען צווישען די באַטרעפענדע אידען. דער רב האָט דאָן גערופען אַן אסיפה, צו וועלכער עס זיינען געקומען בעלי־בתים און אויך אַ געוויסע צאָל פאָרשטעהער פון דער יוגענד. פּערלמוטער האָט געוואָלט ווי אַמשנעלסטען אָפּפאָרען פון וואָלקאָוויסק און איבערלאָזען דאָס געלט אין געטרייַע הענט פון איניגע חשוב'ע בעלי־בתים. ר' יעקב איז געווען געגען דעם און האָט פאָרגעשלאָגען, אז דאָס געלט זאָל איבערגע־געבען וועלען צום רב אויף זיין אחריות. דער רב האָט ניט מסכים געווען צו נעמען דאָס געלט. מען האָט דאָן געבראַכט דעם ענין צו אַן אָפּשטימונג. די מערהייט איז געווען פאַר דעם, אז דאָס געלט זאָל אײנגעלייגט וועלען אין די הענט פון איניגע חשוב'ע בעלי־בתים. קורץ פאַר דער אָפּשטימונג, וועלען ר' יעקב האָט געזאָגט, אז זיין פּאַרשלאָג איז נוטה דורכצופאַלען, האָט ער פאָרגעשלאָגען צו רופען אַ הפסקה פון צען מינוט. געוויסע בעלי־בתים זיינען געווען געגען דעם, אָבער די יוגענד האָט איבערגעוואויגען און מען האָט דערקלערט אַ הפסקה. דאָן האָט ער צונויפגערופען די יוגענדליכע פאָר־שטעהער מיט דעם אַמעריקאַנער דעלעגאַט, פּערלמוטער, און פאַר זיי דערקלערט די לאגע, אז די רוסען וועלען גאָר אינגיכען פאַרנעמען די שטאָט און מען וועט אין די זוכונגען אין די הייזער פון יעדען איינעם פון די בעלי־בתים צונעמען דאָס געלט צוזאַמען מיט'ן גאַנצען פאַרמעגען. אָבער אויב עס וועט זיין איינגעלייגט ביים רב, וועט מען קענען דאָס געלט ווי עס איז אָפּראַטעווען. דער רב האָט דאָן איינגעשטימט צו נעמען דאָס געלט און עס באַהאַלטען ביי זיך אין הויז.

אין יולי 1920 איז טאָקע מקוים געוואָרען ר' יעקב'ס נבואה. די רוסען זיינען אריין אין שטאָט, האָבען אַרויסגעשיקט איבער די הייזער די „טשעקא"־לייט, צווישען וועלכע עס האָבען זיך אויך געפונען איניגע אידען, כדי דורכצופיהרען די זוכונגען אין די הייזער. צווישען די „טשעקא"־לייט האָט זיך אויך געפונען דער וואָלקאָוויסקער איד בערעל דזשיק. ר' יעקב האָט דאָן געפונען צו זיך בערעל'ען און האָט אים דערצעהלט די געשיכטע מיט דעם געלט, וואָס איז פאַרבאהאלטען ביים רב אין הויז. ער האָט דערביי אונטער־

שטראָכן די וויכטיגקייט אָפּצוהיטן דאָס געלט פֿאַר דער אידישער קהילה אין וואַלקאָוויסק, כדי מען זאָל זיך קענען אויסקויפֿן ביים שונא וועט עס וועט נויטיג זיין. ער האָט אויך דערמאָנט בערל'ן וועגן דער גרויסער הילף, וואָס די שטאָט האָט געגעבן זיין פרוי און זיינע קינדער אין דער צייט וועט ער איז געווען פֿאַרשיקט פון דער צאַרישער רעגירונג. דעריבער דאַרף עס זיין זיין פליכט צו העלפֿן ראַטעווען די אידן פון זיין געבורטס־שטאָט, וועט די געפֿאַר פון אַ זיכערן פֿאָגראָם לויערט איבער זייערע קעפּ. ר' יעקב האָט ענדליך משפּיע געווען אויף בערל'ן, און וועט די זוכונג איז דורכגעפֿירט געוואָרן אין רב'ס הויז, איז בערעל דזשיק געשטאַנען אויפֿן פֿלאָץ וואו דאָס געלט איז געווען פֿאַרבאהאלטן און ארויסגעגעבן די באַ־פעלען צו די סאָלדאטן, וואָס האָבן דורכגעפֿירט די אונטערזוכונג אומעטום צו זוכן, אָבער אין דעם פלאָץ אויף ווֶעלכן ער איז געשטאַנען. וועט די זוכונג איז פֿאַרענדיגט געוואָרן האָט ער אונטערגעשריבן דעם נויטיגען דאָקומענט, אז מען האָט אין רב'ס הויז גאָרניט געפונען, און די סאָלדאַטן האָבן זיך אָפּגעטראָגן. אזוי ארום האָט ר' יעקב אָפּגעראַטעוועט דאָס געלט.

און ווי ער האָט טאַקע פֿאַראויסגעזעהן, האָט דאָס פוילישע מיליטער, אין אָקטאָבער 1920, פֿאַרנומען וואָלקאָוויסק מיט דער אומגעגענד. ביי זייער אריינגאַנג אין שטאָט איז דאָן געפֿאַלן אַ באַריהמטער פוילישער קאפּיטאַן, און דעריבער האָבן די פֿאָליאקן, באלד נאָך זייער איבערנעמען די שטאָט, דערקלערט, אז אלס נקמה וועלען זיי אויס'שחט'ן די גאַנצע אידישע באַפֿעלקערונג פון שטאָט.

די גזירה איז אָבער ממש אָפּגעשריהען געוואָרן צוליב דעם, וואָס מיט דער הילף פון דער אָפּגעראַטעוועטער סומע געלט פון אַמעריקע האָבן די אידען אונטערגעקויפט די הויכע באַאַמטע אין דער פוילישער ארמיי. מען האָט אויך געגרינדעט פֿאַר'ן געלט ספּעציעלע געזעלשאַפטן, וואָס האָבן זיך פֿאַרנומען מיט פֿאַרטיילען שפּייז־פּראָדוקטן צווישען דער אָרימער באַ־פעלקערונג, מען האָט געעפענט קינדער־קיכן, וואו עס זיינען פֿאַרטיילט געוואָרן צווישען 400 ביז 500 מיטאָגען אַ טאָג, און פילע אַנדערע הילפס־דינסטן זיינען געשטעלט געוואָרן צו דער פֿאַרפּיגונג פון דער אידישער באַפֿעלקערונג. דאָס אַלעס איז דערגרייכט געוואָרן אַ דאַנק דער חכמה און ענערגיע פון ר' יעקב'ן, וועלכער האָט זיין לעבן אַוועקגעגעבן פֿאַר דער שטאָט — פֿאַר'ן פרט און פֿאַר'ן כלל צוגלייך.

אין ארץ־ישראל וואוינען איצט ר' יעקב'ס צוויי זיהן: עזריאל ברושי און משה ברעסטאָוויצקי.

אידישע ערציהונג אין וואָלקאָוויסק

די אידישע ערציהונג אין וואָלקאָוויסק איז ביז צום אָנהויב פון׳ם איצ־טיגען יאָרהונדערט געווען — ווי אינ׳ם גאַנצען אידישען „תחום־המושב" — הויפטזעכליך אַ רעליגיעז־טראַדיציאָנעלע. די ערציהער פון׳ם דור זיינען מייסטענס געווען די דרדקי־מלמדים, די העכערע מלמדים — פאַר תנ״ך און גמרא — און די תלמוד־תורה מיט דער ישיבה. ס׳זיינען אויך געווען אַ צאָל לעהרער — וועלכע האָבען געגעבען „שטונדען" פאַר העברעאישע און אַלגעמיינע לימודים — און אַ טייל פון זיי האָבען אָנגעפיהרט פּריוואַטע שולען, וואו ס׳איז געלערנט געוואָרען אויף אַ מער־מאָדערנעם, „היינט־וועלטיגען" אופן. אָבער דער רוב מנין ובנין פון די ערציהער איז בא־שטאַנען פון׳ם אַלט־מאָדישען היימישען טיפּ מלמדים, צווישען וועלכע ס׳האָבען זיך אויך געפונען גרויסע תלמידי־חכמים און אינטערעסאַנטע פערזענליכקייטען.

די דרדקי־מלמדים

צווישען די ד ר ד ק י ־ מ ל מ ד י ם פון וואָלקאָוויסק זיינען געווען באקאנט: משה מאיר (דער גביר׳ישער דרדקי־מלמד), וועלכער איז געווען זעהר באַליבט סיי ביי די קינדער און סיי ביי זייערע עלטערן, און זיין חדר איז געווען צווישען שמואל יונה׳ס געסעלע און דער נייער געסעל, ניט ווייט פון די הייזער פון כתריאל דעם שניידער און מאָטיע דעם בלעכער; יעזערסקי; חנא (וואָס זיין חדר איז געווען אויפ׳ן שוהל־הויף און זיין פרוי האָט דאָרט געהאַט אַ שפּייז־קראָם), וועלכער איז געווען זעהר טעטיג פאַר׳ן „לינת־חולים"; חיים, וואָס זיין חדר איז געווען אין דער געסעלע, וואָס האָט געפיהרט פון דער אָסטראָגער גאַס צו דער כאַלאַדאָיסקער גאַס; אלי בולוואָטער, וואָס זיין חדר איז געווען אין געסעלע לעבען שואל דעם שענקער.

די דרדקי־מלמדים האָבען, ווי באַקאַנט, געהאַט „באַהעלפערס", וועלכע האָבען באדארפט ארויסהעלפען די מלמדים, אַכטונג געבען אויף די קליינע קינדערלעך, זיי ברענגען אין די חדרים אריין און זיי אָפּפיהרען אַהיים. שבת

אין יום־טוב פלעגען אלע באַהעלפערס פון די דרדקי־מלמדים אויפקלייבען די קינדער פון די הייזער און זיי ברענגען אין די חדרים אריין און פון דאָרט זיי פיהרען, צוזאַמען מיט די מלמדים, אין דער אַלטער הילצערנער שוהל אריין (איידער זי איז אָפּגעברענט געוואָרען). דאָרט פלעגען זיך די קינדערלעך אויסזעצען אויף דער גאַלעריע און די באַהעלפערס מיט די מלמדים פלעגען שטעהן אין פראָנט און זיך צוהערען צום חזן'ס דאַוונען און ענטפערען צוזאַמען מיט די קינדער „ברוך הוא וברוך שמו" און „אמן" און זאָגען מיט זיי „קדושה".

די שרייבער

ס'איז אויך געווען אזא מין סאָרט דרדקי־מלמדים, וועלכע זיינען גערופען געוואָרען מיט'ן נאָמען „שרייבער". די ש ר י י ב ע ר פלעגען לערנען מיט יעדען איינעם אַ שטונדע אָדער אַ האַלבע שטונדע. זייערע שילער זיינען באַשטאַנען פון קליינע קינדער אָנפאַנגער און זיי זיינען הויפט־זעכליך געווען מיידלעך. די לימודים זיינען באַשטאַנען פון „עברי" (אויס־לערנען לעזען און דאַוונען) און „שרייבען", דאָס הייסט, אָנשרייבען אַ בריף אויף אידיש און אַ רוסישען אָדרעס. צווישען די „שרייבער" זיינען געווען באַקאַנט: ראובקע דער שרייבער, יעקב לייב (דער פּאָטשטאָר), וועלוועל דער שרייבער און אַלטע די שרייבערקע.

די מלמדים

דער מלמדים־יריד איז געווען „בין הזמנים" — חול המועד פּסח און חול המועד סוכות. דעמאָלסט פלעגען די מלמדים זיך באַמיהען אַריינ־קריגען וואָס מער תלמידים פאַר'ן נייעם „זמן", און בעלי־בתים פלעגען פיהרען אונטערהאַנדלונגען מיט פאַרשיידענע מלמדים וועגען זייערע קינדער, און וועגען דער גרויס פונ'ם שכר־לימוד.

ביים דרדקי־מלמד האָט דאָס קינד אָנגעהויבען אלף־בית, זיך אויסגע־לערנט דאַוונען און פאַרשיידענע ברכות, און נאָכדעם אַריבער צו אַן אַנדער מלמד, וואו ער האָט שוין געלערנט חומש און רש"י, און נאָכדעם נביאים און כתובים. שפּעטער איז דאָס קינד אריבער צו אַ גמרא־מלמד, וואָס דאָס האָט זיך שוין גערעכענט אַלס די העכסטע שטופּ פון חדר־ערציהונג.

אין די חדרים פלעגען די מלמדים לערנען מיט'ן טייטעל אין דער האַנט. אויסער די אויבענדערמאַנטע לימודים האָט מען אויך געלערנט אין די חדרים מיט די תלמידים, אז זיי זאָלען קענען שרייבען (קאַלי־גראַפיע). פרייטאָג פלעגט מען מעביר זיין די סדרה אויפ'ן קול. ווינטער, ווען די קינדער פלעגען לערנען אין די אָוונטען, פלעגען זיי זיך אומקערען אַהיים מיט לאַמטערנעס אין די הענט.

צווישען די מ ל מ ד י ם זיינען געווען באַקאַנט:

משה בער ליפּעס, וועלכער האָט געוואוינט אויף דער ברייטער גאַס און איז געווען באַוואוסט אַלס אַ שטרענגער — לויט'ן שטייגער פון די אַמאָליגע אלטע מלמדים.

נפתלי, וועלכער איז געבוירען געווארען איז איזאַבעלין, אַ זוהן פון דעם מלמד משה לייב, איז געווען באַקאַנט אַלס אַ גרויסער וויצלינג און האָט געוואוינט אויף דער ברייטער גאַס לעבען שוהל־הויף. זיין פרוי איז געווען די טאָכטער פון חיים שמחה דעם שוחט. ער האָט געהאַט פופצעהן קינדער. זיינע שעהנע טעכטער, וועלכע זיינען געווען זעהר פאָפולער, האָבען ליב געהאַט צו זינגען ביי זייער אַרבייט. זייער זיס געזאַנג האָט זיך אָפט צוזאַמענגעגאָסען מיט'ן האַרציגען גמרא־ניגון פון זייער פאָטער דעם גמרא־מלמד. ר' נפתלי איז געשטאָרבען באלד נאָך דעם ערשטען וועלט־קריג.

אַלטער בערנשטיין, דער אַמסטיבאָוער — „דער רבי'לע".

ר' נתן — אַ גמרא־מלמד. אַ קורץ שט־קעל צייט איז ער געווען מיין רבי און ער האָט געוואוינט אין פייוועל דעם שוחט'ס הויז, אין סלוצקי'ס געסעלע. ער איז געווען אַ בעל־מידות און זעהר אַ שטילער.

שמעון אַדעס („שמעון דער מלמד") — „מיט'ן ביינדעל". ער איז געווען באַוואוסט אַלס אַ מומחה אָפּצישפּרעכען אַ עין־הרע מיט אַזא מין ביינדעל וואָס ער האָט געהאַט. אַ שטיק צייט איז ער געווען מיין רבי.

נאָשקע דער מלמד.

נפתלי הערץ נאָחימאָווסקי — האָט געלערנט גמרא. ער איז געווען אַ למדן און אין זיין חדר האָבען געלערנט די קינדער פון די חשוב'סטע בעלי־בתים פון שטאָט.

חנא דער מלמד — שמש פון דער מויער־שוהל. ער איז פריהער געווען אַ דרדקי־מלמד און נאָכדעם געעפענט אַ העכערען חדר.

משה הערשעל קאָפּלאָן.

הערשעל יאַנקעל.

זלמן „אַרעשטאַנט". — ער איז געווען באַקאַנט אונטער אָט דעם צו־נאָמען, ווייל ער איז געווען באַוואוסט אַלס איינער וואָס קען פאַרוואַנדלען ווילדע אינגלעך, וועלכע זיינען געווען אַזוי שלעכט ווי „אַרעסטאַנטען", אין פיינע מענשען.

נחמן בערזאָווסקי. — ער איז געווען מיין רבי אוז זיין חדר איז געווען לעבען שפיטאָל. שפעטער האָט ער געהאַט זיין חדר ביי לאַפּינ'ען אויפ'ן הויף לעבען טייך. נאָכדעם ווי ס'האָט זיך אָנגעהויבען אָנטוויקלען דער מאָדערנער העברעאישער שול־וועזען, אוז ס'זיינען געבליבען וועניג קינדער

וועלכע זיינען געגאַנגען אין די חדרים, האָט ר׳ נחמן אויפגעגעבען זיין חדר און ער איז אויפגענומען געוואָרען אַלס לעהרער פון גמרא אין דער וואָל־קאָוויסקער ישיבה. אין די צוואַנציגער יאָרען האָט ער עמיגרירט קיין אַמעריקע און ער אונטערריכטעט תלמוד אין דעם שיקאַגע׳ר „קאַלעדזש פאַר אידישע לימודים״. ר׳ נחמן איז געווען זעהר איבערגעגעבען צו זיינע תלמידים, וועלכע האָבען אים זעהר געליבט און געאַכטעט.

דוד מאַסטער.

אלי לעוו (אלי דינה׳ס).

משה וועלווּל דער מלמד.

פּסח גורוויטש, וואָס האָט געוואוינט אויף דער אָסטראָגער גאַס. ער האָט געלערנט מיט קינדער התחלת־גמרא.

איטשקע באַטווינסקי (פון קארטשיזנע).

הי הרכבי, וועלכער איז געווען באַוואוסט אַלס אַן אָרענטליכער איד און עניו. ער איז געשטאָרבען נאָך פאַר׳ן ערשטען וועלט־קריג און זיין פאַמיליע האָט שפּעטער אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע. זיין טאָכטער חוה קאַמענעצקי איז אומגעקומען מיט איר מאַן און צוויי טעכטער, אין אוישוויץ.

לייב באַרטנאָווסקי (לייב ראַנעס).

צבי יעקב רוטשיק (צבי יעקב פּייגעל׳ס).

לייב אָרע (לייב אהרן פרידענבערג), וועלכער האָט געלערנט מיט קינדער חומש, תנ״ך און התחלת־גמרא. לייב אָרע איז געווען מיין רבי און ער איז געווען באַוואוסט אין שטאָט אַלס אַ צדיק און גרויסער ירא־שמים. ער איז נפטר געוואָרען אין יאַנואַר 1934, און די שטאָט האָט אים דעמאָלסט געמאַכט אַן אימפּאָזאַנטע לוויה. נאָך זיין טויט האָט דאָס „וואָלקאָוויסקער לעבען״ (פונ׳ם 19טען יאַנואַר 1934) וועגען אים געשריבען:

„אַ גרויסער „ירא־שמים״ — האָט ער זיין גאַנצען לעבען געווידמעט דעם לימוד־התורה, סיי אַליין און סיי מיט אַנדערע, שטרעבענדיג מקיים צו זיין דעם „ללמוד וללמד״. אויסער זיין גרויסער צדקות האָט זיך ר׳ לייב אָרע אויסגעצייכענט מיט זיין נדבנות און הכנסת־אורחים. לעבענדיג אליין אין די אָרימסטע באַדינגונגען, פלעגט ער זיין גאַנצען פאַרדינסט צוטיילען אויף צדקה, און ביי יעדער אַקציע איז זיין נדבה געווען די גרעסטע און די ערשטע. יעדער אורח האָט געוואוסט, אַז ביי ר׳ לייב אָרע׳ן איז פאַר אים שטענדיג אָפּען די טיר. עס זיינען באַקאַנט פאַלען וועז ער פלעגט דעם אורח אָפּטרעטען זיין אייגענע בעט און אליין איבערנעכטיגען שטילערהייט אויף דער ערד. און אַלץ מיט דער גרעסטער באַשיידענקייט און מיט דער גרעסטער שטילקייט. — — —

„עס איז דאַריבער גאַנץ פאַרשטענדליך, וואָס טראָץ דעם מאַרק־טאָג, מיטוואָך, האָט זיין לוויה צוגעצויגען אַ ריזיגען עולם און אויף דעם גאַנצען וועג וואָס די לוויה איז געגאַנגען האָבען אַלע קרעמער געשלאָסען זייערע קראָמען. — — —

„דעם נפטר האָבען מספּיד געווען הרב ר' ירחמיאל דניאל, ר' אברהם שפירא, ר' אברהם נחום פּרוש, ר' מרדכי מורשטיין ר' אליעזר שאליוטע".

מאָדערנע חדרים

אין וואָלקאָוויסק זיינען אויך געווען אַ צאָל מ א ָד ע ר נ ע ח ד ר י ם (אָדער „פּריוואָטע שולען"), וועלכע זיינען אָנגעפּיהרט געווארען דורך אייניגיע העברעאישע לעהרער, וועלכע האָבען מייסטענס אויך געגעבען פּריוואָטע שטונדען, אָדער „אוראָקען", אין די רייכערע הייזער. צווישען די דאָזיגע לעהרער זיינען געווען באקאנט:

ישראל מאיר רובינשטיין. — ער איז געווען מיינער אַ לעהרער און האָט אָנגעפּיהרט אַ פּריוואָטע מאָדערנע שולע, וואָס איז געווען אויף סלוצקי'ס געסעלע אין בערעל שמחה'ס (קושניר) וואוינונג. זיין שולע איז געווען פאַר־רעכענט אַלס איינע פון די בעסטע מאָדערנע חדרים אין וואָלקאָוויסק. ער האָט געלערנט תנ"ך, דקדוק און איינגעשטודירט מיט די קינדער פיל העברעאישע לידער אויף אויסענווענדיג. די דיסציפּלין אין זיין שולע איז געווען זעהר אַ גוטע. וועז ער פלעגט לערנען מיט זיינע תלמידים אַ קאָפּיטעל תנ"ך, זיינען די קינדער ווי פאַר'כישופ'ט געוואָרען פון זיין ענטוזיאַזם, און די איינוואוינער פונ'ם געסעלע פלעגען אָפט שטעהן אונטער די פענסטער און זיך צוהערען. זיינע תלמידים האָבען אים זעהר רעספּעקטירט און זיי זיינען אים שטענדיג געבליבען געטרייי. זיי פלעגען אים קומען באַזוכען אַפילו מיט יאָרען שפּעטער, נאָכדעם ווי זיי זיינען שוין געווען דער־וואַקסענע און זעלבסטשטענדיגע מענשען. — ישראל מאיר רובינשטיין איז געבוירען געוואָרען אין פּיעסק, לעבען וואָלקאָוויסק, און זיין פאָטער ר' יהודה האָט אים געגעבען אַ טראַדיציאָנעלע ערציהונג. ער האָט געלערנט אין פאַרשיידענע ישיבות און ער האָט אויך, מיט זיינע אייגענע כוחות, ער־ויאַרבען אַן אַלגעמיינע בילדונג. ער האָט זיך באַזונדערס אויסגעצייכענט מיט זיינע קענטנישען פון דער העברעאישער שפּראַך און מיט זיין בקיאות אינ'ם תנ"ך. די לעצטע יאָרען האָט ער אָנגעפּיהרט וויכטיגע ערציהונגס־אָנשטאַלטען אין ביאַליסטאָק — און אַלע זיינע תלמידים דערמאָנען זיין נאָמען מיט דאַנקבאַרקייט, ווייל ער האָט זיך באַליבט געמאַכט ביי זיינע תלמידים ניט נאָר דורך זיין וויסען נאָר אויך דורך זיינע גוטע מידות. כאָטש

ער איז געווען אַ פרומער, איז ער אָבער געווען אַ טאָלעראַנטער מענש און ער האָט פאַרקערט אין פאַרשיידענע קרייזען און שטענדיג געפונען אַ געמיינזאַמע שפּראַך מ״ט אַלעמען. די לעצטע יאָרן, זייענדיג אין ביאַליסטאָק, איז ער אויך געווען זעהר טעטיג פאַר׳ן אַלגעמיינעם בית־יתומים און פאר אַנדערע אנשטאַלטן. — ער האָט זיך אויך באַטייליגט אין פאַרשיידענע העברעאישע צייטשריפטן, און אין יאָר 1938 איז פאַרעפענטליכט געוואָרן אין ביאַליסטאָק אַ זאַמלונג פון זיינע אַרטיקלען און ערצעהלונגען, אונטער׳ן נאָמען „כתבים״. זיין פרוי, פון די יונאָוויטש׳עס (פון דער גראָדנער גאַס), וועלכע האָט שטענדיג ערמוטיגט איר געשעצטען מאַן אין אלע זיינע אַרבייטן, איז געשטאָרבען אין ביאַליסטאָק אין 1940, בשעת דער רוסישער אָקופּאַציע, און זי האָט זוכה געווען צו אַ גרויסער לוויה מיט פיל הספדים.

סקאָפּ דער לעהרער.

נחום האַלפּערין. — ער האָט געשטאַמט פון פּיעסק. ער האָט געהאַט אַ פּאָטריאַרכאַלען אויסזעהן און ער איז געווען ביי אַלעמען שטאַרק באַליבט. אַ גרויסע ווייסע באָרד האָט באַפּוצט זיין שעהנעם רונדען פּנים, פון וועלכען ס׳האָבען ארויסגעשיינט אַ פּאָר קלוגע אויגען פון אַ תלמיד־חכם. ר׳ נחום איז אויך געווען אַ מיטאַרבייטער אין דער „הצפירה״, און צו אים פלעגען קומען יונגע „חובבי שפת עבר״ (ליבהאָבער פון דער העברעאישער שפּראַך), צו כאַפּען מיט אים אַ שמועס אין העברעאיש. ער איז געווען באַוואוסט אַלס ציוניסט און איז געווען פאַררעכענט אַלס דער אַריסטאָקראַטישער לעהרער. ר׳ נחום האַלפּערינ׳ס חדר איז געווען אויף דער בערייטער גאַס, און ער האָט געלערנט מיט די פיינסטע קינדער פון שטאָט. ער איז געווען אַ ספּעציאַליסט אין תנ״ך און אין דקדוק. ער פלעגט רעדען געלאָסען, מיט ישוב־הדעת, און איבערלאָזען אַ טיפען איינדרוק אויף יעדען אייגעם מיט וועמען ער איז געקומען אין באַריהרונג.

שלמה סוקעניק. — ער איז געווען אַ זוהן פון חנה דער קצב׳טע, וועלכע האָט געוואוינט לעבען טייכעל אויף דעם וועג צום בית־הקברות. אייניגע יאָר פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך דער יונגער שלמה סוקעניק אומגעקערט קיין וואָלקאָוויסק פון אָדעס, וואו ער האָט געלערנט אין דער דאָרטיגער ישיבה. סוקעניק איז אַ שטיק צייט געווען אַ פּריוואָטער לעהרער (געגעבען שטונדען). ער האָט איינגעפּיהרט אין זיין לערן־פּראָגראַם דעם „ביכורים״ פון פּנחס שיפמאַן, און ער האָט געפאָדערט פון זיינע תלמידים, אַז זיי זאָלען קענען אויף אויסענוועניג די לידער פון ביאַליק און טשערניכאָווסקי. שפּעטער האָט ער אליין געעפענט אַ פּריוואָטע שול פונוואַנען ער האָט פאַרשפּרייט אין שטאָט די העברעאישע שפּראַך און קולטור.

איזיק לולב. — לולב׳ס שולע האָט זיך געפונען אויף אַ הויף אין דער גראָדנער גאַס אַקעגען פענסטער׳ס באַנק־קאַנטאָר. די לעקציעס אין דער שולע זיינען געפיהרט געווארען אויף העברעאיש. מען האָט געלערנט מיט געשמאַק תנ״ך, דקדוק, אידישע געשיכטע, חשבון און אַנדערע לימודים. די תלמידים האָבען גערעדט מיט דעם לעהרער, און אויך צווישען זיך, אויף העברעאיש. דער לעהרער לולב, וועלכער איז געווען זעהר איבערגעגעבען זיין פראָפעסיע, פלעגט אַרומגעהן פיין געקלייידעט און זיין באָרד איז געווען שעהן פאַרקעמט. ער איז געווען אַ גרויסער קענער פון תנ״ך און דקדוק. דאָס אַלעס האָט געהאָט אַ גוטע ווירקונג אויף די תלמידים און עלטערען.

הערשעל לינעווסקי (פינעס׳ס איידעם). — אויך ער האָט געהאָט אַ פריוואָטע העברעאישע שול.

א. ראַבינאָוויטש (דער פאָרזעווער). — ער האָט נאָך אָנגעפיהרט זיין פריוואָטע שול אין די לעצטע יאָרען פאַר׳ן צווייטען וועלט־קריג.

אין די מאָדערנע שולען, וואו מען האָט געלערנט העברעאיש, זיינען געשטאַנען שול־בענק. די קינדער פלעגט מען אויפרופען מיט אַ גלעקעל. זומער־צייט פלעגען דאָרט די קינדער באַקומען קאָניקול („וואַקאַציע״).

ס׳איז דאָ כדאי צו דערמאָנען, אַז אין וואָלקאָוויסק איז אויך געווען אַ „ח ד ר מ ת ו ק ן״, וואו ס׳האָבען אונטערריכטעט די לעהרער ברוך זוסמאַנאָוויטש און ישראל גארבאַכער.

די רעאַל שולע

אין וואָלקאָוויסק איז אויך געווען אַ פריוואָטע רוסישע פ י ר ־ ק ל אַ ־ ס י ג ע ר ע אַ ל ־ ש ו ל ע , וועלכע איז געגרינדעט געווארען דורך דוד הובאַר, שלום באַראַש און אַנדערע פאַרמעגליכע בעלי־בתים. די שולע האָט זיך געפונען אויפ׳ן בארג, אין דער געבויידע פונ׳ם לאַזארעט, וואָס איז איבערגעבויט געווארען אין אַ שול־בנין. אין דער רעאַל־שולע האָבען געלערנט אידישע און קריסטליכע קינדער, און דער קורס פון די לימודים איז געווען דער זעלבער וואָס אין אַ רעגירונגס־רעאַל־שולע. אין די יאָרען 1908־1909 בין איך געווען אַ שילער אין דער רעאַל־שולע. צווישען די שילער וועלכע האָבען דאָרטען געלערנט זיינען אויך געווען: אליהו גאָלאָמב, זוסקע בערמאַן, נח ליוביטש, די דווארעצקיים, די גאַלינים, ישראל הובאַר, נח קאַפלינסקי, קאַמינער און די סאַלמאַנס. די שולע האָט זיך אָבער דעמאָלסט, צוליב פאַרשיידענע סיבות, פאַרמאַכט און ס׳האָט זיך אין יענער געביידע געפענט אַ רוסישע ר ע ג י ר ו נ ג ס ־ ג י מ נ א ז י ע פאַר מיידלעך, וועלכע האָט עקזיסטירט ביז צו דער דייטשער אָקופאַציע אין צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

אַ גרופּע תלמידים פון פינפטען קלאַס פון דער וואַלקאָוויסקער רעאַל־שולע אין יאָר 1908

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע פון אונטען: נח ליוביטש, מוליע פּשעניצקי, מענדעל ווינאָגראַדסקי, יצחק קאַמינער; צווייטע רייהע: ישראל גובאַר, איוואַן מאַכווויץ (אַ קריסט), זוסקע בערמאַן, אליהו גאַלאַמב.

פּריוואַטע לעהרער

אין וואַלקאָוויסק זיינען אויך געווען פיל פּריוואַטע לעהרער — פאַר אלגעמיינע און העברעאישע לימודים — וועלכע האָבען געגעבען לעקציעס אין די הייזער פון זייערע תלמידים. צווישען די פּריוואַטע לעהרער פאַר אַלגעמיינע לימודים זיינען געווען באקאנט: וויסענבערג, ישראל מערקין קאַבריסקי, לייזער סאַקאַלסקי און אליהו עליאָוויטש. צווישען די פּריוואַטע לעהרער פאַר העברעאישע לימודים זיינען געווען באַקאנט: הערשעל לינעווסקי (וועלכער האָט אויך געהאַט אַ פּריוואַטע העברעאישע שולע), פּאַרבער, שערעשעווסקי (פון רוזשנאי), קאַנצאַפּאַלסקי און יעזערסקי (פון דער נייער געסעל).

די תלמוד תורה און ישיבה

אַ באַזונדערס־חשוב'ען פּלאַץ צווישען די וואַלקאָוויסקער ערציהונגס־אַנשטאַלטען האָבען פאַרנומען די תלמוד תורה און ישיבה (דער נאָמען פון אָט די צוויי פאַראייניגטע אַנשטאַלטען איז לעצטענס געווען: בית־ספר „תחכמוני" — תלמוד־תורה וישיבה).

אין דער ישיבה, וואָס האָט זיך געפונען אויף דעם שוהל־הויף,

קינדער פון דער „תלמוד־תורה" אין יאָר 1923

אין דער ערשטער רייהע רעכטס : דער ראש־ישיבה ירחמיאל דניאל; לינקס : חנה נאָוויק, די לערערין.

לעבען דעם הילצערנעם בית־המדרש, האָבען אַמאָליגע יאָרען געלערנט הונ־דערטער בחורים. דער ראש־הישיבה איז געווען הרב ר׳ ירחמיאל דניאל — אַ מענש אַ חכם, מיט אַ שאַרפען קאָפּ און אַ גרויסער למדן. ער פלעגט זאָגען אַ שיעור פאַר די תלמידים פון זיין כיתה. אָבער ער פלעגט זיי דאָס רוב לאָזען לערנען אַליין, און בלויז זיצען ביי אַ גלאָז הייסען טעה, מוכן ומזומן זיי אַרויסצוהעלפען אין אַ שווערער סוגיא, אויב זיי האָבען זיך געוויטיגט אין זיין הילף. ער איז געווען זעהר באַליבט אין וואָלקאָוויסק און ער האָט געגומען אַ טיכטיגען אָנטייל אינ׳ם קהל׳שען לעבען פון דער שטאָט.

די נאָכט פון דאָנערשטאָג אויף פרייטאָג, פלעגען פילע פון די ישיבה־בחורים פאַרברענגען אין בית־המדרש אין לערנען. אנדערע פלעגען לערנען אין לעוו׳ס בית־המדרש, אין כאָלאָדאָיסקען בית־המדרש און אויף זאַ־מאָשטשע. אויך דאָרט פלעגט מען לערנען מיט גרויס פלייס און התמדה, און מען פלעגט זיך גרייטען צום פאַרהער פון הרב אבא יעקב באָרוכאָוו, הרב אברהם זלמן קורץ, הרב ר׳ יעקב ברעסטאָוויצקי (דער דיין) און אַנדערע.

אין דער ישיבה האָבען אויך געלערנט פילע בחורים פון די אַרומיגע שטעטלעך. אַ טייל פון זיי פלעגען עסען טעג ביי זייערע קרובים און באַ־קאַנטע, און די וועלכע האָבען ניט געהאַט אין שטאָט קיין קרובים אָדער באַקאַנטע, פלעגען עסען ביי סתם אידען פון שטאָט. די בעסטע „טעג" זיינען געווען ביי די קצבים, וועלכע פלעגען געבען די פרומע בחורים עסען ביד

רחבה, און זיי האָבען עס באַטראכט אַלס אַ כבוד און אלס אַ הייליגע פליכט. עס האָבען זיך אויך געפונען אין שטאָט סתם־אידען, וועלכע פלעגען געבען עסען גאַנצע גרופּעס ישיבה־בחורים. צווישען די דאָזיגע אידען זיינען געווען: רי יוסף ברעסטאָוויצקי (דער בירער), בייַ וועמען אין הויז עס פלעגען יעדען מיטוואָך עסען אַ 10־15 בחורים. זיין פרוי, גיטעל ראשע, מיט איר קוזינע, חוה, און די דינסט אין הויז האָבען זיך דערמיט מטפל געווען מיט יראת־הכבוד און גרויסער ערענסטקייט. וועז די בחורים פלעגען זיצען בייַם טיש זון עסען מיט אַפעטיט די מאכלים, און שפעטער בעת־שעת ב„מזומן", אויף אַ הויכען קול — פלעגען די הויז־לייט שטעהן אין אַ ווינקעלע און קוועלען פון נחת!

אזוי האָבען די וואָלקאָוויסקער אידען אויסגעהאַלטען די ישיבה, געפלעגט אירע תלמידים און שטאָלצירט מיט זייער רעליגיעזען קולטור־צענטער.

נאָך דער גרויסער שריפה, וועז עס איז אויפדאָסנייי אויפגעבויט געוואָרען די ישיבה, מיט דער הילף פון דער פאַמיליע העלער און ר' יוסף ברעסטאָוויצקי (יאָסעל דער בירער), איז אויך איינגעריכטעט געוואָרען אַ בית־המדרש אויפ'ן צווייטען עטאָזש. דאָרט פלעגט מען קענען טרעפען די נכבדי־העדה דאָוונען צוזאַמען מיט די ישיבה־בחורים און דעם ראש־הישיבה.

איינער פון די גבאים פון דער ישיבה איז געווען ר' אהרן ליפשיץ, דער באקאנטער מאַנופאַקטור־סוחר. ער איז געווען אַ גרויסער משכיל און אַ זעהר אינטעליגענטער איד. ער האָט געקעמפט פאַר מאַדערניזירען די ישיבה און האָט געשטיצט בלב ונפש די אידישע קולטור און די העברעאישע שפראַך.

צווישען די מלמדים און לעהרער פון דער תלמוד־תורה און דער ישיבה — אין פאַרשיידענע צייטען — זיינען געווען: סוויעטיצקי; אייזיק לולב; שערעשעווסקי (האָט אונטערריכטעט תנ"ך), וועלכער פלעגט אויך צייטען־ווייז שרייבען אין דעם „העולם": שלום דער סופר (הערשעל דעם סופר'ס זוהן); רי יחזקיאל דניאל, וואָס אַחוץ זיין ארבייט אַלס ראש־ישיבה איז ער אויך געווען זעהר פיל פאַרנומען מיט דין־תורה'ס, ווייל מען פלעגט אים שטענדיג אויסקלייבען אַלס בורר; רי נתן — גמרא־מלמד; אברהם פסח נעגאָל (פון זאַמאָשטשע); אלי דינהים (האָט געלערנט גמרא); הערצל נאַחימאָווסקי (האָט אויך געלערנט גמרא); נחמן בערעזאָווסקי (האָט געלערנט גמרא און אויך תנ"ך מיט מפרשים); ישראל גאָרבאָכער; נפתלי דער מלמד; חיים נחום אַרעס (וואָס זיין פרוי האָט געהאַנדעלט מיט קעז).

צווישען די וועלכע האָבען אונטערריכטעט אין דער תלמוד־תורה און ישיבה זיינען די לעצטע יאָרען געווען אַזעלכע מלמדים און לעהרער, וועלכע

האבען פריהער אנגעפירט מיט זייערע אייגענע חדרים, אבער צוליב דעם וואס אין וואלקאוויסק האט זיך אין דער לעצטער צייט זעהר אנטוויקעלט דאס מאדערנע העברעאישע שול־וועזען — מיט פארשיידענע שולען און גימנאזיעס — און די חדרים האבען אנגעהויבען פוסטעווען, האבען זיי אנגענומען שטעלעס אינ׳ם געזעלשאפטליכען ערציהונגס־אנשטאלט (תלמוד־תורה און ישיבה), וואו ס׳האט נאך געלערנט אן אנגעזעהענע צאל קינדער פון שטאט.

לויט א „רעפארט" וואס איז פארעפענטליכט געווארן אין דעם „וואל־קאוויסקער לעבען" (ארויסגעגעבען דורך דעם „וואלקאוויסקער צענטער" אין ניו־יארק) פון יאנואר 1929, האבען זיך דאן געפונען אין דער תלמוד־תורה אומגעפער 250 תלמידים, פון וועלכע אכציג פראצענט זיינען געווען פון ארימע הייזער און האבען געלערנט אומזיסט, אהן שכר־לימוד. לויט דעם זעלבען „רעפארט", זיינען דאן געווען אין דער תלמוד־תורה זיבען קלאסען, אין וועלכע מ׳האט געלערנט: תפילה, חומש און רש״י, טעמים (מעביר זיין די סדרה), תנ״ך, גמרא און תוספות, העברעאיש, דקדוק, היס־טאריע, געאגראפיע, נאטור־וויסענשאפט, פוילישׁ, גראמאטיק און חשבון. די תלמוד־תורה האט געהאט 9 לעהרער, א מנהל און אויך א „סטאראוש". די יעהרליכע הוצאה איז געווען ארויבער דרייסיג טויזענט זלאטעס. די אויסגאבען זיינען טיילווייז געדעקט געווארן דורך שכר־לימוד (פון די צוואנ־ציג פראצענט תלמידים וועלכע האבען געצאלט פאר׳ן לערנען) און ביישטיי־ערונגען פון וואלקאוויסקער אידען — וואס דאס האט ארויסגעבראכט ארויבער צוועלף טויזענט זלאטעס; די איבעריגע סומע איז געדעקט געווארן דורך ד׳ער אמעריקאנער „עזרת־תורה", וואלקאוויסקער לאנדסלייט און אנדערע מקורות.

דעם 7טען פעברואר 1930 האט די פארוואלטונג פון דער תלמוד־תורה פארעפענטליכט — אין דער וואלקאוויסקער וועכענטליכער צייטונג „וואל־קאוויסקער לעבען" (נומער 148) — „אן אפענעם בריף צו דעם וואלקאוויסקער פרויען פאראיין אין ניו־יארק און שיקאגא, אין וועלכען זי בעט הילף פון די פאראיינען פאר דער וואלקאוויסקער תלמוד־תורה. אינ׳ם „אפענעם בריף" ווערט צווישען אנדערעס געשריבען:

„אין דער היגער תלמוד־תורה לערנען בערך 160 קינדער פון דער ארימסטער אידישער באפעלקערונג פון אונזער שטאט. עס געפינען זיך אין דער תלמוד־תורה 8 לערער פון אידישע און אלגעמיינע לימודים און די הוצאה באטרעפט העכער 2 טויזענט זלאטעס א חודש. קיין הכנסה־קוואלען האבען מיר ניט, ווייל די עלטערען, וועלכע זיינען די ארימסטע פון דער

שטאט, זיינען ניט אומשטאנד צו צאלען פאר דעם לימוד פון זייערע קינדער און די ביישטייערונגען זיינען אויך זייער קליינע צוליב דער שרעקליכער נויט, וואס הערשט ביי אונז אין שטאט, אזוי אז ס'קומט די לערער פון תלמוד־תורה פאר עטליכע חדשים, און ווען מיר זאלען ניט באקומען א געהעריגע שטיצע מן הצד שטעהען מיר חס־ושלום פאר א קאטאסטראפע, און די תלמוד־תורה, וועלכע איז דער איינציגער אנשטאלט צו געבען די ארימע אידישע קינדער א געהעריגע רעליגיעזע און וועלטליכע־ערציהונג, שטעהט פאר א סכנה פארמאכט צו ווערען."

אויפ'ן "אפענעם בריף" זיינען געווען אונטערגעשריבען: הרב יצחק קאסאווסקי — **החופ"ק**, יעקב ברעסטאוויצקי — **דומ"צ**, אליהו בייקאווסקי — **גזבר התלמוד־תורה והישיבה**, דוב יצחק פינחאסאווסקי, איזיק ניימאן, זאב וואלף בלאכער, יוסף ברעסטאוויצקי (**בירער**), יעקב מאצקעוויטש, דוב ב"ר ראובן פאליאטשעק, יצחק נאוואגרודסקי, יוסף גורוויטש, מיכל יעזערסקי, אברהם יצחק טשאפקין, נחום לייטוס, יוסף יונאוויטש, אליעזר שאלויטש, יהואש בינקאוויטש, שמואל שלום ווינער, יחזקאל אדין, יהושע גינצבורג, אברהם־אלי מארקוס, שמואל זאפאליאנסקי (**שמואל חיים ביילקע'ס**), משה רוטשיק (**זשילינעוויטשער**), מרדכי מורשטיין, לייב אהרן פרידענבערג (**לייב־ארע**), שלום גארדאן (**סופר**), אלתר ב"ר שמואל שאלאכאוויטש, לייב דיטקאווסקי, זאב ב"ר קלמן קאפלאן, יוסף־לייב רובינאוויטש.

און דאך, ניט קוקענדיג אויפ'ן שווערען פינאנציעלען מצב פון דער תלמוד־תורה, האט די פארוואלטונג פאראגעזעצט איר טעטיגקייט אויף אן ענערגישען אופן און זיך באמיהט אריינצובערענגען פיל פארבעסערונגען אין דער ארבייט פון דער תלמוד־תורה. אזוי, צום ביישפיל, לייענען מיר אינ'ם "וואלקאוויסקער לעבען" פונ'ם 13טען אקטאבער 1930 (נומער 178) פאל־גענדע באקאנטמאכונג פון "תחכמוני":

„די פארוואלטונג פון דער היגער ,תחכמוני'־שול (ת"ת), שטרעבענדיג צו געבען די קינדער אחוץ א רעליגיעזער ערציהונג, אין פולען זין פון ווארט, אויך וועלטליכע בילדונג אין א ברייטער מאס, אזוי אז זיי זאלען אויס־זיאקסען אלס פרומע אידען, מענשען קולטורעלע און נוצליכע פאר דער גע־זעלשאפט, האט אויפ'ן לויפענדען יאר אנגאזשירט אלס לייטער (קעראוויניק) זעהר אן ענערגישען מענשען, דעם ה' גראסבארט.

„אחוץ דעם וואס ער דערפילט אויסגעצייכענט זיין פליכט אלס לעהרער פון פוילישׂ און וועלטליכע געגענשטאנדען — — — האט ער אויך צו־זאמען מיט'ן גאנצען לעהרער־פערסאנאל זיך ענערגיש געמוטען איינצו־פיהרען א שטארקע דיסציפלין צווישען די קינדער און אין אלגעמיין מאכען

פון „תחכמוני" אַ מוסטערהאפטע שולע.

„די שוין דערגרייכטע רעזולטאטען זיינען גאָר באַדייטענדע. די קינדער זיינען געווָארען שטאַרק דיסציפּלינירט, עס האָט זיך באַדייטענד געבעסערט דער היגיענישער אויסזעהן פון דער שולע — אויסערליך און אינערליך. עס איז איינגעפּיהרט געווָארען אַ שעהנע פּאָרם פון שול־היטלעך, וועלכע עס טראָגען שוין אַלע שול־קינדער — — — .

„גרויס אַכט ווערט געלייגט אויף דעם דאָס די קינדער זאָלען זיין שטענדיג ריין געקלייידעט און ריין געווָאשען. די לעהרער קאָנטראָלירען יעדען טאָג די ריינקייט פון די קינדער. עס איז איינגעפּיהרט געווָארען אַ רעקרעאַציאָנס־זאַל פאַר די קינדער, וועלכע פאַרברענגען דאָרט די צייט פון די הפסקות אונטער דער השגחה פון אַ לעהרער.

„אויף ווייטער פּראָיעקטירט זיך — — — צו שאפען אַ שול־ביבליאָטעק, ווי אויך איינצוקויפען אַ סך פּיזישע מכשירים, וועלכע זיינען אומבאַדינגט נויטיג. — — —"

אין 1937 איז פאָרגעקומען אַ אסיפה פון די נכבדי־העיר, און ס'איז באַשלאָסען געווָארען אונטערצונעמען אַן אַקציע אויף צו פאַרגרעסערען די הכנסות פון דער תלמוד־תורה דורך מיטגלידס אָפּצאָל, יאַרצייטען, ליכט־צינדען, א. אַז. וו. די אויפגאַבע איז איבערגעגעבען געווָארען צו אַ קאָמיטעט פון 15 בעלי־בתים, וואָס איז דאַן געווען הלט געווָארען. ס'איז אויך באַ־שלאָסען געווָארען צו שאַפען ביים קאָמיטעט אַ פּעדאַגאָגישע קאָמיסיע מיט'ן צווועק אַוועקצושטעלען די לימודים פון דער תלמוד־תורה אויף אַ געהעריגער הויך, לויט די פאָרשריפטען פון דער מאָדערנער פּעדאַגאָגיק.

אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע, האָט זיך אין וואָלקאָוויסק, ווי אין פיל אַנדערע שטעט פון פוילען, אָנגעהויבען די באַוועגונג פאַר אַ מאָדערנעם אידיש־נאַציאָנאלען שול־וועזען אויף העברעאיש — וואָס האָט אין משך פון דער צייט געבראַכט צו דער גרינדונג פון אַ גאנצער רייהע פאָרשיידענאַרטיגע מאָדערנע העברעאישע פאָלקס־שולען און מיטעל־שולען אין וואָלקאָוויסק.

וואָלקאָוויסק איז געווען באַוואוסט אַלס אַ ציוניסטישע שטאָט, און די ציוניסטען און העברעאיסטען האָבען געשפּילט די הויפּט־ראָלע אין דעם געזעלשאַפטליכען און קולטורעלען לעבען פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער קהילה. אָבער פונדעסטוועגען האָבען אויך די אידישיסטישע און סאָציאַ־ליסטישע קרייזען פון וואָלקאָוויסק פאַרמאָגט די לעצטע יאָרען אַן אייגענע

לעהרער פּערסאָנאַל פון פּאָלקס־שולע אין יאָר 1917

פון רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: פּינקעלשטיין, אַ אומבאַקאַנטע, הערשעל גאַליאַצקי; צווייטע רייהע: פרייליך חאַנאַוויטש, פּעריל לעוו (דעם ביאַליסטאָקער בעקער׳ס טאָכטער); דריטע רייהע: אליהו חמעלניצקי, פּראַנק, רפאל לעמקין, משה קאַפּלינסקי.

אידישע פּאָלקס־שול וואָס האָט געהערט צו דער שול־נעץ פון דער ציש"א (צענטראַלע אידישע שול־אַרגאַניזאַציע) פון פוילען, אַרום וועלכער ס׳האָבען זיך גרופּירט די אַזוי־גערופענע „וועלטליכע" און „פּראָגרעסיווע" עלעמענטן פון דער וואָלקאָווִיסקער אידישער באַפעלקערונג.

אידישע פּאָלקס־שול

נאָך פּאַר דער גרינדונג פון דער ציש"א־שולע האָט שוין אין וואָלקאָוויסק עקזיסטירט אַ אידישע פּאָלקס־שול, וואָס איז געפּענט געוואָרען אין יאָר 1919. מיר וועלען דאָ ברענגען אַ קאָפּיטעל זכרונות וואָס ס׳האָט אונז צוגעשיקט דער באַוואוסטער פּעדאַגאָג שמעון קרינסקי (וועלכער וואוינט איצט אין אמעריקע, אין ווילמינגטאָן) און אין וועלכען ס׳געפינען זיך אינטערעסאַנטע אינצעלהייטען וועגען יענער תקופה:

„יענעם היסטאָרישען צוזאַמענקונפט וועל איך קיינמאָל ניט פאַרגעסען.

פורים איז דאס געווען אין יאר 1919. א גרופע לערער און קולטור־טוער, פון די אידישיסטישע קרייזן, האבען מיט גרויס יראת־הכבוד זיך צוגעהערט צו א „רעפֿארט" איבער קינדער־דערציהונג אין דעם גרויסען זאל פון דעם ביאליסטאקער „ועד הקהל". נאך דעם רעפֿעראט האט דר. ישראל רובין, די־רעקטאר פון די אידישע פאלק־שולען און סעקרעטאר פון דער קולטור־ליגע אין דעם ביאליסטאקער קרייז, מיך אריינגערופען צו זיך אין צימער און געזאגט: ,קרינסקי, מיר האבען עראבערט א וויכטיגע פאזיציע: וואל־קאוויסק. א פאלק־שולע וואלט פאר דעם ריכטיגען פעדאגאג און קולטור־מענש. א הויז, קינדער, א קאמיטעט און געלט — אלעס איז ארגאניזירט. מיר טארען קיין צייט ניט פארלירען. די שולע מוז געעפענט ווערען גלייך נאך פסח. איר מוזט גלייך פארען צו א זיצונג מיט דעם קאמיטעט'.

„ווי דער אמת איז, האב איך זיך אביסעל געשראקען פאר וואלקאוויסק. איך האב גוט געקענט די שטאט נאך זייענדיג דארט אין דעם „קיבוץ" פון הרב אבא יעקב באראכאוו. וואלקאוויסק מיט אירע העברייער און אידעאלע ציוניסטען האבען געהאט א שם אין פוילען. איך האב זיך געשראקען פאר־אזעלכע „קנאים" ווי יודעל נאוואגרודסקי, משה רובינאוויטש, באטינסקי, יאנקעל ניימאן, צבי ווינשטיין, רפאל לעמקין, מרדכי לייב קאפלאן און לעווין. די העברעאישע שולע האט געשמ'ט פאר איינע פון די בעסטע צווישען ביאליסטאק און באראנאוויטש. נאר נאכדעם ווי איך האב זיך געטראפען מיט דעם קאמיטעט, אין חמעלניצקי'ס הויז האב איך ערשט באגריפען דר. רובינ'ס שמחה: מיר האבען עראבערט א וויכטיגע פאזיציע — וואלקאוויסק. מיט אזעלכע מענשען, ווי חמעלניצקי, ראזע איינהארן, לייזער סאקאלסקי, יצחק מערקין, לאנצעוויצקי און יעלסקי. וועט לעבען א מאדערנע אידישע פאלק־שולע אין וואלקאוויסק.

„מיט גרויס פירסום און יום־טוב'דיגקייט האט זיך נאך פסח געעפענט די ערשטע פאלק־שולע אין פראכטפולען הויז מיט 8 צימערען אין דער אסטראגער גאס. דער לערער־פערסאנאל איז באשטאנען פון: קאגאן, קענ־טאר, שניידער, מירקין, לאנדעוויצקי און קרינסקי. איך האב אויבערגענומען די העברעאישע לימודים אין אלע קלאסען און געשיכטע אין די העכערע קלאסען. אלע געגענשטאנדען זיינען אונטערריכטעט געווארען אין אידיש. די פאלק־שולע איז געווארען דער צענטער פאר אידישער קולטור און וויסען. לעקציעס און קורסען אין אידיש און העברעאיש פאר דערוואקסענע זיינען געווען אפען יעדען אוועגט. ארום דער שולע האבען זיך גרופירט די פרא־גרעסיוו עלעמענטען פון שטאט. הונדערט מיט דרייסיג קינדער האבען אנגעפילט די אכט לופטיגע צימערען פון דער שולע.

„ניט נאָר אין די פּועלי־ציוניסטישע און אידישיסטישע קרייזען אַליין האָט מען זיך געגרויסט מיט אָט דער נייער און וויכטיגער אינסטיטוציע, נאָר די שטאָט, די אידישע געמיינדע און אפילו די ציוניסטען האָבען גע־ענדערט זייער שטעלונג. דער ערשטער קאָנצערט וואָס די שולע האָט גע־געבען שבת אָוועט דעם 3טען יולי, 1920, אין באָטווינסקי׳ס קינאָ־טעאַטער, האָט עדות געזאָגט, אַז די פּאָלק־שולע וועט מאריך־ימים זיין. לאַנצעוויצקי, מיט זיין מסירות־נפש׳דיגער אַרבייט און ליבשאַפט צו דער שולע האָט זעהר פיל בייגעטראָגען צו דעם גרויסען דערפאָלג פון דעם קאָנצערט. דער טע־אַטער איז געווען יום־טוב׳דיג דעקאָרירט מיט אַן אויסשטעלונג פון קינ־דערשער אַרבייט אויף אַלע געגענשטאַנדען. — — —

„נאָך דעם קאָנצערט האָבען מיר געהאַט אַ זיצונג אין דער שולע און אויסגעברייטערט די אַקטיוויטעטען פון דער אינסטיטוציע און געהאָפט צו שפּעטן נחת פון אונזערע קינדער, די צוקונפטיגע בויער פון דעם גרויסען פּראָדוקטיוון קיבוץ אין פוילען. עס איז אונז אָבער ניט באַשערט געווען. צוליב דעם רויטען מאָרש (פון די באָלשעוויקעס) און שפּעטער די אַנטיסע־מיטישע געזעצען פון דער נייער „פרייער" פוילען, איז די לופט געוואָרען ענג און געפערליך פאַר די פּראָגרעסיווע עלעמענטען וועלכע האָבען זיך גרופירט אין די ד׳ אמות פון דער פאָלק־שולע, און דער ליכטיגער שפּעריר־שער קאַפּיטעל „פאָלק־שולע" אין וואָלקאָוויסק האָט זיך געשלאָסען — — —"

ה. ש. קרינסקי האָט שפּעטער אויסגעוואַנדערט פון פוילען — און היינט געפינט ער זיך אין אמעריקע, וואו ער פאָרנעמט אַן אָנגעזעהענעם אָרט אַלס אַ באַוואוסטער העברעאישער ערציהער און מחבר פון פאָרשיידענע ווערק. אָבער אַ א י ד י ש פּ א ל ק ס ־ ש ו ל ע איז שפּעטער ווידער גע־עפענט געוואָרען אין וואָלקאָוויסק, און האָט, ווי געזאָגט, אָנגעפיהרט איר ארבייט אַלס די וואָלקאָוויסקער אָפּטיילונג פון דער אידישער שול־אָרגאַניזאַציע אין פוילען.

ס׳זיינען אויך געעפענט געוואָרען (אין יאָר 1929) דורך דער אידישער שול־אָרגאַניזאַציע אין וואָלקאָוויסק אָוועט־קורסען פאַר דערוואַקסענע.

די אידישע פאָלקס־שולע פלעגט אויך דורכפיהרען פאַרשיידענע אונ־טערנעמונגען און קינדער־ימים־טובים. אזוי, צום ביישפּיל, איז דעם צווייטען טאָג שבועות פון יאָר 1929 אראנזשירט געוואָרען דורך דער אידישער שול־אָרגאַניזאַציע אין וואָלקאָוויסק (לויט דעם „וואָלקאָוויסקער לעבען", נומער 206) „אַ גראַנדיעזער פריהלינגס־יום־טוב פון קינדער פאַר קינדער — אויס־

געפירט דורך די קינדער פון דער אידישער פאלקס־שולע. אין פראגראם: מאַרשען, געזאַנג, שפיל, טאַנץ, דעקלאמאציע, א. א.“

אין 1930 זיינען שוין אין דער וואלקאוויסקער אידישע פאלקס־שולע געווען פיר קלאסען און אויך אַ קינדער־גאַרטען. פופציג פראצענט פון די קינדער האבען לגמרי ניט געצאלט קיין שכר־לימוד, און די איבעריגע האבען געצאלט אַ קליינעם אפצאל, וואס האט קוים געדעקט 25 פראצענט פון בודזשעט, און נאר אַ דאנק דער גרויסער אפפערוויליגקייט פון די לערער און שול־טוער איז געלונגען אויפצוהאלטען די שולע און זי אנטוויקלען.

אין וואלקאוויסק האט אויך פונקציאנירט אַ „אידישע פאלקס־ביבליאטעק“, אין וועלכער ס'האבען זיך געפונען די שענסטע שאפונגען פון דער אידישער און אלווועלטליכער ליטעראטור.

***

ווי מיר האבען שוין פריהער באמאנט, איז אין וואלקאוויסק געווען שטארק פארשפרייט און איינגעווארצעלט דער מאַדערנער העברעאישער שול־וועזען. די באוועגונג פאר אַ מאדערנער העברעאישער שולע, וואס האט זיך אנגעהויבען אין צייט פון דער דייטשער אקופאציע בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, האט אין וואלקאוויסק געפונען אירע טרייע און איבערגעבענע טוער אין די פערזאנען פון יודעל נאוואגרודסקי און משה רובינאוויטש, וועלכע האבען אומערמידליך געארבייט פאר דער באפעסטיגונג פון העברעאישען חינוך אין זייער היימשטאט. אַ דאנק זייער ענערגיע און מיה זיינען אין וואלקאוויסק געגרינדעט געווארען: קודם כל — אַ העברעאישער קינדער־גאַרטען („גן־ילדים“), שפעטער — אַ העברעאישע פאלקס־שולע („בית־ספר עברי עממי בוולקוביסק“), און לבסוף אַ העברעאישע גימנאזיע („הרצליה“).

פאר אונזערע וואלקאוויסקער לאַנדסלייט וועט געווים זיין אינטערסאַנט צו לעזען די שילדערונגען פון'ם אויבען־דערמאַנטען קולטור־עסקן הי יודעל נאוואגרודסקי וועגען דעם אויפקום פון'ם וואלקאוויסקער העברעאישען שול־וועזען, מיר דרוקען דאַ דערפאר, מיט פארגעניגען, אַן ארטיקעל וועגען דעם העברעאישען שול־וועזען, וואס ה' נאוואגרודסקי — וועלכער געפינט זיך איצט אין ארץ־ישראל — האט אונז צוגעשיקט פון תל־אביב.

דער העברעאישער שול־וועזן אין וואַלקאָוויסק

פון **יודעל נאָוואָגרודסקי**, תל־אביב

די טעמע וועלכע איך באַהאַנדעל איצט וואַרפט מיך צוריק צו דער כאַראַקטעריסטיק וואָס איז דערטרונקען געוואָרען אין אַ ים פון בלוט, וואָס האָט אויך פאַרשלונגען דעם לעבען פון מיין טייערען און אומפאַרגעסליכען חבר משה רובינאָוויטש, דעם שאַפער און בויער פונ׳ם העברעאישען שול־וועזן.

עס שווימען ארויף דעראינערונגען פון פאַרגאַנגענע צייטען, וועז צוויי באַגייסטערטע יונגעלייט (נאָוואָגרודסקי און רובינאָוויטש. — מ. א.), וואָס האָבען נאָך געהויכט מיט דעם טוי פון דער ערשטער יוגענד, האָבען געטרוימט וועגען דער אויפלעבונג פון דער אַלט־נייער העברעאישער שפראַך.

די בחורים האָבען דאַן אין זייערע געשפרעכען געוועבט די פּלענער ווי צו דערמאָבערען די אידישע יוגענד אין וואַלקאָוויסק פאַר דער ציוניס־טישער אויפלעבונגס־באַוועגונג, ווי צו לייגען די יסודות פאַר דער דער־ציהונג פון דעם אויפוואַקסענדען דור אין גייסט פון אידישען רענעסאַנס. טריט ביי טריט זיינען זיי געגאַנגען אויף דעם וועג וואָס זיי האָבען געהאַלטען פאַר דעם אינצינגען לעבענס־וועג פון אידישען פאָלק. מיט קליינע באַגרענ־ניצטע מיטלען האָבען זיי געלייגט דעם יסוד פאַר דער העברעאישער ביב־ליאָטעק וואָס האָט זיך מיט דער צייט אַנטוויקעלט אין אַ חשוב׳ער אינסטי־טוציע, וואָס האָט געליפערט גייסטיגע שפייז פאַר דער יוגענד. אַרום דער ביבליאָטעק האָט זיך געבילדעט אַ יוגענדליכער קרייז פון „חובבי שפת עבר״, צו וועלכען עס האָט אין יענער צייט אויך געהערט דער גימנאַזיע־שילער רפאל לייעמקין, איצט באַרימטער פּראָפעסאָר פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט אין אַמעריקע. שפעטער מיט אַ פּאָר יאָר האָבען זיי געגרינדעט דעם ערשטען „גן־ילדים״ אין וואַלקאָוויסק. איך דערמאָן זיך וויי איך מיט משה רובינאָוויטש׳ען זיינען געגאַנגען אין די הייזער פון די עלטערען כדי צו משפּיע זיין, אַז זיי זאָלען שיקען זייערע קינדערלעך אין גן־ילדים, וואָס האָט אויסגעוויזען אין זייערע אויגען ווי אַ מין אויסטערלישע שולע, וואו מען לערענט די קינדער צו שפּילען זיך און טאַנצען. אונזערע באַמיהונגען זיינען געקרוינט געוואָרען מיט דערפאָלג. דער גן־ילדים האָט דערוואָרבען די סימפּאַטיע פון די עלטערען, וועלכע האָבען מיט גרויס חשק געשיקט זייערע קינדערלעך אין דער ערשטער און איינציגער פּרעבעל־שולע אין וואַלקאָוויסק. נאָר די פּרעבעל־שולע איז געווען אַ שטאַפּעל צו דער שאָפונג פון דער העברעאישער פאָלקס־שולע. דאַן, מיט 39 יאָר צוריק, זיינען העברעאישע שולען, לויט דעם פּראָגראַם פון פאָלקס־שולען, געווען אַ זעלטענע דער־

די עסקנים און לערער פון מאדערנעם העברעאישען שול־וועזען
אין וואלקאוויסק, אין יאר 1920

רעכטס צו לינקס — ערשטע רייהע, פון אונטען: מרדכי לייב קאפלאן, א. אומבאקאנטע, א. אומבאקאנטע, צבי ווינשטיין (כרמלי), שערעשעווסקי; צווייטע רייהע: יוסף פינעס, יעקב מיליקאווסקי, עזריאל ברעסטאוויצקי (ברושי), משה רובינאוויטש, סקאפ, יעקב גורוויטש, באטענקא.

שיינונג, און משה רובינאוויטש קען זיך מיט רעכט אנרופען איינער פון די ערשטע פיאנערן פון דעם העברעאישען שול־וועזען אין פוילען בכלל.

„מיר טארן זיך ניט אפשרעקען פאר קיינע שוועריגקייטען" — פלעגט צו מיר טענה'ן משה. „די העברעאישע פאלקס־שולע מוז געשאפען ווערן, אונזערע אלטע עסקנים שלום בארש און דוד הובאר, האבען פאר אונז געזארגט צו שאפען א רוסישע רעאל־שולע אויף דעם לאזארעטנעם בארג. מיר מוזען אבער זארגען אז אונזער נייער דור זאל זיך דערציהען אין דער אטמאספערע פון דעם ציוניסטישען אויפלעבונגס־גייסט, אז פון קינדווייז אן זאל ער זיך אנזאפען מיט'ן גייסט פון אונזערע נביאים און חשמונאים, און אז אויך די אלגעמיינע בילדונג זאל אים געגעבען ווערן אין העברעאיש, — דאן וועט אויסואקסען א דור מיט א שטארקען אידישען באוואוסטזיין, וועלכער וועט איבערריסען מיט דעם גלות־לעבען און דורכברעכען דעם וועג צו דער נייער פרייער אידישער צוקונפט."

ס׳איז צו שטוינען ווי אַזוי יונגע מענשען האָבען געהאַט די דרייסט־קייט צו אונטערנעמען זיך שאָפען אַזאַ לערן־אַנשטאַלט וואָס נאָר גרויסע געזעלשאַפטען קענען זיך עס דערלויבען. אָבער גלויבען און באַגייסטערונג שאַפען וואונדער, און די העברעאישע פאָלקס־שולע אין וואָלקאָוויסק איז געוואָרען אַ פאַקט.

פילע הונדערטער קינדער האָבען זיך אין שול געלערנט. אָרימע עלטערען האָבען בכלל קיין שכר־לימוד ניט געצאָלט. אויך אַ גרויסער טייל געדריקטע עלטערען האָבען געצאָלט בלויז אַ מינימאלען שכר־לימוד. עס זיינען אַנגאזשירט געוואָרען לערער פון ערשט־קלאַסיגען פּעדאַגאָגישען ראַנג, צווישען זיי פילע מיט הויכער בילדונג. צווישען די ערשטע לערער פון דער פאָלקס־שול, וועלכע האָבען פיל געלייסטעט פאַר דער אנטוויקלונג פון דער שולע, דאַרפען דערמאָנט ווערען די נעמען פון צבי כרמלי (ווייגשטיין), וואָס געפינט זיך היינט אין אַמעריקע, און עזריאל ברושי (ברעסטאָוויצקי), וואָס איז היינט אַ באקאנטע פיגור אין ארץ־ישראל.

צווישען די דירעקטאָרען פון דער שולע זיינען באַזונדערס ווערט באַצייכענט צו ווערען: א. לובאָשיצקי, אַ באַרימטער העברעאישער פּאָעט, פאַרפאַסער פון פילע פעדאַגאָגישע ווערק; דר. שאפעל, דער בארימטער פּעדאַגאָג און יודאַיקער; יצחק שקאַרלאַט, און דער זעהר פאָפולערער פעדאַגאָג גאָטעסמענטש. דאָס זיינען אַלץ נעמען וואָס רעדען זעהר פיל צו די הערצער פון די געוועזענע תלמידים און תלמידות פון דער וואָלקאָוויסקער פאָלקס־שולע, וועלכע לעבען איצט אין ארץ־ישראל, אַמעריקע און אַנדערע לענדער. מיט דער שאפונג פון דער פאָלקס־שולע האָט משה רובינאָוויץ געפונען זיין ציעל אין לעבען. פיל מאָל האָט ער פאַרלאָזען זיינע געשעפטען און זיך אָפּגעגעבען יומם ולילה מיט די ענינים פון דער שולע. עס לעבען אויף אין מיין זכרון בילדער פון יענע צייטען, וועו מיר פלעגען אויפנעמען

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 111

די ערשטע יאָרען פון דער העברעאישער פאָלקס־שולע

דאָס אויבערשטע בילד שטעלט פאָר די ערשטע תלמידים מיט זייערע לערער. רעכטס צו לינקס, שטייען די לערער: פּאָזע, מרדכי לייב קאַפּלאַן, משה רובינאָוויטש, צבי ווייגשטיין (כרמלי), צווי אומבאַקאַנטע לערערינס און באַטינקא.

דאָס בילד אין צענטער שטעלט פאָר די אינגערע קלאַסען פון דער פאָלקס־שולע אין יאָר 1920. צווישען די לערער געפינען זיך (פון רעכטס צו לינקס): יוסף פּינעס, יעקב מיליקאָווסקי, סקאָפּ און באַטינקא.

דאָס אונטערשטע בילד שטעלט פאָר דעם העכערען קלאַס אין יאָר 1919. רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע — די לערער: שערעשעווסקי, ווייגשטיין און קאַפּלאַן.

די ערשטע יאָרען פון דער העברעאישער פאָלקס-שולע

דערקלערונג פון בילד איז אויף זייט 110

קינדער און לערערינם פון דער פאלק־שולע אין יאר 1923

צווישען די לערערינס געפינען זיך: בעלא אלפערין, אסתר וואלאך, ראזענפעלד, שרה ליס.
צווישען די קינדער געפינען זיך: פנינה לעווין, יענטע פאצאווסקי, נחמה רעזניק, בלומע סטאלאוויצקי, משה ווילק, סאניע פיסעצקי, נחמה שקלאוויין, ראזע בערג, ראזע וולאסקי, חאשע וויינשטיין, קראוטשיק, סאניע נאוואגרודסקי, קאלמאנאוויטש, חיה קאמענעצקי, שוב.

יעדען פאטער וואס איז געקומען פארשרייבען זיין קינד אין דער שולע מיט א קלאפענדיג הארץ, איבערפולט פון פרייד און גליק. טרייסלענדיג זיך פון קעלט פלעגען מיר זיצען אין די שלעכט־געהייצטע לאקאלען פון פאפע'ס הויז אויף גראדנער גאס און פארברענגען לאנגע ווינטער־נעכט אין דיס־קוסיעס מיט דעם לערער־פערסאנאל וועגען דעם פראגראם פון די לימודים. א דאנק די איבער־נאטירליכע אנשטרענגונגען וואס זיינען געווידמעט ג־ווארען צו דער אנטוויקלונג פון דער שולע, האט זי ווירקליך פראגרעסירט פון יאר צו יאר הן אין כמות, הן אין איכות.

די שולע האט געדינט אלס ביישפיל פאר די ארומיגע שטעט און שטעטלעך, וואו עס האבען זיך אויך געעפענט ענליכע שולען. די שולע האט אויך געהאלפען ארייננצוברענגען דעם אידישען אויפלעבונגס־אידעאל אין די הערצער פון די תלמידים און זייערע פאמיליעס. און אזוי־ארום איז די העברעאישע פאלקס־שולע געווארען א ציוניזירענדער פאקטאר פון ערשטער מדרגה. נישט נאר די וואלקאוויסקער יוגענד נאר אויך דער עלטערער דור איז מיטגעריסען געווארען פון דעם ציוניסטישען שטראם.

אַ גרופּע לערער פון דער „תרבות"־שולע אין יאָר 1932

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: פריילין זילבערמאַן, פישעל ווינשטיין, פריילין לאַנדסבערג; צווייטע רייהע, זיצען: אליזער קאַפּעלושניק, ראַטפעלד, ליבושיצקי, משה רובינאָוויטש (דער גרינדער), יודעל נאָוואָגרודסקי (מיטגרינדער), פריילין בערלינער; דריטע רייהע, שטייען: זילבער, חנה טורבאָוויטש, י. איצקאָוויטש, חדוה.

עס מוז דערבי באַצייכענט ווערען, אז וואָלקאָוויסק איז באַרימט געוואָרען אין ד׳ער צענטראַלע פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין ווארשע אַלס אַ ציוניסטישע פעסטונג. וואָלקאָוויסק האָט זיך אויסגעצייכענט מיט די פאַר־העלטניסמעסיג־גרויסע סומען וואָס זי האָט בייגעשטייערט פאַר דעם „קרן־קיימת" און „קרן־היסוד". עס האָט זיך אויך אַנטוויקעלט אַ גרויסע חלוצישע באַוועגונג צווישען דער יוגענד, וואָס האָט אויך באַאיינפלוסט די אַרומיגע שטעטלעך. און אויב מיר האָבען איצט אין ארץ־ישראל אַ גרויסע וואָלקאָ־וויסקער לאַנדסמאַנשאַפט, האָבען מיר עס אין אַ גרויסער מאָס צו פארדאנקען דער אונדירעקטער השפּעה פון דער וואָלקאָוויסקער פּאָלקס־שולע.

די עסקנים פון דער שולע האָבען אויך געטרוימט וועגען שאַפען אַ העברעאישע גימנאַזיע, וואו די אביטוריענטען פון דער שולע זאָלען קענען פאָרזעצען זייער נאַציאָנאַלע און אַלגעמיינע בילדונג. „מיר מוזען" — האָט צו מיר געזאָגט משה רובינאָוויטש — „אויסבילדען אַ נייעם טיפּ פון אַ אידישען אינטעליגענט, וועלכער זאָל ציהען זיין גייסטיגע יניקה פון די

אַ קלאַס פון „תרבות" שולע אין יאָר 1923

רעכטס צו לינקס — ערשטע רייהע, פון אונטען: אַסיע געצעלעוויטש, ווינעצקי (דעם טייסטער־מאַכער'ס טאָכטער), יונה טראָנסקי, חאַסיע געצעלעוויטש; צווייטע רייהע, די לערער: שושנה לעווין, פריילין גאַרבאַרסקי, שקלאַווין, אַ אומבאַקאַנטע, אַ אומ־באַקאַנטע; דריטע רייהע: ווינעצקי (דעם טייסטער־מאַכער'ס אַ צווייטע טאָכטער), טשאַפקין (יאַנקעל'ס טאָכטער), חיה לאַזאַראָווסקי, אַ לערער, גאָלדע גאַרדאַן (דעם סופר'ס טאָכטער), מלכה פוקסמאַן (דעם חסיד'ס טאָכטער), רבקה טענענבוים (דעם אייזענקרעמער'ס טאָכטער).

אידישע קולטור־אוצרות, און זאָל זיין ראוי אויסצופילען די גרויסע היס־טאָרישע אויפגאַבע פון אונזער דור'.

משה רובינאָוויץ איז געווען ניט נאָר אַ „נאה דורש", נאָר אויך אַ „נאה מקיים". פאָר אים האָבען ניט עקזיסטירט קיינע שוועריגקייטען וועלכע זאָלען אים אָפהאַלטען. שטאַרק איז געווען זיין ווילען און פעלזען־פעסט זיין גלויבען אין דער אויפלעבונג פון דער אלט־נייער אידישער קולטור. און דער ווילען האָט מיט דער צייט אָנגענומען רעאַלע פאָרמען. מיר האָבען געדונגען אַ פאַסענדען לאָקאַל אין דער אַמאָליגער טאַבאַק־פאַבריק פון יאַנאָווסקי אויף דער ברייטער גאַס, וואָס איז איבערגעבויט געווארען און צוגעפאַסט גע־ווארען פאַר אַ גימנאַזיע־לאָקאַל, און עס איז אָנגאַזשירט געווארען אַ קוואַלי־פיצירטער לערער־פערסאָנאל. און אין איין שיינעם פריהמאָרגען זיינען אויסגעקלעפט געווארען אין שטאָט פלאַקאטען וואָס האָבען אָנגעזאָגט דעם עולם וועגען דער געבורט פון דער נייער העברעאישער גימנאַזיע „הרצליה".

קינדער פון דער טאָג־שולע מיט זייערע לערערינס אין יאָר 1925

רעכטס צו לינקס, די לערערינס: חנה טורבאָוויטש, אסתר וואַלאַך, בתיה לאַנדסבערג.
צוישען די קינדער געפינען זיך: מרים לעווין, טייבעל לינעווסקי, רחמאָן, שושנה נאָוואָגרודסקי, אַניע פּאַיסיק, חיה קאַמענצקי, דאָרע קאַפּלאָן, שרה גאָלאָי, ראָניע קימעלמאַן, נתן לעווין, איסער שקאָלניק, מרדכי פּאָלאָנסקי, שושנה גאָלדבערג, חיים ווינער, מאָניע איינשטיין, גאָלדריי, משה מורשטיין, פּעריל ווילק, דאָרע טאָראָן, שרה מושאָצקי, ליובע קאָבוזשאָצקי.

דער דערפאָלג פון דער גימנאַזיע האָט איבערגעשטיגען אַלע דערוואַרטונגען. די גימנאַזיע איז געווען איינע פון 16 העברעאישע גימנאַזיעס אין פוילען.

א דאַנק דער העברעאישער פּאָלקס־שולע און דער גימנאַזיע איז וואָל־קאָוויסק געווארען א „מרכז רוחני" פאר דער ארומיגער פּראָווינץ. אויך פון גרעסערע שטעט, ווי סלאָנים און באָראָנאָוויטש, האָבען זיך געצויגען תלמידים און תלמידות צו דער וואָלקאָוויסקער גימנאַזיע. די השפּעה פון די וואָל־קאָוויסקער לערען־אָנשטאָלטען האָט איבערגעשריטען ניט נאָר די גרעניצען פון וואָלקאָוויסקער קרייז, נאָר אויך די גרעניצען פון דער צייט, אין וועלכער זיי זיינען געווען טעטיג . . .

מיט עהרפורכט און דאַנקבאַרקייט דאַרפען די געווועזענע תלמידים און תלמידות פון דער וואָלקאָוויסקער פּאָלקס־שולע און גימנאַזיע, וועלכע לעבען אין ארץ־ישראל און אין אַנדערע לענדער, דערמאָנען דעם נאָמען פון משה רובינאָוויטש, דער שעפער און בויער פון דעם העברעאישען שול־וועזען אין וואָלקאָוויסק, וועלכער האָט זיי געגעבען א ציעל אין לעבען און געוויזען א וועג צום לעבען . . . כבוד זיין הייליגען אָנדענק!

אַ קלאַס פון דער „תרבות" שולע אין יאָר 1926

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: קריינע לעוויט, חיה דניאל, זלפה קאַפלאַן, ביילע לייבקאָוויטש, צבי ווערנער; צווייטע רייהע: לונסקי, אַ אומבאַקאַנטער, ראַטפעלד, אהרן לובאשיצקי (דירעקטאָר), אַ אומבאַקאַנטע, זילבער, ווינשטיין, י. איצקאָוויטש. דריטע רייהע: צפורה מאָושאָוויטש, חיה ויניק, צפורה סטאָלאָוויצקי, חיענקע גאָלאַנסקי, דבורה לעוו, אסתר יודזשיק, ביילע ליפשיץ; פערטע רייהע: יצחק גאָלדבערג, אביגדור קאליר, פייוועל פאָוע, חנן אָזערסקי (עוזר).

די איבערגעבענע ארבייט פון יודעל נאָוואָגרודסקי און משה רובינאָוויטש האָט געבראַכט זעהר גוטע רעזולטאַטען, און דער העברעאישער שול־וועזען האָט געשלאָגען טיפע וואָרצלען אינ׳ם לעבען פון דער וואַל־קאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג. די העברעאישע פאָלקס־שולע האָט זיך פיין אַנטוויקעלט. ביים באַשטימען דעם שכר־לימוד פאַר די וואָס האָבען געלערנט אין דער פאָלקס־שולע האָט מען זיך געריכטעט מיט דער מאַטעריע־לער לאַגע פון יעדען איינעם און עס איז ערמעגליכט געוואָרען פאַר אלע פאָלקס־שיכטען, אָהן אויסנאַם, צו געבען זייערע קינדער אַ העברעאיש־נאַציאָנאַלע ערציהונג. די לימודים זיינען געשטאַנען אויף אַ הויכער מדרגה. די שילער וועלכע האָבען געענדיגט די שולע זיינען אָנגענומען געוואָרען אָהן עקזאַמענעס אין די טעכנישע שולען, אינ׳ם לערער־סעמינאַר און אין

די תלמידים און לערער פון זעקסטען קלאַס „תרבות" אין יאָר 1935

ונטן צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטן: אַ אומבאַקאַנטער, מאַשע, צילע מאַזאָוויער, ליובע, יאָכע ליניעוויסקי, נחמיה ביקוביצקי; צווייטע רייהע: אַ אומבאַקאַנטער, י. איצקאָוויטש, אַ לערערין, שוארץ (לערער), ראָזענפעלד (פאַרוואַלטער), פודלעס, נעמליך (לערערין), יובעל (לערער), קאַדעל.

דריטע רייהע, שטייגן: טייבע ראַטבערג, מאַשע, מלכה, פאַניע, שיינדעל, יעלין, מיכלע, רבקה הורוויץ, געניע בערג.

די האַנדעלס־שולען. צווישען די באַוואוסטע לערער פון דער העברעאישער פאַלקס־שולע איז געווען ה' קאַפּעל ווינשטיין.

אַרום דעם העברעאישען שול־וועזען האָבען זיך קאָנצענטרירט די בעסטע ציוניסטישע און געזעלשאַפטליכע כוחות פון דער וואַלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג און ס'זיינען אויך פון מאָל צו מאָל, פאַרגעקומען צווישען די רייהען פון די שול־עסקנים און עלטערען רייבונגען און סיכסוכים, וועלכע האָבען געשטאָמט פון די מיינונגס־פאַרשיידענהייטען בנוגע דעם לערן־פראָגראַם און דער ריכטונג פון דער שולע. אזוי, צום ביישפיל, איז אין יאָר 1930 פאַרגעקומען אַ סיכסוך אין דער העברעאישער פאַלקס־שולע און די שול־פאַרוואלטונג האָט ענטזאגט די אלטע לערער און אָנגעשטעלט נייע לערער. די קינדער האָבען געהאַלטען מיט די אלטע לערער — און ס'זיינען פאַרגעקומען אין שטאָט פאַרזאמלונגען וועגען דעם ענין. די אלטע לערער האָבען אַראָפגעבראכט פון וואַרשע ה' משה גאָרדאָן, וויצע־פאַרזיצער פונ'ם

צענטראַל־קאָמיטעט פון „תרבות" אין ווארשע, און ה' א. געלמאַן, פאַר־שטעהער פון דער „הסתדרות המורים" אין פוילען. ס'איז איינגעאָרדענט געווארן אַ פאַרזאמלונג און ס'איז אויסגעוועהלט געווארן אַ נייע פאַרוואַל־טונג פון צוועלף מענשען — מיט אינזשעניר אפרים באראש — וואָס האָט געדאַרפט אונטערהאַנדלען מיט דער מאַכט אז די שולע זאָל איבערגעשריבען ווערן אויף דעם נאָמען פון די נייע פאַרוואלטער.

ניט קוקענדיג, אָבער, אויף די דאָזיגע קליינע רייבונגען האָט דער העברעאישער שול־וועזען פראָגרעסירט פון יאָר צו יאָר און מיט דער צייט זיינען ביי דער העברעאישער פאָלקס־שולע „תרבות" אויך געווען ווער־שטאַטען אויף צו לערנען ארבייט.

די פאָלקס־שולע „קדימה"

אין 1931 איז אויך ערעפענט געווארן אַ נייע פאָלקס־שולע וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען „ק ד י מ ה". די אונטערריכטס־שפראַך פון „קדימה" איז געווען פויליש. אָלע לימודים זיינען געלערנט געווארן לויט'ן פראָגראַם פון די פוילישע רעגירונגס־שולען. ס'זיינען אָבער דאָרט אויך געלערנט געווארן אין אַ בריי־טער מאָס: חומש, נביאים וכתובים, העברעאיש און אידישע געשיכטע. דער לייטער פון דער שולע איז געווען יעקב ניימאַן (העגאַך ניימאַנ'ס זוהן), און איינער פון די באַוואוסטע לערער פון „קדימה" איז געווען א. ראַבינאָוויטש. די שולע „קדימה", וואָס האָט געהאַט זעקס קלאַסען, האָט זיך געפונען אויף דער רינקאָוואַ נומער 18. די קינדער וועלכע האָבען געענדיגט די שולע האָבען געקענט אריינטרעטען סיי אין די העברע־אישע גימנאַזיעס און סיי אין די פוילישע גימנאַזיעס.

העברעאישע שולע „יבנה"

ס'האָט אויך עקזיסטירט אין וואָלקאָוויסק אַ העברעאישע שולע וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען „י ב נ ה". די דאָזיגע שולע, וואָס האָט געהאַט זיבען קלאַסען, איז געווען אין דער נייער געסעל. דער דירעקטאָר פון דער שולע איז געווען ה. גראָסבאַרט.

די „יבנה"־שולע האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אירע באַרימטע פעדאַ־גאָגען. אין משך פון אַ באַשטימטער צייט איז דער פראָנטוואָרטליכער לייטער פון דער „יבנה"־שולע געווען ראָבינער דר. שייב, וועלכער האָט אויך אונטערריכטעט אין די העכערע קלאַסען די אידישע לימודים — אויפ'ן אָרט פון פראָפ. זילבערמאַן, וועלכער האָט פריהער פאַרנומען דעם זעלבען פאָסטען אין דער „יבנה"־שולע. דר. שייב איז רעקאָמענדירט גע־ווארן צו זיין אַמט אין דער „יבנה"־שולע — וואָס איז געפיהרט געווארן

זעקסטער קלאַס פון דער פאַלקס־שולע „יבנה" אין יאָר 1935
(פאַטאָגראַפירט צום אָפּפאָר פון ציפּע קאַצינ'ס זוהן קיין ארץ־ישראל)

אין רעליגיעז־נאַציאָנאַלען גייסט — דורך דעם פאָרזיצער פון דער „תנועת תורה ועבודה" אין מזרח־גאַליציע.

די העברעאישע גימנאַזיע „הרצליה"

ווי געזאָגט, האָבען זיך די שול־טוער ניט באַגנוגענט מיט'ן „גן־ילדים" און מיט דער העברעאישער פאַלקס־שולע, און זיי האָבען ניט גערוהט ביז זיי האָבען אויך געגרינדעט די ה ע ב ר ע א י ש ע ג י מ נ א ז י ע „ ה ר צ ל י ה " . אין א באריכט, וואָס איז פאַרעפענטליכט געוואָרען וועגען דער העברעאישער גימנאַזיע „הרצליה" אין דער „וואָלקאָוויסקער שטימע" (אַרויסגעגעבען פונ'ם ניו־יאָרקער „וואָלקאָוויסקער צענטער") פון יאַנואַר 1929, ווערט דערצעהלט:

„שוין איבער צעהן יאָר ווי עס עקזיסטירט ביי אונז א העברעאישע פאַלקס־שולע, וואָס האָט זיך ערווארבען פאָפולאַריטעט און גרויסען פּרעס־טיזש צווישען אַלע קלאַסען אידען אין וואָלקאָוויסק. מיט דריי יאָר צוריק האָבען די פיהרער פון דער שולע אָרגאַניזירט א ג י מ נ א ז י ע כדי צו געבען א מעגליכקייט פאַר די תלמידים צו קריגען א העכערע בילדונג. אין דער גימנאַזיע ווערען געלערנט — אויסער תנ"ך, משנה, תלמוד, ליטע־ראַטור און אידישע היסטאָריע — אויך אריטמעטיק, געאָגראַפיע און אַלע

זעקסטער קלאס פון דער וואלקאוויסקער „הרצליה" גימנאזיע
אין יאר 1935

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: נחום לעוי, משה קאסאוסקי, באוער (דערציהער), חנה נעמליך (לערערין), פאניע מאזאוור, אַ תלמיד פון דער פראוינץ, דניאל לעמקין.

צווייטע רייהע: יוסף קאפלאן, אַ סוויסלאטשער, עפשטיין, העניע מורשטיין, יצחק שאלקאוויטש, אולא יאפע, מרים אקולניצקי, שיפיאצקי, ליאוע מעשענגיסער, קאפלאן.

דריטע רייהע: דוד ראסיאנסקי, מישע שקאלניקאוויטש, נח לידסקי, צבי קאבוזשאצקי, אהרן שאליוטע, אהרן שערעשעווסקי, אַ שילערין פון דער פראוינץ.

אַנדערע אַלגעמיינע צווייגען פון וויסענשאפט אין העברעאיש. די ערציהונג אנטוויקעלט ביי די שילער דעם נאציאנאלען געפיהל, גיט זיי אַ גרינדליכען באגריף פון אונזערע ליטעראריש אוצרות און גיט זיי אויך אַלגעמיינע וויסענשאפט ווי אין די העכערע רעגירונגס־שולען. — די הכנסות פון דער גימנאזיע זיינען גאנץ קליין. פון די 85 תלמידים צאלען נאר צוואנציג, און די איבעריגע זיינען ניט אומשטאנד צו געבען וועלכען עס איז אפצואל. די מאנאטליכע אויסגאבען פון דער גימנאזיע דערגרייכען די סומע פון 2,800 זלאטעס."

די קינדער וועלכע פלעגען ענדיגען די העברעאישע פאלקס־שולע פלעגען קיינען גלייך אריינטרעטען אין דער העברעאישער גימנאזיע „הרצליה".

די גימנאזיע האט די ערשטע צייט ניט געהאט קיין שום רעגירונגס־רעכט, אבער שפעטער — צום שול־יאר 1928־1929 — איז די גימנאזיע

אַ גרופּע תלמידים פון אכטטן קלאַס פון דער „הרצליה"־גימנאַזיע אין וואַלקאָוויסק אין יאָר 1937

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטנען: אולא יאַפּע, אַ שילערין פון דער פּראַ־ווינץ, פּאַניע מאַזאָוועי, ליאָוע מעשענגיסער, יוסף קאָפּלאַן; צווייטע רייהע: נחום לעוי, צבי קאָבושאַצקי, מאיר מאַראַטשניק, מישע שקאַלניקאָוויטש, סערלין; דריטע רייהע: צוויי פון דער פּראָווינץ.

אַריבער אין רשות פון „תרבות". זי איז אַזוי־אַרום איינגעשלאָסטן געוואָרטן אין דער נעץ פון העברעאישען שול־וועזען, אין פוילען, וועלכער האָט שוין טיילווייז ערוואַרבען עפענטליכע רעכט.

צווישען די באַוואוסטע לערער פון דער העברעאישער גימנאַזיע זיינען געווען: הי וואַלד, לערער פון אלגעמיינער געשיכטע, און יעקב איצקאָוויטש.

אין יאָר 1937 האָט אויסגעבראכען אַ סיכסוך צווישען די גימנאַזיע־טוער, ווען וועלכען ס'וועט דערצעהלט אינ'ם „וואַלקאָוויסקער לעבען" (נומער 522) פון 19טען סעפּטעמבער 1937:

„אַנגעהויבען האָבען זיך די רייבונגען אין גימנאַזיע דערפון, וואָס צוויי מיטגלידער פון דער געזעלשאַפט „הרצליה", צו וועמען די גימנאַזיע געהערט, צוזאַמען מיט אייניגע לערער פון דער גימנאַזיע, האָבען בעת די וואַקאַציעס אין געהיים באַשלאָסען צו ליקווידירען די העברעאישע גימנאַזיע און אויף

די רעגירונג׳ס גימנאַזיע אויפֿן לאזאַרעטנעם באַרג
רעכטס — דער וועג צום לאַזאַרעטנעם געסיל; לינקס — די קוזשניע.

איר אָרט צו גרינדען אַ נייע גימנאַזיע מיט דער פּוילישער אונטערריכטס־שפּראַך. דערביי האָט דער גאַנצער אינווענטאַר פון דער העברעאישער גימנאַזיע געזאָלט איבערגעהן צו דער נייער גימנאַזיע, וועלכע וואָלט געהערט צו אַ גאַנץ נייער געזעלשאפט. אין דעם זין האָבען שוין אפילו די אינציאַטאָרען אונטערגענומען די געהעריגע שריט סיי ביי דער אָרטיגער אַדמיניס־טראַטיווער מאַכט און סיי אין ווילנער קוראַטאָריום.

„די מערהייט אָבער פון דער געזעלשאַפט „הרצליה", צוזאַמען מיט׳ן דירעקטאָר פון דער גימנאַזיע ה׳ מרדכי הלוי סאַכאַר, דערוויסענדיג זיך פון דעם דאָזיגען פלאַן, האָבען זיך קאַטעגאָריש אַנטקעגענגעשטעלט, און אויף דעם באַדען איז אפילו געקומען צו אינצידענטען, וואָס האָבען אייניגע מאָל אָנגענומען זעהר שאַרפע פאָרמען.

„דער קאָנפליקט האָט געבראַכט דערצו, אז עס זאָלען זיך אַריינמישען פאָרשטעהער פון דער מאַכט און אויך אַ פאָרשטעהער פון קוראַטאָריום, וועלכער האָט די לעצטע טעג וויזיטירט די גימנאַזיע און האָט פעסטגע־

א גרופע גימנאזיסטקעס און גימנאזיסטען אין יאר 1928

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: שמעון יודזשיק, רחל חאנאנאוויטש, זלאטקע שיין, רחל זאנאנץ, הירש וולאסקי; צווייטע רייהע: מילע קאפלאן, צילע שאליוטע, דניאל קאנאנאוויטש, חיה חאצקעלעוויטש, עטיל קושניר, הינדע לייטוס; דריטע רייהע: סאנע לישיץ, לייזער בליאכער, יעקב באטווינסקי, בעריל ריבאצקי; פערטע רייהע: אברהם טוריאנסקי, רעגינע גראדזענסקי, הערשעל שיין, מאניע מאושאוסקי, יעקב מאקאוו.

שטעלט, אז די גימנאזיע האט אלע שאנסען צו עקזיסטירען און זיך צו אנטוויקלען.

„א דאנק דעם וויזיט פון פארשטעהער פון קוראטאריום, וועלכער האט, אגב, אונטערהאנדעלט מיט ביידע צדדים, האט זיך טאקע די לאגע אין דער גימנאזיע לעצטענס סטאביליזירט, און ס'איז צו האפען, אז דער נאר מאלער גאנג פון די לימודים וועט שוין מער ניט געשטערט ווערען."

ווי ס'וויזיט אויס פון פארשיידענע מודעות און באקאנטמאכונגען אינ'ם „וואלקאוויסקער לעבען" — און אפשר איז דאס געווען א רעזולטאט פונ'ם סיכסוך — איז דער נאמען פון דער העברעישער גימנאזיע („הרצליה") געענדערט געוואָרען און זי האט זיך געפרופען „ג י מ נ ס י ה ע ב ר י ת ע ל - ש ם ח. נ. ב י א ל י ק" („העברעישע גימנאזיע אויפ'ן נאמען פון ח. נ. ביאליק"). דער נייער נאמען האט ניט אפגעשראקען די

גראדואירטע פון דער רעגירונגס־גימנאזיע אין יאר 1937

פון רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצען: הערשעל דאוידאוסקי, אליהו בינקאוויטש, קארפעל חאנאנאוויטש; צווייטע רייהע, שטייען: חיים קאסאוסקי, שעפסיל עפשטיין, משה'ל פאלאנסקי, אברהם מאקאוו.

געגנער פון דער גימנאזיע, וועלכע האבען פארשפרייט קלאנגען (אין יאר 1937), אז די גימנאזיע ווייל פארקירצען די העברעאישע לימודים און אייניפיהרען מער פוילישׂ, אבער דער דירעקטאר מרדכי הלוי סאכאר האט עפענטליך אפגעלייקענט די דאזיגע קלאנגען און געזופען די וואלקאוויסקער אידישע באפעלקערונג צו שטיצען די גימנאזיע.

פריוואטע האנדעלס־שולע, גימנאזיע „תרבות", גימנאזיע ט. ק. א. און האנדעלס־גימנאזיע „יבנה"

ס'האט אויך דאן (אין יאר 1937) עקזיסטירט אין וואלקאוויסק א פריוואטע פיר־יאריגע האנדעלס־שולע. דאס איז געווען א פאך־שולע פונ'ם גימנאזיאלען טיפ, וואס האט אויך געגעבן; די שילער א פולען הומאניסטישען קורס און אויך א יודאאיסטישען קורס לויט'ן פראגראם פון די העברעאישע מיטעל־שולען.

א קורצע צייט פאר'ן אויסברוך פונ'ם צווייטען וועלט־קריג האט זיך אין וואלקאוויסק געעפענט א העברעאישע גימנאזיע

„תרבות". דער דירעקטאר פון דער „תרבות"־גימנאזיע איז געווען אין 1939 הי וואלפסטאל, און דער פרעזידענט פונ'ם סניף „תרבות" אין וואלקאוויסק איז געווען דר. יצחק ווינבערג.

וואלקאוויסק, וואס איז ניט געווען קיין באזונדערס־גרויסע שטאט, האט פונדעסטוועגען פארמאגט אלערליי מיטעל־שולען, וועלכע האבען פארטראטען פארשיידענע ריכטונגען אינ'ם העברעאישען ערציהונגס־וועזען. אזוי, צום ביישפיל, איז די לעצטע צייט, פאר'ן אויסברוך פונ'ם צווייטען וועלט־קריג געווען אין וואלקאוויסק א גימנאזיע, וועלכע האט געטראגען דעם נאמען: „גימנסיון עברי ט. ק. א. בוולקוביסק". די דאזיגע גימנאזיע איז געווען אנגעשלאסען אין דער שול־נעץ פון ברוידע'ס טיפ שולען און די יודאאיסטישע לימודים זיינען אין איר געלערנט געווארען לויט דער פארפליכטענדער פראגראם אין די מיטעל־שולען פון דעם אויבענ־דערמאנטען טיפ. ס'איז אויך געווען אין וואלקאוויסק א מיטעל־שולע וואס האט געהייסען: „גימנסיון קואודוק. למסחר" ליד הסתדרות „יבנה" בוולקוביסק (האנדעלס־גימנאזיע ביי דער וואלקאוויסקער „יבנה"־ארגאניזאציע). די דאזיגע גימנאזיע האט באזיצט פולע רעכט פון רעגירונגס־שולען. אלס פרעמד־שפראך איז ג־לערנט געווארען ענגליש. פאר די יודאאיסטישע לימודים — וועלכע זיינען גלעלערנט געווארען לויט דער פארפליכטענדער פראגראם אין די מיטעל־שולען פון ברוידע'ס טיפ — זיינען געווען באשטימט אכט לערן שעה'ן וועכענטליך פאר יעדען קלאס.

***

דאס פארצווייגטע העברעאישע שול־וועזען אין וואלקאוויסק האט אויך ארומגענומען די ערוואקסענע אידישע באפעלקערונג. אזוי, צום ביישפיל, האבען עקזיסטירט אין וואלקאוויסק העברעאישע אוונט־קורסען (געגרינ־דעט דורך דער „תרבות"־געזעלשאפט). ס'איז אויך געווען אין וואלקא־וויסק א העברעאישע ביבליאטעק —אונטער דער אנפיהרונג פון יעקב עיין — וועלכע האט נאך אין יאר 1926 געצעהלט 1,700 ביכער און 160 לעזער. ס'האט אויך פונקציאנירט אין שטאט (אויף דער ברייטער גאס) א „ביתּ־עם" („פאלקס־הויז"), אין וועלכען ס'זיינען אפט פארגעקומען פארזאמלונגען און לעקציעס — אויף פארשיידענע ליטעראריש און ג־זעלשאפטליכע טעמעס — וועלכע זיינען געהאלטען געווארען דורך היימישע כוחות און אויך דורך ספעציעל־אריבערגעבראכטע גאסט, באקאנטע אידישע שריפטשטעלער און לעקטארען פון ווארשע און אנדערע מקומות.

די גימנאזיע אויף דעם לאזארעטנעם באַרג

דאָס אידישע קולטור־לעבען אין וואָלקאָוויסק איז געווען רייך און פיל־פאַרביג. אמת, אין וואָלקאָוויסק זיינען, פאַרשטעהט זיך, אויך געווען פוילישע שולען, און אפילו אַ פוילישע רעגירונגס־גימנאַזיע אין וועלכער ס'האָט אויך געלערנט אַ קליינע צאָל אידישע קינדער. אָבער בדרך־כלל איז די אידישע געזעלשאַפטליכקייט געווען קאָנצענטרירט אַרום דעם מאָדערנעם נאַציאָנאַלען אידיש־העברעאישען שול־וועזען, און אַלע גרופּעס און שאַטירונגען פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג האָבען געהאַט זייערע אייגענע קולטור־און ערציהונגס־אינסטיטוציעס, ארום וועלכע זיי האָבען אַנטוויקעלט אַ גרויסע אידיש־גייסטיגע טעטיגקייט אויף די יסודות פון זייערע פאָליטישע און פאַרטייאישע איבערצייגונגען.

ביז צום סאַמע אויסברוך פון'ם לעצטען וועלט־קריג האָט אין וואָלקאָוויסק פולסירט אַ געזונט און שטאַרק קולטורעל־אידיש לעבען — אַ לעבען וואָס איז אין זיין סאַמע בליה־צייט פאַרשניטען געוואָרען צוזאַמען מיט דער גאַנצער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג דורכ די אכזריות'־דיגע העגט פון די רוצח'ישע נאַציס.

ציוניסטישע באַוועגונג אין וואָלקאָוויסק

נאָך פיל יאָרן איידער ס׳איז דערשינען אויף דער אידישער גאַס דער פּאָליטישער ציוניזם איז אין וואָלקאָוויסק געווען זעהר שטאַרק דער סענטימענט פאַר ארץ־ישראל און אירע אינסטיטוציעס, און די וואָלקאָוויסקער אידישע באַפעלקערונג האָט מיט אַ בייטער האַנט געשטיצט די ארץ־ישראל׳־דיגע ישיבות און כוללים.

שפּעטער, וועו די „חובבי־ציון" האָבען אָנגעהויבען זייער טעטיגקייט, האָט די „חיבת־ציון" באַוועגונג געפונען אין וואָלקאָוויסק פיל וואַרימע אָנהענגער און אונטערשטיצער. אויך די גרויסע רבנים, וועלכע זיינען אין יענער עפּאָכע געזעסען על כסא־ההוראה אין וואָלקאָוויסק זיינען אַלע געווען הייסע חובבי־ציון, און זיי האָבען, פאַרשטעהט זיך, שטאַרק געהאָלפען צו פאַרשפּרייטען די „חיבת־ציון"־אידעע צווישען די וואָלקאָוויסקער אידען.

איינער פון די גרעסטע און אָנגעזעהנסטע וואָלקאָוויסקער רבנים איז געווען דער גאון רבי יונתן עלישבערג, וועלכער האָט פאַרנומען דעם רבנות־שטול פאַר הרב אבא יעקב הכהן באָרוכאָוו. דער גאון ר׳ יונתן, וועלכער איז געשטאָרבען זעהר יונג, איז געווען באַוואוסט ניט בלויז אַלס איינער פון די גדולי־התורה פון יענעם דור, נאָר אויך אַלס אַ חכם, אַ סופר און אַ דענקער, און אַלע חכמי־הדור פלעגען זיך מיט אים איבערשרייבען און שעצען זיינע מיינונגען. אזוי, צום ביישפּיל, דערצעהלט הרב יצחק קאָסאָווסקי — אין זיין אַרטיקעל, וואָס ער האָט פאַרעפענטליכט אין „חורבן וולקוביסק" — אַז ער האָט געפונען צווישען די ביכער פון הרב עליאָשבערג אַ בריף געשריבען פון ר׳ ש. י. פין פון ווילנע, דער באַוואוסטער העברעאישער שריפטשטעלער און „חובב־ציון". אין דעם בריף איז באַהאַנדעלט געווארען די פראַגע פון אַ וויכטיגער אסיפה, וואָס איז פאַררופען געווארען פאַר דער ערשטער ציוניסטישער קאָנפערענץ אין קאָטאָוויץ, מיט אומגעפער זעכציג יאָר צוריק.

וועו ס׳איז ענטשטאַנען דער פּאָליטישער ציוניזם האָט ער געפונען אַ גרויסען אָפּקלאַנג אין וואָלקאָוויסק אוו צוגעצויגען אַ גאַנצע רייהע פון

השוב׳ע וואלקאוויסקער בעלי־בתים, וועלכע האבען זיך ארגאניזירט אין א פאראיין וואס האט געטראגען דעם נאמען „בני ציון". אין יאר 1902 האבען צו דעם דאזיגען פאראיין געהערט: אהרן שיפמאנאוויטש, יקותיאל רוימאן, יקותיאל נאווינק, אריה לייב מארקוס, משה מרדכי זעליצקי, שמואל יונה נאוואגרודסקי און אהרן ליפשיץ. דער „וועד" פון׳ם פאראיין איז באשטאנען פון די פאלגענדע פערזאנען: קאפעל איסר וואלקאוויסקי — ראש הועד; שמואל שאפירא — קאסירער; נחום האלפערין (דער לעהרער) — כעקרעטאר; ישראל אפרת, משה לייב כמעלניצקי, משה גאלאי, אליעזר יודזשיק און שמואל דוד יונאוויטש — מיטגלידער פון׳ם וועד.

אויף א אסיפה פון זייער פאראיין, וואס איז פארגעקומען אין זומער פון 1902, האבען די וואלקאוויסקער „בני־ציון" אויסגעקליבען אהרן ליפשיץ אלס זייער פארטרעטער אויף דער ציוניסטישער קאנפערענץ, וואס איז דעמאלסט פארראפען געווארען אין מינסק.

דער ציוניסטישער סענטימענט איז וואלקאוויסק האט אנגעהויבען אנצונעמען קאנקרעטע פארמען, און אין די ערשטע יארען פון׳ם איצטיגען יאר־הונדערט, פאר׳ן אויסברוך פון׳ם ערשטען וועלט־קריג, זיינען אייניגע וואלקאוויסקער אידען אוועקגעפארען קיין ארץ־ישראל און זיך דארט באזעצט. אנדערע ווידער האבען אינגעקויפט באדען אין ארץ־ישראל — מיט דער האפנונג זיך דארט צו באזעצען אין דער צוקונפט. מאנכע וואלקאוויסקער ציוניסטען האבען אוועקגעשיקט זייערע קינדער צו שטודירען אין דער „הרצליה" — די ערשטע העברעאישע גימנאזיע וואס איז געגרינדעט געווארען אין ארץ־ישראל.

צוזאמען מיט דער אלגעמיינער ענטוויקלונג פון דער אלוועלטליכער ציוניסטישער באוועגונג מיט אלע אירע פראקציעס און פארטייען האבען אויך אין וואלקאוויסק זיך באוויזען די פארשיידענע ציוניסטישע שאטירונגען און גרופירונגען, פון וועלכע אייניגע האבען אנגענומען א קאנקרעטע ארגאניזאציאנעלע פארם ערשט אין די לעצטע יארען פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און נאך דער פארעפענטליכונג פון דער באלפור־דעקלאראציע.

אבער דער רוקגעבליבען פון דער גאנצער ציוניסטישער באוועגונג אין וואלקאוויסק זיינען דאך געבליבען די אלגעמיינע ציוניסטען, וועלכע זיינען געווען דער רוב מנין און רוב בנין פון די נאציאנאלע עלעמענטען פון דער וואלקאוויסקער אידישער באפעלקערונג. די אלגעמיינע ציוניסטען האבען מייסטענס ווערבירט זייערע מיטגלידער אין וואלקאוויסק פון צווישען די שיכטען פון די סוחרים און פראפעסיאנעלער אינטעליגענץ. די אלגעמיינע ציוניסטען האבען אויך מייסטענס געטראגען די לאסט פון די געלט־בייי־

פייערונג פון דער באלפור דעקלאראציע אין יאָר 1919

צווישען די באטייליגטע געפינען זיך: צבי ווינשטיין (כרמלי), אנשיל בליאכער, עזריאל ברעסטאוויצקי (ברושי), שפרינצע ביאלסקי, אליהו מאטשע גינזבורג, פרעס, שרה און צבי דיטקאווסקי, אייזשיק קאנצאפאלסקי, יוסף פינעס, ארטשיק מארקוס, סאלוצקי (דער אפטייקער), יעקב מיליקאווסקי, גורוויטש, מאשע דאמבראווסקי, יעקב פאוע, אמסטי־באווסקי, שרה חוואלאווסקי, חנה שיפיאצקי, באבעלע מאראטשניק, צווי פריילינס פאנאר, לייבעל קאפלאן, דעם פיעסקער רב׳ס טאכטער.

שטייערונגען פאר אלע וויכטיגע ציוניסטישע פאנדען, ווי דער קרן־היסוד, קרן־קימת, החלוץ א. אז. וו. פון צווישען די רייהען פון די אלגעמיינע ציוניסטען זיינען ארויסגעקומען די מיסטע וויכטיגסטע עסקנים פאר אלע ציוניסטישע און נאציאנאל־קולטורעלע אקטיוויטעטען. א טייל פון די אנ־געזעהענסטע עסקנים פון די אלגעמיינע ציוניסטען האבען אין זיערע יונגע יארען געהערט צו אנדערע ציוניסטישע גרופירונגען — „צעירי־ציון", „קדימה", „חרות ותחיה" א. אז. וו. — אבער שפעטער האבען זיי זיך אנ־געשלאסען אין דער אלגעמיינער ציוניסטישער באוועגונג און געארבייט פאר דער פארשפריטונג פונ׳ם ציוניסטישען אידעאל.

צווישען די הויפט־טויער פון די וואלקאוויסקער **א ל ג ע מ י י נ ע צ י ו נ י ס ט ע ן** אין פארשיידענע צייטען זיינען געווען: שלום באראש, אינזשעניר אפרים באראש, ישראל אפרת, משה שאפירא, צבי אינקער, משה רובינאוויטש, יודעל נאוואגרודסקי, אנשעל בליאכער, יאסעל ווינאגראדסקי, שוואַרץ, משה צבי מרגלית, בן־ציון ליפשיץ, אליהו שייקעוויטש, אשר

אַ גרופּע חברים פון „החלוץ" אין יאָר 1920

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: י. חאַמסקי, שלמה׳קע מאַרקוס, שלמה׳קע בערעשקאָוסקי, נאַכימזאָן, חיים יודעל שיפּיאַצקי, אַמסטיבאָווסקי, משה סעראָקע. צווייטע רייהע, זיצען אינמיטען: י. גאַשטשינסקי, יאַנקעל צוקערמאַן; דריטע רייהע, זיצען: יוסף מאַסטקאָוו, חיים בורשטיין, עטעל ליפשיץ, הערשעל דוואָרעצקי, עזריאל ברעסטאָוויצקי (ברושי), אַ סטודענט (דער גרינדער פון וואַלקאָוויסקער „החלוץ"), שפּרינצע ביאַלסקי, משה זעליצקי, יאַנקעל דיטקאָווסקי, משה ליפשיץ, אַ אומבאַקאַנטער, אליהו מאָטשע גינזבורג, ניאַנע כוואַלאָווסקי.

פערטע רייהע, שטייענ: אַ סאַלדאַט (אומבאַקאַנט), פריילין גאַלדבערג, אַ אומבאַקאַנטע, אַ אומבאַקאַנטער, קיילע שיין, מוניע שוואַרץ, רחל גאָטהילף, פייוועל דאָמבראָווסקי, אַ אומבאקאַנטער, מורשטיין, קאַפּלאַן, אַ אומבאַקאַנטער, העניאַך סעראָקע, עליע זניידין, דאָווידאָווסקי; פינפטע רייהע: שמואל אירנהאַרן, יאַנקעל שאַפּירא, דיטקאָווסקי, הערשיל פאדאלינסקי, חנה לאַפּין, חאַנטשע קאַצינ׳ס פּלימעניצע, אַ אומבאַקאַנטע, לאַנע ווינשטיין, פּירע גראָדזענסקי, מאַניע מאָוושאָווסקי, טאַראַן, פריילין גאַליאַצקי, ביילע גאַליאַצקי, פייגעל יונאָוויטש, רחל ריפּ.

יודזשיק, עקיבא יודזשיק (**דער ברודער פון אשר יודזשיק**), חנא קאַבושאַצקי, ש. ח. קאַפּוטשעווסקי, עזר קאַפּלאַן, לייב העלער, דוד הובאַר, לייזער שאַליוטע, מרדכי טאַרמאַ, יאַנקעל גורעוויטש, הענאַך ניימאַן, נפתלי גאַלאַמב (**פאַטער פון אליהו גאַלאַמב**), זלמן חפץ, אברהם אלי מאַרקוס, דר. שלמה מאַנדעלבוים, דר. אייזיק ווינבערג, אַזערניצקי, דר. יעקב סעדלעצקי **און** ל. קאַפּעליושניק.

די „צעירי־ציון" פּאַרטיי — וועלכע איז געווען טעטיג אין וואַלקאָוויסק נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה — האָט צוגעצויגען אַ גרויסען

טייל פון דער וואלקאוויסקער אידישער אַרבייטענדער אינטעליגענץ, און צווישען אירע אַקטיווע וויכטיגע מיטגלידער זיינען געווען: מאַטע־לייב קאַפלאַן (שפּעטערדיגער רעדאַקטאָר פון „וואלקאוויסקער לעבען"), משה רובינאָוויטש, צבי ווינשטיין (כרמלי), יודעל נאָוואָגרודסקי און חנה נאָוויק. די וואלקאוויסקער „צעירי־ציון" האָבען אָנגעפירט אַ פאַרצווייגטע טעטיג־קייט פאַר'ן העברעאישען שול־וועזען אין וואלקאוויסק, פאַר די נאַציאָנאַלע פאָנדען און פאַר דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער באַוועגונג.

ס'איז דאָ אויך כדאי צו דערמאָנען: די ציוניסטיש־סאָציאַליסטישע אר־בייטער־פאַרטיי פ ו ע ל י ־ צ י ו ן — צ. ס., מיט אירע איבערגעגעבענע מיטגלידער, ווי אַדוואָקאַט לייזער בליאַכער, מ. א. קושניראָווסקי, אייזענשטיין און אַנדערע; די ציוניסטישע אַרבייטער־פאַרטיי „ה ת א ח ד ו ת", מיט אירע טרייע מיטגלידער, וועלכע האָבען זיך שפּעטער — באַלד נאָך דעם ווי ס'האָבען זיך אין ארץ־ישראל פאַראיניגט דער „הפּועל־הצעיר" מיט דער „אחדות־העבודה" אין דער „מפּלגת פּועלי ארץ־ישראל" (מפּא"י) — פאַר־אייניגט מיט די פּועלי־ציון — צ. ס.; די ציוניסטיש־סאָציאַליסטישע יוגענד־אַרגאַניזאַציע „ג ו ר ד ו נ י ה" (אויפ'ן נאָמען פון א. ד. גורדון), וועלכע האָט געצאָהלט בערך 150 מיטגלידער, מייסטענס יוגענדליכע אין שול־עלטער — מיט איר וואונדערבאַר־ציוניסטישער, חלוצישער און קול־טורעלער טעטיגקייט, מיט איר כאָר, מיט אירע זומער־קאָלאָניעס און חלוצ'ישע הכשרה־פונקטען; די יוגענד־אַרגאַניזאַציע „פ ר י ה י ט" (ביי די פּועלי־ציון—צ. ס. — התאחדות); די „ה ח ל ו ץ ־ ה צ ע י ר" ־ אַרגאַ־ניזאַציע, וועלכע האָט צוגעגרייט יוגענדליכע אין עלטער פון 18־19 יאָר פאַר דער אַלגעמיינער „החלוץ"־אַרגאַניזאַציע, וואו זיי האָבען שפּעטער דירכגעמאַכט זייער „הכשרה" אַלס פאַרבאַרייטונג צו זייער צוקונפטיגען לעבען אין ארץ־ישראל.

אין וואלקאָוויסק האָט אויך עקזיסטירט (אין די צוואַנציגער יאָרען) אַ ציוניסטיש־קולטורעלע יוגענד־אַרגאַניזאַציע „ק ד י מ ה", וועלכע האָט זיך געשטעלט פאַר איר אויפגאַבע צו אַנטוויקלען די וואלקאוויסקער אידישע יוגענד אין אַ ריין נאַציאָנאַל־אידישען גייסט.

אין דער פאַרוואַלטונג פון „ק ד י מ ה" זיינען געווען: יעקב שיפּיאַצקי, מרדכי לעוו, פינחס שטיינוואַקס, אליעזר בליאַכער און שלמה שיפּיאַצקי. ביי דער אַרגאַניזאַציע זיינען געשאַפּען געוואָרען סעקציעס פאַר אידישער און אַלגעמיינער געשיכטע, פאַר העברעאישער און אידישער ליטעראַטור, תנ"ך, ציוניסטישער געשיכטע א. אַז. וו.

די אַרגאַניזאַציע „קדימה" האָט דורכגעפירט פיל רעפעראַטען און פאַר־

פלוגה א' פון „השומר הצעיר" אין יאָר 1922

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: חיים כוּאַניניק, שייקע ווערנער, מאַזיע, משה מאַנדעלבאום, 4 אומבאַקאַנטע, שאול מאַרקוס, ליאָווע גליקפעלד, ברוך בעקענשטיין; צווייטע רייהע זיצנד: אַ אומבאַקאַנטער, מאַטעל עיין, משה אַלפּערט, אַ אומבאַקאַנטער, שלום הובאַר, גאַלדבערג, צווי אומבאַקאַנטע, יוסף בעקענשטיין, משה לאַנגבאַרד; דריטע רייהע, שטייענד: אברהם אַנוש, הערשעל וולאָסקי, יעקב געשוני, אַ אומבאַקאַנטער, משה סאַוואולסקי, אַ אומבאַקאַנטער, בעריל דאַווידאָווסקי.

לעזונגען, אויף וועלכע עס איז שטענדיג אָנווועזענד געווען אַ היפּשע צאָל פון דער וואָלקאָוויסקער יוגענד. אַ גרויסען אינטערעס האָט אַרויסגערופען דער ליטעראַרישער משפּט איבער טשערניכאָווסקי'ס פּאָעמע „ברוך ממגנצה", וואָס די „קדימה"־אַרגאַניזאַציע האָט אַראַנזשירט.

אין דער געשיכטע פון דער ציוניסטישער באַוועגונג אין וואָלקאָוויסק זאָרגעמט אויך אַ באשטימטען פּלאַץ די וואָלקאָוויסקער ציוניסטישע יוגענד־אַרגאַניזאַציע „חרות ותחיה". צווישען די טעטיגע מיטגלידער פון דער אַרגאַניזאַציע זיינען געווען: יוסף גאַלאַי, חיים כמעלניצקי, יצחק יודזשיק, רפאל דיטקאָווסקי, רפאל קליאָטשקין (איצט אַ באַוואוסטער שויספּילער, מיטגליד פונ'ם „הבימה"־טעאַטער אין ארץ־ישראל). די דאָזיגע אַרגאַניזאַציע האָט געהאַט אַ דראַמאַטישע סטודיע, וועלכע איז געווען זעהר טעטיג לטובת די ציוניסטישע נאַציאָנאַלע פּאָנדען און דער אַלגעמיינער ציוניסטישער קולטורעלער אַרבייט. אַ גרויסע צאָל מיטגלידער פון דער „חרות־וותחיה"־אַרגאַניזאַציע זיינען געבליבען לעבען, צוליב דעם וואָס זיי

„השומר הצעיר", פּלוגה ב', אין יאָר 1922

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: קאַפּלאַן, מאַזיע, גאַם, ווינעצקי; צווייטע רייהע, זיצען: אַ אומבאַקאַנטער, שקאַלניק, בעקענשטיין, עיין, לייבעל קאַפּלאַן, קאופמאַן, מאַפּסיק, זלמן גאַלדבערג, נח־קע שיין, דוד מאַרקוס; דריטע רייהע, שטייען: קאַמינער, אַ אומבאַקאַנטער, אַ אומבאַקאַנטער, גאַנדז, משה לאַנגבאַרד (גראַף), ליעוו, דאַוידאָווסקי, שמאי ווילק, יוסף גאַליאַצקי, מאַסטקאָוו.

האָבען באַצייטענס עמיגרירט קיין ארץ־ישראל און אַנדערע לענדער.

די רעליגיעזע ריכטונג אין דער אַלוועלטליכער ציוניסטישער באַוועגונג איז אויך געווען פאַרטרעטען אין וואַלקאָוויסק. ס'האָט עקזיסטירט אין וואַלקאָוויסק אַ „מזרחי" - אַרגאַניזאַציע, וואָס צווישען אירע הויפּט־טוער זיינען געווען: הי צבי אינקער, הי יוסף יערוזאַלימסקי (דער שוחט) און חנא קאַבוזשאַצקי. ס'האָט אויך פונקציאָנירט אין וואַלקאָוויסק דער „השומר הדתי" — אַן אַרגאַניזאַציע פון דער רעליגיעזער־ציוניסטישער יוגענד. די דאָזיגע אַרגאַניזאַציע איז געגרינדעט געווארען אין וואַלקאָוויסק אייניגע יאָר פאַר דעם אויסברוך פון׳ם לעצטען וועלט־קריג, און זי האָט געאַרבייט אונטער דער אָנפירונג פון זעליג קאַגאַן (דעם שוחט׳ס זוהן). די אַרגאַניזאַציע האָט אין משך פון איר עקזיסטענץ פיל געטאָן פאַר׳ן קרן־קיימת. אויף אַ פאַרזאַמלונג פון׳ם וואַלקאָוויסקער „השומר הדתי", וואָס איז פאַרגעקומען דעם 5טען יולי 1935, איז אויסגעקליבען געווארען אַ פאַרוואלטונג, וואָס איז

„בית־אלפא" גרופּע פון „השומר הצעיר" אין יאָר 1928

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: משה׳ל שערעשעווסקי, שעפּסיל פּאַלאַיקע, אהרן אַגולניק (זיצט דער ערשטער אין פּראָנט), אברהמ׳ל קיליקאַווסקי, מענדל דאַוידאַווסקי, דער ראש הקן יעקב איינשטיין (זיצט אין צענטער); צווייטע רייהע: נאַק־דימאַן, מרים חאַזאַן, משה פּאַוועע.

באַשטאַנען פון די פּאַלגענדע חברים: ז. קאגאן — ראש־הקן; ח. קאפּלאן — סעקרעטאַר; מ. גאַלאַי — קאַסיר; ו. מינקאַוויטש — פּאָנדען און ווירט־שאַפּט; ש. לאזאראַווסקי — פּרעסע.

אַן אַנגעזעהענעם פּלאַץ אין דער וואַלקאַוויסקער ציוניסטישער באַוועגונג האָט פּאַרנומען די „ה ש ו מ ר ־ ה צ ע י ר " ־ אַרגאַניזאַציע, וועלכע האָט פּאַרמאָגט ביי אַ הונדערט־און־פופציג מיטגלידער — מייסטענס יוגענד־ליכע פון שול־עלטער. דער וואַלקאַוויסקער „השומר־הצעיר" איז געווען אַ לעבעדיגע אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט אַראָנזשירט פיל פּאַראָנשטאַלטונגען און

אַ זיצונג פון עקזעקוטיוון קאָמיטעט פון „החלוץ" אין יאָר 1925
רעכטס צו לינקס: שלמה לייבאָוויטש, מירסקי (שטייט), יַאנקעל דיטקאָווסקי, חנוך סעראָקע, לאה טרונסקי, שמחה גאָלדבערג.

פייערליכע אַקאַדעמיעס. איבערהויפט האָבען זיך קונה־שם געווען די אַקאַדעמיעס וואָס דער „השומר־הצעיר" פלעגט דורכפירען ל"ג בעומר. די „השומר־הצעיר"־מיטגלידער פלעגען דורכמאַכען אַ „הכשרה קבועה" און אַרבייטען ביי טאַבאַק־פלאַנטאַציעס און אין „טאַרטאַק" (וואו מען זעגט ברעטער), כדי זיך צוגרייטען פיזיש צו דער עליה קיין ארץ־ישראל. די וואָלקאָווסקער „השומר־הצעיר"־אַרגאַניזאַציע האָט געהאַט אַן אייגענעם אַרקעסטער און אַ כאָר און אויך דראַמאַטיש־קינסטלעריש און גימנאַסטישע סעקציעס.

אין וואָלקאָווסק, ווי אין אַלע אנדערע וויכטיגע אידישע קהילות פון פוילען, האָט אויך עקזיסטירט א ליגע פאר ן ארבייטענדע ר־י ש ר א ל, וועלכע האָט געזאַמעלט געלט פאַר די אינסטיטוציעס פון דער „הסתדרות" און געהאַלפען פאַרשפרייטען די אידעאַלען פונ'ם אַרבייטער־ציוניזם. אין דער ליגע זיינען געווען פאַרטרעטען די אַרגאַניזאַציעס און פאַרטייען, וועלכע זיינען געווען דירעקט פאַרבונדען מיט'ן ארבייטענדען ארץ־ישראל: פועלי־ציון, התאחדות, החלוץ, פרייהייט, השומר־הצעיר און גורדוניה. צווישען די הויפט־טוער פון דער ליגע זיינען געווען: יעקב

א גרופע חלוצים אין יאר 1925

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: ראובן זילבערבלאַט, שמחה גאָלדבערג;
צווייטע רייהע: חנוך סעראַקע, יאַנקעל דיטקאָווסקי; דריטע רייהע: מענדעל גרין, שלמה לייבאָוויטש, זאב מאַסטקאָוו, משה לאַנגבאַרד.

איצקאָוויטש, לייזער בליאַכער, שישאצקי, **דירעקטאָר** מרדכי סאַכאַר **און** יצחק שקאַרלאַט. **אַנדערע טעטיגע מיטגלידער פון דער ליגע זיינען געווען:** ל. זיסקינד, ר. נישעוויצקי, מ. א. קושניראָווסקי, פרל. סאָקאָלסקי, י. באַשיצקי, א. נאָוויק, ק. ביאַלאָסטאָצקי **אוך** מ. טקאַטש.

זעהר טעטיג איז געווען אין וואָלקאָוויסק די „ה ח ל ו ץ" - א ר - ג א נ י ז א צ י ע. גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געגרינדעט געווארען אין וואָלקאָוויסק דער „החלוץ", און וואָלקאָוויסקער בחורים האָבען געזומען מאַכען צוגרייטונגען פאַר דער עליה קיין ארץ־ישראל. זיי האָבען געארבייט ביי גערטנעריי און באמיהט זיך צוגעווואוינען צו א האָרעפאָש־נעם לעבען.

אַן אינטערעסאַנטע שילדערונג וועגען דער עליה פון דער ערשטער גרופע וואָלקאָוויסקער חלוצים, אין ד'ער צייט פון דער אַזוי־גערופענער „דריטער עליה" און זייערע איבערלעבונגען אין ארץ־ישראל — האָט אונז

די אַרקעסטער פון „השומר הצעיר" מיט'ן גרינדער און דיריגענט יצחק אַלפּערט אין יאָר 1927

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע פון אונטען: ביילע לוואויטש, העניע לידסקי, סלאַפאַק דעם בעקער'ס זוהן, טאניע פילאַטאָווסקי; צווייטע רייהע: מאַזעס מאַנדעלבאום, יצחק אַלפּערט (דיריגענט), יעקב איינשטיין, בוניע לעווין; דריטע רייהע: מוניע זילבערמאַן, ביילע ראָזענבלום, שעפסיל סלאַפאַק, ראָזע פּאַנטער, באַשע מורשטיין, קאַסאָווסקי.

צוגעשיקט אַ מיטגליד פון דער דאָזיגער גרופּע, עזריאל ברושי (בערסטאָ־וויצקי), וועלכער געפינט זיך איצט אין תל־אביב:

„אין אַ העלען שעהנעם זומערדיגען טאָג, אין יאָר 1920, האָט אַ גרופּע פון צעהנדליגער וואַלקאָווויסקער און ליסקאָווער בחורים פאַרלאָזען זייער היימשטאָט, באַגלייט מיט די ברכות פון זייערע קרובים און פריינד, און זיך געלאָזען געהן אויפ'ן וועג קיין ארץ־ישראל. מיר האָבען זיך פאַרזאַמעלט אויף בריסקער און זאַמאָשטשער גאַסען און אויף וועגענער זיינען מיר אָפּגע־פאָרען קיין ביאַליסטאָק, וואו מיר זיינען פייערליך אויפגענומען געוואָרען אין דעם דאָרטיגען „בית־העם". וועו מיר זיינען אָנגעקומען קיין וואַרשע האָבען מיר זיך אָנגעשלאָסען אָן אַנדערע גרופּען, און צוזאַמען האָבען מיר זיך געלאָזט צו דער עסטרייכישער גרענץ. מיט אונזער באַוועגונג האָט זיך דאָן אָנגעפאַנגען די אַזוי־גערופענע „עליה שלישית".

„אונזערע לעבענס־באַדינגונגען אין ארץ־ישראל זיינען די ערשטע צייט ניט געווען פון די בעסטע. מען האָט אונז, באַלד נאָכ'ן אָנקומען אין לאַנד,

„גורדוניה" יוגענד־קרייז אין יאָר 1928

רעכטס צו לינקס: מענדעלסאָן, רחל קאָגאָן, סאָניע סמאַזאַנאָוויטש, סאָניע ראַוויצקי, אָליע אַבראַמיצקי, הערשעל לעוו.

אַוועקגעשיקט בויען דעם שאָסיי פון ג'ידה (דזשידא) קיין חיפה. מיר זיינען אַלע געווען פאַראייניגט אין איין גרופּע, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען פון אונזער פאָרשטעהער מעטשיק. צו אונז איז אויך אין ארץ־ישראל צו־געשטאָנען סאָניע בייאַלסקי, וועלכע האָט זיך שוין דאָן געהאַט געפונען אַ קורצע צייט אין לאנד. מיר זיינען אויך ניט אָפּגעקומען אָהן קרבנות. איינער פון אונזערע חברים, דיטקאָווסקי, האָט פון דער הייסער דרום'דיגער זון, צו וועלכער ער איז ניט געווען געוואוינט, באַקומען אַ זון־שלאָג, פון וואָס ער איז פאַראַליזירט געוואָרען. מען האָט אים באַהאנדעלט אין חיפה און שפּעטער אין איטאַליע, וואו ער איז, ליידער, געשטאָרבען. אַ סך חברים אונזערע זיינען געפאַלען קרבנות פון מאַלאַריע און כמעט אלע האָבען מיר געליטען פון דיזענטעריע, צוליב'ן שלעכטען וואַסער און מאַנגעל אין פרישע שפּייז־אַרטיקלען און צוליב די שלעכטע סאַניטאַרישע באַדינגונגען, וואָס האָבען דאָן געהערשט אין לאַנד. טראָץ די אַלע שווערע באַדינגונגען איז אָבער דער גייסט ניט געפאַלען ביי די חברים. מען איז געווען פאַראייניגט און פול מיט מוטה און אַרבייטס־לוסט. בייטאָג פלעגט מען טאָן די שווערסטע פיזישע אַרבייטען, און ביינאַכט פאַרברענגען אין זינגען און טאַנצען.

מיטגלידער פון צענטראל־קאמיטעט פון „החלוץ" (אין יאר 1928)

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצען: וועלוועל גאוויק, איזאק פאוע, אפרים באראש, יודעל גאוואגרודסקי, משה'ל שאכנאוויטש; צווייטע רייהע, שטייען: י. טאראן, ראשע סיגעל, יוסף גאנדז און חיים מארדעצקי.

„א לענגערע צייט זיינען מיר אויך געווען אינגאנצען אפגעריסען פון אונזער היימשטאט וואלקאוויסק, ווייל צוליב דער רוסישער אקופאציע איז דאן אפגעשטעלט געווארען דער בריף־פארקער מיט אויסלאנד. אבער אונזער מוטה איז ניט געפאלען. מיר האבען דאס ערשטע יאר פון אונזער לעבען אין ארץ־ישראל אומעטום געארבייט אלס איין קבוצה אין פארשיידענע גע־גענדען פון לאנד — בית־שאן, סאראפאנד, ג'דה, און אין דער חיפה אום־געגענד. אונזער ארבייט איז באשטאנען אין גראבען שאסיין, אויפרייסען פעלזען מיט דינאמיט אין דער בית־שאן געגענד, פונוואנען די שטיינער זיינען אפגעשיקט געווארען מיט דער באן קיין עפולה פאר לייגען שאסיין און באן־רעלסען. מיר האבען געהאט אונזער אייגענע קיך, וואו מיר האבען געפירט א גאנצע באלעבאטישקייט. געשלאפען האבען מיר אין געצעלטען אויפ'ן אפענעם פעלד.

„ווען עס האבען אין 1921, פסח־צייט, פלוצים אויסגעבראכען די אום־רוהען, זיינען אייניגע פון אונזער גרופע געווען אין תל־אביב, וואו זיי האבען פארבראכט דעם יום־טוב. זיי האבען זיך דארט באלד אנגעשלאסען אן די רייהען פון די באשיצער. די איבעריגע פון דער גרופע, וועלכע האבען זיך

געפונען אויף זייער אַרבייטס־פּלאַץ אין סאראפאנד, האָבען זיך באַפעסטיגט צוזאַמען מיט די אַנדערע חברים פון מחנה, אויף צו פאַרטיידיגען דעם פּלאַץ אַנטקעגען אַנגריף פון די אַרומיגע אראבישע דערפער.

„נאָך אַ יאָר צוזאַמענלעבען איז זיך אונזער קבוצה צעפאַלען. די מייסטע חברים האָבען זיך צעשפרייט איבער'ן לאַנד — אין דאָרף און אין שטאָט. איינער פון אונזערע באַליבטע חברים, יעקב שאַפּירא, אַ העלדישער בחור, איז געוואָרען אַ חבר אין קיבוץ „מרחביה", ער איז אַבער קראַנק געוואָרען אויפ'ן האַרצען און איז שפעטער צוריקגעפאָרען צו זיינע עלטערען אין וואָלקאָוויסק, וואו ער איז אין יונגען עלטער געשטאָרבען. די מערהייט פון אונזערע חברים, פון דער „עליה שלישית", האָט קיינמאָל ניט אויפגעגעבען זייער אַרבייטס־אידעאַל. נייַן־און־נייַנציג פּראָצענט פון אונזערע ערשטע וואָלקאָוויסקער חברים, ווי אויך פון די וואָס זיינען געקומען נאָך זיי, לעבען פון אַרבייט אויף אַלע געביטען."

די וואָלקאָוויסקער אָפּטיילונג פון „החלוץ" האָט געדינט אַלס ראַיאָן־קאָמיטעט. הונדערטער חברים פון דער ציוניסטישער יוגענד אין וואָל־קאָוויסק און אין דער אומגעגענד האָבען דורכגעמאַכט זייער הכשרה דורך דער „החלוץ"־אַרגאַניזאַציע.

שוין אין יאָר 1920־1921 האָט די „החלוץ"־אַרגאַניזאַציע אין וואָלקאָ־וויסק אָנגעהויבען זיך צו באַשעפטיגען מיט טאבאק־פּלאַנטאַציעס אויף גרע־סערע שטחים באָדען — ניט ווייט פון אידישען שפיטאָל. אין יאָר 1925־1926 איז געשאַפען געוואָרען אין וואָלקאָוויסק דער „בית החלוץ", אויף דער נייער געסל, ביי רחל עיין אין הויז, וואו די מיטגלידער האָבען געפירט אַ קאָלעקטיוו לעבען און געאַרבייט ביי פאַרשיידענע פיזישע אַרבייטען אין שטאָט, ווי האָלץ־האַקען, בוי־אַרבייטען א. אַ. וו. קורץ נאָכדעם זיינען געשאַפען געוואָרען צוויי קיבוצים אין וואָלקאָוויסק, וועמען מיטגלידער זיינען דאָן געווען באַשעפטיגט אין די וואָלקאָוויסקער טאַרטאַקען, מיהלען און ביי פאַרשיידענע אַנדערע אַרבייטען. דאָרט אויך האָבען חלוצים און חלוצות באַקומען זייער הכשרה פאַר ארץ־ישראל. די „החלוץ"־אַרגאַניזאַציע האָט געגרינדעט אין דער וואָלקאָוויסקער אימגעגענד אייניגע לאַנדווירטשאַפט־ליכע הכשרה־פונקטען אויף קריסטליכע גיטער וויי אויך דעם באַקאַנטען הכשרה־פונקט אין מיכאלאָווקע ביי לייזער מיכאלאָווקער (לייזער געצילע־וויטש). די וואָלקאָוויסקער חלוצים האָבען זיך אויך באַטייליגט אין די חלוצים־קבוצות, וועלכע האָבען זיך געפונען אין דאָרף כאַראשעוויטש, אין פּאָדראַיסק און אין יוזעף־פּאָליע.

כאַראקטעריסטיש פאַר דער באַציהונג פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער

באַפעלקערונג צו די חלוצים, איז הענאך ווינעצקיס אַ ליד, וואָס טראָגט דעם נאָמען „צום חלוץ" („געווידמעט דעם חבר דוד פּאַרבער, צו זיין אָפּפאָר קיין ארץ־ישראל") און איז פּאַרשפּענטליכט געוואָרען אינ׳ם „וואָלקאָוויסקער לעבען" (פונ׳ם 20טען דעצעמבער 1929):

„פּאָרסט — ניי וועלט צו בויען,
אונזער לעבען צו דערהויבען,
אונז באַנייען, אונז באַפרייען,
מיט דיין גרויסען טיפען גלויבען.

מיט אַ מעכטיג־שטאַרקען ווילען
אונזער לעבען צו פּאַרביטען,
אויף קרבנות גרייט, ענטשלאָסען
פּאַר דעם לאַנד און פּאָלק באַפרייטען.

פּאָרסט — מיט לאַנג זיך צו באַהעפטען
און אויף אייביג זיין צוזאַמען,
ס׳האָט נאָך באָדען זיך פּאַרבענקט דיר,
ס׳האָט פּאַרבענקט זיך קינד נאָך מאַמען.

ס׳שרעקט דיך ניט קיין שווערע ארבייט,
ס׳שרעקט דיך ניט קיין שוויים פון שטערען,
וואו דו שטעלסט זיך — הויבט־אַן בליהען,
מדבר וועט גן־עדן ווערען.

מאַכסט — אין זאַמדען שפּראָצען גראָזען
און אויף פּעלזען וואַקסען בלומען
און עס הערט זיך אין דער לופטען:
— ס׳איז די אויסלייזונג געקומען!"

צווישען די ערשטע עסקנים פונ׳ם וואָלקאָוויסקער „החלוץ" זיינען געווען: משה שאפּיראָ זוהן און זעליצקיס זוהן. צווישען די הויפּט־טוער פונ׳ם „החלוץ", אין פּאַרשיידענע צייטען, זיינען געווען: אברהמיעל נאָוויק, די בריידער סאָראָקא, משהיל שאַכנאָוויטש, דיטקאָווסקי, לייזער זאַמאַשטשאַנסקי, טאָראָן, די בריידער פּאָוועץ, מענדעל סאָלאָמיאַנסקי, די בריידער פּיק, יערוסאָלימסקי (דעם שוחט׳ס זוהן) ראַשע סענאָל און יצחק שקאָרלאַט.

ס'האָט אויך עקזיסטירט אין וואלקאוויסק דער „ה ח ל ו ץ ה מ ר כ ז י", אַ חלוצישע אַרגאַניזאַציע, וועלכע איז געשטיצט געוואָרען פון־ם רעכטען פליגעל אין ציוניזם. דער עהרען־פּרעזידענט פון־ם „החלוץ המרכזי" איז געווען אינזשעניר אפרים בּאַראַש, און פּרעזידענט — יוסלוועל נאַוויק. צווישען די טיכטיגע מיטגלידער פון דער אַרגאַניזאַציע זיינען געווען: יוסף גאַנדז און איזי מינץ. די צענטראַלע פון־ם „החלוץ המרכזי" האָט אויפגעבויט אין דער געגענד פון וואלקאוויסק הכשרה־פונקטען פאַר די „החלוץ־המרכזי"־מיטגלידער פון־ם גאַנצען שטח פון־ם פאַר־מלחמה'דיגען פוילען.

אין די לעצטע עטליכע יאָר פאַר'ן אויסברוך פון צווייטען וועלט־קריג איז אין פאַרשיידענע לענדער, און קודם כל אין פוילען, געשאַפען געווא־ָרען אַ נייע חלוצישע אַרגאַניזאַציע אונטער'ן נאָמען „ה ע ו ב ד". דאָס האָט גלייך געפונען אַן אָפּקלאַנג אין וואלקאוויסק און אַן אָפּטיילונג איז אויך דאָרט געגרינדעט געוואָרען. אין דער דאָזיגער אַרגאַניזאַציע האָבען זיך באַלד אָנגעשלאָסען אַרבייטס־מענשען, מיט זייערע פאמיליעס, אין עלטער פון 30־45 יאָר. מענשען וואָס זיינען זינט זייער יוגענד געווען פאַרבונדען מיט דער ציוניסטישער באַוועגונג און האָבען זיך געוואָלט צוגרייטען פאַר'ן ארץ־ישראל לעבען. די מיטגלידער פון „העובד" האָבען — נאָך אַ געווייסער אויסבילדונג — געקענט באַקומען סערטיפיקאַטען פון זייער אַרגאַניזאַציע אויף צו פאָרען קיין ארץ־ישראל. ליידער זיינען אָבער אויך זייערע לעבענס אָפּגעשניטען געוואָרען זיי דער האָבען זוכה געווען צו זען די פאַר־ווירקליכונג פון זייערע פּלענער.

אויך די רעוויזיאָניסטישע ריכטונג אינ־ם ציוניזם איז געווען ווי גע־הערig פאַרטראָטען אין וואלקאוויסק. ז'ער הויפּט־טוער פון די וואלקאוויס־

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 143

אַ גרופּע פון „ביתר" אין יאָר 1938

רעכטס צו לינקס, פון דער פאַרוואָלטונג אין צענטער רייהע: אַ אומבאַקאַנטער, אליעזר סוקעניק, רבקה מאַרקוס, בעריל וועלווילסקי (קאַמאַנדיר), שמואל דוד לינעווסקי, הערשיל דניאל.

צווישען די אַנדערע געפינען זיך: מענדעל שטיינמאַן, לידסקי, חאַצקעלעוויטש, טענענבוים, מוליע יאָפּע, עפּשטיין (פון סאַדע־וואַסער), משה מורשטיין, יהושע פּאַצאַווסקי, שערעשעווסקי, שאַרף, פּיטאַצקי, יצחק צמח, רחל פּילאַטאַווסקי, צילע מאַזאָווער (פון די וואַרשט), טשערנע ראַסיאַנסקי, גאַלדע ווערנער, זשאַמע מאַראַנץ, חאַשע באַיאַרסקי, גאַלדע מאַרקוס, חיה גאַלאַי, איידא און פּאַניע מאַזאָווער (פון פּאַפּיר־געשעפט), חיה סוקעניק, צירולניצקי, שאַלקאָוויטש, אסתר בעקענשטיין, ראָזע סוקעניק, רבקה ראָטפּאַרד, סלוצקי, רחל מאַרקוס, דאָראָטשינסקי.

א גרופע פון „ביתר" אין יאָר 1938

נעמען אויף זייט 142

קער ציוניסטען רעוויזיאָניסטען איז געווען אינזשעניר יעקב שיפיאַצקי. ביי דער וואלקאוויסקער רעוויזיאָניסטישער פאַרטיי האָבען אויך עקזיסטירט: די יוגענד־אָרגאַניזאַציע „ב י ת ר", וואָס איז מייסטענס באַשטאַנען פון דער גימנאַזיאַלער יוגענד (מפקד הקן — ש. זאָן־מאַזיע); „מ ס ד ה", „ב ר י ת ה ח י ל" — אין וועלכער ס'זיינען געווען זעהר טעטיג דער אויבענדערמאָנטער אינזשעניר שיפיאַצקי און אַפּל. נעזשערי צקי. די רעוויזיאָניסטען מיט זייערע סימפּאַטיקער האָבען אַוועק־געגעבען פיל צייט און ענערגיע פאַר'ן רעוויזיאָניסטישען פאָנד „ק ר ן ת ל־ח י".

אויף ווי ווייט וואָלקאָוויסק איז געווען א צענטער פאַר רעוויזיאָניסטישער טעטיגקייט ביז צו די סאָמע לעצטע יאָרען פאַר'ן צווייטען וועלט־קריג, איז צו זעהן פון דער פאָלגענדער באַקאַנטמאַכונג — וועגען א „קרייז־קאָנ־פערענץ פון הצה"ר און א כינוס פון ביתי"ר אין וואָלקאָוויסק" — וואָס איז פאַרעפּנטליכט געוואָרען אינ'ם „וואָלקאָוויסקער לעבען" פונ'ם 14טען מאי 1937:

„זונטאָג דעם 23טען ה. ח. וועט אין וואָלקאָוויסק פאָרקומען א קרייז־קאָנפערענץ פון הצה"ר און א כינוס פון בית"ר מיט דער באַטייליגונג פון גענעראַל־סעקרעטאַר פון דער רעוויזיאָניסטישער פאַרטיי אין פּוילען רעד. י. קלאַרמאַן. אויפ'ן סדר־היום שטעהט א רייהע אַקטועלע פראַגען און עס ווערען דעריבער דערוואַרטעט א סך דעלעגאַטען און געסט פון דער פּראָווינץ".

א באַזונדערס־חשוב'ען פּלאַץ אינ'ם לעבען פון דער ציוניסטישער באַ־וועגונג אין וואָלקאָוויסק האָט פאַרנומען די וואָלקאָוויסקער ציוניסטישע פרויען־אָרגאַניזאַציע (געגרינדעט אין 1934) „ו י צ א", וועלכע האָט ענטוויקעלט א ברייטע קולטורעלע און געזעלשאַפטליכע טעטיגקייט. די הייפט־טוערינ'ס פון וויצ"א זיינען געווען: דר. יוכבד באַראַש — די פרוי פון אפרים באַראַש — פרעזידענטין פון וויצ"א, פרוי חיה שרה יודזשיק, די פרוי פון נחום קראָל דעם אַפּטייקער, פייגעל (גאַליאַצקי'ס טאָכטער) און פרוי מאַסטקאָוו.

די וויצ"א פלעגט אָפט אַראַנזשירען א „באַזאַר" לטובת דעם קרן־קימת. די פרויען פון וויצ"א פלעגען צונויפזאַמלען די סחורות פאַר'ן באַזאַר ביי די וואָלקאָוויסקער קרעמער און אויך ביי די האַנדעלס־פירמעס פון אַנדערע שטעט — וואָס די וואָלקאָוויסקער קרעמער זיינען געווען זייערע קונדען.

די וויצ"א האָט אויך געשאַפען קורסען וועגען ציוניזם און אַראַנזשירט פאַרשיידענע לעקציעס אין „בית־עם". פורים און חנוכה פלעגט וויצ"א אויך איינאַרדענען פאַרשיידענע אונטערנעמונגען און בעלער — אין זאָל פון די

בלימעל־טאָג פאַר'ן קרן־קיימת

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: ראָזע קאַפלאַן, אַרטשיק שאַפּירא, פריילין פרידמאַן (דער מאָסטאָרקע'ס טאָכטער); צווייטע רייהע: איזאַק פאוע, חנה דאָמבראָווסקי, פישעל מירסקי, יאָכע זאַפּאָליאַנסקי, רחל ריפ, פריילין גורעוויטש; דריטע רייהע: א. נאָוויק, יצחק אַלפערט, שלמה שיפּיאַצקי, זעליג קאַגאַן (דעם שוחט'ס).

פּייערלעשער. באַזונדערס פאָפולער זיינען געווען די וויצ"א־בעלער אויף וועלכע מען פלעגט וועהלען אַ „מיס יודעא וואָלקאָוויסק". אויף איינעם פון די דאָזיגע בעלער איז ביילע גאַליאַצקי דערוועהלט געוואָרען אַלס שהנ הייטס־קעניגין פון וואָלקאָוויסק.

אויסער דער אַראַנזשירונג פון פאַרשיידענע פאַראַנשטאַלטונגען פאַר'ן קרן־קיימת, קינדער ימים־טובים און פאַרוויילונגען, האָט די וויצ"א — לויט אַ מיטטיילונג אין „וואָלקאָוויסקער לעבען" (פון יאָר 1930) — אויך אײַנ־געאָרדנט אַ קינדער־פלאַץ אין פאַרלויף פון די זומער־חדשים. די צייטונג שרייבט: „קרוב צו הונדערט קינדער, פון גאָר יונגע ביז שול־עלטער, פאַר־ברענגען טאָג־טעגליך אַ פיר־פינף שעה אויף דער פרייער לופט אין געזאַנג און שפּילעריי, אונטער דער אָנפיהרונג פון צוויי פרעבעליסטינס, וועלכע האָבען גלייך נאָכ'ן ענדיגען דעם העברעאישען גננות־סעמינאַריום געווידמעט אין די אָפרוה־חדשים זייערע כוחות און לערע פאַר אָט דער אַרבייט (אגב,

ביידע געווזענע תלמידות פון די היגע העברעאישע פאַרבאַרייטונגס־חינוך־אַנשטאַלטען, וועלכע האָבען די ביכורים־אַרבייט זייערע געבראַכט פאַר די היגע קינדער)".

ס'פאַרשטעהט זיך, אַז אין וואַלקאָוויסק — וואָס האָט פאַרמאָגט אזא שטארקע און לעבעדיגע ציוניסטישע באַוועגונג — איז געזאַמעלט געוואָרען פיל געלד פאַר די נאַציאָנאלע פאָנדען. נאָך אין יאָר 1929 האָט וואַלקאָוויסק געזאַמעלט פאַר'ן ק ר ן ־ ה י ס ו ד די סומע פון 9,545.63 זלאָטעס — כמעט דאָפּעלט ווי אינ'ם פריהערדיגען יאָר (אין וועלכען ס'זיינען געזאַמעלט געוואָרען 5,463.20 זלאָטעס).

לויט אַ באַריכט פון יאָר 1932, איז דאָן דער פאַרזיצענדער פון קרן־היסוד געווען אינזשעניר אפרים באַראַש און דער וויצע־פאַרזיצענדער — צבי אינקער.

צוליב דער וויכטיגער ראָלע וואָס וואַלקאָוויסק האָט געשפּילט אינ'ם ציוניסטישען לעבען פון'ם פוילישען אידענטום, פלעגט וואַלקאָוויסק אָפט באַזוכט ווערען דורך די וויכטיגסטע פאַרשטעהער פון דער פוילישער ציוניסטישער באַוועגונג און אירע צענטראַלע אינסטיטוציעס. אזוי, צום ביישפּיל, זיינען אין יאָר 1932 געקומען קיין וואַלקאָוויסק, אין די אינטערעסען פון'ם קרן־היסוד, דער פאַרשטעהער פון'ם קרן־היסוד־דירעקטאָריום פון פוילען, ה' אשר קאַלאָדני, און דער באַריהמטער אידישער היסטאָריקער דר. מ. שיפּער, וועלכער האָט געהאַלטען אַ רעפעראַט.

אזוי שפּעט ווי אין יוני 1939 — קורץ פאַר'ן אויסברוך פון'ם צווייטען וועלט־קריג, וועלכער האָט פאַראורזאַכט דעם אונטערגאַנג פון דער וואַל־קאָוויסקער אידישער קהילה — איז געקומען קיין וואַלקאָוויסק, אין די אינ־טערעסען פון'ם קרן־היסוד, דער פאַרשטעהער פון'ם קרן־היסוד דירעק־טאָריום פון פוילען יעקב ביאַלאָפּאָלסקי. דער פאַרזיצער פון'ם וואַלקאָוויסקער קרן־היסוד איז דעמאָלסט געווען צבי אינקער. ביאַלאָפּאָלסקי האָט געראַדט אויף דער טעמא: „אונזער ענטפער אויפ'ן וויסען־בוך". צווישען די זאַמ־לער פאַר דער קרן־היסוד אַקציע פון יענעם יאָר האָבען זיך באַזונדערס אויס־געצייכענט: צבי אינקער, משה רובינאָוויטש (קהלה־פּרעזעס), אַנשעל בלי־אַכער, דר. שלמה מאַנדעלבוים, דוד סאַליסטאָווסקי, יוסף ווינאַגראַדסקי, דר. אייזיק ווינבערג, הי וואַלפּסטאַל (דירעקטאָר פון דער „תרבות"־גימ־נאַזיע) און ה. וואַלקין.

אויך פאַר'ן ק ר ן ־ ק י מ ת האָבען די וואַלקאָוויסקער ציוניסטישע עסקנים געאַרבייט טריי און איבערגעגעבען. שוין אין יאָר 1925 איז גע־זאַמעלט געוואָרען אין וואַלקאָוויסק פאַר'ן קרן־קימת די סומע פון 8,700

מיטגלידער פון „קרן־קימת" קאמיטעט אין יאר 1924

רעכטס צו לינקס: שמואל מארקוס, אלחנן יאשפע, משה ליפשיץ, שלמה שיפיאצקי.

זלאטעס, און אין יאר 1930 — 9,231 זלאטעס.

צווישען די עסקנים פונ'ם ק ר ן - ק י מ ת אין פארשיידענע צייטען זיינען געווען: מ. לעוו, י. שיפיאצקי, א. שאליוטא, יודעל נאוואגרודסקי, ד. קאפלאן, וו. נאוויק, י. גאנדז, ל. טרינסקי, יצחק יודזשיק, ה. קאוונסקי, ק. גאוואריץ, משה שאפירא (וואס איז אין משך פון א באשטימטער צייט געווען קאסיר פונ'ם וואלקאוויסקער קרן־קימת), אהרן ליפשיץ, פרל. מאסטקאוו, וואלד, יצחק שקארלאט, ב.בעקענשטיין, י. גאלדריי און מרדכי טארמא.

גאנצע דורות זיינען אין וואלקאוויסק דערצויגען געווארען אויף די אי־דעאלען פונ'ם קרן־קימת — פונ'ם פאנד וואס לייזט אויס דעם ארץ־ישראל־באדען פון פרעמדע הענט און פארוואנדעלט אים אלס דאס אייגענטום פונ'ם גאנצען אידישען פאלק. אזוי, צום ביישפיל, געפינען מיר צווישען די וואל־קאוויסקער טוער פונ'ם קרן־קימת, אין פארשיידענע עפאכען, די נעמען פון שלום באראש און פון זיין זוהן אינזשעניר אפרים באראש.

אין וואלקאוויסק פלעגען אויך פארקומען ראיאן־קאנפערענצען פונ'ם קרן־קימת, אין וועלכע ס'פלעגען זיך באטייליגען די הויפט־פיהרער פונ'ם קרן־קימת אין פוילען.

מיטגלידער פון דער ציוניסטיש־סאציאליסטישער יוגענט־ארגאניזאציע „גורדוניה"

רעכטס צו לינקס — ערשטע רייהע, פון אונטען: חנוך פיק, גאטליב, ראזענבלום, דוד אראנסאן ; צווייטע רייהע, זיצען : מיניע גרינגאס, חנה פרידלאנדער, חיה ראכקין, אברהם נאוויץ (לייטער און פארזיצער), טייבעל מאפסיק, פעסיע מארדעצקי, יהודה גאלאי. דריטע רייהע, שטייענ : ריווע ראק, אסתר גאלאי, מיניע יעלין, פייגעל ראטבערג, אסתר גאשטשינסקי, עטעל ליכטין, חאסיע וויינשטיין, אהרן סוקעניק ; לעצטע רייהע : גדעון פיק, בתיה שטיינמאן, גדליהו קאפלאן, דבורה ראזענבלום, ראסיאנסקי, פרומע שאברינסקי, לייבאוויטש, אליעזר מינקאוויטש.

ווי מיר האבען שוין פריהער באמערקט, פלעגען די וואלקאוויסקער ציוניסטישע עסקנים איינארדנען אין דער צייט פון די אידישע יום־טובים גרויסע פייערונגען, וועלכע פלעגען דינען אלס א ווירקזאם מיטעל צו פאר־שפרייטען דעם ציוניסטישען אידעאל און אויך אלס א וויכטיגער מקור פון פינאנציעלער איינקונפט פאר די נאציאנאלע פאנדען. באזונדערס אימ־פאזאנט פלעגט זיין די טראדיציאנעלע ל"ג־בעומר־פייערונג, וועלכע פלעגט פארוואנדעלט ווערען אין א גרויסער מאניפעסטאציע פון דער וואלקאוויסקער ציוניסטישער יוגענד און איבערלאזען א שטארקען איינדרוק אויף דער גאנצער אידישער באפעלקערונג. אזוי, צום ביישפיל, לעזען מיר אינ'ם „וואלקאוויסקער לעבען" (נומער 112) וועגען דער „גראנדיעזער ל"ג־בעומר־פייערונג", וועלכע איז פארגעקומען אין יאר 1929 :

„אנגעהויבען האט זיך די פייערונג מאנטאג פארנאכט, ערב ל"ג־בעומר,

מיטגלידער פון דער ציוניסטיש־רעליגיעזער יוגענט־אָרגאַניזאַציע
„השומר הדתי" אין יאָר 1935

רעכטס צו לינקס — ערשטע רייהע פון אונטען: ברוך־מרדכי (פאַמיליע־נאָמען אומבאַקאַנט), אַ אומבאַקאַנטער, עפשטיין, חיים עוזר איינהאָרן, יהודה ראָסיאנסקי, ברוך אַרלאַנסקי; צוויטע רייהע: גורוויטש, באַיער, ליובע ווינעצקי, ווינעצקי (אַ שוועסטער), קאַפּעלושניק; דריטע רייהע, זיצען: מרדכי קאַפּטשעווסקי, מיכאל גאַלאַי, זעליג קאַגאַן (דעם שוחט'ס), גדליהו לעווין, סענדער קאַפּלאַן, מנחם בינקאָוויטש, יהושוע לינעווסקי, הענאָך ראָפּאָפּאָרט.

פערטע רייהע, שטייען: גאַלאַי, פּיסעצקי, מאַרקוס, עפשטיין, מלכה לעווין, קאַנטאָר, אַ אומבאַקאַנטע, שוואַרץ, יונאָוויטש, ווינעצקי, ווינעצקי (אַבא יהודה'ס טעכטער); לעצטע רייהע, שטייען: דער ערשטער — משה קאַסאָווסקי; דער לעצטער — חיים קאַפּלאַן (פון דער בריטער גאַס); די איבעריגע אין דער רייהע זיינען ניט דערקענבאַר.

דורך אַ צאַפּשטיק פון „השומר הצעיר" מיט'ן פייערלעשער־אָרקעסטער בראש איבער די גאַסען פון שטאָט.

„ל"ג־בעומר אינדערפריה איז פאָרגעקומען אַ פייערליכע אַקאַדעמיע אין דער גרויסער שוהל, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבען מיט אַ תפילה פון שו"ב ר' ישראל ראובן קאַגאַן. ה' שקאַרלאַט האָט געהאלטען אַ טעמפּעראַמענט־פולע און גלענצענדע רעדע אין העברעאיש מעניני־דיומא און דער כאָר, אין דער באַגלייטונג פון אָרקעסטער, האָט געזונגען נאַציאָנאלע לידער.

„נאָכדעם האָט זיך פאָרמירט אַ צוג פון דער גאַנצער היגער שול־יוגענד מיט די ציוניסטישע יוגענד־אָרגאַניזאַציעס „השומר הצעיר", „החלוץ" און „גורדוניה" מיט זייערע פענער און טראַנספּאָרטאַנטען, וועלכער האָט דורכ־

קאָמיטעט מיטגלידער פון וואַלקאָוויסקער „החלוץ" צוזאַמען מיט אַ גרופּע חלוצים פון לאָדזש

פון די וואַלקאָוויסקער געפינען זיך אויפֿן בילד די פֿאָלגענדע: רעכטס צו לינקס — צענטער רייהע, זיצען: צווייַ לאָדזשער, וועלווע טאַראַן, יצחק פּאַוויע, וועלווע נאַוויק (פֿאַרזיצער פון „החלוץ" אין וואַלקאָוויסק); לעצטע רייהע, שטייַען: 4 לאָדזשער חלוצים, איזע מינץ, ראַשקע סעגאַל, אַ לאָדזשערין, יוסף גאַנדז, חיים מאַרדעצקי.

נעמאַרשירט די גאַסען בראש מיט׳ן אַרקעסטער צו די בורקעס.

„קומענדיג אין וועלדעל, האָט זיך די יונגווארג זעהר גוט געווויילט דעם גאַנצען טאָג אין געזאַנג און טענץ און פֿאַרנאַכט צוריק מאַרשירט אין שטאָט.

„נאָך א דעפּיליאַדע ביים שוהל־הויף האָט זיך דער צוג פֿאַנאַנדער־געלאָזען.

„די דורכפֿיהרונג פון די פּייערונגען איז געווען אַ מוסטערהאַפֿטע אַ דאַנק דער ענערגישער אָנפֿיהרונג פון דער היגער קרן־קימת־קאָמיסיע מיט׳ן מורשה, ה׳ זעליג קאַגאַן, בראש און דער באַטייליגונג פון דעם ספּעציעל־געשאַפֿענעם דערצו ל״ג־בעומר־קאָמיטעט."

פון אַ פּריהערדיגען נומער (111) פון׳ם „וואַלקאָוויסקער לעבען" ווערען מיר געוואויר, אַז ס׳איז יענעם ל״ג־בעומר דורכגעפּיהרט געוואָרען אַ „ספּע־ציעלע געלד־זאַמלונג אין שטאָט" און אויך „אַ איין־טאָגיגע שפּאַר־אַקציע צווישען דער אַרבייטענדער אינטעליגענץ לטובת דעם „קרן־קימת־לישראל".

אַ פּאָראַד פון „השומר הצעיר" אויף דער בריסטער גאַס

צו די ל"ג־בעומר־פייערונגען זיינען אויך געקומען אויף אַ אויספֿלוג אַלע שומרים פון וואָלקאָוויסקער קרייז.

אַ עהנליכע שילדערונג פון אַ וואָלקאָוויסקער ל"ג־בעומר־פייערונג, וואָס איז פֿאַרגעקומען אין אַן אַנדער יאָר, געפינען מיר אינ'ם „וואָלקאָוויס־קער לעבען":

„די הייַ־יאָריגע פייערונג לכבוד ל"ג־בעומר, איינגעאָרדנט דורכ'ן היגען קרן־קימת־קאַמיטעט, איז געווען אויסערגעוועהנליך אימפּאָזאַנט און מוסטערהאַפט, אַזוי אַז עס האָט אַרויסגערופען ביים צושויער־עולם, ווי אידען אזוי קריסטען, גרויס התּפּעלות.

„עס איז געווען אַ אמת'ער נאַציאָנאַלער יוגענד־יום־טוב אין פולען זין פון וואָרט.

„אָנגעהויבען האָט זיך די פייערונג נאָך מאָנטאָג אָוונד מיט אַ מאַרש איבער די גאַסען דורכ'ן "השומר הצעיר" מיט אַ בלאָז־אָרקעסטער בראש.

„דינסטאָג פריה, האָט דער „השומר" מיט זיין שטאַנדאַרט, ווי אויך „גורדוניה", מיט זייערע לייטענדע פּערזאָנען, און די אידישע שול־יוגענד פון דער העברעאישער גימנאַזיע „הרצליה", העברעאישער שול, תלמוד־תורה, בית־יתומים, פריוואַטע חדרים און גן־ילדים מיט די לעהרערס און לעהרע־רינס זיך פאַראַמעלט אויפ'ן שוהל־הויף, זיך צעשטעלט גרופּענווייז אין רייהען מיט אידישע נאַציאָנאַלע און פּוילישע פאָנען און פון דאָרטען האָט דער הערליכער, פאַרשיידענפאַרביגער און לאַנגער צוג מאַרשירט איבער די גאַסען אונטער די קלאנגען פון אָרקעסטער אין דער ריכטונג צו די „בורקעס".

„די מוסטערהאפטע אַרדנונג, די אויסגעהאלטענקייט אין גאַנג, דער שׂהנער, זויבערער אוניפאָרם פון „השומר״־יוגענד, און איבערהויפט די לייכטע, טאַקטיש־דיסציפלינירטע און שטאָלצפולע טריט פון די שומרים האָבען געמאַכט אַ קאָלאָסאַלען אינדרוק אויף דעם ארומיגען נייגיריגען עולם, וואָס האָט ממש אָנגעקוואָלען קוקענדיג.

„אין די ,בורקעס׳ האָט דער צוג געלאָגערט דעם גאַנצען טאָג און פאַר־בראַכט אין געזאַנג און פארשיידענע פאַרווייליגען.

„זעקס פאַרנאכט איז די גאנצע יום־טוב׳דיג־געשטימטע מאַרשירענדע יוגענד צוריקגעקומען פון וואַלד און נאָך אַ דעפיליאַדע ביים שוהל־הויף, האָט זיך דער גראַנדיעזער צוג אויפגעלייזט, איבערלאָזענדיג אַן איינדרוק פון אומ־געהויערען עקסטאַז און באַגייסטערונג אויף די באַטייליגטע״.

די נאַציאָנאַל־געזאָנענע אידישע באַפעלקערונג פון וואָלקאָוויסק האָט ממש געלעבט און געאָטעמט מיט׳ן אידישען ישוב אין ארץ־ישראל. יעדע וויכטיגע געשעהעניש אין ארץ־ישראל האָט באַלד געפונען איר אָפּקלאַנג אין וואָלקאָוויסק און שטאַרק באַאיינפלוסט דאָס וואָלקאָוויסקער אידישע לעבען. אַן אינטערעסאַנטע שילדערונג וועגען דעם אָפרוף פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג אויף די אַנטי־אידישע אומרוהען אין ארץ־ישראל, אין יאָר 1929, געפינען מיר אינ׳ם „וואָלקאָוויסקער לעבען״ (פונ׳ם 6טען סעפּ־טעמבער 1929). מיר וועלען דאָ ברענגען די דאָזיגע שילדערונג — וואָס טראָגט דעם נאָמען „וואָלקאָוויסק אונטער׳ן רושם פון די בלוטיגע געשעהענע־שען אין ארץ־ישראל״ — מיט קליינע השמטות:

„אין דער געדריקטער שטימונג, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די גאַנצע היגע אידישע באַפעלקערונג צוליב די איוב־בשורות, וואָס האָבען זיך געטראָגען פון ארץ־ישראל, איז סוף פאָריגע וואָך אַריינגעטראָטען אַ געוויסע באַרוהיגונג, אַ דאַנק די גינסטיגערע ידיעות פון די וואַרשעווער צייטונגען.

„אָבער שוין שבת האָט זיך די שטימונג ווידער פאַרערגערט צוליב די ראַדיאָ־קאָמוניקאַטען וועגען דער שרעקליכער בלוט־באָד, וואָס די ווילדע אראַבער האָבען אָנגעמאַכט אין צפת.

„אונטער׳ן פרישען רושם פון דער דאָזיגער נייער שחיטה איז טאָקע אַדורכגעגאַנגען די פאַרזאַמלונג פון אַ גרעסערער צאָל היגע בעלי־בתים, וואָס איז צוזויפגעקומפען געוואָרען שבת־צו־נאַכט אין לאָקאַל פון בית־יתומים, דורך דער איניציאַטיוו פון די ציוניסטישע גרופירונגען, קהלה און ראַבינאַט מיט׳ן צווועק צו שאַפען אַ הילפס־קאָמיטעט לטובת די געליטענע.

„ — — — ס׳איז אויפ׳ן אָרט געשאַפען געוואָרען אַ סומע פון העכער 300 דאָלאַר און ס׳איז געבילדעט געוואָרען אַ קאָמיטעט פון 30 פערזאָן. תיכף

נאָך דער פאַרזאַמלונג האָט דער קאָמיטעט אָפּגעהאַלטען זיין ערשטע קאָנ־סטרואירונגס־זיצונג. אַלס פאָרזיצער איז אויסגעוועהלט געווארען הרב ר׳ יצחק קאָסאָווסקי; וויצע־פאָרזיצער — א. שלאָסבערג, אליעזר שאליוטע און עזר קאָפּלאַן; קאָסיר — אינזש. א. באַראַש.

„ — — — אין משך פון דער וואָך האָבען די קאָמיטעט־מיטגלידער באַזוכט די אידישע הייזער און געזאַמעלט ביז 800 דאָל. — — — די היגע אידישע באָפעלקערונג, אָן אונטערשייד פון שטאַנד און ריכטונג, האָט פאַר־שטאַנען איר חוב, וואָס זי האָט צו דערפילען לגבי די געליטענע אין ארץ־ישראל, און ארויסגעוויזען אַן אמת׳ען ברידערליכען מיטגעפיהל, אנטקעגע־קומענדיג די זאַמלער מיט גרעסערע אָדער קלענערע ביישטייערונגען — — — יעדערער לויט זיינע מעגליכקייטען.

„מאָנטאָג איז אין דער גרויסער שוהל פאָרגעקומען אַ גראַנדיעזער פּראָ־טעסט־מיטינג געגען די בלוטיגע געשעהענישען אין ארץ־ישראל. דערביי זיינען די קראָמען און וואַרשטאַטען פון 4 אַזייגער נאָכמיטאָג געשלאָסען גע־וואָרען אין דער גאַנצער שטאָט.

„נאָכדעם ווי דער חזן ה׳ סטאַשעווסקי פון באַראַנאָוויטש האָט געזאָגט די געהעריגע קאַפּיטלעך תהילים, האָט דער רב געמאַכט אַ הספד נאָך די געפאַלענע קדושים אין אונזער הייליגען לאַנד. דער הספד, וואָס האָט גע־דויערט אריבער צוויי שעה, איז געווען אַ אמת׳ע מייסטערווערק און האָט ארויסגערופען ביים דריי־טויזענט־קעפּיגען עולם אַ ביטערען געוויין.

„באַזונדערס האָט דער עולם אויסגעבראָכען אין אַ הילכיגער יללה בעת דער הזכרה נאָך די קדושים, וואָס דער חזן סטאַשעווסקי האָט געמאַכט. פיל האָבען גע׳חלש׳ט, איבערהויפט די פרויען אין עזרת־נשים.

„נאָך דער הזכרה האָט דער רב ווידער גערעדט און אויפגעפאָדערט אַלע־מען צו גרעסערע מעשים פאר ארץ־ישראל, וואָס וועט זיין — זאָגט ער — אונזער בעסטער ענטפער אויף די ווילדע אָנפאַלען פון די אראבער.

„ס׳האָבען אויך געריידט ה׳ יהודה נאָוואָגרודסקי און דער חלוץ משה ווינמאַן פון דער קבוצה אין הויף שושטשיק, לעבען וואָלקאָוויסק, און עס זיינען אָנגענומען געווארען פּראָטעסט־רעזאָלוציעס.

„מיט׳ן געזאַנג פון „התקוה" איז דער מיטינג אויפגעלייזט געווארען."

אויך אין דער צייט ווען די ענגלישע מאַכט האָט (אין יאָר 1939) פאַר־עפענטליכט דעם „ווייסען פּאַפּיר" מיט זיינע גזירות אַקעגען ישוב האָט וואָל־קאָוויסק געשטורעמט מיט אויפרעגונג און פּראָטעסט.

אָט אזוי האָט אין וואָלקאָוויסק געברויזט אַ פיל־פאַרביגע ציוניסטישע טעטיגקייט. ס׳איז ניט געווען קיין איין צווייג פון דער ציוניסטישער וועלט־

באַוועגונג וואָס האָט ניט געהאַט קיין אָפּטיילונג אין וואַלקאָוויסק, און די וואַלקאָוויסקער אידישע באַפעלקערונג איז געווען רייך אין שאַפענדע און פּראָדוקטיווע עלעמענטן אויפֿן געביט פון קולטורעלער און ציוניסטישער טעטיגקייט.

ס'איז דאָ כדאי צו דערמאָנען דאָס הויז וואו ס'האָט זיך אין די יאָרן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה קאָנצענטרירט די אזוי־פּאַרצווייגטע חלוצי־שע, קולטורעלע און אַרגאַניזאַציאָנעלע ציוניסטישע טעטיגקייט פון וואַלקאָ־וויסק — דער „ב י ת ־ ל ח ם " אויפֿן שוהל־הויף. די געביידע איז נאָך פריהער אויפגעשטעלט געוואָרען דורך דעם באַוואוסטען וואַלקאָוויסקער נדבן נחום העלער. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און באַלד נאָך יענער מלחמה האָט דער בנין געדינט אַלס אַ ביליגע קיך פאַר דער אַרימער אידישער באַפעלקערונג פון וואַלקאָוויסק, ספּעציעל פאַר די אָרימע קינדער. די קיך איז דאַן אונטערגעשטיצט געוואָרען דורכ'ן „דזשאָינט" און דורך פריוואַטע אידישע נדבנים. דער דאָזיגער בנין איז געווען אין אָנהויב אונטער דער אויפזיכט פון לייב העלער (ברודער פון נחום העלער) און דער־נאָך פון אהרן ליפשיץ (נחום העלער'ס שוואָגער). די גאַנצע געביידע איז שפּעטער איבערגעגעבן געוואָרען דער ציוניסטישער באַוועגונג. אין איר האָבען זיך קאָנצענטרירט די ביוראָס פון קרן קיימת, קרן היסוד, די אַלגעמיינע „החלוץ"אַרגאַניזאַציע, די ציוניסטישע יוגענד־אַרגאַניזאַציע „גורדוניה", די „השומר־הצעיר"־אַרגאַניזאַציע, די וואַלקאָוויסקער אָפּטיילונג פון ארץ־ישראל אַמט אין פוילען, די עפענטליכע העברעאישע „תרבות"־ביבליאָטעק, און פילע אַנדערע ציוניסטישע אינסטיטוציעס און אַרגאַניזאַציעס. דאָרט האָט שטענדיג געברויזט מיט אַ פול־בלוטיג ציוניסטיש לעבען.

וואַלקאָוויסק איז אָפט באַזוכט געוואָרען דורך די גרעסטע ציוניסטישע פירער פון ארץ־ישראל און פון אנדערע לענדער, וועלכע פלעגען אַהין קומען האַלטען רעדעס לטובת די נאַציאָנאַלע פאָנדען און דעם ציוניסטישען אי־דעאַל, און זיי האָבען שטענדיג צוגעצויגען אַ גרויסען ענטוזיאַסטישען עולם. אין דעם גרויסען בראָך וואָס האָט געטראָפען דאָס פוילישע אידען־טום איז אויך דאָס קאָכעדיגע וואַלקאָוויסקער ציוניסטישע לעבען אָפּגעמעקט געוואָרען פון גאָט'ס ערד.

דער וואָלקאָוויסקער „בונד"

באַזירט אויף דער אינפאָרמאַציע וואָס איך האָב באַקומען פון ביילע רבקה קושניר־כהן (טאָכטער פון בערעל שמחה'ס), היימאַן שאַלקעס (כהן), משה־קע כתריאל'ס (זאיץ) און שמואל ראַטבאַרט (כודאַזשניק)

דער „בונד" האָט אין דער וואָלקאָוויסקער אידישער געזעלשאַפטליכקייט געשפילט אַ אָנגעזעהענע ראָלע. אין יאָר 1939, קורץ פאַר'ן לעצטען וועלט־קריג, האָט דער „בונד", אין די וואָהלען צום וואָלקאָוויסקער שטאָט־ראָט, געצויגען בייַ אַ דריי טויזענט שטימען, און ס'זיינען דאָן דערוועהלט געוואָרען דריי בונדיסטישע ראָטמענער: ש. ראָוויצקי, יצחק מערקין (דער לערער) און ל. שלאָסבערג (פון דער ציגעלניע). די פאָרשטעהער פונ'ם „בונד" אין דער קהלה זיינען געווען: ש. לעוו, דער קצב שעוואכאָוויטש און ליפשיץ. דער „בונד" האָט געהאַט אין וואָלקאָוויסק אַ אייגענעם לאָקאַל און אָנגעפירט אַ פיבערהאַפטע געזעלשאַפטליכע טעטיגקייט — אָרגאַניזירט פאָרזאמלונגען, לעקציעס, אָוונדען, דיסקוסיעס, אויספלוגען, א. אַז. וו.

ס'האָבען אויך אין די לעצטע יאָרען פאָר'ן צווייטען וועלט־קריג עקזיסטירט ביים וואָלקאָוויסקער „בונד" די בונדיסטישע יוגענד־אָרגאַניזאַציע „צוקונפט", די בונדיסטישע קינדער־אָרגאַניזאַציע „סקי"פ" און דער בונדיסטישער ספּאָרט־פאָראיין „מאָרגענשטערן". אָט די אַלע בונדיסטישע גרופּירונגען זיינען געווען זעהר טעטיג אויפ'ן קולטורעלען און געזעלשאַפטליכען געביט.

די געשיכטע פון דעם וואָלקאָוויסקער „בונד"

די געשיכטע פונ'ם „בונד" אין וואָלקאָוויסק איז ענליך צו דער געשיכטע פון „בונד" אין הונדערטער שטעט און שטעטלעך פון פוילען און ליטע. אָנהויבענדיג אין אָנפאַנג פון דעם צוואַנציגסטען יאָרהונדערט אַלס אַ קליינער „קרחשאַק" (קרייזעל), האָט ער זיך שפּעטער צעוואַקסען אין אַ מעכטיגער אָרגאַניזאַציע מיט אַ פּאַרטייגטען פאָרטיי־אַפּאַראַט, וואָס האָט אַרויפגעלייגט זיין שטעמפּעל אויפ'ן לעבען פון אַ באַדייטענדען טייל פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער באָפעלקערונג. ס'איז דעריבער, לויט אונזער מיינונג, כדאי דאָ צו געבען אַ קורצען איבערבליק איבער דער גרינדונג און אָנטוויקלונג פונ'ם וואָלקאָוויסקער „בונד".

ביים סוף פונ׳ם ניינצעהנטען יאָרהונדערט האָט וואָלקאָוויסק געצעהלט אַ פּאָר הונדערט אידישע ארבייטער; אַ טייל פון זיי איז געווען באַשעפטיגט אין יאַנאָווסקי׳ס טאַבאַק־פאַבריק, אין די ביער־ברויערייען, אין בלאָכ׳ס גאַרבאַרניע, און אַ טייל איז באַשטאַנען פון געזעלען — לערן־אינגלעך ביי שוסטערס, שניידערס און אנדערע בעלי־מלאכות. דער צושטאנד פון די אַרבייטער און געזעלען איז געווען אַ טרויעריגער. אמת, די געזעלען זיינען כאָטש געווען זיכער מיט זייער אָרימען מאָלצייט, וואָס זיי האָבען באַקומען ביים מייסטער, אָבער די צרה איז געווען וואָס דער מייסטער האָט זיי באַטראכט, איבערהויפט אין די ערשטע יאָרען, ווי שיק־אינגלעך. זיי האָבען געדאַרפט רייניגען דאָס הויז, ארויסהעלפען דער בעל־הבית׳טע אין איר הויז־ווירטשאפט, פאָלגען אַ גאנג און טאָן כל׳ערליי שוועכע אַרבייטען איידער דער בעל־מלאכה האָט זיי אָנגעהויבען לערנען דעם פאַך. דערצו האָבען נאָך די געזעלען געמוזט ארבייטען שבת־צו־נאַכטס. גלייך נאָך הבדלה, ווען מען האָט אין די בתי־מדרשים אָפּגעדאָווענט מעריב, פלעגען זיך די געזעלען מיזען אומקערען, ווי דער רשע אין גיהנום, אין די פינסטערע וואַרשטאַטען. איך דער גורל פונ׳ם אַרבייטער איז ניט געווען קיין פיל בעסערער. אויך ער פלעגט דאַרפען אָפּפינסטערען לאַנגע שטונדען יעדען טאָג פאַר אַ קלאָגע־דיגען געהאַלט.

דער קאַמף פון די לערן־אינגלעך מיט די בעלי־מלאכות

נאָך דער ענטשטעהונג פון „בונד" — אין ווילנע אין יאָר 1897 — הויבט אָן דער אידישער אַרבייטער אין וואָלקאָוויסק צו דערוואַכען. עס דערגעהען צו אים גרוסען וועגען אַרבייטער־סטרייקען אין די גרויסע שטעט. אין די זומער־חדשים קומען אַראָפּ קיין וואָלקאָוויסק פון ווילנע און פון אַנדערע שטעט סטודענטען, לערער און סתם אינטעליגענטען, וואָס זיינען געווען פאַרמישט אין רעוואָלוציאָנערע טעטיגקייטען, און זיי הויבען אָן אַ אויפקלערונגס־אַרבייט צווישען די האַרעפאַשניקעס און דערמוטיגען זיי צו קעמפען פאַר בעסערע אַרבייטס־באַדינגונגען און אַ העכערען לוין און וועקען צווישען זיי דעם קלאַסען־באַוואוסטזיין.

דער ערשטער סטרייק אין וואָלקאָוויסק איז אויסגעבראָכען אונטער דעם

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 157

א גרופּע „בונד"־טוער אין יאָר 1905

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצען: הערשעל צוקערמאַן, זיידעל דער איינבינ־דער, יוסף קאַפּיטאַן (ליקאָווסקי), משה יאָסיל דער קירזשנער, מיכאל זאַן־מאַזיע; צווייטע רייהע, שטייענ: משה כתריאל׳ס (זאַיעץ), בעריל קאַרפאָוויטש, חיים שאלקע (כהן), משה׳קע דער ביין־טאָקער, ישראל דער שלאָסער (פון דער נייער געסעל).

לאָזונג: „אַרונטערנעמען די שבת־צו־נאַכטס'ען"! די בעלי־מלאכות האָבען אָבער ניט געוואָלט נאָכגעבען און האָבען באַקעמפט די אָנפירער פון סטרייק, איניגע פון די „שטאַרקע" יונגעלייט אין שטאָט האָבען געהאָלפען די בעלי־מלאכות און האָבען אָנגעבראַכען די ביינער פון די „בונטאָוושטשיקעס". אָזאַ מין געשלעג איז אינמאָל אויסגעבראַכען אין פאָליש פון דער שוהל ביי „נתנה תוקף". אָבער די יונגע אַרבייטער האָבען זיך צוגעגרייט און אַראָפּ־געבראַכט הילף פון די אַרומיגע שטעטלעך און גובר געווען די בעלי־מלאכות מיט זייערע העלפער די „שטאַרקע". אַ טייל פון די „שטאַרקע" האָט דאַן חרטה געקראָגען און צוגעשטאַנען צו די יונגע „בונטאָוושטשיקעס". סוף־כל־סוף האָבען די געזעלען געוואונען זייער קאַמף און די אַרבייט אין שבת־צו־נאַכטס'ען איז בטל געוואָרען.

דער דאָזיגער זיג האָט דערמוטיגט די וואָלקאָוויסקער אידישע אַרבייטער און זיי האָבען זיך אָנגעהויבען אָרגאַניזירען אויף אַ ברייטען מאַסשטאַב. ס'האָט זיך גראָד געמאַכט, אז ס'איז דעמאָלט ארונטערגעקומען קיין וואָלקאָוויסק אַ סטודענט פון ווילנע, חיים נעמזער, וועלכער האָט צוליב די צאַריסטישע גזירות פאַרלוירען די מעגליכקייט פאָרצוזעצען זיין שטודיום אין דאָרטיגען אוניווערזיטעט. ער איז געוואָרען אין וואָלקאָוויסק אַ לערער פון רוסיש. ער האָט זיך אריינגעוואָרפען מיט לייב־און־לעבען אין דער אַרבייט פון אָרגאַניזירען די אידישע אַרבייטער און ער איז געוואָרען דער פירער פון דעם וואָלקאָוויסקער „קרוזשאָק".

אָנהויב פון „קרוזשאָק"

דער „קרוזשאָק" האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו אָרגאַניזירען די ארבייטער — סיי די וועלכע האָבען געאַרבייט ביי פאָרשיידענע בעלי־מלאכות אָן סיי די וועלכע האָבען געאַרבייט אין די פאָר פאַבריקען וועלכע זיינען דעמאָלסט געווען אין שטאָט — און זיי צו דערציהען אַלס באוואוסטזיניגע מענשען צו קעמפען פאַר אָנשטענדיגע לעבענס־באַדינגונגען פאַר זיך און פאַר אַ בעסערער צוקונפט פאַר דער גאַנצער מענשהייט.

די גרינדער פון „קרוזשאָק" האָבען געשטרעבט ניט נאָר צו פאַר־בעסערען די מאַטעריעלע לאָגע פון די אַרבייטער נאָר אויך אויפצוהויבען די אַרבייטער אויף אַ העכערער גייסטיגער שטופע און פאַרשפרייטען צווישען זיי בילדונג און אויפקלערונג. צו דעם צווועק האָבען זיי געגרינדעט אַ ביב־ליאָטעק, אין וועלכער ס'האָבען זיך געפונען פאַרשיידענע בעלעטריסטישע ווערק און אויך פאָפולער־ווייסענשאָפטליכע און פאָליטישע ביכער און בראָשורען — לעגאַלע און אומלעגאַלע. אין יענער צייט, אין אָנהויב פון'ם

א גרופּע חברות פון „בונד" אין יאָר 1917

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: מייטע פּעקאַרסקי, ראָזיע פּאָנאַר, גיטעל באַיער, חאַמקע לעוי, לאה־קע ראַביץ; שטיין: פּעשע קאַפּלאַן, (דוד הירשעלס), איטקע פון פּאַרזעוויץ, ראָזע לעוויט.

צוואַנציגסטען יאָרהונדערט, האָט די ביבליאָטעק געדינט ווי אַ גוט מיטעל אויף צו־צוציהען קאַנדידאַטען פאַר דער ארבייטער־באַוועגונג. די אָנפירער פון דער ביבליאָטעק פלעגען אין אָנפאַנג געבען די נייע לעזער ביכער פון אלגעמיינעם אינטערעס — ראָמאַנען און דערצעהלונגען פון זשול ווערן, טענענבוים און אַנדערע — און שפּעטער, נאָכדעם ווי מען האָט זיך צוביס־לעכווייז באקאנט מיט'ן כאַראקטער און גייסטיגען ניוואָ פון די לעזער, האָט מען זיי אָנגעהויבען געבען מער ערנסטע ביכער פון אַ סאָציאַליסטישען און רעוואָלוציאָנערען כאַראקטער, און אויך אומלעגאַלע בראָשורען וואָס דער „בונד" האָט אַרויסגעגעבען. נאָכדעם ווי מען האָט זיך איבערצייגט, אַז דער לעזער איז אַ באַוואוסטזיניגער און פאַרטרויאונגסווערטער מענש, האָט מען אים אַריינגעצויגען אין „קרוזשאָק" און אים איינגעלאַדען צו די געהיימע אָוונטען, מיטינגען און ערשטען־מאַי פאַרזאַמלונגען, וואָס דער „קרוזשאָק" פלעגט איינאָרדענען — זומער אין וואַלד און ווינטער אין באַשטימטע הייזער. אויף די דאָזיגע פאַרזאַמלונגען האָט מען זיך אויך אונטערהאַלטען, געזונגען „די שבועה" און פאַרשיידענע אַנדערע רעוואָלוציאָנערע און פאָלקס־לידער און די דאָן באַזונדערס פּאָפּולערע לידער: „דאָרטען אין ווינקעל, אין נאַסען קעלער" און „דער געזאַלצענער ים פון מענשליכע טרערען".

די טויער פון „קרוזשאָק"

דער פאַרוואלטונגס־קאָמיטעט פון וואָלקאָוויסקער „קרוזשאָק" איז באַ־שטאַנען פון זיבען ביז עלף מענשען, און יעדער איינער פון זיי האָט גע־האָט אונטער זיין אויפזיכט צוגעהערט פון׳ם „קרוזשאָק" אויף וועלכע ער האָט געדאַרפט אויפפאַסען און זיי דערציהען פאָליטיש און געזעל־שאַפטליך.

די ערשטע גרינדער פון דעם „בונד"־קרוזשאָק זיינען געווען יודעל ליקאָווסקי און זיין ברודער יוסף (קאָפיטאַן), משהיקע זאַקראַי (פייוועל דעם שוחט׳ס זוהן), ביילע רבקה (טאָכטער פון בערעל שמחה׳ס), בערעל קאַר־פאָוויטש, יאַנקעל לעווין (זוהן פון „ציפע די זיסע") און ראַזע איינהאָרן.

גאָר פון אָנהויב איז די פאַרוואלטונג באַשטאַנען פון אכט מענשען און דער „קרוזשאָק" האָט דאַן געצאָהלט אַ דרייסיג מיטגלידער. שפעטער האָט זיך דער „קרוזשאָק" פאַרברייטערט און געצאָהלט אַרום 70־80 מענשען. צווישען זיינע אַקטיווע חברים זיינען געווען: חיים נעמזער, משה כתריאלים (זאַיעץ), חיים שאַלקעס (היימאַן כהן), משה דער טאַקער, ישראליקע דער שלאָסער, הערשעל צוקערמאַן, זיידעל דער איינבינדער, משה יאָסעל דער קירזשנער, מיכאל זאַן־מאַזיע, מאָטעל חנה סאָשעס, יאָסעל (פאַפיאָלים זוהן), וועלוועל דער בעקער, ידידיה דער בעקער, יאַנקעל דער סטאָליער, סימע חייקעלים, משה נאַכעס (לאָפין דעם עקספעדיטאָר׳ס זוהן), דוד באַגאַמילסקי (כתריאל דעם בעקער׳ס זוהן), שמואל כודאָזשניק, באַדאַני (דעם בלעכער׳ס טאָכטער), חייקע דעם שלייפערס, דוואָשקע, באַבעלע אַדעף (לייזער חיים׳ס טאָכטער), פערעל לעוו (דעם ביאַליסטאָקער בעקער׳ס טאָכטער), אברהמיעל אַדעף (לייזער חיים׳ס זוהן), שלום באַראַשיעס זוהן, הערשעלע (באַנטשע דעם שוסטער׳ס זוהן), ליטמאַן (מענדעל דעם בעקער׳ס זוהן), הערשעל ראַסקין, דער יונגער ל. שלאָסבערג (פון דער ציגעלניע), יאַנקעל דער שוואַרצער, חנא גלאָק, מענדעל ניסן (דעם שוחט׳ס זוהן), דוד איינהאָרן, זיידעל פיין־זילבער, גאָלדע פאָפּעס, קיילע (דוד הערשעל׳ס טאָכטער), חאַסיע סאָלמאַן, ביילקע דעם חסידס, ידידיה מאַרגאָליס, משה טשאָפער, בעריל דזשיק, איטשע ניעזשיק, יאַנקעל ליפשיץ, און אַנדערע.

אָט די מיטגלידער פלעגען זיך פון צייט־צו־צייט פאַרזאַמלען אין פאַר־שיידענע הייזער און דאָרט אָפהאַלטען זייערע מיטינגען. צווישען די פאַר־זאַמלונגס־פלעצער דאָרפען דאָ דערמאָנט ווערען די הייזער פון: די ליקאָווסקיס (חנה פרידע׳ס זיהן, וואָס האָבען געוואוינט אויף דער בריטער גאַס), ביילע רבקה (בערעל שמחה׳ס טאָכטער), דער לערער בערעל קאַרפאָוויטש (וועלכער האָט געוואוינט אויף דער „סאלקע", ביי בערעל

קאָמיטעט פון יוגענד-בונד „צוקונפט" אין יאָר 1927

רעכטס צו לינקס, זיצנדן: דער זאַבעלינער, ראָזע וולאָסקי, יודעל סטאָלאָוויצקי, יאַנקעל רובינשטיין (דעם שלאָסער׳ס), רייזעל, חנה אירמעס, שמעון לעוו (יהודה הירש דעם קצב׳ס); שטייענדיק: חנא פאַלקאָוויטש (דער שניידער), שמואל פאַשינקער.

קישניר אין סלוצקי׳ס געסעלע), און אויך צייטענווייז אין דער „תפארת בחורים" שוהל. די דאָזיגע געהיימע פאַרזאַמלונגען זיינען געווען באַקאַנט אַלס די „סכאָדקעס".

זומער־צייט פלעגען די געהיימע פאַרזאַמלונגען פאָרקומען אין זאַמקאָווען וואָלד, און אַמאָל — אויפ׳ן „מאַיאַק". די דאָזיגע פאַרזאַמלונגען פלעגען תמיד באַוואַכט ווערען פון אַ ספעציעלער גרופּע חברים, וועלכע זיינען געווען גוט באקאנט מיט אַלע שטעגלעך און וועגלעך פון דער אומגעגענד, כדי צו פאַרמיידען די אויפמערקזאמקייט פון פרעמדע מענשען, און מען איז שטענדיג געווען גרייט אין פאַל פון אַ מסירה זיך אריסצודרעהען פון די פאָליצייאישע הענט. די פאַרזאמלונגען פלעגען אַממערסטען אָפּגעהאַלטען ווערען אין די נאָכמיטאָגס פון די שבתים און יום־טובים. אין וואָלד אויפ׳ן גראָז פלעגט מען אָפטמאָל זיך קענען צוהערען צו פייערדיגע רעדעס, וואָס האָבען געטראָגען אַ אויפקלערונגס־כאַראַקטער און אין וועלכע מען האָט די חברים אינפאָרמירט וועגען סטרייקען, זעלבסטשוץ און בכלל וועגען דער טעטיגקייט פון „בונד".

אויף די געהיימע פאַרזאמלונגען פלעגען אויך אויסגעאַרבייט ווערען

מיכאלעוויטש־קרייז ביים יוגענד בונד „צוקונפט"

רעכטס צו לינקס, זיצנדיג: יאַנקעל לעוו, יאַנקעל פּערעמינסקי, פריידלין פּערעמינסקי, יאַנקעל רובינשטיין (דער שלאָסער), יאַנקעל פּאַשינקער, פריידלין רובינשטיין, יודעל זלאָטניצקי, פּרוי פּאַשינקער, באַיער.

די פּלענער ווי צו באַפּאַלען רעגירונגס־קאָנטראָלירן און שנאַפּס־מאָנאָפּאָלען און עסקספּראָפּריאירן געלט, כדי צו האָבען מיט וואָס אָנצופירען די רעוואָלוציאָנערע אַרבייט. אָזאַ מין איבערפאַל איז איינמאָל דורכגעפירט געוואָרען אין איזאַבעלין. מען האָט איבערגעשניטען די טעלעפּאָן־דראָטען אויף די כלופּעס און דורכגעפירט די עקספּריאָפּריאַציע.

מען האָט איינמאָל ארעסטירט פּאָר פּאָליטישער טעטיגקייט בערעל זששיקיען. האָבען די מיטגלידער פון „קרוזשאָק" אין אַ פינסטערער נאַכט אַרומגעזעגט די אייזערנע שטאַנגען פון דער תפיסה, אַרויסגענומען בערל'ען און אים אויסבאַהאלטען בייַ ביילע רבקה'ן אין הויז. די מאַכט האָט דורכגעפירט זוכונגען אין פילע פאַרדעכטיגע הייזער. קאַרעיעוו, דער באַקאַנטער פּאָליציסט באַגלייט פון זשאַנדאַרען, האָט אויך געמאַכט אַן „אָבלאָווע" אויף ביילע רבקה'ס הויז צו זוכען דעם אַרעסטאַנט. אָבער בערעל, פּאַרשטעלט אַלס אַ אַלטע אידענע, האָט זיך אַרויסגערוקט דורך אַן אַנדער טיר און איז נעלם געוואָרען.

ס'פלעגט זיך אויך מאַכען, אז חברה פלעגט באַפּאַלען די קאָנוואָיען

סקיפיסטען יוגענד אַרגאַניזאַציע ביים „בונד"
אויפֿן בילד געפינט זיך יאַנקעל רובינשטיין, דער פיהרער פון „בונד".

וועלכע האָבען געפירט אַרעסטירטע רעוואָלוציאָנערען, זיי באַשאָטען די פּנימ'ער מיט טאָבאַק — און אין דער בהלה, וואָס איז אַנטשטאַנען, באַפרייט די אַרעסטאַנטען.

אין אָקטאָבער 1905 — ווען גאַנץ רוסלאַנד האָט געפיבערט מיט רעוואָלוציאָנערער טעטיגקייט און אלע רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען האָבען געפיערט דעם טאָג פון 18טען אָקטאָבער, האָבען זיך די וואָלקאָוויסקער בונדיסטען איך געגרייט צו אַרגאניזירען אין יענעם טאָג אַ גרויסע דעמאָנסטראַציע. ס'האָט זיך גראָד געמאַכט, אז ס'איז דעמאָלסט געשטאַרבען אַ חבר פונ'ם „קרוושאָק" — יאָסעל קישקע. דער „קרושאָק" האָט באַשלאָסען צו פאַרוואַנדלען די לויה פון זייער חבר אין אַ גראַנדיעזער מאַניפעסטאַציע. ביילע רבקה (בערעל קושניר'ס טאָכטער) האָט ספּעציעל אויפגענייט צוויי פאָנען — אַ שוואַרצע און אַ רויטע. יודעל ליקאָווסקי איז געווען דער מספּיד און האָט געהאַלטען אַ פלאַם־פייערדיגע רעדע. די קראָמען זיינען אלע געווען פאַרמאַכט און מאַסען־מענשען האָבען זיך באַטייליגט אין דער גרויסער לויה — וועלכע איז געבליבען אויף אַ לאַנגער צייט אין זכרון פון די וואָלקאָוויסקער איינוואוינער.

מאַניפעסטאַציע פון 1טען מאַי מיט דער באַטייליגונג פון „בונד"

אַ שטארקען שטופּ פאַראויס צו דער אַנטוויקלונג פון וואָלקאָוויסקער „בונד" האָט געגעבען דער באַזוך פונ'ם פאַרטרעטער פונ'ם צענטראַל־קאָ־מיטעט פון „בונד" וולאַדעק — „דער יונגער לאַסאַל", וואָס זיין פאַרטראָג אין פאָלאַקאָוו־לעוו'ס בית־המדרש האָט געמאַכט אַ שטאַרקען אייndרוק.

דער „בונד" פאַר'ן צווייטען וועלט־קריג

יאָרען זיינען פאַרבייַ. אין וואָלקאָוויסק זיינען אויפגעשטעלט געוואָרען אַ שלאַכט־הויז און אַ פלייש־קאָנסערוון פאַבריק. ס'זיינען צוגעקומען הייזער, בגינים, מיהלען, ציגעלניעס, וואַרשטאַטען, זעג־מיהלען, און די צאָל אידישע ארבייטער און האַרעפאַשניקעס איז געוואָקסען, און מיט זיי איז אויך גע־וואָקסען דער „בונד".

צווישען די פירער און אַקטיוע טוער פונ'ם וואָלקאָוויסקער „בונד" אין די לעצטע יאָרען פאַר'ן צווייטען וועלט־קריג זיינען געווען: יאַנקעל רובינ־שטיין (**יודעל דעם שלאָסער'ס זוהן**), שמואל פּאַשינקער, אברהם מאַרקוס, מ. זעליוואַנסקי, בערעל פאַלקאָוויטש, שמעון לעוו (**יהודה דעם קצב'ס אַ זוהן**), יאַנקעל לעוו, יצחק מערקין, ל. שלאָסבערג, ש. ראָוויצקי, חנא פאַל־

די בריטע גאס
(לעבן דער צערקוע)

קאוויטש, דער זאבעלינער, ראזע וולאסקי, יודעל סטאלאוויצקי, חנה אירמעס, אבא שטומער און יאנקעל פערעמינסקי.

***

דער וואלקאוויסקער „בונד" איז, ווי געזאגט, געווען זעהר טעטיג אין די יארען וואס צווישען ביידע וועלט־מלחמות, און ער האט אפט ארונטער־געבראכט רעדנער פון ווילנע און וואַרשע, געפייערט אויף אַ שעהנעם אופן די ארבייטער יום־טובים און די „בונד"־יובילעאומס. אין וואלקאוויסק זיינען אויך פון צייט־צו־צייט פאַרגעקומען ראַיאַן־צוזאַמענפאַרען פון דעם „בונד". דער וואלקאוויסקער „בונד" האט געברויזט מיט לעבען און אקטיוויטעט און ער פלעגט איינארדענען אפטע קאנצערטען, פארלעזונגען, אוועניטען און אונטערגעגאנגען צוזאמען מיט דער גאנצער וואלקאוויסקער אידישער באפעלקערונג.

סאָציאַל־מעדיצינישע אַנשטאַלטען אין וואָלקאָוויסק

חברה "לינה"

„חברה לינה" איז געווען איינע פון די עלטסטע געזעלשאַפטען, וואָס האָבען עקזיסטירט אין וואָלקאָוויסק שוין זייט דעם אָנהויב פונ׳ם איצטיגען יאָרהונדערט. די חברה פלעגט שיקען, ווי איר נאָמען באַווייזט, „לינות" אין הייזער פון קראַנקע מענשען, ד. ה. מען פלעגט שיקען איבערצונעכטיגען צו קראַנקע צוויי מענשען — 2 מענער, אויב דער קראַנקער איז געווען אַ מאַנספּאַרשוין, און 2 פרויען, אויב דער חולה איז געווען אַ פרוי — כדי צו באַדינען און דערמוטיגען די קראַנקע און געבען אַ געלעגענהייט די בני־בית זיך אויסצורוהען און כאָפּען אַ דרעמעל.

איינע פון די הויפּט־טעטיגקייטען פון דער „חברה לינה" איז געווען דאָס גרינדען פון אַ „ליאָדאָווניע", דאָס הייסט, אַ פּלאַץ אויף צו האַלטען אייז אַ גאנץ יאָר (אויך אין די הייסע זומער־חדשים) און אויסטיילען דאָס אייז צו די יעניגע קראנקע, וועלכע האָבען זיך אין דעם געניטיגט. אין אָנפאַנג האָט מען געדונגען אַ „ליאָדאָווניע" ביים אַדוואָקאַט, ה׳ ישראל אפרת, און שפּעטער האָט מען אויפגעבויט אַן אייגענע „ליאָדאָווניע" אין דעם מצרים־געסעל, ניט ווייט פון דער ברייטער גאַס. די „חברה לינה" האָט אויך געהאַט אַביסעל „כלים", וואָס זי פלעגט אויסלייהען צו די קראַנקע: אַ פּענכער (פּאַר אייז), טערמאָמעטערס, קליסטירס, באַנקעס און פלעשער אויף צו האַלטען הייס וואַסער. ווי עס גיט איבער הרב זלמן קורץ, האָבען די כלים זיך געפונען ביי חנא דעם מלמד, וועלכער איז אויך געווען אונטער־שמש אינ׳ם מויער־בית־המדרש. ער האָט געוואויגט אין שוהל־הויף און איז געווען זעהר אַ גוטער מענש, ממש „אָהן אַ גאַל". ביי חנא׳ן איז געווען די רשימה פון די מיטגלידער פון דער „חברה לינה" און חנא פלעגט אַנ־זאָגען יעדען וועמעס רייהע עס איז געווען צו געהן נעכטיגען צו אַ חולה. אויב עס זיינען געווען אַזעלכע, וועלכע פלעגען צוליב עפּעס אַ סיבה ניט קענען, אָדער ניט וועלען געהן נעכטיגען, פלעגט דאָן חנא אליין אויספילען זייער פּלאַץ און זיצען ביי די קראַנקע, אַזוי, אַז עס פלעגען אַמאָל אוועק

אייניגע וואָכען נאָכאנאנד וואָס חנא האָט ניט געגעכטיגט ביי זיך אין דער היים, נאָר פלעגט פארברענגען ביי קראנקע. ס׳זיינען געווען עטליכע בעלי־בתים, וועלכע זיינען געווען איבערגעגעבען דער דאָזיגער אינסטיטוציע, אָבער חנא איז געווען איר הויפט־עסקן. ס׳איז אויך געווען זעהר טעטיג אין דער חברה נחום האַלפערין, דער לערער.

די כלים פלעגט מען אַנטלייהען אויף אַ משכון — אַ זילבערנעם לעפעל, אַ בעכער, אָדער געלט — און חנא פלעגט אַלעס פארשרייבען.

צבי ליבאָוויץ (וואוינט איצט אין ראשון־לציון, ארץ־ישראל), וועלכער איז געווען טעטיג אין דער וואָלקאָוויסקער „חברה לינה" און איז אַ שטיק צייט געווען דער סעקרעטאַר פון דער חברה, האָט אונז צוגעשיקט אינ־טערעסאַנטע זכרונות וועגען דער פערזענליכקייט פון בנימין טל־ומטר און זיין איבערגעגעבענקייט צו דער „חברה לינה".

ניאָמע „דער אָגענט" (בנימין טל־ומטר) איז געווען אַקטיוו אין כאָ־לאָדאיסקען בית־המדרש, און אויך ער, פונקט ווי חנא דער שמש, האָט אַוועקגעגעבען זיין פרייַ צייט פאַר דער „חברה לינה". ער פלעגט בא־שטעלען די מענשען (צוויי ווי געוועהנליך) צו נעכטיגען ביים קראַנקען. אַרום 11־12 ביינאַכט פלעגט ער קומען זעהן, צי די מענשען זיינען דאָ אויף זייערע פלעצער. אויב איינער פון זיי פלעגט ניט קומען, איז ער אים געגאַנגען אויפוועקען אינמיטען דער נאַכט, און אויב יענער האָט ניט גע־וואָלט געהן אָדער ניט געקענט געהן, פלעגט ער מוזען באַצאָלען פאַר דער נאַכט, כדי מען זאָל קענען דינגען אַן אַנדער מענשען אויף זיין פלאַץ. אויב עס פלעגט אים געלינגען צו קריגען פריי, אָהן געלט, אַן אנדער מענשען, פלעגט ער דאָס געלט אויסגעבען אויף כלים פאַר קראַנקע. ער פלעגט אָנפילען אַ קעלער אייז פאַר׳ן זומער — לטובת די קראַנקע. ער די באַדערפעניש פון אייז איז אָבער געשטיגען און דער גרויסער קעלער, וואו ער פלעגט אריינפירען דאָס אייז, איז ניט געווען גרויס גענוג צו ענטהאַלטען דעם נויטיגען זאָפאָס פון אייז, האָט ער צונויפגעזאַמלט געלט און אָפגעקויפט אַ פלאַץ אין דעם מצרים־געסעל (לעבען דער בריטער גאס). ער האָט זיך דאָן ארויסגעלאָזען אויף אַ פוהר אין די שטאָט־געגענטען און האָט צונויפגעקליבען שטיינער, וואו ער האָט זיי נאָר געפונען, און אויף דעם דאָזיגען פלאַץ האָט ער אויסגעבויט אַ גרויסען און טיפען קעלער, וועלכען ער האָט אָנגעפילט מיט איבער פינף הונדערט פוהרען אייז.

דער ווינטער נאָכ׳ן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועו די דייטשען זיינען אריין קיין וואָלקאָוויסק, איז געווען זעהר אַ מילדער. דער טייך איז ניט פאַרפרוירען געוואָרען, דאָס וועטער איז געווען זעהר שעהן,

די בוימער האָבען ממש געבליהט און מענשען האָבען געאַרבייט אין די פעלדער. ניאָמע טל־ומטר איז דאָן געווען זעהר שטאַרק באַזאָרגט וועגען אייז פאַר'ן קומענדיגען זומער. ער איז פשוט אויסגעאַנגען פון זאָרג. ער האָט שוין געטראַכט וועגען קויפען אַן אייז־מאַשין, אָבער ער האָט ניט גענאָט די געלט־מיטלען פאַר דעם צוועק. פלוצים זיינען אָנגעקומען אייניגע קָעלטערע טעג, וועו די פליטקע וואָסערען אין די וועלדער זיינען געפרוירען געוואָרען, האָט ער זיך דאָן ענערגיש געמומען צו דער אַרבייט. ער איז אַרום־געפָּרען מיט אַ פוהר און אין אַ קורצער צייט האָט ער אָנגעפילט דעם גרויסען קעלער מיט אייז פאַר די קראָנקע אויפ'ן זומער.

אין דער צייט, וועו ניאָמע איז געווען טעטיג אין דער „חברה לינה", האָט ער דעם דאָזיגען אָנשטאָלט אוועקגעשטעלט אויף אַ גרויסער הויך. אויסער דעם וואָס די קראָנקע פלעגען דאָרט באַקומען פריי זייערע רע־צעפטען, פלעגען זיי אויך קריגען אַלס צוגאָב נאַראַהאָפטע פראָדוקטען, ווי מילך, פוטער, צוקער א. אַז. וו.

אָט די דאָזיגע גרויסע אַרבייט האָט ער געטאָן בלויז לשם מצוה און האָט קיינמאָל פאַר דעם קיין לוין ניט באַקומען. אויף דער עלטער איז ער אָפּגעפאָרען קיין ארץ־ישראל, וואו ער האָט זיך באַזעצט אין ירושלים. אויך דאָרט איז ער זיך מתעסק מיט וואויילטעטיגע מעשים, באַזאָרגענדיג די אָרימע קראָנקע מיט די נויטיגסטע באַדערפענישען. ער איז שוין איצט 90 יאָר אַלט און ארבייט נאָך אַלץ לטובת הכלל מיט אלע זיינע כוחות.

„לינת חולים"

מיט דעם אויסברוך פון ערשטען וועלט־קריג איז צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע אינסטיטוציעס פון וואָלקאָוויסק אויך ליקווידירט געוואָרען די חברה „לינה". אויב מען האָט געקענט אויסקומען אָן געווינסע צייט — בלית ברירה, פאַרשטעהט זיך, — אָהן די אַנדערע נויטיגע אַנשטאַלטען, האָט זיך אָבער מער ווי אַלעס געלאָזט פיהלען דער מאנגעל אין מעדיצינישער הילף, צוליב די פיל עפידעמיעס און קראנקהייטען, וואָס האָבען דאָן געהערשט אין אַן אומגעהויערען מאַסשטאַב, אַלס רעזולטאַט פון דער שטענדיגער טויט־שרעק, פאַראָרימונג און מאַנגעל אין לעבענס־מיטלען.

די עסקנים, הרב זלמן קורץ, יוסף רודי און שעפסיל גאָרדאָן, האָבען דאָן באַשלאָסען וויידער אויפצולעבען די „חברה לינה". ס'זיינען צו זיי צו־געשטאַנען נאָך אַנדערע טעטיגע יונגע מיטגלידער: אהרן מארקוס, סיאָמע גאלין, שכנא דוואָרעצקי, מייטשיק צוקערמאַן, ידידיה מרגלית, בערל זילבערמאַן, ליפשיץ (דער ברודער פון בן־ציון ליפשיץ), שמעון לעוו (יהודה הירש, דעם קצב'ס זוהן) — און אין יאָר 1918 האָט די חברה ווידער

פאַרוואַלטונג פון „לינת חולים" נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה

רעכטס צו לינקס ערשטע רייהע, פון אונטען: שלמה׳קע פריי דער שניידער, פוקסמאַן, אברהם קאַגאַנאָוויטש, סיאַמע גאַלין, עזור קאַפּלאַן, גיאַמע סולקאָוויטש; צווייטע רייהע: אַרטשיק מאַרקוס, מיכל זאַן־מאַזיע, שכנא דוואָרעצקי, אברהם שאַלאַחאָוויטש (דער שניידער).

אָנגעהויבען צו פונקציאָנירען אַלס אַ פאַראיין, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען „לינת חולים".

דער נייער קאָמיטעט, וואָס האָט צוגעצויגען פיל יוגענד, האָט איינגע־פירט, אז צו די קראַנקע זאָלען געהן וואַכען פּאָרלעך — אַ בחור מיט אַ מיידעל. מאַנכע בעלי־בתים זיינען אין אָנפאַנג געווען ברוגז אויפֿ׳ן נייעם מנהג, אָבער נאָכדעם ווי מען האָט געזעהן, אז די ארבייט פּראָגרעסירט און ברענגט פיל נוצען צו די קראַנקע, האָט מען צוביסלעכווייז אָנגעהויבען שלום מאַכען מיט׳ן נייעם איינפיר.

די אַקטיוויטעטען פון דער חברה האָבען זיך פאַרברייטערט, און מען האָט קודם־כל איינגעאָרדענט אַן אמבולאַטאָריע, וואו דער ניט־פאַרמעגליכער קראַנקער זאָל פאַר א מינימאלען אָפּצאָל קענען באַקומען אַ מעדיצינישע

דער ערשטער בלימעל־טאָג פֿאַר „לינת־חולים" אין יאָר 1920

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע פון אונטען: באָגאָמילסקי, נח גאָרדאָן (דעם סופֿר׳ס זוהן), שרה כוואַלאָווסקי, חיים ווינשטיין; צווייטע רייהע: זשאָמע שיין, מאַניע גאַנדז, מייטשיק יעלסקי, אַ אומבאַקאַנטע, אַרטשיק מאַרקוס.

דריטע רייהע: קאַפּלאָן, חיה קליאַטשקין, באָבעל מאַראַטשניק, לינע בערג (דעם פּאָד־ריאַטשיק׳ס טאָכטער), סיאָמע גאַלין, שעוואָאַוויטש (פּעלטע דער קצב׳טעס אַ טאָכטער), אַ אומבאַקאַנטע; לעצטע רייהע: אַ אומבאַקאַנטער, אייזיק ווערנער, שכנה דוואָרעצקי, מאַניע סאַוואולסקי, אַ אומבאַקאַנטע, אַ אומבאַקאַנטער, אַ אומבאַקאַנטער, פייגעל גאַליאַצקי, חנה ביאַלסקי, ראָניע פּאָנאַר(?), כהן, פריילין גורעוויטש, חנה שיפּיאַצקי.

עצה פון די אָרטיגע דאָקטוירים. קורץ נאָכדעם איז אויך געגרינדעט גע־ווָארען אַן אַפּטייק ביי דער אמבולאַטאָריע, ווו דער אָרימער קראַנקער האָט באָקומען דעם נויטיגען רעצעפּט אויך פּאַר אַ גאָר קליינעם אָפּצאָל, אָדער אינגאנצען אומזיסט. די הילפֿס פּאַרטיילונג האָט גלייך מיט דער אַנטשטעהונג פון די דערמאָנטע אָפּטיילונגען אָנגענומען אַ מאַסען־כאַראַקטער.

אַ דאַנק דער הילף פון דעם „דזשאָינט" און אַנדערע אינסטיטוציעס פון אַמעריקע, האָט די „לינת חולים"־געזעלשאַפט באָקומען די מעגליכקייט אויסצובריטערען אירע טעטיגקייטען אין אַ באַדייטענדער מאָס. עס איז געשאַפען געוואָרען שטופענווייז אין אַנשטאַלט נאָכ׳ן צווייטען, און די געזעלשאפט איז פארצוויגט געוואָרען אין פיל אָפּטיילונגען.

די אמבולאַטאָריע (דיספענסערי) איז געווען טעטיג טעגליך פון 10

פריה ביז 1 בייטאג. דער מאקסימאלער אפצאל פון די קראנקע איז געווען 1 זלאטע, אין געגענזאץ צו 5 זלאטע פאר א וויזיט ביי א פריוואטען דאקטאר, און פיל קראנקע האבען באמומען באהאנדלונגען אינגאנצען אומזיסט. עס זיינען אין יאר 1927 באהאנדעלט געווארען אין דער אמבולאטאריע 6,441 קראנקע.

די אפטייק איז געווען טעטיג 8 שעה טעגליך, און האט אנגעפירט אן אינטענסיווע ארבייט דורך א פראויזאר און איין געהילף. אין פארלויף פון זעלבען יאר האט די אפטייק ארויסגעגעבען 24,183 רעצעפטען.

וויזיטאציע. — אחוץ דער גרויסער הילפס־טעטיגקייט אין אמבולאטאריע, האט מען אויך באזונדערס געזארגט פאר די אירימע קראנקע, וועלכע האבען ניט געקענט פארלאזען זייער בעט. עס זיינען געשיקט געווארען צו זיי אהיים דאקטוירים, קראנקען־שוועסטער און פעלדשער. פאר די, וועלכע האבען געמוזט, לויט דער פארארדנונג פון דאקטאר, פארען זיך היילען אין א גרעסערער שטאט, זיינען ארויסגעגעבען געווארען איין־מאליגע סובסידיעס אין מזומן.

ציין־קאבינעט. — די דיספענסערי איז געווען טעטיג 3 שעה טעגליך, אונטער דער אנפירונג פון א גוט פראקטיצירטען צאן־ארצט. פיל היילף איז אויך געגעבען געווארען אויף דעם דאזיגען געביט צו די אומפארמעג־ליכע ליידענדע.

די לאבאראטאריע איז געווען טעטיג טעגליך פון 4 ביז 5 שעה און האט באדינט דעם שפיטאל און אויך די גאנצע שטאטישע באפעלקערונג אהן אויסנאם, פארשפארענדיג דערביי פיל צייט און קאסטען, מיט וועלכע עס איז געווען פארבונדען דאס מאכען אן אנאליז, ווייל אין יענער צייט האט מען דאס געמוזט שיקען קיין ביאליסטאק אדער קיין ווארשע. די לאבאראטאריע האט דורכגעפירט אלערליי מעדיצינישע אנאליזען.

כלים־פארטיילונג און איינ־פארטיילונג. — די דאזיגע אפטיילונג איז געווען זעהר פאפולער ביי דער גאנצער באפעלקערונג מיט איר פינקטליכער באהאנדלונג, וואו יעדער איינער אהן אויסנאם האט באמומען אלערליי נויטיגע כלים אדער מכשירים, ווי אויך אייז פאר קראנקע. די דאזיגע אפטיילונג איז געווען שטענדיג טעטיג, אהן איבערריים, סיי בייטאג און סיי ביינאכט, ווי אויך שבת און יום־טוב.

קינדער־קאנסולטאציע און „טראפען־מילך". — באזונדערס איז געלייגט געווארען גרויס אכט אויפ'ן געביט פון קינדער־הילף. עס איז געזארגט געווארען פאר'ן געזונד פון קינד פון זיין געבורט אן ביז נאכ'ן שול־עלטער. עס איז צו דעם צווועק געגרינדעט געווארען א קינדער־קאנסולטאציע, וואו דאס נייגעבוירענע קינד איז געווען אונטער דער אויפזיכט פונ'ם קאנסול־

טאַציע־דאָקטאָר און שוועסטער־היגיענישטין. גרויס זיינען דערביי געווען די נוצען פון „טראָפּען מילך", וואָס זיינען אַרויסגעגעבען געוואָרען פּאַר־שייִדענע מילך־מישונגען פּאַר די קינדער, וועלכע האָבען געמוזט, צוליב דער שוואַכער ערנערונגס־פעהיגקייט פון דער מוטער, דערנערט ווערען מיט דער פלאַש. צווישען די דאָזיגע גאַנץ אָפּטע פאַלען זיינען געווען פיל קינדער, וועלכע זיינען געווען קראַנק אויף דיספּעפּסיע און וועלכע זיינען נאָר מיט דער הילף פון דער „טראָפּען־מילך־ערנערונג" געראַטעוועט געוואָרען פון אַ זיכערען טויט.

שול־מעדיצין. — עס איז אויך באַזונדערס געוואָרט געוואָרען פּאַר די קינדער אין שול־עלטער. צו דעם צוועק איז אַרגאַניזירט געוואָרען אַ שול־מעדיצין, און אַלע שולען און חדרים האָבען זיך געפונען אונטער דער אויפזיכט פון אַ ספּעציעלען שול־דאָקטאָר, וועלכער האָט געזאָרגט פּאַר דעם סאַניטאַרען צושטאַנד פון דער שול און פּאַר'ן געזונד־צושטאַנד פון די תלמידים. די קינדער, וועלכע האָבען זיך גענויטיגט אין פּרישער לופט און אין בעסערער ערנערונג, זיינען געשיקט געוואָרען אויף די זומער־מאָנאַטען אין ספּעציעלע קינדער־קאָלאָניעס אין אָטוואָצק, טשעכאָטשינעק און דרוזגעניק.

אַ באַזונדער שטאַרקע טעטיגקייט האָט די „לינת חולים" אַרויסגעוויזען בעת דער מאָזלען־עפּידעמיע. עס איז מיט דער פולער האָנט געגעבען געוואָרען די געהעריגע מעדיצינישע הילף, און ס'איז אויך געזאָרגט געוואָרען צו פּאַרהיטען די קראַנקע פון די פּאַרשיידענע קאָמפּליקאַציעס, וואָס קענען פאָרקומען ביי דער קראַנקהייט.

עס זיינען אויך אָנגענומען געוואָרען די נויטיגע מיטלען געגען דער שקאַרלאַטין־קראַנקהייט, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען צו פּאַרשפּרייטען אין שטאָט. עס זיינען צו דעם צוועק באַצייטענס דורכגעפּירט געוואָרען אויף אַ גרעסערער צאָל קינדער פּאַרהיטונגס־איינשפּריצונגען קעגען שקאַרלאַטין — סיילווייז אומזיסט און טיילווייז צו נידעריגע פּרייזען — און ס'איז געלונגען שנעל צו לאָקאַליזירען די קראַנקהייט און ניט צו דערלאָזען, אז זי זאָל אָננעמען אַן עפּידעמישען כאַראַקטער.

דר. מ. ווייניר (וועלכער איז אויך געווען קאָזיאָנער ראַבינער) פלעגט קומען טעגליך אין דער אמבולאַטאָריע. דער אָפּטייקער פון דער „לינת חולים" אָפּטייק, וואָס האָט פּאַרקויפט רעצעפּטען צו ביליגע פּרייזען, איז געווען שלום לעווי'ס אַן איידעם. די דענטיסטין פון דער ציין־אָפּטיילונג איז געווען פריילין ראָזע פיינזילבער. שפּעטער האָט דאָרט געאַרבייט פרוי שרה נאָוואָגרודסקי־פּיסיק.

די „לינת חולים" איז געווען איינע פון די וויכטיגסטע אינסטיטוציעס אין וואָלקאָווויסק און איז געווען זעהר פּאָפולער מיט איר בריטען פּאַרנעם

דער אידישער שפּיטאָל אין יאָר 1925

און גראַנדיעזער הילפס־אַרבייט — ניט נאָר אין וואָלקאָוויסק און איר אומ־געגענד, נאָר אויך אין די גרעסערע אידישע צענטערען אין פוילען.

די „לינת חולים" האָט געדינט מיט איר הילף די גאַנצע וואָלקאָוויסקער אידישע באַפעלקערונג אָהן אויסנאַם: אַלט און יונג, אָרים און רייך. עס איז כמעט ניט געווען קיין מענש אין וואָלקאָוויסק, וואָס זאָל ניט האָבען אָנגעקומען וועגן־עס־איז צו דער הילף פון דעם דאָזיגען אַנשטאַלט.

דער אידישער שפּיטאָל אין וואָלקאָוויסק

ביז די לעצטע יאָרען פון 19־טען יאָרהונדערט איז אין וואָלקאָוויסק ניט געווען קיין אידישער שפּיטאָל. ס'איז נאָר געווען אַ מיליטערישער לאַזאַרעט. אז א איד פלעגט ווערען קראַנק, פלעגט מען דאן צו אים רופען דעם דר. מינץ (וועלכער איז געווען זעהר פאָפולער אין וואָלקאָוויסק) און קיינער איז ניט געגאַנגען אין שפּיטאָל.

ביים סוף פון 19טען יאָרהונדערט, אין יאָר 1898, האָט דער באַ־רימטער וואָלקאָוויסקער נדבן, נחמן (נאחע) העלער, וועלכער איז געווען אַ גרויסער סוחר און אויך אַ גרויסער פילאַנטראָפ (זיין לעבענס־געשיכטע וועט דערצוהלט אין דעם קאַפּיטעל „טרוימער און בויער"), אַסיגנירט אַ גרויסע

סומע געלט — 20 ביז 25 טויזענט רובעל — און אויפגעבויט דעם וואלקא־ווישקער אידישען שפיטאל מיט אלע נויטיגע אינריכטונגען, און האט אויך ארויסגעהאלפען יערליך דעם שפיטאל מיט באדייטענדע סומען. אויך זיין מחותן, דער באוואוסטער מאסקווער טיי־סוחר און נדבן, ה' גאץ, פלעגט שטיצען דעם שפיטאל און אים צושטעלען טיי און צוקער.

די אויפזיכט איבער'ן שפיטאל איז איבערגעגעבען געווארען צו ר' נחמן העלער'ס ברידער, שרגא פייוועל און לייב העלער, זיין שוואגער ר' שמואל שאפירא און שמואל דוד יונאוויץ. אלס קוראטארען זיינען באשטימט גע־ווארען ר' שמואל פיינזילבער (שמואל גלאסנער) — דער איינציגער אידישער דעפוטאט אין דער שטאט־פארוואלטונג — און ישראל אפרת, דער באַ־וואוסטער אדוואקאט.

די וואלקאוויסקער פרויען האבען דאן באשלאסען זיך צו באטייליגען אין דער גוטער ארבייט פון העלפען קראנקע מענשען און זיי האבען גע־גרינדעט דעם פאראיין „ביקור חולים". זייער ארבייט איז באשטאנען אין געבען הילף דעם ארימען קראנקען, אים העלפען אנקומען אין שפיטאל, אים דארט באזוכען און דערקוויקען מיט גוטע זאכען, וואס זיי האבען אים געבראכט צו זיין קראנקען־בעט. אנגעפירט מיט דעם פאראיין האבען פרוי חנה כמעלניצקי, פראדעל נאוואגרודסקי, מיכליע איינהארן און חנה העלער. אויך פרוי חיה שרה יודזשיק האט מיטגעהאלפען אין דער וויכטיגער ארבייט פון דעם „ביקור חולים" פאראיין.

די ארבייט איז צווישען די פרויען פארטיילט געווען אויף דעם פאל־גענדען אופן: איין טייל פרויען פלעגט אין פארלויף פון דער וואך צונויפ־זאמלען אין שטאט פארשיידענע גוטע זאכען — וויין, שאקאלאד, געבעקס, בארנעס, עפעל, אפעלסינען, א. אז. א. אן דער שפיץ פון דער זאמלונגס־קאמיסיע זיינען געשטאנען צ'יפקע די זיסע און אסתר די פאדריאדטשיכע (ווייניטשין). ביידע פלעגען אויפזאמלען פאר ארימע קראנקע אין שפיטאל פארשיידענע זאכען, וועלכע די קראנקע פלעגען באקומען שבת. עס איז אינטערעסאנט דא איבערצוגעבען אן אינצידענט, וואס האט אמאל פאסירט

די פארוואלטונג פון אידישען שפיטאל אין יאר 1924

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: שלמה'קע פריי (דער שניידער), פוקסמאן, אברהם קאגאנאוויטש, דר. פ. בעבטשוק, סיאמע גאלין, דר. מ. ווינער, דר. יעקב סעדלעצקי, עוזר קאפלאן, שלום לעוי'ס איידעם (דער אפטייקער).

צווייטע רייהע: א. אומבאקאנטע, יודעל גאשטשינסקי, ראובן ליפשיץ, ארטשיק מארקוס, שכנא דווארעצקי, שרה נאוואגרודסקי, מיכל זאן־מאזיע, פריילין שווארץ, פרוי פרעס, ניאמע סולקאוויטש, אברהם שאלאחאוויטש, דעם טעפער'ס א אייניקעל.

די פּאַרוואַלטונג פון אידישען שפּיטאָל אין יאָר 1924

נעמען אויף זייט 174

175

מיט די אויבען־דערמאָנטע צוויי זאַמלערקעס אין דער צייט, ווען הרב ר׳ יונתן עליאשבערג איז געווען רב אין שטאָט. מען האָט זיך פאַר אים באקלאָגט, אז די צוויי זאמלערקעס פארזוכען אלע גוטע זאכען, וואָס זיי זאמלען פאר די קראנקע איידער זיי צעטיילען זיי. דער רב האָט באַלד באַ־פוילען זיין שמש צו ברענגען פאר אים די צוויי זאַמלערקעס. עס האָט ניט געדויערט קיין שעה צייט און ביידע — ציפקע די זיסע און אסתר די פאדריאַטשיכע — האָבען זיך געמאַלדען צום רב, טרייסלענדיג זיך פון שרעק. דער רב האָט מיט אַ בייזער שטימע זיי געפרעגט, צי עס איז אמת, אז איידער זיי פארטיילען די גוטע זאכען צווישען די קראַנקע, פאַרזוכען זיי אַליין אַלעס. די פרויען האָבען אים געענטפערט: „רבי׳נקע, וואָס רעדט איר? זאַלען אונז אָפגענומען ווערען די מיילער, אויב מיר ריהרען זיך אפילו צו צו די געזאַמעלטע גוטע זאַכען. דאָס איז דאָך פאַר פלעגע, פאַר די אָרימע קראַנקע, וועלכע קענען זיך ניט דערלויבען טועם צו זיין אַ גוט ביסעל ווײַן, אָפּעלסין אַ. אַז. וו.״ האָט זיך דער רב אויפגעשטעלט און מכריז געווען: „איך בין גוזר אויף אייך, אז פון היינט אָן און ווייטער זאָלט איר יאָ טועם זיין פון יעדער גוטער זאַך, וואָס איר זאַמעלט פאַר די קראַנקע, און אויב עס געפינען זיך פרויען, וואָס עס געפעלט זיי דאָס ניט, זאָלען זיי אַליין געהן אויפזאַמלען גוטע זאַכען און אויך פאַרטיילען זיי צווישען די אָרימע קראַנקע. דאָס איז אַ גרויסע מצוה, און איר זאָלט זיך פירען ווי איך הייס אייך״.

די צווייטע גרופּע פון פרויען־פאַראיין איז באַשטאַנען פון די פרויען, וועלכע פלעגען מיט די אָנגעזאַמעלטע גוטע זאַכען יעדען פרייטאָג־צו־נאכטס און שבת נאָכ׳ן דאַוונען, ניט געקוקט אויפ׳ן וועטער, רעגען אָדער שניי, געהן צופוס צום שפיטאָל און אליין פאַרטיילען די גוטע זאַכען צווישען די אָרימע קראַנקע. די דאָזיגע לעצטע גרופּע איז באַשטאַנען פון: פראַדעל איטשע שמואל־יונהס, איינאָרן די אַפּטייקערשע, איידלע יודעל דעם אייזען־קרעמער׳ס, שרהיקע יודזשיק, אסתר יודזשיק און אנדערע. יעדעס מאָל פלעגט מען זיך צונויפזאַמלען ביי דער אָדער יענער פרוי אין הויז. אין גאָר שלעכטע וועטערען פלעגען די פרויען באַגלייט ווערען פון די מענער.

דער שפּיטאָל האָט דאָן געדינט נאָר פאַר אָרימע אידישע קראַנקע. קיין בעלי־בית׳ישער עלעמענט האָט דעם שפיטאָל ניט באַנוצט. ביז׳ן ערשטען וועלט־קריג פלעגען די בעלי־בית׳ישע אידען זיך קורירען אין דער היים — און דער שפיטאָל איז געווען בלויז פאַר אָרימעלייט.

דער שפיטאָל, אלס דער איינציגער אין וואָלקאָוויסקער קרייז, האָט גע־דינט פאר קראנקע ניט בלויז פון וואָלקאָוויסק, נאָר אויך פון די ארומיגע

דער פערסאנאל פון אידישען שפיטאל אין יאר 1929

רעכטס צו לינקס: דר. יעקב סעדלעצקי, אַ אומבאקאַנטע, פרוי סעדלעצקי, מיליע כירורג, סיאַמע גאַלין, אַ אומבאקאַנטע, אַ אומבאקאַנטע, גרונע האַלפערין (די אַקושערין).

שטעטלעך, וועלכע פלעגען זיך קומען היילען אין דער קרייז־שטאָט, וואו זיי פלעגען שטענדיג באַקומען די נויטיגע הילף.

זייט דעם אויסברוך פון דעם ערשטען וועלט־קריג, האָט דער שפיטאָל, צוזאַמען מיט דער שטאָט, אָנגעהויבען איבערצוגעהן אַלס רעקוויזירטער, פון האַנט צו האַנט, לויט די פאַרשיידענע מאַכט־וועקסלונגען, און איז געווען פאַרנומען דורך פאַרשיידענע מיליטערישע און ציווילע אַרגאַנען, וועלכע האָבען אים ווי געווינליך בלויז אין קריגס־צייט געניצט. עס איז אָבער ניט געווען קיינער ווער עס זאָל אים רעמאָנטירען פון צייט צו צייט, ווי עס פאָדערט אזא בנין. די אידישע באַפעלקערונג האָט זיך צוגעקוקט מיט פאַר־ביטערונג, ווי זייער געזעלשאַפטליכער אייגענטום ווערט רוינירט און האָט גאָרניט געקענט טאָן וועגען דעם. דאָס ערגסטע דערבי איז געווען, וואָס די שטאָטישע, ווי אויך די אָנגעפאָרענע קראנקע פון די ארומיגע שטעטלעך,

האָבען זיך געמוזט וואַלגערען אין די פּריוואַטע ענגע וואוינונגען, וועלכע זיינען גאָנץ אָפט באַשטאַנען פון איין צימער, אין וועלכען עס האָבען זיך געפונען זעקס און מער נפשות. מען האָט זיך לייכט געקענט פאָרשטעלען דעם סאַניטאַרען צושטאַנד פון אָזאַ וואוינונג און אין וואָס פאַר אַ באַדינגונגען עס איז אויסגעקומען צו היילען דעם קראנקען.

דער פאַראיין „לינת־חולים", פילענדיג אַמשטאַרקסטען דעם גוואַלד־טאַט, וואָס עס איז געטאָן געוואָרען דער אידישער באַפעלקערונג, מיט'ן צו־נעמען פון דער וויכטיגסטער הייל־אַנשטאַלט, האָט אָנגעוענדעט אַלע מעג־ליכע מיטלען און דרוק, כדי וויידער צו באַקומען דעם שפּיטאָל. אָבער דאָס איז ניט געווען קיין לייכטע זאַך. עס איז אויסגעקומען צו פירען אַ קאַמף אייניגע יאָר, ביז עס איז דאָך ענדליך געלונגען אין יאָר 1924 דעם שפּיטאָל צו באַפרייען.

עס איז אָבער זעהר לייכט זיך פאָרצושטעלען אין וואָס פאַר אַ צושטאַנד דער שפּיטאָל האָט זיך דאָן געפונען, נאָכדעם ווי ער איז דורכגעגאַנגען פאָרשייידענע מאָנטן, וועלכע האָבען באַטראַכט דעם שפּיטאָל ווי אַ פרעמדע אינסטיטוציע, און אים ניט רעמאָנטירט, הגם די געבוידע איז אייניגע מאָל רואינירט געוואָרען, צוזאמען מיט'ן אינווענטאר איז די פאָרשייידענע שלאַכטען. מען האָט דאָן געדארפט דעם בנין פונדאָסניי איבערבויען און אַ נייעם אינ־ווענטאר אינריכטען. דערצו האָבען זיך געפאָדערט קאָלאָסאַלע געלט־סומען. אַ דאנק דער באדייטענדער מיטהילף פון די וואָלקאָוויסקער לאַנדס־לייט אין אמעריקע און די זאַמלונגען אויפ'ן אָרט גופא, איז דער שפּיטאָל וויידער אויפגעבויט און אויסגעשטאַטעט געוואָרען, מיט אָפּטיילונגען פאַר אינערליכע און כירורגישע קראַנקהייטען און אַ געווינערינס־אָפּטיילונג, מיט די אַלע נויטיגע אייניריכטונגען. עס איז וויכטיג דאָ צו דערמאָנען גרונ־דאַלפּערן, וועמעס לייסטונגען פאַר דער געווינערינס־אָפּטיילונג זיינען געווען אומגעהויער גרויס.

די מיטלען אויף דער אָנפירונג מיט'ן שפּיטאָל, דאָס הייסט, אויף צו דעקען די גרויסע יערליכע דעפיציטען, וואָס דער שפּיטאָל האָט געהאַט, זיינען געדעקט געוואָרען דורך אַ רעגולערען מאָנאַטליכען מיטגליד־אָפּצאָל פון דער אָרטיגער אידישער באַפעלקערונג, סובסידיעס פון די אָרטיגע קא־

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 179

אַ קינדער שפּיל־פּלאַץ, אַרגאַניזירט פון „טאָז" און „וויצאָ", אין יאָר 1928

רעכטס צו לינקס, פון דער פאַרוואַלטונג, זיצען: דר. יעקב סעדלעצקי, רחל זאיאָנץ; שטייען אין דער לעצטער רייהע: אַ אומבאקאַנטע, פרוי זאָן־מאַזיע, פריילין מאַסטקאָוו, סיאָמע גאַלין, זלאַטע שיין, פרוי קאָוועסקי־בליאַכער.

א קינדער שפיל־פלאַץ, אָרגאַניזירט פון „טאָז" און „וויצאָ" אין יאָר 1928
נעמען אויף זייט 178

מונאַלע אַנשטאַלטען (מאגיסטראט און סיימיק), און פון די וואַלקאָוויסקער לאַנדסלייט אין אַמעריקע, וועלכע האָבען אויף זיך גענומען אויסצוהאַלטען בעטען אין שפיטאָל אויף זייערע אייגענע נעמען, אַדער אויף די נעמען פון זייערע קרובים.

אויפ'ן סמך פון די דערמאָנטע איינקונפט־קוועלען האָט דער שפיטאָל, אין יולי 1925, אָנגעהויבען זיין פאַרצווייגטע טעטיגקייט לטובת דער אי־דישער באַפעלקערונג פון וואַלקאָוויסק און איר אומגעגענד. פיל הונדערטער קראַנקע זיינען אַ דאַנק דעם שפיטאָל געזונד געוואָרען. אַ גרויסע צאָל אָרימע געווינערינס האָבען געהאַט די מעגליכקייט דורכצומאַכען זייערע גע־בורטען ביי די שטרענגסטע היגיענישע באַדינגונגען, מעדיצינישער אויפ־פאַסונג, גוטער פלעגע און זאָרגפעלטיגער באַהאַנדלונג ביז דער פולקאָמער דערהאָלונג נאָכ'ן געבורט. דאָס אַלץ האָבען די אָרימע געווינערינס באַ־קומען פאַר אַ זעהר נידעריגען אָפּצאָל אָדער אינגאַנצען אומזיסט. אַ דאַנק דעם האָט דער שפיטאָל דערוואָרבען אין א קורצער צייט די פאָפולאריטעט און סימפאטיע פון דער גאַנצער אידישער באַפעלקערונג. די הוצאות פון שפיטאָל אין יאָר 1927 האָבען דערגרייכט די סומע פון 45,000 זלאָטעס.

ס'איז כדאי נאָכאָמאָל צו באַטאָנען די וויכטיגע ראָלע, וואָס ס'האָבען געשפילט אין דער אָנטוויקלונג פונ'ם שפיטאָל די צוויי אומפאַרגעסליכע איבערגעגעבענע כלל־טוער, סיאָמע גאָלין און אָרטשיק מאַרקוס. די דאָזיגע צוויי מענשען האָבען ממש אוועקגעגעבען זייער גאַנצע צייט און ענערגיע פאַר דעם וואוילזיין און די געזונט־באַדערפענישען פון דער וואַלקאָוויסקער אי־דישער באַפעלקערונג. די דאָזיגע צוויי אומדערמידליכע געזעלשאַפטליכע טוער האָבען אויסגענוצט יעדע געלעגענהייט אויף צו אָנטוויקלען דעם שפיטאָל. דער פאָקט וואָס אביגדור פערלמוטער האָט אין יאָר 1922 גע־בראַכט אַ געוויסע סומע געלט פון אַמעריקע און אויך צוגעזאָגט וויייטערדיגע שטיצע פון אמעריקע, האָט זעהר דערמוטיגט די צוויי אויבענדערמאָנטע איבערגעגעבענע עסקנים און זיי האָבען ממש ניט געוווסט, געזאָמעלט געלט מיט גוטען און מיט בייזען, ביז ס'איז אויפגעשטעלט געוואָרען — פון אַ חורבה — אַ שעהנער אידישער שפיטאָל, וועלכער האָט שוין דאָן געדינט ניט נאָר די אָרימע שיכטען פון דער אידישער באַפעלקערונג, נאָר אויך די בעלי־בית'ישע עלעמענטען צוגלייך. דער עולם איז שוין קלוגער געוואָרען און האָט אָנגעהויבען צו פאַרשטעהן, אז אינדערהיים קען מען קיינמאָל ניט קריגען אזא גוטע באַהאַנדלונג ווי אין אַ מאָדערנעם גוט־איינגעריכטעטען שפיטאָל, און אויך פאַרמעגליכע קראַנקע האָבען זיך — פאר אַ באַשטימטען אָפּצאָל.

א גרופּע דאָקטוירים און קראַנקען־שוועסטער פון אידישען שפּיטאָל אין יאָר 1934

רעכטס צו לינקס: דר. יצחק רעזניק, חיענקע גאָליאַנסקי, דר. יוסף ראַביץ, מאַניע לעוו, נחמה ליפּיאַק.

רעכטס צו לינקס: דר. יצחק גאָלדבערג, חיענקע גאָליאַנסקי, דר. משה גיעמטשיק, דר. יצחק רעזניק, נחמה ליפּיאַק, דר. דוד קאופמאַן.

וועג אַרטשיק (אהרן מארקוס) איז אָפּגעפֿאָרען קיין ארץ־ישראל, איז סיאָמע גאלין געבליבען אַלס דירעקטאָר פון׳ם אידישען שפּיטאָל און פון׳ם „לינת־חולים״־פאַראיין ביז צום אונטערגאַנג פון דער וואָלקאָוויסקער קהילה דורך די נאַצישע מערדער.

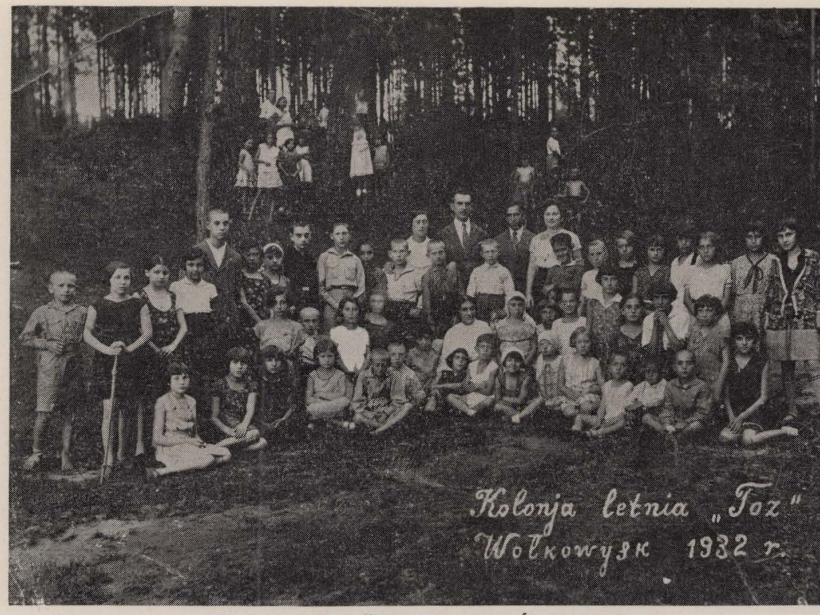
ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה איז דער הויפּט־דאָקטאָר פון׳ם שפּיטאָל געווען דר. גאָלאַי. ס׳האָט דאָרט אויך געארבייט דער פעלדשער ליובישטש (פון גראָדנע), וואָס איז אויך געווען דער אָפּטייקער. נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז דר. מ. ווינער, וועלכער איז פריהער אויך געווען דער קאזיאָנער ראָבינער, געווען דער הויפּט־דאָקטאָר פון׳ם אידישען שפּי־טאָל. נאָך אים האָט איבערגענומען די לייטונג פון׳ם שפּיטאָל דר. יעקב סעדלעצקי, וועלכער האָט אָנגעהאַלטען דעם אַמט ביז׳ן יאָר 1932, וועז ס׳איז אויפגענומען געוואָרען אַלס לייטער פון׳ם שפּיטאָל דר. מנשה ניעמטשיק. אויף דער טעטיגקייט פון אָט אָ דעם ענערגישען און פּעהיגען דאָקטאָר און עסקן איז כדאי זיך אָפּצושטעלען אַביסעל מער באריכות.

די "טאָז" אָרגאַניזאַציע אין וואָלקאָוויסק

די „טאָז"־טעטיגקייט אונטער דער אָנפירונג פון דר. מנשה ניעמטשיק

מיט'ן אָנקומען פון דר. מ. ניעמטשיק קיין וואָלקאָוויסק האָט זיך אָנגעהויבען אַ באַוונדערס פרוכטבאַרע עפֿאָכע אויף דעם געביט פון אידישער סאָציאַל־מעדיצינישער טעטיגקייט אין וואָלקאָוויסק. דר. מ. ניעמטשיק — וועלכער האָט אָנגעהאַלטען זיין אמט ביז אויגוסט 1939, ווען ער איז אַלס פֿאָקטאָר מאָביליזירט געוואָרען אין דער פוילישער אַרמיי — שטאַמט פון וואַרשע, וואו ער איז געבוירען געוואָרען און האָט שטודירט מעדיצין און געאַרבייט אַלס פֿאָקטאָר אינ'ם וואַרשעווער אידישען שפּיטאָל ביז'ן יאָר 1918. דאָן איז ער אויפגענומען געוואָרען אַלס לייטער פונ'ם מוניציפּאַלען שפּיטאָל אין סקידל, און אין יאָר 1932 איז דר. ניעמטשיק אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק. זיין אמט אַלס לייטער פונ'ם וואָלקאָוויסקער אידישען שפּיטאָל האָט דר. ניעמטשיק איבערגענומען דורך אַ קאָנקורס. די וואָלקאָוויסקער אידישע געזעלשאַפטליכקייט האָט דר. ניעמטשיק'ן גענעבען אַ פייערליכען קבלת־פנים, אויף וועלכען ס'איז אויסגעדריקט געוואָרען די האָפענונג, אַז אונטער זיין לייטונג וועט די וואָלקאָוויסקער „טאָז"־געזעלשאַפט — וועלכע האָט איבערגענומען אלע סאָציאַל־מעדיצינישע טעטיגקייטען פונ'ם „לינת־הולים"־פאַראיין — זיך אַנטוויקלען לטובת דער גאַנצער וואָלקאָוויסקער אי־דישער באַפעלקערונג. די האָפענונג פון די וואָלקאָוויסקער עסקנים איז פאַר־ווירקליכט געוואָרען, און דר. ניעמטשיק האָט ענטוויקעלט אין וואָלקאָוויסק אַ פאַרצווייגטע סאָציאַל־מעדיצינישע טעטיגקייט, און אין זיין צייט איז די וואָלקאָוויסקער „טאָז"־אָפּטיילונג שטאַרק געוואָקסען.

דער שפּיטאָל האָט באַקומען סובסידיעס פון דער וואָלקאָוויסקער קהילה און פון דער „טאָז"־צענטראַלע אין וואַרשע. אין דער אָפּטיילונג פאַר אינערליכע קראַנקהייטען זיינען געווען צוויי זאַלען פאַר קינדער. ס'פלעגען אויך טאָג־טעגליך קומען פון די אַרומיגע שטעטלעך — ווי ליסקאָווע, אמסטיבאָווע, פּאָרזעווע, זעלווע, ראָש און אַנדערע — פּאציענטען אינ'ם וואָלקאָוויסקער אידישען שפּיטאָל. אַרום 15־20 פּראָ־צענט פון די קראַנקע זיינען געווען קריסטען, וועלכע האָבען געצאָלט פאַר דער שפּיטאָל־באַהאַנדלונג, און דאָס געלט איז געגאַנגען פאַר אָרימע אידישע קראַנקע. אין דער אינערליכער אָפּטיילונג האָבען, חוץ דר. מ. ניעמטשיק, אויך מיטגעאַרבייט דר. יצחק ווינבערג און די יונגע דאָק־טוירים דר. יוסף ראַביץ, דר. דוד קויפמאַן, דר. וועלוועל וועלוועלסקי און

די זומער־קאָלאָניע פון „טאָז" אין יאָר 1932

אין דער לעצטער רייהע שטייען: סלאָווע (דעם ביאַליסטאָקער בעקער׳ס טאָכטער), אינזשעניר יעקב שיפּיאַצקי, דר. מנשה ניעמטשיק און זיין פרוי קלאַרא.

ביידע מאַרקוסיעס; אין דער קימפּעטאָרין־אָפּטיילונג האָט געאַרבייט דר. פיינבערג; אין דער קינדער־אָפּטיילונג האָט מיטגעאַרבייט דר. יעקב סעדלעצקי.

מיט דער הילף פון דער צענטראַלע פון „טאָז־אָזע" אין וואַרשע איז געלונגען די וואָלקאָוויסקער עסקנים אַוועקצושטעלען דעם וואָלקאָוויסקער שפּיטאָל אויף אַ הויכער מדרגה. עס איז איינגעאָרדענט געוואָרען אַ רענטגען־לאבאראטאָריע, ס׳האָט זעהר גוט פונקציאָנירט אַ כעמיש־באקטעריאָלאָגישע לאבאראטאָריע. דער באַאַנטער כירורג, דר. מעלזאק, פון וואַרשע, האָט אַנגעפירט מיט דער כירורגישער אָפּטיילונג — און דאָס אַלעס האָט צוגעציגען ניט נאָר פיל פּאציענטען פון וואָלקאָוויסק און אומגעגענד, נאָר אויך יונגע דאָקטוירים, יועלכע האָבען שטודירט מעדיצין אין אויסלאַנד, פלעגען קומען קיין וואָלקאָוויסק זיך צו פאַרפולקאָמענען אין זייער פראָפעסיע. יעדער וואָלקאָוויסקער געדענקט געוויס די שעהנע געביידע אויף דער שפּיטאלנער גאַס,

טויער פון דער „טאָז" געזעלשאַפט מיט די קינדער, יאָר 1932

צוישען די טויער געפינען זיך: סיאָמע גאָלין, פרוי א. שליאַקמאַן, ניעטע חוּאָיניק, ניעטע קאַפלאַן, חיענקע גאָליאַנסקי, העניע לידסקי, פריילין יונאָוויטש.

אָרום וועלכער ס׳איז געווען אַ פּראַכטפולער גאָרטען, וואוהין מען פלעגט אַרויספירן די קראַנקע אויף ספּעציעלע בעטלעך, אז זיי זאָלען שפּעטער פּרישע לופט — און זיי פלעגען זיך טאַקע אַ דאַנק דעם שנעלער דערהאָלען.

ביים שפּיטאָל זיינען אויך געווען קורסען פאַר קראַנקע־ניעמטשיק פלעגט יערליך פאָרען קיין אויסלאַנד אויף אייניגע וואָכען זיך צו באַקענען מיט די נייעסטע מעטאָדען פון שפּיטאָל־לייטונג. דר. ניעמטשיק האָט געשענקט באַזונדערע אויפמערקזאַמקייט צו דער קיך און האָט זיך באַמיט, אז דאָס עסען זאָל זיין געשמאַק און דיעטעטיש.

אין שפּיטאָל זיינען אויך געווען קורסען פאַר קראַנקען־שוועסטער, און מען דאַרף, ביי דער געלעגנהייט, דערמאָנען די איבערגעבענע ארבייט פון די קראַנקען־שוועסטער אונטער דער לייטונג פון פרוי ליפּיאַק, וואָס איז געווען אַ תלמידה פון די קורסען. ביי דער אַרבייט פונ׳ם שפּיטאָל האָט פיל געהאָלפען, אויסער דעם אויבען־דערמאָנטען סיאָמע גאָלין, אויך גאָשטשינסקי.

טוער פון דער „קינדער־שוץ" אַרגאַניזאַציע

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: פריילין אַבראַמיצקי, דינה איינהאָרן, פריילין שוואַרץ, אַנדזשע לעוי; צווייטע רייהע: צוויי לערער פון דער „תרבות" שולע, אברהמ'ל נאָוויק, דר. יעקב סעדלעצקי, מילע כירורג, אַ לערער; דריטע רייהע: זעליג קאַגאַן, פרוי פיטקאָווסקי, פרוי יונאָוויטש (פרידמאַן), אַ אומבאַקאַנטע, ליזע יודזשיק, מאַשע יונאָוויטש, פייגעל גאַליאַצקי, אַ אומבאַקאַנטע, פרוי רובינשטיין.

ס'איז דערפאַר קיין וואונדער ניט, וואָס דער וואָלקאָוויסקער שפיטאָל האָט זיך דערוואָרבען אַ נאָמען איבער גאַנץ פוילען.

צו דער זעלבער צייט האָבען די וואָלקאָוויסקער עסקנים — אָן דער שפיץ פון וועלכע ס'זיינען געשטאַנען, אפרים באַראַש, אדוואָקאט בליאכער, אינזשעניר שיפיאַצקי און סיאָמע גאָלין — אָנגעפירט אַ ברייטע טעטיגקייט אין דער וואָלקאָוויסקער אָפּטיילונג פון „טאָז־אָזע". די טעטיגקייט איז געווען פאַרצווייגט אויפ'ן געביט פון באַהאַנדלונג פון קינדער אין שול־און־קינדער־גאָרטען־עלטער, היגיענע, דאָס אויסטיילען שפייז צו די וואָס וועגען וויניג, פיש־אויל, וויטאמינען, דאָס ציין־היילען (אויך דעם געביט האָט פיל מיטגעהאָלפען פרוי דר. ראָזע איינהאָרן־

פֿשענ׳יצקא) און „טראָפּן־מילך". ס׳זיינען אויך יעדען יאָר איינגע־אַרדענט געוואָרען אין די זומער־חדשים אָפֿרו־קאָלאָניעס פֿאַר אָרימע קינדער אין דעם בורקעס־וואַלד — אונטער דער לייטונג פון אַ ספּעציעל־צוגעפּאַסטען סטעף. ביי דער דאָזיגער אַרבייט האָט פיל מיטגעהאָלפֿען קלאָרא ניעמטשיק (פֿרוי פון דר. ניעמטשיק). אין משך פון די לעצטע זעקס יאָר פֿאַר׳ן לעצטען וועלט־קריג זיינען 82 קינדער געשיקט געוואָרען אויף דאַטשעס. ס׳זיינען אויך געווען קראַנקע קינדער, וועלכע זיינען געשיקט געוואָרען צו די קוראָרטען אין דרוזגעניק און טשעכאָטשינעק.

ס׳איז סיסטעמאַטיש אָנגעפֿירט געוואָרען אַ קיך פֿאַר אַריבער 100 אָרימע שול־קינדער, וואו יעדעס קינד האָט באַקומען אַ מיטאָג פון פּלייש און ברויט. „טאָז" האָט באַקעמפט אומריינקייט און פֿאַרלייזונג צווישען די קינדער דורך וואַשען און שערען פֿאַר די יום־טובים, און די לעצטע צייט האָט מען באַשטימט, אז מען זאָל יעדע צווייַ וואָכען וואַשען און באָדען די שול־קינדער.

אַ רעפֿאָרט פון סיאָמע גאַלין וועגען דער „טאָז"־טעטיגקייט אין וואַלקאָווייסק אין יאָר 1939

אין אַן אַרטיקעל פון סיאָמע גאַלין, וואָס איז פֿאַרעפֿענטליכט געוואָרען אינ׳ם „וואַלקאָווייסקער לעבען" פון 16טען יוני 1939 — אייניגע חדשים פֿאַר׳ן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה — וועלען איבערגעגעבען אינ־טערעסאַנטע פּרטים וועגען דער „טאָז"־טעטיגקייט אין יאָר 1939:

1. די „טאָז"־אַפּטיילונג האָט געדונגען אין צענטער פון שטאָט אַ פּראַכט־פּולען לאַקאַל, אין וועלכען עס זיינען איבערגעטראָגען געוואָרען פון שפּיטאָל די עקזיסטירענדע „טאָז"־אינריכטונגען און ס׳איז אויך דאָרט געעפֿענט געוואָרען אַ רייהע נייע אָפּטיילונגען.

2. אין דער נייַ־געעפֿענטער אמבולאַטאָריע זיינען די לעצטע מאָנאַטען אויפֿגענומען געוואָרען 342 קראַנקע.

3. ס׳איז געשאַפֿען געוואָרען אַ באַראַטונגס־שטעלע פֿאַר שוואַנגערע פֿרויען.

4. די קינדער־קאָנסולטאַציע האָט אונטער איר אויפֿזיכט געהאַט 76 קינדער. אין משך פון דריי חדשים זיינען באהאנדעלט געוואָרען 422 פּאַלען. ס׳זיינען אַרויסגעגעבען געוואָרען קרוב צו 10 טויזענט פֿאַרציעס מילך־מישונגען פֿאַר זויגענדע קינדער.

5. ס׳איז נאָך גרויסע שוועריגקייטען און קאַלאָסאַלע אָנשטרענגונגען געלונגען צו קויפֿען אַלס אייגענטום פון „טאָז" אין די בורקעס אַ גרויסע

דאקטוירים פערסאנאל און קראנקען־שוועסטער פון אידישען שפיטאל (פאר'ן אויסברוך פון לעצטען וועלט־קריג)

רעכטס צו לינקס: דר. פיינבערג, דר. מנשה ניעמטשיק, פרוי דר. אדעל מארקוס, דר. יוסף ראביץ, אן קראנקען־שוועסטער, דר. יצחק וויינבערג, דר. דוד קאופמאן, גרונע האלפערין (פאקושערין), דר. מארקוס, דר. מ. מעלזאק, אן קראנקען־שוועסטער, חאמע ליפיאק (קראנקען־שוועסטער).

שטוב מיט 1,700 קוואדראט מעטער וואלד, וואו ס'האט געזאלט איינגע־ארדענט ווערען די „טאז"־קאלאניע פאר ארימע און שוואכע קינדער. צוליב א רייהע אומפאראויסגעזעהענע שוועריגקייטען איז נאך ניט מעגליך געווען אין יענעם יאר (1939) אויסצונוצען דעם פלאץ אלס אן אפרוה־קאלאניע פאר קינדער, אבער די „טאז"־עסקנים זיינען געווען זיכער, אז מיט דער צייט וועלען די דאזיגע שוועריגקייטען באזייטיגט ווערען.

6. אין פארלויף פון לעצטען בודזשעט־יאר (דאס יאר פאר דער מלחמה) זיינען אין שפיטאל געהיילט געווארען 898 קראנקע — 7444 הייל־טעג; ס'זיינען ארויסגעגעבען געווארען אייז און כלים אין 518 פאלען; כ'זיינען פארשפרייט געווארען 420 עקזעמפלארען פון „פאלקס־געזונט", 60 עקזעמפלארען פון „סאציאל־מעדיצין" און 125 קאלענדארען. 570 צוהערער

אַמבולאַטאָריע פֿאַר קינדער־קאָנסולטאַציע
(אויפֿן בילד, ביים אריינגאַנג, שטייען מיליע כירורג און דר. יעקב סעדלעצקי)

זיינען געווען אויף דריי פֿאַרלעזונגען וועגען היגעניע, וואָס דער „טאָז" האָט אין יענעם יאָר איינגעאָרדענט. ס'זיינען באַזוכט געוואָרען דריי אידישע שולען און באַטראַכט געוואָרען 690 שול־קינדער, און אין רעזולטאַט פון דעם זיינען איבערגעשיקט געוואָרען 210 קינדער אין דער זומער־קאָלאָניע אין די בורקעס און 5 קינדער אין דער ווינטער־קאָלאָניע „טאָז" אין ביאַליס־טאָק. ס'זיינען איבערגעשיקט געוואָרען אין סאַנאַטאָריע „מרפּא" אין אָטוואָצק דריי לונגען־קראַנקע, און אין סאַנאַטאָריע „טאָז", אין ווילנע, צוויי לונגען־קראַנקע. אין עלעקטראָ־ליכט־הייל־קאַבינעט זיינען געמאַכט געוואָרען 40 באַשטראַלונגען מיט קוואַרץ־לאָמפּען, 200 באַשטראַלונגען מיט עלעקטרישע

קינדער פון דער זומער־קאָלאָניע פון דער „קינדער־שוץ"
אָרגאַניזאַציע
רעכטס צו לינקס: הרבנית צפורה קאַסאָווסקי, מיליע כירורג, הדסה געראָווסקי.

וואָנעס און 68 רענטגען־דורכלייכטונגען. ס'איז דורכגעפירט געווארען אַ רייניגונגס־אַקציע און ס'איז פאַרטיילט געווארען זייף, סאָדע און וואַפנע פאַר 80 משפחות. ס'איז פאַרגעזעצט געווארען די באַשפייזונגס־אַקציע פאַר איבער 100 שול־קינדער.

**
*

אָט אזוי בריט האָט זיך פאַנאַנדערגעווואַקסען די סאָציאַל־מעדיצינישע טעטיגקייט פון דער וואָלקאָווויסקער אידישער געזעלשאַפטליכקייט — אונטער דער לייטונג פון דר. מ. ניעמטשיק — ביז עס האָט זיך אויסגעגאָסען גאָט'ס צארן אויפ'ן אידישען פאָלק, און צוזאַמען מיט'ן גאַנצען פוילישען אידענטום איז אויך אונטערגעגאַנגען וואָלקאָווויסק מיט אירע אַרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס.

דר. ניעמטשיק, וועלכער איז, ווי מיר האָבען פריהער געשריבען, מאָביליזירט געווארען אַלס דאָקטאָר אין דער פוילישער אַרמיי, איז נאָכ'ן צוזאַמענברעכען פון פויליען אַריבער קיין לעטלאנד און רוסלאַנד, און פון דאָרטען איז ער, נאָך פיל וואַנדערונגען און יסורים, ענדליך, אין יאָר 1945, אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל, וואו ער איז טעטיג אַלס דאָקטאָר אין רמת־גן אין נעמט אַן אקטיוון אָנטייל אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען פון ישוב.

דער וואָלקאָוויסקער "מושב זקנים"

וואָלקאָוויסק, ווי פיל אנדערע וויכטיגע אידישע קהילות אין מזרח־אייראָפּע, האָט פאַרמאָגט אַן אייגענעם, גוט־אייגנאָרדענטען מושב־זקנים, וואו ס'זיינען אויסגעהאַלטען געווארן אויף אַ בכבוד'יגען אופן אלטע עלענדע אידישע מענער און פרויען און וואו ס'איז געוואָרגט געווארן פאַר אַלע זייערע מאַטעריעלע און גייסטיגע באַדערפענישען.

פון אלע קלאַסען און שיכטען פון דער אָרטיגער אידישער באַפעל־קערונג זיינען געווען די איינוואוינער פון ס'וואָלקאָוויסקער מושב־זקנים: געווען קרעמער, בעלי־מלאכות (קיר־שנידער, שניידער, בעקער, קוימען־קערער, א. אַנ.) און כלי־קודש (שמשים, מלמדים). דאָס זיינען געווען מענשען, וועלכע זיינען געבוירען געווארן אין וואָלקאָוויסק און צונויפגעוואָקסען מיט דער שטאָט, פאַרבראַכט דאָרט זייער גאַנץ לעבען, געהאַנדעלט און געאַרבייט, געבראכט אויף דער וועלט קינדער און קינדס־קינדער, דערצויגען און חתונה געמאכט זיהן און טעכטער, און אויף דער עלטער געבליבען עלענד און איינזאַם: די קינדער זיינען זיך צעפאָרען אין דער ווייטער וועלט, די כוחות זיינען אָפּגעשוואכט געווארן און ס'איז געווען שווער צו פאַרדינען אויף חיונה. ס'זיינען געווען צווישען זיי אויך אזעלכע מענשען, וועלכע זיינען ניט אינגאַנצען פאַראַרימט געווארן, אָדער זיי האָבען באַקומען אַ געוויסע שטיצע פון זייערע קינדער אין אַמעריקע, אָבער זיי זיינען געווען זעהר איינזאַם, זיי זיינען געווען אלמנים אָדער אלמנות, זיי זיינען ניט געווען ביכולת צו קאָכען פאַר זיך אליין און אכטונג געבען אויף זיך, איבער־הויפט אין די טעג, וועו זיי האָבען זיך געפיהלט שוואַך אָדער קראַנק, ווי ס'טרעפט אזוי אָפט אויף די עלטערע יאָרען.

פאַר די דאָזיגע אלע מענשען איז דער מושב זקנים געווען אַ היים און אַ קלוב צוזאַמען. זיי האָבען דאָרטען געהאַט זייערע פרייַנד, מענשען אין זייער עלטער, מיט וועלכע זיי האָבען געקענט פאַרברענגען און שמועסען וועגען די „אַלטע גוטע יאָרען". זיי האָבען דאָרטען געהאַט אַ באַקוועמע וואוינונג, וואו מען פלעגט פאַר זיי צוגרייטען געשמאַקע און נאַרהאַפטע מאָלצייטען, וואו מען האָט געוואשען זייער וועש; זיי האָבען דאָרטען אויך געהאַט אַן אייגענע שוהל, אַ פלאַץ צום דאַוונען און לערנען. זיי האָבען אינ'ם

מושב־זקנים געקענט אויסלעבען זייער עלטער אין כבוד און אין רוה — אין זייער אייגענער שטאָט, וואָס איז זיי געווען אזוי אייגנגעבאקען אין האַרצען, וואו זיי האָבען מיטגעמאַכט אזויפיל פרייד און לייד און וואו ס'זיינען אויך געווען די קברים פון זייערע עלטערען אוֹן אור־עלטערען, פון זייערע נאָהענטע און ליבע קרובים און פריינד.

דער וואָלקאָוויסקער מושב־זקנים האָט זיך דערוואָרבען אַ זעהר גוטען נאָמען, און אין די לעצטע יאָרען האָבען זיך צו אים אויך געווענדעט און זיינען אויך אויפגענומען געוואָרען זקנים פון די אַרומיגע שטעטלעך.

צו דער דאָזיגער הויכער מדרגה זיינער איז דער וואָלקאָוויסקער מושב־זקנים געקומען אַ דאַנק דער איבערגעגעבענער ארבייט פון זיינע טרייע עסקנים: די צוויי פרעזידענטען — מאיר שיף און (נאָך זיין טויט) הי יעקב ווינעצקי, דער טייסטער־מאַכער פון דער ברייטער גאַס — מאַניע גאָלאַי, לייב העלער (וויס), יעקב ווינשטיין, ל. עיין, פרוי אסתר ווינשטיין, א. אָפענבערג (סעקרעטאַר) און אנדערע. די דאָזיגע חשוב'ע עסקנים האָבען ניט געשפּאָרט קיין מיה און ענערגיע, כדי אַוועקצושטעלען דעם וואָלקאָוויסקער מושב־זקנים אויף אַ געזונטען יסוד, אַזוי, אז ער זאָל פאָרשאַפען כבוד דער וואָל־קאָוויסקער אידישער קהילה.

**
*

דער וואָלקאָוויסקער מושב־זקנים איז געגרינדעט געוואָרען אין יאָר 1908 (תרס"ח) אויף דער איניציאַטיווע פון ר' שרגא פייוועל העלער. אין יאָר 1927 האָבען זיך געפונען אינ'ם מושב־זקנים 18 זקנים און 13 זקנות, וועלכע זיינען אויסגעהאַלטען געוואָרען מיט אַלעמען: מען האָט פאָר זיי געקאָכט דריי מאָל טעגליך און זיי געגעבען טעה און צוקער צו יעדער צייט, וועו זיי האָבען עס געוואָלט. די הוצאה — אָחוץ האָלץ, וואָס אַמעריקע פלעגט דעקען — האָט באַטראָפען מאָנאַטליך אומגעפער 800 זלאָטעס. די הכנסה איז געקומען פון די פאָלגענדע קוועלען: 1) פון מאָנאַטליכען אָפצאָל פון די מיטגלידער — 150 זלאָטעס אַ חודש; 2) פון דער שטאָט־פאַרוואַלטונג — 80 זלאָטעס אַ חודש; 3) פון פאַרשיידענע נדבות. דאָס אַלעס האָט אָבער ניט געקענט דעקען די גאַנצע הוצאה פונ'ם מושב־זקנים, און אַ גרויסער טייל פון דער הכנסה איז געקומען פון די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט אין אַמעריקע.

אונטער דער אָנפיהרונג פונ'ם זעהר ענערגישען פרעזידענט מאיר שיף איז פיל פאַרבעסערט געוואָרען די דערנערונג און באַקליידונג פון מושב־זקנים. עס איז דורכגעפיהרט געוואָרען אַ פולקאָמער רעמאָנט אינ'ם בנין און

אין די צימערן, וואָס האָט זיי צוגעגעבן אַ גאַנץ אַנדערן אויסזען. עס האָט צוגעצויגן פיל געלט־מיטלען פון פֿאַרשיידענע קוועלן. פיל עלענדע זקנים פון פריהער־פֿאַרמעגליכע פֿאַמיליעס האָבן זיך געוועלדעט מיט ביטעס צו דער מושב־זקנים פֿאַרוואַלטונג אַריינגענומען צו ווערן אין אַנ־שטאַלט. אָבער דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס זיינען ניט געווען קיין פרייע פּלעצער פֿאַר די נייע קאַנדידאַטן פון מושב־זקנים. ה' שיף האָט באַשלאָסן אויפצושטעלען נאָך אַ בנין, כדי מען זאָל קענען באַפרידיגען אַלע, וואָס נויטיגען זיך אין דעם דאָזיגען אַנשטאַלט. דורך זיינע גוטע באַ־ציהונגען מיט דער מאַכט איז אים געלונגען צו באַקומען פון די רעגירונגס־וועלדער אַ טייל פון'ם האָלץ, וואָס איז נויטיג געווען פֿאַר'ן בנין. עס זיינען אויך אָנגעקומען ביישטייערונגען צום נייעם בנין פון אַנדערע קוועלן, און דער בנין איז אין משך פון אייניגע מאָנאַטן אויפגעשטעלט געוואָרן.

אַן אינטערעסאַנטע שילדערונג פון'ם וואָלקאָוויסקער מושב־זקנים, אונ־טער דער אָנפיהרונג פון מאיר שיף, געפינען מיר אין אַרטיקעל פון אליעזר קאַליר, וואָס איז פֿאַרעפֿנטליכט געוואָרן אינ'ם „וואָלקאָוויסקער לעבען" פון סעפּטעמבער 1930. דער שרייבער דערצעהלט, ווי אַזוי ער האָט זיך אַרויסגעלאָזט מיט'ן רעדאַקטאָר, מאָטעל לייב קאַפּלאַן, אויף אַ באַזוך אין נייעם בנין פון'ם מושב־זקנים, וואָס אויף זיין שילד זיינען געווען די פֿאָלגענדע ווערטער: „מושב־זקנים — אַל תשליכנו לעת זקנה":

„א ריינער געברוקירטער הויף, פון איין זייט די אַלטע געבוידע פון מושב־זקנים, פון דער צווייטער — אַ שפּאַגל־נייע, נאָר־וואָס אויסגעבויטע, הילצערנע געבוידע, מיט אַ שעהנעם גאַנעק, מיט אַ פּריצישען פראָנט, וואָס דערמאָנט אַ ווילע אָדער אַ פענסיאָנאַט אין אטוואָצק אָדער אין שווידער.

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 193

דער וואָלקאָוויסקער „מושב־זקנים"

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצען: אַהרע דער שמש, ל. עיין, מאיר שיף, אסתר ווייגשטיין (די פּאָדריאַדשיצע), אברהם ניסן קראָינבערג, טוביה דער שמיד (פון זאַמאָשטש); צווייטע רייהע, שטייען: הערשעל דער פורמאַן, צווי אומבאַקאַנטע פור־מאַנס, גוטקע (מענדעל דעם דיין'ס טאָכטער), אַ אומבאַקאַנטע, יאַנקעל דעם שמיד'ס פרוי (פון זאַמאָשטש), מיכלע, דעם בלינדענ'ס פרוי, חיה פון מאַנגעל, אַ אומבאַ־קאַנטע, איידלע מאַזאָוור, חאַשע פאַזניאַק, ניאַניע דעם בעל־עגלה'ס פרוי, ציפּע די שמש'טע, דינה לאה יעזערסקי (די טינט־מאַכערין), אַ אומבאַקאַנטע.

לעצטע רייהע: שמעון אָדער דער מלמד, אלי דינה'ס (דער מלמד), אַ אומבאַקאַנטער, אַ אומבאַקאַנטער, צאַלקע דער פורמאַן, יאַנקעל דער שמיד, דער בלינדער אַרימאַן, משה גאָשטשינסקי (דער געלער), אלטע'ס ברודער פון אונטער'ן באַרג, שמעון דער קוימען־קערער, אַ אומבאַקאַנטער.

דער וואַלקאַווויסקער „מושב-זקנים" נאָכן ערשטען וועלט-קריג

נעמען אויף זייט 192

מיר געהען אריין אינעווייניג. דורך אַ קאָרידאָר קומען מיר אריין אין אַ בריטען פרייען און ליכטיגען עס־צימער: דריי גרויסע לאַנגע טישען שטעהען אויסגעשטעלט ווי אַ „ח". איבער זיי הענגט אַ 8־לאַמפיגער זשיראַנ־דאָל, אויפ'ן וואַנט — אַ גרויסער קיילעכדיגער זייגער. אַ גרויסער קאַכעל־אויוון פאַרשפרייט אַן אנגענעהמע וואַרימקייט. פון אויוון געהט אַרויס אַ קראַן, וואָס באַזאָרגט מיט טעה אַ גאַנצען טאָג. אָן אַ זייט — אין אַ וואַנט, אַ פירקאַנטיג פענסטערעל, דורך וועלכען מ'דערלאַנגט דאָס עסען פון דער קיך.

מיר זיינען אַריינגעגאַנגען אין דער קיך: אַ גרויסע פליטע, און אַרום שטעהען טישען פאַרדעקט מיט בלעכען. אייניגע וויבער שטעהען און וועל־גערען גרויסע בלעטער לאָקשען. עס איז געווען אַ מיטענוואָכעדיגער טאָג און מיר האָבען זיך געוואונדערט: „איר מאַכט שוין לאָקשען אויף שבת?" — האָבען מיר זיי געפרעגט. „ניין" — ענטפערען זיי אונז — „אויפ'ן אָוועגט קאָכט מען וועטשערע — מילכיגע לאָקשען". „דאָס זיינען די קעכינס?" האָב איך גלאַט אין דער וועלט אריין אַ פרעג געטאָן, ניט האָבענדיג אַנדערש וואָס צו פרעגען. „ניין, ניין, — איילען זיך אונז צו „באַרוהיגען" די פאָר אידענעס, — די קעכין איז אַ יונגע!" . . . מיר האָבען געשמייכעלט פון דעם ענטפער און זיינען אַריין אין „ספיזשאַרניע": פאַרשיידענע שפייז, זעקלעך מעל, אַ קיילע אוגערקעס, און אַנדערע שפייזען. בכלל האָט זיך געמערקט אַ ענגיטע האַנט פון אַ גוטען בעל־הבית, מיט אַ שטרענגער עקאָנאָמישער ווירטשאפט, וואו מען האָט זיך נאָר אַ קער געטאָן. פון דאָרטען קומען מיר ארויס אויף אַ גרויסען אָפּגעצאַמטען הויף. אויפ'ן גראָז האָבען זיך געפאַשעט עטליכע שעפסען, הינער און הענער האָבען אַרומגעשפאַצירט.

— דאָס איז שוין אויף כפרות — האָט אונז דערקלערט דער פרעזעס שיף, אַנווייזענדיג אויף די עופות, און האָט אונז פון דאָרט אַוועקגעפירט צום טייכעל.

— וואָס איז דאָרטען? — האָט זיך געוויצעלט דער רעדאַקטאָר קאַפּלאַן — אפשר אַ פּליאָשע אויך? . . . — אַבער אנשטאָט אַ פּליאָשע זעהען מיר אַן אייניריכטונג אויף וועש וואשען פאר די אלטע לייט, אַ פּלאַץ אויף זומער־האַלץ.

אומקערענדיג זיך צוריק, באַווייזט אונז ה' שיף דאָס גלעקעל, וואָס פאַראייניגט ביידע געביידעס, און טוט דערביי אַ ציה פאַר'ן הענטעל . . . די אַלטינקע הויבען אָן ארויסצוגעהן, באַווייזענדיג זיך אויפ'ן הויף. זיי האָבען אַ „שאַנס" צו געהן פריהער עסען מיטאָג. זאָלען זיי עסען געזונטערהייט.

אין דער אלטער געביידע טרעפען מיר זקנים פון פארשיידענעם אויס־זעהן. יעדעס געזיכט זאגט עדות, וואס פאר א לעבען דער מענש האט גע־לעבט, וואס פאר א 70 יאר זיינען פאר אים פארביגעגאנגען.

אט טרעפען מיר א זקן, וואס נעמט אונז אויף מיט א ברייטען „באנזשור" און גלייך ווי ער זעהט אונז הויבט ער אן צו „סקלאניאען": אימעניטעלני — קטא טשטא, ראדיטעלני — קאווא טשעווא, דאטעלני — קאמו טשעמו . . . — אין, אויב איר האט חשק, זאגט ער אייך גלייך אפ אויף א יסוויניג די באסניע „טשיזש אי סאלאוויי" . . . ער האט אמאליגע יארען געלערנט אין א „פרי־כאדסקע אוטשילישטשע", געדענקט ער עס נאך אהן עין הרע.

— ווער איז דער מאן? — פרעגט רעדאקטאר קאפלאן.

— ר' שמעון דער קוימענקערער — ענטפערט דער פרעזעס שיף.

— דער שארענשטיינפייגער! — פארריכט ר' שמעון.

מיר זעגענען זיך מיט אים מיט א פריינדליכען „ארעוואואר" און ווינשען אים אריכת ימים . . .

מיר בליקען אריין אין די צימערען. אט שמועסט צווישען זיך אן אלט פאר־פאלק אזוי פריינדליך, אזוי ליבליך, נאר זיצען — זיצט מען איינע צו די אנדערע מיט די פלייצעס . . .

אין א צווייטען צימער — א פאר אלטע אידענעס. איינע ליגט אויפ'ן בעט, שלאפט, א צווייטע זיצט אנגעשפארט אויפ'ן האנט אזוי טיף פאר'־דאגה'ט, אזוי ביטער פארזארגט.

וועגען וואס טראכט זי, אט די עלענדע ארימע אלטיטשקע? — פאלט מיר איין אין קאפ — וועגען איר פארגאנגענער יוגענד? וועגען אירע קינ־דער, וואס זיינען צעשפרייט איבער שבעה ימים? וועגען איר „צוקונפט"... ס'פארקלעמט מיר אין הארצען קוקענדיג אויף איר, און דא דערמאן איך זיך אן דעם „אל תשליכנו לעת זקנה", אט דא ווערט מיר דער פסוק קלאר . . .

אבער הער שיף לאזט ניט טראכטען, ער פיהרט אונז אין ביורא אריין... אין ביורא נעמט אונז פריינדליך אויף דער סעקרעטאר אברהם אפענבערג, וועלכער אינפארמירט אונז ווענען די מיטלען, מיט וועלכע די נייע געביידע איז אויסגעבויט געווארען: דעם פונדאמענט האט מנדב געווען דער פאר־שטארבענער ר' שלום באראש; 500 דאלאר — האראצי העלער (דאס הויז איז אויף זיין נאמען); שיקאגער פרויען פאראיין — 100 דאלאר; די גראפינע ברא'ניצקא — 9 פעסטמעטער ברעטער; דער באקאנטער גוטבאזיצער שיראיוו — א פארקאן; ראשער צעמענטאוניץ — 15 קיילכלעך צעמענט, א ווארשעווער פירמע דעקענשיין — א קאסטען גלאז; די פרוי פראדעל שיף — דעם זשיראנדאל; א ווארשעווער פירמע עפעלבוים — דעם זייגער . . .

אַלטע לייט פון „מושב־זקנים" פאַר'ן צווייטען וועלט־קריג.

אַלץ איז באַקומען גרוואָרען דורך די באַמיהונגען פון פרעזעס שיף — דערקלערט אונז פריינד אָפענבערג — אומעטום איז ער אליין געפאָרען, אַליין זיך געסטאַרעט.

מיר געהען ארויס פון ביורא. אין בית־המדרש צימער זיצען שוין אַרום טיש די אַלטע לייט און לערנען אַ פרק משניות. דער שוחט, ר' ראובן קאַגאַן, זאָגט פאַר זיי אַ שיעור . . .

מיר דאַנקען דעם פרעזעס שיף און פאַרלאָזען דעם אַנשטאַלט.

***

פאַר זיין איבערגעבענער ארבייט לטובת דעם אנשטאלט איז באַ־שלאָסען גרוואָרען נאָך דעם טויט פון פרעזעס מאיר שיף, אַריינצושטעלען זיין בילד אין דעם נייעם בנין, וואָס איז אויפגעבויט גרוואָרען דורך אים.

נאָך דעם טויט פון ה' מאיר שיף (אין יאָר 1936) איז באַשלאָסען גע־וואָרען צו דערוועלען אַלס פרעזידענט פונ'ם מושב־זקנים דעם שוואָכען, באַשיידענעם טייסטער־מאַכער יעקב ווינעצקי, וועמעס פרוי איז געווען די קוזינע פון דעם באַוואוסטען וואָלקאָוויסקער עסקן און סוחר משה זעליצקי. דער טייסטערמאַכער איז געווען אַ מערקווירדיגער טיפ פון א הארציגען

פֿאלקס־מענשען, וועלכער האָט זיך מיט זיין פרוכטבאַרער טעטיגקייט לטובת דעם „מתן־בסתר" (די אינסטיטוציע וואָס האָט געהאָט די אויפגאַבע צו העלפען אין געהיים „יורדים" פונ'ם בעל־בית'ישען און פֿאַרמעגליכען קלאַס, וועלכע זיינען צוליב פֿאַרשיידענע סיבות פֿאַראַרימט געוואָרען און שעמען זיך צו בעטען שטיצע) באַליבט געמאַכט ביי אלע שיכטען פון דער וואָל־קאָוויסקער אידישער באַפֿעלקערונג.

נאָכדעם ווי די רוסען זיינען אריין אין שטאָט, האָט דער מושב־זקנים טונקציאָנירט אויף אַ נאַרמאַלען אופן. אָבער אין דער צייט פון דער דייטשער באַמבאַרדירונג איז דער מושב־זקנים אינגאַנצען אָפּגעברענט געוואָרען. די אלטע לייט זיינען דאָן צעשיקט געוואָרען אין פֿאַרשיידענע הייזער, צו זייערע קרובים אָדער סתם צו באקאנטע.

אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע איז אַ טייל פון זיי געשטאָרבען צוליב די שווערע לעבענס־באַדינגונגען. ביים ארויסטרייבען אין די בונקערס, זיינען נאָר די שטאַרקערע צווישען זיי אָוועק מיט זייערע פֿאַמיליעס. די שוואַכערע, וועלכע האָבען ניט געקענט מיטגעהן, זיינען דעם 2טען נאָוועמבער 1942 צונויפגעקליבען געוואָרען אין תלמוד־תורה און דאָרט פון די דייטשען דער־שאָסען געוואָרען. די איבעריגע פון זיי, וועלכע האָבען דורכגעמאַכט דעם בונקער־פֿעריאָד, זיינען שפּעטער, פֿאַר'ן ארויסטרייבען פון די בונקערס, צונויפגעבראַכט געוואָרען אין דעם באַרימטען בונקער „נומער דריי", וואו זיי זיינען פֿאַרגאַזט געוואָרען.

די וואָלקאָוויסקער פייערלעשער

אין די אידישע שטעטלעך פונ׳ם אַמאָליגען תחום־המושב אין רוסלאַנד פלעגען פאַרנעמען אַ גרויסען פּלאַץ אינ׳ם לעבען פון דער אידישער באַ־פעלקערונג די שריפות און די מורא פאר זיי. צוזאַמען מיט אלע אנדערע צרות, ווי עפּידעמיעס, אנטיסעמיטיזם, צאַרסקע גזירות און אַנדערע שלעק און אַנשיקעניישען, פלעגען אויך שריפות געהערען צו די אומפּאַרמיידליכע ערשיינונגען אינ׳ם אידישען שטעטל. אָפּט פלעגען אין אַ שעהנעם זומער־טאָג די דאָזיגע שריפות פאַרוואַנדלען אין משך פון אַ פּאָר שעה צעהנדליגער און הונדערטער בעלי־בתים און סוחרים אין אָרימע לייט, פאַר וועלכע עס פלעגט קיין אנדער ברירה ניט בלייבען ווי זיך ארויסלאָזען איבער דער וועלט מיט אַ כתב פון נשרפים, צו בעטלען אויף חיונה.

מען דאַרף אויך נעמען אין אכט, אז אין אמאָליגע יאָרען איז ניט געווען פאַרשפּרייט דער ענין פון פאַרזיכערונג, „סטראַכאָווקע". וועז ס׳האָט גע־טראָפען אַן אומגליק, אז אַ פייער האָט אויסגעבראָכען זומער־צייט אין אַ שטעטל, וואו די מייסטע הייזלעך און קראָמען זיינען געווען געבויט פון האָלץ, וואָס איז געווען אויסגעטריקענט צוליב די זומערדיגע היצען, — פלעגט דאָס געשריי אַליין: „פּאָזשאַר!" „פּאָזשאַר!" (פייער! פייער!) אַנ־וואַרפען אויף אלע איינוואוינער אַ שרעק און אַ פּאַניק, ווייל מען האָט קיינמאָל ניט געקענט וויסען, וואו און וועז דאָס פייער וועט זיך אָפּשטעלען. אויב ס׳האָט אויסגעבראָכען אַ פייער אין איין עק שטאָט, פלעגט מען באַלד אין אלע גאַסען אויפ׳ן צווייטען עק שטאָט אָנהויבען אויסראָמען פון די הייזער דאָס מעבעל מיט׳ן בעטגעוואַנט מיט אלע אנדערע כלים. די מאַמעס פלעגען באַלד לויפען צוזאַמענזוכען זייערע קינדער, און אין שטאָט פלעגט זיך טאָן „חושך"!

אין יעדען אידישען שטעטל פלעגען פון צייט־צו־צייט פאָרקומען שריפות, קלענערע און גרעסערע, וואָס האָבען זיך אזוי שטאַרק אייגעקריצט אין זכרון פון דער באַפעלקערונג, אז די שטאָטישע אידען פלעגען פון זיי

קול קורא

לאחינו היקרים והנאמנים אשר באמעריקא
וביחוד לאחינו בני עירנו ילידי עיר וואלקאוויסק
ברכת השם תבוא עליכם מעתה ועד עולם!

ברידער! נאמט צארן איז אויסגענאסן ניוואירן אויף אונזער שטאדט ובאור ליום ג' לסדר „ואש יצאה מאת ד' ר"ח תמוז כחצות הלילה, האט א העלישער פייער פערברענט העכער 200 בלויז יודישע הייזער, אין וועלכע עס האט נעלעבט דער אריסטאטער טייל בע"ב פון אונזער שטאדט. טעגשען וואס האבען שטענדיג ניהאריוועט מיט"ן ביטערן אויס"ן טרוקענעם שטיקעל ברוט און איצט זיינען זיי ניבליבען בערט ובחוסר כל: אהן בדויט, אהן אדאר, און אהן אקישעלע צוא קאפעגס. נו"ם און שרעקליך איז דאס אונגליק זיי ניקומטען אויף אונזער שטאדט, אבער נאך נעשעפר אין שרעקליכער איז דער חורבן פון אונזער קהילה הקדושה: אלץ וואס מיר האן אונזערע עלטערן האבען דורות לאנג נעקליבען, נעבויט און מיסר נעווען—פון אונזער הונדערטיאהרינער, וועלט בעריהמטער צוא, ביז צוא דעם „מושב זקנים" וואס מיר האבען ערשט היינטיגס יוטער ניעפענט; אונזער נאנצער שולהוף מיט אלע זיינע נרויסע בתי מדרשים, אין וועלכע עס איז שטענדיג אזוי פיעל תורה נעלערנט ניוואירן; אונזער בעריהמטע „תלמוד תורה" וישיבה הגדולה, וואס מיר האבען אין די לעצטע יאהרען פערבעסערט און פערגרעסערט, און 250 אריטע קינדער האבען אין 7 הדרים נעלערנט א"ב, הומש און נמרא ונם כתב ולשון און חשבון; בית התחיה, הכנסת אורחים, נמילות חסדים, בתי מרחץ, בית הטבילה, דער נייער נרויסער אייזקעלער פון „לינת הצדק"—אלץ, אלץ איז אוועק מיט"ן רויך און אוני איז איבערנעבליבען נאר אביסיל אש—זכר לחורבן.

ברידער! מיר ווייסען, אז איהר זיט אסעריקא לעבט איצט אביבר אשלעבטע צייט און דאך וועגרן מיר זיך צוא אייך בבקשה ותחנונים, אז איהר זאלט אונז קיינען צוא הילף. איהר לעבט ב"ה אין א פרייער נעבענשטער לאנד אונד אויב איהר האט יעצט א שווערע צייט, האספען מיר אז דאס איז נאר לפי שעה, א קריזיס וואס וועט מיט נאסס הילף אין ניכען מיידען, און מיר בעוה"ר—וואו און וויי מיר לעבען—דאס פערשפארען מיר אייך צוא דערצאהלען. ברידער העלפט אונז! ובזכות זה וועט אייך נאס העלפען און איהר וועט ג"ה שטענדיג לעבען אין עושר און אין כבוד.

העלפט אונזערע אונגליקליכע נשרפים! העלפט אונזער קהילה אויפבויען אונזערע הרוב נעווא/ענע היילינקיטען, העלפט אונז צוריק אויפשטעלען אונזערע מוכדות הצדקה! אין נאנץ־בעזונדער איז נרויס אונזער בקשה, און מיט טרערען אין דיא אויגען בעטען מיר אייך, איהר זאלט אונז העלפען צוריק אויפבויען און אויפשטעלען אונזר תלמוד תורה וישיבה.

ברידער! וויר פון אייך האט ניט נילערנט פיעל עס איז אן א תלמוד תורה? וועטען האס איהר צוא פערדאנקען דאס ביסל עברי, דאס שטיקעל חומש, דעם פרק משניות וואס איהר לערנט אמאל? בעצאהלט זשע איצטער פאר זיך אליין אייער אמאליגען שבר לימוד—אזאלטען אבער א היילינען חוב. וויר פון אייך פערלאנגען ניט דיא ווייטינקייט פון דעם ביסעלע לערנען וואס אנ'ארים קינד טראגט ארוים מיט זיך פון תלמוד תורה? וויר פון אייך פיהלט ניט וויא נוט דאס איז דעם פערוואנעלטען מענשען וואס קען אליין שרייבען און ליינען א בריוועל? און אט זיינען אונזערע 250 אריטע קינדער נעבליבען נעבאך אהן חדרים, אהן מלמדים און אהן לשהרער—250 אינגלאך, וואס 200 פון זיי, אויב ניט אללע, וועלען אמאל מנולגל ווערין צוא אייך אין אמעריקא. ברידער! העלפט אונז מאכען אס די אריטע קינדער פיר ארענטליכע מענשען צו נאס און צו ליים. זאללען זייא אס די שפעטערדיקע בעלי מלאכות, ניט בלייבען קיין עמי ארצים; זאללען זייא קענען אביסיל לערנען, אביסעל שרייבען און זאללען דיא בעסערע פון זייא בלייבען ביין לערנען און מיט דער צייט ווערין לופטים רבנים אין, וויר וויים, אפשר נאר נאנזי ישראל. אט די קליינע, נאקטע, הונגערינע אינגלאך, זיי וועלען בויען דאס בית ישראל, און זיי וועלען אפשר שפעטער זיין אונזער שבאלין, אונזער בעשוינונג.

ברידער! נעמט א חלק אין דער נרויסער מצוה פון החזקת התורה „עין חיים היא למחזיקים בה" און אז איהר וועט מחזיק זיין אונזערע בני תורה, וועט איהר און אייערע קינדער בזכות זה נעבענשט ווערען מיט עושר און מיט כבוד און מיט לאנגע יאהר, ככתוב: „אורך חיים ביסינה בשמאלה עושר וכבוד".

ברידער! מיר האספען, אז אונזער בקשה ורבבי תחנונים וואס נעהן איצט ארוים פון אונזערע פערביטערטע הערצער וועלען אבקלינגען טיקע אין אייערע נוטע אידישע הערצער. און יעדערער פון אייך וועט אונז מיטהעלפען אליין עד כמה שידו מגעת, און וועט חוין דעם נאך מעורר זיין זיינע בעקאנטע אין נוטע פריינר זיי זאללן אויך נעמען א חלק אין דער מצוה. ובזכות התורה הקדושה ובזכות תינוקות של בית רבן תבוא עליכם ברכת שמים מטעל, ותזכו לראות בתשועת ישראל ובנחמת ציון אמן!

אבא יעקב הכהן באריכאוו חופ"ק
מנחם יוסף הכהן וואלק מו"צ
מוביי ראוויצקי מו"צ פהק"ק

א הילפס־רוף צו די לאנדסלייט אין אמעריקע נאך דער צוויטער גרויסער שריפה אין יאר 1908

מאכען די הויפט־סימנים פון זייער צייט־רעכענונג: „פאר דער גרויסער שריפה" און „אזוי פיל און אזוי פיל יארען נאך דער גרויסער שריפה" . . . אויך ווּאלקאוויסק האט געהאט אזעלכע שריפות: די ערשטע אין 1886 און די צווייטע שריפה אין 1908. דערפאר איז אויך קיין וואונדער ניט, וואס די גרינדונג פוון דער פייערלעשער־געזעלשאפט איז בשעתו אויפגענומען געוואָרען פון דער וואלקאוויסקער אידישער באפעלקערונג מיט גרויס פרייד און צופרידענקייט. צו דער פייערלעשער־געזעלשאפט האבען געהערט אידען פון אלע קלאסען און שיכטען, און פון יאר־צו־יאר איז די פייערלעשער־געזעלשאפט אלץ מער געוואקסען, זיך אנטוויקעלט און פארנומען אלץ מער און מער פלאץ אינ'ם לעבען פון דער וואלקאוויסקער אידישער באפעלקערונג.

די געשיכטע פון דער וואלקאוויסקער פייערלעשער־געזעלשאפט שטעלט מיט זיך פאר א שטיק געשיכטע פון וואלקאוויסקער אידישען פאלקס־לעבען. ווייל כאטש די וואלקאוויסקער פייערלעשער־געזעלשאפט איז געווען אן אל־געמיינע, א שטאטישע — זיינען אבער כמעט אלע אירע מיטגלידער געווען אידען, און צווישען א צווי הונדערט מיטגלידער, וואס די געזעלשאפט האט פאר דער לעצטער מלחמה געצעהלט, זיינען קוים געווען איניגע קריסטען. דאס האט מען אויך געקענט זעהן פון די נעמען פון אירע מיטגלידער, וועלכע האבען אין פארשיידינע צייטען געהערט צו דער וואלקאוויסקער פייערלעשער־קאמאנדע און האבען געהאלפען אפהיטען די לעבענס און פארמעגענס פון דער באפעלקערונג. צווישען די מיטגלידער פון דער פייערלעשער־קאמאנדע זיינען געווען מענשען, וועלכע האבען געהערט צו אלערליי פאכען און פרא־פעסיעס: גלאז־קרעמער, כלי־זמר, זייגערמאכער, בעקער, קצבים, קרעמער, שערער, שוסטער, שנייידער, שטעפער, שוחטים, שניט־קרעמער, קאטלער, אייזען־קרעמער, אנגעשטעלטע, האטעל־אייגענטימער, בלעכער, פאפיראסען־מאכער, מוליארעס, קירזשנער, א. אז. וו.

אויך דער ארקעסטער פון די פייערלעשער, וואס איז שפעטער גע־גרינדעט געוואָרען, איז מייסטענס באשטאנען פון אידען, און האט זיך אין משך פון דער צייט אנטוויקעלט צו גאר א הויכער מדרגה.

**
*

נאך דער ערשטער שריפה, דערצעהלט טוביה פענסטער, האט קאפעל איסר וואלקאוויסקי פארגעשלאגען מ'זאל גרינדען אין שטאט א פייער־לעשער קאמאנדע. דער פארשלאג איז דעם עולם געפעלען געוואָרען און מען האט זיך געוועגדעט צום גראדנער גובערנאטאר וועגען די נויטיגע פאר־מאליטעטען.

אסטראגער (קאשטשושקע) גאס פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה
אויפן בילד פון רעכטס זעהט מען די אלטע געביידע פון דער פייערלעשער קאמאנדע

די ערשטע זיצונג וועגען דעם איז אפגעהאלטען געווארען אין געריטעל ביים אלטען יעזערסקי. צו דער גרינדונגס־אסיפה זיינען געקומען די פני פון וואל־קאוויסק; דער פריסטאוו, דער נאטאריוס בייראשעווסקי, דער פאסטמייסטער שוואב, דער פאדאטנער אינספעקטאר זשדאנאוו און דער דאקטאר אלשעווסקי. מ'האט אויסגעארבייט אלע תקנות, אבער ביי דער פראגע וועגען אוניפארם פאר די פייערלעשער זיינען געווען חילוקי־דעות. מ'האט ניט געקענט באשטימען צי דארפען די פייערלעשער טראגען מונדירען, אדער זיי קענען יוצא זיין מיט א רויט היטעל, און אפשר גאר מיט א באנד ארום ארבעל, און צי מעגען זיי טראגען די סימנים א גאנצע וואך אדער בלויז ביי דער עבודה פון לעשען דעם פייער. דער אלטער יעזערסקי האט אבער געהאלפען קומען צו אן אויסגלייך, און קאפעל איסער'ס פארשלאג איז אנגענומען געווארען.

דער ערשטער פייערלעשער אין וואלקאוויסק איז געווען מאטעל קילי־קאווסקי (וועלכער איז אויך באקאנט אונטער'ן נאמען מאטקע פאס). ער איז אינגאנצען זיבעצעהן יאר אלט געווען, ווען ער איז — דער ערשטער — געקומען אין דער אופראוע און האט זיך פרייוויליג פארשריבען אלס פייער־לעשער. מאטעל קיליקאווסקי, וועלכער געפינט זיך איצט אין אמעריקע (הארטפארד, קאנעטיקאט), האט אונז אויך איבערגעגעבען אייניגע אינטע־

רעסאַנטע פּרטים און עפּיזאָדען וועגען דער געשיכטע און אַנטוויקלונג פון דער וואָלקאָוויסקער פייערלעשער־געזעלשאַפט.

דער ערשטער נאַטשאַלניק פון די וואָלקאָוויסקער פייערלעשער איז געוואָרן דער הויכער זשדאַנאָוו. אין זיין צייט זיינען די פייערלעשער איינגעטיילט געוואָרען אין פאַרשיידענע אָפּטיילונגען — פעסלעך־אָפּטיילונג, מאַשינען־אָפּטיילונג און די קלעטערער־אָפּטיילונג, די לאַזאַרשטשיקעס, ווי מען האָט זיי אין שטאָט אָנגערופען. קיליקאָווסקי איז געווען דער אָנפירער פון די לאַזאַרשטשיקעס, וועלכע פלעגען קריכען אויף די דעכער. זיין אַמביציע איז געווען צו ווערען דער סאַמע הויפּט פון דער פייערלעשער־קאָמאַנדע און ער האָט עס אויך דערגרייכט.

די נאַטשאַלניקעס זיינען געווען לויט כראָנאָלאָגישער אָרדנונג:זשדאָנאָוו, יוסאָנאָוו, צוויי קריסטליכע נאַטשאַלניקעס, אברהם ניימאַן (מיט אים האָט זיך אָנגעהויבען די טראַדיציע פון אידישע נאַטשאַלניקעס), אברהם גאָליאָצקי (דער שערער) מאָטקע קיליקאָווסקי; דער לעצטער נאַטשאַלניק איז געווען מלך חאָנטאָוו.

אין אָנהויב איז די פייערלעשער־קאָמאַנדע געווען אין אַ קליין הייזעל. אָבער שפּעטער האָט מען אויפגעבויט אַ גרויסע געביידע מיט אַ טורעם און מיט קראָמען. דאָרט האָט זיך אויך געפונען אַ גרויסער שפּייכלער, וואָס מען האָט גערופען „פּאָזשארני סאַראַי". אין דעם שפּייכלער איז געווען אַ מאַשין מיט אַ רער, וואָס האָט זיך געדרעהט אויף אלע זייטען, כדי צו קענען שפּריצען אין אלע ריכטונגען. אכט מענשען פלעגן פאָמפּען, פיר אויף יעדער זייט. דאָס וואסער פלעגט מען פירען אין 4־5 פעסער.

גרינדונג פון דער פייערלעשער־געזעלשאַפט און קאָמאַנדע

ענדע לעצטען יאָרהונדערט, אין יאָר 1897, זיינען אָנגעקומען פונ'ם גובערנאַטאָר אין גראָדנע אינסטרוקציעס צו גרינדען אין וואָלקאָוויסק אַ פייערלעשער־געזעלשאַפט. די שטאָט־פאַרוואלטונג האָט זיך דעמאָלט געפונען אויף דער אָסטראָגער גאַס, לעבען דער וווייסער טורמע. די וואָלקאָוויסקער אידישע יוגענד האָט שנעל רעאַגירט אויף די אַפּיעלען פון דער שטאָט־פאַרוואלטונג און זיך פאַרשריבען אלס פרייוויליגע מיטגלידער אין דער נייַ־געגרינדעטער פייערלעשער־געזעלשאַפט.

דער ערשטער צו פאַרשרייבען זיך איז, ווי אויבען דערמאָנט, געווען דער יונגער זיבעצהן־יאָריגער מאָטעל קיליקאָווסקי. און אָט ווי אזוי דאָס איז פאָרגעקומען:

אברהם ניימאַן

אברהם גאַליאַצקי

מאַטעל קיליקאַווסקי

מלך חאַנטאַוו

אין אַ שעהנעם זומער טאָג האָט מאָטקע קיליקאָווסקי שפּאַצירט אין גאַס מיט אַ פּאָר בחורים חברים און דערזעהן, אז א רעדעל מענשען שטעהט לעבען חפצ'עס ביידעל, וואו מען פלעגט פֿאַרקויפֿען סאָדע־וואַסער און „מאראָזשענע" (אייז־קרים), און ס'איז דערפֿאַר דאָרטען געווען אַ מין „צענ־טער", אַ פּלאַץ וואו די יוגענד פלעגט זיך צונויפֿקומען, שמועסען און פֿאַר־ברענגען. וועז מאָטעל איז צוגעגאַנגען געוואויער ווערען וואָס ס'קומט דאָרט פֿאָר, האָט ער דערזעהן, אז אַ סטראזשניק ((פֿאָליציימאַן) קלעפּט אָן אויף אַ טעלעגראַפֿען־סלופ אַן „אָביאַוולעניע", אין וועלכער ס'וועט דערקלערט, אַז לויט'ן באַפּעל פונ'ם גובערנאטאָר, וועט אין וואָלקאָווסק געגרינדעט אַ „פֿאָזשאַרנע קאָמאַנדע", און מ'בעט, אַז וואָלונטירען זאָלען קומען זיך פֿאַר־שרייבען אין דער „אופֿראוע". וועז מאָטקע האָט דאָס איבערגעלייענט, איז ער גלייך אַוועק אין אופֿראוע זיך פֿאַרשרייבען אין דער „פֿאָזשארנער קא־מאַנדע". וועז דער יונגער קיליקאָווסקי איז אַריינגעקומען אין סעקרעטאַריאט צו פֿאַרשרייבען זיך, האָט דער סעקרעטאַר, באָלדאָקאָוו, זיך געווענדעט מיט באָוואונדערונג צו די באַאַמטע, זאָגענדיג: „סאַמטריטיע, גאָספּאָדא, יעשטשע ניע וויקלעיעלי, אַ אוזשע יאַוויליסיא אָדין וופיסאַטסיא" (זעהט, מיינע הערען,

---

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 205

די פּייערלעשער־דרוזשינע אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע אין דער צייט פון ערשטען וועלט־קריג

דעכטס צו לינקס — ערשטע רייהע פון אונטען: עפּשטיין (פון גלאָז־קראָם), חיים גאַליאַצקי, לאַנגבאַרד (פון די דונערס).

צווייטע רייהע: מושאַצקי (דעם קאָטלער'ס), שמואל שקאָלניק, עסמאַנט (אַ קריסט), שמואל קאַפּלאַן, טישקעוויטש (דער בורגערמייסטער), אברהם גאַליאַצקי (קאָמענדאַנט), מאַרשאַנץ, אַ קריסט, מאָטעל קיליקאָווסקי (אַסיסטענט־קאָמענדאַנט), הערשעל דעם בלעכער'ס זוהן, לאַנגבאַרד, יאָסיל פּעקאַרסקי (פּאָליאַק).

דריטע רייהע: לייב עיין, מאַזיע (דער הינקעדיקער), אַלטער גאַלאַי, גאַליאַצקי (דעם שוסטער'ס זוהן), פייגעל דער אייזענקרעמקער'ס אַ אייניקעל, דוד (פון די מאַטשאַסעס), בעריל עפּשטיין (דער קאָטלער), אפּרים יעלסקי, סלוצקי, יאָסיל באַיאַרסקי (דער קירזשנער, משה ווינגעצקי (דער זייגער־מאַכער), שטשופּאַק (נח דעם שוחט'ס אַ זוהן), לאַנגבאַרד (פון די דונערס), שטיין (דער קצב), שיפּיאַצקי (דער שטעפּער), גאַליאַצקי (דעם שוס־טער'ס אַ צווייטער זוהן).

פערטע רייהע: שטשופּאַק, דובינסקי, שימקע לעווקאָוו (דער קלעזמער), לייזער שיף, יאָסיל דאָוויד־אָוסקי (דער שטעפּער), מאָטקע לייב קאַפּלאַן, משה פּריפּשטיין, דוד פּריפּ־שטיין, לאַנגבאַרד (פון די דונערס), מאָטיל קאַפּלאַן.

לעצטע רייהע: שעווקאַוויטש, אַ קריסט, משה'קע רוטשיק, לייזער סאַקאַלסקי, פּסח גאַליאַצקי, ישראל יעלין (אַ קלעזמער), אַ קריסט (יאָדושיק'ס זוהן), עפּשטיין (פון גלאָז־קראָם), מושאַצקי (פון די מאַטשאַסעס).

די פייערלעשער-דרוזשינע אונטער דער דיטטשער אָקופּאַציע
אין דער צייט פון ערשטען וועלט-קריג

מיר האָבען נאָך ניט באַוויזען אויסצוקלעפּען אלע אפּישען און אָט איז שוין איינער געקומען זיך פאַרשרייבען). דאָן האָט ער געעפענט אַ נייעם בוך און האָט אריינגעשריבען דעם ערשטען פריוויליגען — מרדכי קיליקאָווסקי.

אייניג וואָכען שפּעטער איז פאַרגעקומען די ערשטע פאַרזאמלונג פון די פייערלעשער. אומגעפער פינף־און־פערציג יונגעלייט, כמעט אַלע אידען, האָבען זיך אין איר באטייליגט. צו דער פאַרזאמלונג איז אויך געקומען זשדאַנאָוו. ער איז געווען דער אינספּעקטאָר פון שטאָט. געווען אַ הויכער, אַ דיקער, האָט געוואוינט אויף קארטשיזנע לעבען דער ווייסער טורמע. ער פלעגט דאַרפען קאָנטראָלירען די פּאָטענטן און די דערלויבענישען פון די קראָמען, — אָבער ער פלעגט דורכקומען מיט זיינע קליענטען . . . ער האָט אָלע מיטגלידער באַדאָנקט פאַר זייער אינטערעס, און די פייערלעשער־געזעל־שאַפט האָט אים נאָכדעם אויסגעקליבען אַלס איר ערשטען קאָמענדאַנט. דער פאַרזיצענדער פון דער פייערלעשער געזעלשאַפט איז געווארען אָנדרעיעוו, דער וואָלקאָווויסקער אויספּאָרשונגס־ריכטער. אַ קורצע צייט נאָכדעם האָבען זיך אלע פּי־ערלעשער ווידער פאַרזאמלט, און אַ ספּעציעלער אָפּיציר פון דער 16טער בריגאדע (ארטילעריע) איז אינגעלאָדען געווארען צו מושטירען די פּי־ערלעשער. זשדאַנאָוו האָט די גרופּע אָרגאַניזירט און יעדער איינער האָט באַקומען זיין אויפגאַבע: אַ גרופּע ביי מאשינען, א גרופּע ביים וואסער און אַ גרופּע פון „לאָזארטשיקעס", וואָס קריכען אויף די דעכער און אויף די שטריק. מאָטקע קיליקאָווסקי איז געווארען דער הויפּט פון די קריכער. ער איז געווען דער אויפזעהער פון אַ גרופּע פון צוואַנציג מאַן. ער איין פלעגט זיין דער ערשטער און פלינקסטער צו געהן אין פייער.

זשדאַנאָוו האָט דאָן געבראַכט נייע פּאָמפּ־מאַשינען פון וואַרשע, מען האָט פארגרעסערט די צאָל פעסלעך אויף 15 און מען האָט מאָביליזירט די „איז־וואַשטשיקעס", וועלכע האָבען געמוזט צושטעלען די פערד אויף דעם ערשטען פייער־סיגנאַל. די, וועלכע פלעגען קומען די ערשטע, האָבען באַקומען אַ ספּעציעלע דאָפּעלטע באַלוינונג.

גרינדונג פון דער פייערלעשער־אָרקעסטער

נאָך זשדאַנאָוו'ען איז דער קאָמאַנדיר פון די פייערלעשער געווארען רוסאַנאָוו. פאר דעם איז ער געווען דעם פאָליציי־אינספּעקטאָר'ס געהילף (פאָמאָטשניק איספּראַוויניק). לויט זיין איניציאטיווע איז געגרינדעט געווארען אַן אָרקעסטער פון די פייערלעשער. ער האָט זיך פאַרשטענדיגט מיט מאָטעל קיליקאָווסקי און אים איבערגעגעבען די אָרגאַניזירונג פון דעם

די געביידע פון מאגיסטראט און דער פייערלעשער קאמאנדע

ארקעסטער. קיליקאווסקי האט זיך טאקע געזומען צו דער ארבייט און איינגעלאדען פיל וואלקאוויסקער וואס האבען געקענט שפילען, ווי ישראל נאקדימאן, יאנקעל הורוויץ, רוטשיק און אייניגע פון די וואלקאוויסקער כלי־זמר. אין וואלקאוויסק האט געפעלט אַ קאראנעט שפילער, האט מען געשיקט מאטעל קיליקאווסקי'ן מיט קערעיעווינען, דעם עלטסטען פאליציימאן, קיין וואלפּ און מען האט פון דארט אראפגעבראכט דעם קאראנעט שפילער. קאפעל־מייסטער איז דעמאלסט געווארען ישראל נאקדימאן. זינט דאן האט מען פלייסיג געארבייט אייניגע וואכען אויף די פראבען און די מארש־איבונגען.

איבונגען פון די פייערלעשער אויף פּאָליאַטשעק׳ס מויער

וועז אַלעס איז שוין געווען צוגעגרייט, זיינען די פייערלעשער אַרויס אין די גאַסען, מאַרשירענדיג און שפּילענדיג. זיי זיינען דורכגעגאַנגען אַלע גאַסען: גראָדנער, ברייטע, אָסטראָגער און דעם שוהל־הויף. די שטאָט האָט אַוועקגעוואָרפען אלע ארבייטען, און די גאנצע באַפעלקערונג האָט בייגע־וואוינט דעם וויכטיגען יום־טוב פון דער פייערלעשער געזעלשאַפט אין וואָל־קאָוויסק. דעם נעקסטען זומער האָט מען געדונגען אַ ספּעציליען פּאַרק, לעבען יעזערסקי׳ס הויז, הינטער חיים וואַרשעווער׳ס וואוינונג. דאָרט פלעגט דער פייערלעשער־אָרקעסטער שפּילען צוויי מאָל אַ וואָך אין די זומערדיגע חדשים. מען האָט דאָרט אויך אייגעריכטעט אַ בופעט מיט כל׳ערליי געטראַנקען און „מאָראָזשענע" (אייז־קרים). כמעט די גאַנצע יוגענד פלעגט קומען צו די קאָנצערטען. די מיידלעך האָט געצויגען צו די מונדירען־קנעפּ פון די פייערלעשער . . .

אייניג יאָר שפּעטער האָט מען געדונגען אַ נייעם פּלאַץ פאַר דעם פייערלעשער־אָרקעסטער. דאָס איז געווען אויף דער פריצישער גאַס. פון דאָרט האָט מען זיך אַריבערגעקליבען אין וואָלקאָוויסקער שטאָט־פּאַרק, אויף דעם פּיעסקער וועג, אין דער ריכטונג פון זאַמקאָווען וואַלד, ביי בולהאַריג׳ען.

איבונגען פון די פייערלעשער אויף דער גראָדנער גאַס

(דאָס הויז אויפֿן בילד איז געווען דאָס אייגענטום פון יאַנקעל פּאַלטע׳ס שוויגער־עלטערן און האָט לעצטענס באַלאַנגט צו אַדין).

אין יענעם פּאַרק פלעגען אויך אויפטרעטען די אידישע טעאטער־טרופּעס. דאָרט איז געווען דער צענטער פון די פייערונגען אין וואָלקאָוויסק. וועו דער צירק פלעגט קומען, פלעגט ער אויך דאָרט אַראַנזשירען זיינע אויפ־פירונגען. דער אָרקעסטער האָט זיך זעהר פיין אַנטוויקעלט. אַלע זומער־אונטערנעמונגען פלעגען דאָרט געפֿינען ווערען. דאָס איז אַלץ געווען אין דער צייט, וועו רוסאַנאָוו איז געווען הויפט־קאָמאַנדיר.

די פייערלעשער־געזעלשאַפט איז שוין דאָן געהאָט פאַרגרעסערט גע־ווָארען און איז באַשטאַנען פון צוויי הונדערט מאַן. עס איז אויך איינגעפירט געווָארען, אַז ס׳זאָלען זיין „טשלענעס" (מיטגלידער), דאָס הייסט, אַז אויסער די וואָלונטירען, וועלכע האָבען זיך באַדאַרפט פאַרנעמען מיט איבונגען און מיט לעשען די פייערען, האָבען אויך אַ סך בעלי־בתים געמוסט אויף זיך די ארבייט אָפּצוהיטען די זאַכען, וואָס מען ראַמט ארויס אין גאַס אריין בשעת אַ שריפה. די אקטיוו פייערלעשער האָבען באקומען מיט עטליכע מאָנאַטען שפּעטער היטלען מיט בלויע ראַנדען, און די „טשלענעס" — היטלען מיט רויטע ראַנדען. ס׳פלעגט פאַרקומען יעדע וואָך אַ פּראָבע.

די אידישע פייערלעשער־קאָמאַנדירער

נאָך רוסאַנאָוו'ס זיינען געווען צוויי קריסטליכע קאָמאַנדירער, און דאָס איז געווארען קאָמאַנדיר אברהם ניימאן — דער ערשטער אידישער קאָמאַנדיר פון די פייערלעשער. נאָך אים זיינען געווען אברהם גאַליאַצקי (דער שערער) און מאַטעל קיליקאָווסקי, דער ערשטער פייערלעשער אין וואָלקאָוויסק. אין דער צייט, וועו מאַטעל קיליקאָווסקי איז געווען קאָמאַנדיר, האָט ער אינגעפירט אַ שטאַרקע דיסציפלין און האָט אויך געווידמעט אַ סך צייט צו איבונגען, און די פייערלעשער פלעגען קלעטערען אויף פאַליאַטשעק'ס דריי־שטאָקיגער געביידע. די גאַנצע שטאָט, אַלט און יונג, פלעגט קומען זיך צוקוקען צו די איבונגען.

מאַטעל קיליקאָווסקי איז אין דער צייט פון דער רוסישער הערשאַפט (אונטער'ן צאַר) געווען געהילפס־קאָמאַנדיר, און אין דער צייט פון די דייטשען, אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, און אויך אַ קורצע צייט נאָכדעם (אונטער די פאַליאַקען) — הויפט־קאָמאַנדיר פון דער פייערלעשער־קאָמאַנדע.

אויף ווי ווייט די פייערלעשער געזעלשאַפט איז געווען באַליבט אין שטאָט, קען מען זען פון דעם פאַקט, וואָס וועו אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געשטאַרבען אַ „פאָזשארניק", אפרים זילבערמאַנ'ס אַ זוהן, איז פאַרגעקומען אַ גרויסע לויה און די גאנצע שטאָט איז געקומען צוטיילען כבוד צו איינעם פון אירע טרייַע דינער און היטער.

וועו מאַטעל קיליקאָווסקי איז אין יאָר 1924 אַוועקגעפאָרען קיין אמעריקע, איז אים געקומען באַגליטען צו דער באַן דער פייערלעשער־אַרקעסטער, צוזאַמען מיט אַ גרויסען עולם. אָט אזוי האָט זיך וואָלקאָוויסק געזעגענט מיט פיל ליבשאַפט מיט'ן ערשטען מיטגליד און וויכטיגען טוער פון איר פייערלעשער געזעלשאַפט.

פייערלעשער־קאָמאַנדע אונטער דער לייטונג פון מלך חאַנטאָוו

וועו דער סוחר מלך חאנטאוו (פאַליאטשעק'ס אַן איידעם) האָט אין יאָר 1919 איבערגענומען די אָנפירונג מיט דער פייערלעשער קאָמאַנדע, האָט זי פאַרמאָגט בסך־הכל אַ פאָר הילצערנע פעסער מיט אין צעבראָכענער מאַשין. אונטער חאנטאָוו'ס לייטונג האָט זיך די פייערלעשער קאָמאַנדע שטאַרק צעווואקסען. אַ דאַנק זיינע אומערמידליכע לייסטונגען, אונטער די שוורסטע באַדינגונגען, איז די דאָזיגע אינסטיטוציע אין חאנטאָוו'ס צייט אוועקגעשטעלט געווארען אויף אַ הויכער מדרגה. אין יאָר 1926 האָט שוין

די לוויה פון פייערלעשער זילבערמאן אין יאר 1920

דער לויה־צוג זיך פון שוהל־הויף אין דער ריכטונג פון בית־הקברות; די קראמען (רעכטס) זיינען אלע געשלאסען.

די פייערלעשער קאמאנדע געצוהלט ניינציג מיליטעריש־אויסגעבילדעטע מיטגלידער און א גוט אויסגעשטודירטען בלאז־ארקעסטער, אונטער דער לייטונג פון מאטיע זילבערמאן, וועלכער איז געווען באריימט אין דער גאנצער אומגעגענד. די קאמאנדע האט שוין דאן אויך פארמאגט פארשיידענע פייער־לעשער מכשירים, צווישען זיי פינף מאשינען פון דער נייעסטער קאנסטרוק־ציע, צוהן אייזערנע פעסער, א גרעסערע צאל לייטערס און זעקס פערד.

אין יאר 1929 האט די פייערלעשער קאמאנדע דערוואוארבען א צווייטע מאטאר־פאמפע, וועלכע איז געווען פיל גרעסער ווי די ערשטע. זי האט געהאט פיר שפריצען, אזוי, אז אין פאל פון א שריפה האט מען געקענט לעשען דורך פיר קישקעס. די דאזיגע מאדערנע פאמפע האט געקאסט פערצהען הונדערט דאלאר. אויף דעם האט די פארוואלטונג פון דער אל־געמיינער פויליישער פארזיכערונגס־געזעלשאפט געגעבען א ביישטייערונג פון טויזענט דאלאר אין מזומן. קורץ נאכדעם האט אויך די פייערלעשער קאמאנדע דערוואוארבען א גרויסען אויטא־רעזערוואואר אויף דריי טויזענט ליטער וואסער, וואס האט געהאט צוויי באזונדערע פאמפעס אויף צו בא־שפריצען די גאסען, לויט'ן מוסטער פון די גרעסערע שטעט.

פייערונג פון דעם דרייסיג־יאָריגען יוביליי אין יאָר 1929

אין יאָר 1929 האָט וואלקאוויסק געפייערט דעם דרייסיג־יאָריגען יוביליי פון דער פייערלעשער געזעלשאפט, וואָס האָט אין די דרייסיג יאָר פון איר עקזיסטענץ דערגרייכט די העכסטע שטופע אונטער דער לייטונג פון מלך חאנטאָוו, וועלכער האָט דער ארבייט געווידמעט זיין גאַנצע ענערגיע און פיל צייט. דער אדיוטאנט פון דער פייערלעשער קאָמאַנדע איז אין חאַנטאָוו'ס צייט געווען אפרים יונאָוויטש. אויך דער דעמאָלסדיגער סטאַראָסטע, ה' עאוסטאכעוויטש, האָט זיך מיט גרויס אינטערעס באַצויגען צו דער פייער־לעשער־קאָמאַנדע. און ניט בלויז אויפ'ן געביט פון דערוועַרבען אַ מאַדער־נעם און ברייט־פאַרצווייגטען אינווענטאר האָט זיך מלך חאנטאָוו אויסגע־צייכענט. ער האָט באַזונדערס אַכטונג געגעבען אויף דער אויסבילדונג פון די פייערלעשער און האָט פאַר דעם צווק געגרינדעט ספעציעלע אויסביל־דונגס־קורסען. אין חאנטאָוו'ס צייט האָט מען אויך צום ערשטען מאָל אַנ־געהויבען פירען דאָס וואַסער אין אויטאָמאָבילען און ניט מיט פערד־און־וואָגען, ווי ביז דעמאָלט.

אז די וואָלקאָוויסקער פייערלעשער געזעלשאפט איז געשטאַנען אויף אַ הויכער מדרגה און איז ניט געווען סתם קיין קליין־שטעטעלדיגע דילע־טאַנטישע געזעלשאפט, באַווייזט דער פאקט, וואָס זי האָט באַקומען אן עהרען־דיפלאָם פון הויפט־פאַרבאַנד פון די פייערלעשער אין וואַרשע („וואָלקאָוויסקער לעבען", 21טער יוני, 1929). לויט דעם באַריכט פון דער אויבען־דערמאָנטער צייטונג, איז די וואָלקאָוויסקער פייערלעשער־קא־מאַנדע געווען די איינציגע אויף די קרעסטן, וואָס האָט באַקומען אזא דיפלאָם. דער דיפלאָם איז געגעבען געוואָרען צו דער געלעגענהייט פון דעם דרייסיג־יאָריגען יוביליי פון דער געזעלשאפט. דער יוביליי איז געפייערט געוואָרען אויף אַן אימפּאָזאנטען אופן. צו דער פייערונג זיינען געקומען פאַרטרעטער פון דער רעגירונג און פון די פייערלעשער פאַראיינען פון די שכנות'דיגע שטעט. די פייערונג איז דורכגעפירט געוואָרען מוסטערהאפט לויט אַ פאַר־אויס־באַשטימטען פראָגראַם. די איבונגען און די אויסגעצייכענטע ארבייט מיט די ניי־איינגעקויפטע מאַשינען און די מאַדערנע מכשירים צו ראַטעווען הילפלאָזע בעת אַ שריפה פון די העכסטע הייזער, האָבען באַווייזען אויף וואָס פאַר אַ הויכער מדרגה די וואָלקאָוויסקער פייערלעשער קאָמאַנדע איז דאָן אוועקגעשטעלט געוואָרען.

אין אָוועט פון יענעם טאָג איז איינגעאָרדענט געוואָרען אין באַן־גאָרטען

דער 30-יאריגער יובילי-פאראד פון די פייערלעשער, אין יאר 1929

אן אלגעמיינער רייך-סערווירטער מיטאג, וואו אייניגע געסט זיינען ארויס-געטראטען מיט באגריסונגען צום סטאראסטע און קאמענדאנט חאנטאוו פאר זייערע לייסטונגען לטובת דער פייערלעשער קאמאנדע.

פופצעהן מענשען האבען דאן באקומען אויסצייכענונגען פון הויפט-פארבאנד: פאר דרייסיג יאר טעטיגקייט — קאמענדאנט חאנטאוו, עסמאנט, משה פריפשטיין, דוד פריפשטיין, אפרים יעלסקי; פאר צוואנציג יאר — בערעל ווינבערג און משה ווינער; פאר פופצעהן יאר — יצחק לעווין און מיירים שטיין; פאר צעהן יאר — אפרים יונאוויטש (אדיוטאנט), לייזער שיף, זיידעל גוראלניק, הירש אורינאווסקי, הירש גורעוויטש און יעקב פריפשטיין.

אויסער דעם איז פון וואשעווער הויפט-פארבאנד באשטימט געווארען צו פארטיילען די אויבענדערמאנטע פייערלעשער גאלדענע מעדאלען פאר זייער דינסט אין משך פון צעהן יאר אין דער באפרייטער פוילען.

אויף ווי ווייט חאנטאוו האט זיך אויסגעצייכענט אלס קאמענדאנט פון די פייערלעשער, קענען מיר זעהן פון א ידיעה, וואס איז פארעפענטליכט געווארען אין „וואלקאוויסקער לעבען" פונ'ם 7טען מאי, 1937:

„נאך דער דעפיליאדע דעם 3טען מאי, איז אין דער געביידע פון די היגע פייערלעשער פארגעקומען א פייערליכער דעקארירונג-אקט פאר דער מאנשאפט.

וואַלקאָוויסקער פייערלעשער

רעכטס צו לינקס: לייזער שיף, חיים וועלוועל קליאַטשקין, יאַנקעל גאָלדבערג (שאָשקע קוואַטשוק׳ס מאַן), איטשע באָטוינסקי, משה׳ל שאַכנאָוויטש, אפרים יונאָוויטש און מלך חאַנטאָוו (דער קאָמענדאַנט).

„אין אָנווזענהייט פון פאָוויאַטאָוו׳ען, פּאָליציי־קאָמענדאַנט און אינספּעקטאָר פון די פייערלעשער־אָרגאַניזאַציעס, האָט דער סטאראָסטע אויסגעדריקט זיין אָנערקענונג דעם קאָמענדאַנט מלך חאַנטאָוו פאַר זיינע לאַנג־יאָריגע פאַרדינסטען לטובת דער היגער פייערלעשער־מאַנשאַפט. אַ דאַנק חאַנטאָוו׳ס לייסטונגען — האָט דער סטאראָסטע געזאָגט — איז די מאַנשאַפט דער־צויגען געוואָרען אין אַ שטאַרקער דיסציפּלין, איז גוט אויסגעבילדעט און טעכניש צוגעגרייט, אַזוי, אַז זי קען פאַררעכענט ווערען אַלס די ערשטע אין דער וואָיעוואָדשאַפט. די באַפעלקערונג פון וואַלקאָוויסק דאַרף זיך פילען גליקליך, האָבענדיג אזא ענערגישען קאָמענדאַנט, וועלכער שטעהט אויף דער וואַך צו פאַרהיטען די שטאָט פון דער שריפה־פלאג.

„ווינשענדיג אים נאָך לאַנגע יאָרען צו שטעהן אויף זיין פּאָסטען, האָט אים דער סטאראָסטע דעקאָרירט, אונטער די קלאַנגען פון אָרקעסטער, מיט דער העכסטער אויסצייכנונג — אַ גאָלדענעם מעדאַל.

„די פייערלעשער זיידעל מאַפּסיק און יעקב ווייזער, זיינען דעקאָרירט געוואָרען מיט בראָנזענע מעדאַלען; מאיר קרוס, ישראל קאָס און שמערל מינקאָוויטש — מיט פאַרדינסט דיפּלאָמען".

די פייערלעשער אָרקעסטער אין יאָר 1928

רעכטס צו לינקס — ערשטע רייהע, זיצנט: יאַנקעל גאָלדבערג (קוואַטשוק), מאָטשע זילבערמאַן (דירעקטאָר), מלך חאַנטאָוו (קאַמאַנדאַנט), אפרים יונאָוויטש (אַדיוטאַנט), אברהמ'ל קיליקאָווסקי, צאַליע קיליקאָווסקי, יאַנקעל פערעמינסקי, שאַלקאָוויטש, ל. טראָוינסקי.

צווייטע רייהע, שטייענט: שליט (אַ קריסט), יודעל פערעמינסקי, יאַנקעל בעקענשטיין, דער שערער, י. נאַקדימאַן, זאַפּאָליאַנסקי, ליכטער (פון בית־יתומים), קאַסאָווסקי, פּאָדאָלינסקי (דער סטאָלער), ל. שיפּראָן, מאָפּסיק; דריטע רייהע, שטייענט: רובינשטיין, בעקער, י. טקאַטש, לייזער שעווכאָוויטש.

אויך דער אָרקעסטער האָט זיך, ווי שוין פריהער דערמאָנט, זעהר שטאַרק אָנטוויקעלט אין חאַנטאָוו'ס צייט. מאָטשע זילבערמאַן איז אָנגעשטעלט געוואָרען אַלס קאַפּעל־מייסטער, און אויף אַלע פייערונגען און שמחות פלעגט דער אָרקעסטער אויפטרעטען. עס פלעגען אויך דאָן אייגעאָרדענט ווערען גראָנדיאָזע בעלער פונ'ם פייערלעשער־אָרקעסטער יעדען שבת אָוונט, און די יוגענד פלעגט גערן געהן אויף די דאָזיגע בעלער און זיך גוט פאַרווייַלען. די הכנסה איז געגאנגען פאר'ן פייערלעשער־פאראיין. דער אָרקעסטער פלעגט אויך אָראָנזשירען קאָנצערטען און אָפט אָרויספאָרען אין די אָרומיגע שטעט־לעך אויף פאַרשיידענע אָוונטען, און אזוי ארום פאַרגרעסערען די איינקונפט

פונ׳ם וואלקאוויסקער פייערלעשער־פאראיין.

עס איז כדאי צו פאַרצייכענען די ראלע, וואס די פייערלעשער־קאָמאַנדע האט געשפילט אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועז די מאכטען האבען זיך געביטען אן אפטמאל פלעגט די שטאט בכלל בלייבען אהן אַ בעל־הבית, אן די איינציגע וואס האבען, אונטער די דונערען פון די הארמאטען, איינגעשטעלט זייער לעבען אן אפגעהיט די אַרדנונג אן פאַר־מעגען פון די איינוואוינער זיינען געווען די פייערלעשער.

נאָך אין יאָר 1915, וועז די צארישע מאכט האט פאַרלאָזען וואלקאוויסק אן דאס דייטשע מיליטער האט נאָך ניט געהאט באוויזען ארייגצוקומען אין שטאט אן איבערנעמען די מאכט — איז די שטאט געבליבען אייניגע טעג אהן אַ רעגירונג. די איינציגע שיצער פון דער שטאט זיינען דאן געווען די פייערלעשער, וואס האבען זיך ארגאניזירט אין אַ מיליציע. זיי זיינען געווען אָנגעטאָן אין די פייערלעשער־מונדירען מיט ווייסע באנדען אויף די ארעמס. אן אויך נאכדעם, ווי די דייטשען זיינען אריין אין שטאט, זיינען די פייער־לעשער געבליבען אין דער שטאטישער מיליציע.

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 217

די פייערלעשער־דרוזשינע מיט דעם ארקעסטער אין יאָר 1929

רעכטס צו לינקס — ערשטע רייהע, פון אונטען: שבח, אַ קריסט, יאשפע, יודעל פאדאלינסקי, מאפסיק, אברהמ׳ל קיליקאווסקי, (הינטער דעם לעצטען) מאטשע גורוויטש, פריפשטיין, פערעמינסקי (הינטער דעם לעצטען) אַ קריסט, איטשע רובינאוויטש, מאטשע זילבערמאן (דער קאפעלמייסטער), יצחק לעווין (דער סאניטאר), שליט (אַ קריסט), מענדעל רוטשיק, יאנקעל וויינער.

צווייטע רייהע: גאלדבערג (שטייט), מוליע אייזנהארן, אפרים יעלסקי, ניאמקע סולקאוויטש, יודעל שפאק, וועלוועל קליאטשקין, מאטקע קיליקאווסקי (געווענער קאמענדאנט), מלך חאנטאוו (קאמענדאנט), פאוועגסקי (בורגערמייסטער), עסמאנס (אַ קריסט, געהילפס־קא־מענדאנט), ניאניע פוקס (אדיוטאנט), אייזיק ווערנער, אפרים יונאוויטש, משה יאנאווסקי, פערעמינסקי.

דריטע רייהע: אַ קריסט, יאנקעל וויינער, שטיין (יעקב אברהם דעם דיינ׳ס אַ אייניקעל), איצעל טשאפער(?), גאנדז, זיידעל (באנטשע דעם שוסטער׳ס זוהן), אורינאווסקי, פרישטיין, משה׳ל מאושאווסקי, אברהמ׳ל יונאוויטש, פישעל גאשטשינסקי, לאנגבארד (גראף), איזאק פאפע, דאדזשקע באטוינסקי (אין ציווייל), וואליע לאזאראוסקי (אין ציווייל), אַ אומבאקאנטער.

פערטע רייהע: אבא בערמאן, פרישטיין, שיפראן, בעקענשטיין(?), זאידעל, גבריאל יעלין, נאקדימאן, אילקע לעוי.

די פייערלעשער-דורשניט מיט רעם אלקעסטער אין יאר 1929

נעמען אויף זייט 216

אַ גרופּע וואַלקאָוויסקער פּייערלעשער

רעכטס צו לינקס, זיצנדיק: פּאַיע יונאָוויטש, חיים וועלווע קליאַטשקין; שטייענדיק: לייזער שיף, משה יאַנאָווסקי.

די ראָלע פון דער פּייערלעשער־געזעלשאַפט אין די אומרוהיקע נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה

אויך וועגן די דייטשען האָבען פאַרלאָזען וואַלקאָוויסק אין יאָר 1919, וועגן פון איין זייט שטאָט, ביים טייך נאַרווע, זיינען געשטאַנען די פּוילישע לעגיאָנען, און פון דער אנדערער זייט, ביים טייך שצארע (סלאָנים), זיינען געשטאַנען די רוסישע סאָלדאַטען פון דער רויטער גווארדיע, איז די באַפעלקערונג פון וואַלקאָוויסק געווען אין אַ פאַרצווייפעלטער לאָגע, ניט וויסענדיג וואָר פון די ביידע קעמפענדע קרעפטען וועט איבערנעמען די פירערשאַפט איבער דער שטאָט. עס זיינען דאָן אָנגעקומען ידיעות, אַז די פּוילישע נאַציאָנאַליסטען, מיט דער הילף פון פּוילישע פּויערים, פאָגראָמירען אידען, איבערהויפּט אין די דערפער און אין די קלייַנע אידישע שטעטלעך, האָבען זיך דאָן צוזאמענגעקליבען אין וואַלקאָוויסק די אויסגעדינטע אידישע סאָלדאַטען און די מיטגלידער פון דער פייערלעשער־געזעלשאַפט און זיי האָבען באַשלאָסען צו אָרגאַניזירען אַ געהעריגע זעלבסטשוץ אין וואַלקאָוויסק גופא. מען האָט דאָן אויסגעארבייט אַ געניעין פּלאַן פון אקציע. מען האָט באַקומען

א גרופּע פּייערלעשער

רעכטס צו לינקס, שטייען: אייזיק ווערנער, יודעל שפּאַק, וועלוועל קליאַטשקין; זיצט: ניאַניע פּוקס.

געווער פון די דייטשען, וועלכע האָבען פּאַרלאָזט די שטאָט, וויל זיי האָבען געוואָלט, אז די אידען זאָלען זיך אַנטקעגנשטעלען די פּאָליאַקען און זיי ניט דערלאָזען איבערנעמען די מאַכט, כדי אזוי ארום צו דערמעגליכען דעם צוריקקער פון׳ם דייטשען מיליטער (וואָלקאָווויסק־דרוזגעניק איז געווען זייער איינציגער וועג). די זעלבסטשוץ האָט דאַן באַשלאָסען צו באהאלטען דאָס געווער און זיך מיט אים באנוצען בלויז געגען די פּוילישע באַנדעס און ניט געגען די פּוילישע רעגולערע לעגיאָנען, כדי ניט צו שטעלען אין געפאַר די גאַנצע אידישע באַפעלקערונג. אין דער דאָזיגער אידישער זעלבסטשוץ, וואָס איז באַשטאַנען פון דער אידישער יוגענד פון אלע שיכטען, איז די גרעסטע צאָל באַטייליגטע געווען פון דער פּייערלעשער־געזעלשאַפט.

די פּייערלעשער־קאָמאַנדע אונטער דער פּוילישער הערשאַפט

ווען די פּוילישע מאַכט האָט פּאַרנומען וואָלקאָווויסק, האָט זי באַלד געוואָלט אויפלעזען די אידישע פּייערלעשער־געזעלשאַפט און גרינדען אַ פּוי־

לישען פייערלעשער פאַראיין. עס האָט זיך צעפלאַקערט אַ גרויסער קאָמף. אָן דער שפּיץ פון דער פייערלעשער־געזעלשאַפט זיינען דאָן געשטאַנען מלך חאנטאָוו און זיין אדיוטאנט ניונע פוקס. די גאַנצע אידישע באַפעלקערונג פון וואָלקאָוויסק, וועלכע האָט גוט געוואוסט די אומגעהויערע באַדייטונג פון דער דאָזיגער אינסטיטוציע, האָט זיך געשטעלט צו איר פאַרטיידיגונג. שלום באַראַש, מיטגליד פון שטאָט־ראָט, און מיכאל מאזע, סעקרעטאר, האָבען געקערט וועלטען און ניט דערלאָזט, אז די פייערלעשער־געזעלשאפט זאָל אויפגעלעזט ווערען. די פאָליאָקען, זעהענדיג דעם גרויסען ווידערשטאַנד מצד דער גאַנצער אידישער באַפעלקערונג, האָבען דאָן געמוזט גרינדען אַ צוויטע פייערלעשער־קאָמאַנדע אויף דער נייער סטאַנציע (ניי וואָלקאָוויסק), וואָס האָט אויף זיך געגומען די אויפגאַבע צו פאראיניגען ביידע פאַרבאַנדען, כדי נאָך דער פאַראייניגונג צו ליקווידירען די אידישע מערהייט פון די פייערלעשער. אין די אויגען פון די, וועלכע זיינען ניט געגוג געווען באקאנט מיט דער לאגע, האָט דער דאָזיגער פאַרשלאג אויסגעזעהן צו זיין גאַנץ דע־מאָקראַטיש. אָבער די אידישע מאַסען האָבען אינסטינקטיוו געפילט, אז עס שטעקט אין אים אַ געפאַר פאַר דער אידישער פייערלעשער־געזעלשאפט. שוין ביי דער ערשטער שריפה, וואָס אי׳ז אין יענער צייט אויסגעבראָכען אין שטאָט, האָבען די פאָליאָקען דערפילט דעם שטאַרקען קולאַק פון די אידישע פייערלעשער — די קצבים, טרעגער, מוליער, סטאָליער און שוסטער — און זיי האָבען ענדליך געמוזט אויפגעבען דעם גאַנצען פלאַן זייערען. אזוי אַרום זיינען די אידישע פייערלעשער געבליבען זעלבסטשטענדיג אין זייער קאָ־מאַנדע, וואָס איז דאָן באַשטאַנען פון אַכציג טרייע מיטגלידער פון דער אידישער נאַציאָנאלער יוגענד.

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 221

די פייערלעשער קאָמאַנדע אין יאָר 1934

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: באַסין, וויטשע קאַליר, מאָפּסיק, איטשע באַטווינסקי, נח פוקס, יצחק לעווין (סאַניטאַר), מאָטיל האַלפּערן, פערעמינסקי.

צווייטע רייהע: איצעל טשאָפער, משה מאושאָוסקי, יאַנקעל ווייגער, ניאַנע כוואַלאָוסקי, אפרים יונאָוויטש, ניאַנע פוקס, איצעל בערעשקאָוסקי (אין ציוויל), וויקטעראָוסקי (אַ קריסט), מלך חאַנטאָוו (דער קאָמענדאַנט), אַ קריסט, אַ קריסט, עסמאַנד (געהילפס־קאָמענדאַנט), איינשטיין (פון זעלווע), יאַנקעל גאָלדבערג (קוואַטשוק).

דריטע רייהע: ליסיצקי, קושנירָוסקי, אַ קריסט (דער סטרוזש), אברהמ׳ל פאַדאָלינסקי, לייזער שיף, איטשע רובינאָוויטש, בעריל דאָוויד׳וסקי, זאַידעל, משה׳ל סאָוואלסקי, שעפסיל פייטעלעוויטש, קאַץ, שמחה שעוואכאָוויטש, אַ אומבאַקאַנטער, לאַגגבאַרד (גראַף), אַ זעלווער, אַ זעלווער, הערשיל ווייגער.

1934 די פייערלעשער קאמאנדע אין יאר

נעבען אויף זייט 220

די פייערלעשער־קאָמאַנדע, צוזאמען מיט איר אָרקעסטער, האָבען פאַרנומען אַן אָנגעזעהענעם פלאַץ אינ'ם אידישען געזעלשאַפטליכען לעבען ביז גאָר די לעצטע יאָרען. עס איז אָבער אינטערעסאַנט צו באַמערקען, אז נאָהענט צום אויסברוך פון דער לעצטער וועלט־מלחמה האָט זיך שוין געמערקט די אנטיסעמיטישע באַציהונג צו דער אידישער באַפעלקערונג, אפילו בנוגע אזעלכע ענינים ווי פון דער פייערלעשער־געזעלשאַפט. אזוי, צום ביישפיל, איז אין דעם „וואָלקאָוויסקער לעבען" פונ'ם 6טען מאי, 1938, געדרוקט געוואָרען די פאָלגענדע ידיעה וועגען דעם יום־טוב פון 3טען מאי.

„צוהן אַזייגער אינדערפריה זיינען אין די געבעט־הייזער פון אלע אמונות פאַרגעקומען פייערליכע תפילות. אין דער גרויסער שוהל, וועלכע איז געווען פול־געפאַקט, האָט דער חזן מיט'ן כאָר געזונגען די געהעריגע קאַפיטלעך תהילים און דער רב האָט געדעדט מעניני דיומא.

„נאָך די תפילות איז אונטער די קלאַנגען פון אייניגע אָרקעסטערס פאָרגעקומען אַ גאַסען־צוג. עס האָבען מאַרשירט: מיליטער, שולען, געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציעס און פייערלעשער.

„גרויס אויפמערקזאַמקייט האָט ביי די אידישע צושויער אַרויסגערופען דער פאַקט, וואָס דער צוג פון די פייערלעשער איז, אין געגענזאַץ צו די פריהערדיגע יאָרען, דאָס מאָל אָנגעפירט געוואָרען ניט דורכ'ן אידישען נאַטשאלניק, מ. חאנטאָוו, נאָר דורכ'ן געוועזענעם פאָרטרעטער פון מאגיסטראט, ה. וואָלסקי. אויך די פאָן איז אַרויסגענומען געוואָרען פון די אידישע הענט און געטראָגען געוואָרען דורך קריסטליכע פייערלעשער. עס האָט זיך דערביי בכלל גלאָזט מערקען אַ פלוצלינגער צופלוס פון פנים חדשות ביי די פייערלעשער — אַ היבשע צאָל קריסטען . . . "

אין סעפטעמבער 1939, וועו די פאָליאַקען זיינען אָפגעטראָטען פון וואָלקאָוויסק, איידער די רוסען האָבען נאָך באַוויזען צו פאַרנעמען די שטאָט, איז וואָלקאָוויסק ווידער פאַרבליבען אָהן אַ שוץ. און אויך דאָן האָבען די אידישע פייערלעשער אָפגעהיט די אידישע באַפעלקערונג פון פאָגראָמען.

וועו די נאַציס האָבען אָקופירט וואָלקאָוויסק, האָבען זיי אויך באַשטימט די הויפטען פון דער פייערלעשער קאָמאַנדע, חאנטאָוויען און פוקסינען, אלס פירער פון דער אידישער באַפעלקערונג אין „יודענראַט". אַנדערע העכערע באַאַמטע פון די פייערלעשער זיינען אויך באַשטימט געוואָרען אין דער אידישער פאָליציי אונטער דער דייטשער אָקופאַציע. דאָס אַלץ באַווייזט אויף דער גרויסער ראָלע, וואָס די פייערלעשער־געזעלשאַפט האָט געשפילט אין לעבען פון דער אידישער באַפעלקערונג פון וואָלקאָוויסק.

וואָלקאָווויסקער "מכבי"

אלע באַוועגונגען און ריכטונגען, וועלכע האָבען געווירקט און זיינען געווען טעטיג אין דער גרויסער אידישער וועלט, האָבען געפונען זייערע פֿאַרטרעטער און נאָכפֿאָלגער אין וואָלקאָווויסק. די גרויסע נאַציאָנאַלע באַוועגונג, וואָס האָט זיך די לעצטע צעהנדליגער יאָרען פֿאַרשפּרייט אין דער אידישער וועלט, און וואָס האָט געפֿרעדיגט: אַנטוויקלונג און שטאַרקונג פון'ם אידישען קערפּער דורך ספּאָרט־איבונגען — דער „מכבי" *) — האָט אויך געהאַט אַן אָפּטיילונג אין וואָלקאָווויסק, וואָס איז געווען זעהר טעטיג אויף פֿאַרשיידענע געביטען, און האָט געווידמעט פֿיל כוחות אויף צו פֿאַרווירקליכען דעם לאָזונג: „אַ געזונטער גייסט אין אַ געזונטען קערפּער".

גרינדונג פון „מכבי"

דער וואָלקאָווויסקער „מכבי" איז געגרינדעט געוואָרען אינמיטען פון די צוואַנציגער יאָרען פון'ם איצטיגען יאָרהונדערט. די ליבע צו ספּאָרט האָט שוין צו יענער צייט אָנגעהויבען צו שלאָגען וואָרצלען צווישען פֿאַרשיידענע קרייזען פון דער וואָלקאָווויסקער אידישער יוגענד, ס'איז בלויז ניט געווען ווער ס'זאָל דערמוטיגען די דאָזיגע יוגענד און איר וווייזען דעם וועג צו דער אָרגאַניזירטער נאַציאָנאַלער אידישער ספּאָרטס־באַוועגונג. האָט זיך אָבער דאַן גראָד געמאַכט, אַז קיין וואָלקאָווויסק איז אַראָפּגעקומען פון אַן אנדער שטאָט מיניע גאָלדענבערג, וועלכער האָט געהייראַט מיט אַ וואָלקאָווויסקער מיידעל, מיליע כירורג (פון דער מיהל). זי האָט געאַרבייט אַלס קראַנקען־שוועסטער אינ'ם אידישען שפּיטאָל און האָט באַלאַנגט צו אַ „קרוזשאָק" פון יונגעלייט — אַ גרופּע אידישע יונגעלייט אין וואָלקאָווויסק. מיניע גאָלדענבערג, וועלכער האָט זיך אין זיין היימשטאָט פיל באַשעפטיגט מיט ספּאָרט, האָט זיך, דורך זיין פרוי מיליע, באַפֿריינדעט מיט'ן „קרוזשאָק" פון אירע וואָלקאָווויסקער פריינד און ער האָט זיי אָנגעהויבען לערנען פוט־באָל, און אָרגאַניזירט „מעטשעס" צווישען זיי און דער פּילישער פוטבאָל־גרופּע וואָס האָט דאַן עקזיסטירט אין וואָלקאָווויסק. דעמאָלסט זיינען געקומען דר. דוד טראָפּ (דער דענטיסט), דר. פּ. בעבטשוק און מוליע שיין

*) באַזירט אויף דער אינפֿאָרמאַציע וואָס איך האָב באַקומען פון יאַנקעל צוקערמאַן און משה'ל שערעשעווסקי און אויף ידיעות און אַרטיקלען וואָס זיינען פֿאַרעפֿענטליכט געוואָרען אינ'ם „וואָלקאָווויסקער לעבען". — דר. מ. איינהאָרן.

דער ערשטער „מכבי" פוטבאל טיעם אין וואלקאוויסק

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: מוליע שיין, יאנקעל גאלדבערג (קוואטשוק), יודעל שפאק; צווייטע רייהע: יודעל ריפ, מיניע גאלדענבערג, פאיע יונאוויטש; דריטע רייהע: וואליע לאזאראוסקי, יאנקעל צוקערמאן, שלמה שיפיאצקי, ניאניע כוואלאוסקי, חיים יודעל שיפיאצקי, שלום הובאר.

און זיי האבען ארגאניזירט די דאזיגע יונגע אידישע ספארט־ליבהאבער אין א „מכבי"־פאראיין. סיאמע גאלין האט זיך משתדל געווען ביים „דזשאינט" און געקראגען געלט אויף אייניצוקויפען די נויטיגסטע ספארט־מכשירים.

די ערשטע צייט פלעגען די „מכבי"־מיטגלידער זיך צוזאמענטרעפען אין פריוואטע הייזער. איבונגען פלעגען זיי מאכען אויפ'ן גרויסען פלאץ הינטער דער העברעאישער פאלקס־שול לעבען דעם אידישען שפיטאל. אין משך פון דער צייט וואס דער „מכבי" האט זיך אנטוויקעלט און פאר־ברייטערט זיין טעטיגקייט, האט ער געדונגען אן אייגענעם לאקאל. דער לאקאל פון „מכבי" איז אין פארשיידענע צייטען געווען ביי זילבערמאנ'ען (אויף דער מילנער גאס), אין כוואיניק'ס הויז (אויף דער מילנער גאס), ביי יאנאוואסקי'ן פון טאבאק־געשעפט (אויף ז'ער ברייטער גאס), און אויף קאש־טשושקע (אסטראגער) גאס.

אפטיילונגען פון „מכבי"

אנגעהויבען האט דער „מכבי" זעהר באשיידען. מיט א פוטבאל דרוז־שינע. און צוביסלעכווייז האט ער זיך פאנאנדערגעוואקסען ביז ער האט

מיטגלידער פון „מכבי"

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצען: מלכה פאַלאַנסקי (שאַלאַכמאַנ׳ס), מלכה רוטשיק, פריילין ליפיאַק, וואַליערקע׳ס אַן אייניקעל, גיטעל עיין, נחמה ליפיאַק, חייטשע סאַקאַלסקי, שכר אנוש, יוסף מאַרדעצקי.

צווייטע רייהע, זיצען: חיים כוואַיניק, יוסף מאַסטקאָוו, קלמן ביאַליסטאַקי, ניאַנע כוואַלאָווסקי, פרעזעס דר. דוד טראַפּ, וויצע פרעזעס מוליע שיין, שאול מאַרקוס, משה׳קע מאַושאַוסקי, אַבראַשע אַפענבערג, צירולניצקי (אין אוניפאָרם); אין די אוי־ בערשטע רייהען געפינען זיך: באַשיצקי, ישראל טשאַפקין, מאַטיל לעווין (קאַוואַל), מאַטעלע שיפראַן, מיליקאָווסקי, לאַסטאָווסקי, משה׳ל ליעוו, יהושע פּאַצאָווסקי (דעם שערער׳ס זוהן), זיידעל מאַראַטשניק, מאַפּסיק, ווייגשטיין.

אַרומגענומען אלערליי פאַרמען פון גימנאַסטיק און ספּאָרט. דער וואָלקאָ־ וויסקער „מכבי" האָט פאַרמאָגט אָפּטיילונגען פאַר פינג־פּאָנג, טעניס, פעכטען, בעסקעט־באָל, האָקיי, לויפען, אייז־גליטשערייַ, וועלאָסיפּעדען־לויף, שוועי־ דישע גימנאַסטיק און לייכטע אַטלעטיק (וואַרפען דיסק, שפּרינגען מיט שטעקנס איבער שטריק), שווימען א. אַז. וו. די אַנטוויקלונג איז אַנגע־ גאַנגען אומאויפהערליך ביז צו דער באַלשעוויסטישער אָקופּאַציע אין לעצטען וועלט־קריג. עס האָט אויך עקזיסטירט ביים „מכבי", זינט 1936, אַ „יוניאַרען־ אָפּטיילונג" (פון 12־יעריגע קינדער) פאַר טורנען. אין יאָר 1938, אַ יאָר פאַר׳ן אויסברוך פון דער גרויזאַמער מלחמה, וואָס האָט געפירט צו דער פאַרניכטונג פון דער וואָלקאָווסקער אידישער קהילה, האָט דער „מכבי" געגרינדעט אַ באַקס־סעקציע. אינ׳ם זעלבען יאָר (1938) האָט דער „מכבי"

אויך געגרינדעט אַ טורנע־סעקציע פֿאַר פרויען. די פרויען־אָפּטיילונג פֿלעגט אַראַנזשירען אָפּטע צוזאַמענקונפֿטעג פון די חברות, פֿאַרטראָגען און שמועסען. צווישען די טעטיגע מיטגלידער פון דער פרויען־אָפּטיילונג זיינען געווען: שפּרה רובינשטיין, נחמה ליפּיאק, חייטשע סאַקאַלסקי, מלכה פֿאַלאַנסקי (פון די שאַלאַכמאַנ'ס), נחמה ביטענסקי, ריווע מאַרדעצקי, גאָלדע איזענשטיין און סאניע גאָלדרער.

די טויער פון „מכבי"

צווישען די פֿירער און לייטער פון „מכבי" אין פֿאַרשיידענע צייטן זיינען געווען: דר. דוד טראָפּ, פֿרעזידענט פון „מכבי" אין די לעצטע יאָרן פֿאַר דער מלחמה: דר. פ. בעבטשוק, דער „מכבי"־דאָקטאָר; מוליע שיין, וויצע־פֿרעזידענט; צירעל צירולניצקי, אינסטרוקטאָר פון לייכטער אַטלעטיק; משה שערעשעווסקי, אינסטרוקטאָר פון דער וועלאָ־סיפּעדיסטען־אָפּטיילונג; לייטענאַנט כאַראַנזשי שיווּאק (פון „דריטען דויטשן לישען פּאָלק וואָס איז איינגעשטאַנען אין וואָלקאָוויסק), אינסטרוקטאָר פון פּעכטען; ערענבערג, אינסטרוקטאָר פון פוטבאָל; מיניע גאָלדענבערג, קאָפּיטאַן פון דער פוטבאָל־דרוזשינע; יוסף מאַרדעצקי, הויפּט פון די פוטבאָל־שפּילער די לעצטע יאָרען פֿאַר דער מלחמה; ישראל טוריאנסקי, ספּאָרט־לייטער אינ'ס „מכבי" (די לעצטע יאָרן); וואקולוק (אַ קריסט), אינסטרוקטאָר פון דער באָקס־דרוזשינע.

אין דער פֿאַרוואַלטונג זיינען געווען אין פֿאַרשיידענע צייטן די פֿאָלגענדע: יאַנקעל צוקערמאַן, ניאַניע כוואלאָווסקי, יוסף דוואָרעצקי, פּראָפּ. באָוער, חיים כוויניק, דר. יצחק ווינבערג, דירעקטאָר ה. גראָסבאַרט, מאָסטקאָוו, משהיל מאצקעוויטש, דאוידאָווסקי, ביאלאָסטאָצקי, חיים יודעל שיפּיאצקי, יצחק טשאָפּער און מרדכי לעוו.

דער וואָלקאָוויסקער „מכבי" האָט אויך אָנטוויקעלט אַן אָנגעזעהענע קולטור־טעטיגקייט. ער האָט אראנזשירט לעקציעס (וועגען ספּאָרט־פּראָבלעמען, ציוניסטישע און אַלגעמיין־אידישע ענינים), קורסען פֿאַר גימנאַסטיק, פֿאַרלעזונגען, און האָט אויך איינגעאָרדנט אַ לעזע־זאַל. אָבער די הויפּט־טעטיגקייט פון דעם וואָלקאָוויסקער „מכבי" איז, פֿאַרשטעהט זיך, געווען אויפֿן געביט פון ספּאָרט. ער האָט באַוויזען צו ווערבירען פון אַלע שיכטען פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער באָפעלקערונג אָרום צווי הונדערט אָקטיוע מיטגלידער — אויסער אַ באַשטימטער צאָל חברים און אונטערשטיצונגס־מיטגלידער, וועלכע האָבען אַרויסגעהאַלפען דעם „מכבי" אין זיין וויכטי־גער טעטיגקייט.

איינע פון די ערשטע פוטבאָל דרוזשינעס פון „מכבי"

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: **יודעל פּערעמינסקי, ברוך בעקענשטיין, שאול מאַרקוס (סאַניטאר)**; צווייטע רייהע: **א אומבאַקאַנטער, שמחה גאַלדבערג, משה־ל ווייגשטיין, בעקענשטיין**; דריטע רייהע: **בערל דאַווידאָווסקי, גרשון בורשטיין, משה לאַנגבאַרד, צאַליע קיליקאָווסקי, פּאַוע.**

פוטבאָל דרוזשינע

אין די פוטבאָל־דרוזשינעס פון „מכבי" האָבען אין פאַרשיידענע צייטען זיך באַטייליגט: וואָליע לאַזאַראָווסקי, יאנקעל צוקערמאַן, שלמה שיפּיאַצקי, ניאַניע כוואַלאָווסקי, חיים יודעל שיפּיאַצקי, שלום הובאַר, פּאיע יונאָוויטש, יאַנקעל גאָלדבערג, יודעל שפּאָק, שאול מאַרקוס, יערוחאַ־לימסקי (**דעם שוחט'ס זוהן**), יודעל פערעמינסקי, יאנקעל שיפּיאצקי, יאנקעל גרשוני, ארטשיק פּאַדאָלינסקי, בענע בערג, צירעל צירולניצקי, שכר אנוש, אברהם באיער, ראוויץ, זאַפּאָליאנסקי, ליאָוע גליקפעלד, יצחק אַלפערט, הערץ, יאַשקע גאָליאַצקי, יהושע פּאַצאָווסקי, משהיל לעוו, זיידעל מאַראָטשניק, מאַפּסיק, לאַסטאָווסקי, מיליקאָווסקי, באַשיצקי, ישראל טשאַפּקין, מאַטעל לעווין (**קאָוואַל**), קלמן ביאַלאָסטאָצקי, אַבראַשע אַפּענבערג, משה מאָוושאָווסקי **און** שאול מאַרקוס.

צווישען די אַקטיווע „מכבי"־מיטגלידער און באַוואוסטע פוטבאָליסטען זיינען געווען: יוסף מאַרדעצקי, משה לאַנגבאַרד (**גראַף**), ישראל טוריאַנסקי, שלמה שפּאָק, משהיל ווייגשטיין, עזר כמעלניצקי, יודעל פערעמינסקי, ג.

א פוטבאָל דרוזשינע פון „מכבי" אין יאָר 1926

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: **שלמה שפּאַק, ברוך בעקענשטיין, הערץ;**
צווייטע רייהע: **משה לאַנגבאַרד, קאַפּיטאַן פון דרוזשינע (אַ קריסט), בערל דאַוידאָווסקי;**
דריטע רייהע: **ליאָוע גליקפעלד, חיים כוואַניק, יצחק אַלפּערט.**

קאַפּלאַן (**פון סוויסלאָטש**), ברוך בעקענשטיין, מרדכי מאַרדעצקי, מאַטעל שיפּראַן, הערשעל וולאַסקי, וויטשע קאַליר, ל. לעפּערער **און** צירולניצקי.

אַנדערע אָפּטיילונגען פון „מכבי"

אין דער הָאָקיי־אָפּטיילונג פון„מכבי" זיינען געווען אַקטיוו אין 1932: מאַטעל שיפּראַן, יוסף מאַרדעצקי, משה שערעשעווסקי, משה קאַצין **און** ישראל טשאַפּקין.

אין דער באָקס־דרוזשינע האָבען זיך באַטייליגט: משהיל שטערעשעווסקי, זאַפּאַליאנסקי, צירעל צירולניצקי, לאַפּין, פּסח סענגאַל, יאַנקעל קאַפּלאַן, צמח **און** מאַזיע.

אין דער וועלאָסיפּעדיסטען־סעקציע האָבען זיך באַטייליגט: זאַלאַטניצקי, מאַטעל לעווין (קאַוואַל), קאַסאָווסקי, יאַנקעל צוקערמאַן, שיפּראַן, משה שערעשעווסקי, געלער, יאַסקע גאַליאַצקי, שיפּראַן, חיים כוואַניק, יאַנקעל באַטווינסקי, איינשטיין, **און** שמחה גאַנדז.

אין דער סקי־אָפּטיילונג האָבען גענומען אָנטייל: אנוש, לייבוש לעווין (**פון די פּאַרטיגע זאַכען**), חיים פינעס, טשאַפּקין, שכר אנוש, מיוניק זילבערמאַן, ארטשיק פּאַדאַלינסקי, וולאַסקי, זאַפּאַליאנסקי, חיים

אַ פוטבאָל דרוזשינע פון „מכבי"

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: **בערל דאָוידאָווסקי, ברוך בעקענשטיין, משה לאַנגבאָרד;** צווייטע רייהע: **יודעל פערעמינסקי, מוליע שיין, יאַנקעל שיפּאַצקי, יאַנקעל גערשוני;** דריטע רייהע: **משהל ווייגשטיין, עוזר כמעלניצקי, שאול מאַרקוס, אריה יערוסאַלימסקי (ירושלמי), הערשעל וולאָסקי.**

מאָרדעצקי, וואקוליק **דער אינסטרוקטאָר**, מוליע שיין, גרישע קאַפּלאַן, ברוך בעקענשטיין, יאַסעל גאַליאַצקי, חיים קאַפּלאַן, לאַסטאָווסקי, וויטשע קאַליר, פּסח סעגאַל **און** משהיל שערעשעווסקי.

אין וואַלקאָוויסק האָבען אויסער דעם „מכבי" עקזיסטירט: דער ספּאָרט־פאַראיין „מאַרגענשטערן" (פון'ם „בונד"); **דער ספּאָרט־פאַראיין J. K. S. און אַ פוטבאָל־דרוזשינע פון די רעוויזיאָניסטען, וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען „נורדיה". צווישען די אַקטיוווע מיטגלידער פון דער „נורדיה" זיינען געווען: פרוי** רחל לעוו, דר. מנשה ניעמטשיק, אַפּל. מעזשעריצקי, פּראָפּ. בירנבאום, אברהם אַפּענבערג, חיים פּינעס, צירולניצקי, דניאל **און** סוקענק.

הגם דער וואַלקאָוויסקער „מכבי" איז, פאַרשטעהט זיך, געווען נאַציאָנאַל פאַראַנלאגט און ציוניסטיש געזאָגען, און זיינע מיטגלידער האָבען געטראָגען אַ וויס־בלויען יוניפאָרם, איז ער פונדעסטוועגען ניט געווען אַ רייַן־פאַרטייאישער ציוניסטישער פאַראיין. און טאַקע דערפאַר האָט ער צוגעצויגען חברים און סימפּאטיקער פון אלע שיכטען פון דער אידישער בא־

א באַקס־דרוזשינע פון „מכבי"

רעכטס צו לינקס — ערשטע רייהע, פון אונטען: אליעזר סוקעניק, משה קאָווענסקי; צווייטע רייהע, שטייענ: אליעזר פּיטאַצקי, נחמן שאַלקאָוויטש, זלמן מאַראַנץ; דריטע רייהע, שטייענ: קלמן שאַלקאָוויטש, מענדעל שטיינמאַן, חיים שאַרף, אהרן גראָדזענסקי, משה מורשטיין, דוד שיפראָן.

פעלקערונג — פון אַלע עלטערס און פון ביידע געשלעכטער. די שפּראַך מיט וועלכער דער „מכבי" האָט זיך באַנוצט ביי די איבונגען איז געווען פויליש אָדער אידיש. דער בודזשעט פונ'ם „מכבי" איז געדעקט געווארען פון די פאָלגענדע קוועלען: מיטגליד'ס אָפּצאָל, בעלער, מוזיק און טאַנץ־אָוונטען (מיט איינגעלאָדענע קינסטלער), „פייפס" מיט ספּעציעלע פּראָגראַמען וואָס פלעגען אויפגעפֿירט ווערען אינ'ם זאָל פון „מכבי", לאָטעריעס, ספּאָרט־פאָרשטעלונגען (האָקיי־פוטבאָל אויפ'ן אייז), מכבי'יאָדעס, פאָרשיידענע אונטערנעמונגען לכבוד אידישע יום־טובים, „מעטשעס" מיט אַנדערע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציעס, א. אז. וו.

פוטבאָל־„מעטשעס"

דער וואָלקאָוויסקער „מכבי" האָט זיך אַנטוויקעלט צו אַזאַ הויכער מדרגה, אַז ער האָט געקענט אונטערנעמען „מעטשעס" ניט בלויז מיט די

א קאָנקורס פון „מכבי" ציקליסטען אויף דער גראָדנער גאַס

א ציקליסטען-אָפּטיילונג פון „מכבי"

רעכטס צו לינקס: זאַלאָטניצקי, אַפּעלבוים, מאָטעל לעווין (קאָוואַל), אייגשטיין, קאָסאָווסקי, יאַנקעל צוקערמאַן, חיים קאָפּלאַן, יאַנקעל באָטוינסקי, שיפראַן, משה שערעשעווסקי, גאַלער, יאָסקע גאַליאַצקי, חיים כוואַיניק.

די וואַלקאָוויסקער „מכבי" פוטבאָל דרוזשינע פאַר'ן צווייטען וועלט־קריג

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: ישראל טוריאַנסקי, אַ אומבאַקאַנטער, קאַפּלאַן, זאַפּאָליאַנסקי, יוסף מאַרדעצקי (מיט'ן פוטבאָל אין צענטער); צווייטע רייהע: מוליע שיין, דאָמבראָווסקי, אַרטשיק פּאָדאָלינסקי, בענציע בערג, צירעל צירולניצקי, יששכר אַנוש, אברהם באַיער, ווינשטיין, אַ אומבאַקאַנטער, אַ אומבאַקאַנטער, אַ אומבאַקאַנטער; דריטע רייהע: ניאַניע כוואַלאָווסקי.

„מכבי"־פאַראיינען און אַנדערע אידישע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציעס פון גראָדנע, בראנאָוויטש, סלאָנים, ביאַליסטאָק, סוואוואלק, לאָמזשע, סוויסלאָטש, לידע און אנדערע שטעט, נאָר אויך מיט פוילישע ספּאָרט־אָרגאַניזאַציעס פון וואַלקאָוויסק און דער אומגעגענד. די „מעטשעס", וואָס זיינען מייסטענס פאַרגעקומען שבת און זונטאָג, פלעגען ציהען אַ גרויסען עולם (ס'פלעגט אָפט קומען צו די „מעטשעס" אַן עולם פון א מגעפער 1,500 פערזאָן), וואָס פלעגט אגב, אויך אריינברענגען פיל לעבען אין שטאָט. וועז עס פלעגט פאָרקומען אַ „מעטש" מיט אַ פוילישען ספּאָרט־פאַראיין פלעגט זיך אין שטאָט קאָכען און די געמיטער פלעגען וועראן אויפגערעגט. יעדער איינער פלעגט מיט גרויס אומגעדולד דערוואַרטען די ענדגילטיגע רעזולטאַטען פונ'ם „מעטש" און אלע האָבען שטיל אין האַרצען תפילה געטאָן, אז ס'זאָל זיגען אונזער וואַלקאָוויסקער „מכבי" און פאַרשאַפען כבוד דעם אידישען ספּאָרט־וועזען און דעם אידישען נאָמען. און דער וואַלקאָוויסקער „מכבי" האָט מייסטענס

די באַקס־דרוזשינע פון „מכבי"

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: יאַנקעל קאַפלאַן, צמח, מאַזיע; צווייטע רייהע: מוליע שיין, משה׳ל שערעשעווסקי, זאַפאַליאַנסקי, צירעל צירולניצקי, לאַפין, פסח סעגאַל, וואַקוליק (דער אינסטרוקטאָר).

מאַרש פון פוטבאָל דרוזשינע אויף דער בריטער גאַס

אַ סקי־אָפּטיילונג פון „מכבי"

רעכטס צו לינקס: אַנוש, לייבעל לעווין (פון די פאַרטיגע זאַכען), חיים פינעס, טשאָפקין, שכר אַנוש, מוניק זילבערמאַן, אַרטשיק פאָדאָלינסקי, הערשעל וולאָסקי, זאַפּאָליאַנסקי, חיים מאַרדעצקי, וואקוליק דער אינסטרוקטאָר (אַ קריסט), מוליע שיין, גרישע קאָפּלאַן, ברוך בעקענשטיין, יאָסקע גאַליאַצקי, חיים קאָפּלאַן, לאָסטאָווסקי, וויטשע קאָליר, פסח סעגאל, משה'ל שערעשעווסקי (זיצט).

אויסגעהאַלטען דעם נסיון מיט כבוד און אָפּט פלעגט ער באַזיגען באַוואוסטע שטאַרקע ספּאָרט־פאַראיינען. אזוי, צום ביישפּיל, ברענגט דער „וואָלקאָ־ווייסקער לעבען" אַ באַריכט וועגען א„מעטש" וואָס איז פאָרגעקומען צווישען דעם וואָלקאָוויסקער „מכבי" און דעם שטאַרקען וואָלקאָוויסקער פּוילישען ספּאָרט־פאַראיין „פּשישלאָטש" — דער „מכבי" האָט געוואונען 4 צו 1. אין דער זעלבער אויבענדערמאָנטער צייטונג וועלן מיר געבראַכט באַ־ריכטען וועגען אַ „מעטש", וואָס איז פאָרגעקומען צווישען דעם וואָלקאָ־ווייסקער „מכבי" און דעם מיליטערישען ספּאָרט־קלוב פון גראָדנע, און וועגען אַן אַנדער „מעטש" וואָס איז פאָרגעקומען צווישען דעם וואָלקאָוויסקער „מכבי" און דעם „מאָרגענשטערן" ספּאָרט־פאַראיין פון„ם „בונד".

די „מעטשעס" פלעגען פאָרקומען אויפ'ן פּלאַץ לעבען די קאָזאַרמעס און אויך אויף דעם שטאָטישען ספּאָרט־פּלאַץ (לעבען דער פּריצישער גאַס) אויפ'ן וועג צו איזאבעלין.

דער וואָלקאָוויסקער „מכבי" האָט געהאַט גרויס אַנזעהן ניט נאָר צווישען דער אידישער באַפעלקערונג, נאָר אויך צווישען דער ניט־אידישער באַפּעל־

די בריידע גאס
(אנטקעגען דעם ארייננאנג צום בראם)

קערונג פון וואלקאוויסק און אין די רעגירונגס־קרייזען. צו אלע אפיציעלע רעגירונגס־פייערונגען ווי, צום ביישפיל, דעם 3טען מאי (דער נאציאנאלער יום־טוב פון דער פוילישער רעפובליק), און אין טאג פון פילסודסקי׳ס יאר־צייט — פלעגט דער וואלקאוויסקער „מכבי" איינגעלאדען ווערען און ער פלעגט זיך באטייליגען אין די פאראדען וואס פלעגען דאן דורכגעפירט ווערען צוזאמען מיט אלע אנדערע ארגאניזאציעס וואס האבען געמארשירט אין זייערע אפיציעלע אוניפארמען.

צום צעהנטען יובילי פון „מכבי" אין וואלקאוויסק איז דורכגעפירט געווארען א גרויסער פאראד איבער די גאסען פון דער שטאט מיט דער באנ־טיילונג פון דעם „מכבי"־ארקעסטער. עס זיינען דאן געקומען פאר־שטעהער פון אלע ספארט־ארגאניזאציעס אין וואלקאוויסק און דער אום־געגענד. ביי דער אפיציעלער אויפנאמע, וואס איז דאן איינגעארדענט גע־ווארען לכבוד דעם צעהנטען יובילי, זיינען אנווועזענד געווען פארשטעהער פון דער פוילישער רעגירונג און דער מיליטערישער מאכט.

אט אזוי האט געלעבט און געווירקט דער וואלקאוויסקער „מכבי" ביז ס׳האט זיך אויסגעמאסען גאט׳ס צארן אויף אונזער ליבער שטאט און פאר־ניכטעט אלע וואלקאוויסקער אידען, און צוזאמען מיט זיי אויך דעם וואל־קאוויסקער „מכבי".

אַמאַטאָרען=טעאַטער אין וואָלקאָוויסק

די געשיכטע פון דעם אידישען ליבהאָבער־טעאַטער* אין וואָלקאָוויסק איז ענג פֿאַרבונדען מיט אַ אידישען פֿאָלקס־מענש, מאַטעל (כהן) קיליקאָווסקי, וועלכער איז געווען באַקאַנט אין שטאָט מיט זיין פֿרוכטבאַרער טעטיגקייט אין דער פּייערלעשער־געזעלשאַפט. שוין אַלס קינד האָט מאַטעל קיליקאָווסקי, וועלכער איז קליינערהייט געבליבען אַ יתום און איז אויפגעצויגען געוואָרען ביי קרובים —פֿריהער אין הויז פון זיין זיידען שלום פֿאטשטער (וואָס זיין זוהן צאלע איז געווען מאַטעל'ס פֿאָטער) און שפּעטער, נאָך זיין זיידענ'ס טויט, ביי זיין אָנקעל לייבע פֿאטשטער מיט זיין פֿרוי באָבטשע די זאָגערקע — אַרויסגעוויזען נייגונגען און ליבע צום טעאַטער. ער פלעגט צונויפנעמען די שכני'שע קינדער און זיי לערנען מושטירען אויף רוסיש אַזוי ווי סאָלדאַטען. ס'האָט דעמאָלסט אין יענער געגענד, אויף אָסטראָגער גאַס, געוואוינט אַ פּוילישער דאָקטאָר יעלעק, וועמען ס'איז געפּעלען די אַרבייט פון די קינדער, און יעדעס מאָל, וועז מאַטקע מיט זיינע „סאָלדאַטען" פלעגען מושטירען לעבען זיין הויז, פלעגט ער מאַטקע'ן, דעם אָנפיהרער, געבען אַ קליינע סומע געלט — און מאַטקע האָט פאַר דעם געלט געקויפט קינדערשע טרומייטלאָך מיט פּייקלאָך און געשאַפען אַ קינדערשען סאָלדאַטען־אָרקעסטער. פּורים־צייט פלעגט מאַטקע צונויפקלייבען קינדער און שפּילען מיט זיי פּורים־שפּילען, ווי „עקדת יצחק," „מכירת יוסף", און אַנדערע.

אַביסעל שפּעטער, אין עלטער פון צוועלף יאָהר, איז מאַטקע אָנגעקומען אַלס באַהעלפער צו משה מאיר דעם מלמד (וועמענ'ס טאָכטער ער האָט מיט יאָהרען שפּעטער געהייראַט), און אין עלטער פון דרייצעהן יאָהר האָט זיך מאַטקע אַרויסגעלאָזט וואַנדערען אויף גאַט'ס וועלט — פֿריהער קיין גראָדנע, וואו ער האָט געאַרבייט ביי ברוקירען גאַסען, און נאָכדעם קיין קאָווגע, וואו ער האָט זיך אויסגעלערנט צו זיין אַ שערער. שפּעטער איז ער וויידער געקומען קיין גראָדנע, און האָט געאַרבייט אין אַ פּריזיר־אָנשטאַלט, וואָס האָט זיך געפונען ניט וויים פון דעם טעאַטער און וואוהין די אַקטיאָרען

*) לויט דער אינפֿאָרמאַציע וואָס איך האָב באַקומען פון מאַטעל (כהן) קיליקאָווסקי, ו. יורים (יערוסאַלימסקי) און יאָסעל פּעקאָרסקי (פּאָליאַק) — דר. מאָזעס איינהאָרן.

מאָטעל קיליקאָווסקי

פלעגען אָפט אריינקומען. אין יענער צייט איז קיין גראָדנע געקומען אויף גאַסטראָלען די אידישע טרופּע פון אברהם פישזאָן. דער יונגער מאָטקע האָט זיך באקענט מיט די אקטיאָרען, און מיט דער צייט האָט ער זיך אָנ־געהויבען באַטייליגען אין זייערען אויפפיהרונגען — פריהער אַלס אַ סטאַטיסט און שפּעטער איז ער אויך אויפגעטראָטען אין קליינע ראָלען.

די גרינדונג פון אַמאַטאָרען־טעאַטער

ווען מאָטקע איז אַלט געוואָרען 16 יאָר, האָט ער זיך אומגעקערט קיין וואָלקאָווִיסק. אין יענער צייט — די לעצטע יאָהרען פון דעם 19טען יאָהר־הונדערט — איז אין וואָלקאָוויסק געגרינדעט געוואָרען אַ חברה „לינת הצדק", וועלכע האָט זיך געוויטיגט אין געלט און אין מעדיצינישע מכשירים, און אַזוי ווי דאָס איז געווען אייניגע וואָכען פאַר פּורים, האָט די נייע חברה באַשלאָסען זיך צו וועגדען צום „מאָלאָדיאָזש" (יונגוואַרג) אַז מ'זאָל אויפ־

פיהרען אַ פּורים־שפּיל פון וועלכען די הכנסה זאָל געהן פאַר דער נייַ־געגרינדעטער געזעלשאַפט. ס׳איז צונויפגערופען געווארען אַ פאַרזאַמלונג פון דעם יונגוואַרג, אין וועלכער ס׳האָבען זיך באַטייליגט: שאלאכמאַן דער שוסטער, איטשע מאַטשעס, וואשטשינקע דער שוסטער, ניאָמע חיים אַרטשעס, לייזשקע חיים אַרטשעס, מאַטקע (כהן) קיליקאַווסקי און אַנדערע. מאַטקע האָט באַרגעשלאָגען, אז אנשטאָט אַ פּורים־שפּיל, וואָס דאָס פּאַסט פאַר קינדער, זאָל מען אויפפיהרען אַ ריכטיג טעאַטער־שטיק, און נאָך אַ דיסקוסיע איז אָנגענומען געווארען מאַטקע׳ס פאַרשלאָג און ס׳איז באַשלאָסען געווארען אויפצופירען „שולמית", אונטער דער רעזשי פון מאַטקע קיליקאַווסקי.

ס׳איז כאַראַקטעריסטיש, אַז ס׳איז דעמאָלסט בשום אופן ניט מעגליך געווען צו קריגען אין וואָלקאָוויסק מיידלאַך, וועלכע זאָלען מסכים זיין זיך צו באַטייליגען אין אַ טעאַטער־אויפפיהרונג, און ס׳האָבען דערפאַר געמוזט שפּילען בחורים די ראָלען פון מיידלאַך. שלום קיליקאַווסקי (לייבע פאָטש־טער׳ס זוהן), אַ קוזין פון מאַטקע), האָט געשפּילט די ראָלע פון שולמית; לייזשקע ריפסקי (חיים אַרטשע׳ס זוהן), האָט געשפּילט די ראָלע פון אבשלום. אילקע דער בעקער — די ראָלע פון מנוח׳ן; מאַטקע, דער רעזשיסאָר, — די ראָלע פון ציגענטאַנג; שאלאכמאן, דער שוסטער — די ראָלע פון נתן הכהן. די גאַנצע טרופּע איז באַשטאַנען פון זעכצעהן מאַן, און מען האָט געשפּילט פורים אין דעם אַלטען שפּיטאָל (באָלניצע) אויפ׳ן שול־הויף. זוסיא דער שמש, וועלכער איז געווען אַ סטאָליער, האָט צונויפגעשטעלט די בינע, און בענק מיט לאָמפען האָט מען גענומען פון די בתי־מדרשים. עס איז געקומען אַ זעהר גרויסער עולם צו דער פאָרשטעלונג. ווי מען האָט נאָר גענומען שפּילען איז אריינגעלאָפען אַ זשאנדאר און איז צוגעקומען צום סופליאָר און גענומען ביי איהם דאָס ביכעל „שולמית", כדי צו זעהן אויב דער טעקסט איז דורכגעגאַנגען אַ צענזור. וועז ער האָט געזעהן, אַז ס׳האָט די דערלויבעניש פון דעם צענזאָר, האָט ער אָפּגעגעבען צוריק דאָס ביכעל און האָט אָנגעזאָגט, אז מען זאָל ניט שפּילען דאָס צווייטע מאָל אָהן אַ דערלויבעניש.

די חברה האָט אויף מאָרגען שושן־פורים געשפּילט צום צווייטען מאָל. דער זאָל איז ווידער געווען געפּאַקט און די „לינת הצדק" געזעלשאַפט האָט געהאָט אַ שעהנע הכנסה.

פון דעמאָלסט אָן האָט מאַטקע אָפּט געטראָכט און געפּלאָנעוועט ווי אַזוי צו שפּילען ריכטיג טעאַטער אין וואָלקאָוויסק, מיט מיידלאַך פאַר די פרויען־ראָלען, און מיט אַלע נויטיגע טעאַטער־אַטריבוטען — ביז ס׳איז פאַר מאַטקע׳ן געקומען די מזל׳דיגע שעה.

אַמאַטאָרען־טעאַטער ביז'ן ערשטען וועלט־קריג

אַ פּאָר יאָהר שפּעטער האָט זיך אין וואַלקאָוויסק געגרינדעט די פּייער־לעשער־געזעלשאַפט, אין וועלכער מאָטקע איז געווען זעהר טעטיג. צו דער פּייערלעשער־געזעלשאַפט האָבען דאָן געהערט די „פּני" פון דער רוסישער געזעלשאַפט און באַאַמטע אין וואַלקאָוויסק, און צווישען זיי אויך דער רעוויזאָר זשדאַנאָוו, וועלכער איז געווען דער נאטשאַלניק פון דער געזעל־שאַפט, און דער איספּראַווניק איוואַנאָוו. מאָטקע איז דאָן אַוועק צום נא־טשאַלניק און איהם געזאָגט אַז ער וויל שפּילען צוזאַמען מיט אַ טרופּע אידיש טעאַטער, און די הכנסה וועט גיהן פאָר דער פּייערלעשער־געזעל־שאַפט. ער האָט געבעטען דעם נאטשאַלניק צו באַקומען פאָר איהם אַ דער־לויבעניש. דער נאטשאַלניק האָט איהם געהייסען גיהן צום איספּראַווניק און אים בעטען, אין זיין נאָמען, אַז ער זאָל געבען די דערלויבעניש. מאָטקע איז אַוועק צום איספּראַווניק און אים פאָרגעליגט זיין בקשה. אויף דעם איספּראַווניק'ס פראָגע — אויף וואָס פאָר אַ לשון מען וועט שפּילען, האָט איהם מאָטקע געענטפערט, אַז אויף דייטש — און דער איספּראַווניק האָט איהם אַרויסגעגעבען אַ דערלויבעניש אויף צו שפּילען פּיער מאָהל.

דאָן האָט מאָטקע אָנגעפאַנגען צונויפשטעלען די טרופּע און אזוי ווי ער האָט ניט געקענט קריגען אין וואַלקאָוויסק פאָר דער טרופּע קיין צוויי מיידלעך, וועלכע זיינען געווען נויטיג פאָר דער אויפפירונג פון „שולמית", איז ער אַוועקגעפאָרען קיין ביאַליסטאָק און געבראַכט אַ מיידעל מיט'ן נאָמען חוהיקע וויסענבערג, וואָס האָט גהאַט א גוטע שטימע און האָט שהען גע־זונגען. מאָטקע האָט זיך מיט איר באַדונגען פאָר צוואַנציג רובעל — אַ שהענע סומע פאָר יענער צייט! — מיט אַ וואוינונג און עסען פאָר דער צייט, וואָס זי וועט זיין אין וואַלקאָוויסק. מאָטקע האָט מיט חוה'קען אייג־געשטודירט איר ראָלע. ער איז דאָן אויך אַוועק צו משה איזיק דעם כלי־זמר און האָט פאָר אים געזונגען די לידער פון „שולמית", וועלכע משה אייזיק האָט אויפגעשריבען אין נאָטען. וועז זיי זיינען פאַרטיג געוואָרען מיט'ן שרייבען, האָט מען צונויפגערופען די אַקטיאָרען און די כלי־זמר און זיך גענומען צו די פּראָבען. די ראָלען זיינען אזוי פאַרטיילט געוואָרען: רעזשיסאָר — מאָטקע (כהן) קיליקאָווסקי; אבשלום — געשפּילט פון אַ יונ־גענמאַן מיט אַ גוטען טענאָר (ניט קיין וואַלקאָוויסקער); שולמית — חוהיקע וויסענבערג פון ביאַליסטאָק; ציגענטאַנג — מאָטקע קיליקאָווסקי, דער רעזשיסאָר; מנוח — אילקע דער בעקער; אביגיל — לאה טשיסטעראזום (פון אייזען־קראָם); יואב גדעוני — שלמהיקע לעוו (שמואל דעם מוליער'ס אַ זוהן); אבינדב — שמואל פּעטיקיער; נתן הכהן — משה אַרקע בולאַנסקי.

די צאָל פון די באַטייליגטע, צוזאַמען מיט די וואָס האָבען געשפילט קלעזמער ראָלען און מיט די מוזיקאַנטען, איז געווען 25 פערזאָן.

אזוי ווי די אויפפירונג איז געווען לטובת דער פייערלעשער־געזעל־שאפט, האָט מען געקענט באַנוצען פאַר דער טרופּע דעם סאָד (פאַרק) פון בולהאַרינ'ען. דער נאַטשאלניק פון דער פייערלעשער־געזעלשאַפט האָט, לויט מאַטקע'ס בקשה, באַפוילען צו ברענגען אין סאָד מאַטעריאַל פאר אַ בינע. נאָכדעם האָט מ'יזעל, דער דרוקער, אָפּגעדרוקט אַפישען און מ'האָט זיי אויסגעקלעפּט איבער דער שטאָט. אַלע פיר פאַרשטעלונגען זיינען געקרוינט געווארען מיט גרויס דערפאָלג. עס זיינען אויך געקומען זעהן די פאַרשטעלונגען פון די אַרומיגע שטעטלעך. דער עולם האָט גענפאָדערט מ'זאָל שפילען נאָך אַמאָל, אָבער דער אינספּאַוויזניק האָט ניט געוואָלט געבען קיין דערלויבענים; ער האָט געזאָגט, ער איז חושד, אז ס'איז פאַראַן אין די פאַרשטעלונגען פּאָליטישע פראָפּאַגאַנדע, און דערפאַר ציהען זיי צו אַזאַ גרויסען עולם.

א יאָר שפעטער האָט מאַטקע געוואָלט אויפפירען די „כישוף־מאַכערין" (באָבע יאַגע). ער האָט זיך ווידער געוועגדעט צום אינספּאַוויזניק נאָך א דערלויבענים, אָבער דער אינספּאַוויזניק האָט ניט געוואָלט געבען און האָט געהייסען זיך וועגדען צום גובערנאַטאָר אין גראָדנע. מאַטקע איז אַוועק־געפאָרען קיין גראָדנע און באַקומען א דערלויבענים, און האָט אויך גלייך־צייטיג אַרונטערגעבראַכט פון גראָדנע א מיידעל מיט א גוטער שטימע, פאר דער ראָלע פון מירעלע'ן. מ'האָט געשפילט נאָר איין מאָל — אין בולהארינ'ס סאָד — און דאָס איז געווען דאָס לעצטע מאָל, וואָס אידישע אַמאַטאָרען האָבען געשפילט אידיש טעאַטער אין וואָלקאָוויסק, איידער ס'האָט אויסגעבראַכען די ערשטע וועלט־מלחמה אין יאָר 1914.

דאָס בילד פון אונטען, רעכטס, שטעלט פאָר א סצענע פון „מכירת יוסף"

אונטערשטע רייהע, רעכטס: ראובן רוטשיק (דער שפּעטערדיקער רעדאַקטאָר פון „וואָל־קאָוויסקער לעבען") שפילט די ראָלע פון יוסף; זניידין — שפילט די ראָלע פון יהודה, און גאַלאַי — שפילט די ראָלע פון שמעון.

די צוויי בילדער לינקס שטעלען פאָר סצענעס פון „אוריאל אַקאָסטא"

דאָס אויבערשטע בילד, פון רעכטס צו לינקס, די פרויען: לאה שער און טייבעל (שלום דעם סופר'ס א שנור); די מענער: ליסיצקי, פערעמאַלניק, יעקב פישער.

דאָס אונטערשטע בילד, שטייענ: לייזער שיף, שעפסעל ראַוויצקי, יאָסעל פּעקאַרסקי (פאַליאַק), חיים רובינאָוויטש; פון אונטען: יעקב פישער און לאה שער.

לעבעדיגע־לעבעדיגע לעבעדיגע!!!

אַמאַטאָרן־טעאַטער אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע אין צייט פון ערשטען וועלט־קריג

„הזמיר" און די „האַרפּע"

אָנהויב 1916, אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, האָט אַ גרופּע אידישע בחורים און מיידלעך, ליבהאָבער פון אידישן טעאַטער, געשאַפען — אונטער דער אָנפירונג פון מאָטקע פּאַס־קיליקאָווסקי — אַ אידישן אַמאַטאָרן־טעאַטער, „הזמיר". אין וואָלקאָוויסק, וואָס האָט אָנגעהאלטן ביז'ן סוף פון דער מלחמה.

צווישען די איניציאַטאָרן זיינען געווען: לייזער סאָקאָלסקי, לייזער שיף, ראַשע (דעם ראַשער שנייידער'ס טאָכטער), יאָסעל פּעקאַרסקי (פּאָלאַק), וו. יערוסאלימסקי (דעם שוחט'ס זוהן), ישראל שיין (דער טאָקער, דער זוהן פון ידידיה דעם שמש), און אָנדערע.

די אידישע באַפעלקערונג פון וואָלקאָוויסק איז געווען אויסגעהונגערט נאָך אַ אידיש וואָרט, נאָך אידישן טעאַטער, דערפּאַר איז דער אָפּרוף פון די אידען צום נייי־געגרינדעטען טעאַטער גרויסן זעהר אַ וואַרימער.

דער טעאַטער האָט אָנגעהויבען שפּילען גאָלדפאדענ'ס פּיעסען, ווי „שולמית", „בר־כוכבא", „די כישוף־מאַכערין". צום אָנהויב האָט באַטוויזן סקי'ס סינעמא־הויז געדינט אלס דער פּלאַץ פאַר'ן טעאַטער, און נאָכדעם איז די טרופּע אַריבער אין פּאָלאַטשעק'ס מויער, און אַ צייט שפּעטער איז די טרופּע ווידער אַריבער אין באַטווינסקי'ס סינעמא־הויז, אין וועלכען עס זיינען געווען אַ פּאַרטיגע בינע און זיץ־פּלעצער פאַר עטליכע הונדערט מענשען.

די הויפּט־ראָליסטען זיינען געווען: לייזער סאָקאָלסקי, מאָטקע (כהן) קיליקאָווסקי, לייזער שיף און יאָסעל פּעקאַרסקי (פּאָליאַק). דער מוזיקאָלישער לייטער איז געווען ישראל שיין (דער טאָקער). צווישען די שוישפּילער פון דער טרופּע זיינען אויך געווען: נ'אָמקע סולקאָוויטש (דער שנייידער), מאָטע אהריעס זוהן, וו. יערוסאלימסקי (דעם שוחט'ס זוהן), ראשע (דעם ראַשער שנייידער'ס טאָכטער), צביה קאַמינסקי (דעם פישער'ס טאָכטער), אילקע דער בעקער, מאָטיע לייב קאַפּלאַן, יודעל רוטשיק, צווי שוועסטער שער (פון כאַ־לאָדאיסקער גאַס), ישראל ווייזער (פון גראָדנער גאַס), יעזערסקיים טאָכטער (פון דער ברייטער גאַס, וועלכע האָט שפּעטער געהייראַט מיט סאָקאָלסקי'ן), פּעשע (דוד הירשעל'ס טאָכטער), יאָסעל שקאָלניק און יאָסעל באַיאַרסקי.

די ערשטע פּאַרשטעלונג איז געווען אַ גרויסער דערפּאָלג. ס'איז פּשוט ניט געווען קיין פּלאַץ אין טעאַטער אריינצונעמען אָלע באַזוכער, און מען האָט געמוזט געבען די פּאַרשטעלונג „שולמית" עטליכע מאָל. דאָס זעלבע

דער דראַמאַטישער קרייז ביים קבוץ „תל־חי" אין דער פּיעסע „די גרינע פעלדער", אין יאָר 1934

רעכטס צו לינקס, אין מיטען, שטייען: אברהם גאַליאַצקי (דער שערער) און לייזער שיף.

איז אויך געווען מיט „בר־כוכבא" און „קאָלדוניע". דער עולם האָט אויפ־
געמומען יעדע פּאָרשטעלונג מיט גרויס באַגייסטערונג.

די אידישע אינטעליגענץ איז פון אָנהויב געשטאַנען ווייט פון דער אַמאַטאָרען־גרופּע. אָבער, זעהענדיג איר דערפאָלג, און דעם אינטערעס פון דער אידישער באַפעלקערונג פאָר אַ ריין אידישען טעאַטער, האָט זיך די אינטעליגענץ געמומען ביסלעכווייז דערנעהענטערען צום טעאַטער און מאַנכע האָבען אָנגעבאָטען זייער דינסט.

ה' גאָלאָי, וועלכער איז פאַרבליבען אין דער צייט פון דער אָקופּאַציע אין וואָלקאָוויסק, און איז געווען אַ פּראָפעסיאָנעלער רוסישער אַקטיאָר, איז נאַכהער געוואָרען דער רעזשיסאָר פון טעאַטער. אויך מעריאַן, אַ פּראָ־
פעסיאָנעלע רוסישע אַקטריסע, איז צוגעצויגען געוואָרען צום טעאַטער. ס'זיינען אויך צוגעשטאַנען צום טעאַטער ידידיה מאָרגאָליס (דער אידישער שרייבער), און ליוטשע גלעמבאָצקע, וועלכע איז געווען אַן אויסגעצייכענטע זינגערין. אזוי ארום האָט דער אמאטאָרען־טעאַטער אָנגעהויבען אויפצו־
פירען פּיעסען פון שלום אש, נאָמבערג, פּרץ הירשביין, יעקב גאָרדין, א. אַז. וו.

דער אמאטאָרן־טעאַטער פלעגט אויך דורכפירן קליינע קונסט־אָוונטן וועלכע זיינען געווען ניט קיין קלענערער דערפאָלג ווי די רע־גולערע פאָרשטעלונגען.

די יוגענד פון די אַרומיגע שטעטלעך פלעגט אָפט קומען צו פאָרן צו די פאָרשטעלונגען אין וואָלקאָוויסק, און דער טעאַטער האָט געקראָגן איינלאָדונגען אפילו צו קומען אין די ארומיגע שטעטלעך, כדי דאָרט אויפ־צופירן. אָבער נאָכהער האָט די דייטשע מאַכט פאַרווערט דעם טעאַטער אַרומצופאָרן איבער די שטעטלעך (אגב, איז אין סוויסלאָטש פאָרגעקומען אן אומגליק־צופאַל: אייניגע פון דער גרופּע זיינען צעשלאָגענע געוואָרן פון שיכור'ע דייטשע סאָלדאַטן; צווישען די צעשלאָגענע איז געווען לייזער מאַקאַלסקי, וועלכער איז שטאַרק פאַרוואונדעט געוואָרן).

א צאָל פון די מיטגלידער פון דער טרופּע האָבען זיך ליידער אָנגעהויבען אַרומרייסען צוליב דער פאַרטיילונג פון די ראָלען, קנאה, פערזענליכקייטן דערפאָלג, און אנדערע סיבות — וועלכע האָבען דערפירט צו דער גרינדונג פון נאָך א טעאַטער אונטער'ן נאָמען „די האַרפע". די אָנפירער פון דער האַרפע" זיינען געווען מאָטע־לייב קאָפּלאָן, מאָטקע קיליקאָווסקי און נאָך אייניגע. די טרופּע האָט אָנגעהויבען אויפּפירן אויפדאָסנייי גאָלדפאָדענ'ס פּיעסען.

צווישען די צוויי טעאַטער־גרופּען איז קיין שלום ניט געווען. ס'פלעגען צאָרקומען צווישען זיי גרויסע קריגעריייען. ווי ס'גיט איבער מאָטקע קילי־קאָווסקי, האָבען זיך ביידע פאַראיינען דאָך ענדליך אַרומגעקוקט, אז עס האָט קיין זין ניט שטענדיג זיך אַרומצוקריגען, און זיי האָבען באשלאָסען זיך ווידער צו פאַראייניגען אין איין טעאַטער־טרופּע. עס איז נאָר געווען א כראָגע, ווי אַזוי די נייע פאַראייניגטע טרופּע זאָל הייסען — „הזמיר" אדער „די האַרפע". מען האָט באשלאָסען צו וואַרפען גורל. לויט'ן גורל איז באשטימט געוואָרן דער נאָמען „הזמיר". מען האָט אויך דאָן, נאָך דער פאַראייניגונג, אויסגעוועהלט א נייעם פאָרזיצער.

לאהיקע שער, א באמת באגאבטע שוישפּילערין מיט אַן אָנגענעהמער שטימע, איז געווען צווישען די, וועלכע האָבען א סך בייגעטראָגען צום דער־פאָלג פון אידישען טעאַטער אין וואָלקאָוויסק.

מיט דער צייט האָט די גרופּע אויך אַראָפגעבראַכט אַקטיאָרען פון בי־ליסטאָק, און האָט מיט ערפאָלג דורכגעפירט אייניגע פּיעסען און אָפּערעטעס. זעווקינא, א ביאליסטאָקער אידישע מיידעל פון אָרימע עלטערן, פלעגט אויפ־שטורמען וואָלקאָוויסק מיט איר אויפטרעטען אויף דער בינע. זי איז געווען א סוברעטין מיט א פיינער שטימע, א שעהנהייט. אויך גרינהויז, א באגאב־

דראַמאַטישע סעקציע פון „תרבות" אין יאָר 1926

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: יעקב אינשטיין, הערשעל ווערנער, שאול מאזיע; צווייטע רייהע, זיצען: ברוך בעקענשטיין, עלקע אַגולניק, ליבע קאופמאַן, יעקב פישער (לייטער פון גרופּע), שרה סלאַפאַק, הענאַך ווינעצקי; דריטע רייהע, שטייענ: א. אומבאַקאַנטער, יודעל שקלאַווין, אברהמ'ל וואַלאַך, מאזעס מאַנדעלבאום, קאַנטאָר (פון סוויסלאַטש), נתן דאַווידאָווסקי.

טער אידישער אַקטיאָר, פלעגט זיך אויסצייכענען אין גאַרדינ'ס און אין פרץ הירשבייג'ס פיעסען. צוזאַמען מיט נייע צוגעצויגענע קרעפטען פון וואלקאָוויסק, איז דאָס אידיש טעאטער געווארען באמת א פיינע אינסטי־טוציע, וואָס האָט פאַרנומען א חשוב'ן פלאַץ אין וואַלקאָוויסק.

ניט קוקענדיג אויף אלע שווערי־קייטען פון יענער צייט, פון דער דייטשער אקופאַציע — צוואנגס־ארבייט, הונגער, און שרעקליכע באַגרע־ניצונגען — האָט דאָס אידיש טעאטער, וואָס האָט עקזיסטירט א פאָר יאָר, געהאלפען צו דערמוטיגען די אידישע באַפעלקערונג פון וואַלקאָוויסק און איר פארשאַפט א גרויסען קינסטלערישען גענוס.

אַמאַטאָרען־טעאַטער נאָך דעם ערשטען וועלט־קריג

א שטיקעל צייט שפעטער, שוין אונטער דער הערשאַפט פון די פא־ליאַקען, האָט מאַטקע קיליקאָווסקי — לויט א בקשה פון ציוניסטישע טוער,

וועלכע האָבען אים געבעטען צו אראנזשירען אַ פאָרשטעלונג לטובת דער ציוניסטישער באָוועגונג — אַרגאַניזירט אַ טרופּע פון יונגע בחורים און אויפֿגעפירט „זרובבל". אין דער טרופּע, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ דרייסיג פערזאָן, האָבען זיך באַטייליגט: אַ זוהן פון אַלטער גאָלאַי (דעם קצב), קליאַצקין (אַבראַמסקי דעם אַפּטייקער'ס אַ פלימעניק), וועלכער איז איצט אַ מיטגליד פונ'ם „הבימה"־טעאַטער אין ארץ־ישראל, זניידיק, באָניע פון זאַמאָשטשע, אַ זוהן מיט אַ טאָכטער פון מאָטעל קיליקאָווסקי, א. אַז. וו.. די אויפֿפירונג איז פאָרגעקומען אין באָטווינסקי'ס קינאָ־טעאַטער.

אין אַ קורצער צייט ארום האָט מאָטקע קיליקאָווסקי פאַרלאָזען וואָל־קאָוויסק און איז אַוועקגעפאָרען צו זיינע קרובים קיין אַמעריקע.

דער „הזמיר" אונטער דער רעזשי פון יעקב פישער

דער „הזמיר" האָט שפּעטער ווידער אויפֿגעלעבט און אָנגעפירט אַ טעאַטער־טעטיגקייט אונטער דער רעזשי פון יעקב פישער (זיין פרוי איז געווען חאמע יודזשיק, אַ טאָכטער פון יודזשיק דעם עקספּעדיטאָר). אונטער זיין רעזשי האָט מען אויפֿגעפירט „אוריאל אקאָסטא", „דער קעניג ליר", די „אַמעריקאַנערין" און אויך פילע רוסישע פיעסען, וועלכע זיינען איבער־זעצט געוואָרען אין אידיש. מען האָט געשפּילט צווישן מאָל אַ מאָנאָט אין באָטווינסקי'ס קינאָ־הויז — און די הכנסה איז געגאַנגען לטובת די וואָל־קאָוויסקער אידישע וואויילטעטיגע אינסטיטוציעס, ווי דער בית־יתומים, מושב־זקנים, לינת־חולים, און אויך לטובת פּריוואָטע נויטבאַדערפטיגע מענשען.

צווישען די, וועלכע האָבען אין יענער צייט אָנטייל גענומען אין די טעאַטער־אויפֿפירונגען זיינען געווען: פּרויען — שער, יעלסקי און זיסקינ־דאָוויטש; מענער — ריפּסקי, יאָסעל פּעקאַרסקי, חיים רובינאָוויטש, לייזער שיף, שקלאָווין און יודעל רוטשיק.

עס איז אינטערעסאַנט, אז צו דער גלעזענהייט פון יוסף פּעקאַרסקי'ס אַפּפּאָר קיין קובא און פון דאָרט קיין נאָרד אַמעריקע, איז אין „וואָלקאָוויסקער ליבען" פון 27טען יוני, 1930, געדרוקט געוואָרען די פאָלגענדע נאָטיץ אונטער'ן נאָמען „אוי, אוי, יאָסעלע פאָרט אַוועק!":

„דינסטאָג פאָרט אָפּ קיין קובא דער ליבלינג פון די היגע יוגענד־קרייזען, יוסף פּעקאַרסקי, באָקאָנט אונטער'ן נאָמען „יאָסעלע פּאָליאַק". פּעקאַרסקי האָט זיך באַליבט געמאַכט מיט זיינע אָפּטע אַרויסטרעטונגען אין די פאָר־שיידענע פאָרשטעלונגען פון היגען דראַמאַטישען קרייז. זיין אָנטייל האָט שטענדיג צוגעציאָגען אַ גרויסען עולם, וועלכער האָט זיך גוט געווויילט און האַרציג געלאַכט פון זיינע קאָמישע ראָלען, אין וועלכע ער האָט זיך אַמ־בעסטען אויסגעצייכענט".

באטוינסקי׳ס קינא אויף דער בריטער גאס

נאכדעם ווי פישער איז אפגעפארען פון וואלקאוויסק און א טייל פון די ליבהאבער־שוישפילער זיינען זיך אויך צעפארען — זיינען נאך פונ־דעסטוועגען אפט פארגעקומען טעאטער־אויפפירונגען דורך דער יוגענד (דראמאטישער קרייז פון קיבוץ תל־חי), אונטער דער רעזשי פון לייזער שיף.

***

וואלקאוויסק איז, א דאנק דער דאזיגער פארצוויגטער טעאטער־טעטיג־קייט, געווארען שטארק פאראינטערעסירט אין אידישען טעאטער און אין אידישער קונסט, און דערפאר פלעגען אלע וויכטיגע אידישע טעאטער־טרופען פון די גרויסע שטעט אפט קומען קיין וואלקאוויסק אויף גאסטראלען. דאס וואלקאוויסקער אידישע פובליקום פלעגט וואכרים אויפנעמען די אי־דישע קינסטלער און זיי געבען א האַרציגען קבלת־פנים.

פּערזענלִיכקייטען

וואָלקאָוויסק איז געווען אַ לעבעדיגע און געזעלשאַפטלידְ־טעטיגע שטאָט און האָט פאַרמאָגט אַ גרויסע צאָל עסקנים, חשוב׳ע בעלי־בתים און אינ־טערעסאַנטע פּערזענליכקייטען, וועלכע האָבען ארויפגעלייגט זייער שטעמפּעל אויף דער שטאָט און איר ענטוויקלונג. אין אַלע אַרטיקלען וועלכע קומען אריין אין דעם בוך זיינען פאַראַן שילדערונגען פון פאַרשיידענע וואָלקאָוויס־קער פּערזענליכקייטען — טרוימער און בויער פון אונזער לִיבער היימשטאָט. אָבער פּנדעסטוועגען זיינען נאָך געבליבען פיל וויכטיגע וואָלקאָוויסקער טוער און אייגנאַרטיגע פּערזאָנען, וועלכע זיינען ניט באַשריבען געווָארען אין דעם בוך — פּשוט ווייל איך האָב ניט געפונען ווער ס׳זאָל וועגען זיי שרייבען. איך וועל דאָ דאַריבער שילדערען בקיצור אַ צאָל וואָלקאָוויסקער פּערזענליכקייטען, וואָס אַ טייל פון זיי האָב איך געקענט פּערזענליך און וועגען די איבעריגע איז מיר געלונגען צו קריגען ראַיעלע אינפאָרמאַציע.

נאַכע און הינדע העלער

די וואָלקאָוויסקער פאַמיליע העלער, וואָס מיט איר נאָמען זיינען געווען פאַרבונדען אזויפיל וואָלקאָוויסקער אינסטיטוציעס, האָט געשטאַמט פונ׳ם שטעטל אַמסטיבאָוע (לעבען וואָלקאָוויסק) און איז באַשטאַנען פון זעקס ברידער — וועלוועל, פייוועל, ישראל־אהרן, משה, נחום (נאַכע), לייב — און צוויי שוועסטער.

באַזונדערס באריהמט איז אין וואָלקאָוויסק געווען דער נאָמען פון ר׳ נחום (נאַכע) העלער. ער איז אין די לעצטע יאָרען פון זיין לעבען געווען פאַררעכענט ביי די וואָלקאָוויסקער אידען וויַ אַ מין מלאך הגואל, אַ מין נסתר אין מרחקים. ער האָט געוואוינט אין דער וויטער בערלין און דאָך האָט זיין האַרץ געקלאַפּט אזוי וואַרים און אזוי טריי פאַר די נויטליידענדע און הילפלאָזע פון זיין היימשטאָט.

טויזענטער פעדים האָבען יאָרענלאַנג פאַרקניפּט און פאַרבונדען וואָל־קאָוויסק מיט׳ן גרויסען נדבן. ס׳האָבען זיך אַרום זיין ליכטיגער פּערזאָן געווויקעלט פאַרשיידענע לעגענדעס, געווענדט מיט זיידענעם יחוס, אַריסטאַ־קראַטיע און אַדעל; דער נאָמען העלער האָט געשיינט און געלויכטען וויט און ברייט און האָט צו זיך אריסגערופען אַ געפיהל פון רעספּעקט און פאַרעהרונג.

נחום (נאַכע) העלער און זיין פרוי הינדע

דער נאָמען נאַכע העלער איז בײַ דער וואָלקאָוויסקער אידישער באַ־פעלקערונג געווען ווי אַ סימבאָל פון גרויסער אידישער עשירות און אום־באַגרעניצטער נדבנות, וועלכע זיינען פֿאַראַלעל געוואַקסען. נאַכע העלער איז געווען א זעלטענער טיפּ פון אַ אידישען לעגענדאַרען גביר מיט אַ ברייטער האַנט, וועלכע איז קיינמאָל ניט געווען צוגעמאַכט פֿאַר קיינעם.

נאַכע העלער איז געשטאָרבען אין טיפען עלטער. ער האָט אַלע יאָרען געפיהרט אַ ברייט־פֿאַרצווייגטען האַלץ־האַנדעל אויף אַ גרויסען פֿאַרנעם. אין זיינע קאנטאָרען זיינען געווען באַשעפטיגט הונדערטער אידישע פֿאַמיליעס אין פוילען און אין אַנדערע לענדער.

ס׳איז כאַראַקטעריסטיש, אַז אַ שטעלע בײַ נאַכע העלער׳ן האָט זיך געערבענט אזוי פעסט און זיכער ווי אַ רעגירונג׳ס־שטעלע. ער האָט קיינ־מאָל ניט אָפּגעזאָגט קיין אָנגעשטעלטען, און אפילו בעת׳ן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועו די גרעניצען האָבען זיך געשלאָסען און דער פֿאַרקער איז אָפּגעשטעלט געוואָרען, האָט נאַכע העלער פֿאַראַרדענט זיינע קאָנטאָרען צו אויסצאָלען יעדען זיין מאָנאָטליכען געהאַלט כסדר.

ביז׳ן יאָר 1892 האָט ער געוואוינט אין וואָלקאָוויסק און דאַן זיך אריי־בערגעצויגען קיין וואַרשע. אין יאָר 1889 האָט ער אויפגעבויט דעם אי־דישען שפּיטאָל אין וואָלקאָוויסק — וואָס איז געווען פון גרויסער וויכטיג־

קייט פֿאַר דער שטאָט. דער גראָנדיעזער שפּיטאָל איז דאָן געווען אַ יחיד במינו אין גאַנץ גראָדנער גובערניע. ער איז געווען איינגעאָרדענט מיט אַלעם נויטיגען — וועש, מעבעל, מעדיצין־מכשירים, אַן אָפּפֿראַציע־זאַל מיט פּיל קאָסטבאַרע מאָדערנע אייניריכטונגען. די אויפּשטעלונג פּונ׳ם שפּיטאָל האָט באַטראָפֿען ביי אַ דרייסיג טויזענט רובל — אַ סומע וואָס איז אין יענער צייט געווען אַ גאָר־גרויסער קאָפּיטאַל.

נאָכּן העלער האָט ספּעציעל געדונגען ביי דער יק״א אַגראָנאָמען צו פֿאַרפלאַנצן דעם גרויסען ארומגעצאָמטען פּלאַץ לעבן שפּיטאָל מיט בוימער און כל׳ערליי געווּיקסן — אַ זאַך וואָס האָט אָפּגעקאָסט פּיל געלט צוליב דעם זאָמדיגען באָדען. בעת די דייטשען זיינען, אין צייט פּון ערשטען וועלט־קריג, אַוועק פּון וואָלקאָוויסק, האָבען זיי אַלע טייערע שפּיטאָל־איינ־ריכטונגען מיטגענומען און געלאָזען בלויז די הוילע וועגט.

אויפּן שוהל־הויף האָט נאָכּן העלער אויך אויפֿגעבויט אַ „בית־לחם״, וואו די אָרימע קינדער פּון דער תלמוד־תורה פלעגען שטענדיג, ביז צו דער ערשטער וועלט־מלחמה, באַקומען פּרישטיק און מיטאָג.

זייט דעם יאָר 1905 האָט ער געוואוינט אין בערלין, פּון וואַנען ער פלעגט צושיקען אויף יעדען יום־טוב אַ פּאָר טויזענט זלאָטע — אונטער־שטיצונג פֿאַר אָרימע פֿאַמיליעס אויף האָלץ, קאָרטאָפּפל א. אַ. וו.

זייענדיג זעהר צוגעבונדען צו וואָלקאָוויסק — האָט נאָכּן העלער אַרויס־געוויזען אַן אינטערעס אין דער וואָלקאָוויסקער צייטונג „וואָלקאָוויסקער לעבען״, און האָט איר פּון צייט־צו־צייט אַרויסגעהאָלפּען.

נאָכּן העלער׳ס פּרוי, הינדע, איז ניט וויניגער ווי איר מאַן געווען איבערגעגעבען צו וואָלקאָוויסק און זי פלעגט פּיל אַרויסהעלפּען די אָרימע און נויטליידענדע פּון דער שטאָט.

איבערהויפּט זיינען אַלע העלער׳ס געווען זעהר געאָכטעט און געשעצט אין וואָלקאָוויסק. די וואַרימע געפּילען, מיט וועלכע די וואָלקאָוויסקער אי־דישע באַפֿעלקערונג האָט זיך באַצויגען צו די העלער׳ס, פלעגען קומען צום אויסדרוק ווען ס׳האָט פֿאַסירט עפּעס אַן אומגליק אין דער העלער־פֿאַמיליע און איינער פון אירע מיטגלידער איז געשטאָרבען. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט וואָלקאָוויסק שטאַרק געטרויערט ווען ס׳איז אָנגעקומען די ידיעה פון וואַרשע (אין יאָר 1929), אז ס׳איז דאָרט געשטאָרבען, אין עלטער פון 57 יאָר, האָראַצי העלער, דער זוהן פון פּייוועל העלער און אַ פּלימעניק פון נאָכּן העלער.

האָראַצי העלער איז געווען דער גרעסטער האָלץ־אינדוסטריעלער אין פּוילען און האָט זיך געריכטעט פֿאַר איינעם פון די רייכסטע מענשען אין

לאַנד. ער האָט דער עיקר געהאַנדעלט מיט ענגלישע פירמעס. זיין האַלץ־עקספּאָרט איז געווען אַזוי גרויס, אז מען האָט זיך מיט אים געריכטעט אין די פּוילישע רעגירונג׳ס־קרייזן.

האָראַצי העלער האָט קיינמאָל ניט איבערגעריסען דעם קאָנטאַקט מיט זיין אַמאָליגער היימשטאָט וואָלקאָוויסק און ער האָט זיך באַטייליגט מיט גרויסע נדבות אין דער אויסהאַלטונג פון די וואָלקאָוויסקער אינסטיטוציעס.

באַלד ווי דער וואָלקאָוויסקער רב האָט דערהאַלטען די טעלעגראַפישע ידיעה פון וואַרשע וועגען דעם טויט פון האָראַצי העלער זיינען גלייך אַרויס־געפאָרען קיין וואַרשע צו דער לוויה אָ רייהע פאָרשטעהער פון די וואָלקאָ־ווייסקער אינסטיטוציעס, בּראש פון וועלכע ס׳זיינען געווען דער רב און דער קהילה־פּרעזעס ה׳ בייקאָווסקי.

אליהו שייקעוויטש

אליהו שייקעוויטש איז געווען באַקאַנט אין וואָלקאָוויסק אַלס אַ חשוב׳ער בעל־הבית און אָנגעזעהענער טיכטיגער עסקן, וועלכער האָט אומערמידליך געאַרבייט פאַר וויכטיגע געזעלשאפטלעכע און וואוילטעטיגע אַנשטאַלטען פון דער שטאָט.

ה׳ שייקעוויטש איז געבוירען געווארען אין יאָר 1872 אין אַ קליין שטעטעל אין פּאָלטאָווער גובערניע און האָט באַקומען אַ טראדיציאָנעלע דערציהונג אין חדרים און אויך פאַרענדיגט, אין יאָר 1886, אַ רוסישע שולע מיט אַן אויסצייכענונג.

צוליב דעם שוואַכען געזונט־צושטאַנד פון זיין פאָטער האָט אליהו ניט גע־קענט פאָרטזעצען זיין בילדונג, און ער האָט שוין אין זיין פריהסטער יוגענד באַדאַרפט, אַלס דאָס עלטסטע קינד אין הויז, אָנפיהרען מיט דעם קליינעם געשעפט פון זיינע עלטערען, כדי צו קענען אויסהאַלטען זיין קראַנקען פאָטער, זיין מוטער און די קלענערע קינדער. דערווייל איז דער פאָטער געשטאָרבען און די לאָגע אין הויז האָט זיך נאָך מער פאַרערגערט. דער יונגער אליהו איז געווען געצוואונגען אָנצונעמען אַ פּאָסטען אין דער האַנדעל׳ס־שטאָט ראָמני, אין אַ גרויס מאַנופאַקטור־געשעפט, כדי מיט זיינע פאַרדינסטען צו שטיצען די פאַר׳יתום׳טע פאַמיליע.

אליהו׳ס יוגענד־יאָרען, וועלכע זיינען פאַרלאָפען אין שווערען קאַמף פאַר חיונה, האָבען ארויפגעלייגט זייער שטעמפּעל אויף זיין גאַנצען לעבען און האָבען אין אים אינגעפלאַנצט אַ טיפען מיטגעפיהל מיט די ליידען פון

אלע נויט־באַדערפּטיגע מענשען און איבערהויפּט פון עלענדע יתומים. ער האָט קיינמאָל ניט פֿאַרגעסטן די שוועכע צייט ווען ער איז אליין געווען אַ יתום — און דאָריבער האָט ער שפּעטער, ווען ער איז געוואָרען אַ זעלבסט־שטענדיגער פֿאַרמעגליכער מאַן, געוויידמעט פיל צייט און ענערגיע אויף צו פֿאַרלייכטערן די טרויעריגע לאַגע פון די אָרימע יתומים.

אין יאָר 1893, ווען אליהו איז אַלט געוואָרען 21 יאָר און האָט אָנגעהויבען דינען אַלס סאָלדאַט, איז ער אָפּגעשיקט געוואָרען צו זיין פּאָלק, קיין ווילקאָוויסק — וואו ער האָט זיך טאַקע שפּעטער באַזעצט, חתונה געהאַט און געוואָרען אַ שטענדיגער תושב.

מיט דער צייט האָט זיך אליהו שייקעוויטש נאָהענט באַפֿריינדעט מיט'ן וואָלקאָוויסקער אַדוואָקאט חיים עוזר איינהאָרן, וועלכער האָט אויסער זיין אַדוואָקאַטור געהאט אַ אָגענטור פון דער פּעטערבורגער פּייער־פֿאַרזיכערונג־געזעלשאפט. צוליב זיין שוואַכען געזונט־צושטאנד האָט חיים עוזר איינהאָרן געדאַרפט אַוועקפֿאָרען אויף אייניגע מאָנאַטען אין אַ קאָווקאזער קוראָרט, און ער האָט איינגעלאַדען שייקעוויטש'ען אָנצופיהרען מיט דער אָגענטור אין משך פון דער צייט וואָס ער וועט ניט זיין אין שטאָט. וועז חיים עוזר איינהאָרן האָט זיך אומגעקערט קיין וואָלקאָוויסק האָט ער געפונען דאָס געשעפט אין בעסטער אָרדנונג און דערצו איז אויך פֿאַרגרעסערט געוואָרען די צאָל פון די אָסעקוראַנטען. ער האָט דעריבער אין יאָר 1907, ווען ער האָט באַשלאָסען זיך צוריקציהען פון דער אַרבייט ביי דער אָגענטור, פֿאַרגעשלאָגען דער פּעטערבורגער פּייער־געזעלשאַפט איבערצוגעבען די אָגענטור צו אליהו שייקעוויטש. שייקעוויטש האָט איבערגענומען די אָגענטור און זי אָנגעפיהרט מיט גרויס דערפֿאָלג. אין יאָר 1908 האָט שייקעוויטש באַקומען אַ צווייטע פֿאַרטרעטונג פון דער רוסישער טראַנספּאָרט־און־פּייער־פֿאַרזיכערונג־געזעלשאַפט, וועלכע ער האָט אויך גוט אָרגאַניזירט. ער איז אויך געווען דער אינהאָבער פון אַ ניי־מאַשינען־געשעפט.

זייענדיג מאַטעריעל איינגעאָרדענט האָט ה' שייקעוויטש גלייך אָנגעהויבען אַ פֿארצווייגטע געזעלשאפטליכע טעטיגקייט. זיין ערשטער שריט אויפ'ן געזעלשאַפטליכען געביט איז געווען די גרינדונג פון דער וואָלקאָוויסקער לייה־און־שפּאָר־קאַסע, וועלכע האָט פיל אַרויסגעהאָלפען מיט הלוואות די ניט־פֿאַרמעגליכע שיכטען פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג.

אין צייט פון דעם ערשטען וועלט־קריג, אין יאָר 1915, ערב דער דייטשער אָקופּאַציע פון וואָלקאָוויסק, איז שייקעוויטש אַוועק קיין אוקראינע, די אַלטע היים פון זיינע קינדהייט־יאָרען. ס'איז אים געלונגען זיך איינצו־

אליהו שייקעוויטש

אַרדענען גאַנץ גוט אין דמיטראָווקע, טשערניגאָוואָר גובערניע. אָבער די גיטע צייט האָט ניט געדויערט לאַנג. די איבערקערעניש אין רוסלאַנד האָט פאַראורזאַכט אַ ביטערען בירגער־קריג און ס'זיינען פאַרגעקומען גרויסע בלוט־פארגיסונגען און פאַגראָמען אויף אידען. די מאַכט האָט זיך אָפט געביטען — איינע ערגער פון דער צווייטער. די 126 אידישע פאַמיליעס פון שייקעוויטש'עס נייעם וואוין־אָרט האָבען פאַרלוירען זייערע פּרנסות. דער האַנדעל איז פאַרבאָטען געוואָרען; די סחורה, וועלכע מען האָט ניט באַ־ווייזען צו באַהאלטען, איז רעקוויזירט געוואָרען. דער אינציגער וועג אויף צו קענען עקזיסטירען איז געווען — קאָאָפּעראַציע. דאָ האָט שייקעוויטש וויידער אַרויסגעוויזען זיינע גלענצענדע אָרגאַניזאַטאָרישע פעהיגקייטען. ער האָט זיך געשטעלט אין דער שפּיץ פון די קאָאָפּעראַטיוון און איינגעאָרדענט סעקציעס פון יעדער בראַנזשע, און באַשטימט געוועזענע סוחרים פון פאַר־שיידענע בראַנזשעס אלס אָנגעשטעלטע אין די פאַר זיי פאַסענדע סעקציעס. אזוי־אַרום האָט זיך דאָס לעבען טיילווייז רעגולירט.

דערווייל זיינען אין דמיטראָווקע פאַרגעקומען קהילה־וואַלען, און שייקעוויטש איז אויסגעקליבען געוואָרען אַלס מיטגליד פונ'ם קהילה־ראַט, וועלכער האָט נאָכדעם דערוועהלט שייקעוויטש'ען אַלס פאָרזיצענדען פון

דער קהילה. אזא בכבוד'יגער אמט איז דעמאלסט געווען פארבונדען מיט לעבענס־גפאר, ווייל יעדע מאכט איז געקומען מיט אירע באראנישע פאדערונגען צום פארשטעהער פון דער קהילה, און אויב ער האט ניט באלד נאכגעגעבען די פאדערונגען, איז ער אנערקענט געווארן אלס ניט־לאיאל צו דער באטרעפענדער מאכט און ס'האט אים געדראהט טויט־שטראף.

אויך שייקעוויטש האט זיך דערוואוסט אז ס'לויערט אויף אים א סכנה, און ער האט באשלאסען צו אנטלויפען פון דמיטראווקע, צוזאמען מיט זיין פרוי און פינף קינדער, און זיך אומקערען קיין וואלקאוויסק. אין דעצעמבער 1920 איז אים ענדליך געלונגען, נאך פילע שוועריגקייטען, צו קומען בשלום מיט זיין פאמיליע קיין וואלקאוויסק.

ס'האט זיך איצט אנגעהויבען א נייע תקופה אין זיין לעבען — סאי אויפ'ן פעלד פון מסחר און סאי אויפ'ן געזעלשאפטליכען געביט. מיט זיין אינגעבוירענער ענערגיע און פעהיגקייט האט שייקעוויטש — וועלכער האט נאך געהאט פאר דער מלחמה א פריוואט נייי־מאשינען־געשעפט — ארגאניזירט אויף אן אויסגעצייכענטען אופן, אין יאר 1924, לויט א באפולמעכטיגונג פון דער אינטערנאציאנעלער פירמע „זינגער", א וואלקאוויסקער אפטיילונג פון אט דער באריהמטער וועלט־פירמע.

שייקעוויטש איז געווען איינער פון די גרינדער פון דער וואלקאוויסקער קאאפעראטיווער סוחרים־באנק, וועלכע האט אויך געהאלפען די ניט־פאר־מעגליכע קרעמער מיט אהן־פראצענטיגע הלוואות כדי זיי זאלען זיך קענען באזארגען מיט די נויטיגע יעהרליכע האנדעלס־דערלויבענישען („פא־טענטען").

מיט זיין פיינער אנשטענדיגער באהאנדלונג פון אלע מענשען, מיט וועלכע ער איז געקומען אין געשעפטליכער באריהרונג — זיינע פילע קונדען און אנגעשטעלטע — האט זיך שייקעוויטש דערוואַרבען א גוטען נאמען אין דער סוחר'ישער וועלט און די וואלקאוויסקער אידישע באפעלקערונג האט זיך צו אים באציגען מיט גרויס רעספעקט און אכטונג.

גרויס אנערקענונג האט שייקעוויטש געקראגען פאר זיין פארצווייגטער איבערגעגעבענער געזעלשאפטליכער ארבייט. שייקעוויטש איז געווען טעטיג אין פארשיידענע וויכטיגע נאציאנאלע און וואוילטעטיגע אינסטיטוציעס, און ער האט געטאן גוטע ארבייט פאר די ציוניסטישע פאנדען. ער האט אויך אנגעפיהרט מיט דערפאלג, אינ'ם ווינטער פון יאר 1936־1937, מיט דער אקציע פון „קרבן עצים", וואס איר צוועק איז געווען צו באזארגען די ארימע וואלקאוויסקער אידישע באפעלקערונג מיט האלץ אויף ווינטער. אבער די קרוין פון זיין געזעלשאפטליכער טעטיגקייט איז געווען זיין לאנג־יאריגע

אַרבייט פאַר'ן וואָלקאָוויסקער בית־יתומים, פון וועלכען ער איז לעצטענס געווען דער פֿרעזידענט. ער האָט אין דער הייליגער אַרבייט פאר די אום־גליקליכע יתומים אריינגעלייגט זיין גאַנצע נשמה, זיין גרויס ליבענד האַרץ, און ער האָט ניט גערוהט ביז ער האָט אַוועקגעשטעלט דעם בית־יתומים אויף אַ גאָר הויכער מדרגה.

שייקעוויטש אליין האָט — אין אַ זעהר־אינפאָרמאַטיוון אַרטיקעל, וואָס ער האָט בייגעשטייערט פאַר דעם „יזכור"־בוך — געשילדערט די ענטוויק־לונג פון דעם חשוב'ן וואָלקאָוויסקער אַנשטאַלט, אין וועלכען ער האָט גע־שפילט אַזאַ באַדייטענדע ראָלע. מיר וועלען דעריבער דאָ ניט מאריך זיין וועגען שייקעוויטש'ס מסירות־נפש'דיגער ארבייט פאַר'ן וואָלקאָוויסקער בית־יתומים, און מיר וועלען זיך באַגנוגענען מיט דעם וואָס מיר וועלען דאָ איבערגעבען אייניג פרטים (לויט אַ באריכט פון דוד נאָוויק אין „וואָל־קאָוויסקער לעבען", נומער 521) וועגען דעם פייערליכען געזעגענונגס־אָוונט וואָס די פאַרוואַלטונג פונ'ם בית־יתומים האָט אַראַנזשירט — צוזאַמען מיט'ן פערסאָנאַל, פריינט און קינדער פון אַנשטאַלט — אין אויגוסט 1937, לכבוד ה' שייקעוויטש'ען, פאַר זיין אָפּפאָהרען קיין ארץ־ישראל:

דער זאַל פונ'ם בית־יתומים איז געווען פול מיט אַ פאַרשיידענאַרטיגען ספּעציעל־געלאַדענעם עולם, מענער און פרויען, אַלט און יונג, צווישען זיי אויך קינדער פונ'ם בית־יתומים און אַ סך פון די וועלכע האָבען זיך אַמאָל דערצויגען אין אַנשטאַלט און זיינען שוין לאנג זעלבסטשטענדיג געווארען.

דעם אָוונט האָט געעפענט דער פאָרזיצער פון דער פייערונג מרדכי גילער, וועלכער האָט איבערגעלייענט אַ שריפטליכע באַגריסונג פונ'ם וואָל־קאָוויסקער רב, ר' יצחק רובינאָוויטש, ווי אויך אַ באַגריסונג פונ'ם ביאַ־ליסטאָקער הויפּט־קאָמיטעט. געזעגענונגס־רעדעס האָבען געהאַלטען: דער אויבענדערמאַנטער מרדכי גילער, דער ראש־הקהל סאַליסטאָווסקי, וועלכער האָט זיך געזעגענט מיט א. שייקעוויטש אין דעם נאָמען פון דער גאַנצער אידי־שער באַפעלקערונג און אויך אַלס פֿרעזעס פון ראַט פון סוחרים־באַנק, א. סמאַזאַנאָוויטש, א. בליאַכער, דער לערער (אין נאָמען פון „יבנה"), י. זאלאטניצקי, פרוי הדסה יונאָוויטש, ד. נאָוויק און א. לעוו. אַלע רעדנער האָבען געשילדערט די גרויסע פאַרדינסטען פון אליהו שייקעוויטש פאַר'ן אַנשטאַלט.

אינמיטען די באַגריסונגען איז איבערגעגעבען געוואָרען צו שייקע־ויטש'ען, דורך מ. זעליצקי, אַ גאָלדענער זשעטאָן פון דער יתומים־געזעלשאַפט.

ס׳איז אים אויך איבערגעגעבען און פֿאַרגעלייענט געוואָרען דורך גילער׳ן אַ שעהן־געדרוקטער אַדרעס.

זעהר ריהרענד איז געווען, ווען איינע פון די עלטסטע קינדער פון אַנ־שטאַלט, מערא ערלאַך, האָט אין נאָמען פון די קינדער זיך געזעגענט מיט זייער לאַנג־יאָריגען איבערגעגעבענעם פריינד און דערביי אויסגעדריקט זייער דאַנקבאַרקייט, בענקשאַפט און האָפענונג זיך צו טרעפען מיט אים אין ארץ־ישראל.

איינדרוקספול איז אויך געווען דער מאָמענט ווען די „אַביטוריענטקע" פון׳ם בית־יתומים, גיטעל עיין, האָט איבערגעגעבען צו שייקעוויטש׳ען אַ ס׳הנעם אַלבום מיט פאָטאָגראַפיעס פון די קינדער וועלכע האָבען זיך דער־צויגען אין אַנשטאַלט און אויך פון די קינדער וועלכע האָבען זיך נאָך אויפגע־האַלטען אין אים. אַם־אינטערעסאַנטסטען אין אַלבום זיינען געווען די פאָ־טאָגראַפיעס פון די חתונה־געהאַטע יתומים צוזאַמען מיט זייערע קינדער.

אַ טיף־געריהרטער האָט ה׳ שייקעוויטש געענטפערט אויף אַלע באַ־גריסונגען און אַלעמען באַדאַנקט פאַר זייער אָנערקענונג און אָפּשאַצונג פון זיינע לייסטונגען און פאר זייערע גוטע וואונשען. שייקעוויטש האָט אונ׳ך צו־געזאָגט, אז ער וועט נישט איבערריסען די באַציהונגען מיט זיין טייערסטען לעבענס־ווערק, דעם אַנשטאַלט, און אז ער וועט אויך אין ארץ־ישראל פאָר־זעצען זיין ארבייט פאַר די קינדער פון׳ם בית־יתומים און זיך באַמיהען זיי אַריבערנעמען אַהין.

מיט אָפּלאָדיסמענטען פאַר ה׳ שייקעוויטש און מיט קינדער־געזאַנג איז געשלאָסען געוואָרען דער אינטערעסאַנטער און שטימונגס־פולער געזע־געבונגס־אָוונט.

**
*

אויך אין ארץ־ישראל האָט ה׳ שייקעוויטש פאָרגעזעצט זיין נוצליכע געזעלשאַפטליכע טעטיגקייט און ער וואָלט מסתמא אויך מקיים געווען זיין פאָרשפּרעכען אַריבערצוברענגען די קינדער פון׳ם בית־יתומים קיין ארץ־ישראל, ווען ס׳וואָלט ניט אויסגעבראָכען דער צווייטער וועלט־קריג, וואָס האָט געברַאכט טויט און פאַרניכטונג צו אַלע וואָלקאָוויסקער אידען און צו־זאַמען מיט זיי אויך צו די אָרימע יתומים, די ליבלינגס־קינדער פון אליהו שייקעוויטש.

היינט־צו־טאָג איז נאָך שייקעוויטש, אין עלטער פון 77 יאָר, זעהר אָקטיוו אויף פאַרשיידענע געביטען פון׳ם ברויזענדען ארץ־ישראל־לעבען, און ער פאַרנעמט אויך דעם פאָסטען פון פּרעזידענט פון דעם וואָלקאָוויסקער פאַראיין אין ארץ־ישראל („אירגון עולי וולקוביסק").

הרב אברהם זלמן קורץ

ר׳ אברהם זלמן קורץ איז געבוירען געוואָרען אין סופראָסלע, לעבען ביאַליסטאָק. זיין פאָטער, יצחק אייזיק קורץ, איז געווען דער שוחט און חזן פון׳ם שטעטעל. יונגערהייט האָט אברהם זלמן געלערנט אין דער ביאַליס־טאָקער ישיבה און איז ראָדין ביים „חפץ חיים״. ער האָט געהייראָט יענטע פרייַדע, אַ טאָכטער פון ציפּע מענדעל ריווען, פון וואָלקאָוויסק, וועלכע האָט געהאָט אַ טראָקטיר אָקעגען די קראָמען. נאָך דער הייראָט איז ער ווידער אווען לערנען אין קאָוונער ישיבה און געקראָגען סמיכות ביי ר׳ הירש ראַבינאָוויטש (דער זוהן פון׳ם קאָוונער גאון ר׳ יצחק אלחנן) און ביי דעם סלאָבאָדקער רב, ר׳ משה דאַנישעווסקי. ער האָט זיך דאַן אומגעקערט קיין וואָלקאָוויסק, וואו ער האָט געוואוינט אויף דער גראָדנער גאַס, ביי משה יונאָוויטש׳ען אין הויז. ער איז אריין אין מסחר און געעפענט אַ מאַנופאַקטור־געשעפט און זיך אויף פיל אָפּגעגעבען מיט געזעלשאַפטליכער אַרבייט.

אין צייט פון דעם ערשטען וועלט־קריג האָט ר׳ אברהם זלמן קורץ פיל געלייסטעט פאַר דער וואָלקאָוויסקער פאַראָרימטער אידישער באַפעלקערונג. גלייך ביים אויסברוך פון דער מלחמה, אין 1914, זיינען געבליבען אין וואָל־קאָוויסק פיל אידישע נויט־באַדערפטיגע פאַמיליעס, די פרויען און קינדער פון די סאָלדאַטען וועלכע זיינען אַוועק אויפ׳ן פראָנט, און ר׳ אברהם זלמן קורץ האָט — צוזאַמען מיט יוסף רודי און אַנדערע בעלי־בתים — איינגע־אָרדענט פאַר זיי אַ ביליגע באַקאַליי־קראָם, אין הויז פון יאָסעל דעם בירער (ברעסטאָוויצקי), אויף דער צערקאָוונער גאַס. דאָס געלט פאַר דעם דאָזיגען צווועק איז געקומען פון ביישטייערונגען פון די בעלי־בתים פון שטאָט.

שפּעטער, אין 1915, בשעת די דייטשען האָבען אָנגעהויבען אָקופירען די געגענד און פיל אידען זיינען אַנטלאָפען פון זייערע היימען און דורכגע־פאָרען וואָלקאָוויסק אויפ׳ן וועג קיין טיף־רוסלאַנד, האָט הרב קורץ אָרגא־ניזירט אַ קאָמיטעט, וואָס פלעגט באַגעגענען די „בעזשענצעס״ ביי דער באַן־סטאַנציע און זיי ברענגען עסען און אַנדערע באַדערפענישען. איינער פון די הויפּט־טוער פון דעם דאָזיגען קאָמיטעט איז געווען גדליה פערעשעצקי, ז׳ער שנייַדער. ס׳האָבען אויך מיטגעאַרבייט אין דעם קאָמיטעט: יוסף רודי, הערשעל סופרים אַ איניקעל, קלמן גאָליאַצקיים זוהן, ליזע איינהאָרן־חאָראָך, און אנדערע.

נאָכדעם ווי די דייטשען האָבען, אין צייט פון׳ם ערשטען וועלט־קריג, אָקופירט וואָלקאָוויסק, איז געווען אין וואָלקאָוויסק אַ מאַנגעל אין ברויט, און די פויערים האָבען אויסגענוצט די דאָזיגע לאָגע און געהעכערט די פרייזען פון תבואה — און דאָס אַלעס האָט זיך זעהר שלעכט אָפּגערופען

הרב אברהם זלמן קורין

אויפֿן מצב פון דער פאַראַרימטער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג. הרב קורץ איז דאָן — צוזאַמען מיט יוסף יונאָוויטש (יאָסעל טאַמאַראָס) — אָוועק אין מאַגיסטראַט און גע׳פּועל׳ט, אז דער מאַגיסטראַט זאָל זיי אויס־טיילען פּופּציג פּוד קאָרן אויף צו באַקען ברויט און עס פאַרקויפֿען דער באַפעלקערונג פאַר ביליגע פרייזען. די דאָזיגע אונטערנעמונג איז געווען אזוי דערפאָלגרייך, אז דער מאַגיסטראַט האָט באָוויליגט פאר די ענערגישע טוער נאָך עטליכע הונדערט פּוד תבואה און זיי האָבען פאַרטיילט ברויט צווישען דער באַפעלקערונג, אידען און קריסטען. 468 משפּחות האָבען גע־קראָגען ברויט לויט׳ן פרייז פון דריי קאָפּיקעס אַ פונט. און אַז די פּויערים האָבען געזעהן, אז דער ברויט־מאַנגעל איז אַביסעל גלילינדערט געוואָרען און מען דאַרף שוין ניט אזוי שטאַרק אָנקומען צו זיי, האָבען זיי אויך אַרונ־טערגעלאָזען פון די הויכע פרייזען — און די לאַגע האָט זיך פיל פאַרבעסערט.

הרב קורץ איז אויך געווען איינער פון די הויפּט־עסקנים פונ׳ם „לינת־חולים״ און פונ׳ם שפּיטאָל און אַ טוער אינ׳ם „בית־יתומים״, אין „קרבן־עצים״ און אין חברה ש״ס. ער איז אויך געווען אַקטיוו אין דער וואָלקאָ־ווִיסקער חברה „מלביש ערומים״, וואָס איר צוועק איז געווען צו באַאָרגען

קלײדונג פאַר דער אָרימער אידישער באַפעלקערונג. אין די פריהערדיגע יאָרן, פאַר'ן ערשטען וועלט־קריג, האָט זיך די חברה — אין וועלכער ס'איז דאָן געווען זעהר אַקטיוו זלמן לייב סלוצקי — באַשעפטיגט בלויז מיט דער באַזאָרגונג פון הלבשה פאַר די קינדער פון דער תלמוד־תורה; אָבער שפּעטער, אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע בשעת דעם ערשטען וועלט־קריג, האָט די חברה פיל פאַרגרעסערט איר טעטיגקייט און געזאָרגט פאַר ברייטע שיכטען פון דער אָרימער אידישער באַפעלקערונג. אזוי, צום בייספּיל, האָט דאָן די חברה אריינגעקראָגען ניינצעהן הונדערט בקשות פאַר שיך. אין דער ארבייט פון דער חברה האָבען אין יענער צייט געזומען אַ גרויסען אָנטייל שמואל דוד יונאָוויטש און אברהמיעל זאַקהיים. זיי האָבען צוזאַמענגעקליבען ביישטייערונגען אין שטאָט און זיי האָבען אליין איינגעקויפט לעדער ביי אַביגדור בלאַך און אַוועקגעגעבען צו יוסף לייב שיפּיאַצקי דעם שטעפּער, און נאָכדעם צעטיילט די ארבייט צווישען עטליכע שוסטער. אלע בעלי־מלאכות האָבען געטאָן די ארבייט אומזיסט אָדער פאַר אַ ביליגען פרייז. און אַזוי־אַרום האָבען די עסקנים פון דער חברה געשאַפען די מעגליכקייט צו באַזאָרגען מיט שיך די וועלכע האָבען זיך אין זיי ענויטיגט.

איניגע יאָר נאָכ'ן ערשטען וועלט־קריג, אין יאָר 1923, איז ר' אברהם זלמן קורץ אָפּגעפאָרען קיין אַמעריקע, וואו ער פאַרנעמט דעם פּאָסטען פון רב אין ראָטשעסטער, ניו־יאָרק — און ער איז אויך אויפ'ן אַמעריקאַנער באָדען זעהר אַקטיוו אויף פאַרשיידענע געזעלשאַפטליכע און וווילטעטיגע געביטען און געאַכטעט פון דער באַפעלקערונג אין ראָטשעסטער.

שרה פּערלים (שרה די פישערקע)

שרה די פישערקע האָט געוואוינט אין וואָלקאָוויסק אויף דער לאַנג־רעטנער געסל, לעבען שיפמאַנאָוויטש'עס הויז. זי שטאַמט פון אַ פאַמיליע פון פיש־הענדלער און סאַי זי און סאַי אירע עלטערען, יאַנקעל און לאה, זיינען געבוירענע וואָלקאָוויסקער. אירע עלטערען האָבען געוואוינט אויף כאָלאָדאָיסקע גאַס און שרה'ס פאָטער, יאַנקעל דער פישער, האָט געהאַט טייכען אין אַרענדע. אירע צווי ברידער — אברהם הלל און חיים משה — זיינען אויך געווען פישער. שרה'ס מאַן בצלאל (צאַלע) פערצאָוויטש, וועלכער האָט שפּעטער אין אַמעריקע געענדערט זיין נאָמען אויף פערלים, האָט געשטאַמט פון אַ פישער־פאַמיליע אין קאָסאָוע, און נאָכדעם ווי ער האָט חתונה געהאַט מיט שרה'ן און זיך באַזעצט אין וואָלקאָוויסק, איז ער אויך געווען אַ פישער. דער הויפּט־מסחר מיט די פיש איז געווען צוויי טעג אין

שרה פערלים

וואך — דאנערשטאג און פרייטאג — וועז די וואלקאוויסקער באלעבאסטעס האבען איינגעקויפט פיש אויף שבת. מוצאי־שבת פלעגען די פישער ארויס־פארען פון שטאט און אנהויבען ארבייטען אויף צו באזארגען די נויטיגע פיש אויף דאנערשטאג. מאנטאג פלעגען די פרויען פון די פישער מיט זייערע קינדער ארומגעהן איינמאנען דאס געלט ביי די קונים וועלכע האבען איינגעקויפט פיש אויף שבת.

שרה די פישערקע האט געהאט א שותפ'טע, אסתר די ברוקירערקע, און א שותף, לייבעל דער פישער, און זי איז געווען זעהר פארנומען מיט איר מסחר; אבער זי האט פונדעסטוועגען באוויזען צו דערציהען א פיינע פאמיליע. זי האט זיך אויך זעהר פיל אפגעגעבען מיט וואוילטעטיגער ארבייט. זי האט זיך שטארק באשעפטיגט מיט „הכנסת־כלה"; זי פלעגט קריגען ביישטייערונגען און איינארדענען אלץ וואס איז נויטיג געווען פאר די חתונות פון ארימע מיידלעך. זי פלעגט ארויסהעלפען נויט־באדעפטיגע מענשען, און ארימע קינדער האבען ביי איר געגעסען טעג. שרה פלעגט אויך געבען אומזיסט פיש פאר דער קאשעווארניע און פאר דעם „הכנסת־אורחים" און „מושב־זקנים".

אין יאָר 1917 איז שרה געקומען מיט איר מאַן און דריי קינדער קיין אַמעריקע — צו אירע אַנדערע קינדער, וועלכע האָבען שוין געוואוינט פון פריהער אין שיקאַגאָ. שרה'ס מאַן איז שפעטער געשטאָרבען אין אַמעריקע.

אין שיקאַגאָ האָט שרה די פישערקע פאַרגעזעצט איר געזעלשאַפטליכע טעטיגקייט לטובת איר היימשטאָט און זי האָט דאָרט געגרינדעט דעם שיקאָגער „וואָלקאָווייסקער פרויען־פאַראיין", וואָס פלעגט יעהרליך איבערשיקען קיין וואָלקאָווייסק, פאַר פאַרשיידענע וואוליטעטיגע צוועקען, 1000—1200 דאָלאַר. אין דער גרינדונג פון'ם „וואָלקאָווייסקער פרויען־פאַראיין" אין שיקאָגאָ האָבען שרה'ן אַרויסגעהאָלפען אירע טעכטער: פרידע בערלינגער, ליליען ראָזענסטאָן, זיסעל (סילוויע) לואיס און הילדע ליס. צווישען די אַנדערע פרויען, וועלכע האָבען מיטגעהאָלפען אין דער אַרבייט פון'ם שיקאָגער „וואָלקאָווייסקער פרויען־פאַראיין" זיינען געווען: שרה רבקה באַרט (אַ שנור פון ראָניע דער בעקערקע), פרוי מיכאלסקי מיט אירע טעכטער מאַשע לעווין און קיילע מייזער, לילע באַרט, ציפע געלער, בעקי זאַידעל (זרח'ס טאָכטער), גאָסיע ביין (אַ טאָכטער פון ישעיה דעם בירער), פרוי גאַנדז, לינע רימזאָן, אסתר פאָפער, מאַרטאַ פען, איידע סאַלאָמאָן, איידע געטנער, טאַניאַ רובינשטיין (ציפע'ס אַ טאָכטער), הינדע הייטאָווסקי, אסתר סיגאָל, סעם סיגאָל, שרה לאה מאַסקאָוויטש, צילי לעווין און הענע רוט.

שרה פערליס איז אויך אַקטיוו אין פאַרשיידענע אנדערע שיקאָגער וואוילטעטיגע פאַראיינען, אָבער הויפטזעכליך גיט זי לעצטענס אַוועק איר צייט און ענערגיע פאַר אירע אָרימע לאַנדסלייט, די אומגליקליכע קרבנות פון איר חרוב'ער באַליבטער היימשטאָט וואָלקאָווייסק.

באָבטשע קיליקאווסקי־כהן

באָבטשע איז געווען שלום פאָטשטער'ס אַ שנור. איר מאַן האָט געהייסען לייבע און ער האָט געהאָנדעלט מיט האָלץ. איר פאָטער איז געווען דוד דער ראש־הישיבה. איר ברודער איז געווען פישעל, אַ העברעאישער לערער. זי האָט געקענט לערנען אַ בלאַט גמרא און האָט אליין פאַרפאָסט אַ ספר'ל פון ווייבערשע תפילות — און הערשעל דער סופר האָט עס אָנגעשריבען מיט דער האַנט. אין די ימים־נוראים פלעגט זי זיין די זאָגערקע אין שוהל פאַר די ווייבער, און ביי „תשליך" פלעגען זיך די ווייבער ארומזאַמלען לעבען איר און זי פלעגט לייענען פאַר זיי. דעריבער איז זי אויך געווען באַקאַנט אונטער דעם נאָמען „באָבטשע די זאָגערקע". ווען ס'איז פאַרגעקומען אין שטאָט אַ חתונה, אין וועלכער די כלה איז געווען אַ יתומה,

באבטשע קיליקאווסקי־כהן

פלעגט באבטשע תמיד ברענגען די כלה אויפ'ן בית־עלמין, כדי צו בעטען ביי די טויטע זיי זאלען קומען צו דער חופה. אין פאל פון א געפעריליכער קראנקהייט, וועו מען פלעגט דארפען מעסטען פעלד, פלעגט מען איר בעטען דאס צו טאן פון מצוה־וועגען. אלע האבען געקענט און געאכטעט די גוט־האַרציגע באבטשע.

זי האט אויפגעצויגען ביי זיך אין הויז א יתום ביז צו זיין חתונה. אין די שפעטערדיגע יארען איז זי אריבערגעקומען צו אירע קינדער קיין אמע־ריקע, און איז נאך אינ'ם נייעם לאנד געווען טעטיג אויפ'ן וואוילטעטיגען געביט. זי האט געהאלפען צו גרינדען א מושב־זקנים אין בעיאן, ניו־דזשוירזי, וואו זי האט געוואוינט ביי איר טאכטער, דאבע פינק. זי איז געשטארבען אין יאר 1934, אין עלטער פון 81 יאר. די גאנצע קהילה פון דער שטאט בעיאן האט זיך באטיליגט אין דער גרויסער לוויה, וואו הרב חיים סיגאל מיט נאך צוויי רבנים האבען איר מספיד געווען.

באבטשע'ס זוהן, היימאן כהן, וועלכער וואוינט אין ניו־יארק, איז דער גרינדער און פרעזידענט פונ'ם ניו־יארקער „וואלקאוויסקער צענטער" און איז זעהר טעטיג אין דער הילפס־ארבייט פאר די וואלקאוויסקער לאנדסלייט.

משה שאַפּיראָ

משה שאַפּיראָ איז געווען אַ איידעם פון שעפּסעל גלעמבאָצקי. ער איז געווען אַ וואַלד־העַנדלער און געהאַלטען אַ ליעסאָפּילנע (טאַרטאַק) לעבען בלאָכ׳ס הויז. ער איז געווען אַ באַקאַנטער סוחר און ציוניסטישער עסקן. ער איז געווען אַ חבר פון׳ם וועד פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע און אַ פירער פון קרן־קיימת, אַ מיטגליד אין דער גמילות־חסדים־קאַסע, אַ גרינדער און בויער פון דער סוחרים־באַנק, — אַ אידעאַליסט, וואָס איז געווען מיט לייב־און־לעבען איבערגעגעבען דער נאציאָנאַלער ארבייט, באַזונדערס די נאַציאָ־

משה שאַפּיראָ

נאַלע פאָנדען און נאַציאָנאַלער דערציהונג. עס איז ניט געווען ביי אים קיין פראָגע פון זיינע אייגענע געשעפטען אָדער געזונט, וועז אַ אקציע פאַר׳ן קרן־היסוד אָדער פאַר׳ן קרן־קיימת איז אָנגעגאנגען. ביי די נדרים־אַקציעס האָט ער שטענדיג אליין געארבייט מיט די גבאים און אויף קיינעם זיך ניט פאר־לאָזען. אפילו קראַנקערהייט איז ער אליין געגאַנגען אויסליידיגען די פושקעס פון קרן־קיימת, — וועז ס׳איז געווען נויטיג צו פאַרשטאַרקען די פאָנדען. פאַרשטעהענדיג די וויכטיגקייט פון דער דערציהונג פונ׳ם צוקונפטיגען דור אין נאַציאָנאַלען גייסט, האָט ער פיל מיה און כוח אַוועקגעגעבען דער העברע־

אישער שולע. ער איז געווען איינער פון די גרינדער פון דער העברעאישער גימנאזיע. ער איז געווען אַ מענש מיט אַ גוטען כאראקטער, שטענדיג גע־נויגט צו שלום; ער האָט אָבער ניט געוואוסט פון קיין קאָמפּראָמיסען מיט שונאי־ציון.

ער איז געשטאָרבען אין יאָר 1929, אין וואַרשע. באַלד ווי די טרויעריגע ידיעה איז אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק, האָט די וואָלקאָוויסקער ציוניסטישע אָרגאַניזאציע אָפּגעהאלטען אַ ספּעציעלע טרויער־זיצונג, אויף וועלכער ס'איז באשלאָסען געווארען אראָפּצוברענגען דעם קערפּער פון ס'רשטאָרבענעם קיין וואָלקאָוויסק און אים מקבר זיין אויפ'ן וואָלקאָוויסקער בית־עלמין. ס'איז געבילדעט געווארען אַ לוויה־קאָמיטעט, וועלכער האָט אַרויסגעלאָזען טרויער־מעלדונגען איבער דער שטאָט און אויפגעפאָדערט אַלע חברים און פריינד אָפּצוגעבען דעם נפטר דעם לעצטען כבוד.

דער נפטר איז געבראָכט געווארען קיין וואָלקאָוויסק, און זיין לוויה איז פאָרגעקומען ביי דער באַטייליגונג פון אַ אומגעהויער גרויסען עולם. דעם גאַנצען וועג פון וואָקזאַל ביז'ן בית־עלמין האָבען חברים פון דער ציוניס־טישער אָרגאַניזאציע געטראָגען דעם ארון. פאָראויס זיינען געגאַנגען די תלמידים פון דער העברעאישער שולע און פון דער גימנאַזיע „הרצליה", פון וועלכער דער פאַרשטאָרבענער איז געווען איינער פון אירע גרינדער. אין דעם נייעם בית־המדרש האָבען אים מספּיד געווען די ה"ה יערוסאַלימסקי, צבי אינקער און בן־ציון ליפשיץ, וועלכע האָבען אין ריהרענדע וועריטער געשיל־דערט דעם פאַרלוסט, וואָס וואָלקאָוויסק האָט געליטען דורכ'ן טויט פון משה שאַפּיראָ.

אין „וואָלקאָוויסקער לעבען", נומער 100, פון יענעם יאָר איז געדרוקט געווארען אַן אָרטיקעל פון אינזשעניר אפרים באַראַש אין אָנדענק פון דעם פאַרשטאָרבענעם. דאָרט וועריט צווישען אַנדערעס געזאָגט: „מיר האָבען היינטיגע וואָך באַגלייט אין זיין אייביגער רוה דעם בעסטען, דעם איבערגע־געבענסטען און טרייסטען חבר משה שאַפּיראָ ז"ל.

„מיר האָבען פאַרלוירען ניט נאָר אַ ציוניסט, אַ אידעאַליסט, נאָר אַ פּראַק־טישען מיט לייב און זעלע איבערגעגעבענעם טוער פאַר דער ציוניסטישער אַרבייט, איבערהויפּט פאַר די ציוניסטישע נאַציאָנאַלע פאָנדען. זיין איבערגע־געבענקייט צום ציוניזם איז געווען ביי אים אַ זעלבסטפאַרשטענדליכקייט; דער ציוניזם איז געווען צוזאַמענגעגאָסען מיט אים און געווען אין אים, און האָט אים באַוועגט צו אַרבייט פאַר זיין פאָלק און לאַנד."

ר׳ יוסף יערוסאַלימסקי

ר׳ יוסף יערוסאַלימסקי, וואָלקאָוויסקער שוחט און מוהל, איז געווען אַ אָנגעזעהענער עסקן אין פּאַרשיידענע וואָלקאָוויסקער געזעלשאַפטליכע, רעליגיעזע און וואוילטעטיגע אינסטיטוציעס.

ער האָט אין זיין יוגענד געלערנט אין די ישיבות פון איישישאָק און נאָווארעדאָק און איז געווען באַקאַנט אַלס דער נאָווארעדקער בקי. ער האָט געהאַט סמיכות פון די גרעסטע גאונים, צווישען זיי פון ר׳ יצחק אלחנן ספּעקטאָר, ר׳ יחיאל מיכל עפּשטיין (דער בעל „ערוך השלחן״), ר׳ אברהם בורשטיין (טאוריקער רב), א. אַנ. ער איז געווען אַ גרויסער למדן, אַ בקי אין ש״ס בבלי און ירושלמי, אין פּוסקים און אין דער מיטעל־אַלטער־ליכער אידישער פילאָזאָפּיע. ער האָט געהאַט אַ וואונדערבאַרען זכרון און פלעגט געדענקען אַלץ וואָס ער האָט אַמאָל געלערנט. דעם תנ״ך האָט ער געקענט אויף אויסווייניג.

ער איז אויך געווען אַ משכיל. איז געווען גוט באַהאַוועט אין דער נייער העברעאישער און אידישער ליטעראַטור און האָט אויך געלייענט די רוסישע און דייטשע ליטעראַטור אין זייערע אָריגינעלע שפּראַכען.

חוץ זיין בילדונג איז ער אויך געווען אַ בעל־מידות, אַ באַשיידענער און אַ מסתפּק במועט (באַגנוגענט זיך מיט ווייניג). ער האָט קיינמאָל ניט גע־זוכט קיין כבוד און ניט געגרויסט זיך איבער דעם פּשוט׳ן עולם. „עמך״ האָט אים דעריבער ליב געהאַט און געשעצט. ער איז געווען אַ מענש מיט פּראָגרעסיווע אָנשויאונגען און אויך מיטגלידער פון די ראַדיקאַלע פּאַרטייען פלעגען זיך צו אים באַציהען מיט גרויס רעספּעקט.

ער איז אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק אַלס שוחט אין יאָר 1912, און ער האָט דאָרט געוואונען דעם רעספּעקט פון אַלע שיכטען פון דער וואָלקאָוויס־קער אידישער באַפעלקערונג. ער האָט געלערנט מיט אידען תורה אין דער „עין־יעקב״־שוהל, און ער איז אויך געווען אַן אַקטיוויסט אין אָפּט גערעדט אויף ציוניסטישע פּאַרזאַמלונגען. ער איז געווען אַ גאנץ גוטער רעדנער און ער האָט זיך אויסגעצייכענט מיט די הספּדים וואָס ער האָט גע־האַלטען אויף די לוויות פון וויכטיגע וואָלקאָוויסקער פּערזענלישקייטען. ער איז אויך געווען דער בעל־קריאה אין דער „עין־יעקב״־שוהל. אַ געוויסע צייט איז ער געווען אַ מיטגליד פון ב׳ם ביאליסטאָקער ציוניסטישען קרייז־קאָמיטעט און ער איז געשיקט געוואָרען אין די ארומיגע שטעט און שטעטלעך רעדען פאַר׳ן ציוניזם.

ר׳ יוסף יערוסאַלימסקי איז געשטאָרבען אין עלטער פון 63 יאָר — דעם 16טען מערץ 1936. ביי זיין לוויה זיינען די קראָמען אין שטאָט געווען

ר׳ יוסף יערוזאלימסקי

געשלאסען. די נאציס האבען אומגעבראכט זיין פרוי מיט א טאכטער.

פון די איבעריגע פון זיין פאמיליע — זיינען צווי זיהן און איין טאכטער אין ארץ־ישראל. אן אנדער זוהן, וויליאם יורים, געפינט זיך אין פילאדעל־פיע, וואו ער, צוזאמען מיט נח פינעס, זיינען געווען די מיט־גרינדער פון׳ם וואלקאוויסקער רעליף־פאראיין אין פילאדעלפיע, וואס האט פיל אונטער־שטיצט די לעבען־געבליבענע וואלקאוויסקער לאנדסלייט נאכ׳ן צווייטען וועלט־קריג. זיין זוהן דר. אליעזר ירושלמי, איז געווען א לערער אין וואל־קאוויסק, וואלפ און סוכאוואליע. שפעטער האט ער געלערנט אין ליטע און איז געווען דירעקטאר פון דער „ארט״־שולע אין שאוועל. אונטער דער נא־צישער הערשאפט האט ער דורכגעמאכט שווערע יארן אין געטא און אין קאנצענטראציע לאגערן, וואו ער האט זיך, אגב, אפגעגעבען מיט דער זאמלונג פון ארכיוו־דאקומענטען און האט אליין געשריבען זיין טאג־בוך. זינט דער באפרייאונג לעבט ער אין איטאליע, וואו ער איז דירעקטאר פון קולטור־דעפארטמענט ביים צענטראל־קאמיטעט פון די אידישע פליטים. ער איז דארט אויך פארזיצער פון שרייבער־פאראיין און מיט־רעדאקטאר פון׳ם ליטעראריש־ען זשורנאל „אין גאנג״ ווי אויך דער קארעספאנדענט פון דער תל־אביב׳ער טאג־צייטונג „דבר״.

משה לייב כמעלניצקי

משה לייב כמעלניצקי איז געווען אַ זוהן פון ר׳ וואָרשעווער ראש־ישיבה ר׳ יוסף חריף, און ער איז געווען אַ מערקווירדיגער טיפּ, אייגער פון די „יחידי־סגולה", ביי וועמען ס׳איז באמת געווען „תורה וגדולה במקום אחד". ער איז געווען רַאטמַאן אין אלטען שטאָט־רַאט פון וואָלקָאָוויסק, און אַחוץ זיין גרויסער לומדות איז ער אויך געווען שטאַרק באַהאַוועלט אין וועלט־ליכער בילדונג און האָט באַהערשט פולקאָם זעקס אייראָפּעאישע שפּראַכען — מינדליך און שריפטליך.

משה לייב כמעלניצקי און זיין פרוי חנה

פאַרנעמענדיג זיך מיט אדוואָקאַטור, איז ער יעדען אייגעם געקומען צו־הילף מיט זיינע עצות — אין וואָרט און שריפט. וואו נאָר ס׳איז געווען אַ שווער האַרץ, אַ„דיעלאָ", אַ ספראָוו — איז מען געגאַנגען צו כמעלניצקי'ן. וויל וואו נאָך האָט מען זיך געקענט אזוי אויס'טענה'ן און אזוי גוט אויסגע־הערט וועלען געדולדיג שעה'ן־לאַנג פאַר אַ נישטיגען האָנאָראַר (און גאַנץ אָפט פאַר א דאנק אליין) און ארויסגעהן מיט אַן אראָפּגענומענעם שטיין פון׳ם האַרצען, אויב ניט ביים גוטמוטיגען כמעלניצקי'ן?

זיין וועלטליכקייט און בילדונג האָבען אים ניט געשטערט אויפצושטעהן 5 אַזייגער יעדען פאַרטאָג און געהן אין שכנות'דיגען לעוו'ס בית־המדרש, וואו ער איז אַ געוויסע צייט געווען גבאי, און זיך אַוועקזעצען דאָרטען לערנען אויפ'ן קול אַ בלאַט גמרא.

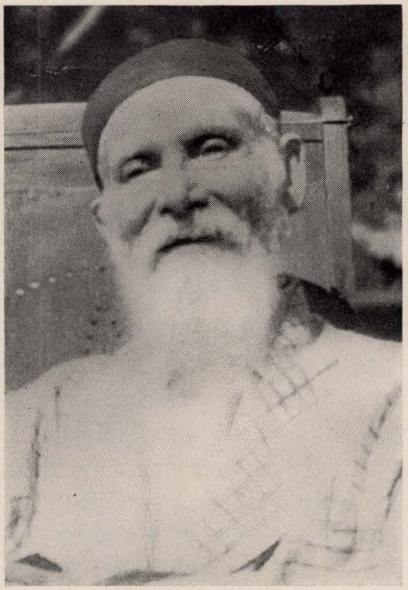
זיין טויט — אין אויגוסט 1928 — האָט אַרויסגערופען אין וואָלקאָוויסק גרויס צער, און ס'זיינען נאָך אים געמאַכט געוואָרען עטליכע הספדים דורכ'ן רב, ראש־הישיבה ר' ירחמיאל, יערוסאַלימסקי (דער שוחט), ל. שאַליוטע און י. לעווין. בעת דער גרויסער לוויה האָט מען צוליב דעם נפטר'ס כבוד וועגען צוגעמאַכט די קראָמען.

זיין פרוי, חנה, איז אויך געווען זעהר פאָפולער און באַליבט אין שטאָט. זי איז געווען טעטיג אין פילע וואוילטעטיגע אַנשטאַלטען און איבערהויפט זעהר אקטיוו אין דער ארבייט לטובת דעם בית־יתומים. נאָך איר מאַנ'ס טויט איז זי אָפגעפאָרען קיין מאָנטרעאָל, קאַנאַדע, וואו עס וואוינען אירע קינדער. זי איז מיט איניגע יאָר צוריק דאָרט געשטאָרבען.

זרח מאָשקאָווסקי

זרח מאָשקאָווסקי איז געווען פון בארוך אַ שניידער. ער איז געווען זעהר אַן ערנסטער און ארעמטליכער מאַן. ער האָט געלעבט זעהר אַרעם, וויל צוליב זיין שוואַכען געזונט האָט ער פאַרדינט זעהר ווייניג, אָבער ער איז קיינמאָל ניט געווען פאַרביטערט און זיין היים איז תמיד געווען אָפען פאַר אַרימעלייט. ער פלעגט זיך טיילען מיט זיי מיט'ן לעצטען ביסען. ער פלעגט פאַר דעם צווענק ארומגעהן און זאַמלען נדבות פאַר די אַרימעלייט פון שטאָט. דערצו האָט ער זיך געשטעלט אַלס אויפגאבע צו באַזאָרגען די ישיבה־בחורים מיט „טעג", און ווען עס פלעגען בלייבען איניגע פון זיי, פאַר וועמען ער האָט ניט געקענט קריגען קיין „טעג", פלעגט ער זיי אַליין ברענגען צו זיך אין הויז און געבען עסען און אַ געלעגער ביז זיי פלעגען געפינען אַן אַנדער פלאץ וואו איינצושטעהן. יעדען פרייטאָג ביינאכט, נאָכ'ן דאָוונען פלעגט ער ארומגעהן איבער די בתי־מדרשים און צונויפזאַמלען די איינזאַמע ישיבה־בחורים און זיי באַזאָרגען. אייניגע מאָל אַ וואָך פלעגט ער אינמיטען נאַכט געהן איינער אליין אין דער פינסטער אין שוהל אריין און זאָגען תהילים.

ער האָט געוואוינט אין זיין אייגען הויז, וואָס ער האָט גע'ירש'נט פון

זרח מאַוושאַווסקי

זיין פרוי׳ס עלטערען. שפּעטער האָט ער פאַרקויפט דאָס הויז און פאַר׳ן גאַנצן אויסגעבויט אויף דער נייער גאַס אַ שוהל, „תפּארת בחורים", און איז דאָרט געוואָרען אַ שמש.

זיין פרוי האָט געהייסען שׂרה, און אים אליין האָט מען אין וואָלקאָוויסק גערופען ביי זיין ערשטען נאָמען זרח. אין יאָר 1910 איז ער אָפּגעפאָרען מיט זיין פרוי קיין אַמעריקע. אין שיקאַגאָ, וואו זיי האָבען געוואוינט אַ לענגערע צייט, זיינען זיי געווען באקאנט אונטער זייער פאַמיליע־נאָמען: מאַסקאָוויטש.

טוביה פענסטער

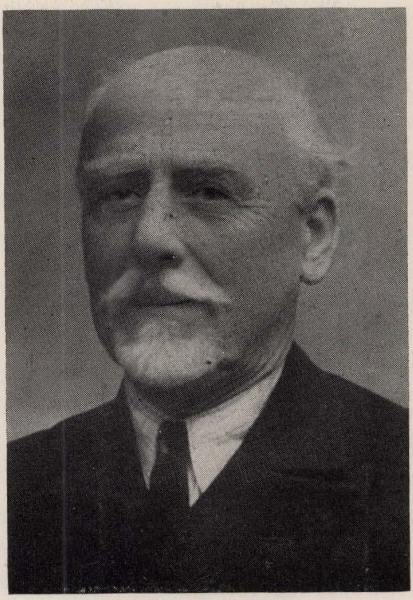
טוביה פענסטער איז געווען אַ זעהר באַקאַנטע פערזענליכקייט אין וואָלקאָוויסק. די לעצטע יאָרען איז ער אויך געוואָרען באַוואוסט צווישען פילע אידישע לעזער־קרייזען מיט זיין זשורנאַליסטישער טעטיגקייט אין דער בעלגישער „אידישער פרעסע" און אין אַנדערע צייטונגען. ער האָט אין וואָלקאָוויסק געוואוינט אויף דער גראָדנער גאַס און איז געווען טעטיג אַלס באַנקיר.

טוביה פענסטער, וועלכער לעבט איצט אין אַנטווערפען, האָט פיל געוואַנדערט אין זיין לעבען, פיל געלערנט און פיל באַאַבאַכטעט — און דאָס אַלעס האָט מיטגעהאָלפען צו באַרייכערן זיין אייגנאַרטיגע פילזייטיגע פּערזענליכקייט. ער האָט געהערט צו דעם טיפּ אידן, וועלכע זיינען כמעט מער נישטאָ אין אונזער דור: אַ משכיל פון אַלטען שניט, אַ תלמיד־חכם, אַ קענער פון דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור און אַ בעל־מידות.

טוביה פענסטער איז געבוירען געוואָרען, אין יאָר 1864, אינ'ם דאָרף שומאָווא, לעבען לאָמזשע. ער שטאַמט פון אַ יחוס'דיגער למדנ'יש־גביר'ישער משפּחה. זיין פעטער, הרב חיים לייב, איז דער פאַרפאַסער פון'ם ספר „שער בת־רבים", וואָס איז באַריהמט אין דער לומד'ישער וועלט. טוביה'ס פאָטער, ר' יעקב משה, איז געווען אַ וואַלד־סוחר — אַ איד אַ למדן וואָס האָט אויך פאַרמאָגט וועלטליך וויסען. ר' יעקב משה פלעגט מיטנעמען טוביה'ן אויף זיינע געשעפטליכע רייזעס, און אויפ'ן וועג פלעגט דער טאַטע לערנען מיט'ן זוהן אַ בלאַט גמרא און אים דערצעהלען געשיכטעס פונ'ם אידישען לעבען. אויף די דאָזיגע נסיעות האָט דער יונגער טוביה געהאַט אַ געלעגענהייט זיך צוהערען און צוקוקען צו פאַרשיידענע מענשען — און דאָס האָט פיל מיטגעהאָלפען זיין גייסטיגער אַנטוויקלונג.

אַ שענע עראינערונג — וואָס האָט אויף אים געהאַט אַ גרויסען אייפלוס — איז ביי טוביה'ן פאַרבליבען פון זיינע קינדהייט־יאָרען: אין יאָר 1876 האָט זיין פאָטער ר' יעקב משה געמאַכט אַ לוסט־רייזע קיין ארץ־ישראל, און צוריקקומענדיג בשלום אַהיים האָט ער מיטגעבראַכט מתנות פאַר דער פאַמיליע. דאָס איז דעמאָלסט געווען אַ זעלטענהייט — און די העברעאישע צייטונג „הצפירה", וואָס איז דערשינען אין וואַרשע, האָט דאָן געשריבען וועגען דער דאָזיגער רייזע. פיל מענשען פון דער גאַנצער געגענד זיינען געקומען צו ר' יעקב משה'ן כדי צו הערען זיינע וואונדערליכע שילדערונגען וועגען דער געפּעהרליכער רייזע וואָס ער האָט געמאַכט מעבר לים. ר' יעקב משה שפּעטער באַשריבען זיין ארץ־ישראל־רייזע אין אַ פּראַכטפולען העברעאיש.

אין יאָר 1885 האָט טוביה פענסטער געדינט אַלס סאָלדאַט אין טאַמבאָוו, און אין 1887 איז ער אַנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק אַלס דער איידעם פונ'ם באַקאַנטען וואָלקאָוויסקער סוחר ר' יצחק איזיק עדעלבוים. ער האָט דערנאָך גלעבט אין וואַרשע און אין גוט פון זיין שוועסטער לעבען סאוואָלק. אין יאָר 1897 האָט ער זיך אומגעקערט קיין וואָלקאָוויסק, וואו ער האָט זיך פאַרנומען מיט וואָלד־האַנדעל און באַנק־געשעפט. ער האָט געמאַכט אָפּטע רייזעס קיין רוסלאנד און פינלאנד אין די אינטערעסען פון דער קראָכמאַל־

טוביה פענסטער

פֿאַבריקאַציע וואָס האָט זיך שטאַרק אַנטוויקעלט אין וואַלקאָוויסקער געגענד, ווייל די דאָרטיגע גוטבאַזיצער האָבען אים באַשטימט אַלס רעפּרעזענטאַנט פון זייערע קראָכמאַל־פֿאַבריקען.

אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געווען אַ גרויסער קריזיס און טוביה פענסטער האָט פֿאַרלוירען זיין גאַנץ פֿאַרמעגען. ער איז דאַן אַוועק פון וואַלקאָוויסק און געוואוינט אין פארשיידענע שטעט — אָדעס, אַרכאַנגעלסק און מאָסקווע. אין יאָר 1924 איז ער אָנגעקומען קיין דייטש־לאַנד, וואו ער האָט געוואוינט צוויי יאָר, און האָט פון דאָרט אויסגעוואַנדערט קיין בעלגיע, וואו ער האָט זיך באַזעצט אין אַנטוווערפען. דאָרט הויבט ער אָן צו שרייבען וועגען דעם אַלטען אידישען לעבענס־שטייגער. ער באַ־שרייבט אין דער דאָרטיגער „אידישער פּרעסע" די שטומע אידישע נשמות: פּראָסטע בעלי־מלאכות, האַלץ־העקער און וואַסער־טרעגער — זייער פּרייד און לייד, אידעלקייט און גוטסקייט. ער פֿאַרפֿאַסט עטליכע גרעסערע היס־טאָרישע נאָוועלען פון אידישען לעבען, בעאַרבייט דעם ראָמאַן „דוד אלרואי" און האָלט לעקציעס איבער פֿאַרשיידענע תקופות פון דער אידישער געשיכטע.

טוביה פענסטער באַרייכערט דאָס אידישע אַנטוווערפען נישט נאָר מיט וואָרט און שריפט, נאָר אויך מיט זיין פיינער פערזענליכקייט, מיט זיין אַריסטאָקראַטישען שטאָלצען אויסזעהן. מבינים באַוואונדערען אויך זיין „האָבי" צו מאָלען. דער באַריהמטער אַנטוווערפענער פאַרלאַג „פלאַנטיין" וויל אָפּקויפען פאַר'ן מוזעאום זיין „דגל ישראל", — געצייכענט אין אַ מאָזאיק פון פאַרבען לויט דעם מדרש רבה.

אַן אינטערעסאַנטע שילדערונג פון טוביה פענסטער האָט פאַרעפענטליכט פאַר'ן לעצטען קריג אין דער לאָנדאָנער צייטונג „די צייט" י. ביאַלסקי, וועלכער האָט באַזוכט אַנטוווערפען און געהאַט א באגעגעניש מיט ה' פענסטער:

„ — — — שטעלט אייך פאָר אַ זקן, אַ הויכען, אַ שלאַנקען, עהנליך צו אַ דאַרען ענגלישמאַן, כמעט אַן אַ „חתימת־זקן", געקלייידעט זעהר עס־טעטיש־זויבער, האַלט זיך „מעשה אייראָפּעער" און מיט רעזערוו. נאָר רעדט ער — איז ווי ער וואָלט אויסגעקאָווען יעדען וואָרט אויף דער קאָוואַל־ניע — — — דאָס איז ה' ט. פענסטער, דער פאָפולערער אין אַנטוווערפען העברעאיש־אידישער שריפטשטעלער, היסטאָריקער, לעקטשורער — — —

„אָט דער דזשענטעלמאַן איז באמת אַ„צנא מלא ספרא". דאָס איז אַ געהענדע ענציקלאָפּעדיע, שיט מיט היסטאָרישע נעמען, פאַקטען און דאַטען — פיל געזעהן, פיל באַגעגענט און אַלעס פאַרהאַלטען אין זכרון . . . איך האָב זיך מיט אים אייניגע מאָל שוין באַגעגענט. אַמאָל גלעזשענט זייער רייכע און העכסט־אינטערעסאַנטע אַרטיקלען. איך וויס אויך, אז ער האָט געשריבען אייניגע וועלק אין רוסיש, אין העברעאיש. איין זאַך האָב איך אָבער נאָר איצט אין מיין לעצטען וויזיט אַנטדעקט און דאָס איז — זיינע מאָלעריישע פעהיגקייטען. איך האָב געזעהן זיינע דריי אַרבייטען, געמאַכט פאַר די לעצטע פאָר יאָר. דאָס זיינען שריפטען באַגלייט מיט אייגענע אילוסטראַציעס און פאַרבען. איך בין ניט קיין עקספערט אין מאלעריי, אָבער דער ריטם, די סימעטריע וואָס וואַרפט זיך אין די אויגען, דער וואונדערבאַרער געקינסטעלטער כתב־יד פון'ם העברעאיש — דאָס אַלץ צוזאַמען האָט אויף מיר איבערגעלאָזט אַ שטאַרקען אינדרוק.

„דאָס ערשטע וועלק איז וועגען דעם גרויסען אידישען סקולפּטאָר אַנטאָקאָלסקי. מיט פעסט־איבערצייגענדע אַרגומענטען און אין אַ קינסט־לעריש־סטיליזירטער שפּראַך, וווייזט־אָן דער מחבר אויף וויפיל אַנטאָקאָל־סקי'ס אידישע נשמה האָט דורכגעשיינט דורך אַזעלכע סוזשעטען, ווי זיין יאָהאָן גראָזני, יערמאָק און אַנדערע. אָלס א ביישפיל פון קאָנטראַסט פיהרט ער דאָ ארויס אנטאקאלסקי'ס חבר, דעם גרויסען רוסישען קינסטלער ריעפּין.

דאָס צווייטע ווערק איז: די דגלים (פאָהנען) פון די צוועלף שבטים, געמאָלט אין פאַרבען, לויט די מקורות פון די מדרשים, מיט העברעאישע קאָמענטאַריעס. דאָס דריטע ווערק איז — זיינע אייגענע זכרונות, באַגלייט מיט בילדער, לאַנדשאַפטען א. אַז. וו., אַלץ אין פאַרבען."

בשעת דער צווייטער וועלט־מלחמה, אין יאָר 1940, האָט זיך פּענסטער געלאָזט לויפען פון בעלגיע צוזאַמען מיט אַנדערע אידישע פּליטים. ער איז פאַרוואָגלט געוואָרען אין אַ שטעטעל אין פראַנקרייך. איינמאָל, שטעהענדיג אזוי פאַרלאָזען און עלענד, אונטער די קוילען פון היטלער'ס אַרמייען, קומט צו אים צו אַ איד, וועמען ער האָט נישט געקענט און זאָגט צו אים:

— קומט מיט מיר!

דער פרעמדער איד, אויך פון אַנטוווערפען, האָט געבראַכט פענסטער'ן אין אַ קלויסטער, וואו די מאָנאַשקעס האָבען אים אָנגעשטעלט אַלס געהילפער און אים אזוי־אַרום געראַטעוועט.

זייט 1946 וואוינט טוביה פענסטער ווידער אין אנטווערפען.

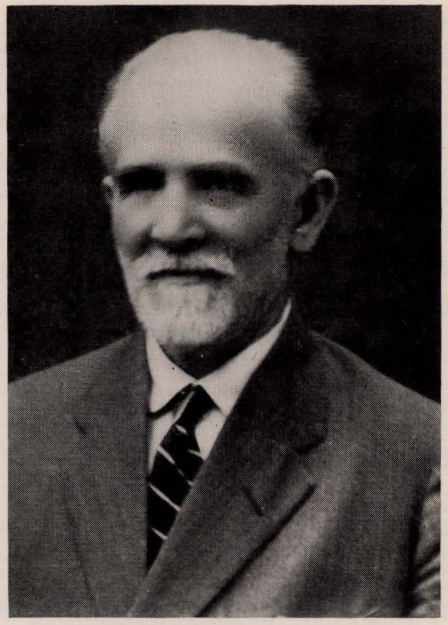
ביי דער געלעגנהייט וויל איך אויסדריקען מיין דאַנק צו ה' פענסטער כּאָר זיין אינטערעסאַנטען אַרטיקעל „אין יענע צייטען", וואָס ער האָט בייגעשטייערט צו דעם „יזכור"־בוך.

ר' אהרן ליפשיץ

ר' אהרן זעלדע'ס (אהרן ליפשיץ) האָט געוואוינט ביים ווינקעל פון די גאַסען צערקאָווע און מילנער. ער האָט פאַרמאָגט אַ גרויס מאַנופאַקטורגעשעפט. שפּעטער, ווען דאָס געשעפט האָט זיך פאַרגרעסערט, האָט ער עס אַריבערגעפירט אין דער געבוידע פון די פייערלעשער. ער איז געווען אַ ראַיעלער סוחר און מען האָט זיך צו אים באַצויגען מיט גרויס צוטרוי. די קליינע קרעמער פון די אַרומיגע שטעטלעך פלעגען ביי אים קויפען סחורה אויף נאמנות און זיין וואָרט איז ביי זיי געווען הייליג.

ער איז געווען אַ גרויסער למדן און אַ בקי אין אלע ווינקעלעך פון אונזער ליטעראַטור — ש"ס און מדרשים, זוהר און חקירה־ספרים און די ווערק פון די מאָדערנע העברעאישע שריפטשטעלער — און צו דער זעלבער צייט האָט ער פאַרמאָגט אַ בריטע ידיעה אין וועלטליכער בילדונג און אין אייראָפּעאישע שפּראַכען.

ער איז געווען פון גרויס יחוס און האָט געהאַט אַ שארפען מוח און איז

אהרן ליפשיץ

געווען אַ אמת'ע באַוועגליכע ענציקלאָפּעדיע. אויסער דעם האָט ער געהאַט אַ גוט און מיטפיהלענד האַרץ און איז געווען אַ הייסער נאַציאָנאַלער איד, איינער פון די געצעהלטע פאַרבליבענע מיטגלידער פון די „בני־משה", וואָס אחד־העם האָט געגרינדעט.

ר' אהרן ליפשיץ האָט כל ימיו פאַרנומען דעם אויבענאָן אין אַלע ציוניסטישע און געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס. פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער געווען גבאי פון דער תלמוד־תורה, פאַר וועלכער ער האָט געאָפּפערט זיין געזונט און געלט, און די תלמידים האָבען אין אים געזעהן — אַן אייגענעם פאָטער. ער איז אויך געווען איינער פון די גרינדער פון דעם „בית־לחם", וואָס האָט עקזיסטירט אין וואלקאָוויסק פאַר'ן ערשטען וועלט־קריג. מיט זיין מיטהילף איז געגרינדעט געווארען דער וואלקאָוויסקער „עונג־שבת", וואו ער פלעגט די גאַנצע צייט נעמען אַ לעבהאַפטען אַנטייל און אריסווייזען — ביים פאַרענטפערען פאַרשיידענע פראַגעס — פיל תורה, חכמה און וועלטליכע בילדונג. ער איז אויך, ניט קוקענדיג אויף זיין שוואַכען געזונד־צושטאַנד אין די עלטערע יאָרען, געווען טעטיג אין דער אַרבייט פאַר'ן וואלקאָוויסקער בית־יתומים.

אויף די עלטערע יאָרען האָט ער זיך געפיהלט איינזאַם, ווייל זיינע קינדער האָבען פאַרלאָזען וואָלקאָוויסק און זיי זיינען געווען צעזייט און צעשפרייט איבער דער וועלט. ער האָט דאַן באַשלאָסען זיך צו באזעצען מיט זיין פרוי אין ארץ־ישראל, וואו ס'האָט שוין פון פריהער געוואוינט זיין טאָכטער, ראָזע לאַכאָווסקי. צו דעם צווועק האָט ער פאַרקויפט זיין הויז און, אָפשיקענדיג זיין באַגאַזש, האָט ער זיך געלאָזט אין וועג אַריין. אָבער דער טויט האָט אים פלוצלונג געטראָפען (אין עלטער פון 71 יאָר) אין יאָר 1929 אין אָטוואָצק, וואו ער האָט זיך, אויפ'ן וועג קיין ארץ־ישראל, אָפגעשטעלט אויף אַ קורצער צייט זיך צו ערהאָלען פון זיין לונגען־קראַנקהייט. אַזוי־ארום האָט דער גרויזאַמער טויט אים אַוועקגענומען פון דער וועלט אויף דער שוועל פון דער פאַרווירקליכונג פון זיין אידעאַל.

דער נפטר איז געבראַכט געווארען מיט אַ ספּעציעלען אויטאָ קיין וואָלקאָוויסק, און אין זיין לוויה האָט זיך באַטייליגט אַ זעהר־גרויסער עולם, צווישען וועלכען ס'זיינען אויך געווען די תלמידים פון די העברעאישע שולען און פון דער תלמוד־תורה און די קינדער פונ'ם בית יתומים, א. אַנ.

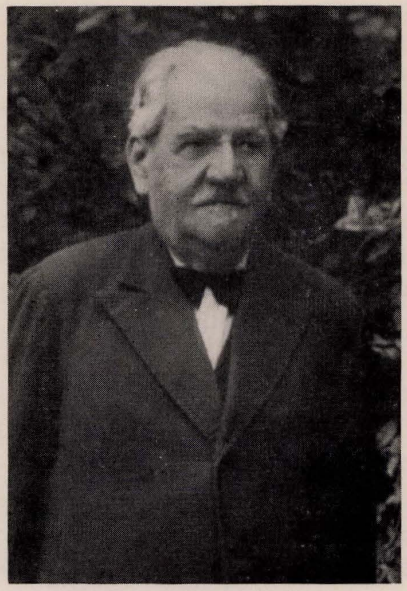
אין גרויסען בית־המדרש האָבען דעם נפטר מספּיד געווען: דער שו"ב יערוסאַלימסקי, שוויף (מיטגליד פון צ. ק. פון דער ציוניסטישער אַרגאַני־זאַציע) און צבי אינקער. די וואַרימע הספּדים האָבען דעם עולם זעהר גע־ריהרט און אַרויסגערופען ביי אַלעמען טרערען און אויפריכטיגען טרויער.

ר' אהרן ליפשיצ'עס אַ זוהן, אינזשעניר יוסף ליפשיץ, האָט זיך גע־רַאטעוועט פון די נאַצישע הענט און ער וואוינט איצט אין בעלגיע. אַ טאָכ־טער פון אהרן ליפשיץ, ראָזע, געפינט זיך, ווי אויבענדערמאָנט, אין ארץ־ישראל. אַ צווייטע טאָכטער זיינע וואוינט אין מאָסקווע.

די פרוי פון ר' אהרן ליפשיץ, לאה, האָט צוליב'ן פאַרלוסט פון איר מאַן אָפגעלעגט אויף אַ שטיקעל צייט איר רייזע קיין ארץ־ישראל, און זי האָט געוויידמעט איר פריַיע צייט צו געזעלשאַפטליכער אַרבייט. זי איז שפּעטער אָפגעפאָרען קיין ארץ־ישראל און דאָרט געשטאָרבען.

ר' ישראל אפרת

דער אַדוואָקאַט ר' ישראל אפרת איז געווען אַ וואונדערבארער טיפּ, אַ גרויסער העברעאישער משכיל נאָך פון פריהערדיגען דור, אַ טיפּ וואָס עקזיסטירט שוין מער ניט אין אונזער דור. ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט תורה און חכמה, אַ מענש, וואָס הגם ער האָט קיינמאָל ניט שטודירט, ניט אין קיין אוניווערזיטעט און אפילו ניט אין קיין גימנאַזיע, איז ער דאָך געשטאַנען העכער אין וויסענשאַפט פון זיינע קאָלעגען־אַדוואָקאַטען. זיין

ישראל אפרת

בילדונג האָט ער אליין, מיט אייגענער מיה, דערוואָרבען, און אַ דאַנק זיינע גרויסע פעהיגקייטען האָט ער דערגרייכט צו דער שטופע פון „גהילף פון אַ געשוואירענעם אַדוואָקאַט" און האָט פאַרנומען אַ זעהר אָנגעזעהענעם פּלאַץ אין די קרייזען פון אדוואָקאַטען און ריכטער פון יענע טעג. וועז ניט די באַשרענקונגס־גזעצען פון דער צאַרישער רעגירונג אין רוסלאַנד פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, וואָלט ער זיכער געווָארען אַ געשוואירענער אַדוואָקאַט און וואָלט אפילו געקענט באַקומען אַ זעהר וויכטיגען רעגירונג'ס־פאָסטען. אָבער זיין אידישקייט איז אים געשטאַנען אין וועג. ער איז געווען אַ גוטער און איבערגעבענער איד, און האָט אָנטייל גענומען אין אלע קהל'שע ענינים — ניט נאָר פון דער אידישער געמיינדע אין וואָל־קאָוויסק, נאָר אויך פון גאַנצען רוסישען אידענטום. ער איז געווען אַן אי־בערגעגעבענער און פאַרברענטער ציוניסט, און אלס אזעלכער איז ער געווען זעהר טעטיג אין דער ציוניסטישער אַרבייט אין זיין שטאָט ווי אויך אין דער אַרומיגער אומגעגענד. ער פלעגט אָפט אויפטרעטען אויף ציוניסטישע פאַרזאמלונגען, און מען פלעגט זיך מיט ליבשאפט און דרך־ארץ צוהערען צו זיינע קלוגע און גייסטרייכע רעדעס. ער איז אונטער דער פוילישער רעגירונג געווען זעהר אַקטיוו אין דער וואָלקאָוויסקער אידישער קהילה.

וואָלקאָוויסק
און ארץ ישראל

אין וואָלקאָוויסק, אַלס אַן אַלטע אָנגעזעהענע אידישע קהילה, וואָס האָט געלעבט אַ פול אידיש לעבען און זיך געפיהלט פאַרבונדען מיט'ן אידענטום פון אלע דורות, איז שטענדיג געווען שטאַרק דער סענטימענט פאַר ארץ־ישראל. נאָך אין די גאָר אַלטע צייטען האָט דער נאָמען „ארץ־ישראל" געפונען אַ טיפען אָפקלאַנג אין די הערצער פון די וואָלקאָוויסקער אידען, וועלכע האָבען זיך וואַרים אָפגערופען אויף די נויטען פון'ם אַלטען אידישען ישוב און בריית בייגעשטייערט פאַר די אלטע ארץ־ישראל'דיגע כוללים און ישיבות; ס'האָבען זיך אין וואָלקאָוויסק שטענדיג געפונען אידען, וועלכע האָבען אויף די עלטערע יאָרען ליקווידירט זייערע געשעפטען און זיך אַוועק־געלאָזט קיין ארץ־ישראל, כדי דאָרט אויסצולעבען זייערע לעצטע טעג על התורה ועל העבודה אין הייליגען לאַנד און ניט דאַרפען מיטמאַכען קיין „גלגול מחילות". ר' יהושע לייב דיסקין, דער זוהן פון וואָלקאָוויסקער רב ר' בנימין דיסקין, איז אינמיטען ניינצעהנטען יאָרהונדערט אָפגעפאָרען קיין ארץ־ישראל און געגרינדעט אין ירושלים דעם באָרימטען בית־יתומים וואָס טראָגט עד היום זיין נאָמען.

חייקיל שיף

אין די לעצטע יאָרען פון'ם פאָריגען יאָרהונדערט האָבען זיך באַויזען אין וואָלקאָוויסק די ערשטע שפּראָצען פון דער מאָדערנער עמיגראַציע קיין ארץ־ישראל — די אָנזאָגער פון דער שפּעטערדיגער גרויסער וואָלקאָוויסקער עליה קיין ארץ־ישראל. אַ יונג פאָר־פאָלק, חייקעל שיף און זיין פרוי שרה טויבע, זיינען אַוועקגעפאָרען פון וואָלקאָוויסק קיין ארץ־ישראל.

אין יענער צייט, צוריק מיט פינף־און־פערציג יאָר, האָט מען באַדאַרפט זיין אַ אמת'ער אידעאַליסט און באַזיצען פול מוט און פיאָנערען־גייסט, אויף צו באַשליסען איבערצולאָזען אַ גוט־איינגעוואָרצעלטע היים און זיך באַזעצען אין ארץ־ישראל, וואָס איז נאָך דעמאָלסט געווען זעהר אָרים און פרימיטיוו. פון אין פונקט צום צווייטען איז מען געפאָרען רייטענדיג אויף אייזלען איבער מדבריות פון זאָמד און שטיינער, און די אידישע באַפעל־קערונג אין לאַנד איז דעמאָלסט מייסטענס באַשטאַנען פון אלטע צעברא־

כענע מענשן, וואס זייער הויפט־שטרעבונג איז געווען — אַ קבר אויפ'ן הר־הזיתים אין ירושלים . . .

חייקעל שיף, דער זוהן פון טוביה שיף, האָט געשטאָמט פון אַ חשוב'ער בעל־הבית'ישער פאַמיליע אין וואָלקאָוויסק. ער איז געווען אַ זייגערמאַכער, אָבער אויך אַ תלמיד־חכם — וואס האָט געקראָגען אַ גוטע אידישע עו"־ציהונג אין אַ ישיבה. קורץ נאָכדעם ווי ער איז ארויס פון דער ישיבה, נאָך אַלס אַ גאָר יונגער בחור, האָט ער באַשלאָסען זיך צו באַזעצען אין ארץ־ישראל און דאָרט אויסצובויען זיין היים. דעם געדאַנק האָט ער באַלד פאַר־ווירקליכט און נאָך מיט 55 יאָר צוריק האָט ער זיך אַוועקגעלאָזען אין הייליגען לאַנד, וואו ער איז געוואָרען איינער פון די ערשטע בויער און גרינדער פון מאָדערנעם אידישען ישוב.

פאַר זיין אָפּפאָר קיין ארץ־ישראל האָט ער געהייראַט מיט שרה־טויבע לעוו, פונ'ם קליינעם שטעטעלע פּיעסק (28 קילאָמעטער פון וואָלקאָוויסק), ווועלכע האָט געשטאַמט פון אַ זייער אַרטאָדאָקסישער הויז און איז געווען די טאָכטער פון איינעם פון די פּיעסקער חשוב'סטע בעלי־בתים, משה שמעון לעוו.

אין ארץ־ישראל האָט חייקעל שיף געצויגען די ערשטע צייט זיין חיונה פון זיין פאַך, זייגערמאַכעריי. ער האָט אָבער אויך ניט פאַרנאַכלעסיגט דעם לימוד־התורה און ער פלעגט ניט פאַרפעלען דעם „דף־יומי".

ווען איך בין געקומען קיין ארץ־ישראל אין זומער פון יאָר 1910, האָט חייקעל שיף געהאַט זיין זייגערמאַכעריי אין אַווינקעל פון ווילנער'ס מעבעל־געשעפט אין צענטער פון יפו (נאָהענט צום הויז פון דער אַמאָליגער אַנגלאָ־פאַלעסטינאַ באַנק), און ער האָט זיך באַשעפטיגט מיט מסחר פון „נכסי דלא ניידי" און פאַרמאָגט אַ ווייניגאָרטען אין רחובות. דער דעמאָלסדיגער אי־דישער האַנדעלס־צענטער איז געווען קאָנצענטרירט אין דער צענטראַלער בוסטרוס־גאַס אין יפו און ווילנער'ס מעבעל־געשעפט איז געווען נאָהענט צום צענטער. געוואויגט האָט חייקעל שיף — ווי די מייסטע אַנדערע אידען פון יפו — אינ'ם אידישען קוואַרטאַל „נוה־שלום".

די טירען פון זיין גאַסט־פריינדליכער הויז זיינען תמיד געווען אָפּען פאַר יעדען איינעם וואס איז געקומען קיין ארץ־ישראל און זיך געניטיגט אין ראַט און אין הילף. איבערהויפט פלעגט ער אויפנעמען בסבר פנים יפות זיינע אייגענע לאַנדסלייט און זיי געהאָלפען מיט וואָס נאָר ער האָט געקענט. דאָס האָט, פאַרשטעהט זיך, פאַרגרעסערט דעם קרייז פון זיינע פריינד און פיל געהאָלפען אין זיינע האַנדעלס־באַציהונגען, וועלכע האָבען זיך מיט דער צייט שטאַרק פאַרצווייגט. אין פאַרלויף פון די יאָרען איז שיף געוואָרען אַ

חייקעל שיף

פרדס'ן און אַ גרויסער סוחר. ער האָט פארצעלירט דעם גאַנצען באָדען פון דער היינטיגער „שכונת מונטיפיורי". צו יענער צייט זיינען אָנגעקומען פיל יונגעלייט פון וואָלקאָוויסק און פון אנדערע שטעט אין פוילען כדי צו לערנען זיך אין דער דאָזן נאָר־וואָס געגרינדעטער „הרצליה" גימנאַזיע. שיפ'ס הויז איז פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ צענטער פאַר די יונגע עולים אין גימנאַזיסטען פון וואָלקאָוויסק, וועלכע האָבען זיך דאָרט געפיהלט ווי בייַ זיך אינדערהיים — אַ דאנק דער וואַרימער באַציהונג פון חייקעל שיף און זיין פרוי.

ס'איז אויך כדאי צו באַצייכענען, אז הגם די שיפ'ס זיינען געווען פונ'ם אַלטען דור, האָבען אָבער זייערע קינדער געשאָפען אין הויז אַ העברעאישע אַטמאָספערע, און העברעאיש איז דאָרט געווען די אומגאַנגס־שפראַך.

אויך האָט מען בייַ זיי אין הויז זיך שטענדיג געקענט דערוויסען וועגען אַלעס וואָס ס'האָט פאַסירט צווישען די לאַנדסלייט, וויל מאָטעל עפשטיין (משיח), וועגען וועלכען איך וועל שפעטער שרייבען, וואָס האָט ליב געהאַט אַרומצושפאַצירען אין שטאָט און צונויפקלייבען נייעס, איז בייַ זיי געווען אַ בן־בית און ער פלעגט אַהינצו ברענגען אלע נייעס וואָס ער האָט צונויפגעזאַמעלט אין שטאָט.

איך געדענק, אז אלס א יונגער גימנאזיסט אין תל־אביב, ווייט פון מיינע עלטערן, פלעג איך זעהר ליב האָבען צו פאַרברענגען ביי די שיפ׳ס. אז איך פלעג דארפען געהן פון מיין באַשיידענעם צימער (אינ׳ם תימנ׳ער קוואַרטאַל) צו דער בוסטרוס־גאַס (אין יפו) עפּעס איינקויפען, פלעג איך מאַכען אַן אומוועג, איבער די זאַמדען, און זיך אָפּשטעלען ביי שיפ׳ען, וויל דאָרטען האָט זיין ליבע, וואוילע פרוי מיך שטענדיג מכבד געווען מיט גוטע מאכלים, און מען האָט דאָרט געקענט אָפּט טרעפען וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט און הערען נייעס.

ביי די שיפ׳ס פלעגען אויך די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט שטענדיג קענען קריגען א גמילות־חסד ביז ס׳איז אַנגעקומען דאָס געלד וואָס מען האָט זיי ארויסגעשיקט פון וואָלקאָוויסק.

אויף יום־טובים און שבתים פלעגען די שיפ׳ס שטענדיג איינלאַדען צו זיך די וואָלקאָוויסקער יונגעלייט. פּסח צו די סדרים פלעג איך שטענדיג זיין ביי שיפ׳ען. און כאָטש די גימנאַזיע האָט איינגעאָרדענט געמיינזאַמע סדרים פאַר אלע תלמידים, און אויך די לערער פון דער גימנאַזיע און פיל תל־אביב׳ער בעלי־בתים פלעגען איינלאַדען די גימנאַזיסטען צו די סדרים — האָב איך פון אלע איינלאַדונגען אויסגעקליבען שיפ׳ס הויז, וויל דאָרט האָב איך זיך געפיהלט ווי ביי מיינע עלטערן אינדערהיים.

שפּעטער איז חייקעל שיף געוואָרען איינער פון די ערשטע גרינדער פון תל־אביב און האָט אויפגעשטעלט זיין הויז אויף דער ליליענבלום־גאַס (ביים ווינקעל פון דער הערצעל־גאַס).

חייקעל שיף האָט מקיים געווען די מצוות פון „בין אדם לחברו" אויפ׳ן אלטען שטייגער — ער האָט געגעבען פיל צדקה, געטיילט הלוואות און ארויסגעהאָלפען מענשען מיט וואָס ער איז געווען בכוח. ער האָט אויך געמומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין דעם אויפבוי פונ׳ם „בית הכנסת הגדול" („די גרויסע שוהל") אין תל־אביב.

שרה טויבע שיף

גרויס איז געווען די וואוילטעטיגע און געזעלשאַפטליכע טעטיגקייט פון חייקעל׳ס פרוי, שרה טויבע שיף, וועלכע האָט זיך שנעל אַקלימאַטיזירט אין לאַנד. זי האָט ניט בלויז אליין געגעבען צדקה צו די נויטבאַדערפטיגע, נאָר האָט אויך געגרינדעט וויכטיגע הילפס־אינסטיטוציעס, וועלכע האָבען באַזאָרגט די אָרימע מיט שטיצע.

זי האָט געמומען א זעהר אַקטיוון אַנטייל אין דער גרינדונג פון „גמילות־חסדים־קאַסעס". זי איז געווען א טעטיגע חברה אין די „בנות־ציון" און

שרה טויבע שיף

„בנות־ברית" געזעלשאפטען, און זי האָט געגרינדעט מיט אירע מיטלען אַ „גמילות־חסד" פאָנד (ביי די „בנות־ברית") אויף איר אייגענעם נאָמען: „גמילות־חסד על שם שרה שיף". זי האָט זיך אויך באַטייליגט אין דער גרינדונג פון אַ פאַך־שול פאַר נייע אימיגראַנטקעס, כדי זיי פאַרלייכטערען איינצואָרדנען זיך אין לאַנד.

ווען עס איז אין יאָר 1929, אין דער צייט פון די אומרוהען, געגרינדעט געוואָרען, אונטער דער אָנפירונג פון דר. א. גרינבערג, די געזעלשאַפט „הירקן", וועמעס אויפגאַבע עס איז געווען צו פאַרשאַפען מער גרינסען פאַר דער באַשפייזונג פון דער אידישער באַפעלקערונג, איז שרה שיף אויך צוגעשטאַנען צו דער דאָזיגער געזעלשאַפט און זי האָט דאָרט פיל גוטע אַרבייט געטאָן.

אַחוץ איר פאַרצווייגטער טעטיגקייט אויפ'ן געזעלשאַפטליכען געביט איז שרה טויבע שיף אויך גוט באַקאַנט געווען מיט איר פיינער מידה פון „מתן בסתר". זי האָט קיינמאָל ניט אנטזאגט איר שטיצע צו די נויט־באַ־דערפטיגע און שטילערהייט פלעגט זי אויסטיילען הילף צו פיל מענשען. און אפילו אויף דער עלטער ווען זי איז שוין געווען מייסטענס צוגעבונדען צום קראַנקען בעט, האָט זי נאָך אַלץ פאַרגעזעצט איר וואוילטעטיגע אַרבייט.

אין 1945, ווען איך האָב באַזוכט ארץ־ישראל, בין איך געגאַנגען זעהן די האַרציגע אַלטינקע, שרה טויבע שיף, וועלכע האָט דאָן געוואוינט מיט איר טאָכטער, מלכה, אין ירושלים. חייקעל שיף איז געשטאָרבען מיט יאָרען צוריק, און שרה טויבע איז געשטאָרבען אין 1949.

די קינדער פון די שיפ'ס, וועלכע האָבען באַקומען אַ גוטע אידישע און וועלטליכע דערציהונג, געהעָן אין זייערע עלטערעס פוסטריט און באַטיליגען זיך אין פאַרשיידענע געזעלשאַפטליכע און וואוילטעטיגע אינסטיטוציעס אין לאַנד. די טאָכטער, מלכה, איז לויט איר באַרוף אַ לערערין, און איר מאַן, אברהם טאַטענבאום, איז אַ הויכער באַאַמטער אינ'ם קאָלאָניאל־מיניסטעריום פון דער ענגלישער רעגירונג. די צוויטע טאָכטער, זיבורה, האָט אויך געענדיגט אַ לערער־סעמינאַר, און איר מאַן, יוסף מענדעלסאָן, איז אַן אינזשעניר אין חיפה. די דריטע טאָכטער חנה וואוינט איצט אין טבריה.

דער אינציגער זוהן, משה שיף, איז, לויט זיין בילדונג, אַן אַגראָנאָם. ער האָט פאַרנומען פאַר פיל יאָרען אַ וויכטיגען פּאָסטען אינ'ם הויפּט־סעקרעטאַריאט פון דער ארץ־ישראל־רעגירונג אין ירושלים. זיין פרוי נחמה איז געווען פון דער באַוואוסטער ירושלימ'ער פאַמיליע אַמדורסקי און זי האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אירע גוטע מידות, חן און בילדונג. ליידער איז זי געשטאָרבען ביי דער געבורט פון איר ערשט קינד און זי האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך אַ פאַר'יתום'טען זוהן און אַ צעוועהטיגטען ליבענדען מאַן. צו איר ערשטען יאָרצייט האָבען די פאַמיליען־פּריינד פון ביידע משפחות (שיף און אַמדורסקי) אויפגעשטעלט אויף איר נאָמען אַ צוויי־שטאָקיגען אַנשטאַלט: „בית נחמה שיף". די אויפגאָבען פון דעם אַנשטאַלט זיינען אויפצופאַסען אויף קינדער וועלכע ווערען פאַר'יתום'ט אין אַזעלכע אומשטענדען און זאָרגען פאַר אלע זייערע נויטען.

איך האָב זיך דאָ אָפּגעשטעלט אַביסעל לענגער אויף דער פאַמיליע שיף, ווייל זי איז, ווי געזאָגט, געווען די ערשטע אָנגאָגערין פון דער שפּעטערדיגער גרויסער וואָלקאָוויסקער עליה קיין ארץ־ישראל, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבען אין יאָר 1909 און זיך געצויגען ביז די לעצטע יאָרען.

ערשטע וואָלקאָוויסקער יוגענד עליה

אין יאָר 1909 האָט זיך אָנגעהויבען די אזוי־גערופענע „ערשטע וואָלקאָוויסקער יוגענד־עליה". דאָס זיינען געווען וואָלקאָוויסקער יונגעלייט, וועלכע זיינען געפאָרען קיין ארץ־ישראל צו שטודירען אין דער דאָן נאָר־וואָס געגרינדעטער ערשטער העברעאישער גימנאַזיע „הרצליה". איך וויל דאָ פאַרצייכענען אַ ביסעל זכרונות וועגען יענער ראָמאַנטישער צייט.

די „הרצליה" גימנאַזיע אין תל־אביב

אַלס תלמידים אין דער „הרצליה" גימנאַזיע אין תל־אביב

רעכטס צו לינקס: משה איינהאָרן און יאַנקעל נייַמאַן

אין איין שעהנעם טאָג האָט זיך אין וואָלקאָוויסק פאַרשפרייט אַ מערק־ווירדיגע ידיעה: אליהו גאָלאָמב, דער זוהן פון נפתלי גאָלאָמב (וואָס האָט געוואוינט אויף דער אָסטראָגער גאַס, לעבען הויז פון דוד הובאר) האָט פאַרלאָזען וואָלקאָוויסק און אַוועקגעפאָרען קיין ארץ־ישראל, כדי דאָרט צו לערנען אין דער נייַ־געגרינדעטער גימנאַזיע „הרצליה". אליהו גאָלאָמב איז געווען דער פּיאָנער, וועלכער האָט אויסגעטראָטען דעם וועג פאַר אַנ־דערע וואָלקאָוויסקער יונגעלייט.

אליהו גאָלאָמב'ס בריף פון ארץ־ישראל האָבען געווקט דעם חשק ביי פיל אנדערע וואָלקאָוויסקער נאָכצוטאָן זיין ביישפּיל. נאָך אליהו'ן זיינען אַוועק קיין ארץ־ישראל זיין ברודער לייזער, זוסקע (נעמן) בערמאַן, יאַנקעל ניימאַן און דער שרייבער פון די שורות — משה איינהאָרן.

אין יענער צייט, אַנהויב 1910, איז נאָך די גימנאַזיע „הרצליה" געווען אין אַ געבוידע אַקעגען דער דייטשער קאָלאָניע, ניט ווייט פון דער בוסטרוס־גאַס אין יפו. איך פלעג עסען מיטאָג ביי דער מוטער פון דוב האָז, וואָס האָט געהאַט אַ מין פּריוואַטען מיטאָג־טיש אין נוה־שלום, וואו די גאַנצע דעמאָלסדיגע „פּני", לערער און שרייבער — און צווישען זיי י. ח. ברענער און, יבדל לחיים, ניסן טורוב — פלעגען עסען. מיינע חברים־גימנאַזיסטען פלעגען עסען מיטאָג אין אַנדערע פלעצער. די איבעריגע מאָלצייטען פלעגען מיר עסען צוזאַמען אין אונזער אַזוי־גערופענער „קאָמונע".

אַ גרויסער שטח ארום די יפו'ער זאַמדען איז דעמאָלסט אָפּגערייניגט און אויסגעגליכען געווארען. פיל הייזער זיינען אויסגעבויט געווארען פון ביידע זייטען הערצל־גאַס. דער נייער בנין פון דער גימנאַזיע איז שוין כמעט געווען פאַרענדיגט און האָט זיך שוין געדאַרפט עפענען צום נייַעם סעמעסטער. יעדע וואָך זיינען צוגעקומען נייַע תלמידים אין דער גימנאַזיע, און אין איין הויז פונ'ם תימנ'ער קוואַרטאַל, צווישען תל־אביב און „נוה־שלום", האָבען געלעבט ווי אַן אָפּגעזונדערטע „קאָמונע" אייניגע וואָלקאָ־ווייסקער גימנאַזיסטען: אליהו און לייזער גאָלאָמב, יאַנקעל ניימאַן, זוסקע בערמאַן און דער שרייבער פון די שורות.

יעדען אָוונט פלעגען מיר זיך אויסזעצען אויף די זאַמדען, פאַרלייענען די בריף פון דער היים, דערצאָהלען פאַרשיידענע מעשיות, אָדער זיך צו־הערען צו זוסקע בערמאַנ'ס מוזיק. זוסקע האָט ליב געהאַט צו שפּילען אויף דער מאנדאָלינע. מייסטענס פלעגט ער שפּילען ליבע־לידער צו זיין געליבטער מיידל, וועלכע איז פאַרבליבען אין וואָלקאָוויסק.

תל־אביב איז אין משך פון איין יאָר אויסגעוואַקסען. צו דער הערצל־גאַס זיינען צוגעקומען נאָך אַ פאָר גאַסען. דער קליינער קיאָסק אויף שדרות־

די ערשטע וואלקאוויסקער גרופע אין ארץ־ישראל אין יאר 1911

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: מאטעל עפשטיין („משיח"), לייזער גאלאמב, שמואל גאלאמב; צווייטע רייהע: יאנקעל ניימאן, יקותיאל זוסמאנאוויטש (יקותיאלי), משה־קע איינהארן, דוד גאלאמב; דריטע רייהע: אליהו גאלאמב, זוסקע בערמאן, אברהמ'ל סוכאוואלסקי, שלום ביאלסקי, יקותיאל ניימאן, משה קאפלינסקי.

ראטשילד (ראטשילד'ס בולווארד) מיט זיין „גזוז" (סאדע־וואסער) און „גלידה" (אייז־קרים), איז געווארען דער צוציהונגס־פונקט פון יונגען דור.

די וואלקאוויסקער גימנאזיסטען האבען מייסטענס געלעבט פון דער אונטערשטיצונג וואס זיי האבען באקומען פון דער היים, און טיילווייז פון העברעאישע „שטונדען", וואס זיי פלעגען געבען פאר תלמידים־אנפאנגער.

נאכ'ן זומער איז די גימנאזיע אריבער קיין תל־אביב און די לימודים האבען זיך שוין אנגעהויבען אינ'ם נייעם בנין. צוזאמען מיט דער גימנאזיע איז אויך דער רעסטאראן פון פרוי האז אריבער קיין תל־אביב. און דע־מאלסט איז זיך אויך צעפאלען אונזער „קאמונע", ווייל אירע מיטגלידער האבען זיך אריבערגעצויגען פונ'ם תימנ'ער קווארטאל — ווער קיין תל־אביב און ווער קיין נוה־צדק.

ענדע 1910 איז אנגעקומען קיין ארץ־ישראל די פאמיליע פון אליהו

גאָלאָמב. זיי האָבען געקויפט אַ מיהל און זיך איינגעאַרדענט אין לאַנד. אין יענער צייט זיינען אויך געקומען די פאַמיליעס פון בנימין קאליר (זיי האָבען זיך באַזעצט אין פּתח־תקוה). ברוך זוסמאַנאָוויטש, דער לערער (האָט זיך באַזעצט אין יפו) — זיינע דריי זיהן, וועלכע וואוינען איצט אין ארץ־ישראל, טראָגען דעם העברעאישען נאָמען „יקותיאלי" — און אליעזר ליבער שערעשעווסקי (אויך אין יפו). שפעטער, אין יאָר 1912, איז געקומען די פאמיליע פון מרדכי חפץ און זיך באַזעצט אין פּתח־תקוה.

אין זומער פון 1911 זיינען עטליכע וואָלקאָוויסקער גימנאַזיסטען פון דער „הרצליה"־גימנאַזיע געקומען אויף אורלויב אַהיים קיין וואָלקאָוויסק — אוּן זייערע ענטוזיאסטישע דערצעהלונגען וועגען דעם נייעם לעבען, וואָס וועבט זיך אין ארץ־ישראל, האָבען באַוואויגען פיל אַנדערע וואָלקאָוויסקער יוגענטליכע ווי אויך דערוואָקסענע — אויסצואוואַנדערען קיין ארץ־ישראל.

אין די יאָרען 1911־1912 האָט זיך די וואָלקאָוויסקער קאָלאָניע אין ארץ־ישראל שטאַרק פאַרגרעסערט. אויסער די אויבענדערמאַנטע משפחות, זיינען אויך געקומען קיין ארץ־ישראל: משה קאפלינסקי, מאָטעל עפשטיין (משיח), יקותיאל ניימאן, ישראל הובאר, מרדכי חפץ (זלמן חפצ'ס זוהן), צבי ווייגשטיין־כרמלי (אסתר דער פּאָדריאַדטשיכע'ס זוהן), די ברידער וועל־וועלעוויטש, יצחק קאַמינער, אברהם סוכאָוואָלסקי, שלום ביאַלסקי אוּן דוד עפשטיין.

יעדען שבת נאָכמיטאָג פלעגט תל־אביב באַזוכט ווערען פון פיל געסט. די ספרדים פון יפו'ער געטאָ, די אשכנזים פון „נוה־שלום" אוּן „נוה־צדק", אוּן אויך קאָלאָניסטען פון די נאָהענטע קאָלאָניעס פלעגען זיך דאָן צונויפ־קומען אין תל־אביב, אָנקוקען דעם גרויסען וואונדער, ווי עס האָט זיך געבויט די ערשטע הונדערט־פראָצענטיגע אידישע שטאָט. די הערצל־גאָס איז געווען פול מיט מענשען. אין דער זעלבער צייט פלעגט זיך צונויפקומען אויף די זאַמדען לעבען תל־אביב די וואָלקאָוויסקער יוגענד. מען פלעגט פאַרברענגען צוזאַמען אַ פאָר שעה, געזונגען העברעאישע לידער, אוּן דער־נאָך האָט מען זיך אויסגעשטעלט ציילענווייז אוּן אַוועקגעמאַרשירט צו דער הערצל־גאָס. לעבען דער גימנאַזיע האָבען מיר זיך אויפ'סניי אויסגעשטעלט אין איין שורה, האָנט־אין־האָנט, זינגענדיג אוּן מיט איינמאָל האָבען מיר זיך געלאָזען פאַראויס.

— פּנו דרך, הוולקוביסקאים הולכים! (מאָכט אַ ווארע, די וואָלקאָ־ווייסקער געהען!) — האָבען זיך געהערט קולות פון אונזערע חברים.

דער עולם האָט זיך ניט געגענגעשטעלט. אדרבא. מען האָט זיך אָפּ־געשטעלט אוּן צוגעקוקט, מאַכענדיג פאָר אונז פריי דעם וועג. גאַנץ תל־

די ערשטע גרופּע וואלקאוויסקער אין ארץ־ישראל אין יאָר 1913

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: לייזער גאָלאָמב, ליפּע זוסמאַנאָוויטש (יקותיאלי), יוסף זוסמאַנאָוויטש (יקותיאלי); צווייטע רייהע: אברהמ'ל וועלוועלעוויטש, יקותיאל ניימאַן, דוד גאָלאָמב, יצחק קאַמינער, אליהו גאָלאָמב, ליבער שערעשעווסקי׳ס זוהן, זוסקע בערמאַן ; דריטע רייהע: וועלוועלעוויטש, משה קאַפּלינסקי, ישראל זוסמאַנאָוויטש (יקותיאלי), משה איינהאָרן, מאָטיל עפּשטיין („משיח"), יעקב ראַבינאָוויטש, אברהמ'ל סוכאָוואָלסקי.

אביב האָט געווואוסט וועגען אונז און זיך געוואונדערט, וואָס אַזאַ פאַר־העלטניס־מעסיג קליינע שטאָט ווי וואָלקאָוויסק האָט געשיקט קיין ארץ־ישראל אַזאַ גרויסע צאָל תלמידים.

אַז ס'איז געקומען אַ יום־טוב — שמחת־תורה, חנוכה, פורים, חול־המועד פסח — פלעגען זיך פיל וואָלקאָוויסקער צוזאַמענקומען אין פאַר־ברענגען אין אליעזר שערעשעווסקי׳ס הויז. יעדער איינער פלעגט געבען אַ באַשטימטע סומע, און פרוי שערעשעווסקי פלעגט צוגרייטען, מיט דער מיטהילף פון אַ פאָר אַנדערע פרויען, אַ פיינעם מאָלצייט מיט גוטע מאכלים אין טייערע משקאות — און די וואָלקאָוויסקער האָבען זיך משמח געווען. דאָס איז געווען אַ מין „כינוס" פון וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט. צו די דאָזיגע צוזאַמענקונפטען פלעגט אויך קומען פון פּתח־תקוה דער שריפטשטעלער

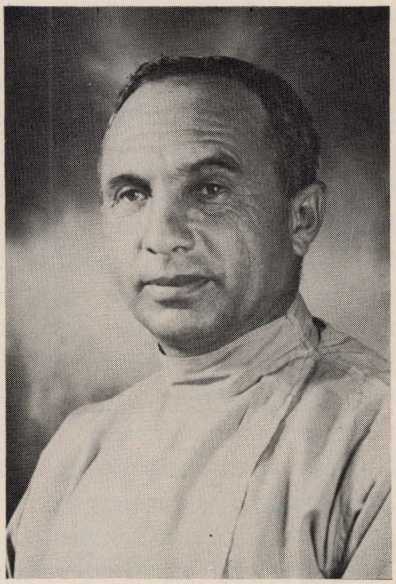
אַ קלאַס פון דער „הרצליה" גימנאַזיע אין תל־אביב מיט דר. יוסף לוריה
(צווישען די תלמידים געפינט זיך משה איינהאָרן)

יעקב ראַבינוביץ ז"ל, וואָס איז אויך געווען אַ וואָלקאָוויסקער לאַנדסמאַן.

איך וויל דאָ איבערגעבן אייניגע קורצע כאַראַקטעריסטישע שטריכען און אַביסעל ביאָגראַפישע איינצעלהייטן וועגען אַ צאָל וואָלקאָוויסקער, וועלכע האָבען זיך דעמאָלסט געפונען אין תל־אביב. איך וועל אָנהויבען פון אליהו גאָלאָמב.

אליהו גאָלאָמב

אליהו גאָלאָמב, וואָס איז געקומען קיין ארץ־ישראל אין 1909, איז געווען אַ גוטער תלמיד אין דער גימנאַזיע „הרצליה" און געהאַט אַ זעהר שאַרפע תפיסה. ווי באַוואוסט זיינען אין יענע יאָרען נאָך ניט געווען קיין העברעאישע טעקסט־ביכער פאַר אלע לימודים, און די תלמידים פון דער גימנאַזיע פלעגען דאַרפען אויפשרייבען נאָטיצען פון די לעהרער׳ס פאַרטראָגען און זיי גוט אויס׳חזר׳ען. אליהו גאָלאָמב פלעגט כמעט קיינמאל ניט דאַרפען חזר׳ען. ער האָט אַלעס געדענקט אויף אויסענוועניג. ער פלעגט ליב האָבען אַ סך צו לייענען זעלבסטשטענדיג — ניט דווקא לויט׳ן קורס פון די לימודים. ס׳איז כאַראַקטעריסטיש, וואָס דער שפעטערדיגער

אליהו גאָלאָמב

פיהרער פון דער אידישער זעלבסטשוץ־אַרמיי, די „הגנה", האָט יונגערהייט, אַלס שילער, ניט ליב געהאַט קיין דיסציפלין און זיך ניט געוואָלט באַטייליגען אין די גימנאַסטיק־שטונדען, און דער גימנאַסטיק־לעהרער, צבי נשרי (אַרלאָוו) האָט געוואָלט אָננעמען שטרענגע מיטלען אַקעגען דעם „וויידערשפעניגען" תלמיד, און ס׳איז אפילו געפֿרופען געוואָרען אַ ספּעציעלע זיצונג פון די לעהרער וועגען דער פראַגע — אָבער דער ענין איז סוף־כל־סוף אויסגעגליכען געוואָרען.

ער האָט ליב געהאַט פיל צו שפּאַצירען איינער אליין — פאַרזונקען אין מחשבות. אז איך האָב אים אַמאָל באַגעגענט שפּאַצירענדיג אויף די זאַמדען און אים געפרעגט, וואוהין ער שפּאַצירט, האָט ער מיר געענטפערט: „אני חושב" („איך טראַכט").

אין דער גימנאַזיע האָט ער זיך זעהר באַפרייַנדעט מיט משה שערטאָק און דוב האָז — און אָט די קליינע גרופּע פון דריי חברים האָט שפּעטער געשפּילט אַן אומגעהויער־וויכטיגע ראָלע אינ׳ם לעבען פונ׳ם ישוב, אין דער ציוניסטישער באַוועגונג און אין דער „הסתדרות".

נאָך זייַנדיג אין דער גימנאַזיע איז גאָלאָמב געווען איינער פון די וואָס

האבען ארגאניזירט א קליינע גרופע תלמידים — און ער איז געשטאנען אן איר שפיץ — וואס האט זיך געשטעלט דעם צווק צו פארלאזען די גימנא־זיע און געהן ארבייטען אין „בן־שמן". צוליב פארשיידענע סיבות האט זיך די דאזיגע גרופע — אחוץ איינעם פון זיי, יצחק טורנער — שפעטער אומגעקערט אין דער גימנאזיע.

אין יאר 1913 האט אליהו גאלאמב געענדיגט די גימנאזיע. אין ארץ־ישראל איז דאן קיין הויך־שול ניט געווען און מען האט געמוזט פארען קיין אויסלאנד שטודירען. די וועלט איז געווען אפען — מען האט געקענט פארען קיין בערלין, פאריז אדער אין דער שווייץ. אבער א געוויסע קליינע אידעאליסטישע גרופע פון דעם ערשטען „מחזור" (גראדואירטע) פון דער גימנאזיע האט זיך ניט געקענט לייכט באשליסען אויף דעם שריט — צו פארלאזען דאס לאנד. זיי האבען שטענדיג געפירט הייסע וויכוחים, וואס צו טאן. זיי האבען איינמאל ארומגעשפאצירט און דיסקוטירט וועגען דעם ענין א גאנצע נאכט און האבען באשלאסען צוזאמענצורופען אן אסיפה אינ'ם הויז פון דוב האז, כדי דארט אנצונעמען אן ענדגילטיגען באשלוס. אויף דער דאזיגער אסיפה, אין וועלכער ס'האט זיך אויך באטייליגט נעמן בערמאן, איז אליהו גאלאמב שטארק אריסגעטראטען אקעגען די קאריערע־זוכער וואס לויפען אוועק אין די אויסלענדישע אוניווערזיטעטען. ער האט אונטער־שטראכען, אז ס'איז די פליכט פונ'ם ערשטען „מחזור" צו ווייזען א ביישפיל פאר די קומענדיגע „מחזורים" פון דער גימנאזיע און אנצייכענען פאר זיי א וועג פון קאנסטרוקטיווער טעטיגקייט פאר'ן פאלק און לאנד. די טעטיג־קייט דארף באשטעהן פון לאנדווירטשאפטליכער חלוצ'ישער ארבייט און פון מאביליזירען די פאלקס־מאסען פאר עליה און קאלאניזאציע אין ארץ־ישראל. די אויפגאבע פון די „מסיימים" („גראדואירטע") דארף זיין: אר־בייט צווישען פאלק — און ניט שטודירען אין אוניווערזיטעט פאר'ן אי־געענעם נוץ. ס'איז אויך געערדט געווארען וועגען דעם, אז די שמירה אין די קאלאניעס דארף זיין געגנזליך אין אידישע הענט. ווייל אויסער יענע אידישע פונקטען וואס האבען זיך געפונען אונטער דער אויפזיכט פונ'ם „השומר" (די באוואוסטע אידישע וועכטער־ארגאניזאציע פון יענער צייט), זיינען אויך געווען אנדערע פלעצער וואו די שמירה איז ניט געווען א ריין־אידישע.

צווישען די צווי טוצען תלמידים, וואס האבען דעמאלסט גראדואירט, האבען זיבען תלמידים מסכים געווען צום פארגעשלאגענעם פראגראם — און אט די דאזיגע זיבען יונגע מענשען האבען אויפגעשטעלט די „הסתדרות".

אליהו גאלאמב איז געווען זייער מדריך, דער וואס האט זיי געוויזען

די ריכטונג, באשטימט דעם וועג — וועט ס'זאל ווערן א „הסתדרות"־עסקן, וועט ס'זאל אנפיהרן מיט אנשטאלטן און אונטערנעמונגען, און וועט ס'זאל זיך באשעפטיגן מיט „הגנה"־טעטיגקייט. אליהו איז געווען א פיהרער און וועג־ווייזער אין דער ארץ־ישראל'דיגער ארבייטער־באוועגונג, און פיל מענשען זיינען אונטער זיין איינפלוס ארויף אויפ'ן וועג פון ארבייט און לאנדווירטשאפט — צוגעשטאנען צו דער מחנה פון'ם ארבייטענדען ארץ־ישראל.

אין 1913 זיינען אליהו גאלאמב און דוב האז ערשינען אין דגניה. אין יענער צייט זיינען גע'הרג'עט געווארען משה בארסקי און זאלצמאן, און ס'איז דעמאלסט פארפאסט געווארען אן אויפרוף צו די ארבייטער פון גליל, אז זיי זאלען זיך ארגאניזירען אין קעמפען פאר זייער לעבען. דער דאזיגער אויפרוף איז איבערגעגעבען געווארען צו אליהו'ן, אז ער זאל געבען וועגען אים זיין מיינונג און אים ר'עדאקטירען.

ס'איז דאן פארגעקומען א געראנגעל צווישען דעם „השומר" און אנ־געזעהענע קרייזען פון דער ארץ־ישראל'דיגער געזעלשאפטליכקייט, וואס האבען פארלאנגט אז מען זאל אויסברייטערען די רייהען פון דער אידישער זעלבסטשוץ. אן שפיץ פון די יעניגע וועלכע האבען ארויסגעשטעלט די דאזיגע פאדערונג איז געשטאנען אליהו גאלאמב, וועלכער האט געדענקט, אז מען דארף ארויסנעמען די פארטיידיגונג־טעטיגקייט פון די הענט פון יחידים און זי איבערגעבען אין די הענט פונ'ם גאנצען ישוב. גאלאמב'ס פאדערונג איז דורך פיל אונטערשטיצט געווארען — און סוף־כל־סוף האט זיך טאקע דער „השומר" אויפגעלייזט און איבערגעגעבען זיינע אויפגאבען צו א פארברייטערטען געזעלשאפטליכען קרייז.

אין א יאר־צוויי ארום איז שוין גאלאמב געווען טעטיג אין דער „הגנה" אויף זיין אייגענארטיגען שטייגער.

אין די יארען 1914־1915 פלעגט ער, רייטענדיג אויף א ווייס פערד, אריבערפיהרען אין פארשיידענע פונקטען „הגנה"־מאטעריאלען. אלע ארבאבער האבען געוואוסט ווער ס'פארט ארום איבער'ן לאנד אויף א ווייס פערד, און פיל האבען זיך געזאגרגט טאמער ווט ווועגען דעם געוואויער ווערען דזשאמאל פאשא (דער טערקישער הויפט־קאמאנדיר אויפ'ן ארץ־ישראל־פראנט, וואס האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע שלעכטע גזירות אויפ'ן ישוב), אבער דער מוטיגער אליהו האט זיך ניט אפגעשראקען און אנ־געגאנגען מיט זיין וויכטיגער ארבייט, און וויייטער ארומגעפארען איינער אליין מיט זיין פערד איבער די וועגען וועלכע זיינען דעמאלסט געווען פול מיט טערקישע סאלדאטען.

אליהו׳ס טעטיגקייט האָט זיך שטאַרק פאַרצוויגט און אויסגעברייטערט: ער איז געווען אַקטיוו אינ׳ם אידישען לעגיאָן; ער איז געווען איינער פון די גרינדער פון עין־חרוד; איינער פון די גרינדער פון „כנסת ישראל"; אַ מיטגליד פונ׳ם „ועד לאומי", אַ פיהרענדער חבר אין דער „הסתדרות"; איינער פון די גרינדער פון „אחדות העבודה"; אַ דעלעגאַט צו די ציוני־סטישע קאָנגרעסען; ער איז געווען זעהר טעטיג אויפ׳ן געביט פון דער עליה און אַרומגעפאָרען איבער גאַנץ אייראָפּע — פוילען, פראַנקרייך, עסטרייך, בעלגיע, ענגלאַנד — כדי צו אָרגאַניזירען די עליה און רופען די יוגענד, אַז זי זאָל זיך אָפּגעבען ניט בלויז מיט אידעאָלאָגישער און פאַרטיי־אַרבייט, נאָר זי זאָל אליין פאָרען קיין ארץ־ישראל און זיך אַקטיוו באַטייליגען אינ׳ם אויפבוי פונ׳ם לאַנד.

זיין אַרבייט אין דער „הגנה" האָט באַפעסטיגט זיין פאָזיציע אין ישוב אַלס אַ נאציאָנאַלער פיהרער, וועמען דער גאַנצער ישוב האָט געשעצט און געעהרט. ער איז געווען דער מוח און דאָס האַרץ און די האַנט פון דער אידישער שוץ־אַרמיי. אליהו׳ס טיפער גלויבען אין דער נויטוועניגקייט פון דער עקזיסטענץ פון אַ שטאַרקער פאַראייניגטער אידישער קראַפט, וואָס זאָל שטעהן אויף דער וואַך פונ׳ם ישוב און פון אלע פאַלקס־אינטערעסען, האָט איהם געגעבען דעם מוט אָנצוגעהן מיט זיין אַרבייט פאַר דער „הגנה", טראָץ אַלע שטרויכלונגען וואָס זיינען געשטאַנען אין וועג פון אָט דער גרויסער אידישער אונטערנעמונג און טראָץ אַלע נסיונות וואָס ער האָט געהאַט אויסצושטעהן. אליהו האָט זיך באַטייליגט אין דער אונטערדריקונג פון די אומרוהען, וואָס האָבען אויסגעבראָכען אין ארץ־ישראל אין פאַר־שיידענע צייטען — אין די יאָרען 1920, 1922, 1929. וועז ס׳האָבען אין 1936 וויידער אויסגעבראָכען אַנטי־אידישע אומרוהען — וועלכע האָבען זיך געצויגען ביז 1939 — איז, דורך אליהו׳ס איניציאַטיוו און גרויסער ענערגיע, די „הגנה" פאַרשטארקט און באַפעסטיגט געוואָרען. אַז מען האָט זיך אין יענער צייט גענומען קאָלאָניזירען אַ נייע געגענד אין לאַנד און מען איז געגאַנגען גרינדען חניתא — איז אליהו געווען דער אָרגאַניזאַטאָר פון דער אַרבייט. ער האָט באַשטימט ווער ס׳זאָל זיך באַטייליגען אין דער „עולים"־גרופּע און ווער ס׳זאָל זיין פאַראַנטוואָרטליך פאַר דער דורכפיהרונג פונ׳ם פּלאַן — און ער אליין איז מיטגעגאַנגען מיט די מענשען וועלכע האָבען באַדאַרפט „איינעמען" דעם פונקט פאַר דער אידישער „התישבות".

אליהו האָט זיך באַטייליגט — בשעת דער לעצטער וועלט־מלחמה — אין דער גרינדונג פון דער אידישער בריגאַדע. ער איז געווען און געבליבען ביז צו זיין לעצטען טאָג דער הויפט־זייל, אויף וועלכען ס׳האָט זיך

אָנגעלעהנט דער גאַנצער בנין פון אידישער זיכערקייט — אָט די גרויסע שוץ־אַרמיי, וואָס האָט געגעבען דעם ישוב די מעגליכקייט צו באַקעמפען זיינע שונאים און צו פֿאַרטיידיגען די אידישע פֿאָזיציעס און דערֿאָבערונגען איבער'ן גאַנצען לאַנד.

ס'איז כדאי צו באַמערקען, אַז כאָטש אליהו גאָלאָמב איז געווען אַזוי שטאַרק פֿאַרנומען מיט וויכטיגער ארבייט פון גרויסער אַלגעמיין־נאַציאָנאַלער באדייטונג — האָט ער אָבער ניט פֿאַרגעסען זיין געבורט־שטאָט וואָלקאָוויסק, און האָט ביי פֿאַרשיידענע געלעגענהייטען ארויסגעוויזען זיין צוגעבונדענקייט צו וואָלקאָוויסק און אירע איינוואוינער. אין צוזאַמענהאַנג דערמיט וועלען מיר דאָ ברענגען אייניגע אויסצוגען פונ'ם אַרטיקעל „בן־עירי", וואָס עזריאל ברושי האָט פֿאַרעפֿענטליכט אינ'ם „דבר" (פונ'ם 19טען יוני 1946):

„נאָך דער (ערשטער) וועלט־מלחמה איז אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל די ערשטע גרופּע חלוצים פון אונזער שטאָט (וואָלקאָוויסק). מיר האָבען געפונען אונזער לאַנדסמאַן, אליהו, אין דער ערשטער רייהע פון די וועלכע פֿאַרווירקליכען די אידעע פונ'ם סאָציאַליסטישען ציוניזם — און מיר האָבען מיט אים שטאַלצירט. און ווי האָט ער זיך געפֿרעהט, וועז ער האָט געזעהן ווי זיינע לאַנדסלייט פלאָסטערען דעם שאָסיי פון חיפה־דזשעדא, האָקען שטיינער אין „בית־שאן" און בויען די אייזענבאַן־ליניע סאַראָפֿאַנד־לוד.

„ביי זיינע אָפּטע באַזוכען אין אויסלאַנד פלעגט זיך אליהו אַראָפּכאַפּען פון מאָל־צו־מאָל קיין וואָלקאָוויסק און זיך באַגעגענען מיט זיינע יוגענד־פרייגנד. ער האָט אייניגע פון זיי ארויסגעהאָלפען — וועז זיי זיינען געקומען קיין ארץ־ישראל.

„א פֿאַר טעג איידער ער איז געשטאָרבען האָט מען איבערגעגעבען דעם סעקרעטאַריאָט פון דער אַרגאַניזאַציע פון זיינע לאנדסלייט, אז ער וויל זיך מיט איינעם פון זיי באַגעגענען. איך האָב זיך מיט אים געטראָפען אין הויז פונ'ם „ועד־הפועל" פון דער „הסתדרות". ער האָט, ווי זיין שטייגער איז געווען, ארויפגעלייגט זיין גוטע האנט אויף מיין אקסל, גוט דורכגעקוקט די רשימה פון זיינע גערעטעוועטע לאנדסלייט, האָט גוט געדענקט א טייל פון די נעמען, וועלכע וועלען דערמאָנט אין דער רשימה, און צום סוף האָט ער א ביטערען זיפץ געטאָן: ‚פון מיינע חברים איז אפילו קיין איינער ניט געבליבען; וואו איז טעוועל סמאָזאָוויטש, וואו זענט איר מיינע טייערע לאַנדסלייט?'

„האָב איך אים געזאָגט: איך געדענק דיין עליה קיין ארץ־ישראל, אליהו! איצט געפינען מיר זיך דאָ אין די הונדערטער — צעשפרייט אין

שטאָט און אין דאָרף. מיר האָבען זיך אָרגאַניזירט אויף צו דערלאַנגען הילף צו די געבליבענע פון אונזער שטאָט. מיר האָבען דיך ניט אייגנע־לאַדען צום „כינוס" פון אונזערע לאַנדסלייט אין תל־אביב, ווייל מיר האָבען געוואוסט די משא ארבייט, אסיפות און כינוסים, וואָס ליגט אויף דיר, אָבער מיר וועלען דיר פון־מאָל־צו־מאָל לאָזען וויסען וועגען אונזער טעטיגקייט. אַ קלייַנע וויילע האָט ער זיך פאַרטראכט און דאַן געזאָגט: „וי גוט דאָס איז וואָס דו האָסט די רשימה פון די געראַטעוועטע ביי זיך אין קעשענע. דענקסטו טאַקע באמת, אַז לעוו (דער ביאַליסטאָקער בעקער) לעבט נאָך — ער איז דאָך שוין אַ זקן מופלג? וואָס פאר אַ גוטער איד ער איז! אין דער רשימה שטעהט יוסף עיין — אין שטאָט האָט מען אים געהופען יאָסעלע עיין. איך געדענק יעדע גאָס און געסעל פון מיין שטעטעל. וווי לעבעדיגע שטעהען זיי פאַר מיינע אויגען: די מענשען, די גאַסען און די געסלעך. דער שיקזאָל פון דער וואָלקאָוויסקער קהילה איז ניט בעסער וווי פון די אנדערע אידישע קהילות אין פוילען. איך בעט דיר, לאָז מיר וויסען אויב ס'וועלען זיין נאָך ידיעות פון געראַטעוועטע".

ליידער האָט מען זיין וואונש ניט געקענט דערפילען, ווייל, וווי געזאָגט, איז ער אין אייניגע טעג אַרום געשטאָרבען אין זיין וואוינונג אין תל־אביב.

די לעצטע יאָרען פון זיין לעבען איז זיין געזונד־צושטאַנד געווען שלעכט. ער האָט געליטען פון אַ הויכען בלוט־דרוק. די דאָקטוירים האָבען אים גע־וואָרענט אז ער זאָל ניט ארבייטען צו־שווער. אָבער ער האָט זיך ניט גע־קענט אָפרייסען פון זיין פאַראַנטוואָרטליכער ארבייט און פאַרגעזעצט זיין טעטיגקייט ווי פריהער — מיט פאַרזאמלונגען און זיצונגען ביז שפעט אין דער נאַכט. די דאָקטוירים האָבען אים אויך פאַרבאָטען אַליין צו טרייבען זיין אויטאָמאָביל, ווייל ס'איז געווען צו־אָנשטרענגענד פאַר אים. אַ שטיקעל צייט האָט ער געהאַלטען אַ שאָפער פאַר זיין אויטאָמאָביל, אָבער נאָכדעם האָט ער ווידער אָנגעהויבען אליין צו טרייבען דעם אויטאָמאָביל און אַרום־פאָרען איבער'ן גאַנצען לאַנד — אין אַלע פונקטען וועלכע ער האָט באַדאַרפט באזוכען אין די אינטערעסען פון זיכערקייט און שוץ. די דאָזיגע אָנגע־שטרענגטע ארבייט האָט אים סוף־כל־כוף אריסגעשלאָגען פון די כוחות און ער איז געשטאָרבען פון אַ האַרץ־אַטאַקע. אַזוי איז אליהו גאָלאָמב גע־פאַלען אויף זיין פאָסטען — שטעהנדיג אויף דער וואַך פון זיין לאַנד און פאָלק.

דער טאָג פון גאָלאָמב'ס לוויה (11טער יוני 1945) איז פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ נאציאָנאלען טרויער־טאָג. מען האָט געבראַכט זיין ארון אינ'ם זיצונגס־זאַל פונ'ם „וועד־הפועל" פון דער „הסתדרות". סאָלדאַטען,

מאטראזן, פרויען־סאלדאטן און „נוטרים" זיינען אַ גאנצע נאכט פארביי־געגאנגען דעם ארון. ביים ארון איז געווען אַן עהרען־וואך פון אלע אפּ־טיילונגען פון דער „הגנה". פיל טויזענטער אידען — תל־אביב'ער איינ־וואוינער און אויך פאַרטרעטער פון פיל אנדערע פונקטען פונ'ם ישוב — האָבען זיך באַטייליגט אין דער גראַנדיעזער לוויה.

מען האָט אליהו'ן מקבר געווען לעבען דעם קבר פון דוב און רבקה האָז — וואָס זיינען געווען אין לעבען זיינע איבערגעגעבענע פרייַנד.

אָט אזוי האָט זיך אַ וואלקאוויסקער אידישער בחור דערהויבען צו דער מדרגה פון נאַציאָנאַלער פיהרערשאפט אין ישוב.

זוסקע בערמאַן

זוסקע בערמאַן, אַדער ווי מען האָט אים גערופען אויף העברעאיש — „נעמן", איז געווען דער אָנפירער פון אונזער „קאָמונע". אים האָט מען געפאָלגט, ווייל אויסער דעם וואָס ער איז געווען עלטער פון אונז אַלעמען, איז ער אויך געווען קלוג און פעסט אין כאַראַקטער. ער האָט בכלל גע־האָט זעלטענע פעהיגקייטען. זייענדיג אַ פלייסיגער תלמיד און אַ גוטער מענש בטבע, איז ער געווען באַליבט ביי אַלעמען: ביי די לערער אין גימנאַזיע, ביי די חברים און ביי זיינע לאַנדסלייט. וועז ער וואָלט געלעבט וואָלט ער געקענט ברענגען פיל נוצען פאַר'ן ארץ־ישראל אויפבוי און ער וואָלט געווען אַ צירונג פאַר זיינע עלטערן, פאַר דער גימנאַזיע און פאַר זיינע חברים. ליידער האָט אים אָבער דער טויט אַוועקגעריסען פון אונז אין בליהענדען עלטער, אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועז ער איז געווען אַ סטודענט אין בערלין.

יעקב ראַבינאָוויטש

יעקב ראַבינאָוויטש, דער באַוואוסטער העברעאישער שריפטשטעלער, איז געבוירען געוואָרען אין וואָלקאָוויסק, אין יאָר 1875. זיין פאָטער, הרב ר' אברהם אהרן, וועלכער איז געווען אַ גרויסער תלמיד־חכם און האָט פאַרפאַסט אַ פירוש אויפ'ן ירושלמי, סדר זרעים, איז געשטאָרבען זעהר יונג. זיין זיידע ר' מאיר יונה — וועלכער האָט ארויסגעגעבען דעם ספר „העיטור", „הר המוריה" מיט „תיקוני טעויות" און „הגהות על הרמב"ם" — איז געווען אַ קורץ שטיקעל צייט (אַנדערהאַלבען יאָר) רב אין בריסק, און די מערסטע יאָרען זיינע — אינ'ם שטעטעל סוויסלאָטש (גראָדנער גובערניע). זיין מוטער, חיה הדסה, איז געווען פון דער פאַמיליע ווינאָגראַדסקי.

יעקב ראַבינאָוויטש האָט באַקומען אין זיין געבורטס־שטאָט אַ טראַדי־ציאָנעלע אידישע דערציהונג אין חדר און אין ישיבה, און נאָכדעם האָט

ער אַנגעהויבען לערנען אַלגעמיינע וויסענשאַפט. ער איז אַוועק קיין אויס־לאַנד און האָט דאָרט שטודירט אינ׳ם אוניווערזיטעט פון בערן (שווייץ). איידער ער איז אַוועק קיין אויסלאַנד האָט ער צוויי יאָר צייט געוואוינט אין וויטעבסק, וואו ער האָט זיך באַשעפטיגט מיט לעהרערי. דאָרט האָט ער אויך אָנגע־הויבען זיין ציוניסטישע טעטיגקייט. אין דער שווייץ האָט ער געלערנט פיר יאָר (1900־1904) און געוואוינט אין בערן און אין זשענעווא. אין יענער צייט האָט זיך אויך אָנגעהויבען זיין ליטעראַרישע טעטיגקייט. אין יאָר 1904 האָט ער זיך אריבערגעקליבען קיין אָדעס, וואָס איז דעמאָלסט געווען דער צענטער פון דער „חיבת־ציון"־באַוועגונג, און אין יאָר 1907 איז ער ערוועהלט געוואָרען אינ׳ם ועד פון די „חובבי ציון" און ער האָט געאַרבייט אינ׳ם אינפאָרמאַציאָנס־ביורא פונ׳ם ועד. ער האָט צוויי מאָל באַזוכט ארץ־ישראל אין אַ קורצער צייט און אין יאָר 1910 האָט ער זיך דאָרט באַזעצט אויף שטענדיג.

זיין ערשטע ליטעראַרישע שאַפונג איז פאַרעפענטליכט געוואָרען אין יאָר 1901, און ער האָט באַלד פאַרנומען אַן אָנגעזעהענעם פלאַץ אין דער העברעאישער בעלעטריסטיק און פובליציסטיק. זיינע ערשטע שאַפונגען — די דערצעהלונגען „נסיון" און „חיים" — זיינען פאַרעפענטליכט גע־וואָרען אין דוד פרישמאַנ׳ס „הדור". ער האָט דאַן אויך פאַרעפענטליכט קינדער־דערצעהלונגען און לעגענדעס אינ׳ם „עולם קטן". נאָכדעם האָט ער אויך אָנגעהויבען שרייבען אינ׳ם „השלוח". שפעטער האָט ער זיך באַטייליגט אינ׳ם „הזמן" און אינ׳ם וואַרשעווער „הצופה".

אין ארץ־ישראל האָט ער זיך באַטייליגט אינ׳ם „הפועל הצעיר" אָלע יאָרען וואָס דער זשורנאַל איז רעדאַגירט געוואָרען דורך יוסף אהרונוביץ. זיינע ארטיקלען — וועלכע זיינען געווען געשריבען אין אַ לייכטען און פאָפולערען סטיל און אין דער פאָרם פון אַ שמועס — האָבען געהאָט אַ גרויסען איינפלוס. יעקב ראַבינאָוויטש האָט געקעמפט פאַר דעם פראַקטישען ציוניזם און פאַר ריין־אידישער ארבייט אין אלע צווייגען פון דער ווירט־שאַפט, און ער איז געווען אַ געגנער פון פאָליטישען ציוניזם אין דער עפאָכע פון וואָלפסאָנ׳ען. ער האָט זיך אויך באַטייליגט אין די קאָנפערענצען פון „הפועל הצעיר". אין די יאָרען 1910־1923 האָט ער געוואוינט אין פּתח־תקוה, וואו ער האָט אויך דערוואָרבען אַן אייגען שטיקעל באָדען און פאַרפלאַנצט אַ וויינגאָרטען, אָבער צוליב פאַרשיידענע סיבות האָט זיין לאַנד־ווירטשאַפטליכע „קאַריערע" ניט אָנגעהאַלטען קיין לאַנגע צייט.

אין זומער פון יאָר 1912 האָט ער זיך באַטייליגט, צוזאַמען מיט׳ן אַגראָ־נאָם דר. אליעזר חניאל (פיקהאָלץ) אין דער גרינדונג פון אַ לאַנדווירטשאַפט־

ליכער שולע אין פתח־תקוה און איז געווארען אַ מיטגליד פון ס „ועד המפקח“ פון ס דאזיגען אַנשטאַלט צוזאַמען מיט ישעיהו שיטריט, פרץ פאַסקאַל און ברוך גאָלאָמב. אין יאָר 1923 האָט ער זיך אריבערגעצויגען קיין תל־אביב.

אויסער פובליציסטיק און דערצעהלונגען האָט ער אויך געשאַפען אויף די געביטען פון קריטיק און פאָעזיע. אויף זיינע לידער פלעגט ער זיך אונטערשרייבען מיט אַ פסעוודאָנים: מ. זטורי. אַ זאַמלונג פון זיינע לידער, אונטער'ן נאָמען „סתיו“ („הערבסט“), איז דערשינען אין יאָר 1947. פון די דערצעהלונגען וואָס ער האָט פאַרעפענטליכט אין פאַרשיידענע צייט־שריפטען — „השלוח“, „העולם“, „הדור“, „הפועל הצעיר“, „רביבים“, „התקופה“, „גליונות“, „מאזנים“, „בוסתנאי“ א. אַנ. — זיינען דערשינען אין בוך־פאָרם: אַ זאַמלונג פון דערצעהלונגען, דורך דעם „תושיה“־פאַרלאַג, 1904; „באין שורש“ („אָהן אַ וואָרצעל“), 1914; „אור ואד“, 1922; „נדודי עמשי השומר“ („די וואַנדערונגען פון ס שומר עמשי“) — וואו דער פאַר־פאַסער שילדערט דאָס לעבען אין ארץ־ישראל פאַר'ן ערשטען וועלט־קריג; „נוה קיץ“ („אַ זומער־וואוינונג“) — אין וועלכער ס'וועט געשילדערט דאָס לעבען פון דער ציוניסטישער יוגענד אין רוסלאַנד נאָך דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע און די פאַגראָמען פון אָקטאָבער 1905. אין יאָר 1935 איז דערשינען אינ ס ניומאַן־פאַרלאַג זיינער אַ היסטאָריש־ביבלישער ראָ־טער'ן נאָמען „השגות“ — אין וועלכער ס'זיינען פאַראַן אָפהאַנדלונגען אויף פאַרשיידענע געביטען פון ס מענשליכען גייסט: פילאָזאָפיע און פסיכאָ־לאָגיע, ביאָלאָגיע און סאָציאָלאָגיע א. אַז. ו. צוריק מיט אַ פאָר יאָר (1945) איז דערשינען אינ ס ניומאַן פאַרלאַג זיינער אַ היסטאָריש־ביבלישער ראָ־מאַן, אונטער'ן נאָמען „במוט עמים“ („וועג פעלקער פאַלען“), אין וועלכען ס'וועט געשילדערט אַן עפאָכע, וואָס דער תנ"ך וויידמעט נאָר בלויז וועניגע פסוקים. אַ גאַנצע רייהע פון אידישע מענער און פרויען און נאָהענטע שכנ'ישע פעלקער שטעהען־אויף פאַר די אויגען פון ס לעזער, וועלכער געפינט אין די געשעהענישען און העלדען פון ס ראָמאַן אַ געוויסע עהנליכ־קייט צו אונזער צייט.

ראָבינאָוויטש האָט אויך פאַרפאַסט דראַמעס, פון וועלכע אייניע, אונ־טער'ן נאָמען „בין החורבות“ איז פאַרעפענטליכט געווארען אינ ס „העומר“, און צוויי — אין „הדים“.

ער האָט אויך אַביסעל געשריבען אין אידיש. אויסער אייניגע פראָ־פאַגאַנדע־בראָשורען — אויף וועלכע ער האָט זיך מייסטענס אונטערגע־שריבען מיט פסעוודאָנימען: „ציוני פשוט“ („פשוט'ער ציוניסט“), „ציוני פרוליטאַרי“ („פראָלעטאַרישער ציוניסט“) א. אַנ. — האָט ער אויך פאַר־

עפנטליכט אַרטיקלען אינ׳ם ניו־יאָרקער „אידישען קעמפער״.

אין יאָר 1922 האָט ער, צוזאַמען מיט זיין פריינד אָשר באַראַש, דעם שריפטשטעלער, געגרינדעט אַ צוויי־מאָנאַטליכען זשורנאַל „הדים״, וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין פיינעם ליטעראַרישען און פובליציסטישען אינהאַלט. דער דאָזיגער זשורנאַל איז דערשינען אין משך פון זעקס יאָר. ער האָט זיך אויך אַ געוויסע צייט באַטייליגט אין די צייטונגען „דואר־היום״ און „הבוקר״. די לעצטע יאָרען איז ער געווען אַ שטענדיגער מיטאַרבייטער פון דער טעגליכער העברעאישער אַרבייטער־צייטונג „דבר״ און אינ׳ם מאָנאַטליכען זשורנאַל „גליונות״, וואָס דערשיינט אין תל־אביב אונטער דער רעדאַקציע פון יצחק למדן.

ער האָט אויך די לעצטע יאָרען געפירט אַ שטאַרקע פראַפאַגאַנדע פאַר׳ן פראקטישען ציוניזם — ער איז דערפאר געווען אַן אָנהענגער פון דער ארץ־ישראל־צעטיילונג — און פאַר אחדות ביי אידען, און ער איז געווען אַ געגנער פונ׳ם עקסטרעמען קלאַסען־קאַמף אינ׳ם ישוב. אין דער צייט ווען ס׳זיינען פאָרגעקומען אין ארץ־ישראל די פאַרשאַרפטע קאַמפען צווישען די רעוויזיאָניסטען און דעם לינקען פליגעל פונ׳ם ציוניזם, האָט ער פאַר־עפענטליכט — אינ׳ם „מאזנים״ און אינ׳ם „בוסתנאי״ — אומפאַסענדע אַרטיקלען, אין וועלכע ער האָט גערופען דעם ישוב צו שלום און געגען־זייטיגער פאַרשטענדעניש.

ער האָט אויך איבערזעצט אויף העברעאיש פאַרשיידענע ווערק פון פראַנצויזיש, דייטש און רוסיש.

ראבינאָוויטש איז, ווי געזאָגט, געווען טעטיג אין דער ציוניסטישער באַוועגונג נאָך אַיידער ער איז געקומען קיין ארץ־ישראל און ער האָט זיך באַטייליגט, אַלס דעלעגאַט, אין פאַרשיידענע ציוניסטישע קאָנגרעסען. ער האָט זיך באַטייליגט אין דער קאָנפערענץ פון די „ציוני ציון״ אין ווילנע (אין יאָר 1925) און אין די ציוניסטישע קאָנפערענצען אין אָדעס אין די יאָרען 1906־1909. ער איז אין משך פון פיל יאָר געווען אַ מיטגליד פונ׳ם ועד פון דער „אגודת הסופרים״ (די ארץ־ישראל׳דיגע שריפטשטעלער אָר־גאַניזאַציע) און פונ׳ם ועד פונ׳ם העברעאישען פען־קלוב. ער איז אין משך פון יאָרען געווען אַ לעהרער אין דער פתח־תקוה׳ער גימנאַזיע אויף אחד־העמ׳ס נאָמען און אין דער אָוועגד־גימנאַזיע אין תל־אביב. ער איז אויך געווען אַ מיטגליד אינ׳ם ועד פון „בריה ראשונים״ (די פאַראייניגונג פון די ערשטע ציוניסטען) — פונ׳ם ערשטען טאָג אָן וואָס דער דאָזיגער פאַר־אייַן איז געגרינדעט געוואָרען.

דעם 5טען אפריל 1948 איז דער צוויי־און־זיבעציג־יעהריגער יעקב

ראבינאוויטש — איינער פון די פאפולערסטע און באליבטסטע העברעאישע שריפטשטעלער און וועטעראן פון דער ארץ־ישראל׳דיגער ארבייטער־פרעסע און פובליציסטיק — געוואָרען אין אן אויטאמאביל־עקסידענט. ס׳איז כאראקטעריסטיש, וואס אין אזא שטורמישער צייט, וועו אין ארץ־ישראל זיינען געפאלען פילע אינ׳ם קאמף מיט׳ן שונא, איז ראבינאוויטש דווקא אומגעקומען דורך א „געוועהנליכען" אומגליקס־צופאל — אינמיטען שטאט, אין איינער פון די באלעבטסטע גאסען פון תל־אביב. דער טויט פון יעקב ראבינאוויטש קען דינען ווי אן עפילאג צו זיין לעבענס־דראמע — צו אט דער טרויעריגקייט מיט וועלכער פיל פון זיינע לידער און דערצהלונגען זיינען דורכגעדרונגען, צו אט דער רעזיגנאציע־שטימונג וואס הערשט אין איניגע פון זיינע ווערק — א רעזיגנאציע פון איינעם וואס אנערקענט די שיקזאלהאפטיגקייט פונ׳ם מענשליכען לעבען.

דער טויט פון יעקב ראבינאוויטש האט ארויסגערופען גרויס טרויער אין ישוב. מען האט אים מקבר געווען אויפ׳ן אלטען תל־אביב׳ער בית־עולם, לעבען די קברים פון די גרעסטע העברעאישע שרייבער. צוויישען אלע מענשען וואס האבען זיך באטייליגט אין דער לוויה האבען זיך אויסגעטיילט די צער־פולע פנימ׳ער פון די וואלקאוויסקער לאנדסלייט אין ארץ־ישראל, וועלכע האבען מיט געבויגענע קעפ און צעווייטאגטע הערצער באגלייט זייער גרויסען „בן־עיר" צו זיין אייביגער רוה.

ליבער שערעשעווסקי איז געבוירען געוואָרען אין זעלווע און עיר איז געווען א האלץ־סוחר אין וואָלקאָוויסק. זיין פרוי איז געווען די שוועסטער פון זוסקע בערמאן. לכתחילה איז ער געקומען קיין ארץ־ישראל אלס טוריסט, אבער ער איז שוין דאָרט פאַרבליבען. ער איז געווען פלייסיג און פעהיג. ער האט זיך שנעל אקלימאטיזירט אין לאנד און אנגעהויבען האנדלען — און ס׳האט אים אפגעגליקט. ער האט געהאט א גרויס געשעפט פון פארטיגע קליידער אויף דער בוסטרוס גאס אין יפו — און צו די וואלקאוויסקער לאנדסלייט פלעגט ער פארקויפען מלבושים לויט זעלבסט־קאסט־פרייזען, אהן שום פארדינסט. זיין הויז איז געוואָרען דער צענטער פון די וואלקאוויסקער לאנדסלייט. אז ס׳האט איינעם פון אונזערע וואלקאוויסקער אויסגעפעהלט געלט, פלעגט ער תמיד קענען קריגען ביי שערעשעווסקי׳ן א נמילות־חסד, ביז ער האט ארויסגעקראגען געלט פון זיין משפחה אין וואלקאָוויסק. ליבער שערעשעווסקי איז געווען איינער פון די גרינדער פונ׳ם קאָאפעראטיוון באנק־וועזען אין ארץ־ישראל (1919־1929). די לעצטע יארען איז ער געווען וויצע־פארזיצענדער פונ׳ם „ברית ראשונים" (א פאראיין פון די ערשטע ציוניסטען אין ארץ־ישראל), א מיטגליד פונ׳ם „משפט השלום העליון"

(העכערער פרידענס־געריכט), איינער פון די דירעקטאָרען פון דער פאַבריק שטיין (פאַר אייזען־פראָדוקטען) און פאַרזיצענדער פון דער תל־אביביער באַנק „הלואה וחסכון".

ברוך זוסמאַנאָוויטש איז געווען מיט פיל יאָרען צוריק איינער פון די וויכטיגסטע העברעאישע לעהרער אין וואָלקאָוויסק. ער איז געווען טעטיג אויפ'ן פעלד פון העברעאישען חינוך און אין דער באַוועגונג פאַר אַ „חדר מתוקן". ער האָט פאַרפאַסט אַ העברעאישען דקדוק־בוך און אויך געשריבען דערצעהלונגען. אין ארץ־ישראל איז ער געווארען אַ לעהרער אין דער תחכמוני־שולע פונ'ם „מזרחי".

זיינע דריי זיהן — ישראל, ליפא און יוסף — וועלכע האָבען געענדערט זייער פאַמיליע־נאָמען אויף „יקותיאלי", האָבען געהערט צו אונזער גרופע פון וואָלקאָוויסקער גימנאַזיסטען אין ארץ־ישראל.

דער עלטסטער זוהן, ישראל, איז געווען אַ זעהר איבערגעגעבענער חבר און הייסער ציוניסט. ער איז נאָך פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה אַוועק־געפאָרען קיין אמעריקע, און וועו איך בין שפעטער געקומען קיין אַמעריקע האָבען מיר זיך זעהר דערנעהענטערט. ער האָט אין ניו־יאָרק געאַרבייט מיט לייב־און־לעבען פאַר דער ציוניסטישער באַוועגונג. ער איז נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה צוריקגעפאָרען קיין ארץ־ישראל. די לעצטע יאָרען לעבט ער אין חיפה, וואו ער איז דער דירעקטאָר פון דער „מחלקת העליה" פון דער אידישער אַגענטור. ער איז דאָרט אויך זעהר טעטיג אין דער „הסתדרות הפקידים" (אַרגאַניזאַציע פון די באַאַמטע).

דער צווייטער זוהן ליפא, איז דער דירעקטאר פון אַ שולע אין תל־אביב". דער דריטער זוהן, יוסף, איז שטענדיג געווען טעטיג אינ'ם „מכבי" און ער איז געווען איינער פון די איניציאַטאָרען פון די מכבי'אַדעס אין ארץ־ישראל. ער האָט געדינט אין דער טערקישער אַרמיי אי־ די יאָרען 1917־1918. ער האָט רעדאַקטירט דעם זשורנאַל „המכבי" אין די יאָרען 1924־1929. זייט 1931 איז ער באַשעפטיגט אַלס סעקרעטאַר פון דער באָדען־אָפטיילונג פון דער „הנוטע"־געזעלשאַפט.

די ברידער יאַנקעל און יקותיאל ניימאַן זיינען די קינדער פון הענאַך ניימאַן (וואָס זיין פאַטער איז געווען אייזיק ניימאַן). יאַנקעל ניימאַן איז געווען מיינער אַ חבר, און אַלס קינדער, אין וואָלקאָוויסק, האָבען מיר געלערנט צוזאַמען אין די זעלבע חדרים. יאַנקעל איז געקומען קיין ארץ־ישראל אייניגע חדשים פאַר מיר, און וועו איך בין נאָכדעם אַהין געקומען האָבען מיר געוואוינט צוזאַמען, ביז ס'איז געקומען זיין ברודער יקותיאל. זייער פאַטער הענאַך ניימאַן איז געווען אַ רייכער מאַן און גע־

האנדעלט מיט גיטער, און די ניימאן־ברידער פלעגען קריגען פיל געלט פון וואלקאוויסק, מער פון אלע אנדערע וואלקאוויסקער תלמידים וואס האבען דעמאלסט געלערנט אין דער „הרצליה"־גימנאזיע.

אין 1913 זיינען ביידע ברידער געפארען אויף א באזוך קיין וואלקא־ וויסק, און יאנקעל איז שוין דארט געבליבען — לויט'ן פארלאנג פון זיינע עלטערען — מיטצוהעלפען אין זיין פאטער'ס געשעפטען. יקותיאל האט זיך אומגעקערט קיין ארץ־ישראל און איז דארט געבליבען ביז צום אויס־ ברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין יאר 1914 — און האט זיך דאן אומגעקערט קיין וואלקאוויסק. ער געפינט זיך איצט מיט זיין פאמיליע אין ניו־יארק, וואו ער באזיצט א גרויסע אפטייק־קראם.

ישראל הובאר איז געווען דער עלטערער זוהן פונ'ם באקאנטען רייכען וואלקאוויסקער בעל־הבית און ציוניסט דוד הובאר. ער איז געקומען קיין ארץ־ישראל (אין 1913) מיט דער אבזיכט ארויינצוטרעטען אין דער „הרצליה"־ גימנאזיע, אבער צוליב פארשיידענע סיבות איז ער בלויז געבליבען אין לאנד א קורצע צייט און דאן אפגעפארען קיין פאריז, און פון דארט האט ער זיך אין אייניגע חדשים ארום אומגעקערט קיין וואלקאוויסק.

אין דער צייט וואס ער איז געווען אין תל־אביב, האט ער געוואוינט צוזאמען מיט דעם שרייבער פון די שורות אין איין צימער. ער האט גע־ פירט די „ווירטשאפט". ער פלעגט צוגרייטען און אפקאכען דאס עסען. א גאנצען טאג האט ער געשפילט די ראלע פון א פרוי און בעל־הבית'טע — נאר אין אוועגט פלעגט ער נעלם ווערען פון הויז, שוין אלס מאנסביל . . . זיינע ארץ־ישראל'דיגע בריף אהיים האבען שטארק געווירקט אויף זיין פאטער און דערוואַרימט זיין ציוניסטישע נשמה. ישראל פלעגט ליב האבען אונז צו דערצאהלען וועגען זיינע נצחונות ביים שהנעם מין. ער פלעגט שטענדיג דערמאנען צום גוטען די סלאנימער מיידלעך, וועלכע האבען גע־ לערענט אין דער וואלקאוויסקער גימנאזיע. קיינער פון אונז האט ניט גע־ צווייפעלט אין זיינע דערצאהלונגען. מיר האבען אים געגלויבט. ער איז דאך געווען א שהנער בחור, א הויכער, א בלאנדער און דערצו ראמאנטיש געשטימט — און דערפאר האט זיך געלייגט אויפ'ן שכל, אז ער האט טאקע געהאט גרויס דערפאלג ביים „שוואכען געשלעכט".

יצחק קאמינער — א זוהן פון א וואלקאוויסקער סוחר, וואס האט געהאט א געשעפט פון פארטיגע קליידער אינ'ם ראד קראמען. ער איז געווען א שטילער, א שווייגענדיגער, שטענדיק פארטיפט אין מחשבות, און איז געווען ביי אלעמען געשעצט צוליב דער געוואלדיגער ליבע, וואס ער האט ארויסגעוויזען צו ארץ־ישראל. ער האט געלערנט אינ'ם ירושלימ'ער

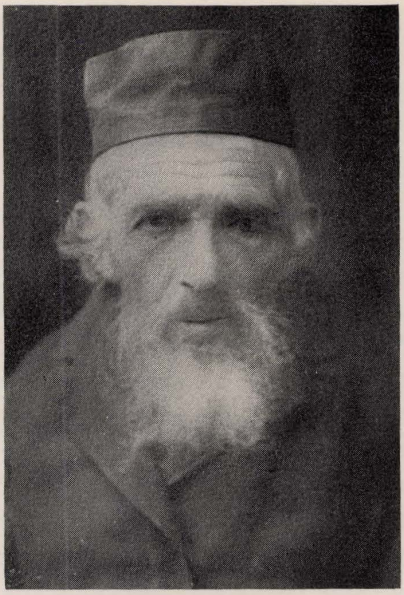
לערער־סעמינאר. נאכדעם האט ער זיך באזעצט אין תל־אביב. ער איז געווען אן אנגעשטעלטער אין דער „פיקא"־געזעלשאפט אין ארץ־ישראל ·— און איצט איז ער א הויז־באזיצער אין תל־אביב.

משה קאפלינסקי איז געווען פון די מתמידים פון אונזער גרופע. ער איז שטענדיג געווען פארטאן מיט'ן לערנען, און ווען ער איז געווען פריי פון די לימודים, האט ער געלייענט. ער האט געשמ'ט אלס לעבעדיגע ענציקלאפעדיע און עס איז געווען א פארגעניגען מיט אים צו שמועסען. ענדע יאר 1914 האט ער באקומען א בריף פון וואלקאוויסק, אז ער זאל ווען גיכער קומען אהיים, ווייל זיין מוטער איז שווער קראנק. ער איז באלד צוריקגעפארען, אבער ער האט זי שוין מער ניט געפונען ביים לעבען. ער איז שוין דאן פארבליבען אין וואלקאוויסק.

אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אונטער דער דייטשער אקופאציע, האט משה קאפלינסקי פארנומען דעם אמט פון א לערער אין א דייטשער פאלק־שול פאר אידישע קינדער. נאך יענער מלחמה איז ער אוועקגעפארען קיין רוסלאנד מיט'ן צווק אנצוקומען אויפ'ן מעדיצינישען פאקולטעט אין מאסקווער אוניווערזיטעט. ער איז אבער דארטען קראנק געווארען אויף בויך־טיפוס און געשטארבען.

אברהמ'ל וועלוועלעוויטש איז געווען דער עלטערער זוהן פון פרוי וועלוועלעוויטש, וואס האט געהאט אין וואלקאוויסק א פאפיר־געשעפט אקעגען פיינזילבער'ס הויז (אין ווינקעל פון דער גראדנער גאס). ער איז געווען א וואונדערבארער בעל־זכרון און א גרויסער שפראכען־קענער. אפילו טערקיש האט ער געקענט. ער איז אויך געווען איינער פון די ערשטע עספעראנטא־קענער אין וואלקאוויסק. ער האט ניט געקענט איינציצען אויף איין ארט. האבענדיג אן אומרוהיגע נאטור, האט ער שטענדיג ארום־גיצוואנדערט.

מאטעל עפשטיין — א זוהן פון נחמן משה עפשטיין (וואס איז געווען באקאנט אונטער'ן צונאמען „משיח"). א ליבער בחור געווען אט דער מאטעל, א גוטער חבר און א פארברענטער ציוניסט. נאך אלס א יונג אינגעל האט ער שווער געהארעווט אויף צו פארדינען זיין חיונה. אין יענער צייט איז די פארבינדונג צווישען די פארשייד־ענע פונקטען אין לאנד געווען זעהר א שלעכטע און מען פלעגט זיך שלעפען שטונדען־לאנג מיט דיליזשאנסען קיין יפו. איז מאטעל געפאלען אויף א געדאנק — צוצושטעלען די נויטיגע ארטיקלען דירעקט אין די הייזער פון די קאלאניסטען. ער האט אנגעהויבען ארומפארען איבער די קאלאניעס און פארקויפען אלערליי סחורות. אזוי ווי מאטעל איז געווען זעהר אן עהרליכער און א פרעהליכער בחור — איז

נחמן משה עפשטיין („משיח")

ער באלד געוואָרען איבעראל זעהר באַליבט, און די קאָלאָניסטען פון יהודה האָבען ארויסגעקוקט אויף מאָטעל'ען מיט זיין פּאַק סחורה ווי אויף משיח'ען. אלע זיינע ברידער און שוועסטער האָבען געוואוינט אין קאַנאַדע, און מאָטעל איז אַהין געפאָרען (אין 1913) זיי זעהן. אין קאַנאַדע האָט ער זיך זעהר באַפרײַנדעט מיט'ן באַריהמטען שריפטשטעלער ראובן ברייניז. ער האָט געאַרבייט ענערגיש און פלייסיג — כדי אָפצושפּאָרען אַ געוויסע סומע געלט מיט וועלכער ער זאָל זיך קענען איינאָרדנען אין ארץ־ישראל.

וען ס'איז געגרינדעט געוואָרען דער אידישער לעגיאָן האָט ער זיך אָנגעשלאָסען אינ'ם לעגיאָן — און אי'ז שוין נאָכ'ן קריג פאַרבליבען אין ארץ־ישראל, וואו ער האָט זיך איינגעהאַנדעלט אַ נחלה אין רעננה און ער האָט דאָרט אַן אייגענעם „משק".

וען איך האָב באַזוכט ארץ־ישראל אין 1945 האָב איך זיך, פאַרשטעהט זיך, געטראָפען מיט מאָטעל'ן און האָב, צו מיין פרייד, גענוהן, אַז מאָטעל האָט זיך ניט פיל פאַרענדערט און ער איז געבליבען דער זעלבער פרעהליכער, לעבעדיגער, לאַכענדיגער און איבערגעגעבענער פריינד. וען מיר האָבען צוזאַמען שפּאַצירט ביים ברעג פונ'ם תל־אביב'ער ים האָט ער געהאַלטען אין איין דערמאָנען אונזערע אַמאָליגע שעהנע יוגענד־יאָרען אין תל־אביב.

ער האָט מיך אַרומגעפיהרט צו אלע וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט און מיר איבערגעגעבען געניע פרטים וועגען יעדען איינעם פון זיי. ער ווייסט היינט אויך אלע לעצטע נייעס — ווי אַמאָל!

די פאַמיליע קאַליר

בנימין און רחל קאַליר זיינען געקומען קיין ארץ־ישראל פון אַמסטי־באָווע (לעבען וואָלקאָוויסק) און האָבען זיך באַזעצט אין פּתח־תקוה. זיי זיינען דעמאָלסט געווען איינע פון די ערשטע פאַמיליעס פון אונזער געגענד וואָס האָבען זיך באַזעצט אין פּתח־תקוה און ניט אין תל־אביב.

בנימין קאַליר'ס דריי טעכטער — חנה, שרה און רבקה — וועלכע זיינען געקומען מיט אים אין לאַנד אַריין, זיינען געווען זעהר שעהנע מיידלעך. זיי האָבען זיך אַלע גיך אַקלימאַטיזירט, זיך אויסגעלערנט העברעאיש, וואָס איז ביסלעכווייז געווארען בייַ זיי אין הויז די אומגאַנגס־שפראַך. די עלטסטע טאָכטער שרה, האָט אינגיכען חתונה געהאַט מיט אַ גרויסען סוחר, שאול האַרבורג (וועמענס ברודער, ישראל האַרבורג, האָט געלערנט צוזאַמען מיט מיר אין איין קלאַס אין דער „הרצליה"־גימנאַזיע). צו דער חתונה זיינען געקומען אַלע וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט און זיך שטאַרק משמח געווען.

אין יענע יאָרען איז די פארבינדונג צווישען יפו און פּתח־תקוה געווען דורך אַ דיליזשאַנס, וואָס פלעגט אינמאָל אַ טאָג אויפנעמען אין יפו פאַסאַזשירען פאר פּתח־תקוה. אזא רייזע איז דאַן געווען א גאנצער ענין. מען פלעגט זיך שלעפען שטונדען־לאַנג אינ'ם דיליזשאַנס און אָפט פלעגען די פאַסאַזשירען מוזען, במחילה, ארויסקריכען פונ'ם דיליזשאַנס און אים אונ־טערשטופען איבער די זאַמדען — אַניט האָבען די פערד זיך ניט געוואָלט ריהרען פונ'ם פלאַץ. דאָס אָנקומען פונ'ם דיליזשאַנס פאַרנאַכט־צו קיין פּתח־תקוה איז געווען אַ „געשעהעניש", אויף וועלכער מען האָט אַרויסגע־געקוקט אין דער קאָלאָניע. דער פלאַץ וואו דער דיליזשאַנס האָט זיך אָפּ־געשטעלט איז געווען אינ'ם קליינעם פּתח־תקוה'ער גאָרטען. דאָרט איז אויך געווען די פּאָסט. די פּתח־תקוה'ער איינוואוינער פלעגען אָפּוואַרטען דעם דיליזשאַנס — שפּאַצירענדיג אינ'ם קליינעם גאָרטען. די יוגענד איז געווען נייגעריג צו זעהן, וואָס פאַר אַ נייע פּנימ'ער זיינען געקומען פון שטאָט. קאַליר'ס הויז איז געווען פונקט אַקעגען דער דיליזשאַנס־סטאנציע, לעבען דעם קליינעם גאָרטען.

מיר, די וואָלקאָוויסקער גימנאַזיסטען, פלעגען שטענדיג, ווען נאָר מיר האָבען געהאַט צייט, זיך אַראָפּכאָפּען קיין פּתח־תקוה צו די קאַליר'ס, און מיר האָבען זיך דאָרט געפיהלט ווי אינדערהיים — געגעסען און געטרונקען און געכאפט אַ שפּאַציר אינ'ם אויבענדערמאָנטען גאָרטען מיט קאַליר'ס

בנימין קאַליר

שעהנע טעכטער רבקה און חנה. אַלע בחורים פון די בעסטע און מיוחס׳־דיגסטע פּתח־תקוה׳ער פאַמיליעס פלעגען קומען און זיך בעטען ביי אונז, אז מיר זאָלען זיי פאַרשטעלען פאַר קאַליר׳ס טעכטער.

רבקה קאַליר האָט שפּעטער געהיראַט ה׳ דוקאַר — אַ מוזיקער אין פּתח־תקוה. חנה קאַליר האָט געהיראַט ה׳ חופי, וועלכער איז אַ הויכער רעגירונגס־באַאַמטער אין ירושלים.

בנימין קאַליר׳ס אַ זוהן, משה, איז אַוועקגעפאָרען אויף אייניגע יאָר קיין ברזאַזיל, און ער האָט זיך נאָכדעם צוריקגעקערט קיין ארץ־ישראל, וואו ער איז טעטיג אַלס אַגראָנאָם.

קאַליר׳ס אַ צווייטער זוהן, אהרן, איז אייניער פון די אָנגעזעהענסטע אַרבייטער־עסקנים אין לאַנד — אַ מיטגליד פונ׳ם „מרכז חקלאי" („לאַנד־ווירטשאַפטליכער צענטער") און אייניער פון די גרינדער פון דער „יכין"־געזעלשאַפט.

אליעזר קאַליר, בנימינ׳ס אַ דריטער זוהן, איז געבליבען אין וואָלקאָ־ווייסק. ער איז געווען זעהר אַקטיוו אין פיל וואָלקאָוויסקער וואוילטעטיגע אַנשטאַלטען — דער בית־יתומים, לינת־חולים, שפּיטאָל א. אַנ. — און

האָט אויך פיל געאַרבייט פאַר די פארשיידענע ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס („החלוץ" א. אַנ.). ער האָט אויך פאַרנומען אַ בכבוד'יגען פלאַץ אין דער וואָלקאָוויסקער קולטור־טעטיגקייט און האָט אַראַנזשירט פאַרשיידענע לעק־ציעס מיט באַריהמטע אידישע שרייבער וואָס ער האָט אַראָפגעבראַכט קיין וואָלקאָוויסק.

ער איז אויך געווען איינער פון די גרינדער (אין 1926) פון „וואָלקאָ־וויסקער לעבען", און ער האָט דאָרט אָפט פאַרעפענטליכט אַרטיקלען איבער פאַרשיידענע ענינים — פון אַ לאָקאַלען און אלגעמיינעם אינטערעס.

זיין פרוי איז געווען פייקע מאַרקוס (די טאָכטער פון אברהם אלי מאַרקוס). נאָכדעם ווי זיין פרוי'ס פאַמיליע (איר פאָטער און אירע ברידער) איז אָפגעפאָרען קיין ארץ־ישראל האָט ער זיך אויך דאָרט באַזעצט (אין 1935) — וואו ער וואוינט ביז צום היינטיגען טאָג, אין פתח־תקוה.

אין זיינע ערשטע איינדרוקען פון ארץ־ישראל, וואָס ער האָט פאַר־עפענטליכט אינ'ם „וואָלקאָוויסקער לעבען" (פונ'ם 6טען מאי 1938), באַ־שרייבט אליעזר קאַליר די געפיהלען וועלכע האָבען אים באַהערשט, וועו ער האָט זיך נאָך אזויפיל יאָרען ווידער באַגעגענט מיט זיינע אייגענע, און די געדאַנקען וועלכע האָבען זיך אין אים דערוועקט ביים אָנקומען אינ'ם אידישען היימלאַנד. מיר וועלען דאָ ציטירען אייניגע אויסצוגען פון די דאָזיגע כאַראַקטעריסטישע „ערשטע איינדרוקען":

„כ'דערנעהענטער זיך צו אַ גרויסער זעלטענער זכיה, צו אַ טרוים, וואָס איז פאַרווירקליכט געוואָרען. כ'האָב גאַנצע 25 יאָר געבענקט נאָך זיי; 25 יאָר ניט געזעהן טאַטע־מאַמע, ברידער און שוועסטער; ניט געזעהן, אויסער אַמאָל אין חלום. כ'האָב שוין פאַרגעסען זייער אויסזעהן, זייער געשטאַלט. ניט געגלויבט שוין אַז איך וועל זיי גאָר זעהן אַמאָל . . . און אָט . . . באַלד . . . באַלד . . .

„כ'בין ווי צעמישט. אַזעלכע נאָהענטע־אומבאַקאַנטע מענשען פאַלען אַרויף אויף דיר . . . קושען דיך און ווייענען . . . קושען דיך און ווייענען . . . דער טאַטע (כ'פאַרשטעה, אַז דאָס איז דער טאַטע) מאַכט אַ ברכה „שהחיינו"!. . . כ'ווייז ספאַזמאַטיש און קוש אים די הענט . . . טאַטינקע! . . . טאַטינקע! . . . (וועו ער איז אַוועקגעפאָרען, האָט ער זיך מיט מיר געזע־נענט און געזאָגט: מיר וועלען זיך אינגיכען זעהן! . . . און דער 'אינגיכען' האָט געדויערט 25 יאָר! . . .).

„— כ'פרעג יעדען איינעם: — וואר איז דער? . . . וואר איז דער . . . און ווידער אריפגעפאַלען און ווידער געווייענט. כ'האָב זיי איבערגעלאָזען קליינע, צאַרטע קינדערלעך — איצט זיינען פאַר מיר געשטאַנען מענשען

— מיטעלע מענשן, וועלכע, ניט וויסענדיג ווער זיי זיינען, וואָלט איך קיינמאָל ניט דערקענט . . . איך באַמערק ביי דער אינגסטער שוועסטער, וואָס מיר דוכט זיך — זי איז נאָך אַלץ אַ קליינינקע, אַ ציטעריגע — אינגאַנצען אַ גרויען קאָפּ האָר . . .

„— רבקה'לע, זאָג איך, וועה איז מיר! דו ביסט דאָך אינגאַנצען גרוי! . . .

„— אין דבר! — ענטפערט זי מיט אַ שמייכעל — ס'איז פון אַמאָל, פון די יונגע יאָרען, מ'האָט אַביסעל געפיבערט אין עמק, אין גליל! . . .

„ס'פאַרקלעמט מיר אין האַרצען — די אינגסטע איז געוואָרען די עלטסטע! . . .

„ערשט זיך ‚אָנגעזעטיגט' מיט אַלעמען — דערזעה איך אין אַ זייט אַ בריט־פלייציגען פאַרשוין מיט אַ פאַרברוינט שמייכלענדיג געזיכט, מיט אַ קוטשמע האָר — ער געהט צו מיר צו, דערלאַנגט מיר לאַכענדיג אַ שלום־עליכם! . . .

„— און ווער איז דער? — פרעג איך.

„— דאָס איז דאָך אהרן! . . .

„— וועלכער אהרן?! . . .

„— אונזער אהרן — אַרטשע! . . .

„— איר מאַכט פון מיר חוזק, — זאָג איך, — דאָס איז אַרטשע?! . . .

„כ'וויל בשום אופן ניט גלויבען . . . לאַנג, לאַנג קוקען מיר זיך אָן, ביז מיר פאַלען ארויף איינער אויפ'ן אַנדערען . . . איך האָב זיך קיינמאָל גאָרניט געקענט פאָרשטעלען, אז פון דעם דאָרען, שוואַכען ישיבה־אינגעל זאָל זיך אויספאָרמירען אזא מענש, אזא אויסזעהן, אזא שטעל, אזא פיגור! . . . — — —

„בלויז איניגע מינוטען מיט'ן טעקסי, — און פאַר דיר אַנטפלעקט זיך אַ פרעכטיגע באַצויבערענדיגע שטאָט, מיט רחבות'דיגע גאַסען, וואונ־דערבאַרע פאַלאצען, מיט א שפרודעלדיגער באווענונג, אימפּעט, לוקסוס . . .

„אַ ליכטיגע פרייד פילט אָן און צעגיסט זיך איבער דיין גאַנצער נשמה . . . נאָכאָמאָל טריפען פון דיינע אויגען טרערען פון אַנטציקונג.

„— זיי געגריסט, תל־אביב! די ערשטע אידישע שטאָט אין גאָר דער וועלט, די צאַרטע בלום אין דער טרוקענער אַזיע! — — —

„ס'איז שוין שפּעט אין דער נאַכט, אָבער איך קען ניט איינשלאָפען. די ערשטע נאַכט אין ארץ־ישראל, די ערשטע נאַכט אין פּתח־תקוה. דורך די אָפענע פענסטער דערטראָגען זיך כסדר אָהן אויפהער געזאַנגען, לידער — נייע, פאַר מיר אומבאַקאַנטע, מוטיגע, חלוצ'ישע לידער.

„יונגווארג, חלוצים שפאַצירען, געהען ארום איבער די גאַסען און זינגען גאַנצענע נעכט, פריי, אומגעשטערט, ווי די גרויסע זילבערנע לבנה איבער׳ן פריען אויסגעשטערעגטען ארץ־ישראל׳דיגען הימעל. זיי זינגען — ווייל זיי זיינען יונג, ווייל זיי זיינען פריי, ווייל זיי זיינען אין ארץ־ישראל.

„כ׳קוק אַרויס אויף דער גאַס — פֿאַרלאַך . . . פֿאַרלאַך . . . אַרום־געגומען, פעסט ארומגענומען, שיר־השירים׳דיג — זיין האַנט ארום איר אַקסעל, איר האַנט ארום זיין טאַליע . . . (שטאַרק איז די ליבע אין פּתח־תקוה! . . .).

„איך טראַכט: אַ שאַד, וואָס מ׳איז געקומען אַהער אזוי שפּעט, אזוי אַלט. ווען מ׳וואָלט געקומען אַביסעלע פריהער, אַביסעלע יונגער, וואָלט מען דאָך ערשט אויך דערפיהלט דעם טעם פון ארץ־ישראל! . . .

„ביסלעכווייז ווערען די געזאַנגען שטילער, די פֿאַרלאַך שיטערער. כ׳שלאָף איין . . . אָבער ניט באַוויזען אַריבערצוכאַפּען דעם ערשטען דרימעל — אַ יאָמער, אַ קלאָגערי, אַ מאַסען־היסטעריע, אַ ילללה! . . . כ׳שפּרינג אַראָפּ ניט טויט ניט לעבעדיג פון מיין געלעגער: — וואָס איז געשעהן?!... אַ שריפה?! . . . אַן אָנפאַל?! . . .

„— שרעק זיך ניט, שרעק זיך ניט — באַרוהיגט מיך די מאַמע — דאָס איז גאָרניט — דאָס וואָיען די שאַקאַלען אין די נאַהענטע פּרדסים! מ׳זאָגט, גיט צו די מאַמע, אַז דאָס קלאָגען זיי אויפ׳ן חורבן בית־המקדש! . . . — — —

„באַרוהיגט זיך פון די שאַקאַלען, מאַך איך צו די אויגען און מיר דוכט זיך — כ׳דרעמעל ווידער שוין . . . מיטאַמאָל — ווידער משונה׳דיגע קולות, פונקט ווי מ׳וואָלט געזאגט מיט אַ טעמפּער זעג אַ דעמבענע קלאָץ אַדער געסקראָבעט מיט אַ האַקמעסער אַ פּאַרטריקענטע מולטער.

„וואָס שוין ווידער פּאַר אַ קאַנצערט? — שריי איך אַ צוטומעלטער.

„— שלאָף, שלאָף! — באַרוהיגען מיך די שטוביגע, — דאָס ריטשעט דער אייזעל!

„אַהאַ, — זאָג איך, דאָס איז דער אייזעל! . . . ניש׳קשה פון אַ שטים! . . . כ׳האָב זיך גאָרניט פאַרגעשטעלט, אז משיח׳ס רייטפערד זאָל האָבען אַזאַ טרוקענעם הוסט, אזא קאָקלוש! . . . — — —

„ארץ־ישראל — דאָס הייליגע און געהייליגטע לאַנד! . . .

„אָבער . . . פּרנסה! . . . ברויט! . . .

„שוין באַלד אַ חודש צייט געה איך אַרום איבער די גאַסען פון תל־אביב, כ׳קלאַפּ אָפּ די טירען, געה איבער די ביוראָס, איבער די אַנשטאַלטען און זוך אַרבייט, באַשעפטיגונג — אָבער אומזיסט. מיין בוזים־קעשענע

ווערט אַלץ דיקער און פולער פון בריף, פראָטעקציעס, המלצות פון איין באַ־קאנטן צום צווייטען, פון איין גרויסען מענשען צום צווייטען — אָבער צו אַ תכלית — איז עס נאָך וויט! מ'גיט מיר גוטע האָפענונגען, הבטחות, צוזאָגענישען — אָבער קיין ישועה איז ניטאָ . . .

„אָ, די זוכענישׂ, אָ, די בעטענישׂ, אָ, די חבלי ארץ־ישראל! . . . — — —

„כ'גיה מיט אַן אויפגעהויבענעם קאָפּ, ווייל ווי דאָ זאָל ניט זיין, וואָס דאָ זאָל ניט זיין — ארץ־ישראל איז אונזער לאַנד! . . . "

ווייזט אויס, אַז אָט דער טיפער גלויבען אין ארץ־ישראל האָט געגעבען אליעזר קאַליר'ען דעם כוח און דעם מוט איבערצוטראָגען אַלע צרות און יסורים, וועלכע זיינען פאַרבונדען מיט די „חבלי ארץ־ישראל", — און ער האָט זיך סוף־כל־סוף איינגעאַרדענט אין לאַנד, און ער איז דאָרט באַשעפ־טיגט אין אַ באַנק. ער איז לעצטענס זעהר טעטיג אין דער ארץ־ישראל'־דיגער ארגאניזאַציע פון די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט („אירגון עולי וולקו־ביסק"), און ער איז אַ מיטגליד פונ'ם ניי־אַרגאַניזירטען ועד, וואָס האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו ברענגען הילף צו די לעבען־געבליבענע וואָלקאָוויסקער.

אליעזר קאַליר האָט צוריק מיט אייניגע יאָר אַרויסגעגעבען אין ארץ־ישראל אַ בוך „אבותיהם של הנאַצים" („די עלטערען פון די נאַציס") — וואו ער שילדערט די תקופה פון דער דייטשער אָקופאַציע בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה — וועגען וועלכען די קריטיק האָט זיך וואַרים אָפּ־גערופען. לעצטענס האָט ער אַרויסגעגעבען אַ צווייטען בוך „עולמות" („וועל־טען") — וואָס אַנטהאַלט אַ גאַנצע רייהע דערצעהלונגען, דעראינערונגען און שילדערונגען פון פאַרשיידענע שריפטשטעלער און אנדערע אינטערע־סאַנטע טיפען און פערזענליכקייטען. דאָס בוך איז זעהר שעהן אַרויסגע־געבען און רייך אילוסטרירט דורך דעם מאַלער תשבי.

מרדכי חפץ איז אַ זוהן פון זלמן חפץ, וועלכער איז געווען איינער פון די חשוב'ע וואָלקאָוויסקער בעלי־בתים און געהאַט אַ פאַבריקעל פון סאָדע־וואַסער. זלמן חפץ האָט געוואוינט אין אַ שעהן הויז, אַקעגען דר. גאלאי, ניט וויים פונ'ם בית־עלמין. אַרום הויז איז געווען אַ שעהנער פרוכט־גאָרטען. זלמן חפצ'עס קינדער האָבען די מעהרסטע צייט פאַרבראַכט אין באַקו (אין קאָווקאַז) צוליב זייערע געשעפטען, און זומער־צייט פלעגען זיי קומען זעהן די עלטערען און פאַרברענגען אין זייער שעהנעם גאָרטען.

איך געדענק, דאָס ווען איך בין, אַלס תלמיד פון דער „הרצליה"־גימ־נאַזיע, געקומען אין זומער פון 1912 אויף אַ באַזוך קיין וואָלקאָוויסק, האָט מען מיך דעמאָלסט איינגעלאַדען צו די חפצ'עס אין הויז אַריין, און מרדכי

מרדכי חפֿץ

חפץ האָט מיך געבעטן צו דערצעהלן וועגן דעם ארץ־ישראל׳דיגן לעבן. איך, דער יונגער גימנאַזיסט, האָב דערצעהלט וויפיל איך האָב געוואוסט, אָבער וועז מרדכי חפץ האָט מיך אָנגעהויבן אויספרעגן וועגן דער עקאָנאָמישער לאָגע פון׳ם לאַנד, האָב איך אים געזאָגט, אַז די בעסטע זאַך וואָלט פאַר אים געווען אליין צו קומען קיין ארץ־ישראל און זיך באַקענען אויפֿן פלאַץ מיט די דאָרטיגע באַדינגונגען. ער האָט מיך טאַקע געפֿאָלגט, און אין עטליכע חדשים אַרום איז ער געקומען און געקויפט אַ גרויסן פֿרדס אין פּתח־תקוה און אויך אַריבערגעפֿירט קיין ארץ־ישראל זיין פאַמיליע.

אויך זיין הויז איז געווארן אַ טרעף־פונקט — צוזאַמען מיט קאַליר׳ס הויז — פאַר די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט וועלכע פלעגן באַזוכן פּתח־תקוה.

מרדכי חפץ האָט געשלאָגן טיפע וואָרצלען אין לאַנד און געווארן אַ וויכטיגע פיגור אינ׳ם לעבן פון דער קאָלאָניע. ער איז געווען אַ גרויסע צייט דער ראש הועד פון פּתח־תקוה און אויך געהאָלפֿן איינאָרדנען די שמירה אין דער קאָלאָניע.

וועז מרדכי חפץ האָט, אייניגע יאָר פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה, באַזוכט די פאַראייניגטע שטאַטן, אין די אינטערעסען פון די ארץ־ישראל'־דיגע פֿרדסים־אינהאַבער — ער איז געווען איינער פון די גרינדער און פֿירער פון'ם פאַראיין פון די אַראַנדזש־גערטנער־אייגענטימער — האָב איך איינגעאָרדענט לכבוד אים אַ צוזאַמענקונפט פון וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט, וועלכע געפינען זיך אין ניו־יאָרק, און מיר האָבען צוזאַמען פאַרברַאכט מיט אונזער ליבען ארץ־ישריל'דיגען גאַסט, וועמען ס'איז געווען זעהר אַנ־געגעם זיך צו טרעפֿען מיט זיינע פריינד און באַקאַנטע פון אונזער באַליבטער שטאָט וואָלקאָוויסק.

מרדכי חפץ איז געשטאָרבען אין פּתח־תקוה אין יאָר 1945. זיין פאָטער זלמן חפץ איז געשטאָרבען אין ארץ־ישׂראל אין עלטער פון 97 יאָר. אַנאַ חפץ־סקווירסקי (אַ שוועסטער פון מרדכי חפץ) איז אַ באַוואוסטע אַקושאָרין אין פּתח־תקוה. מרדכי חפצ'עס טאָכטער, דינה, איז אַ אָנגעשטעלטע אין דער „מחלקה טכנית" („טעכנישע אָפּטיילונג") פון דער פּתח־תקוה'ער שטאָט־פאַרוואַלטונג. זיינער אַ זוהן, אליעזר, וואוינט אויך אין פּתח־תקוה.

אָט די דאָזיגע עליה פון די ערשטע וואָלקאָוויסקער ביז צום אויסברוך פונ'ם ערשטען וועלט־קריג איז בלויז געווען אַן אָנהויב. אין דער תקופה צווישען ביידע וועלט־מלחמות, אין די יאָרען 1918־1939, איז אָנגעגאַנגען אַן אומאויפהערליכע עמיגראַציע פון וואָלקאָוויסק קיין ארץ־ישראל. די נייע עולים האָבען זיך איינגעוואָרצעלט אין לאַנד, אָבער זיי האָבען ניט פאַר־געסען זייער אַלטע היים־שטאָט און אָפט באַזוכט זומער־צייט זייערע קרובים אין וואָלקאָוויסק. אויך פון וואָלקאָוויסק פלעגען פיל מענשען קומען קיין ארץ־ישראל צו באַזוכען זייערע קרובים, וועלכע האָבען זיך איינגעאָרדענט אין לאַנד, און מאַכען פֿלענער פאַר דער צוקונפט, ווי צו ליקווידירען די געשעפטען און זיך באַזעצען אויף שטענדיג אין ארץ־ישראל.

וועז איך האָב נאָך דער מלחמה, אין יאָר 1945, באַזוכט ארץ־ישראל, האָב איך ערפאָרען, אַז היינט־צו־טאָג געפינען זיך אין לאַנד בערך פֿיר הונדערט וואָלקאָוויסקער פאַמיליעס, פון וועלכע די מעהרסטע באַלאַנגען צו דעם „אירגון עולי וולקוביסק בארץ־ישראל" (די אָרגאַניזאַציע פון וואָל־קאָוויסקער עולים אין ארץ־ישראל.

דער „ועד" וואָס פיהרט אָן מיט'ן „אירגון" באַשטעהט פון די פאָל־גענדע מיטגלידער: אליהו שייקעוויטש, פֿרעזעס; יהודה נאָוואָגרודסקי (דער זוהן פון איטשע שמואל יונה'ס, וואָס האָט געהאַט אַ וויין־געשעפט אין וואָל־

מיטגלידער פון ועד פון „עולי וולקוביסק" אין ארץ ישראל מיט דר. משה איינהאָרן און 2 פון די גערַאַטעוועטע.
רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע זיצען: שלמה בערשקאָווסקי, יצחק יהודאי, (יודושיק), משה איינהאָרן, אליהו שייקעוויטש; צווייטע רייהע, שטייענ: אליעזר קאַליר, צבי רויטמאַן, עזריאל ברושי (ברעסטאָוויצקי), יוסף קאַטליאַרסקי, מוליע שיין.

קאָוויסק), יצחק יהודאי (דער זוהן פון ר' עקיבא יוסף יודושיק), עזריאל ברושי (ברעסטאָוויצקי, דעם דיין'ס זוהן), שלמה בערשקאָווסקי, סעקרעטאַר (זיין פאָטער האָט געהאַט אַן אייזען־קראָם אין וואָלקאָוויסק), שמואל (מוליע) שיין און אליעזר קאַליר.

די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט אין ארץ־ישראל האָבען אין יאָר 1945 צונויפגערופען אין תל־אביב אַ „כינוס" (צוזאַמענקונפט) פון אַלע עולים פון וואָלקאָוויסק און איר אומגעגענד — כדי אָוועקצושטעלען די הילפס־אַרבייט פאַר דער שארית־הפליטה אויף אַ געהעריגער שטופע. דער „אירגון עולי וולקוביסק" האָט אַרויסגעגעבען ביולעטינען, וואָס האָבען אַנטהאַלטען אינ־פאָרמאַציע וועגען דער טעטיגקייט פון דער ארץ־ישראל'דיגער אָרגאַני־זאַציע פון די וואָלקאָוויסקער און ידיעות וועגען די לעבען־געבליבענע.

איך בין זיכער, אז אלע וואָלקאָוויסקער אין דער גאַנצער וועלט זיינען פאַראינטערעסירט צו וויסען, ווער זיינען די וואָלקאָוויסקער תושבים אין ארץ־ישראל און מיט וואָס זיי באַשעפטיגען זיך דאָרט. ס'איז פאַר מיר טעכניש אוממעגליך צו באַשרייבען אַלע וואָלקאָוויסקער, וועלכע געפינען זיך אין ארץ־ישראל; איך וועל זיך אָבער באַמיהען דאָ צו דערצעהלען וועגען אַ גרויסען טייל פון זיי. מיין איבערבליק איז הויפטזעכליך באַזירט אויף

דער אינפארמאציע וואס ס'האבען מיר צוגעשיקט אונזערע אויבענדערמאנטע חשוב'ע לאנדטלייט פון ארץ־ישראל — אליעזר קאליר, יצחק בערעשקאווסקי, עזריאל ברושי און שמואל איינהארן.

די פאמיליע יודזשיק־יהודאי

די פאמיליע יודזשיק, וואס רופט זיך אין ארץ־ישראל יהודאי, איז א זעהר פראמינענטע וואלקאוויסקער משפחה וואס האט זיך באזעצט אין וואלקאוויסק צוריק מיט א פיר הונדערט יאר. ר' לייזער יודזשיק איז געווען א גרויסער בר־אורין, וואס האט געהאט סמיכות אויף רבנות, אבער ער האט ניט געוואלט ציהען זיין חיונה פון זיין תורה־קענטעניש און ער האט דער־פאר ניט אנגענומען קיין רבנות־שטעלע. ער האט זיך באשעפטיגט מיט הורט־מסחר און אינדוסטריע (געהאט א פאבריק פון זייף, ליכט א. ד. ג.). ער איז געווען אן עסקן אין פארשיידענע וואלקאוויסקער וואוילטעטיגע אנ־שטאלטען, ווי דער מושב־זקנים, הכנסת־אורחים און אנדערע. ער איז גע־שטארבען אין יאר 1917, אין עלטער פון 83 יאר.

ר' לייזער'ס עלטסטע טאכטער, יענטל מאלין, איז אין 1914, קורץ פאר'ן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אפגעפארען מיט איר גאנצער משפחה קיין ארץ־ישראל, וואו זי וואוינט עד היום מיט איר פארצווייגטער פאמיליע — זיהן און טעכטער, אייניקלעך און אור־אייניקלעך. אויך צוויי אנדערע טעכטער פון ר' לייזער יודזשיק — לאסקע סערלין (מיט איר פאמיליע) און טייבל גאלדבערג (מיט איר זוהן און טאכטער) — וואוינען אין ארץ־ישראל. בלויז די אינגסטע טאכטער פון ר' לייזער'ן, רבקה, איז פארבליבען מיט איר מאן און טאכטער אין פוילען — און זיי זיינען, ווייזט אויס, אומגעקומען. רבקה'ס צווייטע טאכטער געפינט זיך אין ארץ־ישראל.

ר' לייזער יודזשיק האט געהאט צוויי זיהן — ר' אשר נפתלי און ר' עקיבא יוסף — וועלכע איך געדענק גאנץ גוט. ר' אשר, וואס איז געווען א האלץ־סוחר, האט געוואוינט אינ'ם זעלבען הויז וואו ס'איז געווען דער חדר פון מיין מלמד ר' נחמן (ביי מאטעל לאפינ'ען, לעבען טייך), און ר' אשר'ס וועגעלעך האלץ, וועלכע זיינען געשטאנען אינדרויסען, פלעגען ווינטער פארשטעלען די גאנצע ברייטע גאס. זיין פרוי, בת־שבע, פלעגט אונז, די קינדער פונ'ם חדר, שטענדיג מכבד זיין מיט גוטע זאכען (לאטקעס, צוקער־קעס א. ד. ג.).

ר' אשר נפתלי יודזשיק, וועלכער איז געווען א גרויסער תלמיד־חכם און ירא־שמים, איז געקומען קיין ארץ־ישראל, אין יאר 1925, מיט זיין נאנצער פאמיליע — אויסער זיין עלטסטער טאכטער, וועלכע איז געבליבען אין רוסלאנד זינט דער ערשטער וועלט־מלחמה. קומענדיג אין לאנד האט

ר׳ אשר נפתלי אויפגעשטעלט אַ דאַמף־מיהל אין עפולה און דערנאָך גע־
פֿיהרט גרויסע געשעפטען אין חיפה. ער האָט געשמ׳ט מיט זיין חכמה
און צדקות, און ער האָט אויסגעבויט אין חיפה אַ ישיבה און געשענקט אַ
גרעסערע סומע געלט פֿאַר דער שוהל. ר׳ אשר נפתלי איז נפטר געוואָרען
אין חיפה צוריק מיט אַ פֿאָר יאָר.

די פרוי פון ר׳ אשר נפתלי׳ן, בת־שבע יהודאי איז אַ גרויסע קענערין
פון תנ״ך און פון דער העברעאישער שפּראַך און אויך אַ כלל־טוערין און
נדבנ׳טע.

ר׳ אשר נפתלי׳ס זיהן — יצחק, יודעל און משה — זיינען אָנגעזעהענע
מענשען אין לאַנד: יצחק איז דער אייגענטימער פון די גרעסטע דאַמף־
מיהלען אין ארץ־ישראל און וויצע־פּרעזידענט פון דער מוניציפּאַליטעט פון
עפולה; יודעל און משה זיינען גרויסע סוחרים אין חיפה.

ר׳ עקיבא יוסף יודזשיק, דער צווייטער זוהן פון ר׳ לייזער׳ן, איז
געקומען קיין ארץ־ישראל, צוזאַמען מיט זיין פרוי חיה שרה, אין יאָר 1935,
נאָכדעם ווי זייערע צוויי זיהן יצחק און שמעון און זייער אינגערע טאָכטער
אסתר זיינען שוין געווען אין לאַנד פון פריהער. זייער עלטערע טאָכטער לאה,
וואָס איז געבליבען אין פוילען, איז, ווייזט אויס, אומגעקומען צוזאַמען מיט
איר מאַן און דריי קינדער.

ר׳ עקיבא יוסף איז געווען אין וואָלקאָווויסק אַ זעהר וויכטיגער עסקן.
זייענדיג אַן איבערגעגעבענער ציוניסט פון זיין פריהסטער יוגענד אָן אַ
מיטגליד פון דער געזעלשאַפט „חובבי שפת עבר״ (וואָס איז געגרינדעט
געוואָרען דורך דעם באַוואוסטען לעהרער ר׳ נחום האַלפּערין), האָט ער
שטענדיג געפונען צייט — טראָץ דעם וואָס ער איז געווען שטאַרק פאַר־
נומען אַלס אָנגעזעהענער סוחר — פֿאַר ציוניסטישער און געזעלשאַפטליכער
טעטיגקייט. ער איז געווען אַ מיטגליד פון׳ם ציוניסטישען שטאָט־קאָמיטעט
אין וואָלקאָוויסק, וויצע־פֿאָרזיצענדער פון דער קהילה, אַ מיטגליד אינ׳ם
קרן־היסוד־קאָמיטעט, אַ מיטגליד אין דער קאָמיסיע צו וועהלען אַ רב פאַר
דער שטאָט א. אַז. וו. ר׳ עקיבא יוסף איז געשטאָרבען אין חיפה, אין
יאָר 1937.

ר׳ עקיבא יוספ׳ס פרוי, חיה שרה (די טאָכטער פון ר׳ מרדכי יאַנאָוויץ
פון פּרוזשאַני), איז געווען אַ זעהר אינטעליגענטע פרוי: זי האָט באַהערשט
אייניגע שפּראַכען — העברעאיש, דייטש און רוסיש — און געקענט דעם
גאַנצען תנ״ך אויף אויסענווענ׳ג. זי איז אויך געווען אַ געזעלשאַפטליכע
מזוערין — מיטגליד פון׳ם בית־יתומים־קאָמיטעט, וויצע־פֿאָרזיצערין אין
דער ציוניסטישער פרויען־אָרגאַניזאַציע וויצ״א, און נאָך. אין יאָר 1939

איז חיה שרה געפֿאַרען אויף אַ באַזוך קיין פּוילען, זיך זעהן מיט איר עלטערער טאַכטער, און צוליב דער מלחמה וואָס האָט אויסגעבראָכען האָט זי זיך ניט געקענט אומקערען קיין ארץ־ישראל, און איז, ווייזט אויס, אומ־גיקומען אין פּוילען צוזאַמען מיט איר טאַכטער און פֿאַמיליע.

די קינדער פון ר׳ עקיבא יוסף און חיה שרה זיינען געבאָרען אין זייערע עלטערענ׳ס וועגען און זיך אַקטיוו באַטייליגט אינ׳ם וואָלקאָוויסקער קול־טורעלען און ציוניסטישען לעבען. דער עלטסטער זוהן, יצחק, איז פון זיין פֿריהסטער יוגענד אָן געווען זעהר אַקטיוו אין דער וואָלקאָוויסקער ציו־ניסטישער יוגענד־אָרגאַניזאַציע „חרות ותחיה" („פֿרייהייט און אויפֿלעבונג"), געווען טעטיג אינ׳ם ועד פון דער העברעאישער ביבליאָטעק, און אינ׳ם ועד פון דער „תרבות"־געזעלשאַפט. ער איז אויך געווען סעקרעטאַר פונ׳ם שטאָטישען קאָמיטעט פונ׳ם אידישען נאַציאָנאַל פֿאָנד, קרן היסוד און פֿאַלעס־טינע־אָמט — ביז ער האָט סוף יאָר 1925 עולה געווען קיין ארץ־ישראל, וואו ער פֿארנעמט אַ וויכטיגען פּאָסטען אין דער אָנגלאָ־פּאַלעסטיין־באַנק אין תל־אביב. ער שטיצט פיל די מלחמה־געליטענע און העלפט זיי זיך איינצוארדענען אין לאַנד.

דער צווייטער זוהן, שמעון, האָט געזומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין ד׳ער וואָלקאָוויסקער רעוויזיאָניסטישער אָרגאַניזאַציע. אין תל־אביב איז ער באַשעפטיגט אַלס בוכהאַלטער.

די טאָכטער, אסתר, איז געווען זעהר אַקטיוו אינ׳ם וואָלקאָוויסקער „השומר הצעיר", און אין תל־אביב איז זי באַשעפטיגט אַלס באַאַמטע אין דער „אָנגלאָ־פּאַלעסטיין באַנק".

עזריאל ברושי איז אַ זוהן פון ר׳ יעקב ברעסטאוויצקי, דעם וואָל־קאָוויסקער דיין. ער איז איינער פון די באַליבטסטע פערזענליכקייטען אין ארץ־ישראל. אין די יונגע יאָרען איז ער געווען אַ העברעאישער לעהרער אין זיין געבורטס־שטעטעלע ליסקאָווע (לעבען וואָלקאָוויסק). קומענדיג מיט יאָרען צוריק קיין ארץ־ישראל איז ער אַרייניגעטראָטען אין דער אַרבייטער־אָרגאַניזאַציע („הסתדרות"). ער האָט אויך פיל צייט געווידמעט צום לערנען און איז מיט דער צייט געוואָרען איינער פון די זעלטענע וויסענשאַפֿטלער און קענער פון לאַנד — פון איר היסטאָריע, געאָגראַפֿיע און עטנאָגראַפֿיע. עס איז ניט פֿאַראַן קיין שטעגעלע אין לאַנד, וואו ס׳האָט ניט געטראָטען ברושי׳ס פוס; עס איז ניט פֿאַראַן קיין ווינקעלע אין לאַנד, וואָס איז אים ניט באַקאַנט. מיט׳ן תנ״ך אין האַנט קען ער דורכגעהן גאַנץ ארץ־ישראל און אָנדייטען מיט׳ן פינגער אויף יעדען פּלאַץ, וואו עס זיינען געשריבען געוואָרען די וויכטיגע קאפּיטלעך פון דער אידישער געשיכטע — פון אי־

דישער גבורה און רוהם, פון זעלבסטשטענדיגען אידישען מלוכה־לעבען. ניט אומזיסט איז ברושי איינער פון די באַריהמטע וועג־ווייזער אין ארץ־ישראל. די גרעסטע עקסקורסיעס איבער'ן לאַנד וועלען אָנגעפירט דורך ברושי'ן. אָבער אויך אויסער די עקסקורסיעס אין לאַנד און אין די שכנות'־דיגע אַראַבישע לענדער, פיהרט ברושי אָן אַ וויסענשאַפטליכע, דערציהעריש־ע ארבייט וועגען ארץ־ישראל אין לאַנד גופא. גאנץ אָפט קען מען טרעפען ברושי'ן פאַרענדיג אין אַ קאָלאָניע צו האַלטען אַ פאַרלעזונג וועגען אַ פאַר־וואַרפענעם ווינקעל ערגעץ־וואו אין „בית־שאן", אָדער אין „נגב", און ער פיהרט מיט זיך זיין „פּנס־קסם" (סינעמאטאָגראפישער אָפּאַראַט) אויף צו אילוסטרירען די בילדער.

זיצענדיג בייַ ברושי'ן אין ביורא, אין דעם גרויסען הויז פון „ועד הפּועל" פון דער הסתדרות, קען מען טרעפען אידען פון דער גאַנצער וועלט — פון אַמעריקע, זיד־אַפריקע, אַרגענטינע, בראַזיל. אַלע קומען צו ברושי'ן צו באַקומען פון אים די נויטיגע אָנווייזונגען און אינפאָרמאַציע. ברושי'ס ארבייט איז פילפאַכיג און פאַרצווייגט.

ברושי איז ביי אַלעמען באַליבט, וויל ער איז ניט נאָר אַ באַדייטענדער געלערענטער, נאָר אויך אַ גרויסער בעל־מידות און זעהר באַשיידען — פּשוט און גוט, אַ האַרציגער חבר און פריינד. ער איז אַ גרויסער אידישער פּאַטריאָט און הייסער ציוניסט און איז שטענדיג גרייט זיך מקריב צו זיין פאַר ארץ־ישראל און פאַר'ן ישוב. ער איז אויך אַן איבערגעבענער און טרייער „וואַלקאָוויסקער" ביז'ן היינטיגען טאָג. אין מיין אַרבייט איבער'ן „וואָלקאָוויסקער יזכור־בוך" האָט מיר ברושי פיל אַרויסגעהאָלפען און זיך באַמיהט אז די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט אין ארץ־ישראל זאָלען מיר ארויס־שיקען פאָטאָגראַפיעס און מאַטעריאַלען. ער איז אויך, ווי געזאָגט, זעהר טעטיג אינ'ם „אירגון עולי וולקוביסק" און איז זיך שטענדיג משתדל צו קריגען אַרבייט פאַר די ניי־געקומענע וואָלקאָוויסקער.

פאַר'ן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז ברושי געווען אויף אַ באַזוך אין פּוילען און דאָרט געהאַלטען אַ סעריע לעקציעס אויף זיין געביט — ארץ־ישראל וויסענשאפט. ער האָט אויף זיין רייזע אויך באַ־זוכט וואָלקאָוויסק , וואו ער איז האַרציג אויפגענומען געוואָרען פון זיינע פילע פריינד און פאַרעהרער. משה ברושי, אַ ברודער פון עזריאל ברושי, וואוינט אויך אין ארץ־ישראל און איז אַ פאַרוואַלטער אין אַ „צרכניה" (קאָ־אָפּעראַטיוו) אין חולון.

רפאל קלאטשקין איז אַ זוהן פון חיה קלאטשקין די דענטיסטין און אַ פּלימעניק פון אַבראַמסקי'ן (וואָס האָט געהאַט אן אפטייק־קראָם). אלס קינד האָט רפאל געלערנט אין חדר פון סקאָפּ דעם מלמד און אין אַנדערע הדרים. אין עלטער פון 9 יאָר איז ער אַוועקגעפֿאָרן צוזאמען מיט זיין ברודער, נתן — אין דער באַגלייטונג פון זיין טאַנטע חיענע אַבראַמסקי — קיין ארץ־ישראל כדי צו לערנען אין דער „הרצליה"־גימנאַזיע. ס'האָט זיך אָבער באַלד אָנגעהויבען דער ערשטער וועלט־קריג (אין 1914) און רפאל איז צוזאַמען מיט זיין ברודער און טאַנטע, צוריקגעפֿאָרן קיין וואָלקאָוויסק. אין 1915, וועז די דייטשען האָבען פֿאַרנומען וואָלקאָוויסק, איז רפאל אריין אין דער העברעאישער פֿאָלקס־שול וואָס איז דעמאָלסט געגרינדעט געוואָרן. שוין אין יענער צייט האָט דער קליינער רפאל ארויסגעוויזען זיין אונטער־נעמונגס־גייסט און באַגאַבונג. ער האָט דאַן, צוזאַמען מיט יאָסעל גאָלאָי, ארויסגעגעבען אַ זשורנאל פֿאַר קינדער — פּריהער אין אידיש, אונטער'ן נאָמען „דאָס אינגעל", און נאָכדעם אין העברעאיש, אונטער'ן נאָמען „התחיה".

אין 1920 איז רפאל קלאטשקין ווידער אַוועקגעפֿאָרן קיין ארץ־ישראל — צוזאַמען מיט זיין ברודער נתן און מיט זיין טאַנטע חיענע אַבראַמסקי — און ער איז אַריין אין דער גימנאַזיע „הרצליה" און דאָרט געלערנט ביז 1923, ווען ער איז אַרויס פונ'ם זיבעטען קלאַס און אַוועק אַרבייטן קיין מקוה־ישראל. שפּעטער האָט ער געאַרבייט אויפ'ן שאָסיי טבריה־צמח און נאָכ־דעם איז ער צוריקגעקומען קיין תל־אביב, וואו ער האָט געאַרבייט ביי הייזער־בוי.

צו יענער צייט האָט ער זיך אָנגעהויבען אינטערעסירען מיט דער טעאַטער־קונסט און איז אַריינגעטראָטען אינ'ם „תיאַטרון עברי" אונטער דער פיהרונג פון דוד דאַוויד̈אָף. נאָכדעם ווי דער „תיאטרון עברי" האָט זיך פֿאַרמאַכט איז רפאל קלאַטשקין אריבער אינ'ם טעאַטער „אמנות" („קונסט"), וואָס איז געשטאַנען אונטער דער דירעקציע פון י. מ. דניאל. שפּעטער איז ער אויפגענומען געוואָרן אינ'ם טעאַטער „קומקום", וואָס איז געווען אונטער דער קינסטלערישער לייטונג פונ'ם באקאנטען העברעאישען שריפטשטעלער אביגדור המאירי. אין 1927 איז רפאל קלאַטשקין געפֿאָרן קיין אייראָפּע און שטודירט די טעאַטער־קונסט אין בערלין און פּאַריז. ער פֿלעגט געבען קינסטלערישע אָוועניטן, פון וועלכע ער האָט צוביסלעך פֿאַר־דינט אויפ'ן לעבען, און די איבעריגע צייט האָט ער געלערנט און פֿאַרברייט־טערט זיין טעאַטער־וויסען. נאָכדעם ווי ער איז צוריקגעקומען קיין ארץ־ישראל (אין יאָר 1928), איז ער אויפגענומען געוואָרן אַלס מיטגליד אינ'ם באַ־

ריהמטען העברעאישען טעאַטער „הבימה", מיט וועלכען ער איז פאַרבונדען ביז'ן היינטיגען טאָג.

רפאל קלאַטשקין איז מיטגעפאָרען מיט דער „הבימה", ווען דער דאָזיגער וועלט־באַריהמטער העברעאישער טעאַטער האָט געשפילט אין פאַרשיידענע אירופּעאישע לענדער. אין 1929 האָט קלאַטשקין באַזוכט וואַלקאָוויסק, וואו ס'איז פאַר אים איינגעאָרדענט געוואָרען אַן אָוועגט, וואָס זיין הכנסה איז געווען באַשטימט פאַר וואַלקאָוויסקער אינסטיטוציעס. אין 1937, וען די „הבימה" האָט גאַסטראַלירט אין אויסלאַנד, איז קלאַטשקין ווידער געקומען קיין וואַלקאָוויסק און דאָרט געגעבען אַן אָוועגט לטובת די וואַלקאָוויסקער אַנשטאַלטען. אין 1938 האָט זיך די „הבימה" אומגעקערט קיין ארץ־ישראל, און האָט דאָרט אָהן אויפהער פאָרגעזעצט איר קינסטלעריש טעטיגקייט ביז 1948, וען זי איז איינגעלאַדען געוואָרען אויף אַ פּאָר חדשים קיין אמעריקע — אויך דאָן איז קלאַטשקין מיטגעפאָרען מיט'ן „הבימה" אנסאמבעל קיין אמעריקע, און זיך אויסגעצייכענט אין די ראָלען אין וועלכע ער איז אויפגעטראָטען.

קלאַטשקין האָט זיך אין משך פון די יאָרען וואָס ער שפילט אין דער „הבימה" דערוואָרבען אַ נאָמען אַלס אַ גוטער שוישפילער. ער איז באַזונדערס געלונגען אין קאָמישע ראָלען, ווייל ער פאָרמאָגט אַ נאַטירליכע באַגאַבונג אויפצוכאפען דאָס ספּעציפיש־קאָמישע אין לעבען און אין מענשליכען כאַראקטער. קלאַטשקין האָט אויך פאָרפאסט א היפּשע צאָל הומאָרעסקעס און לידלעך, וועלכע האָבען געהאט גרויס דערפאָלג אויף די ביהנעס פון די ארץ־ישראל'דיגע רעוויו־טעאַטערס און קאַבאַרעטען. ער איז אויך אַ טאלאנטפולער דעקלאַמאטאָר און זעהר באליבט ביי די בריטע מאסען פון דער ארץ־ישראל'דיגער יוגענד. ער איז, אויסער דעם, אויך אַ זעהר ליבער און הארציגער מענש — דעמאָקראַטיש, צוגעלאָזען און פריינדליך צו יעדען איינעם. ס'איז דאָריבער ניט קיין וואונדער, וואָס רפאל קלאַטשקין איז זעהר באַליבט ביים ארץ־ישראל'דיגען עולם און הויפּטזעכליך ביים יונגוואָרג, ווייל קלאַטשקין אַליין איז שטענדיג יונג, און ער ברויזט מיט קינסטלערישען טעמפּעראמענט און עכטער לעבענס־פרייד.

רפאל'ס ברודער, נתן קלאַטשקין, וואוינט אין חיפה, וואו ער איז פאַרבונדען מיט'ן דאָרטיגען „מפעל המים" (די וואַסער אָפּטיילונג ביי דער חיפה'ער מוניציפּאַליטעט). זיין מוטער, חיה, וואוינט איצט מיט איר טאָכטער אין אויסטראַליע.

שמואל איינהאָרן (געווען אויך באַקאַנט אין וואָלקאָוויסק אַלס מולקע) איז אַ זוהן פון יאַנקעל און רבקה איינהאָרן. יאַנקעל, מיינער אַן ערשטער קוזין, האָט געהאַט א קליינע באקאליי־קראָם, וועלכע האָט זיך שטארק אַנט־וויקעלט אַ דאנק זיין פרוי רבקה, וואָס איז געווען זעהר טיכטיג און האָט דורך איר ענערגיע און אונטערנעמונגס־גייסט, פאַרוואנדעלט דאָס קליינע קלייטעל אין אַן אָפטאָוועון סקלאַד. מולקע האָט זיך שוין אַלס קליינער אינגעל אויסגעצייכענט מיט זיינע האַנדעלס־פעהיגקייטען — און ער האָט שוין דאַן באוויזען די קונסט צו קריגען סחורה פאַר זיינע עלטערען אין דער שווערער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועו ס'איז געווען אַ גרויסער מאַנגעל אין אלערליי סחורות. ער האָט, ווייזט אויס, געירש'ענט די דאָזיגע פעהיגקייטען פון זיין מוטער, וועלכע האָט, ווי געזאָגט, ארויסגעווויזען פיל בריה'שאפט אין געשעפט.

וועו מולקע איז אונטערגעוואַקסען האָט ער, ווי פיל אַנדערע וואָלקאָ־ווייסקער בחורים, זיך באַטייליגט אין דער שטאָטישער פייערלעשער־געזעל־שאפט און ער פלעגט העלפען אַראַנזשירען אירע אינטערנעמונגען און טאַנץ־אָוועניטען. אַן אָוועניט אין וועלכען ס'האָט אַנטייל־געוואָרן מולקע איז, געווענליך, געווען אַ דערפאָלג, ווייל מולקע איז געווען זעהר ענערגיש און געוואוסט ווי אַזוי צו אַראַנזשירען אַן אונטערנעמונג אַז זי זאָל צוציהען אַן עולם און אריינברענגען אַ גוטע הכנסה, און אויסער דעם איז מולקע — זייענדיג אַ לעבעדיגער און לוסטיגער בחור און אַ גוטער טענצער — געווען זעהר באַליבט ביי דער יוגענד. ער איז אויך געווען טעטיג אין דער ציוו־ניסטסישער באַוועגונג.

מולקע האָט געדינט אין דער פוילישער אַרמיי, און נאָך זיין באַפרייאונג אַלס אונטער־אָפיצער האָט ער געגרינדעט אין וואָלקאָוויסק דעם „ברית החיל" (אַ פאַראיין פון אויסגעדינטע אידישע סאָלדאַטען).

נאָכדעם ווי שמואל איינהאָרן איז געקומען קיין ארץ־ישראל האָט ער דאָרט געהיראַט מיינע אַ קוזינע — אַ זעהר אינטעליגענטע און געבילדעטע פריילין — העלען קאַגאַן.

די ערשטע פאָר יאָר אין לאַנד האָט שמואל שווער געהאָרעווט אויף חיונה, אָבער נאָכדעם האָט ער זיך — אַ דאַנק זיין אויסערגעווענליכער ענערגיע און איינגעבוירענעם געשעפטס־חוש — אַרויפגעאַרבייט, און איז גע־וואָרען דירעקטאָר פון דער באַוואוסטער האַנדעל'ס־פירמע אָקסהאָרן אין חיפה. היינט־צו־טאָג פאַרנעמט ער אין תל־אביב אַן אָנגעזעהענעם אָרט אַלס גרויסער סוחר, באַזיצער פון אַ גרויסער אימפּאָרט און עקספּאָרט פירמע. ער באַ־טייליגט זיך אין דער וויכטיגער אַרבייט, וואָס ווערט דורכגעפיהרט דורך

די אידישע נאַציאָנאַלע אינסטיטוציעס, כדי צו רעגולירען די שפּייז־סיטו־אַציע פון׳ם ישוב.

שמואל׳ס שוועסטער, שיינדעל (סאָניא), וואוינט אין פּתח־תקוה מיט איר מאַן, יונה וואָלאָנסקי — אַ בוכהאַלטער — און אירע צוויי קינדער.

די פאַמיליע בערעשקאָוויסקי

דער ראש המשפּחה, ר׳ יודעל בערעשקאָוויסקי, דער זוהן פון ר׳ שלמה דעם ראש־הישיבה, האָט געהאַט אַן אייזען־קראָם ביים אַרייננאַנג אין דעם בראָם (אין ראַד קראָמען, לעבען דער בריטער גאַס). ער פלעגט דאָוונען אינ׳ם הילצערנעם בית־המדרש, און זיין „שטאָט״ איז געווען לעבען מיין פאָטער׳ס „שטאָט״. שפּעטער האָט ער מצליח געווען אין זיינע געשעפטען און אָפּגעקויפט באַראַש׳עס גרויסע אייזען־קראָם. ער איז געווען אַ ציו־ניסט און חשוב׳ער בעל־הבית. זיין פרוי, איידלע, איז געווען די טאָכטער פון׳ם גרויסען תלמיד־חכם און סוחר ר׳ דוד פיינזילבער. די קינדער פון ר׳ יודעל בערעשקאָוויסקי זיינען פון קינדווייז־אָן אויפגעוואַקסען אין אַן עכט־נאַציאָנאַלער אַטמאָספערע און זיי האָבען אין זיך איינגעזאַפּט דעם פיינעם הומאַניטארען און ציוניסטישען גייסט וואָס האָט געהערשט ביי זיי אין הויז.

ר׳ יודעל בערעשקאָוויסקי איז אָפּגעפאָרען קיין ארץ־ישראל אין יאָר 1929 און ער איז געשטאָרבען, אין עלטער פון 73 יאָר, אין ירושלים, אין יאָר 1944. פּייגעל, אַ טאָכטער פון ר׳ יודעל בערעשקאָוויסקי, וואוינט אין תל־אביב און איר מאַן איז באַשעפטיגט אַלס מוזיקער אינ׳ם ארץ־ישראל׳־דיגען סימפאָנישען אָרקעסטער. ר׳ יודעל׳ס זוהן, שלמה בערעשקאָוויסקי, וואוינט אין תל־אביב, וואו ער האָט אַ ביורא פאַר איבערזעצונגען. ער איז דער סעקרעטאַר פון׳ם פאַראיין פון די וואָלקאָוויסקער אין ארץ־ישראל. ער איז אַן אויסערגעוועהנליכער געזעלשאַפטליכער טוער און איבערהויפּט אַ זעל־טענער מענש און אַן איבערגעגעבענער פריינד פון אַלע וואָלקאָוויסקער אין ארץ־ישראל. ווען איך האָב, אין 1945, באַזוכט ארץ־ישראל, פלעג איך אָפּט אריינגעהן אין שלמה בערעשקאָווסקי׳ס איבערזעצונגס־ביורא (אויף דער אַלענבי גאַס, נומער 138), וואָס האָט זיך פאַרוואַנדעלט אין אַ צענטער פאַר וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט — אַ מין וואָלקאָוויסקער קאָנסולאַט אין סאַמע האַרץ פון תל־אביב. ווי פאַרנומען שלמה׳קע זאָל ניט זיין, איז אַז ס׳קומט אריין אַ וואָלקאָוויסקער לאָזט ער איבער אַלע זיינע פּערזענליכע געשעפטען און גיט זיך אָפּ מיט זיין לאַנדסמאַן און איז זיך משתדל פאַר אים.

יצחק בערעשקאָוויסקי, דער ברודער פון שלמה בערעשקאָוויסקי, איז געווען באַקאַנט אין וואָלקאָוויסק מיט זיין פיל־זייטיגער געזעלשאַפטליכער

וואלקאוויסקער קבוצה אין ג'ידה אין יאר 1926

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: מאניע מארקוס (פרוי פון שלמה מארקוס), יצחק בערעשקאוויסקי, זיין פרוי, רחל, און זייערע דריי קינדער; צווייטע רייהע, שטייענ: שלמה מארקוס, שלמה בערעשקאוויסקי, פישעל מירסקי, ארטשיק מארקוס און ז. ווילק.

טעטיגקייט. ער האט פיל געטאן פאר'ן „לינת־חולים" און זיך באטייליגט אין אלע וויכטיגע שטאטישע אנשטאלטען — „סוחרים־פאראיין", „פאלקס־באנק", „פייערלעשער־פארבאנד" — און אויך אין די שאצונגס־קאמיסיעס פון דער רעגירונג. אַ באזונדערס־אקטיוון אנטייל האט יצחק בערעשקאוויסקי געהאט אין דער וואלקאוויסקער גמילות־חסדים־קאסע, וועלכע האט גערעטוועט פיל וואלקאוויסקער יוגענטליכע, וואס זייערע עלטערען האבען אַ דאנק די הלוואות־אהן־צינזען אויף לאנגע טערמינען, וואס די קאסע האט זיי געגעבען — געקראגען די מעגליכקייט זיי צו שיקען קיין ארץ־ישראל, אמעריקע און ארגענטינע.

יצחק בערעשקאוויסקיים מאטעריעלע לאגע אין וואלקאוויסק איז געווען אַ גאנץ גוטע, און ער איז אויך געווען אין גוטע באציהונגען מיט פיל אנ־געזעהענע קריסטען אין שטאט, אבער ער האט ניט געקענט פארטראגען דעם אנטיסעמיטיזם פון די פוילישע רעגירונגס־באאמטע און זייער נידערט־רעכטיגקייט און פאלשקייט צו אידען — און ער האט דעריבער באשלאסען זיך צו באזעצען אין ארץ־ישראל.

הונדערטער מענשען זיינען זיך געקומען געזעגענען מיט'ן באליבטען עסקן פאר זיין אפפארען קיין ארץ־ישראל און אים מיטגעגעבען זייערע

האַרציגע וואונשען און ברכות אויף זיין וועג אינ׳ם נייעם לאַנד.

ער איז אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל אין פעברואַר 1926. די ערשטע צייט האָט ער אין ארץ־ישראל קיין האָניג ניט גענומען, אָבער ער האָט פונדעסטוועגען זיך באַלד אָנגעהויבען באַמיהען אַריבערצוברענגען זיין נאָנצע פאַמיליע, און ער האָט אויך געווידמעט פיל כוחות אויף אַריבער־צוברענגען אין לאַנד אַריין — אויף אַלערלייַ וועגען — צעהנדליגער בחורים און מיידלעך פון וואָלקאָוויסק און איר אומגעגענד. ביי דער דאָזיגער וויכ־טיגער ארבייט האָבען אים פיל ארויסגעהאָלפען זיין פאָטער און יאָסעל ברעסטאָוויצקי (יאָסעל דער בירער), וועלכע האָבען אונטערגעשריבען ערבות׳ען (זשירעס) אין די בענק פאַר פיל יונגעלייט וואָס האָבען עולה געווען קיין ארץ־ישראל. די דאָזיגע בחורים און מיידלעך האָבען געהייראַט און זיך איינגעאָרדענט אין לאַנד, און זיי נעמען שטענדיג אויף מיט גרויס כבוד, ווי אַן אייגענעם פאָטער, יצחק בערעשקאָווסקי׳ן, וועלן ער קומט צו זיי צוגאַסט. צוזאַמען צעהלען זיי אַכט־און־דרייסיג משפחות וועלכע געפינען זיך אין פאַרשיידענע פונקטען פונ׳ם לאַנד.

יצחק בערעשקאָווסקי איז אויך אין ארץ־ישראל טעטיג אין פאַרשיידענע געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס. ער איז געווען סעקרעטאַר פון דער האָנ־דעלס־קאַמער אין ירושלים, און לעצטענס איז ער אַן אַקטיוויסט טוער אין דער „הסתדרות החקלאים" (לאַנדווירטען־אַרגאַניזאַציע).

דוד הובאר מיט זיין פאַמיליע האָבען אין וואָלקאָוויסק געוואוינט אין דעם גרויסען הילצערנעם הויז, וואָס איז געווען נאָהענט צו אונזער הויז, ביז דער גרויסער שריפה אין 1908 (נאָך דער שריפה האָבען די הובאר׳ס זיך אַריבערגעצויגען אויף דער אַסטראָגער גאַס). די קינדער פון אונזער פאַ־מיליע זיינען געווען חברים מיט דוד הובאר׳ס עלטערע קינדער: ישראל, פאָליע און ליזע. דוד הובאַר איז געווען אַ גרויסער סוחר פון באַקאַליי־אַרטיקלען און קערָאסין. ער איז געווען טעטיג אין דער ציוניסטישער באַ־וועגונג און אין העברעאישען שול־וועזן, און ער האָט אויך געמוסען אָנטייל אין פאַרשיידענע שטאָטישע אינסטיטוציעס, ווי די פאָלקס־באַנק, גמילות־חסדים־קאַסע, די בתי־מדרשים א. אַ. וו. דוד הובאַר׳ס אַלטער פרומער פאָטער איז אָפגעפאָרען קיין ארץ־ישראל נאָך אין די ערשטע יאָרען פונ׳ם איצטיגען יאָרהונדערט. דוד׳ס קינדער זיינען אלע געווען ציוניסטען: די טעכטער זיינען געווען פאַרהייראט צו העברעאישע פּעדאַגאָגען און קולטור־טורע. זיינע אינגערע זיהן, יעקב און שלום, זיינען אין וואָלקאָוויסק געווען טעטיג אין דער ציוניסטישער באַוועגונג. דוד הובאַר׳ס קינדער — סיי די זיהן (אויסער ישראל׳ען) און סיי די טעכטער מיט זייערע מענער — האָבען

זיך באזעצט אין ארץ־ישראל. דוד הובאר מיט זיין פרוי, פעלטע, זיינען אויך שפעטער געקומען קיין ארץ־ישראל און האבען געקויפט אַ גרויסען פרדס אין נס־ציונה, וואו זיי זיינען ניט לאַנג צוריק געשטאַרבען.

דוד הובאר׳ס טאכטער, פּאַליע, איז דאקטאר באקטעריאלאג און וואוינט אין תל־אביב. דוד הובאר׳ס זוהן, שלום, איז אַ מיטגליד פון דעם ארץ־ישראל׳־דיגען אויטאבוסען־קאאפעראטיוו „חן". שלום׳ס ברודער, יעקב הובאר, האט געדינט אין דער אידישער בריגאדע און ער איז איצט אַ מיטגליד אין דעם טעקסי־קאאפעראטיוו „יעל", און געפינט זיך אין „יד אליהו" — אַ פונקט וואו ס׳וואוינען די באפרייטע אידישע סאלדאטען פונ׳ם לעצטען וועלט־קריג.

יודעל נאוואגרודסקי איז געווען אינער פון די סאמע וויכטיגסטע ציוניסטישע עסקנים און קולטור־טוער אין וואלקאוויסק. אין צייט פון דער דייטשער אקופאציע בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה האט ער, צוזאמען מיט משה רובינאוויטש׳ען, געגרינדעט דעם העברעאישען שול־וועזען אין וואלקאוויסק: פריהער אַ „גן־ילדים" (קינדער־גארטען), נאכדעם אַ „בית־ספר עממי" (פאלקס־שול) און שפעטער די „הרצליה"־גימנאזיע. ער איז אויך געווען זעהר טעטיג אינ׳ם נאציאנאל־פאנד, קרן־היסוד, החלוץ, און נאך.

נאכדעם ווי ער איז געקומען קיין ארץ־ישראל האט ער אין אַ קורצער צייט ארום אריבערגעבראכט אין לאנד אריין זיין פאטער, ר׳ יצחק נאוואגרודסקי (איטשע שמואל יונה׳ס) — וועלכער איז אין עטליכע יאר ארום געשטאַרבען. יודעל (יהודה) נאוואגרודסקי איז אַ מיטגליד פון דער אדמיניסטראציע פון דער טעגליכער תל־אביב׳ער צייטונג „הבוקר".

די פאמיליע מארקוס

שלמה מארקוס, דער זוהן פון ר׳ אברהם אליהו מארקוס, איז געווען דער ערשטער מיטגליד פון דער חשוב׳ער וואלקאוויסקער מארקוס־פאמיליע וואס האט זיך באזעצט אין ארץ־ישראל. אין וואלקאוויסק האט זיך שלמה מארקוס אָנגעזאפט מיט אלע שהנסטע און פיינסטע אידישע טראדיציעס אין הויז פון זיין פאטער, דעם גרויסען למדן און כלל־טוער — און ער איז דאריבער געווען פון די ערשטע וואלקאוויסקער חלוצים, וואס האבען עולה געווען קיין ארץ־ישראל. קומענדיג אין לאנד האט ער געארבייט ביי די שאסייען און ביי שמירה. נאכדעם ווי ער איז קראנק געווארען אויף מאלאריע האט ער געמוזט צוריקקומען אויף אייניגע יאר קיין וואלקאוויסק, כדי צו פארבעסערען זיין געזונט־צושטאנד — אבער ער איז שפעטער צוריקגעפארען קיין ארץ־ישראל צוזאמען מיט זיין ברודער אהרן (ארטשיק). אומקערענדיג זיך אין לאנד האט שלמה וויייטער פארגעזעצט זיין חלוצ׳ישע ארבייט און אין משך פון אַ באשטימטער צייט געטרוקענט די מאלאריע־זומפען אין עמק־יזרעאל.

היינט־צו־טאָג איז שלמה מאַרקוס דער אָנפיהרער פון אַ טראַנספאָרט־אויטאָ בוסען־קאָאָפעראַטיוו אין „בני־ברק".

ארטשיק מאַרקוס, שלמה'ס ברודער, איז אין וואָלקאָוויסק געווען זעהר טעטיג אין דער ציוניסטישער באַוועגונג, אין „לינת־חולים" און הויפט־זעכליך אין שפיטאָל. נאָכדעם ווי ער איז געקומען אין לאַנד אריין האָט ער געאַרבייט אויף די שאָסייען אין דזשעדאַ און — צוזאַמען מיט זיין ברודער — ביים רייניגען די זומפען אין עמק יזרעאל. וועה ס'האָט געקענט אַרטשיק'ען פון וואָלקאָוויסק, האָט זיך גאָרניט געקענט אָפּוואונדערען דאָרויף, ווי אזוי דער אַמאָליגער אויסגעפוצטער „פראַנט" מיט די גלאַנציגע שטיוועלעך און רויטע בעקעלעך, איז געשטאַנען כמעט נאָקעט אין די מאַלאַריע־זומפען און האָט געריניגט זיי פון מאָסקיטאָס. שפעטער האָט זיך אַרטשיק גענומען צו פיה־צוכט און אויך דערביי געוויזען אַ ביישפיל פון אינטענסיווער ארבייט — און היינט־צו־טאָג פאַרמאָגט ער אַ שהנע גרויסע ווירטשאַפט אין „כפר־גנים" לעבען פתח־תקוה. אויך אין ארץ־ישראל איז אַרטשיק אַ גרויסער כלל־טוער און נדבן. אין זיין גאַנצער פיל־זייטיגער טעטיגקייט ווערט אַרטשיק מאַרקוס פיל אריוסגעהאָלפען פון זיין טרייער פרוי רבקה, וואָס זייענדיג אליין אַ פלייסיגע און אַרבייטסזאַמע פרוי, וועלכע איז פאַרנומען אין איר ווירטשאַפט און אין שטאָל טאָג־און־נאַכט, פאַרגעסט זי אָבער אויך ניט די קהל'שע נויטען און זי דערמוטיגט איר מאַן אין זיין געזעלשאַפטליכער טעטיגקייט.

ביידע ברידער, שלמה און אַרטשיק, פיהרען אין ארץ־ישראל אַ פיין קולטורעל לעבען, נעמען שטענדיג אויף די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט מיט גרויס פרייד און כבוד — און ביי יעדער געלעגענהייט זינגען זיי איינעם פון זייער פאָטער'ס האַרציגע ניגונים.

מיט דער צייט זיינען אויך די טעכטער פון אברהם אליהו מאַרקוס געקומען קיין ארץ־ישראל, און שפעטער זיינען אויך אָפּגעפאָרען קיין ארץ־ישראל ר' אברהם אליהו מיט זיין פרוי חנה. ר' אברהם אליהו'ס טעכטער זיינען אלע פאַרהיראט. איינע פון זיי, רבקה, איז פאַרהיראט צו ה' באַכאַר, אַן אָנגעשטעלטער אין דער פתח־תקוה'ער שטאָט־פאַרוואלטונג. די צווייטע טאָכטער, גאָלדע, איז פאַרהיראט צו ה' גראַף — און זיי האָבען אַ בעקעריי אין פתח־תקוה. אַ דריטע טאָכטער, פייקע, איז פאַרהיראט צו אליעזר קאַליר.

דער ראש המשפחה, ר' אברהם אליהו מאַרקוס, איז אין וואָלקאָוויסק געווען אַ סוחר און פאַבריקאַנט. ער האָט געפיהרט אַ גאַרבאַרניע און לעדער־האַנדעל. די גאַרבאַרניע איז געשטאַנען אונטער'ן טייך. ר' אברהם אליהו האָט געוואוינט אין זיין אייגענער הויז אויף דער ברייטער גאַס. ר'

אברהם אליהו, וואס איז געווען אַ גרויסער ירא־שמים, איז אויך געווען אַ גרויסער למדן און גרויסאַרטיגער בעל־תפילה. אויסער דעם האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט זיין קינסטלערישען תורה־לייענען. זיין קריאת־התורה פלעגט מאַכען אויף יעדען איינעם אַ שטאַרקען איינדרוק. איבער־הויפט האָט ג'שמ'ט זיין לייענען מגילת „איכה" און די מגילת „אסתר". די ברכות אויף דער מגילה האָט ער געמאַכט מיט אזא פאַראַד, אז זיי האָבען געקלונגען ווי אַ פייערליכער הימן. ער איז אויך געווען אַן ערשט־קלאַסיגער בעל־דרשן.

אין ארץ־ישראל האָט ער געקליבען נחת פון זיינע קינדער. ביי דער בר־מצוה פון זיין עלטסטען איניקעל אין ארץ־ישראל (אַרטשיק'ס זוהן) האָט ער געהאַלטען אַ פיינע דרשה. זיין „שהחיינו", וואס ער האָט דעמאָלסט געמאַכט, האָט ממש געדונערט און מיטגעשלעפט דעם עולם נאָכצוזאָגען די ברכה וואָרט ביי וואָרט. ער האָט זיך אָבער געמוסן צום האַרצען דעם טרויעריגען שיקזאַל פון זיין זוהן שאול, וועלכער איז פאַרבליבען אין וואל־קאָוויסק און דאָרט אומגעקומען, און דאָס האָט אים פאַרקירצט זיינע יאָרען און ער איז געשטאָרבען. די פרוי פון ר' אברהם אליהו, חנה, האָט אַ באַקאַליי־געשעפט אין פּתח־תקוה.

ליידער האָט לעצטענס געטראָפען אַ גרויסער אומגליק אין דער פאַמיליע מאַרקוס. צוויי איניקלעך פון ר' אברהם אליהו — אַרטשיקים זוהן און אליעזר קאַלירים זוהן — זיינען געפאַלען אין דער באַפרייאונג'ס מלחמה פון ישראל.

די פאמיליע עפשטיין

אברהם עפשטיין („דער שוועגטשיצער") האָט אין וואָלקאָוויסק געוואוינט אויף דער בריטער גאַס און געהאַנדעלט מיט גיטער. ער איז געווען אַ פאַרמעגליכער מענש, געהאַט אן אייגענעם מויער מיט אַ גרויסען הויף, און געפיהרט אַ פיין בעל־הבית'יש־ציוניסטיש הויז. ער האָט געהאט איניגע קינדער, זיהן און טעכטער, און אַלע, אפילו די מיידלעך, האָבען געקענט העברעאיש — וואס דאָס איז דאָן געווען אַ זעלטענע דערשיינונג.

איינער פון זיינע זיהן, דוד, איז קורץ פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה געקומען קיין ארץ־ישראל לערנען אין דער „הרצליה"־גימנאַזיע. נאָכ'ן פאַרענדיגען די גימנאַזיע האָט ער שטודירט אין פאַריז און געענדיגט אויף אינזשעניר — און זיך באַזעצט אין חיפה, וואו ער פאַרנעמט זיך מיט זיין פאַך.

דוד'ס שוועסטער, יהודית, איז אויך, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, געקומען קיין ארץ־ישראל און זיך באַזעצט אין חיפה, וואו זי האָט זעהר מצליח געווען אַלס דענטיסטין, און האָט זיך אויך געשאַפען אַ נאָמען אַלס

כלל־טוערין. זי האָט שפּעטער געהיראַט מיט'ן באַקאַנטן פּעדאַגאָג און עסקן, מרדכי הלוי. יהודית האָט אַריבערגעבראַכט קיין חיפה איר פּאָטער, וועלכער איז דאָרט שפּעטער געשטאָרבן.

דוד עפּשטיין'ס צווייטע שוועסטער, ציפּע קאַצין, האָט נאָכדעם ווי איר מאַן (קאַצין פון דער ביער־ברויערייַ) איז געשטאָרבן, געעפענט אין וואָל־קאָוויסק (אין איר פּאָטער'ס הויז) אַ רעסטאָראַן, אין וועלכן ס'פלעגן קומען עסן די פּאַרנעמסטע מענשן פון דער אַרומיגער אומגעגנד — ווייל ציפּע קאַצין איז אַ זעהר סימפּאַטישע פרוי און האָט מיט איר ליבליכקייט און פרייַנדליכער באַציהונג צוגעצויגן פיל מענשן. אייניגע יאָר פּאָר דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט זי ליקווידירט דאָס געשעפט און איז געקומען קיין ארץ־ישראל מיט אירע קינדער. איין זוהן אירער האָט געענדיגט אַלס ציין־דאָקטאָר, און ער האָט איבערגענומען פון זיין מומע יהודית, וועלכע איז אפּגעפּאָרן קיין אַמעריקע צוזאַמען מיט איר מאַן, מרדכי הלוי — איר קאַבינעט און פּראַקטיק. די אנדערע זיהן פון ציפּע'ן זיינען באַשעפטיגט אין דעם טראַנספּאָרט־צווייג פון'ם לאַנד.

יעקב איינשטיין. — זיין פּאָטער האָט אין וואָלקאָוויסק געהאַט אַ גאַלאַנטעריי־געשעפט אויף דער בריטער גאַס און זיין מוטער איז געווען פון דער זילבערמאַן־פאמיליע אויף דער מילנער גאַס. ער האָט געענדיגט די וואָלקאָוויסקער גימנאַזיע. ער איז געקומען קיין ארץ־ישראל אַלס אַ חלוץ, און איז שפּעטער אַרײַנגעטראָטען אינ'ם אַרבייטער־טעאַטער „אוהל", וואו ער האָט זיך אויסגעצייכענט אין דער ראָל פון „יאָשע קאַלב". היינט צו־טאָג איז יעקב אינשטיין באַקאַנט אַלס אינער פון די בעסטע שוישפּילער און דעקלאַמאַטאָרן אין ארץ־ישראל. ער איז אויך טעטיג אין ארץ־ישראל'־דיגען פּאַראיין פון די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט.

מאַניע, יעקב אינשטיין'ס שוועסטער, געפינט זיך אויך אין ארץ־ישראל און איז פּאַרהיראָט צו ה' שחראי — אַ לעהרער אין „כפר־אזר".

בן־ציון ליפשיץ — אַן איידעם פונ'ם טאָקער אַדעלבערג, וועלכער האָט געוואוינט אויף דער בריטער גאַס — איז געווען באַקאַנט אין וואָל־קאָוויסק אלס אַ זעהר גוטער בעל־תפילה. ער איז געווען זעהר טעטיג אין דער וואָלקאָוויסקער ציוניסטישער באַוועגונג און ער האָט געווידמעט פיל צייט און ענערגיע פאַר'ן קרן־קימת־לישראל. וועו ער האָט באַקאַנט געמאַכט וועגען זיין באַשלוס אוועקצופאָרן קיין ארץ־ישראל האָבען די וואָל־קאָוויסקער ציוניסטען אַראַנזשירט פאַר אים אַ האַרציגען אָפּשיידס־אָוונט. אין ארץ־ישראל איז ער באַשעפטיגט אַלס אָנגעשטעלטער אינ'ם תל־אביב'ער וועד־הקהילה און ער וועלט פּאַררעכענט אַלס איינער פון די חשוב'סטע און

אַנגעזעהענסטע רעליגיעזע אידען אין תל־אביב. ר' בן־ציונ'ס אַ זוהן, יחזקאל ליפשיץ — אַן אינזשעניר — איז אַ דירעקטאָר פון אַ פאַך־שול אין תל־אביב. צווייַ אַנדערע זיהן פון בן־ציונ'ען, משה און ישראל — וועלכע וואוינען אויך אין ארץ־ישראל — זיינען אייגענטימער פון אַ שלאָסערייַ. אין ארץ־ישראל געפינט זיך אויך בן־ציונ'ס טאָכטער, שיינע בילע ליפשיץ. אַ צווייטע טאָכטער פון בן־ציון ליפשיץ, דבורה, געפינט זיך אין חיפה, וואו זי איז פאַרהייראַט צו ה' מאַנדעלבוים.

שיינע ליפשיץ, אַ פלימעניצע פון בן־ציונ'ען — וועלכע איז די אייני־ציגע וואָס האָט זיך געראַטעוועט פון איר גאַנצער פאַמיליע אין וואַלקאָוויסק — איז געווען אייַנע פון די ערשטע פליטים וועלכע זיינען אַנגעקומען קיין ארץ־ישראל נאָך דעם לעצטען וועלט־קריג, און זי האָט געהייראַט אירען אַ קוזין — אַ זוהן פון בן־ציון ליפשיץ.

אברהם נאָוויק איז אַ זוהן פונ'ם וואַלקאָוויסקער האָלץ־סוחר ישראל נאָוויק (וואָס האָט געוואוינט לעבען יצחק נאָוואָגרודסקי'ן) און אַ ברודער פון דער באַוואוסטער ניו־יאָרקער לעהרערין חנה נאָוויק. אברהם נאָוויק איז געווען איינער פון די פיהרער פון דער ציוניסטישער באַוועגונג אין וואַל־קאָוויסק. ער האָט זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל, וואו ער איז געוואָרען אַן אַנגעשטעלטער פון דער אַרבייטער־קראַנקען־קאַסע („קופת־חולים") אין עפולה. לעצטענס וואוינט ער אין חדרה. ער האָט מיר פיל אַרויסגעהאָלפען מיט זיין צושטעלען פאַרשיידענע מאַטעריאַלען און פאָטאָגראַפיעס פאַר דעם בוך.

אהרן פעדערמאַן איז געווען 9 חדשים אַלט וועז זיין פאָטער, ר' אברהם, האָט זיך אין יאָר 1877 באַזעצט אין ירושלים. זיין מוטער איז געווען אַ פלימעניצע פון באַרימטען קאָוונער גאון ר' יצחק אלחנן ספעקטאָר. זיין פרוי חנה רייזעל מיט איר פאַמיליע זיינען געווען צווישען די ערשטע עולים פון אַמסטיבאָוו (לעבען וואַלקאָוויסק), וואָס האָבען זיך, מיט פיל יאָרען צוריק, באַזעצט אין ירושלים. וועז איך בין אין זומער פון 1910 געפאָרען קיין ארץ־ישראל, כדי דאָרט צו לערנען אין דער „הרצליה"־גימ־נאַזיע, איז מיט מיר מיטגעפאָרען חנה רייזעל פעדערמאַן — וואָס האָט זיך גראָד דעמאָלסט אומגעקערט קיין ארץ־ישראל פון וואַלקאָוויסק, וואוהין זי איז געקומען אויף אַ באַזוך צו אירע קרובים, — און מיך באַגלייט דעם גאַנצען וועג פון וואַלקאָוויסק ביז יפו, כונוואַנען זי איז אָפגעפאָרען צו זיך אַהיים קיין ירושלים. וועז מיר, די וואַלקאָוויסקער גימנאַזיסטען, פלעגען קומען אויף אַ באַזוך פון תל־אביב קיין ירושלים, פלעגען מיר באַזוכען דאָס הויז פון די פעדערמאַנ'ס — וועלכע זיינען זעהר האַרציג און גוטע מענשען

— און מיר פלעגען דאָרט זעהר פריינדליך אויפגענומען ווערען. די פעדער־מאַנ׳ס וואוינען איצט אין תל־אביב, וואו זיי פאַרמאָגען אַ הויז אויף דער דיזענגאָף־גאַס, און זיי זיינען טעטיג אין דעם תל־אביב׳ער פאַראיין פון די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט. די פעדערמאַנ׳ס האָבען אַ טאַכטער, וואָס איז פאַרהיראַט צו ה׳ חצרוני, אַ דירעקטאָר פון דער באַוואוסטער מעדיצין־עקס־פאָרט־פירמע „סאָלאָמאָן־לוי־עלשטיין״.

מוליע שיין איז געווען אַן אַקטיוואר טוער אין דער וואָלקאָוויסקער ציוניסטישער באַוועגונג און הויפּטזעכליך אינ׳ם דאָרטיגען „מכבי״. אויך נאָכדעם ווי ער האָט זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל — וואו ער אַרבייט אלס אַ דירעקטאָר אין אַ האַנדעלס־פירמע — האָט ער אַנגענאַלטען ענגע פאַרבינדונגען מיט זיינע פריהערדיגע וואָלקאָוויסקער פריינד, און אַ דאַנק זיינע באַמיהונגען און אינפלוס זיינען פיל וואָלקאָוויסקער געקומען קיין ארץ־ישראל. ער איז זעהר אַקטיוו אינ׳ם ארץ־ישראל׳דיגען פאַראיין פון די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט. וועז ס׳האָבען נאָך דער לעצטער מלחמה אַנגעהויבען צו קומען קיין ארץ־ישראל די ערשטע וואָלקאָוויסקער פליטים, וועלכע זיינען געראַטעוועט געוואָרען פון די נאַצישע־שחיטות — פלעגט מוליע שיין פאָרען קיין עתלית זיי אַרונטערצונעמען און זיי אריבערברענגען אין זייערע באַשטימטע וואוין־פּלעצער.

אברהם שיין — אַ זוהן פון שיין דעם האָטעל־אייגענטימער פון דער גראָדנער גאַס — איז אין יאָר 1938, וועז עס איז פאָרגעקומען דער באַרימטער פּראָצעס פון בן־יוסף, אויך פאַר׳משפט געוואָרען דורך דער ענגלישער מאַנדאַטען־מאַכט צום טויט. זיין ברודער, נחום, וועלכער האָט געוואוינט אין וואָלקאָוויסק, האָט אָבער אים צוגעשיקט אַ געפעלשטע מעטריקע וואָס האָט באַשטעטיגט אַז אברהם איז מינדעריעריג. דאָס האָט געווירקט, אַז דער טויט־אורטייל איז פאַרביטען געוואָרען אויף 15 יאָר תפיסה. אברהם איז מיט אייניגע יאָר צוריק באַפרייט געוואָרען, און לעצטענס אַרבייט ער אַלס אָנגעשטעלטער אין דער תל־אביב׳ער מוניציפּאַליטעט.

אין פאַרבינדונג מיט דער געפעלשטער מעטריקע איז אין וואָלקאָוויסקער קרייז־געריכט פאַרגעקומען אַ סענסאַציאָנעלער פּראָצעס געגען נחום שיין, וועלכער איז באַשולדיגט געוואָרען אין באַגעהן די פעלשונג. דער „וואָלקאָוויסקער לעבען״, פון דריטען אפריל 1939, האָט געשריבען וועגען דעם פּראָצעס דאָס פאָלגענדע:

„אויפ׳ן סענסאַציאָנעלען פּראָצעס געגען היגען איינוואוינער ה׳ נחום שיין, וואָס ווערט באַשולדיגט אין פעלשען זיין ברודער׳ס מעטריקע און איבערשיקען עס קיין ארץ־ישראל, איז דער באַשולדיגטער פאַרטיידיגט גע־

וואַרען דורך אַדוואָקאַט פירסטענבערג. דער באַשולדיגטער האָט דערקלערט, אַז ער האָט עס געטאָן ווייל ער האָט געוואָלט ראַטעווען זיין ברודער פון דער תליה ווי אויך זיין אַלטע מוטער, וועלכע איז געווען געפערליך קראַנק און וואָלט זיכער ניט איבערגעלעבט איר זוהנ'ס טויט.

„דער ריכטער, ה' טאַלאָטשקאָ, האָט עס געגומען אין אַכט און פאַר־אורטיילט נחום שיינ'ען צו זעקס חדשים תפיסה מיט אָפלייגען די אויספירונג פון דער שטראָף.

„אין די מאָטיוון האָט דער ריכטער אָנגעוויזען, אַז שיין קאָן ניט באַטראַכט ווערען אַלס אַ פאַרברעכער, און אַז יעדער אַנדערער אויף זיין אָרט וואָלט געטאָן דאָס זעלבע."

אברהם שיינ'ס שוועסטער, זלאָטקע, איז פאַרהיראַט צו שלום הובאר. זיי פאַרמאָגען אַן אייגען הויז אין תל־אביב און זיינען טעטיגע מיטגלידער פונ'ם „אירגון עולי וולקוביסק".

די פאַמיליע פינקעלשטיין — נאָכ'ן טויט פון משה יעקב פינקעל־שטיין, האָט זיך זיין פרוי, מיט ביידע טעכטער דאָרע און ליאָלע, באַזעצט אין ארץ־ישראל. זיין פרוי און די טאָכטער דאָרע זיינען שפעטער געשטאָרבען. היינט־צו־טאָג געפינט זיך אין תל־אביב בלויז די טאָכטער ליאָלע (לאה) וויטענסקי.

די פאַמיליע ראַבמילעוויטש. — פון דער פאַמיליע ראַבמילעוויטש געפינען זיך אין ארץ־ישראל די פרוי און קינדער פון נחמן ראַבמילעוויטש, דעם געוועזענעם מיניסטער אין ליטע און שפעטערדיגען ליטווישען געזאַנדטן קאָנסול אין ליטע, וועלכער איז מיט עטליכע יאָר צוריק דאָרט געשטאָרבען. נחמנ'ס שוועסטער, דר. אסתר ראַבמילעוויטש, אַ באַקאַנטע קינדער־דאָק־טאָרין, פראַקטיצירט אין תל־אביב.

די פאַמיליע פון הרב קאַפאָווסקי. אין ארץ־ישראל געפינען זיך צוויי זיהן פון געוועזענעם וואָלקאָוויסקער רב, הרב יצחק קאַפאָווסקי: דער עלטערער זוהן, שלמה קאַפאָווסקי־שחור, איז אַ באַקאַנטער אַדוואָקאַט און אַ אָנגעזעהענער טוער אין די אָרטאָדאָקסישע קרייזען אין תל־אביב; דער אינגערער זוהן, חיים, אויך אַ אַדוואָקאַט, האָט זיך אַקטיוו באַטייליגט אין ישראל'ס באַפרייאונגס־קאַמף.

רבקה באָראָדעצקי, אַ טאָכטער פון ישראל ראַבינאָוויטש (דעם אַמ־סטיבאָווער רב'ס זוהן) געפינט זיך מיט איר מאַן, דר. באָראָדעצקי, שוין פיל יאָרען אין תל־אביב. ער האָט אַ לאַנגע צייט געארבייט אין „הדסה" שפיטאָל און איצט איז ער דער דאָקטאָר פון דער תל־אביב'ער שטאָט־פאַרוואַלטונג.

שושנה און רבקה פרידמאן — זיינען פאַרבונדען מיט דער פאַר־וואַלטונג פון דער טעגליכער אַרבייטער־צייטונג „דבר" אין תל־אביב.

די סאָאָקע פאַמיליע. חנוך סאָאָקע — וואָס זיין פאַטער האָט גע־האַנדעלט אין וואָלקאָוויסק מיט „שורקעס" (וועגענער האָלץ) — וואוינט איצט אינ׳ם מושב „צופית" און איז אַן אָנגעזעהענער טוער אין דער ארץ־ישראל׳דיגער אַרבייטער־פאַרטיי „מפא״י". ער איז אויך געווען, אין נאָמען פון „מפא״י", אַ דעלעגאַט צום ציוניסטישען קאָנגרעס. משה סאָאָקע, אַ ברודער פון חנוכ׳ען, איז איינער פון די זוריפט־דירעקטאָרען פון דער ארץ־ישראל׳דיגער אַרבייטער־קראַנקען־קאַסע („קופת חולים").

חנא קאַבוזשאַצקי, וועלכער איז אין וואָלקאָוויסק געווען זעהר טעטיג אין דעם דאָרטיגען באַנק־וועזען, איז צוזאַמען מיט זיין פרוי, פרומקע, אַנט־לאָפען פון פּוילען אין צייט פון לעצטען וועלט־קריג. היינט געפינען זיי זיך אין פּתח־תקוה, וואו חנא איז פאַרבונדען מיט דער אויטאָבוסען־געזעל־שאַפט „דן".

דוד לינעווסקי — אַ זוהן פון דעם העברעאישען לעהרער הערשעל לינעווסקי — איז געווען זעהר באַליבט ביי אַלע זיינע תלמידים און איז געווען טעטיג אין דער וואָלקאָוויסקער ציוניסטישער באַוועגונג. דוד און זיין שוועסטער ימימה האָבען זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל. דוד לינעווסקי איז געווען אין משך פון אַ לענגערער צייט פאַרשיקט אין קעניא דורך דער ענגלישער מאַכט פאַר זיין ציוניסטיש־פאָליטישער טעטיגקייט. ימימה לינעווסקי וואוינט אין תל־אביב און איז אַ אָנגעשטעלטע אין דער „הסתדרות".

די פאַמיליעס אָגולניק און פּעקאַרסקי. שלמה אָגולניק׳ס פאַמיליע פון רוזשנאָי (לעבען סלאָנים) האָט זיך באַזעצט אין וואָלקאָוויסק קורץ פאַר׳ן שלוס פון ערשטען וועלט־קריג. די מלטערע טאָכטער עלקע האָט מיט יאָרען שפּעטער אויסגעוואַנדערט קיין מאַנטרעאל (קאַנאַדע), וואו זי האָט געהיראַט מיט ה׳ בן־צבי, און איז זעהר טעטיג אין דער וואָלקאָוויסקער לאַנדסמאַנשאַפט. די אינגערע טאָכטער, חנהלע, איז נאָך אַלס אַ גאַנץ יונגע מיידעל אָנגעשטעלט געוואָרען אַלס געהילף צו מיין שוועסטער פּעשקע׳ן, ביי אונז אין אַפּטייק־קראָם. זי האָט זיך זעהר אויסגעטויגט צו דער אַרבייט און האָט אין משך פון אַ פאַרהעלטניסמעסיג קורצער צייט זיך אויסגע־לערענט אַליין צו מאַכען אַלערליי זאַלבען און צוגרייטען פאַרשיידענע רפואות. פיל גויים פון די דערפער פלעגען קומען פרעגען ביי איר עצות ווי אַזוי צו היילען קראַנקהייטען — אַזוי ווי זיי פלעגען אַמאָל פרעגען וועגען די זעלבע ענינים ביי מיין פאָטער — און חנה׳לע פלעגט זיי ענטפערען מיט פאַרשטאַנד אין שכל־הישר. זי איז אין וואָלקאָוויסק געווען טעטיג אין דער ציוניסטישער

באוועגונג און איז שפעטער טאקע אפגעפארען קיין ארץ־ישראל, וואו זי האט געהיראט מיט א וואלקאוויסקער חלוץ, משה פעקאַרסקי. היינט האבען זיי א פיין־איינגעאַרדענטען „משק" (ווירטשאפט) מיט אלע מאדערנע באקוועמ־ליכקייטען, אין „חרות". חנה'לע האט נאכדעם אריבערגענומען פון וואל־קאוויסק אירע עלטערען — שלמה אגולניק מיט זיין פרוי — און אויך זיי האבען זיך איינגעארדענט אין „חרות" אין א אייגענעם „משק". חנה האט אבער קיינמאל ניט איבערגעריסען דעם קאנטאקט מיט אונזער משפחה אין וואלקאוסיק ווי אויך מיט מיין שוועסטער ליזע אין תל־אביב, וועמען זי פלעגט אפט קומען באזוכען. חנה איז געווען זעהר באליבט ביי אונזער משפחה. וען איך האב אין יאר 1945 באזוכט ארץ־ישראל, בין איך, צוזאמען מיט מאטעל עפשטיינ'ען, געקומען באזוכען חנה'לען אין „חרות". זי האט אין יענעם יאר געבוירען א טאכטער און איר א נאמען געגעבען נאך מיין מוטער, וועמען זי האט שטארק ליב געהאט און געאכטעט. הגם די יארען און דער קלימאט האבען פארשטעהט זיך, אביסעל געענדערט דאס אויסער־ליכע אויסזעהן פון חנה'לען, זיינען ביי איר אבער פונדעסטוועגען געבליבען איר ליבער שמייכעל אויפ'ן פנים, איר פריינדליכקייט און חן — ווי אמאל.

די משפחה שפאק — דאס איז א גרויסע פארצווייגטע וואלקאוויסקער פאמיליע, וואס א צאל פון אירע מיטגלידער האבען עמיגרירט קיין ארגענ־טינע, די פאראיניגטע שטאטען און קאנאדע. אבער אין אלע לענדער, וואו זייער שיקזאל האט זיי פארוואנדרפען, האבען זיי זיך אינטערעסירט אין זייער היימשטאט און ארויסגעהאלפען די וואלקאוויסקער אינסטיטוציעס. א טייל פון דער פאמיליע איז געקומען קיין ארץ־ישראל און האט זיך צעשפרייט איבער פארשיידענע פונקטען פונ'ם לאנד.

פון דער פאמיליע שפאק געפינען זיך אין ארץ־ישראל: אסתר שפאק און אירע זיהן, שלמה, יהודה און שבתי. שלמה שפאק וואוינט אין גדרה, וואו ער איז איינער פון די אנפירער פון דער אויטאבוסען־געזעלשאפט „דרום־יהודה"; יהודה שפאק איז א מיטגליד פון דער „מועצה" (ראט) אין חדרה; שבתי שפאק איז אן אנגעשטעלטער אין דער שטאט־פארוואלטונג פון תל־אביב. שענפסעל און יצחק שפאק (די צוויי זיהן פון אברהם שפאק דעם רימער) וואוינען אין רמת־גן.

אליהו שייקעוויטש'עם פאמיליע — זיינע דריי זיהן, נחום, אליעזר און יצחק און זיין טאכטער טייבעל, זיינען שוין אין זייער יוגענד געווען אקטיוו אין דער וואלקאוויסקער ציוניסטישער באוועגונג. זיי האבען אויס־געוואנדערט קיין ארץ־ישראל מיט יארען צוריק. דער „וואלקאוויסקער לעבען", פון 20־טען סעפטעמבער 1929, האט פארעפנטליכט א נאטיץ,

לויט וועלכער שייקעוויטש'עס זוהן ווערט ציטירט אַלס דער „העלד פון ירושלים" אין די דעמאָלסדיגע אומרוען. ער האָט דאַן אַרויסגעצייגט אַן אויסערגעווינליכע גבורה און זעלבסט־אָפּפער אין קאַמף מיט די אַראַבער, און אַ דאַנק אים זיינען הונדערטער אידען אָפּגעראַטעוועט געוואָרען פון אַ זיכערען טויט.

אליעזר און יצחק זיינען היינט מיטגלידער פון דעם אויטאָבוסען־קאָאָפּעראַטיוו „אגד" אין ירושלים. נחום האָט אַ געשעפט פון שרייב־מאַשינען אין ירושלים. אין דעם באָמבע־אויפרייס אויף אליעזר בן־יהודה גאַס איז שייקעוויטש'עס קראָם טיילווייז פאַרניכטעט געוואָרען.

טיבעל שייקעוויטש־גראַבאָווסקי וואוינט מיט איר פאַמיליע אין תל־אביב. איר מאַן איז פאַרבונדען מיט דער תל־אביב'ער שטאָט־פאַרוואַלטונג.

וועגען אליהו שייקעוויטש'ען וועט דערמאָנט אויף אַן אַנדער שטעלע אין בוך.

***

ס'איז נאָך פאַראַן אַ גאַנצע רייהע וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט וועלכע וואוינען אין ארץ־ישראל. ליידער איז אונז ניט געלונגען צו קריגען אַ פולע רשימה פון זיי אַלע; אָבער די טוער פון דעם וואָלקאָוויסקער פאַראיין אין ארץ־ישראל האָבען געמאַכט אַלע באַמיהונגען צו קריגען פאַר אונז אַזוי־פיל נעמען פון וואָלקאָוויסקער תושבים אין ארץ־ישראל וויפיל ס'איז בלויז מעגליך געווען אונטער די איצטיגע אומשטענדען אין לאַנד. פון די נעמען וואָס מיר האָבען באַקומען וועלען מיר דאָ ברענגען אַ צעטעל פון וואָלקאָוויסקער אידן, וועלכע האָבען אין פאַרשיידענע צייטען אויסגעוואַנדערט קיין ארץ־ישראל; דאָס צעטעל איז מערסטענס איינגעטיילט לויט די גאַסען און געגענדען וואו די באַטרעפענדע פערזאָנען האָבען געוואוינט אין וואָלקאָוויסק אַיידער זיי זיינען אַוועקגעפאָרען קיין ארץ־ישראל.

פון דער בריסטער גאַס (די וואָלקאָוויסקער הויפּט־גאַס) זיינען געקומען קיין ארץ־ישראל: משה קאַס — אַ מעכאַניקער; דר. יוסף ראַביץ (אַ זוהן פון הערשעל ראַביץ) — פּראַקטיצירט אין תל־אביב; משה פאַוועז (אַ זוהן פון דושקע פאַוועז) — אַ קרעמער אין תל־אביב; טייבע גאַלדבערג (יודזשיק) — וואוינט אין חדרה; לייזער דוד און אפרים גאַלדבערג (קאָפּעל איסר'ס זיהן) — וואוינען אין תל־אביב; ס. שוואַרץ — אַן אָנגעשטעלטער אין דער ראשון־לציון מוניציפּאַליטעט; ישעיהו לעוו (דעם טאָקער'ס איידעם)

— האָט אַ גאַלאַנטעריי־קראָם אין תל־אביב; לאה פערעכאָדניק (אַ טאָכטער פון חיים פערעכאָדניק) — האָט זיך געראַטעוועט פון די נאַציס און איז געקומען קיין ארץ־ישראל; לאה אַשעראָוויטש (לאה פערעכאָדניק'ס אַ טאַנטע) — וואוינט אין תל־אביב; אריה קראָסטלניק — פּאָדריאַטשיק ביי בויאַרבייטען אין חיפה; עדנא גאָרדאָן (פון הויז לעווין) — וואוינט אין תל־אביב; שמחה און יהודה מאָוושאָוויטש (דעם צוקערניק'ס זיהן) — וואוינען אין תל־אביב; משה ווינשטיין, אסתר דער פּאָדריאַטשיצע'ס אַ זיהן — האָט אַ געשעפט פון מוזיקאַליש אינסטרומענטען אין תל־אביב; משה לעוו (אַ זוהן פון דינה דער בעקערקע) — וואוינט אין תל־אביב; משה לעווי — וואוינט אין חדרה; פרוי קאַמיני (פון די פּאָליאַטשעקס) — וואוינט אין תל־אביב און איר מאַן איז דער פאָרזיצער פון לאַנדס־קאָמיטעט פון קרן־קיימת.

פון דער גראָדנער גאַם האָבען זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל: אברהם זעליצקי (זוהן פון ר' משה זעליצקי) — אַן אָנגעזעהענער כלל־טוער אין תל־אביב און אַ דירעקטאָר פון אַ טעכנישער אָפּטיילונג אין רוטענבערג'ס „חברת־החשמל"; אברהם מאַקאָוו (זוהן פון אַלעקסאַנדער מאַקאָוו פון מאַנופאַקטור־געשעפט) — וואוינט אין חיפה; יצחק גאָלדרעי (זוהן פון בן־ציון גאָלדרעי דעם אייזענקרעמער) — אַן אָנגעשטעלטער אין „מועצה" (ראַט) פון רחובות; סאַניא גאָלדרעי (געהיראַט פאַר מושינסקי), יצחק'ס אַ שוועסטער — וואוינט אין תל־אביב; צבי דוואָרעצקי — האָט אַ בעקערייַ אין „קרית־חיים"; אליהו שולראָף (אַן איידעם פון שמואל ווייצער) — וואוינט אין פּתח־תקוה; בינקאָוויטש (אַ קרוב פון פרומע מאָוושאָווסקי) — אַ אינזשעניר אין חיפה; יוסף בערזניצקי — וואוינט אין כפר־עטה; שלמה יעלסקי — וואוינט אין תל־אביב.

פון דער כאָלאָניסקער גאַם האָבען אויסגעוואַנדערט קיין ארץ־ישראל: פאַנטער — לעהרערין אין קיבוץ „מסילות"; שרה אורינאָווסקי — וואוינט אין תל־אביב; שמואל אַפּעלבוים — וואוינט אין תל־אביב; כתריאל לאַשאָוויטש — האָט געקעמפט צוזאַמען מיט די פאַרטיזאַנען אין פוילען און איז נאָך דער מלחמה געקומען קיין ארץ־ישראל, וואו ער האָט געעפענט אַ געשעפט פון פאָטאָגראַפישע אַרטיקלען.

פון דער מילנער גאַם האָבען זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל: שפרינצע ביאַלסקי־סידראַנסקי (די אלמנה פון אברהם סידראַנסקי) — וואוינט אין תל־אביב; בוניע טורבאָוויטש, די פרוי פון דר. זאַלקאי פון קופּת־חולים — וואוינט אין תל־אביב; זלמן גאָלדבערג (הלל קאַשטשילקער'ס אַ אייניקעל און זוהן פון בנימין גאָלדבערג) — אַ מיטגליד פון קבוץ „עין־השופט"; ראָזע

ליפשיץ־לאכאוואסקי (אַ טאַכטער פון אהרן ליפשיץ) — וואוינט אין תל־אביב (איר מאַן איז אַ באַקאַנטער סוחר).

פון דער אַמטראַגער (קאַשטשושקע) גאַס האָבען אויסגעוואַנדערט קיין ארץ־ישראל: בנימין גאַלאַי (אַ זוהן פון קלמן דעם קצב) — האָט אין תל־אביב אַ פלייש־געשעפט; עוזיאל מאַראַנץ (פון גאַלאַנטעריי־געשעפט) — וואוינט אין תל־אביב; חיהילע ווינער — האָט זיך געראַטעוועט פון אויש־וויץ און וואוינט איצט אין תל־אביב, וואו זי האָט געהיראַט; חיה דניאל (אַ טאַכטער פון ר' ירחמיאל דעם ראש־ישיבה) — וואוינט אין חיפה.

פון דער נייער געסל זיינען געקומען קיין ארץ־ישראל: טאַניע פּ־לאַטאַווסקי (אַרטשיק'ס טאַכטער) — איר מאַן איז אַ סוחר אין פּתח־תקוה; שמואל אונטערמאַן — וואוינט אין תל־אביב; ניעטע זילבערשאַץ (פון הויז יונאַוויטש) — וואוינט אין תל־אביב.

פון דער מאַרק (רינקאוע) גאַס האָבען זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל: מאיר פיינשטיין (אַ זוהן פון דעם אַלטען פיינשטיין פון דער „טשיינע" לעבען בליאַכער'ן) — אַ באַקאַנטער בוי־מייסטער אין ארץ־ישראל און אַן אַרבייטס־אָנפיהרער אין דער פירמע „הבונה"; גדליהו פיק (דעם קירזשנער'ס אַ זוהן) — אַ מיטגליד פון קבוץ עמיר אין גליל; משה שאַכנאַוויטש (דעם ווייץ־קרעמער'ס אַ זוהן) — אַן אָנגעשטעלטער אין רוטענבערג'ס עלעקטריי־שער געזעלשאַפט; וועלוועל קאַפלאַן (משה שאַכנאַוויטש'ס שוועסטער) — וואוינט אין תל־אביב; בלומע סטאַלאַוויצקי (אשר דעם מעהל־קרעמער'ס טאַכטער) — האָט זיך געראַטעוועט אין די וועלדער, און איז לעצטענס אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל.

פון זאַמאָשטשע האָבען אויסגעוואַנדערט קיין ארץ־ישראל: רי לייב דיטקאָווסקי — וואוינט אין נחלת־יצחק; די בריידער חיים און יעקב דיט־קאָווסקי — מיטגלידער אין דעם אויטאָבוסען־קאָאָפּעראַטיוו „דן"; א. דיט־קאָווסקי — אַן אייגענטימער פון אַ סאָדע־וואַסער פאַבריק אין תל־אביב; יעקב איצקאָוויטש (וועלוועל קאַפלאַן'ס אַ איידעם) — איז געווען אַ לעהרער אין דער „תרבות"־גימנאַזיע אין וואָלקאָוויסק, און איז איצט אַ פּעדאַגאָג אין חיפה (ער האָט אויך פאַרפאַסט אַ וויסענשאַפטליך ווערק וועגען באַטאַניק אין ארץ־ישראל); משה מעטשיק — דירעקטאָר פון אַ קאָנסום־קאָאָפּע־ראַטיוו („צרכניה") אין ארץ־ישראל און וואוינט אין באר־טוביה; פייגעל פּינעס — וואוינט אין תל־אביב; יוסף פּינעס (פייגעל'ס זוהן) — געווען סעקרעטאַר פון דער פאָלקס־שולע אין וואָלקאָוויסק, און היינט איינער פון די ערשטע ספעציאַליסטען אין גראַבען ברוניימער אין ארץ־ישראל און אויך אַ פּרדסן אין הרצליה; מרדכי פּינעס — אַ חבר אין קבוץ „גבעת־ברנר";

אפרים ראבינאוויטש (ניעשע׳ס זוהן) — אַ באַאַמטער אין דער חיפה׳ער באַן־סטאַנציע; שמואל מאַלאַכאָוויצקי — האָט אַ שלאָסעריי אין תל־אביב; יוסף מאָסטקאָוו — סעקרעטאַר פון אַ קאָלאָניע לעבעז נתניה; חיים און מרים נוילקאָוו (דעם קרעמער׳ס קינדער פון זאַמאָשטשע) — חיים איז אַקטיוו אין דער רעוויזיאָניסטישער פּאַרטיי; יודעל פּעקאַרסקי — אַ קרעמער אין פּתח־תקוה; יוסף פּערעמינסקי און זיין ברודער (זיי זיינען געווען טעטיג אין דער וואָלקאָוויסקער פייערלעשער־געזעלשאַפט) — זיי וואוינען אין פּתח־תקוה, וואו זיי האָבען זייערע אייגענע הייזער און באַשעפטיגען זיך מיט סטאָלעריי; נעמי רוטשיק (גראָדסקי) — וואוינט אין נתניה; דבורה האָכ־שטיין און אירע קינדער — וואוינען אין תל־אביב; חיים ראָבינאָוויטש (ניעשע׳ס זוהן) — אַ סטאָליער אין חיפה; דאָרע אוועדבוך (טאָראָנ׳ס טאָכ־טער) — וואוינט אין קרית־ספר; לאה טאָרמאָ — וואוינט אין תל־אביב; בלומע חאָנאָוויטש — וואוינט אין תל־אביב; אליהו קושניר (פון די קאָ־כעלניקעס) — האָט זיך געראָטעוועט פון די נאַציס צוזאַמען מיט זיין פרוי, אויסבאַהאַלטענדיג זיך די גאַנצע צייט פון קריג ביי אַ קריסט אין קריניק. זיי זיינען נאָכ׳ן קריג געקומען קיין ארץ־ישראל, וואו אליהו האָט אָנגענומען אַ פּאָסטען פון אַ פּראָוויזאָר אין קופּת־חולים אין תל־אביב.

**
*

אַנדערע וואָלקאָוויסקער וועלכע האָבען זיך באַזעצט אין פאַרשיי־דענע צייטען אין ארץ־ישראל: אליעזר טוריאַנסקי (פון דער מצרים־געסעל) — וואוינט אין חדרה (זיין טאָכטער איז אַ לעהרערין אין תל־אביב); מרים לימאָן (פון קאָרטשיזנע) — וואוינט אין תל־אביב; שלמה אליהו אַמסטי־באָוסקי און זיין זוהן — וואוינען אין תל־אביב; בנימין לעווין (אַ זוהן פון פייוועל דעם וואָלקער) — אַ לעהרער אין מקוה־ישראל און אַ מיטגליד פון ועד־הלשון אין ארץ־ישראל; דוד משה ראָסיאַנסקי (אַ זוהן פון ישראל׳ן) — אַן אָנגעזעהענער כלל־טוער און מיטגליד פון שטאָט־ראַט אין רמת־גן; משה מענדעל שוואַרץ — אַ פרדסן אין פתח־תקוה (זיין זוהן, מרדכי, איז אַ הויכער באַאַמטער אין „אונרא״); יצחק שאָלקאָוויטש (יהושוע׳ס זוהן) — אַ מיטגליד אין קבוץ מפעלי־ים אין עתלית; די ברידער סוועטיצקי (דעם לעהרער׳ס זיהן) — אייגענטימער פון אַ וועלאָסיפּעדען־געשעפט אין תל־אביב; מוליע מאַרקוס (משה׳ס זוהן) — אַ פאַרוואַלטער פון אַ פרדס אין „גאולה״; משה פּאָדאָלינסקי (אַ סטאָליער) — האָט אַ הויז אין פתח־תקוה; זיין ברודער, אהרן פּאָדאָלינסקי, וואוינט אויך אין פתח־תקוה; גרינבערג (אַן איידעם פון „וואיינעגם שניידער״ לעוויט) — אַ חשוב׳ער און וויכטיגער כלל־טוער אין פתח־תקוה און אַ פאַרוואַלטער פון פרדסים; מיכאל דאחא־

שעוויצקי — אַ בוכהאַלטער (זיבען יאָר איז ער געווען אינטערנירט פֿאַר ציוניסטיש־פּאָליטישער טעטיגקייט); די פּאַמיליע מאַלין — זיך באַזעצט אין תל־אביב פּאַר"ן ערשטען וועלט־קריג; יהודית קאַמינער־גלעמבאַצקי — אַ קראַנקן־שוועסטער (איר מאַן איז אַ לעהרער אין נס־ציונה); מישא (משה) גאַלין (בלאָכ'ס אַן אייניקעל און סיאָמע גאַלינ'ס אַ ברודער) — אַ באַקאַנטער סוחר אין תל־אביב; נחמה ראַטבאַרד (מרדכי ראַטבאַרד'ס פּרוי) און איר זוהן — וואוינען אין פּתח־תקוה; ראַזע בערג (שמחה בערג'ס טאָכטער) — זי און איר מאַן, אַ בוכהאַלטער, וואוינען אין תל־אביב; די ברידער ראַזענ־בלום — איינער פון זיי וואוינט אין פּתח־תקוה, און דער צווייטער איז אַן אַנ־געשטעלטער אין דעם תל־אביב'ער שטאָט־ראַט; שלמה לייבאָוויטש (הער־שעל'ס אַ זוהן) — אַן אָנגעשטעלטער אין ראשון־לציון; שלמה קאַבוזשאַצקי (יעקב משה דעם מאַלער'ס זוהן) — אַן אָנגעשטעלטער אין „תנובה" און וואוינט אין תל־אביב; גאָטליב ראַזענבלום (ברוך ראַזענבלום'ס זוהן) — אַז אָנגעשטעלטער אין תל־אביב'ער שטאָט־ראַט.

***

צווישען די וואַלקאָוויסקער לאָנדסלייט, וועלכע האָבען זיך באַזעצט אין ירושלים, געפינען זיך די פֿאָלגענדע:

יונתן רובינשטיין, אַ זוהן פון דעם לערער ישראל רובינשטיין — איז פֿאַרבונדען מיט דער „הסתדרות הפקידים" אין ירושלים.

חיים מאַרדעצקי, פון דער אַסטראָגער גאַס, איז אַ ברודער פון יוסף מאַרדעצקי, וועלכער איז געווען אַקטיוו אין וואַלקאָוויסקער „מכבי". אין דעם גרויסען אויפרייס אויף אליעזר בן־יהודה גאַס אין ירושלים האָט ער פֿאַרלוירען זיין פּרוי און צווי קינדער, וועלכע זיינען אומגעקומען אין די חורבות.

דר. יעקב מאַצקעוויטש — וועלכער האָט זיך באַרימט געמאַכט אַלס נערוועון־דאָקטאָר אין וואַרשע — פֿראַקטיצירט היינט אין זיין ספּעציאַליטעט אין ירושלים.

סאַלוצקי, דער אַפּטייקער — זיין פּרוי, אַ דענטיסטין, שטאַמט פון די מירסקי'ס. ער האָט אַן אַפּטייק אין ירושלים. זיין זוהן איז לעצטענס אומגעקומען אין ישראל'ס פרייהייטס־קאַמף.

צווישען די אַנדערע געפינען זיך: דר. שמעון צמח (אַ זוהן פון צמח קרופּניק) — אַ ציין־דאָקטאָר; עטעל פֿאַנאָר (פון דער ברייטער גאַס); ניאַמע שוואַרצבערג („טל־ומטר") — אַ כלל־טוער אינ'ם באַקאַנטען ירושלימ'ער קוואַרטעל „מאה שערים"; אהרן לעווין (פּייוועל דעם וואַלקער'ס אַ זוהן) — האָט אַ אויטאָבוסען־גאַראַזש; יפה רעזניק־ברעסלאָו (דר. יצחק רעזניק'ס

שוועסטער); צפורה אלבריך־טענענבוים; ליובע ביבערמאַן; שרה גאַלאַי־האַבערפעלד; חנה חופי; שלמה ראַבאַצקי; מאַטילדא מילקאָוו־ליכטענשטיין; משה לאַנגער; ליובע מאַסטקאָוו; אַבראַשע מאַזור; טוביה מירסקי; מרים גאָלדבערג; ז. קאָטלער; אסתר קוטיר; שושנה קירשענבוים; אַניאַ פֿייסיק־ראָזענטאַל; פרידא שאַפּירא.

***

די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט אין ארץ־ישראל זיינען פעסט איינגעוואָרצעלט אינ'ם ארץ־ישראל'דיגען באָדען און זיי פֿארנעמען אַן אָנגעזעהענעם פּלאַץ צווישען די קעמפּער פון דעם הערראָישען ישוב. דער פֿראָצענט פון די וואָלקאָוויסקער צווישען די אידישע „שוטרים" (פּאָליציאַנטען) און די פֿאַרשיידענע שוץ־קרעפּטען פונ'ם ישוב, און צווישען די וועלכע האָבען זיך באַטיליגט אינ'ם לעצטען וועלט־קריג אין די אידישע „יוניטס" און אין דער אידישער בריגאַדע איז פֿראָפֿאָרציאָנעל זעהר אַ הויכער. אָבער נאָך פיל גרעסער וווי ביז איצט איז די באַטייליגונג פון די וואָלקאָוויסקער אין דער ישראל־אַרמיי, וואָס האָט געקעמפט פֿאַר דער באָפֿרייאונג פון לאַנד און פֿאָלק. עס איז נאָך איצט, וועו די שורות ווערען געשריבען, שווער אָנצוגעבען די גענויע צאָל פון די וואָלקאָוויסקער קעמפּער אין דער ישראל אַרמיי, ווי אויך אָלע נעמען פון די געפֿאַלענע וואָלקאָוויסקער העלדען. מיר וועלען דאָ פונדעסטוועגען געבען אַ טיילוויזיג רשימה פון די וואָלקאָוויסקער וואָס האָבען זיך באַטייליגט און באַטייליגען זיך נאָך היינט אין די רייהען פון די אידישע קעמפּער און אויך פון די וועלכע זיינען געפֿאַלען אין קאַמף (די דאָזיגע רשימה איז אונז צוגעשיקט געוואָרען פון תל־אביב — פון עזריאל ברושי און שלמה בערעשקאָווסקי):

קאָלאָנעל אפרים בן־ארצי, זוהן פון שמאי קאָבערינסקי — איז געווען אַ מאָיאָר אין דער אידישער בריגאַדע. ער דינט איצט אַלס מיליטערישער פֿאַרטרעטער פון מדינת־ישראל אין וואַשינגטאָן.

אַ צווייטער זוהן פון שמאי קאָבערינסקי — אַ אָנגעשטעלטער אין אַ פֿאַרזיכערונגס־געזעלשאַפט — איז אין צייט פון לעצטען וועלט־קריג געווען אַ סערזשאַנט אין דער אידישער בריגאַדע און שפּעטער אין דער ישראל־ארמיי.

קאָרפּאָראַל יצחק באַראַש — האָט געדינט דעם גייסט פון בראָווקייט און גבורה פון זיין פֿאָטער, אינזשעניר אפרים באַראַש (וואָס איז געווען דער פֿאָרזיצער פון דער ביאַליסטאָקער קהילה און איז געפֿאַלען אַלס אָנפירער פונ'ם ביאַליסטאָקער אויפֿשטאַנד אָנטקעגען די נאַציס) און פון זיין זיידען, ר' שלום באַראַש. אין דער צייט פון דעם לעצטען וועלט־קריג

האָט יצחק באַראַש פאַרענדיגט אַ קורס פאַר לופט־פליהעריי און זיך באַלד מאָביליזירט אין דער אַרמיי. ער האָט זיך מיט שטאָלץ אַנטזאָגט צו אַרבייטען אויפ'ן לופט־פעלד און האָט גאָנץ פשוט דערקלערט, אַז זיין פּלאַץ איז ביים רודער פונ'ם באָמבאַרדירער און ניט ערגעץ־אַנדערש. ליידער איז ער קראַנק געוואָרען זייענדיג אין דער אַרמיי און געשטאָרבען יונגערהייט.

יעקב בערג, דער אינגסטער זוהן פון הערשעל דעם פּאָדריאָדטשיק — איז געקומען קיין ארץ־ישראל מיט די ערשטע וואָלקאָוויסקער חלוצים, געאַרבייט אויף די שאָסייען אין עמק און געווען איינער פון די ערשטע אי־דישע פּאָליציאַנטען אין ירושלים. ביים ערשטען מאָביליזאַציע־רוף פונ'ם „ועד לאומי", אין דער צייט פונ'ם לעצטען וועלט־קריג, איז ער אַריינגע־טראָטען אין דער אַרמיי און האָט געדינט צוזאַמען מיט זיין זוהן אין דער אידישער בריגאַדע. איצט דינט ער אַלס סערזשאַנט אין דעם „משמר העם" (פאָלקס־שוץ) פון ירושלים.

קאָרפּאָראַל משה בערג, יעקב בערג'ס זוהן — האָט געאַרבייט אין אַ קיבוץ. אין צייט פון דער לעצטער מלחמה האָט ער זיך מאָביליזירט אין דער אַרמיי און געדינט אין דער אידישער בריגאַדע, צוזאַמען מיט זיין פאָטער. נאָך דער מלחמה האָט ער זיך צוריק אומגעקערט אין קיבוץ, אָבער בלויז אויף אַ קורצער צייט. היינט דינט ער ווידער אין דער ישראל אַרמיי.

סערזשאַנט אריה שפּאַק, אַ זוהן פון שבתי שפּאַק — איז היינט אַ קאָמאַנדיר פון אַ מיליטערישער אָפּטיילונג פון דער ישראל־אַרמיי. ער האָט אַ גלענצענדען רעקאָרד אין דער פאַרטיידיגונג פון ישראל. ער איז צוויי מאָל פאַרוואונדעט געוואָרען אין שלאַכט.

סערזשאַנט יונה צמח — האָט זיך אויסגעצייכענט אין דער אי־דישער בריגאַדע און שפּעטער אין דער ישראל־אַרמיי.

קאָרפּאָראַל שטומער — האָט געדינט אין דער אידישער בריגאַדע און אין דער ישראל אַרמיי און האָט זיך אויסגעצייכענט אין דינסט.

סערזשאַנט דוד בערעשקאָווסקי, (דער אינגסטער זוהן פון יצחק בערעשקאָווסקי) — אין עלטער פון זיבעצעהן יאָר איז ער אַוועק אין דער אַרמיי און האָט דורכגעמאַכט אַ ספּעציעלען אינסטרוקטאָר־קורס און געוואָרען דער אינסטרוקטאָר פון די נייע רעקרוטען פון דער אידישער בריגאַדע. אפילו אַ ישיבה־בחור האָט געקענט פאַרוואַנדעלט ווערען אין אַ העלד אויפ'ן פראָנט נאָך דעם ווי ער איז אַרויס פון די הענט פונ'ם דאָזיגען יונגען אינסטרוקטאָר מיט זיין דונערדיגער און דורכדרינגענדער שטימע. ער האָט זיך נאָך דער מלחמה באַטייליגט אין דעם גרויסען לאַנדאָנער פרידענס־פאַראַד. היינט איז ער אַ אינסטרוקטאָר אין דער תל־אביב'ער פּאָליצייַ.

משה מאזאוועי, זוהן פון הערשעל מאזאוועי פונ׳ם פאפיר־געשעפט און אַ ברודער פון אידא מאזאוועי. — דער יונגער טאלאנטפולער אדוואקאט האָט באשלאסען, אז אין צייט פון מלחמה איז בעסער צו זיין צווישען די רייהען פון די קעמפער איידער צו נישטערען אין די פארטפעלען פון די פראצעסען, און ער האָט זיך אנגעשלאסען אין דער אידישער בריגאדע, וואו ער האָט זיך אויסגעצייכענט. היינט דינט ער אין דער ישראל־ארמיי.

יצחק קאבוזשאצקי (זיין פרוי איז פאליאטשעק׳ס אַ שוועסטער) — האָט אין דער צייט פון דער לעצטער וועלט־מלחמה געדינט אין דער אידישער בריגאדע.

צבי קאבוזשאצקי, יצחק׳ס זוהן — האָט פארענדיגט די „הרצליה"־גימנאזיע אין וואלקאוויסק, און אין ארץ־ישראל איז ער אַ לערער אין שפיה. איצט דינט ער אין דער ארמיי פון ישראל.

חיים שארף (זיינע עלטערען האָבען געהאט אַ שוך־קראם אין וואל־קאוויסק) — האָט געדינט אין דער אידישער בריגאדע און איצט דינט ער אין דער ישראל־ארמיי.

זאב (וואלאדיא) סלוצקי, אַ זוהן פון דעם אפטייקער יצחק סלוצקי און דער דענטיסטין אידא פון דער מירסקי־פאמיליע — איז געווען אין אַ קיבוץ און זיך מאביליזירט אין דער אידישער בריגאדע. אין באפרייאונגס קאמף פון ישראל האָט ער זיך פריוויליג אנגעשלאסען אין דער פארטיזידיגונג פון „כפר עציון" און איז אין יענער שלאכט געפאלען.

אליהו שולראף און זיין ברודער, אייניקלעך פון שלום ווינער — זיינען בריידע אין דער ישראל־ארמיי.

שמואל און מאיר פינעס, זיהן פון יוסף פינעס דעם געווען געוועזענעם סעקרעטאר פון די פאלקס־שולען אין וואלקאוויסק — דינען אין דער ישראל־ארמיי.

חיים קאפלאן, אַ זוהן פון דוד יוסף קאפלאן און אייניקעל פון קלמן קאפלאן פון דער אסטראגער גאס — אַ מיטגליד פון קיבוץ „מעלה החמישה". ער האָט געדינט אין דער אידישער בריגאדע, און אין ישראל׳ס קריג האָט ער זיך אויסגעצייכענט אין דער פארטיזידיגונג פון זיין קיבוץ.

משה קאסאווסקי — האָט געדינט אין דער אידישער בריגאדע און דינט איצט אין דער ישראל־ארמיי.

חיים קאסאווסקי, אַ זוהן פון הרב קאסאווסקי פון יאהאנעסבורג — אַן אדוואקאט, איצט איז ער אין דער ישראל־ארמיי.

דוד פיינשטיין, אַ זוהן פון שמעון פיינשטיין (יודעל בערעשקאווסקי׳ס איידעם) — האָט זיך מאביליזירט ערשט ביים סוף פון דער לעצטער וועלט־

מלחמה, ווייל מהמת זיין יונגען עלטער האָט ער עס ניט געקענט טאָהן פריהער. וועז ער איז אָנגעקומען אין דער אידישער בריגאדע איז ער אינגאַנצען אַלט געווען זיבעצעהן יאָר. ער האָט נאָכדעם געשריבען אַהיים פונ׳ם פראָנט, אַז אומזיסט האָט מען איהם אויסגעלאָכט און גע׳טענה׳ט, אַז ער איז אַ קינד און איז ניט צוגעפאַסט צום לעבען פון אַ סאָלדאָט; אדרבא, ער איז אַ בראַווער סאָלדאָט און אַ אויסגעצייכענטער שיסער און ער האָט זיך שוין דערווארבען אַ שם אלס אַ „סנייפער".

קלמן שאַלקאָוויטש — האָט זיך באַטייליגט אין דער אידישער בריגאדע און דינט איצט אין ישראל׳ס ארמיי.

צילע בערעשקאָוסקי, אַ טאָכטער פון יצחק בערעשקאָווסקי — האָט געדינט אין דער ארץ־ישראל׳דיגער פרויען־ארמיי „א. ט„ ס.". זי האָט געהיראָט מיט יוסף זעלצער, וועלכער האָט געדינט אין דער אידישער בריגאדע. היינט געפינען זיי זיך אין תל־אביב. יוסף זעלצער דינט איצט ווידער אין ישראל׳ס ארמיי.

אפרים רובינאָוויטש, פון זאַמאָשטשע — איז געווען פון די יעניגע וועלכע האָבען אָנגעפיהרט מיט דער ערשטער אייזענבאַן אין מדינת ישראל אויף דער ליניע חיפה־חדרה. די ישראל צייטונגען האָבען פאַרעפענטליכט זיין נאָמען צווישען די פּיאָנערען אויף דעם אייזענבאַן־געביט אין ישראל.

מרים זעליצקי, די טאָכטער פון אברהם זעליצקי — אַ זעלנערין אין דער ישראל־ארמיי. זי האָט זיך אויסגעצייכענט איניגע מאָל אין דעם דינסט.

הלל עפשטיין, אַ מיטגליד פון קיבוץ „נגבה" — האָט זיך שטאַרק אויסגעצייכענט אין דער פאַרטיידיגונג פון דעם קיבוץ אינ׳ם איצטיגען פרייהייטס־קאַמף פון ישראל.

מגן ברושי, זוהן פון עזריאל ברושי — אַ קאָמאַנדיר פון אַן ארמיי־אָפּטיילונג פון ישראל. ער האָט זיך באַטייליגט אין די שלאַכטען פון נגב און אין מערב־גליל.

דוד קאַליר, אַ זוהן פון אליעזר קאַליר און אייניקעל פון אברהם אליהו מאַרקוס — האָט געדינט אין דער ישראל־ארמיי און געפאַלען אין שלאַכט לעבען לאָטרון.

איזי קאַליר, אַ צווייטער זוהן פון אליעזר קאַליר — אַ סערזשאַנט אין דער פאָליציי פון נהלל.

פייוועל לייבאָוויטש — איז אומגעקומען בשעת דער באָמבאַרדירונג פון ראשון לציון דורך די עגיפּטישע עראָפלאַנען.

אברהם האָכשטיינ׳ס פרוי — איז אומגעקומען בשעת דער באָמבאַרדירונג פון תל־אביב.

יעקב מאַרקום
אַרטשיק מאַרקוסיעס זוהן
געפאַלען אין שלאַכט פאַר דער באַפרייאונג פון ישראל אין יאָר 1948

משה לאַנגבאָרד (גראַף), בעליגריפציכע׳ס אַ זוהן — האָט זיך אָנ־געשלאָסען אַן דער ארץ־ישראל־פאַליציי אין יאָר 1928. ער האָט זיך שטאַרק אויסגעצייכענט אין ספאָרט־פון־לויפען און האָט אויף דעם געביט געוואונען אַ צאָל פרייזען. ער איז געווען דער קאָמענדאַנט פון דער „ספּעשעל פאָליס" אין עמק־יזרעאל, ער איז זעהר פאָפולער און געאַכטעט אין לאַנד. היינט איז ער אַ סערזשאַנט פון דער פאַליציי אין נהלל.

צבי מאַרקוס, דער איין־און־איינציגער זוהן פון אַרטשיק מאַרקוס און אַ אייניקעל פון אברהם אליהו מאַרקוס — געבוירען אין ג׳דה, לעבען נהלל. ער האָט זיך אָנגעשלאָסען אין פלמ״ח ביים אויסברוך פון ישראל׳ס פרייהייטס קאַמף און האָט אָנטייל גענומען אין די קאַמפען אין ירושלים. ער איז געפאַלען ווי אַ העלד, אין עלטער פון 19 יאָר, אין קאַמף פאַר „רמת־רחל", לעבען ירושלים.

אַריכא, זוהן פון יעקב אַריכא פון אַמסטיבאָווע — געפאַלען אין שלאַכט אין שעיך ג׳ראח, אין ירושלים.

משה גרינבערג, איידעם פון דעם מיליטעררישען שניידער לעוויט — אַ קאָמאַנדיר אין איינער פון די קאָלאָניעס אין שרון.

חיים שפּאַק, זוהן פון אליהו שפּאַק — האָט זיך באַטייליגט אין די שלאַכטען פון סג׳רה און פונ׳ם אויבערשטען גליל.

אמנון לייבאָוויטש, זוהן פון שלמה לייבאָוויטש פון וואָלקאָוויסק — געבוירען אין ראשון לציון. ער האָט זיך באַטייליגט אין דער גרויסער שלאַכט פאַר דער דערקלערונג פונ׳ם נגב און איז געפאַלען אויפ׳ן שלאַכטפעלד אין עלטער פון 18 יאָר.

דוד לאַזאַראָווסקי, — איז מיט אַ קורצער צייט צוריק געקומען קיין ישראל און דינט איצט אין דער ישראל־ארמיי.

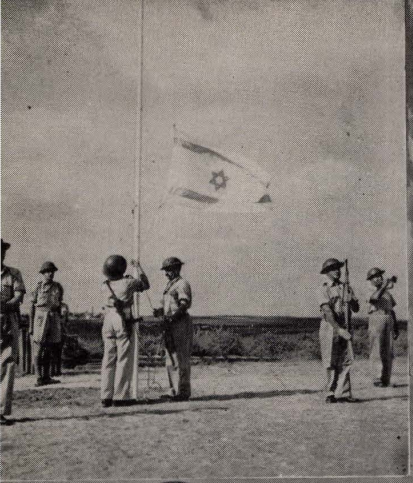
שרה הערבערג, אַ טאָכטער פון שמואל און חיה לאַזאַראָווסקי — דינט איצט אין דער ארמיי פון ישראל.

דאָרע שייקעוויטש, אַ טאָכטער פון יצחק שייקעוויטש און אייניקעל פון אליהו שייקעוויטש — דינט אין דער ישראל־ארמיי. זי האָט שוין באַקומען צוויי אויסצייכענונגען און אויך דעם ראַנג פון אַ קאָרפּאָראַל.

סערזשאנט אהרן ירושלמי, אַ זוהן פונ׳ם וואָלקאָוויסקער שוחט יערוזאַלימסקי — האָט געדינט בשעת דער לעצטער וועלט־מלחמה אין דער בריטישער ארמיי און אַריינגעפאַלען אין געפאַנגענשאַפט. ער האָט אָבער בשום אופן ניט געקענט שלום־מאַכען מיט׳ן געדאַנק אז ער איז געפאַנגען אין די הענט פון די נאַציס, און ער האָט באַוויזען, דורך לעגענדאַרער גבורה און לעבענס־געפאַר, צו אַנטלויפען פון געפענגעניש, און נאָכדעם ווי ער איז דורכגעגאַנגען „שבעה מדורי גיהנום", איז ער אָנגעקומען בשלום אין דער מחנה פון דעם אַליאירטען מיליטער און האָט באַקומען פונ׳ם ענגלישען קעניג אַ מעדאַל פאַר זיין אויסצייכענען זיך אין קריג.

אליעזר סוקעניק (זוהן פון סוקעניק דעם לערער) און **עפּשטיין** (אַן אייניקעל פון חאַשע לאה דער קרעמערקע) — האָבען ביידע געדינט אין דער פוילישער ארמיי און די רוסען האָבען זיי געפאַנגען. נאָכ׳ן קריג זיינען זיי אָנגעקומען קיין איטאַליע און פון דאָרט האָבען זיי זיך, נאָך לאַנגע מאַטער־נישען, דערשלאָגען קיין ארץ־ישראל וואו זיי האָבען זיך גלייך אָנגעשלאָסען אַן דער ישראל־ארמיי.

יעקב הובאַר, זוהן פון דוד הובאַר — האָט זיך מאָביליזירט ביים אָנהויב פון לעצטען וועלט־קריג און איז אויך געפאַנגען געוואָרען פון שונא. ער האָט אָבער ניט געוואָלט פאַרבלייבען אין געפאַנגענשאַפט ביז׳ן סוף פון קריג, און ווען זיין ערשטער פאַרזוך צו אַנטלויפען פון געפענגעניש האָט זיך אים ניט איינגעגעבען, האָט ער אַלץ ניט אויפגעגעבען דעם געדאַנק צו

8

אַנטלויפען, ביז ס׳איז אים ענדליך געלונגען זיך צו באַפרייען.

חיים דאָווידאָוסקי — האָט געדינט אין דער אידישער בריגאַדע, און איז געווען געפאַנגען אַ לאַנגע צייט. באַלד נאָכ׳ן סוף פון קריג האָט ער זיך אָנגעשלאָסען אָן דער „הגנה" און איצט דינט ער אין דער ישראל־ארמיי.

קאַגאַן — האָט געדינט צוזאַמען מיט חיים דאָווידאָוסקי׳ן אין דער אידישער בריגאַדע און איז מיט אים געווען געפאַנגען אַ לאַנגע צייט. ער דינט היינט אין דער ישראל־אַרמיי.

נחום נאָוואָגרודסקי, זוהן פון יהודה (יודעל) נאָוואָגרודסקי — דינט אין דעם ישראל־פלאָט.

צווישען די אַנדערע וואָלקאָוויסקער, וועלכע האָבען געדינט אין דער אידישער בריגאַדע און דינען היינט אין דער ישראל־אַרמיי, זיינען אויך כּאַראַן פאָלגענדע:

דוד לינעווסקי, סאָלא סידראַנסקי, בינקאָוויטש, די ברידער מאָושאָוויטש, בליאַכער, פוקס (אַ ברודער פון נח פוקס), שאַליוטע, קאַצין, שמחה גאָלדבערג, זלמן גאָלדבערג, דוד ראָסיאַנסקי, מרדכי גאָלאַי, צבי עפשטיין, מיכאל דאָמאָשעוויצקי, חנוך פיק, אינזשעניר מינקאָוויטש, פאָדאָלינסקי (זוהן פון משה פאָדאָלינסקי) און אַנדערע.

***

צוליב׳ן קריגס־צושטאַנד אין לאַנד און דער ניט רעגולערער פאָסט־פאַרבינדונג מיט ישראל איז די רשימה ווייט ניט קיין פולע. אָבער שוין אפילו פון דער אָנגעגעבענער צאָל וואָלקאָוויסקער, וועלכע האָבען זיך באַטייליגט אין גרויסען היסטאָרישען קאַמף פון ישראל, איז לייכט צו זען, אַז אונזערע לאַנדסלייט אין ישראל פאַרנעמען אַ בכבוד׳יגען פלאַץ צווישען די קעמפער און בויער פון דער אידישער מדינה. די באַטייליגונג פון אונזערע וואָלקאָוסיקער ברידער און שוועסטער אינ׳ם שיקזאָלהאַפטען באַפרייאונגס־קאַמף פונ׳ם ארץ־ישראל׳דיגען ישוב אין די לעצטע יאָרען פאַרדינט אַ ספעציעלע אויפמערקזאַמקייט. אין אונזער גרויסען טרויער אויף די טויזענטער פאַרשניטענע לעבענס פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג, וואָס איז אומגעקומען דורך די הענט פון די נאַצי־מערדער צוזאַמען מיט אַנדערע הונדערטער אידישע קהילות אין אייראָפּע, טאָרען מיר פונדעסטוועגען ניט פאַרגעסען די יעניגע פון אונזערע וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט אין ארץ־ישראל וועלכע האָבען פרייוויליג אַוועקגעגעבען זייערע יונגע לעבענס פאַר דער פאַרטיידיגונג פון אונזער פאָלק און לאַנד. זאָל דער הייליגער אַנדענק פון אָט אַ די טייערע קרבנות שטענדיג לעבען אין אונזערע הערצער!

מיינע פינף־און־פערציק יאָהר אין וואָלקאָוויסק

פון **אליהו שייקעוויטש**, ירושלים

אין אָנדענק פון דער חרוב׳ער וואָלקאָוויסקער אידישער קהילה,
מיין גאַנצער משפחה און מיינע קינדער: יוחנן, שרה, שלום שכנא
און אריה לייב חאסמאן, ז״ל.

וועז איך בין אַלט געווען 21 יאָר, האָט מען מיך געפרופען צום מיליטער־דינסט, און איך בין אין יאָר 1893 אָפּגעשיקט געווארען פון מיין שטעטל פּרילוק (פּאָלטאווער גובערניע, אוקראינע) צו מיין פּאָלק, וואָס האָט זיך געפונען אין וואָלקאָוויסק, גראָדנער גובערניע.

דעם 22טען דעצעמבער 1893 בין איך אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק, און מיט מיין מיליטערישען רענצעל, מיין אייניציגען זעלנער־פּאַרמעגען, אויף די פּלייצעס, האָב איך צום ערשטען מאָל באַטראַכטען די פּוילישׁ־רוסישע ערד. אונזער פּראַכט־צוג, מיט וועלכען מיר זיינען אָנגעקומען, האָט פּאַר־געזעצט ווייטער זיין וועג. אויפֿן וואָקזאַל האָבען מיר ניט געזעהן קיין ציווילע מענשען, אויסער די עטליכע מיליטערליים, וועלכע זיינען אונז גע־קומען באַגעגענען. אָבער פּלוצים האָב איך דערזעהן שטעהן אויפֿן וואָקזאַל אַ פּיין־געקליידעטען מיטעל־יאָריגען מאַן, לויט׳ן אויסזעהן אַ אידישער סוחר, וועלכען די מיליטערלייט האָבען באַגריסט. איך האָב אויסגענוצט די געלעגענהייט און האָב זיך פּאַר אים פּאָרגעשטעלט. ער האָט מיר געגעבען זיין אַדרעס אין שטאָט און געבעטען די מיליטערלייט, אַז זיי זאָלען עטוואָס שפּעטער מיך ברענגען צו אים אַהיים.

מיט אָט דער באַקאַנטשאַפּט איז גע׳חתמ׳עט געווארן מיין גורל. דער מאַן איז געווען דער אָרטיגער גאָלד־סוחר מאיר שיף, און מיט אייניגע יאָרען שפּעטער איז ער געווארען מיין שוואָגער און מיין בעסטער פּריינד אויפֿן גאַנצען לעבען.

מיר זיינען אַוועק אין שטאָט אריין פּאָרבייגעהענדיג די גאַסען: קאָלע־יאָווע (וואָקזאַלנע), זאמאָשטשע און די ברייטע גאַס, מיט אירע קליינע היל־

צערנע הייזלעך פון ביידע זייטן וועג. די אידן האָבן אויף אונז געקוקט מיט מיטגעפיל — ווי אויף מענשן, וועלכע האָבן פאַרלוירן זייערע רעכט אויף פרייער באַוועגונג און ווי אויף אַריינגעפאַלענע אין די נעגעל פון דער שוועכער מיליטעררישער צאַרישער דיסציפלין. פילע עלטערע פרויען האָבן געווישט מיט זייערע פאַרטיכער די פאַרווײַנטע אויגן — וואַרשיינליך זיינען דאָס געווען מוטערס פון קינדער, וועלכע האָבן געשמאַכט אונטער'ן יאָך פון קאַזאַרמע־לעבן. איך בין געגאַנגען ווייטער, נאָך אַלץ טראַכטענדיג וועגן דעם נייעם אַדרעס: „מאיר שיף, זייגער־געשעפט, שערקאָ 98".

וואַלקאָווייסקער שוהלען און בתי־מדרשים ביים סוף פונ'ם ניינצעהנטען יאָרהונדערט

אין משך פון אַ פּאָר טעג האָב איך באַקאַנט, דורך מיין נייעם פריינד מאיר שיף, מיט נאָך אידישע בריידערליכע הערצער. איך האָב צום ערשטען מאָל דערזען אַ שטאָט, וואו כמעט אלע אירע איינוואוינער זיינען אידן. איך האָב באַשלאָסען זיך נעהענטער צו באַקענען מיט די אידן פון דער שטאָט און מיט זייער אַרט לעבן. דער פּאַסיגסטער טאָג פאַר דעם צוועק איז געווען שבת, דער טאָג, ווען מיר, זעלנער, זיינען געווען פריי פון דינסט.

פּרייטאָג־צו־נאַכט בין איך מיט אַ נייעם חבר מיינעם אַוועק אויפ'ן שוהל־הויף. אויף דער לינקער זייט איז געשטאַנען די גרויסע הילצערנע שוהל, געבויט אין אַלטען סטיל. געווען שוין דאָן אַ זייער אַלטע געביידע. אינווייניג איז זי געווען שהכּ אויסגעמאָלט. דער ארון־קודש, די בימה, ווי אויך דער כּסא אליהו זיינען געווען ממש צו באַוואונדערען. ביי דער מזרח־וואַנט זיינען געזעסען וואָלקאָווייסקער סוחרים — אַלע שטאַרק־אָנגעזעהענע בעלי־בתים פון שטאָט. מיין באַגלייטער האָט געצויגען מיין אויפמערקזאַמ־קייט אויף די גבאים פון דער שוהל: אהרן שיפמאַנאָוויץ און משה יעקב פינקעלשטיין. ער האָט מיר אריינגעזאָגט אין אויער, אַז דאָס זיינען די פּראָ־דוקטען־ליפעראַנטען ביי דער מיליטערישער מאַכט. רעכטס איןווינקעל האָב איך באַלד דערזען מיין באַקאַנטען פריינד מאיר שיף, פירענדיג אַן ערנסטען שמועס מיט איניגע מענשען. פלוצים האָט געצויגען צו זיך אויפמערקזאַמ־קייט אַ נייע פערזאָן, וואָס איז נאָר־וואָס אריינגעקומען אין שוהל אריין און וועמען אלע האָבן פריינדליך באַגריסט. דאָס איז געווען דניאל מאצקעוויטש, דער פאָרשטעהער פון דער גרויסער מאָסקווער טיי־פירמע „וואָגאו". אונזער באַגלייטער האָט נאָך צוגעגעבען, אז מען דערוואַרט, אז מאצקעוויטש זאָל בקרוב באַשטימט ווערען אַלס שטאָט־ראָבינער. פלוצים האָט אויסגעבראָכען

אַ פאַרזאַמלונג אויפֿן שוהל־הויף

רעכטס: דער „עין־יעקב" בית־המדרש; לינקס: דער „מויער"

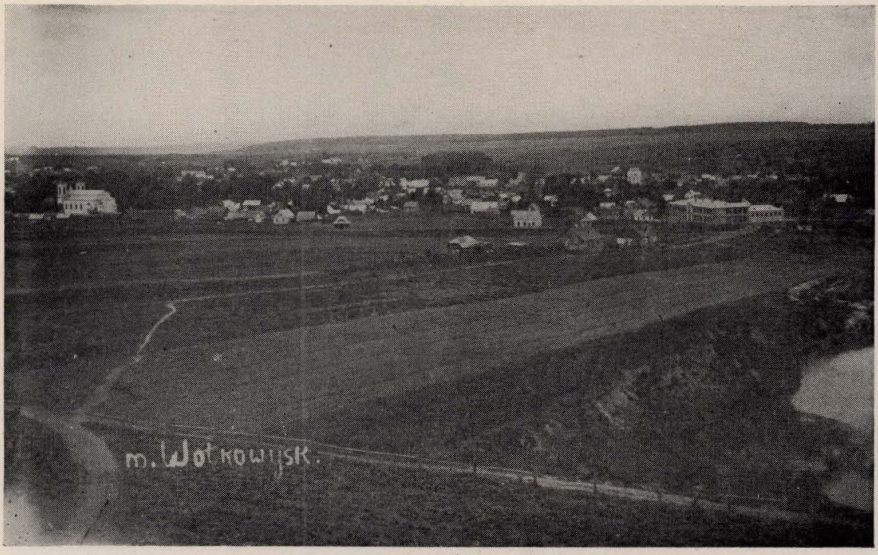
אַ שטורמישער געלעכטער צווישען דעם עולם — עס האָבען זיך באַוויזען די צוויי שטאָט־פֿקחים — משה לאפידוס מיט נפתליקע דעם מלמד. זיי, די וויצען־זאָגער, פלעגען תמיד אריינברענגען אַ פרעהליכע שטימונג אין שטעטעל. גלייך איז אָבער ווידער שטיל געוואָרען אין דער גאַנצער שוהל מיט'ן אריינקומען פון דעם ערשטען גבאי, קאַפּיל איסר וואַלקאָוויסקי. ער איז געווען אַנגעטאָן אין אַ רייכען שוואַרצען פראַק מיט אַ גלאַנציגען צילינ־דער־הוט אויפֿן קאָפּ. מיט זיין מאיעסטעטישער פיגור און קיילעכדיגער, שעהנער באָרד האָט ער אין מיינע אויגען אויסגעזעהן זעהר אימפּאָזאַנט. דאָן איז געקומען צום עמוד ר' אהרן, דער שטאָט־שמש, און מיט זיין הילכיגער טרעל־שטימע האָט ער אָנגעפֿאַנגען „לכו נרננה". אויף דער בימה איז גע־שטאַנען זיין שטענדיגער חבר, דער צווייטער שטאָט־שמש, ר' ידידיה, דער „הרחמן"־זינגער ביי אַלע ברית'ען, וואָס האָט פון צייט־צו־צייט מיט זיינע דינע סאָלאָ־טענער אריסגעהאָלפען זיין חבר ביים עמוד. עס האָבען זיך פֿאַרענדיגט די ערב־שבת'דיגע תפילות. דער פייערליכער „גוט שבת" קלינגט הילכיג אָפּ אין דער לופט פון דער הויכער שוהל. מיר כאָפּען זיך אַריבער אין דעם נגידישען אָדער „הילצערנעם" בית־המדרש.

דער הילצערנער בית־המדרש איז געווען פול געפּאַקט מיט מתפללים.

דאָרט איז יחוס מיט געלד געווען צונויפגעמישט. די ערשטע פלעצער אויף דער מזרח־וואַנט זיינען געווען פאַרנומען פון דעם אַדעל און יחוס פון דער שטאָט — די בריידער שרגא פייוויל און לייב העלער, ווי אויך זייער שוואָגער, שמואל שאפירא, דער וואָלאָזשינער עילוי. ווייטער זיינען געזעסן: דער גוט־באַקאַנטער דר. בנימין איינהאָרן (פאָטער פון ד"ם דיכטער דוד איינהאָרן), דער שטאָט־ראַבינער און גרויסער תלמיד־חכם, מיט זיין ברודער הירש איינהאָרן (פאָטער פון דר. משה איינהאָרן), דער אָרטיגער אַפטייקער, וואָס האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ סינטעז פון תורה און אַלגעמיינער בילדונג; דער אדוואָקאַט חיים עוזר איינהאָרן, דער גרויסער משכיל, וואָס איז געווען באַריהמט מיט זיין גוט האַרץ; קאַפּיל איסר גאַלדבערג מיט זיין זוהן, זלמן איסר, די בעלי־אכסניה פאַר סוחרים; דער גרויסער האַלץ־סוחר אלי־לייב ראַכמילעוויטש, צוזאַמען מיט זיין זוהן (דער שפּעטערדיגער ליטווישער קאַנסול אין ארץ־ישראל) דר. נחמן ראַכמילעוויטש; יהושע דוד פאַפּע, דער אָרטיגער בכבוד'יגער סוחר; די באַנקירען פון שטאָט — טוביה פענסטער, יצחק ווינשטיין און ה' באם, דער פאַרשטעהער פון „פּערליס עט גינזבורג", און נאָך פילע אַנגעזעהענע אידען פון דער רייכער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג. פון עמוד האָט זיך געטראָגען די קלינגענדיגע זיסע שטימע פון דעם גוט־באַקאַנטען בעל־תפילה, דעם שטאָט שוחט, ר' ניסן כהן. די פּנימ'ער פון אלע מתפּללים זיינען געווען געווענדעט צום אריינגאַנג און מיט גרויס הדרת־כבוד האָבען זיי אינגעלאדען די הערליכע כלה, דעם ליבען הייליגען שבת: „בואי כלה, בואי כלה!" די מתפּללים זיינען כמעט אַלע געווען פון דער בעסטער געזעלשאַפט פון שטאָט, אידען מיט גרויע שעהנע בערד, אנדערע מיט שעהנע צוגעשוירענע שפּיץ־בערדלעך, אַלע אין צילינ־דער־היט.

די תלמוד תורה. עטוואָס אין אַ זייט האָט זיך געפונען די וואָלקאָוויסקער תלמוד־תורה, וועמעס תלמידים זיינען דערנאָך אווען אין די וואָלאָזשינער, סלאָבאָדקער און אַנדערע באַריהמטע ישיבות. דאָרט האָט דאָן געלערנט דער שפּעטער־באַריהמטער גאון ר' יצחק אלחנן ספּעקטאָר, דער באַוואוסטער קאָוונער רב. ביי דער מזרח זייט, ביים דאָוונען, זיינען געזעסן בלויז לומדי תורה, די מחנכים פון דעם יונגען דור, מיט זייער באַריהמטען ראש־הישיבה, ר' ירחמיאל דניאל, אָן דער שפּיץ. דאָרט זיינען געזעסן די זעהר־איבערגעבענע גבאים פון דער תלמוד־תורה, ר' יוסף ברעסטאָוויצקי, אליעזר יודזשיק און די גבאים פון דער חברה „מלביש ערומים", וואָס פלעגט זאָרגען פאַר שיך און קליידער פאַר די ארימע קינדער פון דער שטאָט.

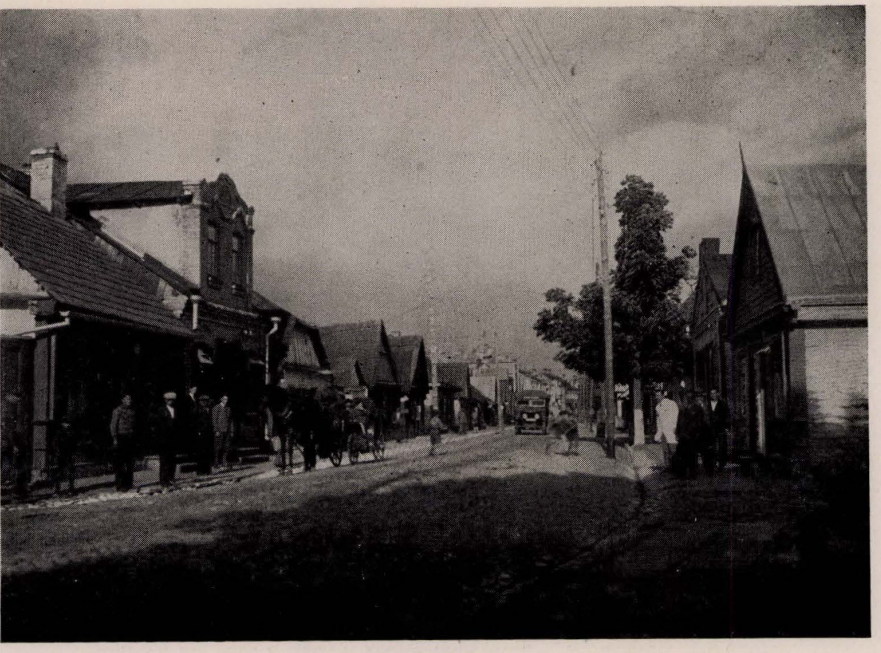
מיר פאַרלאָזען די תלמוד־תורה און געהען ווייטער. פונדערווייטענס

א אַלגעמיין בילד פון וואָלקאָוויסק
(פאָטאָגראַפירט פון שלאָס־באַרג)

באַמערק איך אויף אַ וואַנט אַ צוגעקלעפּטע שילד: „אל תשליכנו לעת זקנה". דאָס איז געווען די געבוידע פונ׳ם מושב־זקנים. גלייך ביים אריינגאַנג אין דעם דאָזיגען אַנשטאַלט, איוף דער רעכטער זייט, איז געווען די שוהל. עס האָבען נאָך דאָרט געברענט די הייליגע שבת־ליכט. אויף דער וואַנט איז געווען אַ הערליך בילד פונ׳ם גרינדער פון דער דאָזיגער וויכטיגער אינסטיטוציע, ר׳ שרגא פייוויל העלער. מיר געהען אריין אין עס־צימער פונ׳ם מושב־זקנים. אַלעס איז אינגאַרדענט וויי ביי אלע אידען ביי זייערע אייגענע טישען.

שבת־פריה האָבען מיר באַזוכט דעם איינציגען מויער אין יענער צייט אויף דעם שוהל־הויף, וואו עס האָט זיך געפונען דער „בית־הכנסת". דאָרט האָבען געדאַוונט די באַרימטע לומדים פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג. ביים ארון־קודש איז געשטאַנען די וואונדער־שעהנע, ער־ליכע און ליכטיגע געשטאַלט פון אַרטיגען רב ר׳ יהונתן עלישבערג. ביי זיין זייט — די דיינים פון שטאָט, ר׳ מנחם מענדיל וואָלק (ר׳ „מענדעלע") און ר׳ טוביה ראָוויצקי (ר׳ „טעוועלע"). אויף דער צווייטער זייט — דער וועטערען פון וואָלאָזשינער ישיבה, ר׳ יהודה בערעשקאָווסקי (דער זוהן פון באַריהמטען ראש הישיבה ר׳ שלמה), דער גרויסער למדן משה חיים פיינסאָד, דער טאָקער אַדעלבערג פון דער ברייטער גאַס, די ברידער אשר און עקיבא

די בריטע גאס

(געהענדיג פון וואקזאל אין שטאט אריין — אויפ׳ן בילד זעהט מען פייטעלעוויטש׳עס מויער)

יודזשיק (**אין ארץ־ישראל:** יהודאי), רי שמואל דוד יונאוויטש, רי יצחק שמואל יונהים נאוואגרודסקי, יוסף **און** שרגא פייוועל יונאוויטש, **די ברידער** שלום **און** יוסף ווינאגראדסקי, אליעזר שאליוטע, **דער 24־שעה׳דיגער תושב פון בית־הכנסת**, רי שמואל דינעס, **שטענדיג מיט אַ ספר אין דער האנט**, משה זאב יודזשיק, **דעם וואלפער רב׳ס זוהן** רי צבי, **און** משה זעליצקי. **דער נר־תמיד אין דער שוהל לעשט זיך קיינמאל ניט אויס איבער די קעפּ פון די לומדים וואס זיצען טאג און נאכט און זיינען זיך מפלפל איבער די שווערע סוגיות פון תלמוד. פון עמוד האט זיך געטראגען אַ זיסע צויבער־שטימע פון בעל־תפילה. דאס שטעהט ביים עמוד אַ וואלקאוויסקער בעל־הבית, אַ סוחר, וואס צעהלט ניט נאר גרעלט, נאר אויך די טעג פונ׳ם „דף יומי״, כדי צו מאכען אַ סיום הש״ס. דאס איז דער באריהמטער** רי אברהם אלי מאַרקוס.

עין־יעקב בית־מדרש. **די דאוונער פון דעם דאזיגען בית־מדרש זיינען** געווען **פון דער קצבים־חברה „זובחי צדק״, ווי אויך פון אנדערע שיכטען: ארבייטער, קרעמער און סתם אידען. אין דעם דאזיגען בית־מדרש פלעגט**

אַריינפיר אין דער כאַלאַדאַיסקער גאַס

רעכטס: שלום דעם סופר׳ס הויז; לינקס: חיענקע׳ס הויז פון דער פאַרב־קראָם
צענטער: דער ברונעם

מען קיינמאָל ניט פאַרשפּעטיגען צו קומען, ווייל מען האָט דאָרט תמיד געקענט געפינען אַ מנין צום דאַוונען. די גבאים און בויער פון דעם בית־מדרש זיינען געווען: ר׳ יוסף לייב שיפּיאַצקי (דער שטעפּער), יוסף גאַלאַי (דער קצב), צבי יונאָוויטש (דער קצב), און אנדערע. אויך דאָרט האָט זיך זיס צעגאַסען די שטימע פון בעל־תפילה, פון וועמעס מויל די ווערטער פון דער תפילה פלעגען פאַלען ווי געטאָקט — דאָס איז געווען קלמן גאַליאַצקי (דער שוסטער).

מיין באַגלייטער האָט מיך פון דאָרט אַוועקגעפירט אין דעם „חייטים בית־מדרש". דער דאָזיגער בית־מדרש האָט אויסגעזעהן אין פאַרגלייך מיט די אַנדערע פיל אָרימער. אָבער אין זייערע תפילות זיינען שוין די מתפּללים גאָרניט געווען הינטערשטעליג. זייער בעל־תפילה, אלטער דער בלעכער, איז ניט פיל אפּגעשטאַנען פון אַנדערע בעלי־תפילות. דער עולם האָט, נאָך אַ שווערער וואָך פון ארבייט, אויסגעזעהן זעהר פייערליך, מיט ריין־גע־

וואשענע געזיכטער און מיט שבת'דיגע מלבושים. ביים ארון־קודש האָט פאַרנומען אַ פּלאַץ אַ בכבוד'יגער איד, וועלכער האָט געלערנט משניות מיט'ן עולם.

איך האָב זיך אָפּגעזעצט מיט'ן שוהל־הויף, איילענדיג זיך צו געהן אין הויז פון באַוואוסטען ר' שמואל שאַפּירא (דעם שוואָגער פון די ברידער העלער), וואו איך בין איינגעלאַדען געווארן אויף מיטאָג.

שבת נאָכמיטאָג האָב איך זיך וויידער אַ לאָז געטאָן אויף אַ באַזוך אין שטאָט. אָפּגעהענדיג אַביסעל מיט דער ברייטער גאַס, בין איך מיט מיין נייעם וואָלקאָוויסקער חבר ארויס אויף דעם קלייניעם געסעל, אויף אייך עק פון וועלכען עס איז געשטאַנען דער מויער פון משה רוטשיק, דער זעלענע־ווייטשער גביר, און אויף דעם צווייטען עק איז געווען דער דאַן נאָר־וואָס אויסגעבויטער בית־מדרש „חיי אדם". דאָרט פלעגען דאָוונען די ניט־פאָר־מעגליכע אידען פון דער ברייטער גאַס. דער נדבן און בויער פון דעם בית־מדרש איז געווען דער באַקאַנטער האָלץ־סוחר יקותיאל בערעשקאָוויסקי, וועלכער איז געווען באַוואוסט מיט זיין באַזונדערען אינטערעס אין די אָרימע מענשען פון דער שטאָט. ער האָט דערפאָר באַשלאָסען צו בויען פאַר זיי אַן אייגענעם בית־מדרש, כדי זיי זאָלען פיהלען, אז אויך זיי פאַרמאָגען זייער אייגענעם „מזרח". זיין הויז איז געווען גלייכצייטיג אַן אכסניה פאַר די אָרימע מענשען פון שטאָט. זיין פרוי, מיכלע, פלעגט באַזאָרגען די געדריקטע פאַמיליעס מיט האָלץ אויףווינטער און מיט שפּייז דאָס גאַנצע יאָר, און זי פלעגט אויך זעהן, אז עס זאָל זיי ניט פעהלען אַ שוך און אַ מלבוש. זי פלעגט תמיד זעהן צו באַשיינען אַ שמחה אין אַ אָרימען הויז, און גאַנץ אָפט, אויך עפענען איר אייגען הויז פאַר עלענדע כ'ענשען, אויפנעמענדיג יעדען איינעם מיט וואָרימקייט און האַרציגקייט. צו דער דאָזיגער טעטיגקייט האָט זי געהאָט די פולע הסכמה פון איר מאַן, יקותיאל בערעשקאָוויסקי. דער נאָהענט־סטער שכן פון בית־מדרש, דער העברעאישער לערער, הערשעל לינעוויסקי, וועלכער איז אויך געווען אַן אויסגעצייכענטער בעל־תפילה, האָט אין דעם דאָזיגען בית־מדרש „חיי אדם" איבערגענומען דעם אַמט פון בעל־תפילה, און די מתפללים האָבען זעהר שטאָלצירט מיט אים.

נאָכ'ן איבערגעהן די בריקען, וועלכע האָבען אָפּגעגרעניצט די שטאָט פון דער פּאָרשטאָט, זאמאָשטשע, זיינען מיר פון לינקס אריינגעקומען אין דעם גרויס־אַלטען בית־מדרש, דעם אַמאָליגען זאמאָשטשער בית־מדרש. דאָרט האָבען געדאָוונט אידען, דורכאויס בני־תורה. די גבאים זיינען געווען: ר' לייב דיטקאָוויסקי, וועלכער האָט מיטגעבראַכט אַ גוטען נאָמען פון זיין שטעטעל רוזשנאָי פון די דאָרטיגע באַריהמטע ישיבות; זיין שוואָגער ר'

די גראַדנער גאַס פון אמאָל

רעכטס: די הייזער פון חעמע דעם קירושנער און שאַליוטע; לינקס: פרייַדקע׳ס מעהל־שפייכלער און טאַמאַרע׳ס הויז.

זאב קאַפלאַן, דער שהנער בעל־תפילה און בעל־קריאה, און יוסף לייב רובינאָוויטש. זיי זיינען דאָס געווען די ערנסטע און איבערגעבענע אפּוטרופּסים פון דעם אַלטען בית־מדרש און האָבען זיך דאַן ארומגעטראָגען מיט׳ן געדאַנק אים איבערצובויען אין אַ נייעם און פיל שהנערען בנין. פון דעם בית־מדרש איז עס ארויסגעקומען שפּעטער דער ערשטער פאָרזיצער פון דער וואָלקאָוויסקער קהילה, ר׳ בן־ציון ליפשיץ, וועמען ס׳איז אָנפאָר־טרויט געוואָרען אָנצופירען מיט אַלע אידישע אָנגעלעגנהייטען.

איך האָב זיך אָפּגערעדט מיט מיין באַגלייטער אים ווידער צו טרעפען דעם קומענדען שבת און פאָרצוזעצען אונזערע באַזוכען.

דער צווייטער שבת

לעווים בית־מדרש. אויפ׳ן ווינקעל פון דוואָרצאָווע און מילנער גאַס איז געווען אַ בית־מדרש, וואָס איז געבויט געוואָרען, ווי מען האָט מיר איבערגעגעבען, לויט דער איניציאַטיווע פון דעם רב אברהם שמואל און זיין טאָכטער מינדעל צירעל לעוו, און אין גרעסטען טייל מיט אירע אייגענע מיטלען, אזוי אַז מען האָט אים טאַקע געוואָרפען „לעוו׳ס בית־מדרש".

און הגם דער דאָזיגער בית־מדרש איז געווען פאַררוקט עטוואָס אָן אַ זייט פון צענטער גאַס, דאָך זיינען זיינע מתפללים געווען בלויז פון דער אינ־טעליגענץ. דאָרט האָבען זיך געפונען אויסער בעלי־בתים לומדי־תורה ווי אומעטום, אויך דאָקטוירים, אַדוואָקאַטען, אַפטייקערס און פאַבריקאַנטען. די גאַנצע וואָך פלעגט דאָרט דאָוונען ר׳ שמואל שאַפּירא, דער וואָלאָזשינער עילוי, וואָס נאָך יעדען דאָוונען פלעגט ער לערנען דעם „דף יומי״. זיין וואונדערבאַרע, קלינגענדיגע שטימע פלעגט זיך הערען ווייט אין גאַס. דאָרט האָט אויך געדאָווענט דער באַריהמטער שטאָט־אַדוואָקאַט ישראל אפרת, אַן אויסגעצייכענטע פערזענליכקייט, וואָס פלעגט אויך זיין דער וואָרט־זאָגער ביי גאָר וויכטיגע געזעלשאַפטליכע אָנגעלעגענהייטען, דער עיקר ביי קהל׳שע ענינים. ער איז געווען אַ קענער פון ביידע קאָדעקסען — דעם אידישען תורה־קאָדעקס, וואָס ער האָט שטודירט אין דער ישיבה, און אויך דעם יורי־דישען קאָדעקס פון דער רעגירונג, וואָס ער האָט שטודירט אַלס אַדוואָקאַט. ניט איינמאָל פלעגט ער זיך ביי געמיטליכע געשפּרעכען באַרימען, אַז אַ דאָנק זיינע שאַרפזיניגע תלמודיסטישע איינפאַלען, האָט ער פיל מאָל געהאָט גרויס ערפאָלג אין געריכט.

עס פלעגט אויך די גאַנצע וואָך באַזוכען דעם דאָזיגען בית־מדרש דער גוטמוטיגער אַדוואָקאַט חיים עזר איינהאָרן, וועלכער פלעגט אין די פרייע טעג פון געריכט לערנען אַ פּרק משניות נאָכ׳ן דאָוונען, אַרויסווייזנדיג דער־מיט זיין רעספּעקט צו זיין ערשטער אידישער שולע, די ישיבה, וואו ער איז געווען דער בעסטער תלמיד. אויך פלעגט אַהין טעגליך קומען דער באַריהמטער אַדוואָקאַט משה לייב כמעלניצקי, דער זוהן פון באַרימטען וואָר־שעווער ראש־הישיבה, ר׳ יוסף חריף. אדוואָקאַט משה לייב כמעלניצקי איז געווען באקאנט אין שטאָט מיט זיין אויסערגעווייניליכער באַציהונג צו אַלע אונטערדריקטע און ער פלעגט זיי פאַרטיידיגען אין געריכט פאַר אַ גאָר קליינעם האָנאָראַר, אָדער אין פיל פאַלען אינגאַנצען אומזיסט.

עס האָט אויך פאַרנומען אַן אָנגעזעהענעם פלאַץ ביי דער מזרח־וואַנט דער בכביד׳דיגער אַדוואָקאַט יעקב גראָדזענסקי. דער מיטעלפונקט פון די מתפללים איז געווען ר׳ זלמן חפץ, וועלכער האָט געהאַט דעם חוש און די פעהיגקייט איינצושטעלען גלייכגעוויכט צווישען אַלע קלאַסען אין דעם דאָ־זיגען בית־מדרש. ניט ווינציג כבוד האָבען אויך אין די שפּעטערדיגע יאָרען צוגעגעבען דעם בית־מדרש די מתפללים: דער אָרטיגער אָפּטייקער יעקב אבראמסקי, דער פּראָוויזאָר נחום קראל, יעקב סטאַרינקעס זיהן, דער סוחר לייב איינשטיין, יעקב ווינשטיין, דער באַשיידענער, קלוגער און זעהר־גע־לערנטער מאַן שבתי זימע לעוו, דער האָלץ־סוחר אלטער גלעמבאַצקי, משה

די בריטע גאַס לעבען דער צערקווע
(געהענדיג קיין זאַמאַשטשע)

מרגלית, דער טאַבאַק־פאבריקאנט ניסן יאַנאָווסקי, דער בארימטער דר. הענאך אַראַנסאָן און ר׳ אליעזר סאלמאן. דער הויפט־גבאי פון בית־מדרש איז געווען ר׳ יצחק שווארץ, אַ גרויסער סוחר און אַ גרויסער רודף־שלום. די אינטעליגענציע פון יענער שוהל האָט פון אים הָמיד פאַרלאנגט נאָר שלישי און ששי, און וואו נעמט מען דאָס פעטע עליות פאַר אַלעמען? אָבער דאָך האָט ער מיט זיין קלוגען קאָפּ תמיד געפונען אַן אויסוועג.

ר׳ מאיריקעס בית־מדרש האָט זיך געפונען אויף דער אָסטראָגער גאַס. דאָס איז געווען די שעהנע נדבה פון דעם זעהר פיינעם וואָלקאָוויסקער תלמיד־חכם און סוחר ר׳ מאיר ראָזענבלום, וועלכער האָט זיין אייגען הויז אַוועק־געשענקט פאַר אַ בית־המדרש. זיין פרוי, זעלדע, איז געווען אַ גרויסע סוחר׳טע און מוטער פון דעם באַוואוסטען און זעהר געלערנטען ר׳ אהרן ליפשיץ, וועמען מען פלעגט רופען ר׳ אהרן זעלדעס; אויך זיין שוועסטער איז געווען אַ גוט־באַקאַנטע פיגור און פילאַנטראָפין אין וואָלקאָוויסק, וועלכע האָט זיך, צוזאַמען מיט איר מאַן, ר׳ נחמן העלער, געשאַפען אַ גוטען נאָמען און כשר פאַרדינט — אַ דאַנק זייער גוטער באַציהונג צו די נויט־ליידענדע פון דער שטאָט — דעם כבוד און אָנערקענונג פון דער גאַנצער אידישער באַפעלקערונג.

עס איז דאָ אויך כדאי צו דערמאָנען דעם קליינעם קאַרטשיזנער בית־

מדרש מיט זיין גבאי, דער שמיד פון קארטשיזנע. דער דאָזיגער גבאי פלעגט תמיד האַלטען וואַכזאַם די מתפללים, זיי זאָלען געבען ביישטייערונגען פאַר די פאַרשיידענע אינסטיטוציעס, און ער איין פלעגט ברענגען מיט שמחה די געזאַמעלטע געלטער.

דער כאַלאַדאָיסקער בית־מדרש איז געווען אַן אַלטער, אָבער שהנער און פיין־אינגעאָרדענטער בנין. זיינע גבאים זיינען געווען: ר׳ קאָפּיל איסר וואַלקאָוויסקי, יקותיאל נאָוויק און זאב ב״ר צבי קאַפּלאַן, וועלכע האָבען שטאַרק אָפּגעהיט דעם כבוד פון׳ם בית־מדרש מיט זיינע מתפללים.

„תפארת בחורים" בית־מדרש, וואָס איז בשעתו געבויט געווארען פון די „בחורי־חמד" — מיט זיין גבאי, ר׳ ישראל נאָוויק — האָט ווירקליך באַ־שיינט דאָס נייע געסעל. עטוואָס ווייטער, אויף דער גראָדנער גאַס, איז געווען דער גראָדנער בית־מדרש. דאָרט האָט זיך דאַן קאָנצענטרירט אַ טייל מתפללים פון דער גראָדנער גאַס. דעם אויבען־אָן האָט דאַן פאַרנומען דער בכבוד׳־דיגער מתפלל, דער פאַרמעגליכער בעל־אכסניה פון „גראָדנער האָטעל", ר׳ לייב שיין. אין דעם בית־מדרש האָט שפּעטער באַשיינט די מזרח־וואַנט דער וואָלקאָוויסקער שטאַרק באַליבטער דיין ר׳ יעקב ברעסטאָוויצקי, וועלכער איז פאַקטיש פאַר פיל יאָרען געווען אין וואָלקאָוויסק דער שטעל־פאַרטרעטער פון רב און וועלכער האָט תמיד, אַ דאַנק זיין גרויסען וויסען און לומדות, באַשיינט דאָס לעבען פון דער אידישער וואָלקאָוויסקער קהילה.

און — אחרון־אחרון חביב — דאָס חסידים־שטיבעל, מיט וועלכען איך בין געווען באַזונדערס פאַרבונדען. דאָס שטיבעל האָט זיך געפונען אין אַ זעהר נאָהענטער שכנות מיט דער קאָזאַרמע, און דעריבער האָב איך גע־האָט די מעגליכקייט גאנץ אָפט עס צו באַזוכען. אָלס קינד פון זעהר פרומע עלטערען בין איך, אין מיין זעלנערשען מונדיר, געווען אַ שטענדיגער אריין־געהער אין דעם בית־מדרש. מיין הויפּט־באַגער איז דאָן געווען אויסגעלייזט צו וועלען פון גלות און פון דער פינסטערער און ווילדער קאָזאַרמע בפרט. כדי באַפרייט צו ווערען פון דער קאָזאַרמע, האָב איך געדאַרפט אַוועקגעבען די בעסטע פיער יאָר פון מיין יונגען לעבען, אָבער דערפאַר האָב איך זוכה געווען צו פאַרבלייבען אַ וואָלקאָוויסקער תושב, אַ מיטגליד פון דער זעהר פיינער שטאָט.

ווי ס׳באַווייזט די גרויסע צאָל שוהלען און בתי־מדרשים, האָט וואָלקא־ווייסק, ביים סוף פון דעם ניינצעהנטען יאָרהונדערט, פאַרנומען מיט אירע גרויסע לומדי־תורה און עכט־שעהנעם אידישען לעבען — אַ בכבוד׳דיגען פלאַץ צווישען די אַרומיגע אידישע שטעט און שטעטלעך. אריינטרעטענדיג אין דעם צוואַנציגסטען יאָרהונדערט, האָט זיך וואָלקאָוויסק נאָך מער אַ רוק

אַ ווינקעל פון דער בריי־טער גאַס

רעכטס: פּערעכאַדניק׳ס הויז; צענטער: דער צייטונג־קיאָסק פון קלמן לעוו דעם גענלען.

געטאָן פאַראויס אויך אין וועלטליכען זין, און איר גוטער נאָמען איז גע־ווָאקסען און פאַרשפרייט געוואָרען אויך אין ווייטערע געגענטען.

וואָלקאָוויסק אין אָנהויב פון 20טען יאָרהונדערט

שפּאָר־און־לויי־קאַסע

אין יאָר 1906 איז וואָלקאָוויסק באַרייכערט געוואָרען מיט אַ נייער אינסטיטוציע: די „וואָלקאָוויסקער שפּאָר־און־לויי־קאַסע".

אין שטאָט האָט זיך פון שטענדיג אָן געפילט דער מאַנגעל אין מזומן געלט — איבערהויפּט ביים מיטעל־קלאַס און אָרימען אַרבייטער. די אָרימע שיכטען זיינען אייגענטליך געווען אין די הענט פון פּראָצענטניקעס און וואָ־כערניקעס, וועלכע פלעגען אויסזויגען פון דעם לווה דעם גאַנצען פאַרדינסט זיינעם. די „שפּאָר־און־לויי־קאַסע" האָט געמאַכט אַ סוף צו דער וואַקאַנאַליע. איך אליין בין געווען צווישען די גרינדער פון דער דאָזיגער נייער פינאַנ־ציעלער אינסטיטוציע. איך האָב זיך דאָן פאַרשטענדיגט מיט די אָנפירער

פון יק"א און בין געפאַרן, לויט זייערע אַנווייזונגען, קיין גראַדנע צום גובערנאטאָר. איך האָב פאַר אים פאַרגעבראַכט די געהעריגע בקשה און באַקומען די נויטיגע דערלויבעניש, אין מיר זיינען באַלד צוגעטראָטען צו דער רעאַליזירונג פון אונזער אויפגאַבע. עס איז אויסגעווייזלט געווארן אַ פאַרוואלטונג פון די פאַלגענדע פערזאָנען: אהרן ליפשיץ, יעקב אַבראַמסקי, אייזיק נייַמאַן, יעקב קאַנטאָר, יקותיאל בערעשקאָווסקי, שבתי זיסעל לעוו, צבי מאַזאָוער, דוב פינחאָסאָווסקי און איך. אונזער ערשטע שוועריגקייט איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס יק"א האָט געפאַדערט פון אונז, אז מיר זאָלען פריהער שאַפען אַ גרונד־קאַפּיטאַל און ערשט נאָכדעם וועט זי אונז העלפען — האָט זי צוגעזאָגט — מיט געלט־מיטלען. לויט מיין איניציאטיוו האָבען מיר אַרויסגעגעבען אַקציעס און באַשטימט זייער ווערט צו דרייסיג רובעל אַן אַקציע. פאר די אָרימע מיטגלידער האָבען מיר איינגעאָרדענט קליינע מאָנאַטליכע צאָלונגען פאַר די אַקציעס. צו דער זעלבער צייט האָבען מיר זיך געווענדעט צו אייניגע פאַרמעגליכע סוחרים אין שטאָט מיט דער בקשה, אז זיי זאָלען קויפען די אַקציעס פאַר מזומן געלט, ניט פאָדערענדיג פון דער קאַסע קיינע הלוואות, און אזוי־אָרום אונז געבען די מעגליכקייט צו שאַפען דעם נויטיגען גרונד־קפּיטאַל. די אונטערנעמונג איז אונז גאַנץ פיין גע־לונגען. איך וויל דאָ דערמאָנען, אויף וויפיל איך געדענק, מיט לויב די פערזאָנען, וועלכע האָבען מיט זייער ערנסטער באַציהונג צו דער נייער אינס־טיטוציע פיל געהאָלפען אין איר גרינדונג און אַנטוויקלונג. צווישען זיי איז געווען דער אַדוואָקאַט חיים עוזר איינהאָרן, וועלכער האָט גלייך אריינגע־שיקט אַלס ביישטייערונג די סומע פון פופציג רובעל (אַלע מיטגלידער פון דער פאַרוואלטונג האָבען בייגעשטייערט צו דרייסיג רובעל יעדער איינער). אַ צאָל וואָלקאָוויסקער בעלי־בתים און סוחרים האָבען אויך אויסגעקויפט אַקציעס, און דערצו האָבען די בריידער העלער צוגעשיקט זייער ביישטיי־ערונג פון הונדערט רובעל. אזוי ארום האָבען מיר צוזאַמענגעקליבען איבער אַכט הונדערט רובעל. יק"א האָט גלייך צוגעשיקט איר טייל פון דריי הונ־דערט רובעל, און די קאַסע האָט אָנגעפאַנגען צו פונקציאָנירען. אַ דאַנק דער קאָנטראָל פון יק"א איז די נייע אינסטיטוציע פאַרוואלטעט געווארן אויף אַ שטרענג קאָאָפּעראַטיוון אופן.

—

אין לעצטען יאָר פאַר דעם ערשטען וועלט־קריג האָבען די הלוואות פון דער קאַסע דערגרייכט די סומע פון דריי הונדערט רובעל צו יעדען מיט־גליד. דאָס איז געווען אַ זעהר געלונגענער שריט, וואָס איז געווען דער ערשטער אָנזאָג אויף אַ קאָאָפּעראַטיוער באַוועגונג אין וואָלקאָוויסק.

די צווייטע גרויסע שריפה אין וואָלקאָוויסק

אין דער גרויסער שריפה פון זומער 1908, איז כמעט דער גאַנצער צענטער פון וואָלקאָוויסק, אַרײַנגערעכענט דעם שוהל־הויף, אָפּגעברענט גע־ווארן. עס האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט, בלויז אַ פּאָר יאָר, און די שטאָט איז אויפגעבויט געוואָרן אויפסניי, נאָך שענער און מאָדערנער. עס האָבען דערביי פיל ארויסגעהאָלפען, אָחוץ דעו וואָלקאָוויסקער אידישער קהילה, אויך די אידישע שטעט און שטעטלעך פון דער אומגעגענד, וועלכע האָבען זיך בריי־טאַרציג אָפּגערופען אויפ'ן וואָלקאָוויסקער הילפס־אָפּיל. מען האָט איבערגעבויט דעם שוהל־הויף. די נייע שוהל איז ווירקליך געוואָרען די צירונג פון דער שטאָט. אויך די תלמוד־תורה, וואָס איר אַלטער בנין איז כמעט אינגאַנצען פאַרניכטעט געוואָרען פון דער שריפה, איז אַ דאַנק דער בריי־טאַרציגער ביישטייערונג פון גבאי יוסף ברעסטאָוויצקי, וועלכער האָט געגעבען טויזענד רובעל פאַר דעם צוועק, איבערגעבויט געוואָרען אויף אַ פיל בריי־טערען מאַסשטאַב.

די אויפלעבונג אין זאמאָשטשער ווינקעל

אין יענער צייט האָט זיך אויך פאָנאַנדערגעבויט זאמאָשטשע. מען האָט איבערגעבויט דעם זאמאָשטשער בית־מדרש און אים אַ נאָמען געגעבען „ישורון". ס'איז כדאי דאָ צו דערמאָנען די גבאים: לייב דיטקאָווסקי, זאב קאָפּלאָן און יוסף לייב רובינאָוויטש, וועמען עס איז געלונגען פיל צו דער־גרייכען אַ דאַנק זייער ענערגישער אַרבייט. ס'האָבען זיי ארויסגעהאָלפען פילע מתפללים, ווי: בן־ציון ליפשיץ, אברהם מילקאָוו, זאב וועלוועלסקי, משה אביגדור טאַראַן, מרדכי טאַרמאַ, אהרן סמאזאנאָוויטש, און אַנדערע. אויך די וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט אין אַמעריקע האָבען בייגעשטייערט צו דעם צוועק.

דער ערשטער וועלט־קריג

אין יאָר 1914, ווען דער ערשטער וועלט־קריג האָט אויסגעבראָכען, האָט זיך אָנגעהויבען אַ טרויעריג בלעטעל אין דער געשיכטע פון דער וואָלקאָ־ווייסקער אידישער קהילה.

באַלד איז וואָלקאָוויסק אריינגעפאַלען אינ'ם אָקופאַציע־געביט, און דער דער לויף פונ'ם נאַרמאַלען אידישען לעבען איז אָפּגעשטעלט געוואָרען.

איך אליין בין אויך אין יאָר 1915, ערב דעם אָנקומען פון די דייטשע אָקופאַנטען קיין וואָלקאָוויסק, אַנטלאָפען פון דאָרט און האָב זיך אומגעקערט אין מיין אַלטער היים, אוקראינע. אַ פּאָר יאָר נאָכ'ן אויסברוך פון דער באַל־שעוויסטישער רעוואָלוציע האָב איך זיך ווידער געלאָזט אין וועג אריין מיט דער אַבזיכט זיך צו דערשלאָגען קיין וואָלקאָוויסק. מיט גרויס מיה בין איך

אַנגעקומען קיין מינסק און פון דאָרט געוואָלט פֿאָרזעצען מיין וועג קיין וואַל־קאָוויסק. אָבער צוליב דער פּוילישׁ־רוסישער מלחמה האָב איך זיך געמוזט פֿאַרהאַלטן אויף אַ קורצער צייט אין מינסק. אין מינסק האָב איך דאַן באַ־געגנט אַ סך יונגעלייט פון וואַלקאָוויסק און פון דער וואַלקאָוויסקער אומ־געגענד, וואָס זיינען פון די באָלשעוויקעס אַהין פֿאַרשלעפּט געוואָרען. הונ־געריגע, נאַקעטע און קראַנקע האָבען זיי זיך אַרומגעשלעפּט אויף די מינסקער גאַסען. צווישען זיי איז דאָן געווען משה רובינאָוויטש — וועלכער איז שפּעטער געווען דער לעצטער פֿאָרזיצענדער פון דער וואַלקאָוויסקער קהילה, דער לעצטער שלום רובינשטיין, דר. יאַנאָווסקי מיט זיין פרוי (פון גראָדנע), יודעל נאָוואָגרודסקי און יעקב גובאר. איך האָב זיי אַלעמען געהאָלפֿען אויף וויפיל איך האָב געקענט צוריקצוקערען זיך קיין וואַלקאָוויסק.

דעם 26טען דעצעמבער 1920 בין איך ענדליך, נאָך פיל שוועריגקייטען, צוריקגעקומען בשלום קיין וואַלקאָוויסק מיט אַלע מיינע באַגלייטער.

וואַלקאָוויסק נאָך דער מלחמה

ביי מיין אָנקומען קיין וואַלקאָוויסק האָב איך געפונען די שטאָט היפש רואינירט. פיל פֿאַרמעגליכע סוחרים זיינען אינגאַנצען פֿאַראָרימט געוואָרען. די אָרימקייט איז בכלל געווען אומגעהויער גרויס אויף דער אידישער גאַס. די נייע פּוילישע מאַכט איז געווען מאַכטלאָז ביים אויפשטעלען אָרדנונג אין שטאָט און די אידישע באַפעלקערונג איז מייסטענס געווען אָנגעוויזען אויף אירע אייגענע כוחות. עס האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט, און די אידישע ענערגיע און וויטאַליטעט האָבען זיך גלאָזט מערקען אויף יעדען געביט. און ניט געקוקט אויף דעם וואָס די פּוילישע רעגירונג האָט אפילו ניט ארויסגעווויזען קיין נייגונג צו באַטראַכטען די אידישע באַפעלקערונג ווי גלייכע בירגער, האָבען זיך די אידישע מאַסען צוביסלעכווייז געשטעלט אויף די אייגענע פיס און געמוען זיך צום אויפבוי־ווערק.

עס איז אין יענער צייט געגרינדעט געוואָרען אַ נייער שטאָט־ראַט, אין וועלכען עס זיינען אריין: שלום בראש, אפרים בראש, יעקב קאַנצעפּאָלסקי, אלעקסאַנדער מאקאָוו, יוסף לייב שיפּיאצקי, מלך חאנטאָוו, יחיאל פּשעניצקי, שלמה מאַנדעלבלום, שמואל קאַפּלאָן, משה לייב כמעלניצקי און אויך רחשאנסקי (דעם ביאַליסטאָקער בעקער'ס איידעם). זיי האָבען זיך באַלד געמומען ענערגיש צו דער ארבייט צו באַוואָרענען די בירגערליכע און עקאָנא־מישע רעכט פון דער אידישער באַפעלקערונג.

דער ערנסטער כלל־טוער אינזשעניר אפרים בראש

נאָך דעם פֿרשטען וועלט־קריג, וען עס איז נויטיג געווען אויסערגע־ווינליך שווער צו אַרבייטן, כדי אויפצולעבען די רואינירטע שטאָט און

אפרים באַראָש

אויפצושטעלען דאָס אידישע לעבען אין זיינע פריהערדיגע ראַמען, איז אַרויס־געטראָטען אויף דער אַרענע פון געזעלשאַפטליכער טעטיגקייט דער יונגער, ערליכער און ערנסטער כלל־טוער, אינזשעניר אפרים באַראָש. מיט זיין גרויסער ענערגישער אָרגאַניזאַציאָנס־קראַפט און שטאַרקען ווילען האָט ער זיך אריינגעוואָרפען אין דער הילפס־אַקציע פאַר זיינע ברידער, די וואַלקאָ־וויסקער אידען. זיין פאָפולאַריטעט אַלס איבערגעגעבענער געזעלשאַפטליכער טוער, האָט אים געגעבען די מעגליכקייט אין גאָר אַ קורצער צייט צו קאָנ־צענטרירען אַרום זיך די אידישע מאַסען און אויך אַלע אָנגעזעהענע עסקנים פון דער שטאָט. ער איז דערוועלט געוואָרען אַלס ראַטמאַן אין שטאָט־ראַט, וואו עס איז אים דאַן אויסגעקומען צו פיהרען אַ שווערען קאַמף מיט פאַר־שיידענע געגנער און אַנטיסעמיטישע עלעמענטען — אַ קאַמף, פון וועלכען ער איז אַרויס דער געווינער. און דער קאַמף איז ניט געווען קיין לייכטער פאַר אים, ווייל זיינע געגנער זיינען געווען פאַרמאַסקירט און האָבען ניט גע־האָט די חוצפה אַרויסצוקומען אין דער עפענטליכקייט מיט זייער אמת'ען פּרצוף, אַ דאַנק דעם צוטרוי, וואָס די אידישע מאַסען האָבען צו אים גע־האָט, איז אים געלונגען, מיט געמיינזאַמע כוחות, צו באַקעמפען די פיינדליכע

האלטונג פון דער פוילישער רעגירונג און אויך צו באזיגען די פינסטערע כוחות, וועלכע האבען געוואלט אונטערגראבען די עקזיסטענץ פון דעם אידישן ישוב אין שטאט.

אינזשעניר בראש האט פארשטאנען, אז אהן שטארקע פינאנץ־אנשטאלטען, וועט מען בשום אופן ניט קענען צוריק אויפבויען דעם רואינירטען האנדעל אין שטאט, און שטעלען אויף די פיס די ארבייטער. דעריבער איז אייגער פון זיינע ערשטע שריט געווען די גרינדונג פון א פינאנציעלען אפאראט, וואס זאל זיין דאס אייגענטום פון דער אידישער געזעלשאפט און איר דינען אין אלע אירע נויטען.

די גמילות־חסדים קאסעס אין וואלקאוויסק

אין אנפאנג יאר 1922 האט אינזשעניר א. בראש באזוכט דעם דזשאינט־דירעקטאר, גיטערמאן, אין ווארשע און האט מיט אים פארהאנדעלט די ערנסטע פראגע פון א גמילות־חסדים קאסע פאר וואלקאוויסק. דער דזשאינט האט אויך דאן פארלאנגט, אז די וואלקאוויסקער אידישע באפעלקערונג זאל צוערשט שאפען דעם גרונד־קאפיטאל פאר אזא אינסטיטוציע, און דאן וועט ער געבען זיין חלק אין געלט־מיטלען. דער מאקסימום פון דעם דזשאינט'ס שטיצע צו יעדער נייגעגרינדעטער קאסע איז דאן באשטאנען פון צוויי הונדערט ביז פינף הונדערט זלאטעס. אבער אינזשעניר א. בראש האט מיט זיין עקשנות'דיגער שטעלונג, געווירקט אויף דעם דירעקטאר גיטערמאן ער זאל, אלס אן אויסנאם, שטיצען די וואלקאוויסקער קאסע מיט פופצעהן הונדערט זלאטעס, מיט'ן באדינג, אז אויך די וואלקאוויסקער אידישע באפעלקערונג זאל אנטקעגען קומען מיט פופצעהן הונדערט זלאטעס פאר דער קאסע אלס גרונד־קאפיטאל. אפרים בראש האט זיך דאן אומגעקערט קיין וואלקאוויסק, צונויפגערופען א ספעציעלע אלגעמיינע פארזאמלונג, פארגעלייגט פאר דעם עולם די גאנצע פראגע און באטאנט די אומגעהויער גרויסע וויכטיגקייט פון דער גרינדונג פון אזא אינסטיטוציע. עס איז באלד אויסגעוואהלט געווארען א פארגרעסערטער קאמיטעט פון 41 פערזאן, צווישען וועלכע איך בין געווען וויצע־פרעזידענט. אבער צוליב דער גרויסער ארימקייט אין שטאט, האט מען בשום אופן ניט געקענט צונויפשטעלען די נויטיגע סומע פון פופצעהן הונדערט זלאטעס. אינזשעניר בראש האט אויף זיין אייגענער גוטהייסונג באקומען פון חנא קאבוזשאצקי, א רייכער תושב פון שטאט, א הלוואה אויף זעקס הונדערט זלאטעס, וואס האבען צוגעפעלט צו דער סומע. דאס איבעריגע איז געשאפען געווארען צווישען די מיטגלידער פון קאמיטעט — אומגעפער צואנציג זלאטעס פון יעדען אייגענס. אזוי ארום האט אינזשעניר בראש באקומען די סומע פון פופצעהן הונדערט זלאטעס פון

דזשאָינט, און מיט'ן גרונד־קאַפּיטאַל פון דריי טויזענד זלאָטעס איז די קאַסע געגרינדעט געוואָרען. אַלס פאַרוואַלטער פון דער קאַסע איז באַשטימט געוואָרען דער ענערגישער בוכהאַלטער מ. טאַרמאַ (איצט אין חיפה).

קורץ נאָכדעם איז אויך געגרינדעט געוואָרען אַ צווייטע גמילות־חסדים־קאַסע ביים קליינהענדלער פאַראיין — אויך אויף דער איניציאַטיווע פון אינזשניר אפרים בארש. פאַר מיין אָפּפאָר קיין ארץ־ישראל האָב איך בייגע־שטייערט צו פופציג זלאָטעס פאַר יעדער אינער פון די אויבען־דערמאָנטע צווויי גמילות־חסדים קאַסעס.

די לאַגע פון די וואָלקאָוויסקער סוחרים

די גמילות־חסדים קאַסעס האָבען זעהר פיל געהאָלפען דער אידישער באַפעלקערונג אין וואָלקאָוויסק, און איבערהויפט די קליין־העגדלער, האַנט־ווערקער און אַרבייטער. אָבער אינזשעניר בארַאש האָט זיך ניט באַגנוגענט מיט די גוטע פאָזיטיוע רעזולטאַטען פון זיינע ערשטע שריט אויף דעם געביט, און ער האָט באַשלאָסען אויך אנטקעגען צו קומען די אָרטיגע אידישע סוחרים, וועלכע זיינען נאָך צו זיך ניט געהאָט געקומען פון די שווערע פאָלגען פון וועלט־קריג. די וואָלקאָוויסקער אידישע באַנקירען פון פאַר דער מלחמה זיינען אונטערגעגאַנגען. די וואָלקאָוויסקער אידישע סוחרים האָבען דורכדעם פאַרלאָרען דעם נויטיגען געלד־קרעדיט, וועלכען זיי פלעגען פריער באַקומען אין די אָרטיגע בענק. און די פאָלגען פון דעם זיינען געווען נאָך שווערערע, ווייל אויך דער וועקסעל־קרעדיט איז צוריק ניט אויפגעשטעלט געוואָרען. דער מסחר האָט זיך נאָך דאַן ניט געהאט סטאַביליזירט נאָכדעם גרויסען חורבן, וואָס די מלחמה האָט פאַראורזאַכט. וואַרשע, לאָדזש און אַנדערע גרויסע האַנדעלס־צענטערען פון פוילען האָבען געפירט דעם האַנדעל בלויז אויף מזומן געלט.

דער באַנק־וועזען אין וואָלקאָוויסק נאָכ'ן ערשטען וועלט־קריג

די פוילישע רעגירונג האָט באַלד פון ערשטען טאָג אָן פון איר מאַכט אַרויסגעגעבען אַ גזעזע אינצוהאַלטען אין אירע הענט די אויסלענדישע וואלוטע, דער עיקר די אַמעריקאַנער דאָלאַרען, וועלכע פלעגען געשיקט ווערען אַלס שטיצע צו די אידען פון זייערע קרובים אין אַמעריקע. די דאָזיגע דאָלאַרען פלעגען צוערשט אומגעביטען ווערען פון דער רעגירונג אויף מאַרקען, און שפּעטער — אויף די וואַקלענדיגע זלאָטעס. אזוי ארום האָט די פוילישע מאַכט אָנגעזאַמעלט — אַ דאַנק אירע אידען — אַ היפש ביסעל פעסטע וואלוטע, וואָס האָט איר געדינט אַלס גרונד־רעזערוו פאַר דער עטאַב־לירונג פון איר צענטראַל־באַנק — באנק פּאָלסקי. עס זיינען באַלד געפּענט

געווארען אפטיילונגען פון דער באנק אין אלע גרעסערע פוילישע שטעט, אבער אומעטום איז דער קרעדיט פאר די אידען געווען שטארק באגרעניצט — ביז צו א מינימום. די שאוויניסטישע פאליאקען האבען געהאפט אזוי־ארום צו פארשטעלען פאר די אידען דעם וועג צו מסחר, און צו קאנצענטרי־רען דעם גאנצען פוילישען האנדעל אין די קריסטליכע הענט. די רעגירונג האט אבער איין זאך פארגעסען, אז אחוץ פאנדען פאדערט זיך אויך אויף דעם געביט אן אויסערגעווייניליך שטארקע ענערגיע, א ריכטיגער ארגאניזאציאנס־אפאראט, און דער עיקר סוחר'ישער פארשטאנד — א זאך, וואס אידען האבען גראד פארמאגט.

די קאאפעראטיווע באנק פון אידישע סוחרים

אין יאר 1926 איז אינזשעניר אפרים בראש צוגעטראטען צו דער גרינ־דונג פון א אידישען באנק־וועזען אין וואלקאוויסק. אין פארלויף פון עטליכע וואכען האט ער באקומען די דערלויבעניש צו עפענען א קאאפעראטיווע באנק פאר אידישע סוחרים. עס האט זיך געפאדערט א געהעריגער גרונד־קאפיטאל, און אויך דאס איז געשאפען געווארען א דאנק דער אנטשלאסענקייט פון דעם איניציאטאר בראש, וועלכער האט באלד פארגעלייגט פאר אלע מיטגלידער פון דער פארוואלטונג צו לייהען דער באנק די געהעריגע סומען געלט אויף פיר חדשים אהן פראצענט. אלס ביישפיל האט ער באלד אריינגעטראגען, צוזאמען מיט זיין פאטער שלום, די סומע פון טויזענט דאלאר. אויף אזא אופן איז אין א קורצער צייט געשאפען געווארען דער נויטיגער גרונד־קא־פיטאל און די באנק האט אנגעפאנגען צו פונקציאנירען. פאר די פוילישע באנקירען איז דאס געווען א גרויסער קלאפ. די אידישע באנק האט באלד פון אנהויב פון איר עקזיסטענץ ארויסגעוויזען א מעכטיגע אקטיוויטעט. זי האט געוואונען דעם צוטרוי פון פיל אנדערע בענק און האנדלס־אנשטאלטען, וועלכע האבען איר אנגעטרויט זייערע אינקאסא־חשבונות. די באנק האט באקומען רעדיסקאנטא־קרעדיט פון דעם צענטראלען קאאפעראטיווען סוחרים־פארבאנד, און שפעטער אויך פון דער צענטראלער פוילישער באנק.

ראט און פארוואלטונג פון דער וואלקאוויסקער קאאפעראטיווער פאלקס־באנק אין יאר 1929

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: אהרן סמאזאנאוויטש (דער שוסטער), סערעקע פון די ראד־קראמען, יאסעל יונאוויטש, שמואל קאפלאן, אברהם אליהו מארקוס, ידידיה מארטשניק, אברהם קאגאנאוויטש; צווייטע רייהע: פייוויל צירולניצקי, הערשעל ראוויצקי, דוד עפשטיין (דער אגענט), מיכל זאן־מאזיע, יעפים רענזאן, מרדכי גילער; דריטע רייהע: אברהם שאלאחאוויטש, שכנא דוואראצקי, יודעל זאלאטניצקי.

ראט און פארוואלטונג פון דער וואלקאוויסקער קאאפעראטיווער פאלקס-באנק אין יאר 1929

נעמען אויף זייט 364

צום צעהנטען יובילייאום פון דער עקזיסטענץ פון דער דאזיגער אידישער באנק־אינסטיטוציע, האט דער באנק־רעקארד געצייגט אן אומזאץ פון אייניגע מיליאנען זלאטעס מיט אן אייגענעם אנשטענדיגען גרונד־קאפיטאל. אויפ'ן פארשלאג פון גרינדער און פרעזידענט פון דער דאזיגער אינסטיטוציע, אינ־זשעניר א. בראש, האבען די גרינדונגס־מיטגלידער איינגעשטימט איבער־צולאזען די יערליכע דיווידענדען פון די אקציעס צו גונסטען פון די רע־זערוון פון דער באנק — א זאך וואס האט, צוזאמען מיט די איבעריגע פאר־דינסטען, געשטעלט די באנק אויף א פעסטען פונדאמענט. אין די יארען פון 1935־1936, די צייט פון שווערען קריזיס אין פוילישען באנק־וועזען, ווען פיל פוילישע און אידישע בענק האבען זיך אינגאנצען געשלאסען, איז די וואלקאוויסקער אידישע קאאפעראטיוו באנק פאר סוחרים, א דאנק דעם ריכטיגען פינאנציעלען פלאן פון איר פרעזידענט א. בראש, געווען פון די איינציגע בענק אין פוילען, וועלכע האבען דורכגעמאכט דעם שווערען קריזיס און זיינען בכבוד'יג געבליבען עקזיסטירען. אין דער פארוואלטונג פון דער באנק זיינען געווען: אינזשעניר א. בראש, **דירעקטאר**; שלמה מאנדעלבלום, עזר קאפלאן, משה רובינאוויץ, י. מעדווועדעוו, אליהו שייקעוויטש, פ. קאזאקעוו, הערשיל מאזאוור, א. ווועלווועלסקי, עקיבא יודזשיק **און** ר. קאפטשעווסקי; **אין ראט פון דער באנק זיינען געווען:** מיליסטאווסקי, אנשעל בליאכער, קלמן בארטנאווסקי, שמעון פיינשטיין, י. דווארעצקי, י. אינקער, חנא קאבחשאצקי, י. לידסקי, ו. פאטאקאווסקי; **אין דער רעוויזיאן־קאמיסיע זיינען געווען:** אינזשעניר מ. פשעניצקי, פראווויזאר נחום קראל **און** חנא שיף.

עס איז אויך כדאי דא צו דערמאנען די איידעלע פרוי פרומקע קאבוזשאצקי, וועלכע האט פון ערשטען טאג אן וואס די באנק איז גע־גרינדעט געווארען פארשפראכען דעם פרעזידענט צו קומען צו הילף אין פינאנציעלע אנגעלעגענהייטען, ווען די באנק וועט זיך אין איר שטיצע נויטיגען. זי האט אויך איר צוזאג הייליג געהאלטען פאר א לאנגער צייט **און** איז אנטקעגען געקומען דער באנק מיט גרויסע הלוואות.

די באנק האט אויך ארויסגעצייגט גרויסע קאאפעראציע אין באצוג צו די גמילות־חסדים קאסעס. **און** דא איז כדאי צו באצייכענען איר שטיצע, וואס זי האט געגעבען צו די קאסעס אין דער פארם פון יערליכע הלוואות אהן פראצענט מיט'ן צווינג ארויסצוהעלפען די ארימערע קרעמער ענדע יעדען יאר אויסצוקויפען א נייעם פאטענט אין צייט, כדי אויסצומיידען א רעגי־רונגס־שטראף.

די קאָאָפּעראַטיוו באַנק פון בעלי־בתים פון אומכאַווענליבע גיטער

קורץ נאָך דער גרינדונג פון דער ערשטער קאָאָפּעראַטיווער סוחרים־באַנק, איז אויף דער איניציאַטיוו פון יונגען באַנקיר פּאַרבער, געגרינדעט געוואָרען אַ נייע קאָאָפּעראַטיוו באַנק ביי דעם פאַראיין פון די וואַלקאָוויסקער בעלי־בתים. אויך די באַנק האָט זיך זעהר שנעל ענטוויקעלט, און אין יאָר 1938 האָט זי שוין פאַרמאָגט אַן אייגענע פרעכטיגע געביידע, וועלכע האָט פריהער געהערט צום סוחר אליעזר שאליוטע.

פאַר זיינע גרויסע פאַרדינסטען אויפֿן באַנק־געביט איז אינזשעניר אפרים בראש, אין יאָר 1937, דערוועהלט געוואָרען אַלס מיטגליד פון דער פאַרוואלטונג פון דעם צענטראַלען קאָאָפּעראַטיוועז סוחרים־פאַראיין אין וואַרשע.

אינזש. אפרים באַראש איז געווען פאַררעכענט אַלס אייגער פון די וויכ־טיגסטע כלל־טוער פון וואַלקאָוויסק. אויסער זיין אויסגעצייכענטער טעטיגקייט אַלס ראָטמאן פון שטאָט, גרינדער פון גמילות־חסדים קאַסעס און פאַרשיי־דענע האַנדעלס־בענק, איז ער אויך געווען דער הויפּט־פירער פון דער ציו־ניסטישער באַוועגונג אין וואָלקאָוויסק און איז געווען זעהר טעטיג לטובת אלע וויכטיגסטע נאַציאָנאַלע אידישע אינסטיטוציעס און פאָנדען, ווי אויך לטובת דעם העברעאישען שול־וועזען אין וואָלקאָוויסק.

אינזשעניר א. בראש אַלס דירעקטאָר פון ביאַליסטאָקער קהילה

אין יאָר 1937 איז אינזשעניר בראש אייגעלאַדען געוואָרען אַלס דירעק־טאָר פון דער באָרימטער ביאַליסטאָקער קהילה. עס איז אים געווען זעהר שווער צו פאַרלאָזען זיין געבורטס־שטאָט מיט אירע פילע וויכטיגע אינסטי־טוציעס, פון וועלכע ער אליין איז געווען דער גרינדער און וועלכע האָבען זיך אזוי פיין אַנטוויקעלט אונטער זיין גלענצענדער פירערשאַפט. אָבער ער האָט אָנגענומען דעם נייעם אָמט, הגם ער איז אויך אויף וווייטער פאַרבליבען פרעזידענט פון דער קאָאָפּעראַטיווער סוחרים־באַנק און האָט פאַרגעזעצט צו נעמען אָנטייל אין די שטאָטישע וואַלקאָוויסקער אינסטיטוציעס, וועו נאָר מען האָט זיך גענויטיגט אין זיין מיטהילף. אויך אין ביאַליסטאָק האָט ער זיך אויסגעצייכענט מיט זיין איבערגעבענער אַרבייט צו גונסטען דער סאָציאַלער פאַרזאָרגונג פון דער ארבייטערשאַפט און אנדערע אָרימע שיכטען. זיין פאָפולאָריטעט איז שטאַרק געוואקסען אין שטאָט, און וועו ביאַליסטאָק איז אין אָנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אַריבער צו די רוסען, האָט די רעגישע מאַכט געזומען אין אַכט זיין טעטיגקייט און פאָפולאָריטעט אין

שטאָט און האָט איבערגעגעבן אין זיינע הענט די אָנפיהרונג מיט אַלע פאַבריקן פון דער שטאָט. אַ דאַנק זיינע אויסערגעווײנליכע פעהיגקייטן האָט ער צופרידענגעשטעלט די ארבייטער ווי אויך די אינדוסטריעלער. ער האָט געשאַפן פיל אַרבייטס־פלעצער פאַר דער אָרימער אידישער באַפעל־קערונג. וועג די רוסן האָבן זיך צוריקגעצויגן פון ביאַליסטאָק, האָט אינזשעניר בראש, אַ דאַנק זיינע אויפטוען און גוטע פאַרבינדונגען, געהאָט די פולע מעגליכקייט אויך צו פאַרלאָזן די שטאָט און זיך עוואקואירן קיין רוסלאנד. אָבער ער האָט דאָס ניט געטאָן, ווייל ער האָט געפילט, אז עס ליגט אויף אים די פאַראַנטוואָרטליכקייט, אַלס הויפט פון דער אידישער קהילה, צו בלייבן צוזאַמען מיט זיינע ברידער אין צייט פון נויט — און ער איז פאַרבליבן אין שטאָט. וועג די דייטשען זיינען אריין אין ביאַליסטאָק, איז אים אין אָנפאַנג געלונגען צו געווינען אויך זייער צוטרוי, און ער האָט אַזוי־אַרום פאַרגעזעצט זיין אײַנפלוסרייכע ארבייט, אָנגעהאַלטען אָרדנונג אין דעם פאַבריק־וועזען, און האָט ניט צוגעלאָזען צו קיין אַרבייטסלאָזיגקייט צווישען דער ביאַליסטאָקער אידישער באַפעלקערונג — אַ זאַך, וואָס האָט אויך פאַר־לענגערט דאָס לעבן פון דער אידישער קהילה און אָפגעלייגט די פארניכ־טונג פון דער אידישער באַפעלקערונג, וואָס דאָס איז געווען אַ טייל פון דעם נאַצי־פּראָגראַם. זיין אַמט איז ניט געווען קיין לייכטער. ער האָט שטענדיג געמוזט שטעהן אויף דער וואַך און פאַרהיטן די אָרטיגע אידען — ווי אויך די אָנגעקומענע אידען פון די ארומיגע שטעטלעך, וועלכע זיינען אויך פאַר־שיקט געוואָרען אין ביאַליסטאָקער געטאָ — פון די שוערע גזירות פון די בלוט־דורשטיגע נאַציס.

אין דער „ביאַליסטאָקער שטימע" פון יאַנואַר 1947 איז געדרוקט גע־וואָרן אַ היסטאָרישער דאָקומענט פון דעם באַוואוסטען שריפטשטעלער און רעדאַקטאָר, פּסח קאַפּלאָן, וואָס מען האָט געפונען צוזאַמען מיט אַנדערע אַרכיוו־מאטעריאַלען פון דעם ביאַליסטאָקער געטאָ. אין דעם דאָזיגען היס־טאָרישען דאָקומענט ווערט, צווישען אַנדערעס, געשריבען פאַלגענדעס וועגען דעם הויפט־פירער פון ביאַליסטאָקער אידענראַט: „אינזשעניר באַראַש ווערט דורכין בריטען פובליקום געהאַלטען פאַרין דיקטאַטאָר פון געטאָ. ער איז פאַקטיש דער אינציגער, וואָס האָלט כסדר די האנט אויפן דופק און פיהרט אומאויפהערליך דעם קאַמף אויף ביידע פראָנטען: סיי מיט די דייטשען צו באַזייטיגען אַדער פאַרקלענערען, אַדער אָפרופען, שווערע גזירות, און סיי מיט אידען — צו באַזייטיגען חסרונות און עוולות, פאַר אונזער אייגענער טובה. זיין הויפט־מעלה איז די געוואָלדיגע ענערגיע, גראַדליניקייט, עקשנות, אומגעהויערע פינקטליכקייט, און דער עיקר — נקי־כפּים. מיט

אויפגעהויבענעם קאָפּ, מיט שטאָלץ פון אייגענער גערעכטיגקייט, קוקט ער אַלעמען אין די אויגען און פאָדערט אומבארחמנותדיג דאָס זעלבע אויך פון זיינע מיטאַרבייטער.

„ער צייכענט זיך אויך אויס מיט אַ גיכער אָריענטאַציע, אומגעוועהנלעכען שכל־הישר און לאָגישקייט פון טראַכטען און רעדען. אויך זיינע רעדעס זיינען שטאַמעניש, קורצע, זאַכליכע, אהן איבעריגע ווערטער, מיט אַ וואונדערבאַרער געבונדענקייט און קלאָרקייט. די דיקטאַטאָרישקייט שטימט אפשר מיט זיין כאַראַקטער, אָבער ניט מיט זיינע פּאָליטישע איבערצייגונגען, דערביבער איז ער ביי יעדען פאַראַנטוואָרטליכען שריט זיך מיישב מיטין פּרע׳ זידיום, אפילו עטליכע מאָל אַ טאָג. פון צייט־צו־צייט קומען אויך פאָר זיצונ׳ גען פון ראַט, מיט גענויע פראַטאָקאָלען (געשריבען דורך ר. גוטמאַן), און ביי גאָר ערנסטע מאַמענטען, ווען עס שוועבט אַ סכנה פאַרין געטאָ און מען דאַרף פאַר עפעס זאָרגען, ווערען צונויפגערופען גרויסע, עפענטליכע פאָר׳ זאַמלונגען אין „לינת־הצדק״, וואו די הויפט־ראָלע שפּילט די רעדע פון אינזשעניר באראש, וועלכע פלעגט תמיד אין געטאָ געטייטשט און גע׳ פשטילט ווערען, ווי די ווערטער פון ,אורים ותומים׳.״

ליידער איז ער אָבער אַוועק, גלייך מיט אלע אנדערע אידען, מיט איינעם פון די ביאַליסטאָקער טראַנספאָרטען קיין מאידאנעק און איז דאָרט אומגע׳ קומען. מיט אים זיינען אויך אומגעקומען זיינע צוויי זיהן. זיין פרוי, דר. יוכבד בארש, **איז שפּעטער אומגעקומען אין אוישוויץ. איין זוהן זיינער, וועלכער איז שוין צו יענער צייט געווען אין ארץ־ישראל און האָט שפּעטער געדינט אין דער אידישער בריגאַדע, איז אָבער, נאָכדעם ווי ער האָט זיך דערוואוסט וועגען דעם גורל פון זיין פאַמיליע, קראַנק געוואָרען און איז אין עלטער פון 28 יאָר געשטאָרבען.**

דער וואָלקאָוויסקער בית־יתומים

די לאַגע פון די אידישע יתומים אין וואָלקאָוויסק איז אין משך פון פיל יאָרן געווען זעהר אַ טרויעריגע. אבערהויפט האָבען די יתומים מיט זיך פאַרגעשטעלט אַ דרינגענדען פּראָבלעם נאָכ'ן ערשטען וועלט־קריג, ווען זייער צאָל האָט זיך צוליב דער מלחמה שטאַרק פאַרגרעסערט, און אין שטאָט האָט זיך ניט געפונען קיין אַנשטאַלט, וואָס זאָל זאָרגען פאַר די אומגליקליכע נפשות. די עלענדע יתומים פלעגען מייסטענס זיך וואַלגערן אין די גאַסען — בעטלענדיג נדבות אויף אויפצוהאַלטען דעם אָפּגעצערטען קערפער — אָהן וועלכער ס'איז דערציהונג און אויפזיכט און אָהן אַ דאַך איבער'ן קאָפּ. ביסלעכווייז האָט די אידישע באַפעלקערונג אָנגעהויבען צו פאַרשטעהן די נויטוועندיגקייט און דרינגליכקייט פון גרינדען אַ ספּעציעלען אַנשטאַלט וואָס זאָל זיך אינטערעסירען מיט דער אַלץ־וואַקסענדער צאָל אידישע יתומים. מען האָט טאַקע באַשלאָסען צו אָרגאַניזירען אַ יתומים־פּאַרזאָרגונג־געזעלשאַפט. וואָס זאָל אויף זיך נעמען די פאַראַנטוואָרטליכקייט פאַר דער דערציהונג און דעם וואוילזיין פון די עלענדע יתומים.

ווען איך האָב זיך, צוזאַמען מיט מיין פאַמיליע, צוריקגעקערט קיין וואָלקאָוויסק אין דעצעמבער 1920, האָט זיך מיר באַלד געוואָרפען אין די אויגען די גרויסע צאָל יתומים און אָרימע אלמנות — די קרבנות פון קריג — און דער געדאַנק צו גרינדען אין וואָלקאָוויסק אַ יתומים־הויז איז ביי מיר דאָן געבאָרען געוואָרען. עס איז נאָך ביי מיר געווען פריש אין זכרון דאָס בילד פון די בלוט־בעדער אין רוסלאַנד, וואו אזויפיל יונגע לעבעדיגע זיינען אומגעבראַכט געוואָרען אויף אַ בעסטיאַלישען אופן אין די אוקראַיִנער פּאָגראָמען, און הגם איך האָב זיך דאָן געפונען אין אַ שלעכטער מאטעריעלער לאַגע, האָב איך דאָך באַשלאָסען זיך צו ווידמען דער אויפגאַבע פון אויפשטעלען אַ אידיש יתומים־הויז אין וואָלקאָוויסק, וואָס זאָל זאָרגען פאַר די עלענדע יתומים.

ווען איך האָב איבערגעגעבען וועגען מיין באַשלוס דעם וואָלקאָוויסקער רב, הרב אבא יעקב באָרוכאָוו, האָט ער אויסגעדריקט זיין צופריעדנהייט מיט דער אויפגאַבע, וואָס איך האָב אויף זיך גענומען און מיר געוואונשען ערפאָלג אין מיינע באַמיהונגען. איך האָב זיך באַלד געשטעלט אין קאָנטאַקט מיט אַ צאָל אָנגעזעהענע בעלי־בתים פון שטאָט, וועלכע האָבען מיר צוגעזאָגט צו געבען די נויטיגע שטיצע. פיל האָט מיר ארויסגעהאָלפען פון אָנהויב אָן דר. ראָזע איינהאָרן, וועלכע איך האָב נאָך געקענט אַלס גימנאַזיסטין אין

גראָדנער גימנאַזיע. זי האָט געהאַט אַ גוט האַרץ אוֹן, הגם זי אליין האָט געשטאַמט פון א פאַרמעגליכער פאמיליע, איז זי אָבער געניגט געווען תמיד צו שטיצען די אָרימע מאַסען, פאַר וועלכע עס איז איר קיין זאַך ניט געווען צו שווער צו טאָן. אויך האָבען מיר בייגעהאַלפען פרוי חנה שרה יודזשיק, וועלכע האָט געהאַט אַ געבאָרענע אייגענשאַפט פאַר געזעלשאפטליכער אַר־בייט; פערל לעוו (דעם ביאַליסטאָקער בעקער׳ס טאָכטער), וועלכע האָט זיך אויסגעצייכענט מיט איר גוטען כאַראַקטער, און דער גרויסער תלמיד־חכם הרב ר׳ אברהם זלמן קורץ.

מיר האָבען דאַן געגרינדעט אַ גרופּע, אין וועלכער עס זיינען אויך געווען די פאָלגענדע: אנשעל בליאכער, ברוך יונאָוויטש, שבתי גאָרדאָן, אליעזר קאפּעלושניק, יוסף לייב שיפּיאַצקי, מרדכי גילער, ווי אויך דער פאַרוואלטער פון הואוער׳ס קיך — אליהו שלאָסבערג.

דעם 6טען אפּריל 1921 איז פאַרגעקומען די ערשטע אַלגעמיינע פאַר־זאַמלונג, אויף וועלכער דאָס גאַנצע פּראָבלעם פון יתומים־פאַרזאָרגונג איז צום ערשטען מאָל אלזייטיג באַהאנדעלט געוואָרען. איך האָב דערקלערט פאַר די פאַרזאַמלטע די אומגעהויערע נויטוועניגקייט צו גרינדען אַ בית־יתומים פאַר די עלענדע קינדער פון אונזער שטאָט. עס איז אויסגעוועהלט געוואָרען אַ פאַרוואלטונג, אין וועלכער עס זיינען אריין: אליהו שלאָסבערג, פּרעזעס; אליהו שייקעוויטש, וויצע־פּרעזעס; דר. ראָזע איינהאָרן, קאַסירערין; אַנשעל בליאכער, עהרען־סעקרעטאַר; הרב ר׳ אברהם זלמן קורץ, אליעזר קאפּעלוש־ניק, חיה שרה יודזשיק, פּערל לעוו, ברוך יונאָוויטש, מרדכי גילער — מיט־גלידער פון דער פאַרוואלטונג.

אין יענער צייט האָבען זיך גראָד געפונען אויף אַ באַזוך אין וואָלקאָוויסק די דעלעגאַטען פון דער וואָלקאָוויסקער לאַנדסמאַנשאַפט אין אמעריקע: אברהם בערג, אבֿיגדור פערלמוטער, חנן נאַכימאָוסקי און בערעל דאַמאָוסקי. זיי האָבען זיך פאַראינטערעסירט מיט דעם פּראָבלעם פון יתומים־פאַרזאָרגונג און האָבען פאַר דעם צווועק באַשטימט אַ סומע פון פיר טויזענד מאַרק, און דערביי אונז פאַרזיכערט, אז זיי וועלען די פּראגע ערנסט באַהאנדלען אין דער וואָלקאָוויסקער לאַנדסמאַנשאפט אין אמעריקע. די דאָזיגע סומע איז קוים געווען גענוג אויף צו רעמאָנטירען דאָס דורך דער מלחמה אָפּגעלאָזענע הכנסת־אורחים הויז, וואָס איז באַשטאַנען פון צוויי צימערען מיט אַ קיך. מיר האָבען באלד אַהין אריינגענומען 25 קיילעכדיגע יתומים. עס איז שווער איבערצוגעבען אונזער ערשטע איבערלעבונג ביים עפענען דעם צייטווייליגען בית־יתומים. די קינדער זיינען אַריינגעבראַכט געוואָרען איינגעוויקעלט אין

שמאטעס, אין אַ שרעקליכען סאניטארישען צושטאַנד. איך בין גלייך אַוועק־געפאָרען קיין ביאַליסטאָק, וואו איך האָב דורך דעם „דזשאָינט" באַקומען אַביסעל שטאָף אויף לייכטע בגדים פאַר די קינדער וווי אויך אַ געוויסע צאָל שפּייז־פּראָדוקטען. טיילווייז האָבען מיר אויך באַקומען פּראָדוקטען פון הואוער׳ס קיך. די לאַגע האָט זיך אָבער ביסלעכווייז געבעסערט און מיר האָבען געקראָגען מער מוט פאַרצוזעצען די אַרבייט.

מיר האָבען ארויסגעשיקט אונזער ערשטען אויפרוף צו די אַמעריקאַנער אידן, אז זיי זאָלען אונז קומען וואָס שנעלער צו הילף. מיר האָבען זיך באַ־געגענט אייניגע מאָל אויף מיטינגען אין דר. ראָזע אינהאַרנ׳ס הויז, מיר האָבען אונטערגעהאַנדעלט וועגען קויפען אַ פּלאַץ, וואו מען זאָל קענען אויפ־שטעלען דאָס געפּלאַנטע בית־יתומים. דאָס איז געטאָן געוואָרען, נאָך איידער מיר האָבען געהאַט וועלכע עס איז פאַנדען פאַר׳ן צוועק. אָבער מיר האָבען זיך געשטיצט אויף אונזער שטאַרקען וויללען און אויף דעם פעסטען גלויבען, אז מיר וועלען געפינען די נויטיגע מענשען, וועלכע וועלען אונז צו הילף קומען. נאָך פילע זוכונגען האָבען מיר ענדליך געפונען אין שטאָט אַ פּלאַץ, אויף וועלכען עס איז געשטאַנען אַ חרוב׳ע אָפּגעברענטע געביידע, וואָס האָט באַלאַנגט צו נח לעוו (יעקב אריה׳ס איידעם) און זיין פרוי ביילקע, וועלכע האָבען צו יענער צייט געוואוינט אין אַמעריקע. מיר האָבען באַשלאָסען שריפטליך צו וועגדען זיך צו נח לעוו׳ען און אים פאַרשלאָגען אונז איבער־צוגעבען דעם ליידיגען פּלאַץ, כדי אויף אים אויפצושטעלען דעם ערשטען בית־יתומים אין וואָלקאָוויסק. מיר זיינען אין אָנהויב געווען פעסימיסטיש וועגען די רעזולטאַטען פון אונזער פאַרשלאָג, ווייל מיר האָבען געוואוסט, אַז דער אייגענטימער פון פּלאַץ איז ניט קיין גביר, נאָר אַ שווער־אַרבייטע־דער מענש. אָבער זיין פאַזיטיווער ענטפער אויף אונזער פאַרשלאָג האָט אונז אלעמען איבערראַשט. דערצו האָט נח לעוו אונטערגעשטראָכען, אין זיין ענטפער, זיין גרויסע צופריידענהייט, וואָס אים ווערט געגעבען דער זכות בייצושטייערען דעם פּלאַץ און דאָס אָפּגעברענטע הויז פאַר אזא וויכ־טיגען צוועק וווי אויפבויען אַ בית־יתומים אין זיין אַלטער היימשטאָט, וואו ער אליין האָט זיך דערצויגען אלס יתום. אַלס צוגאָב צו זיין גרויסער מתנה האָט ער אויך צוגעשיקט אַ היבשע געלט־ביישטייערונג.

דאָן איז שוין פאַר אלעמען קלאָר געוואָרען, אז אונזער חלום וועט אינ־גיכען פאַרווירקליכט ווערען. הרב ר׳ אברהם זלמן קורץ, דער ערנסטער און טרייער פאַרוואלטונגס־מיטגליד, וועלכער האָט באַקומען דעם ענטפער פון אמעריקע, איז באַלד מיר געקומען אָנזאָגען די גוטע בשורה און האָט מיך

נח און ביילע לעווין

האַרציג באגריסט פאר די גוטע דערגרייכונגען פון מיינע באַמיהונגען.

אין סעפטעמבער 1921, האָט די פארוואלטונג פון בית־יתומים, מיט דער צושטימונג פון הרב באָרוכאָוו, באַשלאָסען צו לייגען דעם גרונד־שטיין פון נייעם בנין אין דעם טאָג פון די ערשטע סליחות. מיר האָבען צוגעגרייט דעם גאַנצען פּלאַן פונ׳ם הויז מיט דעם בוי־מאַטעריאל, וואָס מיר האָבען צו־נויפגעזאַמעלט פון דער אלטער אָפּגעברענטער געביידע וואָס איז געשטאַנען אויפ׳ן פּלאַץ. אַ וואַרימער אויפרוף צו דער גאַנצער אידישער באַפעלקערונג פון וואָלקאָוויסק איז ערב סליחות פּאַרשפרייט געוואָרען אין אלע וואָלקאָ־ווִיסקער שוהלען, אז מען זאָל קומען דעם ערשטען טאָג סליחות זיך צו באַ־טייליגען אין דער מצוה פון לייגען דעם גרונד־שטיין פון דעם בית־יתומים.

גאַנץ פריה, דעם ערשטען טאָג סליחות, זיינען שוין אויפ׳ן פּלאַץ פון דעם צוקונפטיגען בית־יתומים געשטאַנען פיין צוגעגרייטע טישען, גרייט אויפצונעמען די דערוואַרטעטע געסט. דעם אויבען־אָן האָט פּאַרנומען דער

חשוב'ער רב, הרב אבא יעקב באַרוכאָוו, מיט דעם דיין, ר' יעקב ברעסטאַ־ וויצקי, און אַרום זיי זיינען געזעסען אַלע מיטגלידער פון דער פאַרוואלטונג עס זיינען דאָרט אויך געווען די קאַסירערין, דר. ראָזע איינהאָרן, און דער סעקרעטאַר מיט דעם קבלות־בוך, דערוואַרטענדיג אַ גרויסע איינגאַמע. עס האָט זיך באַלד געלאָזט מערקען אויף דער שטענדיג רוהיגער כאַלאָדאָיסקער גאַס אַ געווייסע אויפלעבונג. עס האָבען געזומען שטראָמען די וואָלקאָוויסקער אידען — טאַטעס, מאַמעס און קינדער — צו באַגריסען די מוטיגע פארוואל־ טונגס־מיטגלידער פון דעם צוקונפטיגען בית־יתומים און זיי ווינשען וויי־ טערדיגען ערפאָלג. דאָס זיינען געווען די אידען, וועלכע האָבען זיך אזוי וואַרים אָפגערופען אויף דעם רוף „ליתום ולאלמנה" מיט אַן איינשטימיגען ענטפער: „נעשה ונשמע!" דער ערשטער צו באַגריסען דעם עולם איז געווען הרב באַרוכאָוו, און נאָך אים זיינען געקומען די אַנדערע רעדנער. דער עולם האָט מיט גרויס פאַרעהרונג אויפגענומען יעדעס וואָרט, ווייל יעדער איינער האָט גוט געוואוסט ווי אָפצושאַצען די וויכטיגקייט פון דעם גע־ פּלאַנטען אַנשטאַלט פאַר דער אידישער געמיינדע פון וואָלקאָוויסק. דאָן איז אַרויסגעטראָטען, פון צווישען די פאַרזאַמעלטע, דער חשוב'ער וואָלקאָוויסקער בעל־הבית, דער זקן־העדה, ר' יצחק נאָווואָגרודסקי, מיט זיין פרוי, פראָדעל, און זיי האָבען זיך דערנענטערט צום טיש. ער האָט געזומען אין האַנט דעם כוס, האָט געמאַכט די געהעריגע ברכה און „שהחיינו" לכבוד דער נייער אינסטיטוציע, און דאָן האָט ער אויפ'ן קול אויסגערופען: „מזל־טוב אידען, העלפט שטיצען די אונטערנעמונג. דאָס איז אונזער גרויסער חוב און כבוד!" ער האָט באַלד בייגעשטייערט זיין אייגענע נדבה, און אזוי־ארום געמאַכט דעם מזל'דיגען אָנהויב. אידען האָבען זיך געזומען שפּאַרען צום טיש, כדי צו געבען זייערע ביישטייערונגען — יעדער אינער לויט זיינע מעגליכקייטען. אָבער אלע האָבען געגעבען זייערע ביישטייערונגען מיט פרייד, ווייל זיי האָבען עס באַטראַכט ווי אַ זכות און אַ כבוד. און דערצו איז עס דאָך אויך געווען אַ גרויסע מצוה אויפ'ן נייעם יאָר. אזוי האָט עס אָנגעהאַלטען אַ גאַנצען טאָג. די עסקנים זיינען געזעסען ביים טיש און אויפגענומען דעם עולם מיט דער ברכה — „אַ גוט יאָר!"

עס האָט געזומען אַ גאַנץ יאָר פון אָנגעשטרענגטער ארבייט, ביז מיר האָבען זוכה געווען צו פייערען דעם חנוכת־הבית פון דעם נייַ־אויפגעשטעלטען בנין פונ'ם בית־יתומים אויף דעם געשענקטען פּלאַץ פון די נדבנים נח און בייַלקע לעוו. די דריי־שטאָקיגע נייַע געביידע האָט פאַרשיינט די גאַנצע גאָס. אויף די אינערליכע אינריכטונג איז געווען אַ זעהר גוטע, כמעט אַלעס פון פּערזענליכע ביישטייערונגען: צוואַנציג ניקעלנע בעטען האָט געשענקט דער

די געביידע פון „בית־יתומים"

נדבן האראצי העלער; דרייסיג ניקעלנע בעטען האט מען איינגעקויפט פאר די צוגעשיקטע נדבות פון די וואלקאוויסקער לאנדסלייט אין אמעריקע; די שעהנע, הערליכע וועש איז געקומען פון די געזאמעלטע ביישטייערונגען פון די וואלקאוויסקער פרויען; די גאנצע באקליידונג פון די קינדער, פאר א סומע פון טויזענד דאלאר, איז געווען די נדבה פון דעם אמעריקאנער סוחר און געוועזענעם וואלקאוויסקער יתום מתתיהו רוטשיק; דאס איזאלאציאנס צימער און די שוהל מיט דעם ארון־קודש זיינען געווען די נדבה פון סאל באראש (פון אמעריקע), געגעבען אויפ'ן נאמען פון זיינע עלטערען יקותיאל און מיכלע בערעשקאוסקי; די נייע אינריכטונגען אין דער קיך — די נדבה פון דעם שיקאגער פרויען־פאראיין אונטער דער לייטונג פון שרה פערלים (שרה די פישערקע); דאס בעט־געוואנט מיט דעם בעט־צוג — די נדבה פון ניו־יארקער וואלקאוויסקער פרויען־פאראיין; די ניי־מאשין — מיין ביישטייערונג; די וואסער־לייטונג אין אנשטאלט — די נדבה פון שמואל מעליאכאוויצקי; די צוהן טוץ מעסער, לעפעל, גאפעל און טיי־לעפעלעך — מתנה פון דער וואלקאוויסקער יוגענד. דער גרויסער זאל, מיט דער עלעקט־רישער באלייכטונג און מאדערנער אינריכטונג — אלעס, אלעס האט עדות געזאגט אויף דער גרויסער און אומערמידלעכער ארבייט און אנשטרענגונג, וואס די וואלקאוויסקער אידען האבען אין דער אינסטיטוציע אריינגעלייגט.

נאך מער לעבעדיגע עדות זיינען געווען די קינדערלעך יתומים גופא, וועלכע זיינען אהין אריינגענומען געווארען און דארט דערציגען געווארען, פאר הונדערטער פארוואלאזטע גאסען־קינדער, וועלכע זיינען געשטאנען

אויפֿן וועג צו אַ זיכערען אונטערגאַנג, אָדער אין בעסטען פאַל צו ווערען אַ פינסטערער עלעמענט פון דער אונטערוועלט, איז דער אַנשטאָלט גע־ווָארען זייער זיכערע היים, און די פאַרוואלטונגס־מיטגלידער — די טרייַע שטאָל־פאַרטרעטער פון זייערע פריהצייטיג־פאַרשטאַרבענע עלטערען. דער טרייַער און איבערגעגעבענער פֿערסאָנאַל פון אַנשטאַלט האָט אַרויסגעצייגט צו יעדער צייט גרויס פאַרשטענדעניש פאַר די אויפגאַבען, צו וועלכע זיי זיינען גערופען געוואָרען, און האָט זיי אויסגעפירט מיט גרויס ווירדע. באַזונדערס זיינען געווען גרויס די פאַרדינסטען פונ׳ם טיכטיגען פאַרוואלטער פון בית־יתומים, שבתי גאָרדאָן, און פון דער באַרימטער דערציהערין שרה ביבער־גאליק (איצט אין ראשון לציון, ארץ ישראל).

אויב ביים לייגען דעם גרונד־שטיין פון דער דאָזיגער אינסטיטוציע האָט אונז דאָס האַרץ געשראָקען, צי מיר וועלען טאַקע קענען דורכפירען מיט ערפאָלג אונזער פלאַן אויפצושטעלען דאָס דריי־שטאָקיגע יתומים־הויז, איז שוין אָבער ביי דער חנוכת־הבית פייערונג געווען אַ גאַנץ אַנדערע שטימונג. צום חנוכת־הבית איז מען שוין געקומען מיט אַ רעקאָרד פון ערפאָלגרייכע דערגרייכונגען. און אויב יענעם טאָג, צו די ערשטע סליחות, וועט מען איז געגאַנגען לייגען דעם גרונד־שטיין פון דעם אַנשטאַלט, זיינען נאָך די עלענדע יתומים געווען צעזייט און צעשפרייט, ליידענדיג קעלט און הונגער, זיינען זיי שוין צו דער חנוכת־הבית פייערונג געקומען פיין געקליידעט, מיט פרעהליכע און געזונטע פנימ׳ער. זיי האָבען זיך צעשטעלט אויף די טרעפ־בייַם אַרייַנגאַנג אין בית־יתומים און האָבען מקבל פנים געווען די געסט, זינגענדיג מיט׳ן גאַנצען כאָר דעם קאַפּיטעל תהלים „מזמור שיר חנוכת הבית״.

צו דער גרויסער שמחה פון חנוכת־הבית זיינען אויך געקומען פאַר־שטעהער פון די ארומיגע שטעט און שטעטלעך. עס זיינען צווישען די דאָ־זיגע געסט געווען מיטגלידער פון ביאַליסטאָקער הויפט־קאָמיטעט פאַר יתומים־פאַרזאָרגונג, פאַרשטעהער פון וואַרשעווער צענטראַלע „צענטאס״, פילע פאַרשטעהער פון פאַרשיידענע יתומים־קאָמיטעטען פון גאַנצען באַ־צירק, אויך פאַרשטעהער פון אלע אַרטיגע געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס.

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 377

פאַרוואַלטונג און קינדער פון „בית־יתומים״ אין יאָר 1920

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: דר. פ. בעבטשוק, מרדכי גילער, בתיה קאָוונסקי, מיכל זאָן־מאַזיע, חנה קאָגאַנאָוויטש, אליהו שלאָסבערג, אליהו שייקעוויטש, חנה כמעלניצקי, פרוי לעוו (דעם טאָכטער׳ס טאָכטער), פרוי מושאַצקי, מאַרדעצקי׳ס טאָכטער, פרוי יעפים רעזאָן; צווייטע רייהע: אהרן סמאַזאָנאָוויטש, גערער (דער שטעפער), אַ אומבאַקאַנטע, אליעזר קאַליר, שבתי גאָרדאָן, די לעצטע פיר אין דער רייהע אומבאַקאַנט.

די פאַרוואַלטונג און קינדער פון „בית־יתומים" אין יאָר 1920

נעמען אויף זייט 376

די פייערונג האָט איבערגעלאָזט אַ שטאַרקען איינדרוק.

די פאַרוואלטונג האָט אויך באַשלאָסען צו אַראַנזשירען אַ באנקעט פאר פאַרשטעהער פון אלע רעגירונגס־אינסטאַנצען פון דער אָרטיגער מיליטער־רישער אָפּטיילונג, מיט'ן צווועק אונטערצושטרייכען פאַר די דאָזיגע רעגירונגס־פאַרטרעטער און די פאַרשטעהער פון די קאָמונאַלע אינסטיטוציעס, דאָס רעכט פון דעם נייַ־געגרינדעטען אַנשטאַלט צו פאָדערען און באַקומען פון זיי שטיצע, ווי אלע אַנדערע עקזיסטירענדע אַנשטאַלטען פון ענליכען כאַראַקטער. דר. ראָזע איינהאָרן האָט דאָן געזומען אויף זיך די אויפגאַבע איינצולאַדען צום באַנקעט פיל פון אירע אינפלוסרייכע פאציענטען און זיי אויפקלערען וועגען די צוועקען פון דער נייַ־געגרינדעטער אינסטיטוציע. די רעזולטאַטען פון די דאָזיגע אונטערנעמונגען זיינען געווען זעהר גוטע און דער באַנקעט איז געווען אַ גרויסער ערפאָלג.

צוערשט זיינען די אידען, וועלכע האָבען געדאַרפט וועיזען אַ גוטען בייַשפּיל, ארויסגעקומען מיט פיינע ביישטייערונגען, און דאָן האָבען אויך די קריסטען בריייטהאַרציג מנדב געווען פאַר'ן אנשטאַלט. אויך זיינען די רעגירונגס־פאַרשטעהער ארויסגעקומען מיט פיל לויב־רייד פאַר אונזער אויפטוה, און אַלס רעזולטאַט דערפון איז דער בית־יתומים אַריין אין דער ליסטע פון די אנדערע אינסטיטוציעס, וועלכע האָבען באַקומען רעגולערע שטיצע פון דער שטאָט־פאַרוואלטונג.

די קאָאָפּעראַציע מיט'ן „דזשאָינט"

נאָך אייַדער מיר זיינען צוגעטראָטען צום בויען דעם אַנשטאַלט, האָט שוין דער דזשאָינט אונז געגעבען געווייסע סובסידיעס. די סובסידיעס זיינען אָבער געווען צו־קליין און דאָס איז געווען צוליב דעם, וואָס דער דזשאָינט האָט ניט געגלויבט אין דער פאַרווירקליכונג פון אונזערע פלענער און אז עס וועט אונז ווירקליך געלינגען אין אַזא קורצער צייט אויפצושטעלען אזא פּרעכטיגען בנין מיט אַלע נויטיגע אייניריכטונגען. האָבען מיר דעריבער געמוזט זוכען אנדערע קוואלען און מיטלען. און דאָס איז אונז גראָד, ווי מיר האָבען שוין אויבען באַשריבען, גאַנץ פיין געלונגען. די ארבייט איז אַנגעפירט געוואָרען מיט אַ פיל שנעלערען טעמפּאָ ווי מיר האָבען עס אליין געקענט פאָראויסזעהן, און מיר זיינען אין אַ קורצער צייט געווען אימשטאַנד צו שטעלען די פאַרשטעהער פון דזשאָינט פאַר אַ געוויסען פאָקט. און אזוי בין איך ארום צוויי חדשים פאַר דעם פאַרענדיגען פון בנין, ביי אַ פאַרזאַמלונג פון הויפט־קאָמיטעט אין ביאַליסטאָק, ארויס מיט אַ פאַרשלאָג צום פאַרזיצער, אַדוואָקאַט גומינער, און אים אין נאָמען פון אונזער וואָלקאָוויסקער

די טוער פון „בית־יתומים"

פון דער פאַרוואַלטונג זיצען, רעכטס צו לינקס: שבתי גאָרדאָן, חנה קאַגאַנאָוויטש און אליהו שייקעוויטש.

פאַרוואלטונג, איינגעלאַדען צו קומען קיין וואָלקאָוויסק און באַזוכען דעם זיך־בויענדען בית־יתומים. ער האָט געדענקט, אז עס האַנדעלט זיך וועגען אַ געלט־סובסידיע אויף צו בויען דעם אַנשטאַלט. ער איז אָבער איבער־ראַשט געוואָרען וועז ער האָט געזעהן, קומענדיג קיין וואָלקאָוויסק, אז די געביידע איז אינגאַנצען פאַרטיג, און איידער איך האָב אפילו געהאַט די געלעגענהייט אויפצומען מיט אים די פראַגע פון אַ סובסידיע מצד דעם דזשאָינט, איז ער אליין ארויסגעקומען מיט דער פראַגע: „וואָס דאַרף, נאָך אייער מיינונג, זיין די באַטייליגונג פון הויפט־קאָמיטעט אין דער ערפאָלג־רייכער אַקציע?"

פון יאָר צו יאָר זיינען אונזערע מאַנאַטליכע און יערליכע באַריכטען געווען אַלץ מער ערפאָלגרייך. מיר האָבען ביסלעכווייז פאַרנומען דעם ערשטען אָרט צווישען אַלע אַנדערע קאָמיטעטען. צו אונזערע פאַרשלאָגען האָט מען זיך באַצויגען מיט גרויס אַכטונג און מיר האָבען ווירקליך געדינט

אלס מוסטער פאר פיל אנדערע אנשטאלטען. מיר זיינען מיט דער צייט געווארען אזוי זעלבסטשטענדיג, אז דער דזשאינט האט באטראכט פאר אומ־נויטיג וויטער צו באטייליגען זיך אין אונזערע בודזשעטען. און אין א מעלדונג פול מיט לויב פאר אונזערע אויפטואונגען האט ער זיך אפגעזאגט מער צו סובסידירען אונזער אנשטאלט, טענה'ענדיג, אז מיר זיינען געווג רייך אנצופירען מיט דער געזעלשאפטליכער ארבייט אויף א זעלבסט־שטענדיגען אופן.

מיט'ן וואוקס פון דער טעטיגקייט אין אנשטאלט, וועלכע האט זיך געהאלטען אין איין אויסברייטערען, זיינען זעלבסטפארשטענדליך אויך די מאנאטליכע אויסגאבען געשטיגען. די פארוואלטונג האט דעריבער געמוזט געפינען נייע קוואלען פון איינקונפט. מען האט באשלאסען צו פארגרעסערען די פארוואלט.נג פון אנשטאלט און צוציהען נייע כוחות. די פאלגענדע מיט־גלידער זיינען אויסגעוועהלט געווארען אין דער פארוואלטונג: אליהו שיקעוויטש, פרעזעס; מרדכי גילער, וויצע־פרעזעס; אליהו אליאוויטש, קאסיר; שמעון פיינשטיין, עהרען סעקרעטאר; מיטגלידער: ליפמאן איצקאוויץ, משה זעליצקי, אהרן ליפשיץ, שלום לעוו, נפתלי ליסיצקי, שמואל מעליא־כאוויצקי, אהרן סמאזאנאוויטש, אליעזר קאליר; פרויען מיטגלידער: מ. עליאוויטש, דר. יוכבד בארש, דר. ס. בערמאן, דר. מ. שליאקמאן, חנה כמעלניצקי, שרה לעוו, חנה העלער, חיה שרה יודזשיק, לאה ליפשיץ, רחל לעוו, מאניע מעשענגיסער, ש. סעדלעצקי, מ. סעלעצקי, דר. פרעס, רייזעל פארבער, חנה קאגאנאוויטש, בתיה קאווענסקי, ביילקע קאפלאן, מ. קאפלאן, פאליע שקאלניק, ו. שערעשעווסקי, ר. רענזאן, חנה מושאצקי, ז. גערשוני און צ. לייבאוויטש.

אין רעוויזיאנס־קאמיטעט זיינען אריין: דר. ראזא איינהארן, מיכל זאל־מאזיא און אליעזר קאפעליושניק. אנשטאט דעם פארשטארבענעם דר. ה. אהראנסאן, איז אויסגעוועהלט געווארען אלס דאקטאר פון אנשטאלט דר. יעקב סעדלעצקי.

לויט'ן ביישפיל פון די שוין עקזיסטירענדע פרויען־פאראיינען פון די וואלקאוויסקער לאנדסמאנשאפטען אין שיקאגא און אין ניו־יארק — וועמעס גוטע ארבייט איז שוין באריימט געווען אין וואלקאוויסק דורך זייערע פיינע געלט־ביישטייערונגען, דער עיקר לטובת די עלענדע יתומים — איז אויך אין וואלקאוויסק, אויף דער איניציאטיוו פון דער רבנית קאסאוסקי, גע־גרינדעט געווארען א פארײין פון די וואלקאוויסקער אידישע פרויען, וואס האט זיך אין אנפאנג געשטעלט פאר'ן הויפט־צוועק צו קומען צו הילף דעם יתומים־הויז. דער מיטגלידשטייער פון די פרויען האט אין די ערשטע

מאַנאַטען באַטראָפען פון 200 ביז 300 זלאָטעס אַ חודש, וואָס דאָס איז געווען אַ באַדייטענדע אונטערשטיצונג פאר דעם בית־יתומים. מיט דער צייט אָבער האָבען זיך די פרויען אַרגאניזירט אין אַ גאַנץ זעלבסטשטענדיגער אינסטיטוציע, וועלכע האָט געזאָרגט פאַר אַ גאנצער רייע וואויל־טעטיגע אויפגאַבען. הגם עס זיינען שפּעטער געקומען איניגע יאָר פון אַ שווערען קריזיס אין פוילען, און ניט געקוקט אויף די אָרטיגע שווערִיגקייטען, האָט דאָך די פאַרוואַלטונג פון בית־יתומים אַרויסגעצייגט גרויס פאַרשטענדעניש פאר אירע אויפגאַבען, און דער אנשטאַלט האָט בשלום דורכגעמאַכט די עטליכע שווערע יאָרען, ניט צולאָזענדיג, אז עס זאָל אָנריהרען אויף אַ וועלכען עס איז אופן די קינדער אין אַנשטאַלט און אין די פּריוואַטע יתומים־היימען.

אין אָנדענק פון די גוט־האַרציגע פּיאָנערען פון בית־יתומים — נח און בייקע לעוו — האָט די פאַרוואלטונג באַשלאָסען, באַלד ביים אָריבערציהען זיך אין אַנשטאַלט, אויפצוהענגען זייערע בילדער אין הויפט־ביורא, כדי זיי צו פאַראיביגען פאַר זייער שעהנעם טאַט פון אַוועקשענקען דעם באָדען, וואָס דאָס האָט אייגענטליך געגעבען דעם גייסטיגען און מאַטעריעלען שטויס צום אויפבוי פון אַנשטאַלט.

די ערשטע אויפגאַבען פון בית־יתומים

ביים אָנפאַנג, וועו מען האָט נאָר אַריינגעבראַכט די ערשטע 25 קינדער, איז די הויפט־אויפגאַבע פון דער פארוואלטונג געווען צוצוגרייטען וויַ געהעריג די צוויי צימערען מיט דער קיך פון דעם צייטווייליגען בית־יתומים, שאָפען גוטע באַשפּייזונג פאַר די יתומים, איינשטעלען אין די ראַמען פון דער צייטווייליגער דירה די געהעריגע סאַניטאַריישע באַדינונגען און באַזאָרגען די קינדער מיט אַנשטענדיגערע מלבושים ווי די אין וועלכע זיי האָבען זיך געוואַלגערט אויף די גאַסען.

די ס.מע פון פיר טויזענט מאַרק, וואָס מיר האָבען פון אָנפאַנג באַקומען פון הרב אבא יעקב באַרוכאָוו, וואָס איז אים איבערגעגעבען געוואָרען פון די אמעריקאַנער דעלעגאַטען פאַר יתומים־פאַרזאָרגונג, איז ווייט געווען צו־קליין צו דעקען אַלע נויטוועניגע אויסגאַבען. עס האָט קוים געקלעקט אויף צו רעמאָנטירען די קליינע דירה. מיר האָבען דעריבער געמוזט באַקומען הלוואות, אויף וועלכע די פאַרוואלטונגס־מיטגלידער האָבען געגעבען זייער אייגענע גאַראַנטיע, אַרויסצייגענדיג דערבּיי זייער שטאַרקען ווילען פאַרצו־זעצען די ארבייט אונטער אלע אומשטענדען.

כדי ניט דאַרפען אָנצוקומען צופיל צו די טובות פון אנדערע, האָבען מיר זיך אין אָנפאַנג באַגנוגענט מיט אויפשטעלען אַלגעמיינע געלעגערס פון ברעטער מיט אַ זאַק שטרוי אונטער'ן זייט פאַר יעדען קינד. מיר האָבען

דאָס געטאָן, ווייל מיר האָבען ניט געוואָלט באַלאַסטען די געזעלשאַפט מיט צופיל פּאַדערונגען. מיר האָבען דורכדעם געוואָלט קריגען אַלץ מער שטיצער פּאַר אונזער אויפטו. די ערשטע, וועלכע האָבען אונז אין דעם געהאָלפען זיינען געווען: די אלטיטשקע פרויען סוכאָוואלסקי און בערג פון זאמאָשטשע; דאָס עלטערע פּאָר פּאָלק הלל לעוו־קאָשצילקער; מיכלע איינהאָרן און פּראָדעל שיף. זיי האָבען אונז געגעבען קישעלעך פּאַר די קינדער און עטליכע ליילאָכער. אין מושב־זקנים האָבען מיר אָפּגעזוכט פון די פּאַרשטאָרבענע זקנים בעטגעוואָנט. דער פּרעזעס מאיר שיף האָט אונז געגעבען אַ צאָל קישענס, און נאָכדעם ווי מיר האָבען דורכגעפירט די געהעריגע דיזענפעקציע פון די אלע באַקומענע זאַכען, האָבען מיר דערגרייכט די נויטיגע מאָס קישענס פּאַר אַלע קינדער. די פרויען האָבען זיך באַלד אָנגעהויבען אָפּרופען מיט זייערע מתנות פון האָנטיכער און ליילאָכער. דאָס אַלעס האָט אונז פּאַר־לייכטערט אין אַ גרויסער מאָס די זאָרג פּאַר די יתומים־קינדער דאָס גאָנצע יאָר, איידער דער בנין איז פאַרטיג געוואָרען. דאָרט זיינען שוין אַלע אייַנ־ריכטונגען געווען מאָדערנע: ניקעלנע בעטען, פיינע געלעגערס מיט מאַטרא־צען און אַלע אַנדערע זאַכען.

אין צייטווייליגען בית־יתומים איז די באַשפּייזונג פון די קינדער דער עיקר געווען אַ מילכיגע. אין דער הינזיכט האָבען אונז פיל אַרויסגעהאָלפען די מילך־פּראָדוקטען פון הואוער'ס קיך. פלייש האָט מען צוליב מאַנגעל אין מזומן געלט ניט געקאָנט קויפען. אָבער די לאַגע האָט זיך באַלד גע־ענדערט. אייניגע קצבים האָבען זיך אונטערגענומען צוצושטעלען טעגליך דאָס נויטיגע פלייש אין אַנשטאַלט. וועגען דעם האָט זיך זעהר פיל באַמיהט יהודית יונאָוויטש, די מוטער פון הערשעל יונאָוויטש דעם קצב. אַ דאַנק זייערע באַמיהונגען איז דער ערשטער שבת אין בית־יתומים געפייערט ג־ווארען מיט אַ געשמאַקען טשאָלענט און אַ פעטען קוגעל, וואָס די קינדער האָבען געגעסען אפשר צום ערשטען מאָל אין זייער יתומים־לעבען. די בא־שפייזונגס־לאַגע איז פון דאַן אָן, מיט יעדער וואָך, בעסער געוואָרען אַ דאַנק

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 383

די פּאַרוואָלטונג פון „בית־יתומים" אין יאָר 1924

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, פון אונטען: אהרן סמאַזאַנאָוויטש, רייזעל פּאַרבער, חנה קאָגאַנאָוויטש, דר. יעקב סעדלעצקי, אליהו שלאָסבערג (פּרעזידענט), ליפמאַן איצקאָוויטש, אליהו שייקעוויטש (וויצע־פּרעזידענט), לעווין (פון דער כאַלאַדאַיסקער גאַס); צווייטע רייהע, שטייגן: ש. קאַפּוטשעווסקי, פרוי ש. לעווין (אינסטרוקטאָרין ביי דאַמען־שניידעריי), שבתי גאָרדאָן (סעקרעטאָר), שלום לעוו, אליהו עליאָוויטש (קאַסירער), מרדכי גילער, פריילין ה. פרידמאַן (דערציהערין), אליעזר קאַליר.

די פאַרוואַלטונג פון „בית־יתומים" אין יאַר 1924

געמען אויף זייט 382

די באַמיהונגען פון די פאַרוואלטונגס־מיטגלידער און פון די וואָלקאָוויסקער איידען אין אַלגעמיין. עס איז קורץ נאָכדעם אויסגעאַרבייט געוואָרען אַ טעגליכער „מעניו", וואָס איז געוואָרען אַ פערמאַנענטע זאַך, ווייל דער אַנ־שטאַלט האָט תמיד ביי זיך געהאַט פראָדוקטען־רעזערוועז פאַר אומגעפער דריי חדשים פאָראויס. עס איז אויך געגרינדעט געוואָרען אַ שטענדיגע קאָמיטע פון מוטערס, וועלכע האָבען געזאָרגט פאַר די פאַרשיידענע קליניגקייטען, וואָס גיבען צו דעם אַנשטאַלט אַ היימישע אטמאָספערע.

פאַרשטעהט זיך, אז אלע אידישע יום־טובים זיינען ניט אַריבער אָהן פייערונגען אין בית־יתומים. איך האָב עס געהאַלטען אַלס מיין הייליגע פליכט אינצוואָרפנען יעדען יאָר פאַר די קינדער פון אַנשטאַלט די פאַסיגע שמחות מיט די טראַדיציאָנעלע אידישע מאכלים, ווי לאַטקעס אויף חנוכה, מילכיגע בלינצעס אויף שבועות און געצוקערטע המן־טאַשען אויף פורים. צו די דאָזיגע פייערונגען פלעגען אינגעלאַדען ווערען אויך אלע מיטאַרבייטער און טוער פון אַנשטאַלט, און די פייערונגען פלעגען פאַרוואַנדעלט ווערען אין גרויסע שמחות מיט געזאַנג און טענץ.

די ערשטע אונטערנעמונג פון בית־יתומים

אזוי שנעל ווי די אָרדנונג אינ'ם בית־יתומים האָט זיך מער־ווייניגער אינגעשטעלט, האָבען די פאַרוואלטונגס־מיטגלידער באַשלאָסען אינצוואָרדנען אַן אונטערנעמונג, וואָס זאָל אריינברענגען אַ געוויסע סומע געלט פאַר'ן אַנ־שטאַלט. מיר האָבען אינגעלאַדען דעם וואָלקאָוויסקער עולם צו קומען אין אַנשטאַלט, זיך צו באַקענען מיט דער נאָהענטער פארגאַנגענהייט פון יתום, מיט אַלעס וואָס דער אַנשטאַלט האָט שוין באַוויזען אין דער קורצער צייט פון זיין עקזיסטענץ צו געבען דעם יתום, און מיט דעם וואָס מען דאַרף נאָך דערגרייכען אויף דעם געביט, כדי צו פאַרווירקליכען די אונטערגענומענע אויפגאַבען. עס איז איבעריג צו דערמאָנען, אַז יעדער איינער וועלכער האָט נאָר באַזוכט דעם אַנשטאַלט און געזעהן די גוטע ענדערונג אין דעם אויס־זעהן פון די יתומים, וועלכע האָבען זיך ערשט ניט לאַנג צוריק אַרומגע־וואַלגערט אין די גאַסען, האָט דערפילט אַ טיפע דאַנקבאַרקייט צו די איבער־געגעבענע טוער און האָט בייגעשטייערט פאַר'ן אַנשטאַלט אַ פיינע נדבה.

די סאַניטאַר־מעדיצינישע אויפזיכט

נאָך דערנערונג און באַקליידונג איז זעהר נויטיג געווען צו באַזאָרגען די קינדער מיט דער געהעריגער סאַניטאַר־מעדיצינישער אויפזיכט. דער־צו האָט זיך געפאַדערט אַ שטענדיגער דאָקטאָר פאַר'ן אַנשטאַלט און די נויטיגע אָנווייזונגען פון אַ העכערער אויפזיכטס־אינסטאַנץ, ווי צום ביישפיל, דער „דזשאָינט". אָבער דאָס איז געווען נאָך פאַר דעם ווי מיר האָבען זיך

פאַרבונדען מיט דעם דזשאָינט. מיר האָבען איינגעשטעלט אַ סיסטעם פון איינלאַדען יעדע וואָך אַן אַנדער דאָקטאָר, וואָס זאָל אונטערזוכען די קינדער פון אַנשטאַלט. אין פאל פון קראַנקהייט פלעגט דאָס קינד איבערגעשיקט ווערען צום דאָקטאָר מיט אונזער דערציהערין. עס איז כדאי צו דערמאָנען די פיינע באַציהונג פון די דאָקטוירים צו די יתומים. אזוי פלעגען, צום ביישפיל, דר. ה. אַריאַנסאָן און דר. ראָזע אירנהאַרן — דערזעהענדיג די קינדער אין זייער וואַרטע־צימער — לאָזען וואַרטען די אַנדערע פאַציענטען און באַהאַנדלען צוערשט די יתומים. אַ קורצע צייט נאָכדעם איז אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק דר. פ. בעבטשוק, וועלכער האָט זיך פרייוויליג אָנגעבאָטען צו באַזוכען וועכענטליך דעם בית־יתומים. וועז ער איז באַשטימט געוואָרען אויף אַ שטענדיגען פאָסטען אין די קאָמונאַלע אינסטיטוצייעס, האָט אים שפּעטער פאַרטראָטען אין בית־יתומים דר. ה. אַריאַנסאָן, וועלכער האָט אַוועקגעגעבען די אידישע יתומים — אָהן שום באַלוינונג — אַ סך מיה און פאָטערליכע ליבע, פאַרקניפענדיג אַ פריינדשאפט צווישען זיך און די יתומים ביז צום לעצטען טאָג פון זיין לעבען. נאָך זיין טויט האָט אים פאַרטראָטען אין בית־יתומים דר. יעקב סעדלעצקי, וועלכער איז אויך, נאָך מיין אָפּפאָהר קיין ארץ־ישראל, געוואָרען פּרעזעס פון אַנשטאַלט. אַן אַמט, וואָס ער האָט אויסגעפילט מיט גרויס כבוד.

אין יאָר 1921 האָבען מיר באַקומען די סאַניטאַרע אויפזיכט פון דזשאָינט. אַביסעל שפּעטער פלעגען דער הויפּט־קאָמיטעט אין ביאַליסטאָק און דער „צענטאָס" אין וואַרשע אונז רעגולער צושיקען געניע אָנווייזונגען וועגען סאַניטאר־מעדיצינישער הילף. מיר פלעגען וועגען דאָס קינד, מעסטען עס און האַלטען אונטער אַ שטענדיגער מעדיצינישער אויפזיכט.

דער שול־וועזען אין יתומים־הויז

דער יתום פון גאָס איז אין אונזער אַנשטאַלט אין זעהר אַ קורצער צייט אינגאַנצען איבערגעאַנדערשט געוואָרען. דאָס קינד האָט שוין פאַרזוכט אין אַנשטאַלט דעם טעם פון עלטערען־ליבע צו זיך. ער האָט דערשפירט, ווי זיין יונגער קערפּער איז באפרייט געוואָרען פון שמוץ און פאַראָזיטען, וועלכע האָבען פריהער געזויגט זיין בלוט. ער איז שוין מער ניט געווען מוטלאָז, האָט זיך אויסגעלערענט ווי ארויסצוגאָגען זיין באַגער אָהן טרערען, מיט אַ פרעהליכער קינדערשער מינע, און אפטמאָל מיט אַ לייכטען פרייען שטיף. דאָס זייענן געווען די גוטע רעזולטאַטען פון דער געטרייער באַהאַנדלונג אין בית־יתומים. דאָס קינד האָט זיך שוין מער ניט געשעמט מיט זיין אָנ־צוג, אָדער קליידעל, מאַנטעל און שיך, וועז ער איז געגאַנגען אין גאָס, אָדער אין דער שולע. ער איז געווען גלייך מיט אַלע אַנדערע קינדער — זיינע

אַ קלאַס אין „בית־יתומים"
(אויפֿן בילד איז פריילין פרידמאַן — די לערערין)

חברים. ער אי׳ז שוין מער ניט געשטאַנען אין שולע ערגעץ־וואו ביי דער טיר, אָדער אין אַ ווינקעלע, הונגעריג, אין דער צייט וועז די איבעריגע שול־קינדער האָבען מיט פרעהליכע פנימ׳ער געגעסען זייער מאָלצייט, וואָס זיי האָבען מיטגעבראַכט פון דער היים. ער האָט אויך געהאַט זיין פעקעלע עסען, וואָס מען האָט אים מיטגעגעבען פונ׳ם יתומים־הויז.

די קינדער פון בית־יתומים האָבען געלערנט אין די תרבות־שולען, ווי אויך אין דער העברעאישער ג׳ימנאַזיע, וואו זיי האָבען זיך צוגעגרייט צו ווערען מיטבויער פונ׳ם ארץ־ישראל׳דיגען ישוב. ס׳דאַרפען דאָ דערמאָנט ווערען צו גוטען די פאַרוואלטונגען פון אַלע וואָלקאָוויסקער שולען, וועלכע האָבען באַפרייט די בית־יתומים קינדער פון צאָהלען שכר־לימוד.

דערקלערונג פון בילד אויף זייט 387

די פאַרוואַלטונג און די קינדער פון „בית־יתומים" אין יאָר 1929

רעכטס צו לינקס, פון דער פאַרוואַלטונג, ערשטע רייהע, זיצען: אַ אומבאַקאַנטע, רייזעל פאַרבער, חנה קאַגאַנאָוויטש, פרוי מאַרקוס, פריילין אַלפערט (פון ניו־יאָרק), אליהו שלאָסבערג, פרוי אַלפערט (פון ניו־יאָרק), חיה שרה יודזשיק, ביילקע קאַפּלאַן, פּאָליע שקאָלניק, פרוי סעדלעצקי.

צווייטע רייהע, שטייענ: אַ אומבאַקאַנטע, פּאָנטער, שעפּסיל גאָרדאָן, פרוי זעליצקי, משה זעליצקי, אהרן סמאָזאָנאָוויטש, אליהו שייקעוויטש, יששכר לידסקי, שלום לעוו, אליהו עליאָוויטש, מרדכי גילער, פיינשטיין, שטשופאַק (דער שניידער).

די פאַרזאַמלטונג און די קינדער פון „בית־יתומים" אין יאָר 1929

די פאַך־אויסבילדונג אין בית־יתומים

אַ באזונדער וויכטיגען אָרט האָט פאַרנומען אין אַנשטאַלט די פאַך־אויסבילדונג. יעדעס קינד, ביז'ן עלטער פון פערצעהן יאָר, האָט באקומען אַן עלעמענטאַרע דערציהונג. אייניגע האָבען געענדיגט די תּרבות־שולע און האָבען פאָרגעזעצט זייער בילדונג אין דער „הרצליה"־גימנאַזיע, און אַנדערע האָבען זיך פאַרנומען מיט אויסבילדונג אין אַ געוויסען פאַך. די פאַרוואַלטונג האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע, אז אין משך פון דעם עלטער פון פערצעהן ביז אַכטצעהן יאָר זאָל יעדעס קינד באַאָרגט ווערען מיט אַ געוויסען פאַך אין האַנט, אזוי אז ווען ער וועט פאַרלאָזען דעם אַנשטאַלט, זאָל ער זיין פולקאָם פעהיג זיך איינצוארדנען זעלבסטשטענדיג און זאָרגען פאַר זיין אייגענער עקזיסטענץ. מיר האָבען אין אַ געוויסער מאָס אָנגעהויבען צו באַקענען דאָס קינד מיט אַ פאַך, צו וועלכען ער האָט געצייגט אַ נייגונג, שוין וען ער איז געווען אין עלטער פון צוועלף יאָר, אזוי אז אין עלטער פון פערצעהן יאָר איז ער שוין געווען אימשטאַנד פאַר זיך אַליין פעסטצושטעלען געוויס דעם פאַך וואָס ער וויל זיך לערנען. צו דעם צוועק האָבען מיר געגרינדעט אין אנשטאַלט אַ שניידער־וואַרשטאַט פון דאַמען־קליידער און וועש, אונטער דער אָנפיהרונג פון דער לערערין כרמלה יושינסקא סלאווין (איצט אין חיפה). ביי איר האָבען זיך געלערנט די קינדער פון אַנשטאַלט אין עלטער פון פערצעהן יאָר ווי אויך אַנדערע יתומים פון פריוואַטע פאַרזאָרגונגס־היימען פון זעלבען עלטער. זיי פלעגען אָננעמען אַרבייט אין שטאָט און פון דער איננאַמע האָט מען געצאָלט דער לערערין. דערבייַ האָט די אונטערריכטונג פון די יתומים פון אונזער אַנשטאַלט, ווי אויך פון די יתומים פון די פריוואַטע פאַרזאָרגונגס־היימען, גאָרניט געקאָסט דעם בית־יתומים. די קינדער אין עלטער פון צוועלף יאָר האָבען אויך, נאָך זייער טאָג לערנען אין די תּרבות־שולען, געהאַט אַ מעגליכקייט נעהענטער צו באַקענען זיך מיט דעם פאַך אין אונזער ווערקשטאַט אין געוויסע נאָכמיטאָג־שעה'ען. פאַרשטעהט זיך, אז דאָס איז געווען בלויז אַ באַגרעניצטער טייל פון פאַך־אויסבילדונג אין פולען זינען פון וואָרט. ווייל עס האָט ניט אָנגעריכט פיל געביטען, ווי צום ביישפיל, דאַמען־מאַנטלען, סטאָלערייַ, מענער־שנייַדעריי, שלאָסערייַ, פאָטאָגראַפיע, מאָלעריי און אנדערע סטודיעס, וועלכע מיר האָבען נאָך דאָן ניט געקענט מאַכען צוגענגליך פאַר אונזערע קינדער.

שפּעטער האָבען מיר איינגעשטעלט אַ סיסטעם פון שיקען דאָס קינד צו אַ גוטען בעל־מלאכה, וועמען מיר האָבען באַצאָלט אַ געוויסע סומע געלט, ווי צום ביישפיל פופציג דאָלאָר, און וועלכער האָט זיך פאַרפליכטעט אויסצולערנען דעם קינד די מלאכה אין משך פון זעקס חדשים, און נאָך דער

צייט האָט דאָס קינד שוין געמוזט קריגען אַ געהאַלט. פאַרשטעהט זיך, אַז דער בעל־מלאכה פלעגט זיך באַציהען ערנסט צום ענין, ווייל ער האָט ניט געוואָלט צאָלען קיין געהאַלט אומזיסט. נאָך דעם פּעריאָד פון אַ יאָר, האָט דאָס אינגעל שוין געזאָלט באַקומען אַן אָנשטענדיג געהאַלט. דערביי פלעגען די פאַרוואלטונגס־מיטגלידער תמיד האָבען אַ רעגולערע אויפזיכט איבער די בעלי־מלאכות, מיט וועלכע זיי האָבען געהאַט די קאָנטראַקטען און זיי אָפט באַזוכען. דאָס קינד פלעגט אין דער צייט פון זיין אויסבילדונג עסען און שלאָפען אין בית־יתומים און דאָרט אויך קריגען זיין באַקליידונג.

ניט אומזיסט זיינען די קינדער פונ׳ם בית־יתומים שפּעטער אריין אין די רייהען פון די האָנט־ווערקער ווי באַוואוסטזיניגע און בכבוד׳דיגע פאַכ־לייט, מיט וועלכע דער אָנשטאַלט האָט שטאָלצירט. ס׳דארפען דאָ דערמאָנט ווערען די גרויסע פאַרדינסטען פון דעם פּרעזעס פון דער פאָך־קאָמיסיע, פרוי חנה קאגאנאָוויטש, און דעם וויצע־פּרעזעס, אהרן סמאזאנאָוויטש (דער שוסטער), וואָס אונטער זייער אויפזיכט איז די פאָך־אויסבילדונג פון די קינ־דער אַוועקגעשטעלט געווארען אויף אַ הויכער מדרגה.

די רעליגיעזע דערציהונג אין בית־יתומים

די קינדער פון אונזער אָנשטאַלט זיינען אויסגעוואָקסען גוטע מענשען צו גאָט און צו לייט. ס׳זיינען צווישען די יתומים געווען קינדער פון עכט־פרומע הייזער, און די פאַרוואלטונג האָט דאָס תמיד געפונען אין אַכט. איינער פון אונזערע קינדער האָט זיך צוערשט געלערנט אין דער תלמוד־תורה און נאָכדעם איז ער, לויט דער השתדלות פונ׳ם ראש־הישיבה, ר׳ יחמיאל דניאל, אָפּגעשיקט געווארען אין דער סלאָבּנימער ישיבה צו הרב יאָגל (געבּארען אין פּיעסק און איצט אין ירושלים). דאָס איינגעל האָט שפּעטער באַקומען סמיכה אַלס אַ שוחט. אויך אַ צווייטער יתום האָט זיך געלערנט אין דער בּאראנאָוויטשער ישיבה. אין דער רעליגיעזער קאָמיסיע פונ׳ם אָנשטאַלט האָט זיך באַטייליגט ר׳ צבי לייבאָוויטש (איצט אין ראשון לציון).

די פּריוואַטע יתומים־פאַריאָרגונג

ס׳זיינען געווען פאַלען, וועו די פאַרוואלטונג פונ׳ם בית־יתומים האָט געדאַרפט דורכפירען אַ זעהר שווערע אויפגאַבע: צעטיילען קינדער פון דער זעלבער פאַמיליע, פון די זעלבע עלטערען. אַ קינד, וואָס איז געווען עלטער פון אכט יאָר, האָט ניט געקענט אָנקומען אין אָנשטאַלט. מיר פלעגען שיקען די קינדער אין שולע אין עלטער פון פינף־זעקס יאָר, און דעריבער וואָלטען די עלטערע קינדער פאַרגעשטעלט אַ פּראָבלעם ביים אַרייגפאַסען זיך אין די ראַמען פון דער בית־יתומים טעטיגקייט. דאָך האָבען מיר אויך געזאָרגט פאַר די עלטערע קינדער אין דער פאַר׳יתומ׳טער היים. מיט דער

הילף פון דזשאינט, מיט וועלכען מיר האָבען שוין דאַן געהאט מיטגעאַרבייט אין משך פון צוהן יאָר, האָבען מיר איינגעאָרדענט אינטערנאַטען אין שטאָט. כ'זיינען דאָרט אַראַנזשירט געוואָרען אָוונט־קורסען, וואו די קינדער פלעגען באַקומען די נויטיגע בילדונג, ווי אויך מאַלצייטען. דאָס האָט אפילו געפאָדערט אַ פיל גרעסערע אויסגאַבע ווי צו האַלטען דאָס קינד אין אַנ־שטאַלט. דאָך, אפילו נאָכדעם ווי דער דזשאָינט האָט זיך אָפּגעזאָגט אונז צו שטיצען, האָבען מיר איבערגענומען די גאַנצע אויפזיכט איבער דער דאָזיגער היים־פאַרזאָרגונג פון די אָרימע יתומים, געגעבען זיי די געהעריגע בילדונג און אויך אַ פאַך־אויסבילדונג ביז צו דער צייט, וען זיי האָבען זיך געקענט שטעלען אויף זייערע אייגענע פיס. און די ר'עזולטאַטען אויף דעם געביט זיינען געווען זעהר גוטע.

קינדער נאָך זייער פאַרלאָזען דעם בית־יתומים

קיין שום קינד האָט ביים פאַרלאָזען דעם אַנשטאַלט זיך ניט געדאַרפט צוריקקערען צו די אומשטענדען, אין וועלכע ער איז געווען איידער ער איז אריין אין בית־יתומים. דער אַנשטאַלט האָט אָבגענומען די פאָלגענדע וויכ־טיגע מיטלען פאַר דער פאַרזאָרגונג פון'ם קינד'ס צוקונפט:

1. דער אַנשטאַלט פלעגט אָנפאָנגען צו באַקענען דאָס קינד שוין אין עלטער פון צוועלף יאָר מיט אַ פאַך, וואָס ער האָט באטראכט אלס פאַסיג פאַר אים. און הגם די ארבייט, וואָס דאָס קינד פלעגט טאָן אין די ערשטע פאָר יאָר, איז געווען אומבאַדייטענד, פלעגט זי דאָך אָפּגעשאַצט ווערען פון דער פאַך־קאָמיסיע אין טערמ'נען פון געהאַלט, אומגעפער פון זעקס ביז צוהן זלאָטע אַ וואָך, און ניט געקוקט אויף דעם, צי דאָס קינד פלעגט די אַרבייט טאָן אין אַנשטאַלט אָדער אויף אַ פריוואטער שטעלע — וועז עס איז שוין עלטער געוואָרען — פלעגט די פאַרוואלטונג אויינטראָגען דעם קליינעם געהאַלט אויפ'ן קינד'ס חשבון אין זיין אייגען ביכעל אין באַנק. אזוי אַרום פלעגט פאַר יעדען קינד אין פאַרלויף פון זעקס יאָר, אין עלטער פון צוועלף ביז אַכטצעהן יאָר, אויפגעזאַמעלט ווערען אַ היבשע סומע געלט.

2. דער אַנשטאַלט פלעגט אויסהאלטען דעם יתום ביז'ן עלטער פון אַכטצעהן יאָר מיט אלע זיינע באַדערפענישען און דערמיט אים געגעבען די מעגליכקייט אָפּצושפּאָרען זיין געהאַלט.

3. אין עלטער פון אַכצעהן ביז צוואַנציג יאָר, אויב דער יתום איז נאָך ניט געווען פאַרהיראַט און פלעגט זיך נויטיגען אין אַ היים, פלעגט דער אַנשטאַלט אים איינלאָדען אויף אלע יום־טובים צו זיין אַן אָנגעלייגטער גאָסט, אזוי ווי ביי אייגענע עלטערען.

4. ביים פאַרלאָזען דעם אַנשטאַלט, פלעגט דער יתום באַקומען דריי

אַ סדר אין „בית־יתומים" אין יאָר 1930

אין צענטער שטייען, רעכטס צו לינקס: **שבתי גאַרדאָן, אליהו שייקעוויטש, מרדכי גילער, שלום לעוו — אליהו שלאָסבערג פּראַוועט דעם סדר.**

קאָמפּלעטען פון קלײדער, וועש, שיך, קישענס, ליילאַכער און האַנטיכער.

5. ביים פאַרלאָזען דעם אַנשטאַלט פלעגט פאר יעדען קינד איינגע־אָרדענט ווערען אַ געזעגענונגס־אָוונט. די גאנצע פארוואלטונג פלעגט זיך דאַן באַטייליגען אין דער שמחה, און יעדער איינער פלעגט מיט זיך מיט־ברענגען נוצליכע מתנות פאַר'ן קינד. אויב עס איז נויטיג געווען איינצו־שטעלען אין זיין צימער געווייסע מעבעל, פלעגט די פאַרוואלטונג צוטראָגען אַ געווייסע סומע פאַר דעם דאָזיגען צוועק. די פאַרוואלטונג אליין פלעגט איינצאָלען פאַר אַ גאנץ יאָר דירה־געלט אין אזא פאל. די באציהונגען מיט די דאָזיגע קינדער, וואָס פלעגען פאַרלאָזען דעם אנשטאלט, האָבען ניט אויפ־געהערט אויך שפעטער. אזוי פלעגט די פארוואלטונג תמיד זיין פאַרטראָטען ביי יעדער שמחה, ווי חתונות און געבורטס־טעג. דעם יתומ'ס שמחה איז געווען אויך די שמחה פון דער פאַרוואלטונג. די קינדער, וועלכע האָבען גע־האַט פריינד און קרובים, וואָס האָבען זיי געוואָלט אריבערנעמען אין אַנדערע לענדער, וואו זיי האָבען געוואוינט, פלעגט דער בית־יתומים באַזאָרגען מיט די נויטיגע דאָקומענטען און מיט די רייזע־אויסגאָבען צו זייערע נייע היימען.

אַ טאָג־חיים פאַר אָרימע קינדער

אַ קינד פון אָרימע עלטערן, הגם ניט קיין יתום, האָט דאָך געהאָט דאָס פולע רעכט צו דערוואַרטען פון דער געזעלשאַפט אַ געוויסע מאָס הילף פאַר זיך. די אָרימע היים פונ'ם קינד האָט אים מיט קיין זאַך ניט באַפרידיגט. זיין באַשפייזונג איז געווען אַ מאָגערע, עס האָבען אין איר געפעלט די נויטיגע וויטאַמינען פאַר זיין אָפּגעשוואַכטען קערפּער. די סאַניטארע באַ־דינגונגען אין זיין היים זיינען געווען ווייט פון צופריד־ענשטעלענד און ניט צוגעפאַסט אים צו פאַרהיטען פון קראַנקהייטען. זיין באַקלייד־ונג איז מייסטענס באַשטאַנען פון אָפּגעטראָגענע מלבושים פון עלטערע קינדער, וועלכע זיינען ניט געווען צוגעפאַסט צו זיין יונגען קערפּער. עס האָט אים געפעלט די פרייד, וואָס אַנדערע קינדער האָבען ווען זיי קריגען אַ נייעם מלבוש. ער האָט ניט געהאט דעם פאַרגעניגען זיך צו שפּילען אין קינדער־גאָרטען מיט אַנדערע קינדער פון זיין עלטער, ער האָט ניט געהאַט דעם זכות אַרויסצו־קומען אויף דער גאס אין דער באַגלייטונג פון זיינע עלטערען — וועלכע זיינען תמיד געווען פאַריאָגט און פאַרהאָרעווט. ער פלעגט דעריבער פאַר־ברענגען זיינע מערסטע שעה'ען, אָהן דער צערטליכקייט פון עלטערען־ליבע, צוזאַמען מיט די ניט־דערצויגענע און ניט אַנטוויקעלטע גאַסען־קינדער — אין אַ פאַרדאָרבענער אַטמאָספערע פון אומריניגקייט און קעלט. און אפילו אין אָווענט, וועו די עלטערען זיינע פלעגען זיך צוריקקערען אהיים אויס־

געמאטערטע, הונגעריגע און בייזע אויף זייער שוועסטערל, פלעגט ער ניט באקומען קיין שום אויפמערקזאמקייט פון זיי — די ארימע, מידע מענשען האבען זיך געוואלט אפרוהען, כאפען א דרימעל. פאר'ן מינדעסטען, ניט־פארזיכטיגען שריט, וואס דאס קינד האט געמאכט, פלעגען די עלטערען אים שטארק שלאגען.

דער עקאנאמישער קריזיס אין פוילען פון די יארען 34־1936 האט נאך מער פארגרעסערט די צאל פון אזעלכע ארימע קינדער און דערמיט אויך די צאל קינדער, וואס פלעגען זיך אייגענטליך ארומוואלגערען הפקר איבער די גאסען פון שטאט.

אין יאר 1937, קורץ פאר מיין אפפאר קיין ארץ־ישראל, האט זיך צו מיר געווענדעט דער חשוב'ער און געטרייער לייטער פון בית־יתומים, שבתי גארדאן, און מיר פארגעשלאגען דעם פלאן פון אויפשטעלען א היים פאר די ארימע קינדער. דאס האט געזאלט זיין, לויט זיין פארשלאג, מיין לעצטער גוטער טאט פאר וואלקאוויסק ביים געזעגענען זיך מיט דער שטאט. איך האב דעם פארשלאג אנגענומען מיט גרויס פרייד, און מיר האבען באשלאסען אונטערצונעמען די ערשטע שריט, נאך איידער מיר שלאגען־פאר דעם פלאן אויף א זיצונג פון דער פארוואלטונג פונ'ם בית־יתומים. מיר האבען געוואלט אוועקשטעלען די פארוואלטונג פאר א געשעהענעם פאקט. מיר האבען זיך דעריבער פארשטענדיגט מיט די ארטיגע אייגענטימער פון די זעגמילען, אברהם שאפירא און מאיר סעלעצקי, און מיט די אייגענטימער פון די האלץ־סקלאדען, מרגלית, מאושאוויסקי און סמאזאוויטש. מיר האבען זיי פארגעליגט אונזער באשלוס צו קומען צו הילף די ארימע קינדער פון וואלקאוויסק און אויפשטעלען פאר זיי א געבויידע. די דאזיגע מענשען האבען גערען אינגעווייליגט אומזיסט צוצושטעלען דאס האלץ, וואס איז נויטיג געווען פאר'ן בוי פון דער געבויידע. אויך האבען די אידישע סטאליארעס אינגעווייליגט צו מאכען פון האלץ די נויטיגע צאל בענקלעך און טישען און אויפצושטעלען די הילצערנע געבויידע, הארט לעבען בית־יתומים. ערשט נאכדעם האבען מיר פארגעבראכט אונזער פלאן פאר דער פארוואלטונג פון אנשטאלט, וועלכע האט אים מיט צופריידענקייט אנגענומען. אזוי ארום איז געעפענט געווארען, ביים בית־יתומים, א טאג־היים פאר די ארימע קינדער.

דער טרייער לייטער פון אנשטאלט, שבתי גארדאן, האט פינקטליך אויסגעפירט דעם באשלוס פון דער פארוואלטונג. מען האט באלד רעגיסטרירט די ארימע קינדער אין עלטער פון פיר ביז זעקס יאר. פארשטעהט זיך, אז דאס האט ניט באפרידיגט אלע עלטערען, וועלכע האבען אויך געוואלט שיקען אין דער טאג־היים זייערע קינדער, וועלכע זיינען געווען עלטער פון זעקס

יאָר. אָבער לײדער האָבען מיר זיי ניט געקענט אָננעמען. מיר האָבען אָבער אָ געזעלשאַפט אויף ביי דער „טאָז"־געזעלשאַפט און די שול־אָנפירער, אַז זיי זאָלען איבערנעמען די אויפזיכט איבער די קינדער, וועלכע זיינען פון זעקס יאָר. מיר האָבען רעגיסטרירט אַרום זעכציג קינדער. די ערשטע זאַך האָבען מיר געדאַרפט זאָרגען פאַר זייער באַקלײדונג, ווײל זיי זיינען כמעט אַלע געווען אָנגעטאָן אין שמאַטעס. מיר האָבען איינגעקויפט אין די מאנופאקטור־געשעפטען, וואָס זייערע אייגענטימער האָבען אונז גוט געקענט און אונז געגעבען גוטע באַדינגונגען, די נויטיגע קוואַנטיטעט שטאָף און אין דריי טעג צייט איז די באַקלײדונגס־אַקציע פאַרענדיגט געוואָרען. מיר האָבען געמאַכט אַ ספּעציעלען אפּיעל צו דער אידישער באַפעלקערונג, און דער אָפּרוף איז געווען אַ גלענצענדער. אלע אונזערע קאָסטען זיינען געדעקט געוואָרען פון פרייוויליגע ביישטייערונגען.

מיר האָבען אָנגעשטעלט אַ ספּעציעלע דערציהערין, וועלכע האָט זיך באַשעפטיגט מיט די קליינע קינדער אַ גאַנצען טאָג. די עלטערען פלעגען ברענגען די קינדער פאַר אַכט אַזייגער אינדערפריה, אויף זייער וועג צו דער אַרבייט, און קומען זיי אָפּנעמען זיבען אַזייגער אין אָוונט אויף זייער וועג אַהיים. די קינדער האָבען אין משך פון טאָג באַקומען דריי זאַטע מאָל־צייטען און צווי מאָל טיי מיט קיכלעך. זיי האָבען דאָרט געהאַט די פאַסיגע שפּילצייג מיט די בילדער־ביכלעך, מיט וועלכע זיי האָבען זיך געשפּילט, זיצענדיג אין די פאַרביגע קליינע שטילכלעך ביי קליינינקע טישלעך. אַ סך שפּילצייג, פאַרבען און בלייפעדער האָט די אידישע יוגענד צוגעטראָגען אַלס ביישטייערונג.

די ערשטע טעג האָבען די קינדער באַקומען זייערע מאָלצייטען פון דעם בית־יתומים. אָבער שטעהענדיג שוין פאַר אַ געשעהענעם פאַקט, האָט די פאַרוואלטונג איינגעלאַדען דעם הויפט־קאָמיטעט אויף אַ גלאָז טיי לכבוד דער אַנטשטעהונג פון דער קינדער־היים. ביי דער אויפנאַמע האָבען די פאַרטרעטער פון הויפט־קאָמיטעט, אָן שפּיץ פון וועלכען ס'איז געשטאַנען ה' דאָמעראַצקי, דערזעהן דעם וואונדערליכען אויפטו, דעם עקזיסטירענדען אַנשטאָלט פאַר די אָרימע קינדער — און פאַרשטעהט זיך, אַז זיי האָבען באָלד באַווילּיגט אַ שטענדיגע מאָנאַטליכע סובסידיע, וועלכע האָט כמעט געדעקט די אויסגאָבען פון דערנערונג. די צייטונגס־לייט האָבען זיך אויך וואָרים אָפּגערופען אויף דער גרינדונג פון נייעם אַנשטאַלט און אַ סך גוטעס איז געשריבען געוואָרען אין דער אָרטיגער אידישער צייטונג „וואָלקאָוויסקער לעבען" וועגען דער טאָג־היים. אַ סך וואָלקאָוויסקער האָבען אָנגעפאַנגען קומען באַזוכען דעם נייעם אַנשטאָלט, און פאַרשטעהט זיך, תמיד מיט אַ פאַר־

קינדער פון „בית־יתומים" מיט דער פאַרוואַלטונג אין יאָר 1930

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצנד: אהרן סמאַזאַנאָוויטש, חנה קאַגאַנאָוויטש, חיה־שרה יודושיק, אליהו שלאָסבערג, פרוי פון דר. שליאַקמאַן, פרוי יעזערסקי, רייזעל פאַרבער, מרדכי מורשטיין; צווייטע רייהע: חיענקע׳ס שותף, דר. יעקב סעדלעצקי, שעפסיל גאַרדאָן, פרוי מיכל זאָן־מאַזיע, פרוי ווילק.

טיגער נדבה און אַ פּעקעלע אין האַנט.

דער אַנשטאַלט האָט אַ סך געהאָסען פון דער גוטער און טרייער אַנ־פירערשאַפט פון שבתי גאָרדאָן, און פון דער ערנסטער אויפזיכט פון דער קינדער־דערציהערין, און ער האָט זיך שנעל אַנטוויקעלט. אזוי ארום האָבען די אָרימע קינדער, אנשטאָט זיך אַרומצוואוואַלגערען אין די גאַסען, באַקומען אַ פיינע דערציהונג און גוטע צוגרייטונג פאַר דער אָנפאנג־שולע.

שטיצע־קוואַלען פאַר'ן בית־יתומים

עס איז שווער אָנצוגעבען די אלע קוואַלען פון פאַרשיידענע אונטער־שטיצונגען, איינקונפטען און מתנות, וואָס זיינען צוגעשיקט געוואָרען צום בית־יתומים מצד אָרגאַניזאַציעס, פאַראיינען און אינדיווידועלע פריינד פון עלענדען קינד. איך קען בלויז דאָ דערמאָנען אייניגע נעמען פון מנדבים, וועמעס פאַרדינסטען זיינען געווען גרויס אויף דעם געביט: מתתיהו רוטשיק, ביילקע און נח לעוו, סאָל באַראַש, די וואַלקאָוויסקער שוהל אין ניו־יאָרק, דער וואַלקאָוויסקער פאַראיין אין ניו־יאָרק, דער וואַלקאָוויסקער פרויען פאַראיין אין שיקאָגא, וועמעס פרעזעס עס איז געווען שרה פערלים (שרה די פישערקע) און די איבערגעגעבענע סעקרעטאַרין ל'יבע בארטנאָווסקי, און אויך אַ גרויסע צאָל יחידים אין אַמעריקע, וועלכע האָבען אויף אַ פיינעם אופן בייגעשטייערט פאַר'ן אַנשטאַלט, אָבער וועמעס נעמען איך קען זיך ניט דערמאָנען. מיר האָבען אין בית־יתומים דורכגעמאַכט פאַרשיידענע צייטען, אויך פּעריאָדען וועו די לאָגע איז געווען ממש קאָטאַסטראָפאַל אין פינאַנציעלען זין, אָבער קיינמאָל האָט עס ניט באַווירקט די לאָגע פון עלענדען קינד. מיר האָבען אין יענע שלעכטע צייטען פון קריזיס תמיד געפונען אַ פיינעם און בריי־האַרציגען אָפּרוף מצד דער וואַלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג, וואָס פלעגט בריי־האַרציג מנדב זיין. און אזוי ארום האָבען מיר, די פאַרוואלטער, שטענדיג געקענט טראָגען אין דער הויך און בכבוד די שטאָלצע פּאָן „ליתום ולאלמנה", וועלכע איז קיינמאָל אין אונזער שטאָט ניט פאַרשעמט געוואָרען.

חתונות פון יתומים־קינדער

כדי צו פאַרפולקאָמען דעם קאָפּיטעל וועגען דעם בית־יתומים, מוז מען אויך צוגעבען עטליכע ווערטער וועגען דעם אופן פון חתונה־מאַכען די יתומים־קינדער. אין דעם פאַל פלעגען די פאַרוואלטונגס־מיטגלידער זאָרגען פאַר'ן קינד ווי אייגענע טאַטע־מאַמע. מען פלעגט אויסשטאַטען דאָס פאַר־פאָלק מיט אַלעס מעגליכע. די וואַלקאָוויסקער אידען האָבען תמיד געהאַט אָן אָפּענע האַנט פאַר די נויטען פון די יתומים, אָבער באַזונדערס פיין פלעגען זיי זיך אָפּרופען ביי די יתומימ'ס חתונות און העלפען אינאַרדענען די עלענדע קינדער אויף שטענדיג.

די חופה־צערעמאניע פלעגט מייסטענס איינגעאָרדענט ווערען אין אַנשטאַלט גופא, מיט דער באַטיילונג פון אלע פאַרוואלטונגס־מיטגלידער אלס די הויפט מחותנים, וועלכע פלעגען פארנעמען דעם פלאץ פון די יונג־פאַרשטאַרבענע עלטערען. ביי מיר, אלס פרעזעס פון אַנשטאַלט, ווי אויך ביי אלע אנדערע פאַרוואלטונגס־מיטגלידער, פלעגט ביי דער געלעגענהייט די שמחה זיין אפילו גרעסער ווי ביי מיין אייגענער משפחה, ווייל דאַן פלעגען מיר זעהן די רייפע פרוכט פון אונזער לאַנג־יאָריגער און אומדערמידליכער ארבייט לטובת דעם קינד.

איך געדענק נאָך היינט, ווי די ערשטע חופה־צערעמאניע איז דורכגע־פירט געוואָרען. אויף דעם פאַרלאַנג פון איינעם פון די פאַרוואלטונגס־מיט־גלידער, צבי לייבאָוויץ (איצט אין ראשון לציון), איז זי אראנזשירט גע־וואָרען אין זיין אייגען הויז. דער מסדר־קידושין איז דאַן געווען הרב יצחק קאַסאָווסקי (איצט אין יאָהאנעסבורג). דאָס פאָר־פאָלק וואָס מען האָט חתונה געמאַכט, איז געווען אויסגעשטאַט מיט אלעם גוטען. וועגען דער באַקליידונג און אויסשטאַטונג האָב איך דאַן פערזענליך, צוזאמען מיט רייזעל פאַרבער, באַזוכט אייניגע פון אונזערע פארוואלטונגס־מיטגלידער, וועלכע האָבען זיך אָפגערופען זעהר בריט־האַרציג אויף אונזער אַפיעל. וועג איך בין אריינ־געקומען אין דער וואוינונג פון פרוי דר. פרעס וועגען דעם ענין, האָט זי פאַר מיר געעפענט איר קליידער־שראַנק און האָט מיר פאַרגעשלאָגען ארויס־צונעמען וואָס איך וויל נאָר. איך האָב צופעליג אָנגעוויזען מיט מיין פינגער אויף אַ מלבוש, וואָס איז געווען אַ נייער מאַנטל, וועלכען זי האָט געהאַט געמאַכט מיט אַ קורצער צייט צוריק. זי האָט באַלד אַרויסגענומען דעם מלבוש און מיר אים געגעבען צוזאַמען מיט נאָך אַ צאָל אַנדערע זאַכען. אזוי האָבען אויך בייגעשטייערט פאַר דעם צוועק וועלווע קאַפלאַן, פון דער כאַלאָדאָיסקער גאַס (איצט אין תל־אביב), וועלכער האָט געגעבען אייניגע גוטע קליידער פון זיינע טעכטער; דר. ראַזע איינהאָרן־פשעניצקא און איר מאַן, אינזשעניר פשעניצקי, וועלכע האָבען געשאַנקען די נויטיגע געשיר פאַר דער נייער ווירטשאַפט פון חתן־כלה; אלעקסאנדער מאקאָוו, וועלכער האָט געגעבען ליילאַכער פון זיין געשעפט; לייזער זאמאַשטשאנסקי, וועלכער האָט געגעבען צוויי איבערדעקען פאַר די בעטען; יעקב גאָלדבערג, וועלכער האָט געגעבען טישטוכער. אויך פיל אַנדערע וואָלקאָוויסקער אידען האָבען געבראַכט זייערע ביישטייערונגען מיט אַ בריטער האנט.

די חתונות אליין פלעגען תמיד פאַרוואַנדעלט ווערען אין שטאַט־שמחות, וויל אַחוץ די קרובים און די פאַרוואלטונגס־מיטגלידער און פריינד, פלעגען אויך קומען אַנטיילנעמען אין די שמחות פיל אנדערע וואָלקאָוויסקער אידישע

תושבים. דאָרט פלעגען זיי זעהן אַ רייכע אונטערנעמונג, וואָס איז ניט צו־שטאַנד געקומען דורך קלאַפּען אין די פושקעס, נאָר אַ דאַנק די באַמיהונגען פון די פּאַראַנטוואָרטליכע שטעל־פאַרטרעטער פון די פאַרשטאָרבענע עלטערן, וועמעס לעצטער וואונש איז דערמיט דערגרייכט געוואָרען. מיר, די פאַרוואלטונגס מיטגלידער, פלעגען זיין די אונטערפירער, און אין די מאַמענטען פלעגען מיר איבערלעבען די זעלבע פרייד, פונקט ווי מיר וואָלטען נעפּירט אונזערע אייגענע קינדער צו דער חופּה.

די אַמעריקאַנער לאַנדסלייט

די וואָלקאָוויסקער, וועלכע האָבען געלעבט אין אַמעריקע, האָבען קיינמאָל ניט פאַרגעסען זייער געבורטס־שטאָט. זיי האָבען תמיד געהאַט אַ וואַרימע און ברודערליכע באַציהונג צו זייערע קרובים און לאַנדסלייט אין וואָלקאָוויסק און זיינען שטענדיג גרייט געווען צו געבען הילף צו אַלע וואָלקאָוויסקער געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס. עס איז דעריבער ניט קיין וואונדער, וואָס וואָלקאָוויסק האָט אלעמאָל שטאָלצירט מיט אירע לאַנדסלייט אין אַמעריקע, וועלכע האָבען איר פאַרשאַפט פיל כבוד.

די וואָלקאָוויסקער אידען אויפ'ן אַמעריקאַנער קאָנטינענט האָבען זיך, אויפ'ן אלטען טראַדיציאָנעלען שטייגער, אויך אין זייער נייעם לאַנד געהאַלטען זעהר נאָהענט איינער צום אַנדערען, שטענדיג געדענקענדיג זייערע אייגענע און פריינד אין דער אלטער היימשטאָט. עס האָבען זיך אויסגעצייכענט צוויישען זיי יחידי־סגולה, וואָס פלעגען אויף אַן אינדיווידועלען אופן פיל ביישטייערען פאַר די נויטווענדיגע צוועקען פון זייערע ברידער אין דער אַלטער היים. צווישען זיי איז כדאי צו דערמאָנען אזעלכע נעמען, ווי סאָל באַראָש — וועלכער האָט אָפּגעזירש'ענט אזויפיל גוטע מידות פון זיינע אידעלע עלטערען, יקותיאל און מיכלע בערעשקאָווסקי — וועלכע פלעגען קיינמאָל ניט פאַרגעסען צוצושיקען זייערע ברייטהאַרציגע ביישטייערונגען צווי מאָל אַ יאָר. זייערע ביישטייערונגען האָבען אויך פיל געהאָלפען אין דער אויפהאַלטונג פון אונזער בית־יתומים און קינדער־הימ אין משך פון פיל יאָרען. סאָל באַראָש פלעגט אויך פאַר דעם צוועק זאַמלען פאָנדען צווישען אַנדערע וואָלקאָוויסקער און סתם אַמעריקאַנער אידען, וועלכע ער פלעגט פאַראינטערעסירען אין די וואָלקאָוויסקער אידישע אָנגעלעגענהייטען. עס פלעגען אויך תמיד מיטהעלפען מיט זייערע גאָר אָנגעזעהענע נדבות די פאַרשטאָרבענע מאיר סיגעל און מתתיהו רוטשיק, וואָס אַ דאַנק זייער הילף זיינען פיל מענשען אין וואָלקאָוויסק געראָטעוועט געוואָרען פון אונטערגאַנג. עס וואָלטען נאָך אויף דעם פּלאַץ געדאַרפט דערמאָנט ווערען אַ צאָל אַנדערע וואָלקאָוויסקער לאַנדסלייט, וועלכע האָבען תמיד אויף אַ זעהר רעגולערען

אופן בייגעשטייערט לטובת זייערע ברידער אין וואלקאוויסק, אבער ליידער געדענק איך ניט זייערע נעמען.

אחוץ די יחידים, דארפען דאָ אבער דערמאנט ווערען די פאראיניגטע וואלקאוויסקער לאנדסמאנשאפטען, ווי דער געוועזענער וואלקאוויסקער פרויען־פאראיין אין ניו־יאָרק, דער וואלקאוויסקער פרויען־פאראיין אין שיקאגא, די וואלקאוויסקער שוהל אין ניו־יאָרק, און אנדערע וואלקאוויסקער לאנדסמאנשאפטען אין אמעריקע, ווי אויך די קאנאדער וואלקאוויסקער לאנדסמאנשאפט — וואס א דאנק זייער שטיצע האבען פיל וואלקאוויסקער געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס, ווי אויך יחידים, געהאט צו פארדאנקען זייער עקזיסטענץ. ספעציעל האבען זיי זיך אויסגעצייכענט מיט זייער שטיצע צום בית־יתומים אין וואלקאוויסק די צוויי פרויען־פאראיינען אין ניו־יאָרק און אין שיקאגא, וועלכע פלעגען אחוץ זיערע רעגולערע סובסידיעס, וואס זיי האבען געזאמלט צווישען די וואלקאוויסקער לאנדסלייט און צווישען אנדערע אמעריקאנער אידישע קרייזען, אויך פיין זיך אפרופען אויף אונ־ זערע אפיעלען פאר הילף. אין דעם שיקאגער פרויען־פאראיין זיינען געווען זעהר טעטיג זיינע צוויי גרינדערינס — שרה פערלים (די פישערקע) און ליבע באָרטנאָווסקי, וועלכע האבען ביי זייער אפפאָר פון וואלקאוויסק קיין שיקאגא אויף זיך גענומען צו העלפען, אויף וויי וויט מעגליך, די ארימע יתומים און זקנים, ווי אויך אלע געזעלשאפטליכע אנשטאלטען, וועלכע האבען זיך געראנגעלט פאר זייער עקזיסטענץ. זיי האבען זייער צוזאג דערפילט, גרינ־ דענדיג דעם וואלקאוויסקער פרויען פאראיין אין שיקאגא און צוציהענדיג פאר הילפס־צוועקען באדייטענדע כוחות פון שיקאגער אידישע קרייזען, ניט נאר וואלקאוויסקער. מיט זיי האבען טיכטיג געארבייט: שרה רבקה באָרטנאָווסקי, ש. באָרט, פרוי ליואיס, פרוי בערלינגער, און אנדערע.

איך וויל דאָ אויך דערמאנען דעם קאנאדער וואלקאוויסקער פאראיין פאר דער הילף, וואס ער האט שוין באוויזען צו געבען לטובת די געצעהלטע וואלקאוויסקער פליטים, און פליטים פון אנדערע שטעט, זינט עס האט זיך געענדיגט דער צווייטער וועלט־קריג. באזונדערס טעטיג און פאראינטערע־ סירט אין דער הילפס־אקציע האבען זיך ארויסגעוויזען צו זיין די פאלגענדע וואלקאוויסקער: מ. מירמאן־שייקעוויטש, אברהם שיקעוויטש, כמעלניצקי, ו־פ, דאוידאָווסקי, קאָס, יונאָוויטש און פרוי בן־צבי. אט די אלע, וועלכע לעבען היינט אין קאנאדע, זיינען אמאל געווען פון די אקטיוע עסקנים אין דעם געזעלשאפטליכען אידישען לעבען אין וואלקאוויסק. זיי האבען גע־ האלפען בויען די שטאט, האבען אנטייל־גענומען אין אירע פריידען און

ליידען. אַ דאָנק זייער שנעלער אָקציע, האָבען מיר שוין דאָ, אין ארץ־ישראל, באַזאָרגט מיט די ערשטע באַדערפענישען, ווי קליידער און פינאַנציעלע הילף, די קליינע צאָל וואָלקאָוויסקער פּליטים, וועלכע האָבען זיך, נאָך אומבאַשרייבליכע ליידען, פון די לעצטע מלחמה־יאָרען, ענדליך דערשלאָגען צו די ברעגען פון אונזער לאַנד. מיר זיינען אויך איצט אימשטאַנד אויפצונעמען מיט אַ שעהנעם ברודערליכען קבלת־פּנים נאָך פּערזאָנען פון די ווייניגע ביים לעבען־געבליבענע וואָלקאָוויסקער ברידער און שוועסטער.

וואָלקאָוויסקער שוהל און וואָלקאָוויסקער רעליף־קאָמיטעט אין ניו־יאָרק

די וואָלקאָוויסקער שוהל אין ניו־יאָרק האָט זיך נאָך באַרימט געמאַכט מיט איר גרויסער הילפס־אַקציע פאַר די וואָלקאָוויסקער באַלד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. זי איז דאַן געווען דער צענטער פון הילף פאַר די אידען פון וואָלקאָוויסק, וועלכע האָבען שטאַרק געליטען פון דער מלחמה. דעלעגאַטען פון דער שוהל און פונ'ם וואָלקאָוויסקער רעליף־קאָמיטעט פלעגען רעגולער קומען קיין וואָלקאָוויסק מיט געלט־שטיצעס פאַר קרובים, פריינד און סתם־אידען, וועלכע האָבען זיך געוויטיגט אין הילף. און אַזעלכע האָבען דאַן ניט געפעלט אין דער שטאָט. פיל צעהנדליגער פאַמיליעס, וואָס זיינען צוליב דעם קריג פולשטענדיג רואיניירט געוואָרען, האָבען זיך אַ דאַנק דער שטיצע פון דער שוהל און פונ'ם רעליף־קאָמיטעט צוריקגעשטעלט אויף זייערע אייגענע פיס. זייערע גרויסע פאַרדינסטען זיינען באַשטאַנען ניט בלויז אין דער פינאַנציעלער הילף, וואָס זיי פלעגען צוטראָגען צו די אידען אין וואָלקאָוויסק, נאָר אויך אין דעם צוזאַמענברענגען פון קרובים און פריינד פונדערווייטענס און פון איבערשיקען די הילף צו די נויטבאַדערפטיגע.

ביי דער גלעגענהייט ווייל איך דאָ דערמאָנען די נעמען פון עטליכע וואָלקאָוויסקער פרויען: מלכה קרינסקי (אַ קרובה פון אפרים בעקענשטיין דעם קאנאוואל פון דער בריטער גאס), דבורה ווינער (שאלקע יונאָוויטש דעם מולער'ס אַ קרובה), ניעשע שניאור, חוה אסנעס און בערל אלפערט (דער סעקרעטאר), וועלכע האָבען געזאַמעלט די ערשטע פערצהן הונדערט דאָלאָר פאַר דעם בית־יתומים, דורך איינאָרדנען אַ טעאַטער־בענעפיט פאַר־שטעלונג, פון וועלכער די גאַנצע איינאַמע איז געגאַנגען פאַר'ן אַנשטאַלט.

אויך נאָך דעם צווייטען וועלט־קריג, האָבען די לאַנדסלייט אין אַמעריקע באַווייזען אויף שנעל אויפצושטעלען דעם געהעריגען הילפס־אַפּאַראַט פאַר די אומגליקליכע רעשטלעך, פון וועלכע אַ באדייטענדע צאָל האָבען איר צו פאַרדאַנקען זייער שנעלע אייגאָרדנונג אין ארץ־ישראל.

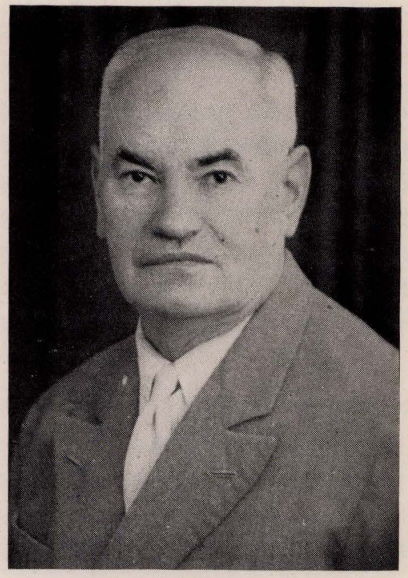
די בויער און טויער פון וואָלקאָוויסקער "בית־יתומים"

הערשעל גאָרדאָן (דער סופר) און שבתי (זיין זוהן) — די לייטער פון בית־יתומים — האָבען מיט זיך פאַרגעשטעלט צוויי באַזונדערע דורות. דער פאָטער, הערשעל גאָרדאָן, האָט אַ דאַנק זיין פיל־יאָריגער פאַרצווייגטער טעטיגקייט, פאַרמאָגט אַן אומגעהויערע מאַס פון געזונטער, אויסגעהאַלטענער פראקטיק; דער זוהן, שבתי, האָט זיך מערסטענס געשטיצט, ווי דאָס איז דער וועג פון יונגען דור, אויף טעאָריע. און ווייל זיי האָבען ביידע געאַרבייט אויף דעם זעלבען געביט, האָבען זיי זיך אויף אַ וואונדערבאַרען אופן דערגענצט.

דער פאָטער, הערשעל דער סופר, איז געווען אַ איד, פאַר וועלכען מען האָט אויף דער גאַס געדאַרפט פריי מאַכען דעם וועג, וועמען מען האָט אים געטראָפען געהענדיג, און דאָס ניט בלויז צוליב דעם הדרת־פנים זיינעם, נאָר גאָר איינפאַך, ווייל מען האָט מורא געהאַט, אַז ער זאָל ניט אַרויפטרעטען אויף די פיס פון די פאַרבייגעהער — אויף אזויפיל האָט דער איד ניט געוואָלט וויסען פון קיינע הנחות. ער האָט זיך ליב געהאַט צו האַלטען אַלס דער פאַרטרעטער פונ׳ם אַלטען דור, און דאָך האָט ער געהאַט אַ גרויסע פאַרשטענדעניש פאַר דעם מאָדערנעם טיסטעם פון יתומים־דערציהונג, מיט וועלכען זיין זוהן, שבתי, דער היינט־זעלטיגער, האָט פאַרוואלטעט. ביידע, פאָטער און זוהן, האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייער איבערגעבענקייט צום אנשטאלט און צו די יתומים.

שבתי גאָרדאָן, דער דערציהער, האָט פאַרנומען אַ זעהר בכבוד׳יג אָרט אין דער געשיכטע פונ׳ם בית־יתומים. ער איז יאָרען לאַנג געווען אריינגעטאָן מיט׳ן גאַנצען האַרצען אין דער אַנטוויקלונג פון אנשטאלט, און אין דער דערציהונג און דעם וואויזיין פון זיינע קינדער. אויך נאָך מיין אָפּפאָר פון וואָלקאָוויסק פלעגט ער מיר רעגולער צושיקען קיין ארץ ישראל לאנגע מאַנאַטליכע באריכטען וועגען זיין ליבלינג — דעם בית־יתומים.

אברהם און חנה (נחמה) קאַגאַנאָוויטש, האָבען זיך שטאַרק פאַרדינט פאַררעכענט צו וועלכען צווישען די איבערגעבענסטע טויער פונ׳ם וואָלקאָוויסקער בית־יתומים. נחמה קאַגאַנאָוויטש האָט אַליין געשטאַמט פון דאָרף בעזוואדניע, לעבען זעלווע. ביז׳ן יאָר 1915 האָט זי געוואוינט אין ביאַליסטאָק און דערנאָך אין זעלווע. הגם זי איז ניט געווען קיין וואָלקאָוויסקער געבאָרענע און האָט פאַרברַאכט איר קינדהייט און אויך די יוגענד־

אברהם קאַגאַנאָוויטש

יאָרען אַנדערש־וואו, האָט זי דאָך פון דעם ערשטען טאָג פון איר באַזעצען זיך אין וואַלקאָוויסק פיל בייגעטראָגען צו דער גרינדונג און אַנטוויקלונג פון אַ צאָל קהל'שע וואַלקאָוויסקער אינסטיטוציעס, ווי די וואַלקאָוויסקער אידישע פאָלקס־שול, די פאָלקס־ביבליאָטעק, דער יתומים־הויז און אַנדערע. אויפ'ן געביט פון יתומים־הויז איז זי געווען טעטיג פון די ערשטע יאָרען פון זיין גרינדונג. אפילו נאָך פאַר זיין גרינדונג, דאָס הייסט איידער די געביידע פון אַנשטאַלט איז אויפגעשטעלט געוואָרען, און די יתומים־קינדער זיינען געווען אויף אַ צייטווייליגען אופן איינגעאָרדענט אין פריוואַטע היימען, פלעגט נחמה קאגאנאָוויטש געהן באַזוכען יעדען איינעם פון די דאָזיגע יתומים אין די פאַרשיידענע הייזער — פון קארטשיזנע ביז אונטער'ן באַרג. זי פלעגט עס טאָן ניט געקוקט אויפ'ן וועטער — אין רעגען און שניי. נחמה קאגאנאָוויטש איז ניט געווען קיין גביר'ישער טיפ פון אַ וואויילטעטיגער דאַמע, וועלכע האָט געזוכט צו „דער'הרג'ענען" אירע לאַנגווייליגע שעה'ען. זי איז אַליין געווען אַן ארבייטס־פרוי, וועלכע האָט, אונטער'ן געריש פון די ניי־מאַשינען און אונטער די טענער פון פרייהייטס־לידער, איינגעזאַפט אין זיך די ליבע צו אלע געקריוודעטע, צו אלע אָרימע און הילפלאָזע. אָט דערפאַר האָט זי

חנה קאגאנאוויטש

געווידמעט אירע באשרענקטע פרייע שעה'ען נאך דער ארבייט צו וואויל־טעטיגע צוועקען, דער עיקר, פאר די ארימע און עלענדע יתומים פון שטאט. זי האט באזיצט א היכע אינטעליגענץ און אן אומגעהויערע מוטערליכע צערטליכקייט. באלד ווי זי האט זיך ארייגגעווארפען אין דער ארבייט פאר דעם בית־יתומים, איז זי געווארען די פארזיצערין פון דער פאך־קאמיסיע. זי פלעגט ניט פארפעלען קיין זיצונג פון דער פארוואלטונג, און תמיד פלעגט זי קומען מיט פארטיגע פלענער ווי אזוי ארויסצוהעלפען דעם אדער יענעם יתום און באזארגען אים מיט דעם פאסיגען פאך, וואס זאל אים געבען די מעגליכקייט, ביים פארלאזען דעם אנשטאלט צו שטעהן אומאפהענגיג אויף זיינע אייגענע פיס. זי מיט איר מאן, אברהם קאגאנאוויטש, האבען, לויט דער באשטימונג פון יתומים־הויז, איבערגענומען צוויי יתומים, א מיידעל און אן אינגעל, וועמען זיי האבען אויסגעבילדעט, יעדען איינעם אין זיין פאך, און זיי געגעבען א היים מיט עלטערען־ליבע, פונקט ווי זיי וואלטען געווען זייערע אייגענע קינדער. פרוי קאגאנאוויטש פלעגט ניט פארפעלען קיין אונטערנעמונג אינ'ם בית־יתומים, און אפטמאל פלעגט זי דארט פאר־ברענגען א גאנצע נאכט, און דאן אהן שלאף אנפאנגען א נייעם ארבייטס־

טאָג. אין איר וואַרשטאט זיינען געווען באשעפטיגט כמעט אלע יתומות. זי פלעגט זיי גוט אויסלערנען דעם פאַך און וועָן זיי פלעגען פון דאָרט ארויס־געהן, זיינען זיי שוין געווען פולקאָמע אַרבייטערינס. מיט איר מסירת־נפש'דיגער איבערגעגעבנהייט צו דער געזעלשאַפטליכער אַרבייט, וועלכער זי האָט געווידמעט אַכטצעהן יאָר פון איר לעבען, האָט זי תמיד אַרויסגע־רופען דעם גרעסטען רעספּעקט מצד אַלע, מיט וועמען זי האָט נאָר געהאַט אַ וועלכען עס איז קאָנטאַקט. און נאָכדעם ווי זי איז מיט איר מאַן, אין 1936, ארויסגעפאָרען צו זייערע קינדער אין ארגענטיגע, האָט זי אויך דאָרט מיט נייעם אימפּעט זיך גלייך אריינגעוואָרפען אין איר שעפּערישער אַרבייט און געווען און גערופען און געשטורעמט די הערצער פון די וואַלקאָוויסקער לאַנדסלייט זיי זאָלען ניט פאַרגעסען די אָרימע יתומים אויף יענער זייט ים. ליידער האָט דער טויט איבערגעריסען איר אַקטיוו און ענערגיש לעבען אין עלטער פון 53 יאָר. זי איז געשטאָרבען אין יאָר 1941 (י"ט תמוז, תש"א).

די טרויעריגע ידיעה וועגען דעם טויט פון דער פון אלעמען געשעצטער פרוי, דער געווען פאַרוואלטונגס־מיטגלידערין פון בית־יתומים און פּרעזעס פון דער פאַך־קאָמיסיע, חנה קאגאנאָוויטש, האָט מיר פאַרשאַפט פיל לייד און שמערצען. איך האָב אין איר פאַרלאָרען די בעסטע און טרייסטע חברה, מיט וועמען איך האָב פאַר לאַנגע יאָרען, אַלס פּרעזעס פון בית־יתומים, מיטגעאַרבייט.

אויך ער, אברהם קאָגאַנאָוויטש, איז געווען אַ חשוב'ע און פאַרדינסט־פולע פערזענליכקייט אין אידישען געזעלשאַפטליכען לעבען פון וואַלקאָוויסק פון פאַר דער מלחמה. מיט זיין הויכער, אימפּאָזאַנטער פיגור און גוטמוטיגען שמייכעל, האָט ער זיך שוין אין זיין יוגענד אויסגעצייכענט מיט אַ טיפער נייגונג פאַר קולטור, קונסט און געזעלשאַפטליכער טעטיגקייט. שטאַמענדיג פון עלטערען, וועלכע זיינען געווען אָרימע בעלי־מלאכות, איז ער נאָך אַלס יונגער בחור אַוועקגעפאָרען קיין ביאַליסטאָק און האָט זיך דאָרט אויסגע־לערנט דעם פאַך פון מעטאַליסט. וועָן ער איז נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין יאָר 1918, צוריקגעקומען קיין וואַלקאָוויסק, האָט ער געפונען די שטאָט אַ חרוב'ע. די אידישע אינסטיטוציעס זיינען דאָן געווען צעשטערט, די פאָלקס־כוחות צעשפּליטערט. עס האָט זיך געפאָדערט אַ געניטע האַנט פון אַ גוטען אָרגאַניזאַטאָר. ער האָט זיך באַלד אריינגעוואָרפען מיט'ן פולען ברען אין דער געזעלשאַפטליכער ארבייט און איז געווארען אַ פירענדע פּער־זענליכקייט אין אַזעלכע אנשטאַלטען ווי דער האַנדוועַרקער פאַראיין, לינת־חולים, דער אידישער שפּיטאָל, דער בית־יתומים, די צעכען־פאָלקס־באַנק, א. אַ. וו. איך אין אַרגענטינע איז ער שטאַרק טעטיג אין דער אַרבייט

לטובת די וואַלקאָוויסקער. ער איז אויסגעוועהלט געוואָרען אַלס פֿרעזעס פון דעם וואַלקאָוויסקער פֿאַראיין אין ארגענטינע. באַלד נאָכ'ן צווייטען וועלט־קריג האָט ער אָנגעפֿירט מיט דעם הילפס־קאָמפּיין פֿאַר דער קליינער צאָל לעבעדיגע־געבליבענע וואַלקאָוויסקער פּליטים. ער האָט געשאַפֿען אַ סומע פון פּינף טויזענט פֿעזעס, פֿאַר וועלכער מען האָט איינגעקויפט זאָכען און וואָרימע אונטערוועש פֿאַר די פּליטים, וועלכע געפינען זיך צעזייט אין פֿאַרשיידענע לענדער: פּוילען, איטאַליע, עסטרייך און דייטשלאַנד. יעדער פּליט האָט באַקומען אַן אָנצוג, שיך און וואָרימע אונטערוועש. די אַקציע וועלט נאָך ביז היינט פון אים אָנגעפֿירט.

הלל לעוו (קאָסטשילקער) און זיין פֿאַמיליע — איך האָב דאָס אַלטע פֿאַר־פֿאַלק לעוו־קאָסטשילקער געקענט נאָך פון די פּריהערדיגע יאָרען פון קאָסטשילקער הויף. אין די לעצטע יאָרען, וועו איך האָב זיך פֿאַרנומען מיט דער ארבייט פֿאַר'ן בית־יתומים איז נאָך אונזער פּריינדשאַפֿט פיל שטאַרקער געוואָרען. וועו זיי האָבען שוין מער ניט געקענט, צוליב זייער עלטער, אליין זיך אַקטיוו באַטייליגען אין דער ארבייט לטובת דעם בית־יתומים, האָבען זיי אַרויסגעהאָלפֿען דעם אַנשטאַלט מיט זייערע רעגולערע בריוו־האַרציגע ביישטייערונגען. נאָך זייער טויט האָבען זייערע קינדער איבערגענומען זייער פּלאַץ און אין משך פון פיל יאָרען זיינען זיי געווען צווישען די אַקטיוסטע שטיצער פון אַנשטאַלט. לעוו'ס זוהן און זיין פּרוי, רחל (די טאָכטער פון פֿאָמאראַנץ, איינער פון די פּיינסטע און פֿאָפולערסטע אידען אין קרעמיאַ־ניצע), ווי אויך לעוו'ס טאָכטער, מאַניע מעשינגיסער, און די אַנדערע צוויי טעכטער, קאַראַטניאַנסקי און גאָלדבערג, האָבען אַלע פיל אויפגעטאָן פֿאַר אונזער אַנשטאַלט. אַדאַנק זייער בריוו־האַרציגקייט און שטענדיגער גרייט־קייט צו העלפען די יתומים און נויט־באַדערפֿטיגע, ווי אויך דורך זייער גרויסען איינפלוס אויף אַנדערע מענשען, אז זיי זאָלען נאָכפאָלגען זייער ביישפּיל, זיינען זיי געווען פֿאַררעכענט צווישען די שטיצער פון בית־יתומים.

אויך אויסער דעם בית־יתומים פלעגען זיי זיין זעהר טעטיג אין ארויס־העלפען אָרימע און עלענדע קינדער. אָט אזוי, צום ביישפּיל, האָט ביי זיי אין גרויסען שנאַפס־געשעפט געאַרבייט אַן אָרימע יתומה, וועמעס מוטער פלעגט פֿאַרקויפען אין גאַס געבעקס, וואָס די צוויי שטאָטישע בעקער, אברהם לעוו (דער ביאליסטאָקער בעקער) און זיידקע קאָפּלאַן (דער גרויסער חסיד), פלעגען איר אויסלייהען אָהן געלט און אפילו אין אָוועגט צוריקנעמען דאָס געבעקס, וואָס זי האָט ניט געקענט פֿאַרקויפען. זיי האָבען דאָס געטאָן, כדי איר ארויסצוהעלפען, אז זי זאָל קענען מאכען אַ לעבען און דערנערען אירע

יתומים־קינדער. וועז די עלטסטע טאָכטער פון דער אלמנה, וועלכע האָט געארבייט ביי לעוו'ען, האָט געזאָלט חתונה האָבען, האָבען זיך די לעוו'ס באַצויגען צו איר ווי צו אַן אייגען קינד. לעוו'ס זהן האָט איר געגעבען אלס חתונה מתנה ערשט־קלאַסיגע מעבעל פאַר איר נייער היים, די עלטערע לעוו'ס האָבען זי באַזאָרגט מיט אַלע נויטווענדיגסטע זאַכען און זיי זיינען געווען די הויפט־מחותנים אויף דער חתונה, באַגריסענדיג יעדען איינעם פון די געסט מיט פרייד און צופרידענקייט. אויך לעוו'ס קינדער זיינען אַלע געקומען אַנטייל־נעמען אין דער גרויסער שמחה, אין דער פאַרווירקליכונג פון וועלכער ס'האָבען אויך פיל מיטגעהאָלפען די אַלטיטשקע יונאָוויטש (הערשעל דעם קצב'ס מוטער) און איך אליין מיט אַ געווייסער הלואה, וואָס איך האָב געליהען פאַר דעם צוועק אין באַנק, כדי צו דערמעגליכען דער אָרימער אלמנה דורכצופירען די חתונה אויפ'ן פיינסטען שטייגער. די דאָזיגע אָרימע חתונה איז פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גרויסער שטאָטישער שמחה. די פרייד פון די לעוו'ס איז געווען גרויס, פונקט ווי זיי וואָלטען חתונה געמאַכט זייער אַן אייגען קינד. די אַלטע פרוי יונאָוויטש, וועלכע האָט באַזאָרגט די חתונה מיט פלייש, פיש און געבעקס, וואָס זי האָט געשאַפען אין שטאָט, איז אויך געווען אַ הויפט־מחותנת'טע ביי דער שמחה. איר שטאָלץ מיט'ן ערפאָלג האָט מען געקענט זעהן אין ד'עם אופן ווי דאָס קאָפ־טיכעל איז געווען פאַרריסען אויף איר שטערען, און איר אומבאַשרייבליכע פרייד — אין דעם טאַנץ, מיט וועלכען זי האָט באַגלייט די חתן־כלה מיט דער מוטער פון דער חופה. באַלד זיינען אלע ווי דורך אַ צויבער אַרײַנגעצויגען געוואָרען אין אַ פרעהליכען טאַנץ, וואָס האָט אַנגעהאַלטען לאַנגע שעה'ען.

די גוטע און בריי־האַרציגע הילפס־אַרבייט פאַר די אָרימע יתומים מצד דער משפחה לעוו איז נאָך מער פאַרשטאַרקט געוואָרען, וען זייער זוהן איז אויף אַ פלוצימדיגען אופן געשטאָרבען אין יונגען עלטער. זיין אלמנה, רחל, האָט זיך נאָך דאַן אינטענסיווער אַרײַנגעוואָרפען אין דער ארבייט לטובת דעם יתום, און אירע לייסטונגען זיינען געווען אומגעהויער גרויסע.

וועלווע קאַפלאַן און עקיבא יודזשיק. — די דאָזיגע צוויי וואָלקאָוויסקער בעלי־בתים זיינען געווען באַקאַנט אין שטאָט אַלס מענשען, אויף וועמען מען האָט תמיד געקענט רעכענען אין אן עת־צרה. זייער אָפּפער־וויליגקייט און שטענדיגע גרייטקייט צו קומען צו הילף דעם נויט־באַ־דערפטיגען האָט גאָר קיין גרענץ ניט געהאַט. איך געדענק ווי איינמאָל, בשעת דעם קריזיס פון 1936-34, איז אַ וואָלקאָוויסקער איד זהר געטראָפען געוואָרען און ער האָט באַשלאָסען צו נעמען זיך דאָס לעבען. ער האָט זיך ארונטערגעוואָרפען אונטער אַ באַן און איז גע'הרג'עט געוואָרען, איבער־

לאזענדיג אן אלמנה מיט קליינע קינדער. גראד האט זיין עלטסטע טאכטער געזאלט דאן חתונה האבען און די שרעקליכע טראגעדיע פון איר פאטער'ס זעלבסטמארד האט כמעט צוגישט געמאכט איר צוקונפטיגע חתונה. איך האב זיך דאן באלד געשטעלט אין פארבינדונג מיט וועלווע קאפלאן פון זאמאשטשע און עקיבא יודזשיק, און ווי תמיד, זיינען זיי באלד אנטקעגענגעקומען מיט ממשות'דיגער הילף. מיר האבען באשלאסען אונטער אלע אומשטענדען חתונה צו מאכען די טאכטער צו די „שלושים" און אויך, אויף ווי ווייט מעגליך, צו פארזארגען די אלמנה פינאנציעל. מיר האבען זיך באלד פארשטענדיגט מיט דעם וואלד־סוחר פון סלאנים, פאר וועמען דער יתומה'ס פאטער האט געארבייט אין פארלויף פון פיל יארען, און בלויז צוליב'ן קריזיס איז ער געצוואונגען געווען אים אפצוזאגען זיין שטעלע, וואס האט טאקע גורם געווען צום זעלבסטמארד. דער וואלד־סוחר האט מנדב געווען א סומע פון פיר הונדערט זלאטע, וואס מיר האבען איינגעלייגט אין באנק אויפ'ן נאמען פון דער אלמנה, כדי זי צו פארזארגען מיט א באשעפטיגונג, וואס זאל זי מפרנס זיין מיט אירע קינדער. אויך האבען מיר אנגעפאנגען א הילפס־קאמפיין פאר דעם צווק צווישען אלע וואלקאוויסקער אידען, וועלכע האבען זיך, ווי תמיד, ווארים אפגערופען אויף אונזער רוף. צווישען זיי האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין פיינער ביישטייערונג פאר'ן יונגען פאר־פאלק דער מאנופאקטור־סוחר יעקב גאלדבערג. אזוי ארום האבען מיר געקענט ביים שלוס פון דער „שבעה" באזוכען די אומגליקליכע פאמיליע און זיי פארלייגען די נויטיגע הילף, כדי דורכצופירען די חתונה פון דער טאכטער געמוי צו די „שלושים". דאס איז געווען א פולשטענדיגע איבער־ראשונג פאר דער אלמנה, וועלכע האט ממש ניט געוואלט גלויבען אונזערע ווערטער, ווען מיר האבען איר פארגעלייגט ארויסצוגעהן אין די קראמען און איינקויפען די נויטיגע זאכען פאר דער חתונה. מיר האבען באקומען א שעהנע וואוינונג פאר'ן יונגען פאר־פאלק אין קושניר'ס הויז און דער בית־יתומים האט באלד איינגעצאלט די סומע פון 120 זלאטע פאר דעם ערשטען יאר דירה־געלט. דער חתן איז איינגעאר־דענט געווארען אויף א פאסטען אין דער סוחרים־באנק. איך האב ביי דער געלעגענהייט צוגעגרייט א נייע חופה אנשטאט דער אלטער און אפגענוצטער חופה פונ'ם ראבינאט — וואס איז באנייט געווארען דורך די יונגע קינדער פונקט צו די „שלושים" פון דער כלה'ס אומגעקומענעם פאטער.

חנה העלער — מיטגליד אין דער פארוואלטונג און ווירטשאפט־קא־מיסיע. חנה העלער איז געווען די פרוי פון לייב העלער, פון די באקאנטע ברידער העלער, די נדבנים. הגם זי איז אריינגעטראטען אין דער אקטיוויטער

אַרבייט פאַר׳ן בית־יתומים שוין אין איר שפּעטען עלטער, וועז זי איז אַלט געווען 72 יאָר, האָט זי דאָך אין די לעצטע יאָרען פון איר לעבען, פאַר דער צייט פון אַכט יאָר, טיכטיג געאַרבייט לטובת דעם עלענדען קינד. זי האָט ניט פאַרפעלט אין די אַכט אַקטיוווּ יאָרען פון איר לעבען קיין איין פאר־זאמלונג און קיין איין אונטערנעמונג. אָנגעשפּאַרט אויף דעם שטעקעלע, פלעגט זי קומען צו די מיטינגען און געהן אין די הייזער פון אירע באַקאַנטע, וועלכע זי פלעגט וועקען צו טאָן אַרבייט און געבען ביישטייערונגען פאַר׳ן עלענדען אידישען יתום. זי איז געשטאָרבען אין וואַרשע, אָבער פאַר׳ן טויט האָט זי געבעטען מען זאָל זי מקבר זיין אין וואָלקאָוויסק. זי האָט אויך אין איר צוואה איבערגעלאָזען אירע קליידער און וועש פאַר׳ן אָנשטאַלט. דער גאַנצער בית־יתומים האָט זיך באַטייליגט אין איר לויה, וועלכע איז געווען איינע פון די אימפּאָזאנטסטע אין שטאָט. איר מאַן, לייב העלער, וועלכער איז אויך געווען אַקטיוו אין אונזער אָנשטאַלט, האָט ביי דער לויה באַמערקט, אַז ער וואָלט זיך געשעצט גליקליך וועז ער וואָלט געווואוסט, אַז נאָך זיין טויט וועט ער האָבען אַזאַ לויה, פונקט ווי ער וואָלט שוין דאָן פאַראויסגעזעהן די שוואַרצע וואָלקענס וואָס זיינען געהאַנגען איבער דער שטאָט.

אהרן און לאה ליפשיץ — מיטגלידער פון פינאַנץ און ווירטשאַפט קאָמיסיעס. די אָנגעזעהענע פאַמיליע פון אהרן ליפשיץ (אהרן זעלדעס) איז געווען גוט באקאנט ניט נאָר אין וואָלקאָוויסק, נאָר אויך ווייט אויסער די גרעניצען פון זייער וואוין־אָרט. ר׳ אהרן און זיין פרוי, לאה, זיינען געווען מענשען מיט אַ הויכער בילדונג. ער איז געווען אַ גרויסער ציוניסטישער עסקן, נאָך פון די בני־משה צייטען, און האָט געזומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין די שטאָט־אָנגעלעגענהייטען. אליין אַ מאָנופאַקטור־סוחר פלעגט ער, פונ־דעסטוועגען, זיך טיכטיג באַטייליגען אין אלע אסיפות פון ראַבינאַט, פאַר וועמען ער פלעגט, מיט זיין אויסגעהאַלטענעם און קלוגען ראַט, תמיד זיין דער וועג־ווייזער. געדענקענדיג נאָך דעם צושטאַנד פון דעם אידישען יתום אין זיינע יונגע יאָרען, האָט ער זיך ניט געקענט אָפּווואונדערען פון דעם אויפטו פון בית־יתומים און ער פלעגט זיין באַגייסטערונג גאַנץ אָפּט אויס־דריקען, און הגם זיין געזונד־צושטאַנד האָט אים ניט דערלויבט צופיל צו ארבייטען, האָט ער דאָך געווידמעט פיל צייט לטובת דעם אנשטאַלט.

ר׳ אהרן ליפשיץ האָט געשטרעבט זיך צו באַזעצען אין ארץ ישראל, וואו עס האָט שוין געלעבט זיין טאָכטער, ראָזע, אָבער ליידער איז ער געשטאָרבען איידער ער האָט פאַרווירקליכט זיין באַגער. זיין פרוי, לאה, האָט אויף אַ צייט אָפּגעלייגט איר רייזע קיין ארץ ישראל צוליב׳ן פאַרלוסט פון איר מאַן, און זי האָט אַ געוויסע צייט פאַרגעזעצט איר וואוילטעטיגע ארבייט לטובת

דעם בית־יתומים, אַלס איינע פון זיינע טיכטיגסטע פארוואלטונגס־מיטגלידער. הגם זי איז געווען שוואַך אין געזונט, פלעגט זי דאָך קיינמאָל ניט פאַרפעלען קיין זיצונג, און די פאַרוואלטונגס־מיטגלידער, וועלכע זיינען אין מערסטען טייל געווען אינגערע מענשען, פלעגען לייגען גרויס געוויכט אויף אירע מיינונגען און עצות. זי פלעגט אויך ניט אָפשטעהן, טראָץ איר עלטער און שוואַכען געזונט, פון אָנטייל צו נעמען אין יעדער זאַמלונג אין שטאָט לטובת דעם אַנשטאַלט, און זי פלעגט תמיד זיין צווישען די ערשטע אָנצובאָטען איר אָקטיווע מיטהילף. זי האָט זיך שפעטער באַזעצט אין ארץ־ישראל.

שרגא פייוויל קאָזאַצקע — מיטגליד פון דער פינאַנץ־קאָמיסיע. ער איז געקומען פון ווילנע קיין וואָלקאָוויסק אין יאָר 1935 און האָט דאָרט געעפענט אַ קאָנפעקציע־געשעפט אין לאָקאַל פון יוסף יונאָוויטש שוסטאָק. מיט זיין באַנעמען האָט ער זיך שנעל דערוואָרבען אַ גוטען נאָמען אין דער שטאָט. ער האָט זיך אויך שטאַרק אינטערעסירט אין אלע שטאָטישע אָנגעלעגענהייטען און זיינע ביישטייערונגען און נדבות פלעגען תמיד זיין פון די שעהנסטע. וועז מען פלעגט אין אָנהויב קומען צו אים נאָך ביישטייערונגען, פלעגט ער עפענען זיין טאַש און זאָגען: „איך בין נאָך אַ פרעמדער אין שטאָט. איך ווייס ניט וויפיל איך דאַרף געבען פאַר דער זאַך. נעמט, דעריבער, וויפיל איר דענקט אַז איך דאַרף געבען, כדי איך זאָל זיין אין אָרדנונג". קורץ נאָך זיין אָנקומען אין שטאָט איז ער דערוואָהלט געוואָרען אַלס פאַרוואלטונגס־מיטגליד פון דער קאָאָפעראַטיוווער אידישער באַנק, און באַלד נאָכדעם, אויך אלס מיטגליד און וויצע־פרעזעס פון בית־יתומים פאַרוואלטונג. ווייל ער האָט קיין אייגענע קינדער ניט געהאַט, האָט ער אַדאָפּטירט אַ יתומה, וועמעס עלטערען זיינען אומגעקומען אין דער צייט פון דער רוסישער רעוואָלוציע. ער האָט זי דערצויגען און איר געגעבען אַ גוטע בילדונג. ליידער איז זי אין עלטער פון זעכצעהן יאָר, צוזאַמען מיט אירע אַדאָפּטירטע עלטערען, אומגעקומען אין טרעבלינקע.

משה זעליצקי איז געווען אַ גרויסער ליפעראַנט פון האַלץ־טראַנספּאָרטען פון פּוילען קיין דייטשלאַנד. ער איז געווען אַן איידעלער, אָנשטענדיגער און קלוגער מענש. אין יאָר 1924 איז ער אויסגעקליבען געוואָרען אין דער פארוואלטונג פון בית־יתומים און שפּעטער אַלס פּרעזעס פון דער בוי־קאָמיסיע. ער איז תמיד געווען געשעצט פאַר זיין איבערגעגעבענקייט צום אָנשטאַלט און גרויסער זאָרג פאַר׳ן אָרימען יתום. הגם ער האָט ניט געקענט ווידמען דעם אָנשטאַלט אזוי פיל צייט ווי ער וואָלט עס געוואָלט טאָן, צוליב זיין אייגענעם פינאַנציעלען צושטאַנד, פלעגט ער דאָך דינען דעם אָנשטאַלט מיט וואָרט און פּען. זיינע אויפרופען און אַרטיקלען אין דעם

„וואַלקאָוויסקער לעבען" וועגען די קאַמפּיינען לטובת דעם בית־יתומים פלעגען תמיד ברענגען גוטע רעזולטאַטען.

רייזעל פּאַרבער — מיטגליד פון די קאַמיסיעס פאַר ווירטשאַפט־און־באַקליידונג א.ן פּינאַנץ. רייזעל פּאַרבער איז געווען איינע פון די וויכטיגסטע כלל־טוערינס אין שטאָט. זי איז אויסגעוועהלט געוואָרען אין דער פאַרוואלטונג פון בית־יתומים אין יאָר 1924 און איז געווען זעהר טעטיג אין דער ווירט־שאַפט־און־באַקליידונגס־קאַמיסיע, וואו זי האָט איינגעפּירט אַ נייעם סיסטעם פון באַקליידונג. אין יאָר 1926 איז זי דערוועהלט געוואָרען אַלס קאַסירערין פון אנשטאַלט, אויף וועלכען אַמט זי איז פאַרבליבען ביז'ן לעצטען טאָג פון דער עקזיסטענץ פון בית־יתומים. מיט איר גוטען עקאָנאָמישען חוש האָט זי פיל געהאָלפען דער אַנטוויקלונג פון אַנשטאַלט.

מרדכי גילער — מיטגליד פון בילדונגס־קאָמיטעט — איז געווען אַ סוחר/ישער מענש מיט אַ גוטער בילדונג. ער איז אויסגעוועהלט געוואָרען אין דער פאַרוואלטונג אין יאָר 1921, און אלס וויצע־פּרעזעס פון אַנשטאַלט — אין יאָר 1924. ער האָט פיל געהאָלפען דעם אַנשטאַלט מיט וואָרט און שריפט. זיינע ארטיקלען וועגען דעם אַנשטאַלט פלעגען זעהר ערנסט אויפ־געמומען ווערען פון די לעזער — וואָס דאָס האָט פאַרשטעהט זיך, פיל גע־האָלפען דעם בית־יתומים.

ליפּמאַן איצקאָוויטש — מיטגליד פון דער פינאַנץ־קאָמיסיע — איז געווען איינער פון די גרעסטע אייגענטימער פון נאַפט־גרובען אין באקו, רוס־לאַנד, וואו זיין הויז א"ז געווען אַ טרעף־פונקט פאַר דער דעמאָלסדיגער יונגער ציוניסטישער באַוועגונג. זיין פרוי איז געווען אַ געבאָרענע וואָלקאָוויסקער, וועלכע האָט קיינמאָל ניט פאַרלאָרען איר ליבע צו איר היימשטאָט. וועג זי איז געקומען אויף אַ באזוך קיין וואָלקאָוויסק, האָט זי מיט אַ בריייטער האַנט אויסגעטיילט נדבות צו דער אָרימער אידישער באַפעלקערונג. אין דער צייט פון דער באָלשעוויסטישער מאַכט איז איצקאָוויטש באַזייטיגט געוואָרען פון זיינע געשעפטען און גרויסע פאַרמעגענס און האָט זיך על־פּי נס געראַ־טעוועט און איז געקומען קיין וואָלקאָוויסק.

אין וואָלקאָוויסק האָט ער דורך אַ צופאַל געשלאָסען אַ זעהר נאָהענטען קאָנטאַקט מיט דעם יתומים הויז. ער האָט געזעהן דעם אונטערשייד פון דער באַציהונג וואָס דער אידישער יתום האָט באַקומען אין דעם אַנשטאַלט אין פאַרגלייך מיט'ן הפקר'דיגען לעבען אויף די גאַסען וואָס דער יתום האָט דורכגעמאַכט אין רוסלאַנד, און האָט עס געוואוסט ווי אַפּצושאַצען. ער האָט באַשלאָסען צו ווידמען זיין גאַנצע פרייַע צייט, ביז צו זיין אַפּפאָר צו זיינע קינדער אין ארץ־ישראל, דעם בית־יתומים. זיינע עצות און אַנווייזונגען אויף

דעם געביט פון בית־יתומים זיינען תמיד געווען גוט אָפגעשאַצט פון אַלע פאַרוואלטונגס־מיטגלידער און זיינען געווען פון גרויס וויכטיגקייט פאַר דער אַנטוויקלונג פון אַנשטאַלט. ער איז שפּעטער אָפּגעפאָרען קיין ארץ ישראל. ביי מיין אָנקומען אַהין האָט ער אָבער שוין ניט געלעבט. זיין פרוי איז נאָך ביז היינט זעהר טעטיג אין געזעלשאַפטליכער אַרבייט אין ארץ־ישראל.

דר. ראָזע איינהאָרן — מיטגליד פון דער סאַניטאר־מעדיצינישער קאָמיסיע.

עס איז שווער שלום צו מאַכען מיט דעם געדאַנק, אז די דאָזיגע יונגע פאמיליע — דר. ראָזע איינהאָרן און איר מאַן אינזשעניר פּשעניצקי, און זייער ליבלינגס־קינד, דבורהילע — לעבען שוין מער ניט. דר. ראָזע איינהאָרן איז געווען זעהר אַקטיוו אין דער פאַרוואלטונג פונ׳ם בית־יתומים און איז געווען אַ טיכטיגער מיטגליד פון דער סאניטאר־מעדיצינישער קאָמיסיע. זי פלעגט זיך אַקטיוו באַטייליגען אין יעדער נייער אונטערנעמונג לטובת דעם אַנשטאַלט — אליין געבען מיט אַ בריייטער האַנט און אויך באַווירקען אירע פריינד צו טאָן דאָס זעלבע. דער אַנשטאַלט האָט תמיד געהרעכענט אויף איר שטיצע, וואָס האָט אין אַ גרויסער מאָס געהאָלפען צום דערפאָלג פון די אונ־ טערנעמונגען פאַר׳ן בית־יתומים. זי איז שטענדיג, אין יעדער נויט, געווען גרייט צו העלפען און פלעגט אַנטקעגען־קומען די נויט־באַדערפטיגע מיט א שמייכעל אויפ׳ן פנים.

חיה שרה יודזשיק (יהודאי) — מיטגליד פון דער בילדונגס־קאָמי־ סיע. איך האָב שוין וועגען איר געשריבען, אָבער וויפיל איך זאָל ניט אונטער־ שטרייכען אירע באַמיהונגען און אויפטוהען לטובת די אָרימע שיכטען פון שטאָט, וואָלט עס ניט געווען איבערטריבען. פאַרקערט, איר אויסגעצייכענטע ארבייט אויף די געביטען קען אייגענטליך ניט גענוג באַשריבען ווערען. ביי מיין געזעגענען זיך מיט איר, פאַר איר אָפּפאָר קיין ארץ־ישראל, צוזאַמען מיט איר מאַן, מיין חשוב׳ען פריינט עקיבא, האָב איך זיך געטרייסט, אַז מיר וועלען נאָך קענען צוזאַמען פאַרזעצען די גוטע ארבייט אין ארץ ישראל און אז אירע אויסערגעווענליכע געזעלשאַפטליכע פעהיגקייטען און גרויסע אַר־ בייטס־קראַפט וועלען פיל נוצען ברענגען אונזער לאַנד. ליידער האָט זי אָבער אין ארץ ישראל לאַנג ניט געלעבט. זי איז געווען טעטיג אין בית־ יתומים פון ערשטען טאָג פון זיין גרינדונג און האָט פאַר אים אַוועקגעגעבען פופצעהן יאָר פון שווערער, אָנגעשטרענגטער און אומדערמידליכער אַרבייט.

חנה כמעלניצקי, איז געווען אַ קלוגע פרוי. זי האָט זיך אויסגעצייכענט מיט איר איידעלקייט און גוטסקייט. וועז עס איז געקומען צו אַ שפּאַלטונג

אין פרויען פֿאַראיין, האָט זי אויפגעגעבען איר אַקטיוע באַטייליגונג אין דעם אַנשטאַלט און האָט אים בלויז געהאָלפען מיט ראַט. דאַגעגען האָט זי אָבער געפילט אַ טיפּע פֿאַראנטוואַרטליכקייט לגבי דעם יתומים־הויז און האָט ביז דעם לעצטען טאָג פֿאַר איר אָפּפֿאָר קיין קאַנאַדע אַרויסגעוויזען גרויס אינטערעס אין דער ארבייט פון דעם אַנשטאַלט.

שרה לעוו, וויצע־פּרעזעס פון פרויען־פֿאַראיין, איז אויך געווען אַן אַקטיוע טוערין. אַ דאַנק איר טיפּען פֿאַרשטאַנד האָט זי תמיד געהאָלפען לייזען די שוועריקייטן אויפגאָבען פונ׳ם אַנשטאַלט.

אהרן סמאזאָוויטש, „די ווייסע קעפּעלע", איז געווען אַן אייגענ־אַרטיגער מענש. הגם ער האָט געצויגען זיין חיונה פון שוסטעריי (אויף זאמאָטששע), איז ער דאָך געווען באַשעפטיגט מיט אַלע שטאָט־אַנגעלעגען־הייטען. די גאַנצע שטאָט האָט ער געטראָגען אויף זייער פּלייצעס. ער איז געווען אַ פֿאַרוואלטונגס־מיטגליד אין אייניגע בתי־מדרשים, אין שפּיטאָל, אין מושב זקנים, אין בית־יתומים, אין עטליכע תלמוד־תורות, אין די חברות „מלביש־ערומים", „מעות־חטים", „קרבן עצים", האַנדווערקער־פֿאַראיין, „גמילות־חסדים", און, פֿאַרשטעהט זיך, אויך אין שוסטער־פֿאַראיין. אפילו אין באַנק־וועזען האָט ער אָנגעשפּאַרט. עס איז כמעט ניט געווען קיין איין פֿאַרוואלטונג אין שטאָט, אין וועלכער אהרן סמאזאָוויטש איז ניט געווען באַטייליגט. ער איז געווען אַ זעהר ערליכער מענש, פּלעגט קיינמאָל אויף זיין לעבען ניט זאָגען קיין רכילות, און דעריבער איז ער זעהר געשעצט געווען אין שטאָט.

דר. יוכבד בארַאש — מיטגליד פון דער בילדונגס־קאָמיסיע. אין דער געזעלשאַפטליכער ארבייט אַרום דעם בית־יתומים האָבען זיך באַטייליגט פיל עסקנים. אַ טייל פון זיי זיינען צופעליג געקומען צו דער פֿאַרוואלטונג און אויך אומבאַמערקטערהייט אָוועק, ניט איבערלאָזענדיג נאָך זיך קיין שום שפור. דאָס איז געווען צוליב דעם וואָס ס׳האָט זיי געפעלט דער געהעריגער סענטימענט פֿאַר דעם יתום־קינד. זיי האָבען בלויז פֿאַרגרעסערט מיט זייערע נעמען די צאָל מיטגלידער. עס זיינען אָבער צווישען די פֿאַרוואלטונגס מיט־גלידער אויך געווען אזעלכע, וועלכע האָבען מיט זייער איבערגעבענקייט און אָפּפֿערווילִיגקייט אויסגעקריצט זייערע נעמען אין דער געשיכטע פון דעם אַנשטאַלט. איינע פון זיי איז געווען דר. יוכבד בארַאש. בלויז צווייי יאָר האָט זי געאַרבייט פאר דעם אנשטאלט, אָבער אין אָט דער קורצער צייט האָט זי מיט איר איבערגעגעבענער ארבייט לטובת דעם יתום זיך דערוואָרבען אַ גוטען נאָמען. זי איז אליין געווען פון פֿאַך אַ פּעדאַגאָג און דעריבער האָט זי געהאָט אַ ריכטיגען צוגאַנג צו קינדער. זי פלעגט אָפט קומען אין די

שפּעטע אָוונט־שעה'ן אין אַנשטאַלט און דאָרט אונטערזוכען דעם קינד'ס רעקאָרד און זוכען אַ וועג ווי אַזוי אים אַרויסצוהעלפען. זי פלעגט קיינמאָל ניט קומען אין אַנשטאַלט אָהן אַ וועלכער עס איז מתנה פֿאַר דעם אָדער יענעם קינד. אין דעם האָט זיך אויסגעדריקט איר צוגעבונדענקייט צו די יתומים — ווי אַ מוטער צו אירע קינדער. זייטיגע פֿריוואָטע אָנגעלעגענ־הייטען האָבען זי, ליידער, געצוואונגען אויפצוגעבען איר גוטע ארבייט לטובת דעם יתום. אין 1937 האָט זי זיך אריבערגעקליבען מיט איר פֿאַמיליע קיין ביאַליסטאָק, וואו איר מאַן איז געוואָרען דער פֿרעזידענט פון דער ביאַליס־טאָקער קהילה. ווי באַקאַנט, איז איר מאַן, אפֿרים באַראַש, שפּעטער אומגע־קומען מיט זייערע צוויי זיהן אין מאידאנעק, און זי, יוכבד, איז אומגעקומען אין אוישוויץ.

פֿרוי דר. נ. בערמאַן און פֿרוי דר. מ. שלאַקמאַן — מיטגלידער פון דער סאַניטאַר־מעדיצינישער קאָמיסיע. בלויז צוויי יאָר האָב איך געהאט דעם כבוד און די גלעגענהייט מיטצוארבייטען מיט די אויבען־דערמאָנטע צוויי פֿאָרוואלטונגס־מיטגלידער. זייער אריינטריט אין דער פֿאָרוואלטונג האָט מיט זיך געבראַכט אַ לעבעדיגען שטראָם פון נוצליכע טעטיגקייטען. ניט בלויז זיינען זיי געווען אַקטיוו אין דער סאניטער־מעדיצינישער קאָמיסיע, נאָר אויך אין דער פֿאָרוואלטונג גופא, און בכלל איז זייער טעטיגקייט געווען כּערקבאָר אין כמעט אלע אנדערע אָנגעלעגענהייטען פונ'ם אַנשטאַלט.

די טרוימער און בויער פון וואָלקאָוויסק

זלמן לייב סלוצקי און זיין מוטער שפּרה ר' עקיבא'ס. — זלמן לייב איז געווען אַ שטילער און רוהיגער איד, אַ גרויסער למדן. זיין פֿאָטער, ר' עקיבא, אז שוין אין זיין צייט געווען איינער פון די וויכטיגסטע מענשען אין שטאָט. ר' עקיבא איז געווען דער הויפּט־גבאי פון דער דעמאָלסדיגער איינ־ציגער אידישער אינסטיטוציע אין שטאָט, דער תלמוד־תורה און ישיבה. די גבאות איז איבערגעגאַנגען בירושה צו זיין איינציגען זוהן, זלמן לייב. ער האָט אָפּגעהיט די תלמוד־תורה ווי דאָס אויג אין קאָפּ. ער האָט געהאָט די אויפזיכט אויף דעם געזאַמלטען געלט אין די פּושקעס, און ער פלעגט עס אליין צעהלען, דעקען די שכירות פון די מלמדים און דעם ראש־הישיבה ווי אויך אַלע אנדערע קלענערע הוצאות.

זיין מוטער, שפּרה ר' עקיבא'ס, איז געווען אַ געזונטער טיפּ פון אַ פרוי פונ'ם אַלטען דור. אַ קלוגע און איידעלע פרוי, מיט אַ גוטען חוש פֿאַר

מסחר, האָט זי געגאָסען דעם צוטרוי פון אלע, וואָס זיינען מיט איר געקומען אין באַרירונג.

מאיר און פּראַדעל שיף. — אין נאָהענטער שכנות מיט די סלוצקי'ס האָט זיך געפונען דאָס הויז פון מאיר שיף. פֿאַר'ן ערשטען קריג איז ער געווען איינער פון די גרעסטע סוחרים אין שטאָט. ער האָט געהאַט אַ גרויס געשעפט פון זייגערס און גאָלד. אַ דאַנק זיין אויסערגעווענליך ערליכען כאַראַקטער האָבען אלע געהאַט גרויס צוטרוי צו אים, און ער פלעגט האָבען דעם גרעסטען פֿדיון אין שטאָט. ער איז געווען אַ גרויסער בעל גמילות־חסדים און ער פלעגט אויסטיילען זיין גאַנצען פֿדיון, וואָס פלעגט צייטענווייז באַטרעפען ארום פינף טויזענט רובעל אַ חודש, אין גמילות־חסדים. הגם ער איז געווען זעהר רייך, האָט ער דאָך אָנגעהאַלטען אַן ענגען קאָנטאַקט מיט דער אָרימער באַפעלקערונג פון שטאָט און זיין הויז פלעגט תמיד שטעהן אָפען, שבתים און ימים־טובים, פאַר אלע אָרימע און פרעמדע אין שטאָט. אויך פלעגט ער פיל אַרויסהעלפען די אידישע יונגעלייט פון אַנדערע שטעט, וועלכע האָבען געדינט אין וואָלקאָוויסק, און ער פלעגט זיי אָפט אינלאַדען צו זיך אין הויז אריין. ער פלעגט זיי אליין שטיצען און אויך זיי פאַרבינדען מיט אַנדערע אָנגעזעהענע וואָלקאָוויסקער אידען, פון וועמען זיי פלעגען באַקומען פינאַנציעלע הילף. אַ דאַנק מאיר שיף האָב איך זיך אויך באַקענט מיט דער רייכער יחוס־פולער פאַמיליע פון ר' שמואל שאַפּיראָ, דעם וואָלאָזשינער עילוי (אַ שוואָגער פון די באַוואוסטע גבירים און גרויסע נדבנים — די ברידער העלער), און פלעג דאָרט זיין אַ שטענדיגער אורח אויף שבתים און ימים־טובים אין דער ערשטער צייט פון מיין מיליטער־דינסט אין וואָלקאָוויסק.

אפילו אין די שפּעטערע יאָרען, וועו די גרויסע זאָרג פון „הכנסת אורחים" איז אַריבער צו גדליהו פּערעשעצקי, דעם שניידער, האָט מאיר שיף מיט אים געמאַכט אַ תנאי, אז ער מוז צו זיך ברענגען אַהיים אויף שבתים און ימים־טובים איינעם אָדער צוויי אורחים.

ער איז געווען אַן אמת'ער פאָלקס־מענש אין פולען זינען פון וואָרט. זיין לאָזונג פלעגט זיין: „יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך." דעריבער האָט דער פשוטער מענש אין שטאָט אים זעהר געאַכט און געטרויט און פלעגט אין אים זעהן זיין שטאָלצען פאַרטרעטער פאַר דער מאכט. און בכלל פלעגט מען זיך מיט אים באַראַטען אין אלע שטאָטישע אָנגעלעגענהייטען און לייגען גרויס געוויכט אויף זיין מיינונג.

נאָך דעם ערשטען וועלט־קריג איז ער שטאַרק רואיניירט געוואָרען פינאַנציעל און צוליב זיין עלטער האָט ער איבערגעגעבען זיינע געשעפטען צו זיינע קינדער. ער האָט די לעצטע יאָרען פון זיין לעבען געווידמעט דעם

מושב זקנים, וואו ער האָט פֿאַרנומען דעם אַמט פון פֿרעזעס.

זיין פרוי, פֿראָדעל, האָט געזען׳ט אין שטאָט מיט איר גוט־האַרציגקייט. זי האָט ניט ליב געהאַט דעם גלעקעל פֿון אַ גבאי׳טע, אָבער אויף אַ שטילען אופן פלעגט זי פיל ביישטיירען פֿאַר אלע נויטווענדיגע צוועקען און פלעגט אויך ווירקען אויף אַנדערע צו טאָן דאָס זעלבע. איר הויז פלעגט שטענדיג זיין אָפֿען פֿאַר אָרימע און הונגעריגע, וואו זי פלעגט זיי אויפנעמען ניט נאָר מיט אַ זאָטען מאָלצייט, נאָר אויך באַשטאטען מיט׳ן נויטיגען מלבוש און מיט אַ פיינער נדבה און הערצליכער ברכה אויפ׳ן וועג. זי האָט צו זיך אהיים אריינגענומען די יתומים־קינדער, וועלכע זיינען פֿאַרבליבען עלענד, נאָכדעם ווי איר מאַנ׳ס ברודער און זיין פרוי זיינען געשטאָרבען, און האָט זיי דערצויגען מיט גרויס ליבשאַפט און איבערגעגעבענקייט, פונקט ווי אייגענע קינדער.

הירש און מיכלע איינהאָרן. — די משפחה איינהאָרן שטאַמט פון גרויס יחוס. די סימפּטאָמען פון עכטער אידישקייט זיינען געווען טיף איינגעוואָרצעלט אין טאָג־טעגליכען לעבען פון דער איינהאָרן משפחה, אפילו נאָכדעם וען די וועלטליכע בילדונג האָט אַהין אריינגעדרונגען. דאָס לערנען פונ׳ם „דף־יומי״ איז ביי זיי פֿאַרבליבען אַ הייליג געזעץ און וועלטליכע ענינים זיינען אין זייער הויז ענג צוזאַמענגעפלאָכטען געווארען מיט מעשים טובים. באַזונדערס האָבען געזען׳ט אין דער פאַמיליע: דער אפטייקער הירש איינהאָרן, דר. בנימין איינהאָרן, דער אדוואָקאַט חיים עוזר איינהאָרן, די ציין־דאָקטאָרין ראָזע איינהאָרן־פּשעניצקי, דר. משה איינהאָרן און דוד איינהאָרן, וועלכע לעבען איצט אין אַמעריקע.

איך וויל דאָ דערמאָנען אייניגע כאַראַקטעריסטישע שטריכען פון דעם אָפּטייקער הירש איינהאָרן און זיין פרוי מיכלע. הירש איינהאָרן איז געווען פון די פּאָפּולערסטע פערזענליכקייטען אין שטאָט. ער איז שטענדיג געווען באַשעפטיגט אין זיין אָפּטייק. ניט בלויז פלעגט ער צוגרייטען די רעצעפּטען, נאָר ער פלעגט אויך אָפּטמאָל פֿאַרנעמען דעם פּלאַץ פון אַ דאָקטאָר גופא. די אָרימע־לייט, וועלכע האָבען ניט געהאַט קיין געלט צו רופען אַ דאָקטאָר, האָבען שטענדיג געוואוסט, אַז זיי קענען קומען צו הירש איינהאָרן אין אָפּטייק, דער־צעהלען אים וועגען דער קראַנקהייט און פון אים אליין באַקומען דעם גוטען ראַט צוזאַמען מיט דער מעדיצין, פֿאַר וועלכער ער פלעגט רעכענען אַ קלענערען פרייז, אַדער — אין פאַלען פון גרויסער נויט — אַוועקגעבען אומזיסט.

אויך פלעגט ער אין יענע צייטען, וען די צאָל מענשען מיט וועלטליכער בילדונג אין שטאָט איז געווען אַ זעהר קליינע, ארויסהעלפען אלעמען אין שרייבען די אַדרעסען און בריף צו זיהן אין מיליטער און צו קרובים אין

אויסלאַנד. דער גוט־האַרציגער הירש איינהאָרן פלעגט עס טאָן מיט ליב־שאַפט און מיט גרויס צופריד־ענהייט. מאַנכע מענשען, פאַר וועמען ער האָט געשריבען די אַדרעסען, פלעגען אויס דאַנקבארקייט אריינווארפען אַ מטבע אין דער פושקע פונ׳ם שפיטאָל, וואָס איז געהאַנגען אין אַפטייק.

ער איז פון דער נאַטור געווען זעהר אַ שטילער מענש און ער פלעגט זיך באַציהען צו אַנדערע מענשען מיט גרויס כבוד. ער פלעגט זיך מיט קיין פאָליטיק ניט פאַרנעמען. דאָך אין דער צייט פון ערשטען וועלט־קריג האָט ער ארויסגעוויזען אַ גרויסע מאָס פון אינטערעס אין גאַנג פון קריג. ער האָט אַראָפגעבראַכט אַ דעטאַלירטע מאַפּע פון וואַרשע און דאָרט פלעגט ער אָנ־צייכענען מיט שטעך־נאָדלען די פאָזיציעס פון די רוסישע און דייטשע אַר־מייען. די רוסישע פלעגען ביי אים פאַרצייכענט ווערען מיט רויטע קעפלעך אויף די שטעך־נאָדלען און די דייטשע — מיט שוואַרצע. אזוי פלעגט ער יעדען פריהמאָרגען, נאָכ׳ן לייענען די טעגליכע נייעס, פאַרצייכענען געווי די מיליטערישע פאָזיציעס פון יעדער אַרמיי. אין שטאָט פלעגט קיינער ניט ארויסזאָגען קיין נבואה וועגען זיג אָדער דורכפאַל פון דער אָדער יענער אַרמיי, איידער מען האָט אַ קוק געטאָן אויף איינהאָרנ׳ס „מאַפּע".

אין דער צייט פון דער ערשטער מלחמה בין איך געווען אויסער וואָל־קאָוויסק גאָנצע פינף יאָר. וועגן איך האָב זיך צוריקגעקערט אַהין האָט שוין הירש איינהאָרן מער ניט געלעבט.

מיכלע איינהאָרן, הירש איינהאָרנ׳ס פרוי, וועלכע האָט געשטאָמט פון לידע פון דער זעהר אָנגעזעהענער פאמיליע קאגאן, איז געווען איינע פון די איידעלסטע און אינטעליגענטסטע פרויען אין וואָלקאָוויסק. זי איז געווען שעהן און שלאַנק, אויך האָט זי גע׳שמ׳ט מיט איר גוטסקייט און פיינעם כא־ראַקטער. זי פלעגט תמיד זיין טעטיג אין הילפס־זאַמלונגען פאַר די נויט־באַדערפטיגע צווישען די רייכע אידען פון שטאָט. הגם דער פאַרלוסט פון איר מאַן האָט זעהר שטאַרק געשעדיגט איר געזונט און זי האָט מער ניט געקענט זיך באַטיליגען אַקטיוו אין די פאַרשיידענע וואויל־טעטיגע אָנגעלעגענהייטען פון וואָלקאָוויסקער אידישען געמיינדע־לעבען, האָט זי דאָך ביז דעם לעצטען טאָג פון איר לעבען אַרויסגעצייגט אַ טיפען אינטערעס אין דער אַנטוויקלונג פון פיל געזעלשאַפטליכע אַנשטאַלטען און דער עיקר פונ׳ם בית־יתומים, אין דער גרינדונג פון וועלכען איר טאָכטער, ראָזע, האָט שוין דאָן געשפילט אַ דאָמינירענדע ראָלע. זי פלעגט — אויסער די מאָנאַטליכע ביישטייערונגען פון אירע צווויי טעכטער, ראָזע און פעשקע, לטובת דעם אָנשטאַלט — אויך אַליין צוטראָגען מיט אַ ברייטער האַנט איר אייגענעם בייטראָג. איך פלעג זי אָפט באַזוכען אין איר הויז און איר

אפגעבען באריכטען וועגען אונזערע דערגרייכונגען, וואס פלעגען איר פאר־שאפען פיל נחת. וועז די טרויעריגע ידיעה וועגען איר טויט איז פאר־עפענטליכט געוואָרען, האט די פאַרוואלטונג פון בית־יתומים באשלאסען צו באטייליגען זיך מיט אלע קינדער אין דער לויה, כדי אפצוגעבען דעם לעצטען כבוד צו א מענשען, וואס האט תמיד ארויסגעצייגט פיל ליבשאפט און איבער־געגעבענקייט דעם אָרימען יתום.

דר. פיינבערג — ער איז געקומען קיין וואלקאוויסק נאך אלס א יונגער מענש און גאָר שנעל האט ער זיך דערוואָרבען א גוטען נאָמען, א דאנק זיין שטאַרקען אינטערעס אין די געזעלשאפטליכע אידישע אינסטיטוציעס און זיין גרייטקייט און וויליגקייט תמיד אנטקעגען צו קומען מיט א ברייטער האַנט אין אלע זאַמלונגען. ער האט זיין מעדיצינישע פראָפעסיע באַטראַכט ווי א הייליגע אויפגאבע, און דעם אָרימען קראַנקען איז ער איבערהויפט תמיד גרייט געווען צו באַהאַנדלען אינגאַנצען אומזיסט. וועז איך פלעג צו אים קומען בעטען א הנחה פאר דעם אָדער יענעם אָרימען קראַנקען, פלעגט ער צו מיר זאָגען מיט א פריינדליכען אויסדרוק אויף זיין פנים: „איך בעט אייך תמיד פאר מיר פאַרצושטעלען די אָרימע קראנקע, וועלכע זיינען ניט אימשטאַנד צו צאָהלען פאר זייערע וויזיטען, און איך וועל זיי באַהאַנדלען אומזיסט.“

אַדוואָקאַט אברהם בליאכער — ער האט א דאנק זיינע אומגעהויער גרויסע פעהיגקייטען אין א קורצער צייט זיך דערוואָרבען א נאָמען פון אַן ערשט־קלאַסיגען אַדוואָקאַט. אויך האט ער אַרויסגעוויזען גרויסען אינטערעס אין אלע קהל'שע שטאַט־אָנגעלעגענהייטען און פלעגט זיך אין זיי אַקטיוו באַ־טייליגען. די שטאַט האט אין אים געזעהן א פאַסיגען פאַרטרעטער פון די געוועזענע פאַרשטאַרבענע אַדוואָקאטען: חיים עוזר איינהאָרן, י. אפרת און מ. ל. כמעלניצקי.

מיכל זאָך־מאַזיע און זיין פרוי פרומקע —איך האָב אים געקענט נאָך פון זיינע יונגע יאָרען. ער איז געווען א רוהיגער און שטילער מענש, און א דאנק זיין טיכטיגער אַרבייט לטובת הכלל, איז ער שפעטער פאַררעכענט געוואָרען אלס איינער פון די וויכטיגע עסקנים פון שטאט. ער איז אין זיינע אינגערע יאָרען געווען אן אָנגעשטעלטער אין א רוסישער פייער־גזעזלשאפט, און שפעטער, נאכ'ן ערשטען וועלט־קריג, איז ער געוואָרען אן אָנגעזעהענער באַאַמטער אין שטאַטישען־ראַט (מאגיסטראט), וואו ער האט זיך א דאנק זיין ערליכען כאראקטער דערוואָרבען אן אויסגעצייכענט נאָמען. ער איז אויך געווען טעטיג אין פילע פארוואלטונגען פון אידישע אינסטיטוציעס, וואו מען האט אים זעהר געשעצט און געאכטעט. אויך זיין פרוי, פרומקע, האט גע־

שמ׳ט מיט איר גוטען און בריט־האַרציגען כאַראקטער. אויך זי איז געווען זעהר אַקטיוו אין אייניגע פֿאַרוואלטונגען פון קהל׳שע אינסטיטוציעס, וואו זי האָט פֿאַרנומען אַ זעהר בכבוד׳יג אָרט.

יצחק בערמאַן. — ער האָט אַלס בוכהאַלטער געאַרבייט ביי מיר, פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין מיין פייער פֿאַרזיכערונגס ביורא, און איז שפּעטער געוואָרען אַן אָנגעשטעלטער אין דער באַקאַנטער פירמע „קאָלאָנ־טאַי״. הגם ער איז ניט געווען קיין רייכער מענש, האָט ער דאָך תמיד בייגעשטייערט מיט זעהר אַ בריייטער האַנט לטובת אַלע וואויל־טעטיגע אינסטיטוציעס.

דער שמיד דוביצקי פון דער גראָדנער גאַס. — דאָ דאַרף אויך צום גוטען דערמאָנט ווערען דער נאָמען פון׳ם שמיד דוביצקי, וועגען וועלכען איך וויל דאָ איבערגעבען דעם פֿאָלגענדען פֿאַל.

עס איז געווען אין חודש נאָוועמבער, 1921, וועז מיר האָבען שוין גע־האַלטען בייס פֿאַרענדיגען די געביידע פון בית־יתומים. מיר האָבען עס געוואָלט פֿאַרענדיגען ווי אַמשנעלסטען, וויל די שנייד־ענדע ווינטען האָבען שוין פֿאַראויסגעזאָגט דעם אָנקומענדען שוערען און קאַלטען ווינטער. אָבער עס האָבען אונז אויסגעפעלט שטיינער פֿאַר דער געביידע. איך בין דאָן געגאַנגען פון הויז צו הויז און געקליבען דאָ און דאָרט צעוואַרפֿענע שטיינער און ציגעל. אָבער דאָס האָט אַלץ ניט געקענט לייזען אונזער פֿראָב־לעם. געהענדיג אזוי אין גאַס, האָב איך אָנגעטראָפֿען דעם שמיד דוביצקי, איך האָב אים דערצעהלט וועגען אונזער פֿאַרלעגענהייט, און ער האָט מיר באַלד אָפּגעענטפֿערט, אז איך זאָל זיך מער ניט זאָרגען. ער האָט גראָד גע־האָט איינגעקויפט שטיינער מיט ציגעל, כדי אויפצושטעלען פֿאַר זיך אַ שפּייכלער, אָבער, האָט ער געזאָגט, די עלענדע יתומים זיינען פיל בילכער, און נאָך דעם זעלבען טאָג האָט ער אָפּגעשיקט אין עטליכע פורען זיין אייגענעם בוי־מאַטעריאל, און דער שטאָק איז באַלד פֿאַרענדיגט געוואָרען. דווקא ווייל ער איז געווען אַן אַרימער אַרבייטער, האָט ער בעסער פֿאַרשטאַנען די נויט און האָט זיך געפילט גליקליך וואָס ער האָט געקענט צוטראָגען אזא נדבה פֿאַר׳ן עלענדען יתום.

שיינע חיה די יורש׳טע. — אין אירע אַרימע און אַלטע קליידער האָט זי אויסגעזעהן ווי אַ שלעפּערקע, אָבער זי איז געווען די הויפּט־פיגור אין דער „סומך נופלים״ חברה. זי איז געווען די הויפּט־פֿאַרזאַרגערקע פון די אַרימע און הונגעריגע. אליין אַן אויסגעמאָגערטע מיט אַן איינגעבויגענעם קערפּער, אָנגעטאָן אין אַלטע קליידער, צעקרימטע שיך מיט אַן אַלטער שמאַטע אויפ׳ן קאָפּ, פלעגט זי תמיד מאַכען דעם איינדרוק ווי זי וואָלט געליטען

הונגער און געלעבט פון נדבות. אין שטאָט האָט זי יעדער איינער געקענט אַלס „שיינע חיה די יורש'טע". פיזיש איז זי געווען שוואַך און פלעגט אויך ניט אַכטונג געבען אויף איר געזונט, ווייל פריהער פון אַלעס האָט זי אין זינען געהאַט די אָרימע און ליידענדע, וועמעס שווערע באַדינגונגען זי פלעגט תמיד זוכען צו לינדערן. איבערהויפט פלעגט זי זיך שטאַרק אינטערעסירען מיט די פאַראָרימטע אָבער בכבוד'יגע בעלי־בתים, וועלכע פלעגען ליידען הונגער און קעלט, אָבער האָבען ניט געוואָלט אַז די עפענט־ליכקייט זאָל וויסען וועגען דעם. אין פאַרלויף פון לאנגע יאָרען האָט שיינע חיה פיל געלייסטעט לטובת די אָרימע־לייט אין שטאָט. מען האָט זי אומעטום געקענט, און וואו זי פלעגט נאָר קומען פלעגט מען זי אויפנעמען מיט פיינע ביישטייערונגען. זי פלעגט זיך צוריקקערען אהיים אין איילעניש, ווייל אין איר אָרימער היים פלעגט זי נאָך שטענדיג צוגרייטען אַ מאָלציים פאַר עטליכע אָרימעלייט, כדי צו לינדערן זייער הונגער. זי איז געווען איינע פון די זעלטענע טיפען אויף דער וועלט, וואָס אליין האָט זי זעהר וויניג גע־נאָסען פון לעבען, אָבער דערפאַר האָט זי פיל געגעבען פאַר אַנדערע. לויט דער פאַראַדנונג פונ'ם רב, האָט מען איר נאָכ'ן טויט מיטגעגעבען אין קבר אַלס ארון פאַר איר קערפער דעם טיש, אויף וועלכען זי האָט ביים לעבען געשפייזט די הונגעריגע.

משה לאַפידוס. — ער איז געווען פאַררעכענט פאַר איינעם פון די קלוגסטע מענשען אין שטאָט. ער האָט זיין פאַרמעגען אָנגעזאַמעלט אַלס פאַר־מיטלער פאַר רייכע אידען, וועלכע פלעגען גוט באַצאָלען, כדי זייערע זיהן זאָלען ניט דאַרפען געהן דינען אין מיליטער . . . עס זיינען געווען איניגע אידען אין שטאָט, וועלכע האָבען דערפון געמאַכט אַ לעבען, און משה לאַפידוס איז געווען איינער פון זיי. ער איז רייך געוואָרען און האָט זיך איינגע־האָנדעלט אויף דער בריטער גאַס אַ צוויי־שטאָקיגען מויער מיט עטליכע אַנ־דערע געביידעס אויפ'ן הויף. ער האָט אָבער ניט געהאט קיין קינדער, און אויף דער עלטער, ווען ער איז שוין געווען קראַנק, האָט ער באַשלאָסען אַוועקצוגעבען זיין גאַנץ פאַרמעגען פאַר געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס. ער האָט מיך איינגעלאדען צו זיך און האָט מיר פאַרגעלייגט זיין פּלאַן, לויט וועלכען ער האָט מיר פאַרגעשלאָגען צונויפצושטעלען זיין צוואה. אויף מיין רעקאָמענדאַציע האָט ער צוגעשטימט, אַז עס זאָל באַשטימט ווערען אַ קא־מיטע, וואָס זאָל אויסאַרבייטען אלע איינצעלהייטען פון זיין צוואה. אין דער דאָ־זיגער קאָמיטע זיינען אַריין: יצחק נאַוואַגרודסקי, ידידיה מאַראַטשניק, יעקב ליפשיץ, אברהם ליפשיץ, וו. קאַסאָווסקי און איך. די צוואה איז צונויפגע־שטעלט געוואָרען ביים נאָטאריוס און געריכטליך באַשטעטיגט געוואָרען.

לויט דער צוואה איז די אנפארטרויטע מענשען פון דער קאמיטע געגעבען געווארען דאס רעכט צו פארוואלטען מיט דעם פארמעגען פון משה לאפידוס און צו פארטיילען אכציג פראצענט פון דער ריינער הכנסה צו פיר אינסטי־טוציעס — תלמוד־תורה, שפיטאל, בית־יתומים און מושב־זקנים — צוואנציג פראצענט צו יעדער אינסטיטוציע, און די איבעריגע צוואנציג פראצענט פון דער הכנסה האבען געזאלט געהן פאר די קלענערע אינסטיטוציעס פון שטאט, ווי מעות־חיטים, קרבן־עצים, בקור־חולים, מלביש־ערומים — יעדע איינע האט געזאלט קריגען צו פינף פראצענט. משה לאפידוס איז געווען זעהר גליקליך מיט דעם אופן ווי ער האט פארטיילט זיין פארמעגען. ער האט געגעבען שרייבען א פרעכטיגע ספר־תורה, וואס ער האט אויעקגעגעבען דעם בית־יתומים, וואו שבת און יום־טוב פלעגט איינגעארדענט ווערען אין גרויסען זאל א מנין פאר די קינדער.

פרוי דר. קלארא ניעמטשיק. — זי איז געווען א זעלטענע פרוי. הגם זי איז קיינמאל ניט געווען קיין פארוואלטונגס־מיטגליד אין אונזער אנשטאלט, האט זי דאך אקטיוו זיך באטייליגט אין אלע זיינע אנגעלעגענהייטען. די זארג פאר'ן ארימען קינד איז געווען איינע פון די גרעסטע אויפגאבען אין איר לעבען. גרויס איז געווען איר פרייד ביי דער גרינדונג פון דער טאג־היים פאר די ארימע קינדער, ווייל דארט, אונטער'ן שוץ פון דעם בית־יתומים, לעבען ווען די טאג־היים האט זיך געפונען, איז זי געווען זיכער, אז דאס ארימע קינד וועט געפינען א היים. זי איז געווען איינע פון די, אויף ווען מעמס הילף דער אנשטאלט האט זיך תמיד געקענט פארלאזען. ליידער איז זי, צו־זאמען מיט איר אייניגיג קינד, אומגעבראכט געווארען פון שונא'ס מערדע־רישער האנט.

ביילקע קאפלאן און איר שוועגערין. ביילקע קאפלאן, די פרוי פון חשוב'ען בעל־הבית, בערל קאפלאן, און איר שוועגערין, די פרוי פון דעם באוואוסטען מעהל־סוחר, דוד יוסף קאפלאן, זיינען ביידע געווען מיטגלידער פון דער פארוואלטונג פון בית־יתומים ווי אויך פון פרויען־פאראיין. זי איז געווען פון די איידעלע וואלקאוויסקער פרויען, וועלכע האבען אויעקגעגעבען דעם גרעסטען טייל פון זייער לעבען פאר קהל'שער ארבייט. אחוץ זייערע שטענדיגע ביישטייערונגען לטובת אונזער אנשטאלט, האבען זיי אויך אנ־געהאלטען דעם מנהג פון געבען א „מעשר" פון זייערע מיהל־פראדוקטען פאר די יתומים.

צוויי וואילטעטיגע וואָלקאָוויסקער אינסטיטוציעס

„מתן בסתר"

וואָלקאָוויסק איז פון שטענדיג אַן געווען רייך אין פּאַרשיידענע וואויל־טעטיגע אינסטיטוציעס, וואו די נויטען פון די שטאָטישע אָרימעלייט פלעגען אויף כל׳ערליי אופנים שטענדיג באַזאָרגט ווערען. מען האָט קיינעם ניט געלאָזען פאַלען פון הונגער און נויט און די אָרימעלייט פלעגען זיך ניט שעמען און קומען נאָך זייער שטיצע. אָבער אַ גאַנץ אנדער פּראָבלעם האָבען מיט זיך פאָרגעשטעלט די יעניגע בעלי־בתים, וועלכע זיינען פלוצים פאַר־אָרימט געוואָרען, האָבען פאַרלוירען דעם קוואַל פון זייער פּרנסה און זיינען ענדליך אויסגעשטעלט געוואָרען צו הונגער און דחקות. זיי האָבען ניט געקענט שלום מאַכען מיט זייערע נייע שוועכע אומשטענדען און זיך וועגדען צו די שטאָטישע וואוילטעטיגע אינסטיטוציעס נאָך הילף און שטיצע. אָפט־מאָל פלעגט עס טאַקע ברענגען צו זעלבסטמאָרד־פּאַלען און צום אונטערגאַנג פון דער גאַנצער פאַמיליע. אַזעלכע פאַלען פון פלוצימדיגער פאָראָרימקייט פון וואָלקאָוויסקער בעלי־בתים זיינען געווען אַ גאַנץ אָפטע דערשיינונג אין שטאָט. עס האָט דעריבער עקזיסטירט אין וואָלקאָוויסק אַ געהיימע וואויל־טעטיגע אינסטיטוציע אונטער׳ן נאָמען „מתן בסתר", וועלכע פלעגט שטי־לערהייד קומען צו הילף די דאָזיגע געפאַלענע בעלי־בתים און זיי אויפ־האַלטען ביים לעבען. אין די מערסטע פאַלען פלעגט זי בלויז אויף אַ צייטווייליגען אופן אַרויסהעלפען די פאָראָרימטע מענשען, ביז זיי פלעגען זיך צוריק קענען שטעלען אויף זייערע אייגענע פיס. די שטיצע פלעגט תמיד געגעבען ווערען אויף אַ געהיימען אופן, בסודי סודות, דורך אַ ספּעציעל פאָרטרויטען מענשען, פון וועלכען קיינער האָט נאָרניט געקענט געוואויער ווערען. פאַר פילע יאָרען איז אַן דער שפּיץ פון דער חברה „מתן בסתר" געשטאַנען דער טייסטערמאַכער יעקב ווינעצקי פון דער בריי־טער גאַס. ער האָט יאָרען לאַנג פאַרוואלטעט מיט דער געהיימער רשימה פון דער „מתן בסתר" חברה און זי אַנפאָרטרויט בלויז צו אייניגע געצעהלטע מענשען, אויך פון מיטעלשטאַנד, וועלכע זיינען תמיד גרייט געווען אַנטקעגענצוקומען מיט אַ ביישטייערונג אָדער אַ הלוואה. די אויפגאַבע פון דעם שטילען און פאָר־טרויאונגס־פולען ווינעצקי, וואָס איז אליין ניט געווען קיין רייכער, איז ניט גע־וען קיין לייכטע. די דאָזיגע געפאַלענע ביי זיך מענשען, וועמען די אויסערע וועלט האָט אָפטמאָל אפילו געהאַלטען פאַר רייכע, פלעגען קיינמאָל אליין זיך ניט וועגדען נאָך שטיצע. פאָרקערט, זיי פלעגען זייער אָרימקייט און שווערען צושטאַנד מיט אלע כוחות זיך באַמיהען אויסצובאַהאלטען פון זייערע

שכנים און פריינד. האָט מען דעריבער געדאַרפט אויף אַ שטילען און דע־ליקאטען אופן דאָס פּראָבלעם באַהאנדלען. גראָד דער ניט־פאַרמעגליכער, שטילער און באַשיידענער טייסטערמאַכער איז געווען דער אַקטיווסטער טוער און די טרייב־קראַפט אין דער „מתן בסתר" חברה. די מענשען האָבען אין אים דערפילט אַ וויכטיגע קראַפט פון אַ געזעלשאַפטליכען טוער אין וועמען מען האָט געקענט אַלע שוועריסטע אָנגעלעגענהייטען אָנפאַרטרויען מיט דער פולסטער זיכערקייט. ליידער, איז ער אויך, צוזאַמען מיט אַלע וואָלקאָוויס־קער אידען, אומגעקומען פון שונא׳ס מערדערישער האַנט.

„קרבן עצים"

יעדען ווינטער, נאָך די יום־טובים, פלעגט די געזעלשאַפט „קרבן עצים" ווערען טעטיג אויפ׳ן געביט פון באַזאָרגען די אָרימעלייט מיט האָלץ אויף ווינטער. מען פלעגט ערווהלען אַ נייעם קאָמיטעט, אין וועלכען עס פלעגען זיך באַטייליגען כלל־טוער און סתם יחידים, וואָס פלעגען זעהן צו באַ־קומען וואָס מער האָלץ פאַר די אָרימע הייזער אין שטאָט. די טעטיגקייט פלעגט אָנגעהן אַ גאַנץ ווינטער, און וואָס שטאַרקער די קעלט איז געווען אַלץ אינטענסיווער האָבען די פרייוויליגע טוער געאַרבייט ביי די זאַמלונגען פון האָלץ כדי צו לינדערען די ליידען פון די אָרימעלייט, אַז לכל הפחות זייערע אָרימע היימען זאָלען זיין באַהייצט. אויך אויף דעם געביט האָט יעקב ווינעצקי, דער טייסטערמאַכער, זיך אָפּגעגעבען מיט דער גרעסטער אָפּפער־וויליגקייט און אין דער שטיל געאַרבייט לטובת די אָרימעלייט.

איך האָב מיט יעקב ווינעצקי מיטגעאַרבייט אין די ביידע אויבענדער־מאַנטע אינסטיטוציעס ביז מיין אָפּפאָר קיין ארץ־ישראל ענדע יאָר 1937. דעם זעלבען יאָר, ערב פסח, האָט מיך דער רב נאָמינירט אַלס פאַרטרויאונג׳ס־מאַן צו יעקב ווינעצקי. און בלויז דאַן האָב איך געהאַט די פולע געלעגענהייט צו באַקענען זיך נאָהענט מיט דער וויכטיגער און פאַרטרויאונגס־אַרבייט וואָס דער שטילער טייסטערמאַכער האָט אָנגעפירט אין די ביידע אינסטיטוציעס. ביי איינער אזא געהיימער זיצונג האָט דער טייסטערמאַכער פאַר מיר אָנט־פּלעקט די נעמען פון די נויטבאַדערפטיגע בעלי־בתים וועמען „מתן בסתר" האָט שטילערהייד געשטיצט. די מערסטע פון זיי זיינען געווען באַקאַנט אין שטאָט אלס פארמעגליכע מענשען. וועג מען האָט אָנגעפאַנגען אויסצורופען די נעמען פון די משפחות, האָב איך מיין קאָפּ אַראָפּגעבויגען און אַ קעלט איז אַדורך איבער מיין לייב. דאַן האָב איך פאַרשטאַנען די סיבה פאַרוואָס יעקב ווינעצקי, דער באַשיידענער כלל־טוער, איז פון אַזויפיל מענשען אין שטאָט אזוי שטאַרק געאכטעט געווען.

די אַמאָליגע דערציִהער פון דער יוגענד

אין די זכרונות פון יעדען מענשען פֿאַרנעמען אַ גאָר וויכטיגען פּלאַץ די לערער־פּעדאַגאָגען, וועלכע האָבען אים געגעבען זייַן ערשטע בילדונג. וואָל־קאָוויסק האָט מיט יאָרען צוריק פֿאַרמאָגט פיל מלמדים, פון וועלכע ס'איז דאָ כּדאי צו דערמאָנען די פֿאָלגענדע נעמען: ר' לייב ראָגעס־בארטנאָווסקי, ר' אליהו דינעס־לעוו, ר' נפתלי הערץ נאַכימאָווסקי, ר' צבי יעקב פייגעלים רוטשיק, און פּילע אַנדערע. חול־המועד סוכות און פּסח פלעגט שטענדיג פֿאַרקומען אין שטאָט דער יריד פון די מלמדים. די מלמדים פלעגען דאָן באַזוכען אלע בעלי־בתים, וועמען גאָט האָט געבענשט מיט קינדערלעך, כדי צו רעקרוטירען די תלמידים פֿאַר זייערע תלמוד־תורות. עס איז אינטערע־סאַנט צו זען פון די אייניגע פון די אויבען־דערמאָנטע נעמען, אז עס איז געווען אַ מנהג צווישען די מלמדים צו באַנוצען זיך מיט די נעמען פון זייערע פרויען, ווי צום ביישפּיל — ר' לייב ראָגע'ס, ר' אליהו דינע'ס, ר' צבי יעקב פייגעל'ס. דאָס זיינען ווי געווען־הנליך געווען די שוואַכערע צווישען די מלמדים, וועלכע האָבען פֿאַר זייער פּאָפולאַריטעט געמוזט אויך צוציהען דעם גוטען נאָמען פון זייערע פרויען. פֿאַרשטעהט זיך, אז אזעלכע פֿאַלען פלעגען אויך זיין עדות אויף דעם שלום־בית, וואָס פלעגט הערשען אין זייערע היימען.

די בעסערע מלמדים פלעגען זיך באַמיהען צו מאַכען אַן איינדרוק אויף די בעלי־בתים מיט זייער לומדות, מיט זייערע תלמידים, וועלכע זיי האָבען דערצויגען און וועלכע זיינען אויסגעוואָקסען אַלס גרויסע לומדי־תורה. אַזוי, צום ביישפּיל, וויל איך דאָ דערמאָנען איינעם פון זיי, ר' נפתלי הערץ נאַכימאָווסקי, וועלכער האָט ביי מיר מיט יאָרען צוריק זעהר שטאַרק אויס־געמומען. אין אינטימע געשפּרעכען מיט אים, פלעגט ער ליב האָבען צו דערמאָנען דעם פּאָקט, וואָס ער האָט געהאַט דעם זכות צו לערנען מיט די ברידער העלער (וועלכע זיינען שוין דאָן געווען פֿאַררעכענט צווישען די רייכסטע סוחרים אין שטאָט). ר' נפתלי הערץ נאַכימאָווסקי איז געווען זייער אַן אידעלער איד, מיט אַ שוואכען פיזישען אויסזעהן. דעריבער האָט אים קיינער ניט געקענט חושד זיין, אַז ער זאָל קענען אויפהויבען אַ האַנט אויף אַ קינד, וואָס איז אין יענע צייטען געווען פֿאַררעכענט פֿאַר אַ זעלטענער אייגענשאַפט ביי די אידישע מלמדים, וועלכע האָבען נאָך דאָן שטאַרק גע־גלויבט אין דער שיטה פון שמייסען די קינדער, כדי צו דערגרייכען בעסערע רעזולטאַטען. ער איז געווען פֿאַררעכענט פֿאַר איינעם פון די פּאָפולערסטע מלמדים אין שטאָט און האָט גענאָסען דעם צוטרוי פון די בעסטע בעלי־בתים. נאָך דער עפּאָכע פון די מלמדים, וועלכע פלעגען זיין די הויפּט־דער־

ציהער פון דער אידישער יוגענט אין וואלקאוויסק, האט זיך אנגעפאנגען א נייע עפאכע פון וועלטליכער דערציהונג מיט מאדערנע לערער. די ערשטע לערער אין וואלקאוויסק זיינען געווען פון פיעסק. פון זיי איז כדאי דא צו דערמאנען די פאלגענדע: נחום האלפערן, ישראל מאיר רובינשטיין, און אביסעל שפעטער — יעזערסקי און דער באריהמטער לערער לינעווסקי. זיי האבען שוין געווירקט אין דער צייט פון דער אנטוויקלונג פון דער ציוניסטישער באוועגונג און האבען זי געהאלפען פארשפרייטען צווישען דער אידישער באפעלקערונג אין וואלקאוויסק. ר׳ נחום האלפערן איז אייגענטליך געווען דער ערשטער ציוניסט אין וואלקאוויסק, און ער פלעגט ניט נאר לערנען תורה מיט זיינע תלמידים, נאר אויך זיך אפגעבען אויף אן אקטיוון אופן מיט דער פארשפרייטונג פון ציוניסטישען געדאנק אין שטאט און פלעגט אליין פארקויפען אקציעס פון דער ציוניסטישער באנק, א. אז. וו.

וואלקאוויסקער לאנדסלייט אין ארץ־ישראל

אין א באזונדער ארטיקעל פון דר. משה איינהארן וועגען די וואלקאוויסקער אין ארץ־ישראל וועט געגעבען אן איבערבליק פון די ערשטע וואלקאוויסקער פאמיליעס, וועלכע האבען זיך באזעצט אין ארץ ישראל, אנהויבענדיג מיט חייקעל שיף, וועלכער איז געווען איינער פון די ערשטע וואלקאוויסקער, וואס האבען פארלאזט זייער היימשטאט און זיך באזעצט אין ארץ ישראל. דא ווייל איך בלויז געבען שטריכען וועגען איניגע וואלקאוויסקער, וועלכע זיינען מיר געווען זעהר גוט באקאנט.

לאה חאראך־איינהארן. — דער אומנאטירליכער אומקום פון זעקס מיליאן אידען האט מיט זיך צוגעצויגען נאך פיל אומדירעקטע קרבנות, וועלכע האבען בשום אופן ניט געקענט שלום מאכען אין זייער געדאנק מיט׳ן גרויסען חורבן. שטארק דערשיטערט פון דעם גרויסען פארלוסט פון זייערע טייערסטע און נאהענטסטע, זיינען זיי אויך אליין פריהצייטיג אוועק פון דער וועלט. איינע פון דעם דאזיגען מין קרבנות איז געווען די פון אלעמען געשעצטע פרוי לאה חאראך־איינהארן. הגם זי האט פיל יארען געלעבט אין ארץ־ישראל, האט זי אבער קיינמאל ניט איבערגעריסען די פארבינדונג מיט איר אלטער היימשטאט וואלקאוויסק, וואו עס האבען געלעבט אירע שוועסטער מיט זייערע פאמיליעס. זי פלעגט אפט קומען אויף באזוכען קיין וואלקאוויסק און אנהאלטען א שטענדיגע קארעספאנדענץ מיט איר משפחה און מיט אירע פריינד אין דער היימשטאט. די מלחמה האט איבערגעריסען אלע פארבינדונגען און די פעסטגעשטעלטע ידיעות וועגען דעם גרויליכען אומקום פון אירע טייערע שוועסטער מיט זייערע פאמיליעס און פון דער

גאַנצער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג האָבען איבערגעהאַקט איר לעבען.

דער שריפטשטעלער — יעקב ראַבינאָוויטש. — איך האָב אים גע־קאַנט נאָך פון זיינע יונגע יאָרען, ווען ער איז געווען איינער פון די מתמידים פון דער וואָלקאָוויסקער יוגענד, ווען ער פלעגט אין בית־הכנסת אָפּהיטען די משמרות פון לערנען אַ גאַנצע נאַכט גמרא, ווי ער דערמאָנט עס אליין אין זיינע לעצטע זכרונות. זיכער האָט ער שוין דאָן, אין די לאַנגע ווינטער־דיגע נעכט אויסגעלייגט זיין ווערק — דעם ווערק פון אַן אינפלוסרייכען העברע־אישען שריפטשטעלער.

אליהו גאָלאָמב. — איך געדענק אים נאָך אַלס אַ יונגען אינגעל ביי זיינע עלטערען אין הויז, ווָאס איך האָב געהאַט דעם כבוד צו באַזוכען. שוין אַלס אינגעל איז ער געווען גוט ענטוויקעלט פיזיש און גייסטיג. ער האָט ניט געוואָלט זוכען קיין בילדונג ביי פרעמדע פעלקער, נאָר איז נאָך יונגערהייט אַוועקגעפאָרען קיין ארץ־ישראל, וואו ער האָט געלערנט אין דער „הרצליה"־גימנאַזיע. פון דאָרט האָט ער אָנגעהויבען זיין ווערק צו זיין פאָלק. פיל יאָרען פון אומדערמידליכער ארבייט האָט ער אַוועקגעגעבען פאַר'ן אויפבוי פון לאַנד. זיין גרעסטער אויפטו איז געווען אין דער גרינדונג פון דער אי־דישער זעלבסטשוץ — די הגנה — ווָאס האָט געשפּילט אַזאַ אומגעהויער גרויסע ראָלע אין דער פאַרטיידיגונג פון ישוב און אין פרייהייטס קאַמף פון ישראל.

חורבן וואָלקאָוויסק

אין סעפּטעמבער 1938 האָב איך זיך געזעגענט מיט מיין טאָכטער און איר מאַן מיט זייערע קינדער, וועלכע זיינען צו מיין גרויסען באַדויערען גע־בליבען אין וואָלקאָוויסק און זיינען אומגעקומען צוזאַמען מיט אַלע אנדערע וואָלקאָוויסקער אידען. איך האָב זיך אויך געזעגענט מיט אַלע מיינע קרובים און פריינד, מיט דער גאַנצער שטאָט וואָלקאָוויסק און אַלע אירע אינסטי־טוציעס און אויך מיט די טייערע קינדערלעך פונ'ם בית־יתומים. דעם 25טען סעפּטעמבער בין איך שוין געווען אין ארץ ישראל — דאָס הייליגע לאַנד, וואוהין איך האָב געשטרעבט מיין גאַנץ לעבען.

ווער האָט זיך דאמאָלסט געקענט ריכטען, אז ס'וועט מיר אויסקומען צו שטעלען אַ שריפטליכע מצבה אויף מיין ליבער שטאָט וואָלקאָוויסק.

וואָלקאָוויסק! אַ שטאָט, ווָאס איז באקאנט געווען מיט איר גרויסען פאָרשריט אין דער גאַנצער אומגעגענד און ווָאס אירע קינדער האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייער לומדות, וועלטליכער בילדונג און גרויסע פעהיג־

קייטען אויף אלע געביטען פונ׳ם לעבען, און האָבען זיך געמאַכט נוצליך און באַליבט איבעראַל וואו זיי האָבען זיך באַזעצט.

וואַלקאָוויסק! אַ שטאָט, וואו דאָס אידישע לעבען איז געווען רייך אין אידישע טראַדיציעס. אַ שטאָט מיט אַ גרויסער צאָל געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס, וואוילטעטיגע און פילאַנטראָפישע אַנשטאַלטען, וואָס זיינען מיט גרויס מיה אויפגעבויט געוואָרען פון אירע בעסטע זיהן און טעכטער.

וואַלקאָוויסק! אַ שטאָט, וואו דער ציוניסטישער געדאַנק האָט נאָך אין זיין ערשטער פאַזע געפונען אַזאַ טיפען אָפּקלאַנג צווישען דער דאָרטיגער אידישער באַפעלקערונג, פון וועלכער די מערהייט איז געווען איבערגעגעבען דעם דאָזיגען אידעאַל ביז צום לעצטען טאָג.

וויר האָבן זיך געקענט פאַרשטעלען, אַז איך וועל זי דאַרפען מספּיד זיין! — מספּיד זיין ניט איינצעלנע מענשען, נאָר די גאַנצע שטאָט מיט איר גאַנצער אידישער באַפעלקערונג! וויר האָבן עס זיך געקענט פאָרשטעלען אַזאַ גרויליך בילד, אַז אַ גאַנצע שטאָט, יונגע מענשען, זקנים און קליינע קינדער, וועלען אַלע מיטאַמאָל אומגעבראַכט ווערען!

איך, וואָס האָב אין וואַלקאָוויסק פאַרבראַכט פינף־און־פערציג יאָר, די שענסטע און בעסטע יאָרען פון מיין לעבען — דאַרף איצט מספּיד זיין אַלע וואַלקאָוויסקער זיהן און טעכטער!

איך האָב פאַר מיינע ליבע קינדער, די יתומים, דורכגעטראָטען אַ וועג צו אַ גליקליכען מאָרגען, צו אַ גליקליכער צוקונפט, און איצט איז עס מיר באַשערט דער אומגליק צו באַקלאָגען זייער פריהצייטיגען און טרויעריגען טויט — ניט וויסענדיג אפילו, וואו זייערע קברים זיינען!

גאָט, וואו נעמט מען כוח מיין ביטער האַרץ אויסצוגיסען, מיין וועה־געשריי אויסצושרייען!

אין יעֲנע צייטען

פון **טוביה פענסטער**, אנטוועדפען

אין אָנדענק פון מיין ברודער יוסף פון לאָדזש און מיין שוועסטער רחל פון בילַיסטאָק, וועלכע זיינען אומגעקומען דורך די נאַציס.

דער אַלטער וואָלקאָוויסקער בית־המדרש

דער קאָוונער רב ר׳ יצחק אלחנן ספּעקטאָר ז״ל, דער ליטווישער מיניס־טער דר. נחמן ראַכמילעוויטש ז״ל, דער אַדוואָקאַט חיים עוזר איינהאָרן ז״ל, וועלכער פלעגט ביי דער גמרא שרייבען אַרטיקלען איבער יוריספרודענץ אין פּעטערבורגער סענאַט־זשורנאַל, און פיל אַזעלכע פון גאָט געבענטשטע עילוי׳אישע קעפּ, דאָס זיינען אַלץ געווען תלמידים פון אַלטען וואָלקאָ־ווִיסקער בית־המדרש.

***

איין מאָל, וועז מ׳האָט זיך געשראָקען אין וואָלקאָוויסק פאַר אַ שריפה, איז געקומען צו מיין שוועסטער, ר׳ יצחק אייזיק עדעלבוים ע״ה, אַן עלטערע פֿרוי פון דער באַקאַנטער פאַמיליע איינהאָרן מיט אַ פּעקעל איבערגעבונדענע פּאַפּירען און האָט געבעטען, מ׳זאָל דאָס באַהאלטען אין דער אייזערנער קאַסע. דאָס זיינען געווען אלטע בריף פון אַ מיטגליד פון דער איינהאָרן־פאַמיליע, וועלכער האָט צוריק מיט יאָרען געשטודירט מעדיצין אין איטאליע.

אין דעם פּעקעל זיינען געווען אַ צעהנדליג בריף פון גרויסען פּאָרמאַט, געדיכט באַשריבען מיט אַ וואונדער־שענער האַנטשריפט. וועז איך האָב גענומען לייענען די בריף, בין איך איבעררַשט געוואָרען. איבעררַשט ניט אזוי פון דעם קאָליגראַפישען שהנעם כתב־יד, אויך ניט פון דעם בריליאַ־טענעם העברעאישען סטיל, נאָר גראָד פון קלייניגקייטען.

די בריף זיינען געשריבען פון איטאַליע, פון פאָדוא, רוים, פון אַ יונגען סטודענט צו זיין פאָטער איינהאָרן אין וואָלקאָוויסק.

ווייזט אויס, אז דער פאָטער האָט זיך אינטערעסירט מיט דער מעדיצי־נישער וויסענשאַפטליכע דערקלערונג איבער פאַרשידענע מעדיקאַמענטען, פרעפּא־ווִיסענשאַפטליכע דערקלערונג איבער פאַרשידענע מעדיקאַמענטען, פּרעפּא־

ראטען, רעצעפטען, באצייכענט מיט זייערע לאטיינישע טערמינען.

דאס מערקווירדיגסטע דערביי איז דאס, וואס לעבען יעדען לאטיינישען וואָרט שטעהט אַ העברעאישער אדער אַראַמייאישער וואָרט, וואס פּאַרט זיך צוזאַמען מיט'ן לאַטיינישען אויסדרוק און האָט די זעלבע באַדייטונג. דאס זיינען זעלטענע אומבאַקאַנטע וועדטער, וואס מ'זעהט זיי ניט אפילו אין דער מאָדערנער העברעאישער ליטעראַטור.

דער איטאַליענישער סטודענט איז, ווייזט אויס, געווען אַ טיפער קענער פון תנ"ך און תלמוד און אַ זעלטענער בקי אין אונזער אַלטער ליטעראַטור — מדרשים, ילקוט, ספרי, זוהר.

און מערקווירדיג איז נאָך עטוואָס:

לויט דעם כאַראַקטער פון די בריף, לויט דעם אַרט און סטיל פון דער שפּראַך, זעהט מען דייטליך, אז דאס איז געשריבען ווי מ'זאגט: פון דער האַנט, לייכט, אַהן גרויסער קלערענישׂ, אַהן וועדטער־ביכער, כמעין הנובע. אזוי שרייבט אַ גאון.

**
*

שבת־צו־נאַכטס, נאָך הבדלה, פלעגען קומען צום שווער צווישׂ פּאַר־ברענטע שאַך־שפּילער, ר' נחום האַלפּערן, אַן אַלטער משכיל און תלמוד'יסט, און ר' שמואל פיינזילבער, אַ וועלטליך־געבילדעטער איד, אַ פּקח.

ס'איז איין מאָל אויסגעקומען צו רייַדען וועגען דעם מחבר פון די איטאַ־ליענישע בריף.

„דער דאָזיגער איטאַליענישער סטודענט, איינהאָרן — האָט געזאָגט ר' נחום האַלפּערן — איז אַ געווען־ תלמיד פון ר' ישׂראל סאַלאַנטער, מיט אים האָט אַמאָל שטאָלצירט גאנץ וואָלקאָוויסק און זיין נאָמען האָט געקלונגען איבער גאנץ ליטע. צו דרייצעהן יאָר האָט ער געהאַלטען אַ דרשה אין אונזער אלטען בית־המדרש, און ווען ער איז אַראָפּגעגאַנגען פון דער בימה, האָט דער גאַנצער „מזרח" זיך אויפּגעהויבען אָפּצוגעבען אַ „יישר־כוח" דעם דרייצעהן־יאָריגען עילוי. און מ'דאַרף וויסען, אז אין אַלטען בית־המדרש זיינען געווען אידען מופלגים בתורה, פקחים, שאַרפע מוחות, און די דאָזיגע מבינים האָבען דעמאָלסט געזאָגט, אז איצטער וועט זיך וואָלקאָ־וויסק, אי"ה, אויסגלייכען מיט ווילנע, ווייל ביי אונז וואקסט אַ צווייטער ווילנער גאון . . . אָבער עס איז ניט געווען באַשערט . . ."

דער וואָלקאָוויסקער עילוי איז געווארען אַ מיליטעריסער דאָקטאָר און האָט שפּעטער געטראָגען גאָלדענע עפּאָלעטען און איז געווען טיטולירט מיט'ן שם הכבוד — גענעראַל.

*
**

פאַרשידען זיינען געווען די תלמידים פון אַלטען בית־המדרש:

אין וואַלאַדיוואָסטאָק האָט געלעבט אַ אידישער מיליאָנער סקידעלסקי, געשעצט און געאַכט ביי דער רוסישער רעגירונג פאַר זיינע גרויסע פאַר־דינסטען אין דער צייט פון דעם רוסיש־יאַפּאַנישען קריג.

איינער אַ באקאנטער האָט אים אַמאָל געפרעגט:

„הער סקידעלסקי, איר שטאַמט פון אַ קליינעם ליטווישען שטעטל וואַלקאָוויסק, אָבער איר זייט זעהר אַ באַגאבטער מענש, — וואו האָט איר שטודירט?"

„אין אַ גאַנץ אַלטער אַקאַדעמיע" — האָט סקידעלסקי געענטפערט.

„מסתמא אין דער סאָרבאָנע אין פּאַריז?"

„ניין, אין אַלטען וואַלקאָוויסקער בית־המדרש."

ר' יהונתן עליאַשבערג ז"ל

ווער געדענקט ניט די שעהנע געשטאַלט פון וואַלקאָוויסקער רב, זיינע ליכטיגע קלוגע אויגען, די שוואַרצע באָרד און דעם גוט־האַרציגען שמייכעל? ער איז געווען אַ וועלט־מענש, קלוג און אינטעליגענט. זיינע שיחות־חולין זיינען געווען אינטערעסאַנט און אינהאַלטסרייך. אַ מאמר חז"ל, אַ פּסוק פון תנ"ך, אָדער אפילו פשוט'ע באַקאַנטע ווערטער פון דאָוונען פלעגען באַ־קומען אין זיין וויסענשאַפטליכער דערקלערונג אַ נייע באַלייכטונג און אַ טיפערען זין.

עס טרעפט פיל מאָל, וואָס מיר באַוואונדערען אַ פרעמדע ווערטפולע זאַך, פאַרגעסענדיג דערביי, אז די זאַך איז ניט קיין פרעמדע, נאָר אונזערע אַן אייגענע. אין אַזאַ פאל, האָט אמאָל ר' יהונתן, אויף אַ גאַנץ אַריגינעלען אופן, מקיים געווען די מצוה פון „השבת אבידה".

ס'איז געווען אַ קליינע פארזאמלונג ביים רב שבת־צו־נאַכטס. אַ איד, וועלכער איז געווען אין דער שווייץ, האָט דערצעהלט, וואָס פאַר אַ שטאַרקען איינדרוק ס'האָבען אויף אים געמאַכט די שווייצאַרישע אַנפאַנגס־שולען, וואו מען גיט די קינדער אַ וואונדער־שעהנע דערציהונג לויט פרעבעל'ס מעטאָדע.

„און אין וואָס אייגענטליך באַשטעהען די גרונד־פרינציפּען פון פרע־בעל'ס מעטאָדע?" — האָט ר' יהונתן אַ פרעג געטאָן.

„דער הויפּט־פרינציפּ לויט פרעבעל'ס מעטאָדע — האָט דער איד גע־ענטפערט — באַשטעהט אין דעם, אז מיט אַ קינד דאַרף מען שטענדיג פאַר־ברענגען, וועג מ'האָט נאָר צייט. דאָס איז דער ערשטער חוב פון עלטערען לגבי זייערע קינדער. און אפילו גאַנץ קליינע קינדערלעך, וואָס וויסען נאָך גאָרניט, דאַרפען אויך זיין אין אַ געוויסער גייסטיגער אטמאספערע, אין אַ פרעבעל־גאָרטען, ווייל די פּעדאַגאָגישע וויסענשאַפט זאָגט, אז דאָס הערען

אליין האָט אַ געוויסע ווירקונג אויפֿן קינד. דאָס קינד, וואָס וועט נאָר הערען, וועט שפּעטער זיין פּעהיגער און וועט בעסער קענען לערנען."

„דאָס איז ניט פּרעבעל'ס מעטאָדע" — האָט ר' יהונתן אָפּגעשניטען.

„אָבער רבי, די גאַנצע וועלט האָט דאָך אָנגענומען און באַשטעטיגט, אַז דאָס איז פּרעבעל'ס מעטאָדע?"

„די וועלט מעג אויך אַ טעות האָבען — האָט ר' יהונתן געענטפֿערט — און דאָס איז ניט דאָס ערשטע מאָל, וואָס די וועלט האָט אַ טעות. אָט וועלען מיר נעמען אַ חומש און פֿאַרטייטשען עטליכע ווערטער, וואָס זיינען אייך אַלעמען גוט באקאנט. „ולמדתם אותם את בניכם" — איר זאָלט לערנען מיט אייערע קינדער. ווי אזוי? מיט וועלכער מעטאָדע? — „לדבר בם" — ריידען און פֿאַרברענגען מיט זיי. וועג? שטענדיג, וועג דו האָסט נאָר צייט. „בשבתך בביתך, בלכתך בדרך, בשכבך ובקומך"; וועג דו זיצסט אינדערהיים, ניט אין געשעפּט, וועג דו גיסט שפּאַציר־רעג אַדער פּאַרן שלאָף, אַדער אינדערפֿריה ביים פּרישטיק, ביים טיי, פֿאַרברענג מיט דיין קינד. און ווייטער געפּינט איר אין חומש אַ קורצע ביילאָגע צו דער דאָזיגער מעטאָדע:

„ובניהם אשר לא ידעו" — און קליינע קינדערלעך, וואָס ווייסען נאָך גאָרנישט — „ישמעו" — זאָלען זיי נאָר הערען, זאָלען זיי זיין אין אַ גייסטיגער סביבה, „ולמדו" — וועלען זיי שפּעטער בעסער קענען לערנען.

„ווי איר זעהט, רבותי, איז די מעטאָדע עלטער פּון פּרעבעל. די מעטאָדע איז ניט קיין פּרעמדע, נאָר אַן אייגענע, דאָס איז די מעטאָדע פּון משה רבנו."

וויגען באַטיושקא

אין שטאָט האָבען זיך געטראָגען קלאָנגען, אַז ס'וועט צוגעגרייט אַ פּאָגראָם אויף דער אידישער באַפעלקערונג. מיר, איניגע פּאָרשטעהער פּון דער קהילה, זיינען געגאַנגען זיך משתדל זיין ביים „באַטיושקא".

. . . ס'איז געווען זעהר אַ הייסער טאָג. דער „באַטיושקא" מיט זיין פּרוי די „מאַטושקא", זיינען געזעסען ביי זיך אין זייער קליינעם געטעלע און געטרונקען טיי. אויפֿן טיש, צווישען ארומגעשטעלטע פּלעשער מיט סעלצער־וואַסער און סלאָיקעס מיט קאָנפּיטורען, האָט געברומט אַ בריית־בייכיגער סאַמאָוואַר. דער באַטיושקא, ווישענדיג זיין פּאָרשוויצטען געזיכט מיט אַ גרויסען האַנטוך, האָט געזופֿט לאַנגזאַם דעם טיי פּון אַ געבלומטען טעצעלע, וואָס ער האָט געהאַלטען, לויט'ן רוסישען שטייגער, אויף אַלע זיינע פּינף צושפּרייטע שפּיציגע פּינגער.

אויסהערענדיג אונזער בקשה, האָבען מיר באַקומען אזא תשובה:

„וואָס זאָגט איר, גאָספאָדאַ, צו דער היינטיגער היץ? אָט טרינקען מיר פון פריה־מאָרגען אָט די דאָזיגע סעלצערסקע, וואָס ס׳פאַבריצירט דאָ איינער אַ אידעל און גאָרניט, ס׳העלפט ניט. דער דורשט ווערט נאָך אַלע מאָל שטאַרקער. דער טייוועל וויים וואָס ער מישט דאָ אריין אין זיין סעלצערסקע. איך מוז אייך זאָגען, גאָספאָדאַ, אז גערעכט איז די מאַטושקאַ. זי זאָגט אַז ס׳איז ניטאָ קיין בעסערע משקה ווי אונזער רוסישער קוואַס. אמת׳ע ווערטער. אָבער יאָ, איר האָט דאָ עפעס דערצעהלט וועגען ביאַליסטאָק. יאָ, געהערט אַביסעל. געווייס, געווייס, דאָס איז ניט קיין „פאַריאַדאָק״. גלאָט אַזוי באפאלען און שלאָגען אידען. איך וויים, אז ביי אידען געפינען זיך אויך אָרענטליכע מענשען, און אין דער הייליגער שריפט שטעהט דאָך, אַז מ׳דאַרף ליב האָבען אפילו שונאים. אָבער דָעם אמת זאָגענדיג, זייט איר אליין שולדיג, דאָס הייסט, ניט איר, נאָר אייער יוגענד. איך וויים ניט אייגענטליך, וואָס וויל אייער יוגענד. אויף אייך, עלטערע מענשען, ליגט אַ חוב איינצהאַלטען די יוגענד און געבען זיי צו פארשטעהן, אז זיי געהען מיט אַ שלעכטען וועג. יאָ, גאָספאָדאַ, דאָס איז אייער חוב.״

נאָך דעם דאָזיגען מענה־לשון זיינען מיר אַוועק צום געגנעראַל.

דער רב און דער גענעראַל

ס׳איז באַקאַנט אז דעם ביאַליסטאָקער פּאָגראָם האָט געמאַכט דער ביאַליסטאָקער מיליטערישער גאַרניזאָן, אָנגעפירט פון גענעראַל באָגאַיעווסקי. דאָס איז געווען אַ נייער שוואַרץ־מאה׳דיגער נוסח אין הלכות פּאָגראָמען, און דער נייער נוסח האָט געוואָרפען אַ טויט־שרעק איבער דער גאַנצער אומגעגענד. מ׳האָט גערעכענט, אז די ביאַליסטאָקער מגפה איז נאָר אַן אתחלתא דפורענויות און עס וועט באַלד דערגרייכען וואַלקאָוויסק.

לויט דער איניציאַטיוו פון ענערגישען ר׳ קאַפּעל איסר וואַלקאָוויסקי, איז פאַרגעקומען ביים רב ר׳ אבא יעקב בארוכאוו, אן אסיפה, אין וועלכער ס׳האָבען זיך באַטייליגט די דיינים ר׳ מנדעלע און ר׳ טוביהילע (טעוועלע), דער גבאי פון מויער בית־המדרש ר׳ יהושע דוד פאפע, דער אַדוואָקאַט חיים עזר איינהאָרן, ר׳ ישראל אפרת און נאָך חשוב׳ע בעלי־בתים.

נאָך אַ שקלא וטריא וועגען פאַרשידענע פראַיעקטען און מיטלען, וואָס מ׳דאַרף אָננעמען געגען דער גרויסער סכנה, איז געבליבען בהסכם כל הקהל, אז מ׳זאָל זיך וועדען צום גענעראַל איוואָנאָוו, דעם קאָמאַנדיר פון דער זעכצענטער אַריטלעריע־בריגאַדע, וואָס איז געשטאַנען אין די נייע קאַזאַרמעס, און בעטען אים, ער זאָל פאַרהיטען די שטאָט פון אַ פּאָגראָם. אגב, אזוי ווי זיין ווייב, די גענעראַלשע, איז איצטער אַוועקגעפאָרען קיין מאָסקווע דורכמאַכען אַ שווערע אפעראַציע, וועט מען אים, ביי דער געלעגענהייט, איבער־

געבען אַ ברכה פון דער אידישער געמיינדע, אז גאָט זאָל איר צושיקען אַ רפואה שלימה.

דער ענערגעטישער, אַ זקן, אַ וועטעראַן פון דעם טערקישען קריג, אַ בראַווער רוסישער מענש, האָט אויפגענומען זעהר פריינדליך די אידישע דעפוטאציע, וועלכע איז באשטאנען פון רב און נאָך עטליכע בעלי־בתים, געבעטען זיצען, מכבד געווען מיט פּאַפּיראָסען און האָט פאַרזיכערט, אז ער וועט ניט דער־לאָזען צו קיינע אומרוהען.

אַ פּאָר טעג שפּעטער האָט דער ענערגעטישער אָפּגעשטאָט אַ וויזיט דעם רב, און נאָכאָמאָל באשטעטיגט, אז מען מעג זיין רוהיג.

דער רב האָט געוואוינט אין דעם צווייטען הויז פון זלמן איסר'ס אכסניה. און וועז דעם ענערגעטישער עקיפאזש, געשפּאַנט אין דער רוסישער טראָיקע, איז צוגעפּאַרען צום רב'ס הויז, איז די גאַנצע גאַס געווען לעבעדיג.

און בשעת דער רב האָט אַרויסגאַגלייט זיין גרויסען גאַסט צווישען אַן עולם אידען, וועלכע זיינען געשטאַנען ארום, האָט לייזער שאליוטא, וועלכער האָט זיך קיינמאָל ניט געקענט באַגעהן אָהן אַ פּסוק, געמאַכט אַ באַמערקונג, אז וועז מען זעהט אַ רב צוזאמען מיט א ענערגעטישער, איז דאָס פונקט ווי די גמרא זאָגט: „הספּר והסייף ירדו כרוכים לעולם".

דער דאָזיגער וויזיט האָט געמאַכט אַ גוטען איינדרוק. דער עולם האָט זיך איבערצייגט, אז די הבטחה פון ענערגעטישער איז געמיינט ערנסט.

ס'איז געבליבען אז מ'דאַרף מיט עפּעס אָפּדאַנקען דעם ענערגעטישער.

דער רב האָט אויפגעשריבען אַ דאַנק־בריף אין העברעאיש, פון וועלכען מיר ברענגען דאָ אַ קורצען אויסצוג.

„לכבוד הגנרל הוקם על, הגבור הנערץ הנודע לשם ולתהלה וכו' . . . מר איוואַנאָוו.

„בשם כל עדת ישראל דק"ק וולקביסק באתי להודות לכבודו על כל הטוב והחסד שעשה עמנו וכו' וכו' . . . ד' יברך אותו בחיים ושלום ויסיר ממנו כל מחלה . . . והנני מסיים בברכת כהנים: יברכך ד' וישמרך, יאר ד' פניו אליך ויחונך."

„הרב אבא הכהן באָרוכאָוו."

אַ טאָג נאָכדעם האָב איך באַקומען פון ענערגעטישער אַן איינלאַדונג וועגען א נויטיגען ענין. די זעלבע איינלאדונג האָט אויך באקומען דער הער זלמן חפץ פון דער סאָדע־פּאַבריק.

„איך האָב דערהאַלטען אַ בריף פון אייער רב — האָט דער ענערגעטישער זיך געוועדעט צו אונז — און איך בעט אייך, איר זאָלט מיר איבערזעצען

דעם בריף וואָרט אין וואָרט, ווייל דאָס האָט פאַר מיר אַ געוויסע באַדייטונג, ווי איך וועל אייך שפּעטער דערקלערען."

דער בריף איז מיר גוט באַקאַנט געווען און איך האָב אָנגעהויבען אי־בערזעצען וואָרט אין וואָרט.

דער ענגעראַל האָט זיך איינגעהערט צו יעדען וואָרט זעהר אויפמערקזאַם.

— זאָג מיר נאָר מיין האַרציגער — האָט דער ענגעראַל זיך אָפּגערופען, אויסהערענדיג דעם גאַנצען אינהאַלט פון רב'ס בריף און גלעטענדיג זיין גרויע באָרד — אַט אזוי שטעהט עס דייטליך אין בריף: „אַז גאָט זאָל פון מיר אָפּקערען אַלע קראַנקהייטען?"

— יאָ, אזוי שטעהט עס דייטליך.

— אינטערעסאַנט, ווי קלינגען די ווערטער אין דעם העברעאישען אָריגינאַל?

„יסיר ממנו כל מחלה."

דער ענגעראַל האָט עס געוואָלט איבערזאָגען, אָבער ס'איז אים אויס־געקומען אַביסעל שוועריליך.

— זאָג מיר נאָר, מיין האַרציגער — האָט דער ענגעראַל ווייטער גע־פרעגט — אייער רב וואָס טראָגט אַ רוסישען נאָמען באָרוכאָוו, איז טאַקע אַן אמת'ער קאַגאַן (כהן)?

— אַן אמת'ער.

— פון די „קאַגאַנים", וואָס שטאַמען פון פאטריארך אַראָן?

— פון די זעלביגע.

— און די ברכה, וואָס ער האָט מיר געגעבען, איז טאַקע די אמת'ע „קאַגאַנסקע" ברכה?

— די אמת'ע.

— און אזוי האָט מען געבענשט דעם נאַראָד אין אַלטען „כראַם" (בית (המקדש) אין „יערוזאלעם"?

— פונקט אזוי.

— איוואַן! — האָט דער ענגעראַל אַ רוף געגעבען זיין דיענשציק, וועלכער איז די גאַנצע צייט געשטאַנען אַן דער זייט — דערלאַנג מיר נאָר די קלייניע איקאָנע פון מיין שלאָף־צימער.

דער דיענשציק האָט אריינגעבראַכט און איבערגעגעבען דעם ענגעראַל אַ קליינע זעהר אלטע איקאָנע.

„דער אינהאַלט פון רב'ס בריף האָט מיר דערמאָנט די דאָזיגע איקאָנע — האָט דער ענגעראַל געזאָגט גאַנץ ערנסט — זיי ביידע, די איקאָנע און דעם רב'ס בריף, האָבען פאַר מיר, אין אַ געוויסען זין, עטוואָס געמיינזאַמעס.

אייך קען דאָס פּאַרקומען אַביסעל פּרעמד און איך מוז אייך דערייבער געבען אַ קורצע דערקלערונג. הערט אַ מעשה. דאָס האָט מיט מיר פּאַסירט אין דעם טערקישען קריג ביי פּלעוונאַ. איך בין געווען אין שטאָב פון געניראַל סקאָבעלעוו. איינמאָל באַקום איך אַ באפעל צו באזיכטיגען אַ געוויסען פונקט אין אומגעגענד. גוט! אויפגעזעצט זיך אויף מיין רייטפערד, צווייַ קאָזאַקען מיט מיר, — און פאָשאָל. אַ שטילע נאַכט געווען. אָסמאָן פאָשאָ, דער קאָ־מענדאַנט פון פּלעוונא, שווייגט. אונזער קאָמאַנדיר סקאָבעלעוו שווייגט אויך. מיר רייטען שטיל, פאַרזיכטיג. און דאָ, פלוצלונג, שטעלט זיך אָפּ מיין פערד און וויל ניט געהן. ס'העלפען ניט די שפּאָרען. ער שטעהט ווי איינגעגראָבען. ניט פאַראויס און ניט צוריק, סטאָפּ. און איר דאַרפט ווייסען, אז מיין פערד איז געווען אַ קאַווקאזער בערג־פערד, א ריכטיגער קאַבאַרדין, וואָס שרעקט זיך ניט אין פייער פון קריג. וואָס איז דאָ מיט אים געשעהן! איך הייס איינעם פון מיינע קאָזאַקען, ער זאָל אַ קוק געבען, וואָס איז דאָ אזוינס. דער קאָזאק האָט זיך איינגעבויגען, געזוכט, געטאַפּט ארום מיין פערד און האָט אויפגעהויבען . . . אָט די דאָזיגע קליינע איקאָנע. וועז ניט דער אינ־צידענט וואָלטען מיר אַרויף אויך אַ טערקישען „סעקרעט" און ווער וייס, וואָס פון אונז וואָלט געווארען. די קליינע איקאָנע האָט געראַטעוועט. דאָס האָב איך מיך דערמאָנט נעכטען, וועז איך האָב דערהאַלטען דעם רב'ס בריף. מיין פרוי איז געווען אין אַ געפּעהרליכען צושטאַנד. און אין זעלבען מאָמענט, וועז איך האָב דערהאַלטען דעם רב'ס בריף מיט דער „קאָגאַנסקע" ברכה, איז מיר אָנגעקומען די דעפּעשע פון מאָסקווע, אז די אָפּעראַציע האָט זיך גליקליך איינגעגעבען און מיין פרוי איז פולשטענדיג געזונד. היינטיגע געלעהרטע וועלען פון מיר לאָכען, זאָלען זיי לאכען. איך בין אַ גלויביגער, איך האָב פיל געזעהן אין מיין לעבען און איך האַלט, אז ס'זיינען דאָ פיל זאַכען, וואָס היינטיגע געלעהרטע מיט זייער גאַנצער חכמה קענען עס ניט פאַרשטעהן. און איצטער איז אָט־וואָס: דעם רב'ס בריף וועל איך איינ־פאָסען אין אַ שעהנער ראָם און עס וועט הענגען איבער מיין בעט צוזאַמען מיט מיין קליינער איקאָנע. און דעם רב זאָלט איר איבערגעבען אַ הערצליכען דאַנק פאָר זיין „קאָגאַנסקע" ברכה און זאָגען אים, אַז וואָלקאָווסיק קען רוהיג שלאָפען. כל זמן מיין בריגאַדע שטעהט דאָ, וועט קיין הונט ניט בילען".

און אזוי איז געווען. דעם רב'ס בריף און די קליינע איקאָנע זיינען צו־זאַמען געהאַנגען ביים געניראַל, און ס'איז געווען שטיל, שלום על ישראל.

זיינע לעצטע יאָרען האָט דער געניראַל פאַרבראכט אין פּעטערבורג, אָבער וואָלקאָווסק האָט ער גוט געדענקט און ביי יעדער געלעגענהייט פּלעגט ער זיך נאָכפרעגען וועגען וואָלקאָווסקער בעלי־בתים און איבער־

הויפט וועגען רב באַרוכאָוו, וועמעס אָנדענק איז אים געבליבען זעהר טייער.

די פאַמיליע אייזנהאָרן

אין בית המקדש איז געווען אַ ספּעציעלער אַרכיוו, וואו יעדע אידישע משפּחה האָט געהאַט איר באַזונדערען ספּר היוחסין, איר שטאַם־בוך. נאָכ'ן ערשטען חורבן האָט עזרא הסופר געהייסען אויפּזוכען און קאָנטראָלירען די אַלטע יחוס־דאָקומענטען: „בקשו כתבם המתיחסים." שפּעטער נאָכ'ן צווייטען חורבן האָבען יענע היסטאָריש־באַרימטע שפּאַניש־אידישע משפּחות, ווי מיימון, אַברבנאל, הלוי, אַבולעפיא, און אנדערע, באהאלטען זייערע יחוס־בריף ווי טייערע פאַמיליען צירונג. יחוס־אבות, ווי מ'זעהט עס פון תנ"ך, האָט ביי אידען געשפּילט אַ גרויסע ראָלע פון אור־אלטע צייטען.

דער פאָרשטעהער פון דער לאָנדאָנער ספּרד'ישער געמיינדע, דער באַרימטער געלערטער הרב גאַסטער, האָט כל ימיו געזוכט, געפאָרשט, געאַפּפערט צייט, מיה און געלט, כדי אויפּצוזוכען יחוס־בריף פון אלטע אידישע פאַמיליעס.

דער גלות האָט אלעס פאַרניכטעט.

אָבער טראָץ דעם זיינען נאָך הייַנט אויך דאָ אידישע משפּחות, וואָס זייער אַלטען יחוס דערקענט מען, ניט פון שריפטליכע דאָקומענטען, נאָר פון זייערע מעשים טובים און פון זייערע באַגאַבטע פון־גאָט־געבענשטע קינדער.

וואָלקאָוויסק האָט געקענט שטאָלצירען מיט אירע שהנע אידישע פאַמיליעס. איינע פון זיי איז געווען די אייזעלע פאַמיליע אייזנהאָרן.

***

דער אַפּטייקער

אין דער אַפּטייק, וואָס געפינט זיך לעבען מאיר שיפּ'ס זייגער־אויס־שטעלונג, עמפּפאַנגט אייך דער אַפּטייקער, אַ פריינדליכער, גוטמוטיגער מענש. ער איז אַ גוטער ספּעציאליסט אין זיין פאַך. איר זעהט דאָך, ווי שנעל און פינקטליך ער אַרבייט. דאָס צוערעכט נאכען פון אייער רעצעפּט — זאָגט ער אייך — מוז דויערען אַ גאנצע האלבע שטונדע. און כדי איר זאָלט זיך ניט לאַנגווייליען, בעט ער אייך זיצען און ציהט אייך אריין אין אַ געשפּרעך. און ווען ער באַמערקט, אַז איר זייט אַ מענש וואָס פאָרשטעהט מאי דקאמרי רבנן, וואָרפט ער אריין אַ קלוג וואָרט פון דער גמרא אָדער פון מדרש, וואָס פאַסט זיך זעהר גוט צום געשפּרעך, און דעמאָלסט זעהט איר פאַר זיך ניט קיין אַפּטייקער, נאָר אַ אידען אַ תלמיד־חכם. דער דאָזיגער תלמיד־

חכם, וואס מישענדיג פארשיידענע מעדיקאמענטן, מישט ער אויך צו מאמרי־חז"ל, דערמאנט אייך יענע תלמוד'ישע טיפען, וועלכע האבען פאראייניגט תורה עם דרך ארץ. די חז"ל, וועלכע האבען זעהר געשעצט יעדען פאכ־מאן, וואס ברענגט נוצען דער מענשליכער געזעלשאפט און ווערען זעלבסט טיטולירט מיט זייער פאך, ווי ר' יוחנן הסנדלר אדער ר' יצחק נפחא, האבען געהאט א באזונדערע אכטונג פאר דער דראגערי־וויסענשאפט, פאר דער אפטייקער־קונסט, וועלכע, לויט פרשה "כי תשא", איז שוין געווען באקאנט אין משה רבנו'ס צייט. חז"ל האבען געזאגט: "אשרי מי שאומנותו בשם". חז"ל האבען דערמיט געמיינט ניט קיין פשוט'ען טרוקענעם פאכמאן, נאר אזעלכען, וועלכער איז באהאוועט ניט נאר אין "קטורת־הסמים" פון דרא־גערי, נאר אויך אין "קטורת־הסמים" פון דער אידישער קולטור. און אזא אריגינעלער, שהנער אידישער טיפ איז געווען דער גוט־באקאנטער און באליבטער וואלקאוויסקער אפטייקער ר' הירש איינהארן.

**
*

דער דאקטאר

אין אלטען בית־המדרש אויף מזרח זיצט א איד מיט א שהנער בארד פארטיפט אין לערנען. לויט זיין הדרת פנים און זיין שארפען בליק זעהט אויס, אז דער איד איז א רב אדער א ראש־ישיבה. ס'איז ניט קיין טעות. דער איד איז טאקע א גרויסער למדן און דערצו א דאקטאר־מעדיצין. מיט א קורצער צייט צוריק האט דער דאזיגער איד געטראגען גאלדענע עפא־לעטען אלס מיליטערישער ארצט אין דער רוסישער ארמיי. ער איז געווען זעהר געאכטעט אין זיין רעגימענט ניט נאר אלס דאקטאר, נאר אויך אלס א מענש מיט שהנע מידות. ער האט געהאט פאר זיך א שהנע צוקונפט. ער האט געקענט שטייגען און דערגרייכען א הויכע קאריערע. אבער צוליב א געווייסער פאסירונג, וואס האט געמאכט אויף אים א שווערען איינדרוק, האט ער אין איין שהנעם טאג אויסגעטאן די בגדי־מלכות, אריינגעגאנגען אין גאוג'ס קלויז אין ווילנע און האט זיך געזעצט לערנען. א טיפע גייסטיגע דראמע האט דער מענש געמוזט דעמאלסט איבערלעבען, צעברעכענדיג זיין מאטעריעלע גלענצענדע צוקונפט. צו דעם שריט האט אים געפירט אן אייזערנער שטאלץ, א ירושה פון אמאליגע דורות, א טיפע אמונה אין עטוואס העכערעס, שהנערעס פון אלע הבלי־העולם. פון יענעם טאג, ווען ער האט דורכגעמאכט דעם שווערען גייסטיגען קריזיס, פירט ער אן אפגעשלאסענע לעבען, רעדט ווייניג און איז שטענדיג פארטיפט אין זיינע געדאנקען. איצ־טער איז ער אפיציעלער ראבינער אין וואלקאוויסק און פראקטיצירט אויך אלס דאקטאר. ער שרייבט ניט אום שבת קיינע רעצעפטען, ער געהט אליין

אין אַפּטייק און זאָגט מינדליך ווי מ׳זאָל מאַכען דעם רעצעפּט. די שטאָט באַוואונדערט זיין שטאַרקען גייסט און באַציהט זיך מיט גרויס רעספּעקט צום דעם טראגישען און פרומען דאָקטאָר איינהאָרן.

**
*

דער אַדוואָקאַט

דער פּעטערבורגער סענאַט גיט אַרויס פון צייט־צו־צייט אַ ספּעציעלען זשורנאַל געווידמעט צו פּראָבלעמען יורידישע פּראָבלעמען. אין דעם דאָ־זיגען זשורנאַל נעמען אָנטייל ספּעציאַליסטען־אַדוואָקאַטען. וועמען איר האָט אַ געלעגענהייט אריינצוגעהן אין דער דרוקעריי פון סענאט און איר באַ־מערקט, אז צווישען די מאַנוסקריפּטען, וואָס וועלען איבערגעגעבען צום דרוק, געפינט זיך אַ שריפט פון אַ פּראָווינציאַלען שטעטעלע וואָלקאָוויסק, אונטערגעשריבען מיט אַ נאָמען, וואָס קלינגט אידיש, מוזט איר פּרעגען: ווער איז דאָס דער דאָזיגער קליין־שטעטעלדיגער קאָראָס־פּאנדענט.

געהט אריין אין וואָלקאָוויסקער אלטען בית־המדרש וועט איר אים טרעפען, ווי ער זיצט ביים שטענדער און לערנט עפּעס אין אַ ספּר. דאָס איז אַ גאַנץ שעהנער און ליבליכער יונגערמאַן. איר קענט מיט אים פּאָר־ברענגען אין דברי־תורה אָדער וועגען אידישער און וועלטליכער ליטעראַטור. ער האָט ניט באַזוכט קיין אוניווערזיטעט. ער איז פון יענעם טיפּ משכילים, וועלכע האָבען ביי דער גמרא שטודירט די רוסישע גראַמאַטיק, רוסישע קלאַסיקער און אלגעמיינע אייראָפּעאישע וויסענשאפּט. איר קענט אים אויך טרעפען אין געריכט, וועו ער טרעט־אויף אַלס אדוואָקאט. אָבער אַמבעסטען וועט איר טאָן אויב איר וועט אריינגעהן צו אים אין הויז. ער און זיין געבילדעטע פרוי אסתר נעמען־אויף יעדען גאַסט זעהר פריינדליך. זיין אַדרעס וועט אייך צייגען יעדער, וועמען איר וועט אַ פרעג טאָן אין גאַס. אלע קענען דעם יונגען אַדוואָקאַט חיים עוזר איינהאָרן.

**
*

דער פּאָעט

דאָס איז דאָס בחור׳ל, וועלכער באזוכט שטענדיג דאָס הויז פונ׳ם דענ־טיסט לעאפּאָלד האַלפּערן און שרייבט לידער. די מאַדאָם האַלפּערן, וועלכע אינטערעסירט זיך מיט אידישער ליטעראַטור, און איר אינטימע פריינדין, פריילין אָלגאַ פּאָפּס, זיינען באַגייסטערט פון די לידער. זיי מאַכען דעם בחור׳ל אַ שהנעם נאָמען אין שטאָט. זיי זאָגען, אז דאָס בחור׳ל וועט אויס־וואקסען אַ פּאָעט און זיין נאָמען וועט זיין בארימט אין דער אידישער ליטעראַטור.

און אַ מערקווירדיגע זאַך, זייער נבואה וועגען דעם בחור'ל, ווייזט אויס, וועט זיך באַשטעטיגען. די וואַרשעווער צייטונגען שרייבען שוין וועגען דעם וואָלקאָוויסקער בחור'ל און די אמעריקאנישע בלעטער דרוקען שוין זיינע ערשטע לידער מיט דער אונטערשריפט: דוד איינהאָרן.

ר' שמואל פיינזילבער

ביי דער ערשטער וואָלקאָוויסקער שריפה אין תרמ"ו (1886) איז אין דער רעטונגס־ארבייט, צוזאמען מיט די פייערלעשער, ר' שמואל פיינזילבער אומגליקליכערווייזע שטאַרק פאַרוואונדעט געוואָרען. ער איז נאָך געווען אין זיין בעסטען לעבענסאַלטער, אָבער די פיס האָבען אים שוין גאַנץ שוואַך געדינט. דערביבער פלעגט ער זומער־צייט זיצען אויף אַ שטול פאַר זיין קליינעם ווייסען הייזעל אויף גראָדנער גאַס. אָבער ער איז קיינמאָל ניט געזעסען אליין. אַרום אים זיינען שטענדיג געווען פאַרשידענע מענשען. אָט איז אַ שליח פון דער „אופראַווע" מיט אַ שאלה וועגען אַ וויכטיגען קהל'שען ענין, אָט קומט דער שטאָט־זשאַנדאַרם מיט אַ ראַפּאָרט און אָט קומען פריוואַטע מענשען מיט פאפירען און מיט שאלות צו „ר' שמואל דעם גלאַסנער". אָלע וועגדען זיך צו אים, ווייל ער איז באַהאָוועט אין אַלע צווייגען פון דער שטאָטישער ווירטשאפט, ווייל ער האָט אַ שארפען קאָפּ, אַ קלאָרען פאַרשטאנד און איז פון דער נאטור אַ גוטער פאָליטיקער און אַ קלוגער אַדמיניסטראַטאָר. מ'קען זאָגען, אַז פיל שטאָטישע תקנות זיינען איינגעפירט געוואָרען לויט דער איניציאַטיוו און לויט די אָנווייזונגען פון שמואל דעם גלאַסנער.

דאַביי איז ר' שמואל געווען אַ מענש פון טיפער מאָראַל און אַ גאַנץ ווארימער איד.

שבת און יום־טוב פלעגט ביי פיינזילבער'ען זיין אַ מנין. געדאַוונט האָט מען אין ערשטען צימער. פיינזילבער פלעגט זיצען ביי אָפענע טירען אין צווייטען צימער. נאָכ'ן דאַוונען פלעגט דער עולם אריינגעהן אין צווייטען צימער, אָפּגעבען פיינזילבער'ען אַ „גוט שבת" און אַביסעל פאַר־ברענגען.

***

איינמאָל איז ביים מנין געווען אַ יונגערמאַן, וועלכער האָט זיך געהאַלטען פאַר אַן „אויפגעקלערטען" און האָט גע'טענה'ט, אַז ער האַלט ניט פון דאַוונען און פון די איבעריגע רעליגיעזע צערעמאָניעס. מ'קען זיין אַ איד אָהן דעם אַלעמען. ס'איז גענוג אז מ'האָט אין זיך דאָס פּינטעלע איד.

„טאָ זייט אזוי גוט, יונגערמאַן — האָט זיך אָפּגערופען ר' שמואל פיינזילבער און האָט אויפגעפּענט אַ סידור — לייענט מיר איבער די פּאָר ווערטער: „מה טובו אהליך יעקב".

דער יונגערמאַן האָט איבערגעלייענט.

„איצטער — האָט פיינזילבער ווייטער געזאָגט און האָט מיט דער האַנט פּאַרשטעלט די נקודות אונטער די אותיות — זייט אזוי גוט און לייענט איבער נאָך אײַן מאָל."

דער יונגערמאַן האָט איבערגעלייענט.

„איצטער — האָט פיינזילבער ווייטער עקזאַמינירט דעם יונגעמאַן און האָט פּאַרשטעלט מיט דער האַנט די אותיות — זייט אזוי גוט און לייענט מיר איבער די נקודות" . . .

דער יונגערמאַן איז געבליבען שטעהן. נקודות קען מען ניט לייענען.

„זעהט איר — האָט פיינזילבער ווייטער דערקלערט — אותיות מיט נקודות קען מען לייענען, אותיות אָהן נקודות קען מען אויך לייענען, ס'האָט אַ זין, עס זאָגט עפּעס. אָבער נקודות, פּינטעלעך, אָהן אותיות זאָגען גאָרנישט. אונזערע תפילות, אונזערע מנהגים זיינען „אותיות מחכימות", זיי האָבען אַ טיפּען אינהאַלט און אַ מאָראַלישען זין. באַמיהט זיך, יונגערמאַן, אַוועק־שטעלען די דאָזיגע אותיות איבער אייערע קליינע פּינטעלעך."

ר' שמואל פיינזילבער איז געווען אַ איד אַ חכם.

די פּאַמיליע ראַכמילעוויטש

דער וואָלקאָווישקער עולם האָט געהאַט פיל צו דערצעהלען וועגען דער גביר'ישער חתונה, וואָס מ'האָט געפּראַווט אַכט טעג נאָכאַנאַנד אין דעם גוט נאָראָגניצע. די שעהנע מחותנים, די פּאַרשידענע געסט, די כלי־זמרים און דער וועלט באַרימטער בדחן ר' אליקום צונזער, וואָס מ'האָט אַראָפּגע־בראַכט פון מינסק. דאָס האָט ר' יצחק אייזיק עדעלבוים חתונה געמאַכט זיין טאַכטער נחמה. מ'האָט שטאַרק געריהמט דעם חתן, אַ שעהנער יונגער־מאַן, אַ משכיל, לערענט גוט אַ בלאַט גמרא, האָט שארפע איינפאַלען אין שאַך־שפּיל און שפּילט אויך פידעל — אַ מושלם דער דאָזיגער סלוצקער בחור אליהו לייב ראַכמילעוויטש.

אלי' לייב וועלט אַ וואַלד־סוחר, אַ גרויסער עושר מיט אַ גרויסען נאָמען. די קרעדיטען, וואָס די באַנקען האָבען פּאַר אים געעפּענט, באַנוצט ער ניט, ער האָט, ברוך השם, אייגענס. ער איז קלוג, פּראַקטיש און האָט אַ שאַרפען קאָפּ. די שוועסטער פּאַרדרעהטסטע חשבונות קאָמבינירט ער און רעכענט און

אלי לייב ראַכמילעוויטש

גלייכט אויס אָהן אַ בליישטיפט, אין קאָפּ, אויף אויסענווייניג. אין זיין געמיערטען ווינקעל־הויז פון מילנער און ברייטע גאַסען, אין דער פיין אייגענאַרדענטער וואוינונג, פירט נחמה אַ אידישען שטאַט, שבתים און יום־טובים לויט'ן אלטען שטייגער, אזוי ווי ביי טאַטע־מאַמע. ר' מענדעלע דער דיין איז דאָרט אַן אָפּטער גאַסט, וועלכען מען נעמט אויף מיט'ן גרעסטען כבוד, און דער שמש פון אַלטען בית־המדרש איז דאָרט אַן אייגענער מענש.

אלי' לייב איז תמיד אויף רייזעס — ווילנע, וואַרשע, דאַנציג, בערלין, און וועז ער קומט אַהיים, וועלט לוסטיג, לעבעדיג: מתנות פאַר זיין פרוי נחמה, מתנות פאַר די קינדער, מ'פרעהט זיך מיט'ן טייערען גאַסט און מ'פאַרברענגט געמיטליך. אָבער אלי' לייב, דער געטרייער מאַן און איבערגעגעבענער פאָטער, קען זיך ניט פיל אָפּגעבען מיט זיין הויז־געזינד, ווייל דער קאָפּ טראָגט אין די געדאַנקען זיינען פאַרנומען מיט וואַלד, „ספלאַווי", קורס. אָט זיצט שוין דער אָבער־שאָפער, ר' שמואל, אַ פרומער איד, מיט אַ שוואַרצער באָרד, וועלכער האָט די ממשלה איבער אַלע וועלדער. גרויס און בריים און פאַרצוויגט זיינען די וואַלד־אָפּעראַציעס, אָבער ר' שמואל האָט פיינט שרייבעכטס און גראָבע ביכער. ר' שמואל האָט אַ קליין טאַשען־

ביכעלע און אַ גרויסען אידישען מוח — און דאָס קלעקט. אַלץ געהט ביי אים כשורה. דערביבער זיצט אלי׳ לייב גאַנץ רוהיג און הערט אויפמערקזאַם דעם ברייטען ראַפאָרט פון ר׳ שמואל׳ען און האָט ניט וואָס צוצוגעבען, ווייל ס׳איז ניטאָ וואָס צוצוגעבען צו די ווערטער פון אַ אידען אַ פקח און אַ מומחה אין זיין פאַך, ווי ר׳ שמואל דער אָבער־שאַפער.

אָט איז דער געלאַסענער און מיושב׳דיגער אַדמינ׳סטראַטאָר ר׳ יאַשע דאָגאָוו, אַ הויך געוויקסיגער איד מיט אַ הדרת פנים. מ׳זאָגט, אַז דער רייכער גוט־באַזיצער סטאַניסלאָוו סעגען האָט אַ מיניסטערשטעלע, אָבער דער זעלביגער סעגען קען זיך ניט באַגעהן אָהן ר׳ יאשע ראגאוו׳ס אַן עצה. און אָט איז ר׳ איטשע שוואַרץ, וועלכער רעדט זעהר געשווינד און מאַכט מיט די הענט. ר׳ איטשע שוואַרץ איז אויסגעמישט מיט אַלע פריצים און האָט קיינמאָל ניט קיין צייט. ער טראָגט אַ לאַנגע קאַפאָטע און אַ קאַפּעל און זיין פּוילישע שפּראַך איז אויסגעמישט מיט אַ שעהן ביסעל אידיש. אָבער ס׳מאַכט ניט אויס, די פריצים מוזען אים האָבען, דעם ר׳ איצע שוואַרץ, אפילו מיט דער קאַפאָטע און מיט דעם קאַפּעל.

און אָט איז דער אַדוואָקאַט און תלמיד־חכם ר׳ ישראל אפרת, אַ בקי אין רוסישען קאָדעקס. וועו מען שרייבט קאַנטראַקטען, מוז מען האָבען דעם דאָזיגען יוריס־קאַנסול מיט זיין געזונטען שכל.

מסתמא וועט מען דאָ באַלד שרייבען אַ קאַנטראַקט מיט דעם דאָזיגען דייטש, וועלכער זיצט דאָ און רויכערט זיין גראָבען ציגאַר, ער איז אַ פאַר־שטעהער פון דער בערלינער האַלץ־פירמע אלברעכט־לעוואַנדאָווסקי.

און נחמה איז שטאַרק פאַרנומען מיט דערלאַנגען דעם עולם טיי און כיבוד.

און שפּעטער, אין אָוונט, וועט מען מאַכען אַ פרעפעראנס און דאָרט אין סאלאָן וועט שפּילען פּיאַנאָ די בת־יחיד׳קע אסתר׳קע, אַ שעהנהייט מיט קלוגע אויגען און אַ ליכטיגען פּנים. זי שטודירט מעדיצין אין קיעווער אוני־ווערזיטעט און שפּעטער אין אויסלאַנד, באַרייזט גאַנץ איראָפּע און איז באַגאבט מיט הומאָר און חכמה.

ר׳ אלי׳ לייב׳ס אלע דריי זיהן זיינען געראָטענע קינדער, שעהן, קלוג און אַקאַדעמיש געבילדעט, און אלי׳ לייב האָט מיט זיינע קינדער געטאָן די גרעסטע און פיינסטע שידוכים.

איבערהויפּט איז געווען באַרימט דער בכור, דר. נחמן ראכמילעוויטש, פרום, געבילדעט, פילאנטראָפּיש, שפּילט אַ גרויסע ראָלע אין ווילנע און בער־לין אַלס וואַלד־סוחר און איז אַן ענערגישער טוער אין כלל־זאַכען. ער ווערט מיניסטער אין קאָוונע, און שפּעטער ווערט ער באַשטימט פון דער ליטווישער

רעגירונג אלס געגנערשאל קאנסול פאר ארץ־ישראל, סוריע און עגיפטען. שמעון האט געעגדיגט זיין שטודיום און האט געלעבט גליקליך מיט זיין שוועסטער פרוי אין קאוונע, וואו ער האט באזיצט א פאפיר־פאבריק. ליפע איז געווען דער איידעם פון דעם רייכען צוקער־סוחר דאבקין אין וואַרשע.

**
*

ס'ברעכט אויס דער ערשטער וועלט־קריג. אלי לייב, געשעפטליך אין מינסק, ווערט על־פי טעות ארעסטירט ערב פסח פון דער רוסישער ארמיי, ווערט באלד באפרייט און שטארבט דעם זעלבען טאג ביים ערשטען סדר. צוזאמען מיט זיין פרוי נחמה ביים עלטסטען זוהן אין בערלין. נחמן שטארבט אין זיינע מיטעלע בעסטע יארען אין תל־אביב. שמעון געהט אווען זעהר יונג פון דער וועלט אין קאוונע, און ליפע מיט זיין פרוי סאלע ווערען דערשאסען פון געסטאפא אין וואַרשע.

פון דער רייכער גליקליכער פאמיליע ראכמילעוויטש איז נאר געבליבען אין תל־אביב אסתריקע, איר צוו לאנגע יאר.

ר' קאפעל איסר וואלקאוויסקי

איינער פון די בכבוד'יגע וואלקאוויסקער בעלי־בתים, געשעצט און באליבט ביי אידען און קריסטען, איז געווען ר' קאפעל איסר וואלקאוויסקי. מיט זיין שוועגעם וואוקס און סימפאטישען געזיכט, ארומגענומען מיט דער בלאנדער בארד, שטענדיג נעט און זויבער געקליידעט, האט קאפעל איסר געמאכט דעם גוטען איינדרוק פון אן אינטעליגענטען שטאלצען אידען. זיין אויסערליך אויסזעהן האט זעהר גוט הארמאנירט מיט זיין איידעלען כאראקטער און וואַרים אידיש הארץ. ער האט פארמאגט א טיף געפיהל פאר וואויל־טעטיגער ארבייט און אן ערנסטע באציהונג צו אלעס וואס האט פאסירט אין דער אידישער וועלט. הגם קאפעל איסר איז ניט געווען פאררעכענט אין יחוס פון די וואלד־סוחרים און האט ניט געפירט קיין גרויסע געשעפטען, איז דאך זיין לעבענסשטייגער געווען אריסטאקראטיש־גבירישׁ. דירה נאה וכלים נאים. א באקוועמע וואוינונג, מאדערנע מעבעל, א קאבינעט מיט א שרייבטיש, א שעהנע נדבה, פריינדליכע אויפנאמע, א מזרח־שטאט אין שוהל און שבת א צילינדער הוט.

זיין קלוגע פרוי, זיין אקאדעמיש געבילדעטער זוהן און די געראטענע בת־יחיד'קע, די פקחית, האבען געבילדעט א געוויסען גייסטיגען צענטער, ארום וועלכען ס'האט זיך גרופירט די וואלקאוויסקער יוגענד. דארט האט מען זעהר אפט געזעהן די קלוגינקע פריילין ליזע איינהארן, די שטענדיג

פֿרעהליכע אסתריקע ראכמילעוויטש און די באַשיידענע רחלית עדעלבוים, וויעלכע מ׳האָט געפֿונען „די גוטע רחל׳ע".

אַ גרויסער יום־טוב פלעגט זיין ביי קאָפּעל איסר׳ן, וועז ס׳איז געקומען צו גאַסט זיין פּינסקער איידעם ר׳ שמואל סאַלץ, אַ גוט באַקאַנטע און באַ־ליבטע פֿערזענליכקייט אין גאנץ וואָלקאָוויסק. דער נאָמען סאַלץ אִיז געווען באַרימט אין ווילנע, מינכען, האָמעל, ביי אַלע גרעסטע וואַלד־סוחרים, וועלכע פלעגען זיך וועגדען צו אים אין שווערע ענינים, האָלטענדיג אַז סאַלץ איז דער בעסטער עקספּערט אוֹן בורר. און זיי האָבען קיין טעות ניט געהאַט. מיט זיין גוטען אידישען קאָפּ, פלעגט ער פֿאַנאַנדערפלעכטען די פֿאַרווי־קעלסטע סכסוכים און פֿאַרדרעהטע חשבונות, אויסגלייכען טענות און פֿרע־טענסיעס און צופֿרידנשטעלען ביידע צדדים. אַ באַזונדערע באַגאָבונג פון אַ עושה שלום. פֿאַרברענגען מיט סאַלצ׳ען, וועלכער האָט געקענט די גאַנצע וועלט, איז געווען אַ גייסטיגער פֿאַרגניגען. וואָלקאָוויסקער דאָמען האָבען איבערגעריסען די קאָרטען־אָוועגטען, וויל פֿאַרברענגען מיט סאַלצ׳ען איז פֿיל אינטערעסאַנטער. און אפילו ר׳ מענדעלע דיין האָט באַדויערט, וואָס דער טייערער גאַסט פֿאָרט שוין אַוועק.

***

נאָך דער ערשטער שריפה אין 1886 האָט קאָפּעל איסר פֿראָיעקטירט מ׳זאָל גרינדען אַ פּייער־לעשער קאָמאַנדע. דער פֿראָיעקט איז דעם עולם געפֿעלען געווארען און ביים אַלטען יעזערסקי אין גערטעלע, איז וועגען דעם פֿאַרגעקומען די ערשטע אסיפה.

ס׳איז געווען די גאַנצע פּני פון וואָלקאָוויסק: דער פֿריסטאָו, דער נאָטאַריוס ביראשעווסקי, דער פּאָטשטמייסטער שוואַב, דער פּאָדאָטנער אינספּעקטאָר זשדאַנאָוו און דער דאָקטאָר אַלשעווסקי. מ׳האָט אויסגעארבייט אלע תקנות. נאָר ביי דער פראָגע וועגען אָן אוניפֿאָרם פאר די נייע פּייער־לעשער איז פֿאַרגעקומען חלוקי דעות. צי דאַרפען די פּייער־לעשער טראָגען מונדירען אָדער זיי קענען יוצא זיין מיט אַ רויט היטעל און אפשר גאָר מיט אַ באַנד ארום ארבעל, און צי מעגען זיי טראָגען די סימנים אינדערוואָכען אָדער נאָר ביי דער עבודה פון לעשען דאָס פּייער. אַרום דער דאָזיגער פראָגע פֿון מלביש ערומים זיינען געווען שאַרפע דעבאַטען. נאָר דער אַלטער יעזערסקי האָט אויסגעלייכט דעם גאַנצען ענין. קאָפּעל איסר האָט דורכ־געפירט זיין פּראָיעקט, און וואָלקאָוויסק האָט באַקומען אַ פּייערלעשער קאָמאַנדע.

***

דער פּריסטאָו האָט געגעבען צו וויסען, אז דער גראָדנער גובערנאַטאָר סטאליפּין, וועט באַזוכען וואָלקאָוויסק. און אַזוי ווי צום קבלת־פּנים וועלען זיין עטליכע דעפּוטאַציעס, זאָל אויך דערביי אָנטייל נעמען אַ אידישע דעפּוטאַציע.

משמעות, אַז וואָלקאָוויסק האָט סטאָליפּין'ס וויזיט אויפגענומען גאָנץ ערנסט, ווייל קאָפּעל איסר האָט שוין עטליכע מאָל באַזוכט זיין פריינד ר' שמואל פּינזילבער און האָט זיך מיט אים באַראַטען דאָרט אין דער קליינער הייזקע אויף גראָדנער גאַס.

אַ קלאנג איז אומגעאַנגען, אז סטאליפּין פאַרלאָזט גראָדנא. היינט, מאָרגען וועט ער וועלען פּרעמיער־מיניסטער און ער פאָרט איצטער אַרום געזעגענען זיך מיט דער גובערניע.

ס'איז געווען אין יענער צייט, וועו די פּעטערבורגער דומע האָט זיך שטאַרק פּאַראינטערעסירט מיט אידען, וועו דער אַנטיסעמיט פּורישקעוויטש האָט דאָרט פּאַרטייטשט דעם באקאנטען פּסוק פון המנ'ס תורה, אז „דתי המלך אינם עושים", אַז אידען זיינען געגען די לאַנד־געזעצען וון פּאַרדינען ניט קיין בירגער־רעכט, וון זיין תלמיד קרושעוואַן האָט געשריבען אין זיין גיפּטיגען בלעטל „זנאַמיאַ" אַ נייעם פּירוש אויף דער צווייטער העלפּט פון זעלביגען פּסוק, „ולמלך אין שוה להניחם", אַז דער צאָר דאַרף באַפּריַען רוסלאַנד פון די אידען.

מ'האָט אַבער געהאט אַ געוויסען גרונד צו רעכענען, אז סטאליפּין, דער אייראָפּעער, האָט אַ גאַנץ אַנדערע מיינונג וועגען אידען. ער האָט געקענט קאָונער אידען וון איז געשטאַנען אין באַציהונגען מיט די גראָדנער אידען — מיט די לאנדוי'ס, שערעשעווסקי'ס, העלער'ס. ער וויים אויך דעם נאָמען פון ר' נחום'צע גראָדנער, וועלכען קריסטען האָבען געהאַלטען פאַר אַ גרויסען צדיק.

דעריבער דאַרף מען איצטער אויסנוצען די גוטע געלעגענהייט. דערמאָנען מיט עטליכע וואָרימע וועלטער די אידישע לאָגע, וואָס קען רעגולירט ווערען מיט'ן גוטען ווילען פון דעם מאָן, וועלכער געהט איצטער וועלען פּרעמיער־מיניסטער פון רוסלאַנד.

***

די אידישע דעפּוטאַציע איז באַשטאַנען פון דריי אויסדערוועהלטע בעלי־בתים: ר' קאָפּעל איסר וואָלקאָוויסקי, ר' יהושע דוד פּאָפּע און ר' ישראל אפרת. אָט דער חוט־המשולש איז געווען באַשטימט מיט אַ געוויסען מאָטיוו, מיט אַ געוויסער אויסרעכענונג.

רי יהושע דוד, דער גבאי פון מויער בית־המדרש, איז אַ איד מיט אַ הדרת פנים און אַ בלאָנדער באָרד ווי ביי קאָפּעל איסר. אָבער ניט דאָס איז געווען דער עיקר. דער עיקר איז געווען אַן אנדער זאַך.

די צוויי אידען, קאָפּעל איסר און יהושע דוד, פֿאַרמאָגען ביידע אַ יחוס־אבות, וואָס ווערט זעהר געשעצט ביי לייטען. דער בריסקער פּאַפּע, וועלכער האָט געהאַט געוויסע פֿאַרדינסטען ביי דער רעגירונג אַלס ליפֿעראַנט ביי דער בריסקער פעסטונג, איז יהושע דוד׳ס פֿאָטער, און דער פּעטערבורגער פּאַפּע, וועלכער האָט נאַפּט־קוואַלען אין באקו און איז געאכטעט אין מיניסטעריום, איז יהושע דוד׳ס אַ לייבליכער ברודער.

און פון קאָפּעל איסר׳ען איז דאָך אָפּגערעדט. אַ פלימעניק פון ביאַ־ליסטאָקער פילאנטראָפּ ר׳ יחיאל בער וואָלקאָוויסקי, וועמען דער צאַר ניקאָלייַ האָט אויפגענומען אין אַ פריינדליכער אודיענץ.

און וועז די צוויי שעהנע אידען מיט די בלאָנדע בערד וועלען זיך באַ־וויזען פֿאַר׳ן גראָדנער גובערנאטאָר סטאָליפּין און ער וועט זיך פֿאַראינ־טערעסירען אַן אַ פרעג טאָן ווי דער שטייגער איז: וועד? וואָס? וועט זיין מיט וואָס צו ענטפֿערען און מיט וואָס זיך צו באַווייזען.

ועל כולם ר׳ ישראל אפרת, דער אַדוואָקאַט. מיט זיין קלוגען קאָפּ און מיט זיין שאַרפּער רוסישער צונג וועט שוין ביי דער געלעגענהייט אריינ־שמוגלען וואַרימע האַרציגע וועדטער לטובת כלל ישראל.

***

אויפ׳ן פּערראָן פון וואָלקאָוויסקער וואָקואל האָבען אָפּגעוואַרט סטאָ־ליפּין׳ס צוג דריי דעפּוטאַציעס: פֿאַרשטעהער פון די ארומיגע פויערישע דערפּער אין פוטערנע קוטשמעס און ברוינע סוקמאַנעס, פֿאַרשטעהער פון דער שטאָט־פֿאַרוואַלטונג מיט קאָקאַרדעס אויף די היטלען און די אידישע פֿאַר־שטעהער אין צילינדער־היט.

סטאָליפּין איז אַרויס פון וואָגאָן איז צוגעגאַנגען צו די פוטערנע קוטשמעס, פריינדליך באַגריסט, געשמייכעלט און געשטעלט עטליכע פראַגען, דערנאָך צו די קאָקאַרדעס, מיט וועלכע ער האָט אויך גוטמוטיג פֿאַרבראַכט אַ גע־וויסע ווייל און ערשט נאָכדעם האָט ער זיך געוועגדעט צו די צילינדער־היט.

אפרת האָט אים זעהר שעהן באַגריסט, איבערגעבעגדיק אַ דאַנק פון דער אידישער באַפעלקערונג, וועלכע שעצט זיך גליקליך מיט׳ן באַזוך פון זיין עקסעלענץ.

סטאָליפּין האָט גלייכגילטיג אויסגעהערט דעם „מי שברך", אַ שאָקעל געטאָן מיט׳ן קאָפּ און געענטפערט, אז מאָרגען וועט ער האָבען אַ זיצונג

וועגען שטאָטישע ענינים, זאָל די אידישע דעפוטאַציע אויך זיין דאָרטען.

אַן איינלאַדונג? אָדער אַ באַפּעל? ס'האָט אויסגעזעהן ניט אַהער און ניט אַהין.

אפרת האָט געוואָלט עפּעס וועיטער רעידען, אָבער זיין עקסעלענץ האָט באַוויליגט נאָכאַמאָל אַ שאָקעל צו טאָן כּיט'ן קאָפּ צו אלע דריי צילינדערס, אַ צייכען, אז די אודיענץ איז געענדיגט.

זיין עקסעלענץ מיט דער סוויטע האָבען זיך געוועגדעט צום אויסגאַנג, וואו ס'האָבען געוואַרט זייערע עקיפאזשען.

***

— אַן אַנדער וועלט, רבותי — האָט קאָפּעל איסר באַדויערט. — די פּריי־ערדיגע גובערנאַטאָרען, וועו זיי פלעגען באַזוכען ביאַליסטאָק, איז די ערשטע זאַך געווען, זהען דעם פעטער יחיאל בער און פאַרברענגען מיט אים; און איינער פון זיי, וועו ער איז באַשטימט געוואָרען אַלס סענאַטאָר, איז אַראָפּ־געפאָרען ספּעציעל קיין ביאַליסטאָק, געזעגענען זיך מיט'ן פעטער. היינט בלאָזען דאָרט אויבען נייע ווינטען און וועו וויס וואָס זיי וועלען ברענגען...

ר' נפתלי דער מלמד

ער מאַכט וויזיטען פרייטאָג־צו־נאַכטס אין אלע בתי־מדרשים, הערט זיך צו וואָס דער עולם רעדט, וואַרפט אריין אַ וואָרט און געהט וועיטער.

„איר האָט דאָך מסתמא געלייענט אין די צייטונגען, אז גראָד שביעי של פּסח איז ביי פּאָרט־אַרטור פאַרזונקען געוואָרען אין ים די גרויסע קריגס־שיף „פּעטראָפּאַוולאָווסק" מיט'ן אַדמיראַל מאַקאַראָוו?" — פרעגט נפתלי דעם עולם אויף מזרח.

„יאָ, געלייענט."

„און איר געדענקט, אז פאַראַיאַרען, פונקט שביעי של פּסח, האָט מען אין קישענעווער פאָגראָם דער'הרג'עט אין שוהל פאַר'ן ארון קודש דעם שמש משה קירא?"

„יאָ, נו, איז וואָס?"

„די מעשה ביי פּאָרט אַרטור — דערקלערט ר' נפתלי — דאָס איז משה קירא'ס אַ שטיקעל ארבייט, פונקט צו זיין יאָרצייט. מאַקאַראָוו שרייבט כּען אין העברעאיש „מקרב". דאָס זיינען ראשי תיבות: „משה קירא רמה בים"...

„אָבער ר' נפתלי"...

„וואָס „אָבער", כ'האָב קיין צייט ניט. איך געה אין לעוו'ס בית־המדרש. אַ גוטען שבת".

„מר־דרור" און „קנמן־בשם"

שבת, קריאת התורה. קאָפּעל איסר פּאַטשט איבער'ן חומש: „שאַ!" אָבער זיין בר פּלוגתא, חיים עוזר איינהאָרן, קען ניט שווייגען. חיים עוזר איז אַן אַדוואָקאַט און ער מוז אַלץ ווייסען געוויס, גרינדליך. ער האָט דאָ דערזעהן אין דער היינטיגער סדרה אַ געוויסען „מר־דרור" מיט זיינעם אַ קאָלעגע „קנמן־בשם", מ'דאַרף זיך ערקונדיגען, ווער זיינען זיי די צוויי פּאַרשוין, און פונוואַנען שטאַמען זיי. חיים עוזר פּאַראינטערעסירט דעם עולם און עס געהט שוין אַ געמורמעל איבער'ן מזרח: רש"י, תרגום אונקלס, אבן עזרא, מענדעלסאָהן, מ'הערט ניט קאָפּעל איסר'ס פּראָטעסטען. ס'געהט אַן אַ לעבעדיגע דיסקוסיע. פון מזרח־ווינקעל הויבט זיך אויף הירשעל דער אַפּטייקער און מאַכט שטילערהייט אַ באַמערקונג דעם נאָהענטען שכן זיינעם, ר' יצחק אייזיק עדעלבוים. און די באַמערקונג לויפט באַלד דורך דעם גאַנצען מזרח־פּראָנט און קאָפּעל איסר באַמבארדירט מיט פּעטש איבער'ן חומש.

מיט „מר־דרור" און „קנמן בשם" — רופט זיך אָפּ אליהו לייב ראַכמי־לעוויטש — איז ר' הירש בעסער באַקאַנט ווי מיר אלע. דאָס זיינען דאָך אַלטע אַפּטייק־מאַטעריאַלען, מ'דאַרף הערען וואָס אַ פאַכמאַן זאָגט", און עס בלייבט הלכה כר' הירש.

וואָלקאָוויסקער וואַלד־סוחרים

אין די פינסטערע פּאָליעסער און ביעלאָרוסער וועלדער, איבער דער וואָלגא און ביים אוראַל האָבען אידישע וואַלד־סוחרים, מיט זייערע אַגענטען און קאָנטאָרען, געבראַכט דער אָרטיגער באַפעלקערונג ליכט, לעבען און פּרנסה. אַ גרויסען חלק אין דעם האָבען געהאַט וואָלקאָוויסקער וואַלד־סוחרים, אַ ר' איטשע לעוו, די העלערים, די ראַכמילעוויטשיעס, די יעזערסקיים — דאָס זיינען געווען טיפּען פּון אידיש־ליטווישער אינטעליגענץ, שאַרפע קעפּ מיט אַ גרויסען פּאַרנעם. זיי פּאַרברענגען פיל צייט אין אויסלאַנד. מ'זעהט זיי אין דער בערזע, אין האָלץ־קאָנטאָרען, אין די בענק. איר זעהט זיי אין קאַרלסבאד אָדער אין דאַנציג, טילזיט, מעמעל, פּאַרטאָן אין מסחר און אָפּריכטען חצות אין פּרעפּעראַנס. אָבער זיי זיינען געווען מענשען מיט אַ טיפּען אידישען געפּיל, צוגעבונדען און טריי דער אַלטער אידישער טראַדיציע. צווישען די דאָזיגע וואַלד־אידן זיינען געווען תלמידי־חכמים און גוטע העברעאישע סטילסטען. וועגען אַ צוזאַמענקום פון וואַלד־סוחרים, וועלכע האָבען געדאַרפט אויסגלייכען געוויסע סיכסוכים צווישען זיך, האָט אַ וואָלקאָוויסקער וואַלד־איד אָנגעשריבען אַ גאַנצע הומאָריסטישע פּאָעמע, פון וועלכער ס'איז מיר געבליבען אין זכרון נאָר די הקדמה:

ארזי הלבנון אדירי התורה,
בעלי תריסין ביערות ושאר מיני סחורה,
נזדמנו לפונדק, לדון ולהורות,
דבר איזו סיכסוכים ועבירות,
איזו חטאים ודברים לא כן,
בין כל מן דעסקין באוריתא הדן,
וכדי לפשר ולהשוות ולמנוע מריבה,
היה שם הכל מתוקן בישיבה,
כדבעי למהווי, על כסא שש,
ישב המשנה על יד היושב ראש,
הכל מסודר ודולקים הנרות,
יש כוסות חמין ואפילו קטורת,
ודברי חכמים נשמעים בנחת,
והטענות מצטרפות אחת לאחת,
גם אומרים דברי חדודים,
כנהוג בין אנשים יהודים.

„לא תגשו אל אשה"

פורים. ביי ר' לייב העלער איז דער טיש שעהן סערווירט. מ'וועט באלד שפילען פרעפעראַנס. דער עולם האָט שוין געגומען אַביסעל משקה און מ'איז בגילופין. ס'קומט אריין אַ שעהנע באקאנטע פרוי. איינער פון די אַנווועזענדע מאַכט איר אַ קאָמפּלימענט: „וועז איר קומט אריין, מאַדאַם, יוערט ליכטיג. שעהנע אויגען דערמאָנען דעם יהי אור!"

„אָבער — האָט זיך אָפּגערופען אַ צווייטער גאַסט — אין דער גמרא איז אַ פּלוגתא, וואָס מיינט דאָס וואָרט אור: „לילא" אָדער „יממא".

די מאַדאַם האָט פאַרשטאַנען העברעאיש אוּן די לעצטע באַמערקונג איז איר, נאטירליך, ניט געפעלען.

אויף מאָרגען האָט דער גאסט, וועלכער האָט געמאכט די צווייטע באַ־מערקונג, באַקומען אַ בריוועלע מיט אַזאַ „משלח מנות".

אור לילא או אור יממא,
מחלוקת הגמרא מימים ימימה,
אבל כל אריסטאָקראַט,
היודע אפילו מעט.

חוקי בָּן טָאן,
והלכות סאלאן,
לא יחלל כבוד אשה סתם,
ומכל שכן מאדאם.
מזכירים את אסתר בכבוד ואהבה,
ובזכותה גם כל בנות חוה,
ומי ששכח והכריע את הכף,
הרי זה עבר על לאו:
לא תגשו אל אשה.

ר' בנימין ביאַלסקי

אין דער פּרענומעראנטען־ליסטע, וואָס ר' מענדעלע דיין האָט פּאַר־צייכענט אין זיין ספר, איז דאָ אַ נאָמען: הגביר ר' בנימין ביאַלסקי מפּעטער־בורג. דער נאָמען פון דער רוסישער רעזידענץ גיט צו אַביסעל חשיבות. אָבער באמת איז דער דאָזיגער פּעטערבורגער סוחר געווען און געבליבען אַ וואַלקאָוויסקער.

**
*

אין די נייַנציגער יאָרען פון פּאָריגען יאָרהונדערט, האָט זיך אָנגעהויבען אַנטוויקלען אין די פּריצישע הויפּען פון דער וואַלקאָוויסקער אומגעבונג די פּראָדוקציע פון קאַרטאָפּעל־מעל (קראָכמאַל). דאָס איז געווען אַ פּרימי־טיווע פאַבריקאַציע, וואָס האָט געהאט אַ באגרעניצטען אָרטיגען אָפּזאַץ און האָט ניט געקענט רעכענען אויף אַ גרעסערען עקספּאָרט.

מ'האָט געוואוסט, אַז אין יאַראָסלאָוו איז דאָ פאַניזאָווקין, דער קראָכמאַל־קעניג, וואָס באַזאָרגט גאַנץ רוסלאַנד מיט קאַרטאָפּעל־מעל. מ'האָט אויך געהערט, אז פינלאַנד מיט אירע פאַפּיר און פאַטאָקע פאַבריקען פארברויכט זעהר פיל קראָכמאַל און זי באַצייטט עס איבערהויפּט פון האָלאַנד. געווויס וואָלט גוט געווען צו באַקומען קונדשאפט אין פינלאַנד. אָבער ווער איז דאָס אימ־שטאַנד צו קאַנקורירען מיט אַ פאַניזאָווקין אָדער מיט אַ האָלאַנד, וואָס גיבען אַרויס ערשט־קלאַסיגע סחורה באַרימט און רענאָמירט אויף אַלע מערק.

די גוטבאַזיצער פלעגען מעהרסטען טייל פאַרברענגען אין אויסלאַנד און האָבען ניט געהאט קיין צייט אפּצוגעבען זיך מיט אזוינע זאכען, וואָס פאסען זיך פאַר סוחרים ספּעקולאַנטען, אָבער ניט פאַר אַריסטאָקראַטען. און די הויפּישע אַדמיניסטראַטאָרען, וואָס האָבען געדארפט זאָרגען פאר דער פאַר־

בעסערונג און אנטוויקלונג פון דער פּראָדוקציע, האָבען וועגען דער אויפ־גאָבע אזויפיל געזאָרגט ווי זייערע פּרינציפּאַלען.

האָט זיך מיישב געווען ר׳ דוד ביאַלסקיס אַ פּעהיגער בחור, בנימין, אז ס׳וואָלט געווען אַ יושר אַריבערצוכאַפּען זיך קיין פּינלאַנד און אַ קוק טאָן וואָס הערט זיך דאָרטען מכוח קראָכמאַל. ס׳איז אפילו אַ צרה מיט דער רוסישער פּראָוואָזשיטעלסטוואָ (וואוינרעכט) און מיט דעם פּינישען תרגום לשון, אָבער דער אויבערשטער וועט מסתמא העלפען.

בנימין לאָזט זיך אַוועק קיין פּינלאַנד, וואָנדערט איבער די פּאַבריק־ראַיאָנען פון העלסינגפאָרס, אָבאָ, טאַמערפאָרס, באַקענט זיך מיט דירעק־טאָרען, ווערקמייסטער, סוחרים, פּרעגט, פאָרשט. שטודירט און קומט אַראָפּ מיט וויכטיגע ידיעות בעל־פּה און מיט אַ האַלענדישער תורה שבכתב, אַ בראָשור געדרוקט אין אַמסטערדאַם און געווידמעט ספּעציעל דער קראָכ־מאַל־אינדוסטריע. די דאָזיגע בראָשור איז געווען זעהר אַ וויכטיגע פּאָר פּאַכלייט, אַ סאָרט קיצור שולחן ערוך מיט גרינדליכע הלכות און דינים, וואָס געהערען צו דער פּאבריקאַציע פון קאָרטאָפּעל־מעל.

דאָס איז געווען ראשית חכמה פּאָר די פּראָדוצענטען פון וואָלקאָוויסקער געגענד. און ס׳האָט געהאט אַ פּראָקטישע ווירקונג. וואָלקאָוויסקער קראָכ־מאַל האָט זיך פּאַרבעסערט, און מיט דער פּאַרמיטלונג פון דעם רעפּארמא־טאָר בנימין האָט מען אָנגעהויבען ביסלעכווייז עקספּאָרטירען קראָכמאַל קיין פּינלאַנד.

בנימין ביאַלסקי עפענט שפּעטער אַ ביוראָ אויף סואוואָראָווסקי פּראָס־פּעקט אין פּעטערבורג, ברענגט אַראָפּ זיינע אינגערע ברידער, ווערט אַ פּעטערבורגער ערשטע גילדע קויפמאַן און שפּילט אַ באַדייטענדע ראָל אויף דער קאַלאַשניקאָווער פּראָדוקטען־בערזע.

די ברידער ביאַלסקי, אלע בני תורה, ענערגישע וואָלקאָוויסקער ליט־וואָקעס, גמרא־קעפּ, האָבען אַנטוויקעלט און באַלעבט די קראָכמאַל־פּראָ־דוקציע פון וואָלקאָוויסקער געגענד. זיצענדיג אין פּעטערבורג, האָבען זיי געהאַט אַ מעגליכקייט נאָכצופּאָלגען דעם קורס פון גרויסע קראָכמאַל טראַנז־אַקציעס און צו געבען ענווייע באריכטען.

זייערע באריכטען זיינען געווען קורץ און שארף. געשריבען אין אַן אריגינעלען וויציגען העברעאיש מיט פּארשטעלטע אויסגעטראַכטע נעמען. אַ סגולה געגען אַן עין־הרע פון קאָנקורענץ.

די באַרימטע פּינישע פּירמע „יאָקיסאָקער אקציעבאָלאָזעט" האָט ביי זיי געהייסען פּשוט „יאָקל". די פּינישע רעזידענץ העלסינגפּארס האָט באַ־קומען דעם נאָמען פון אברהם אבינו׳ס רעזידענץ „אלני ממרא", און קראָכ־

מאַל, דער בעל־דבר זעלבסט, האָט נעבעך געמוזט יוצא זיין מיט'ן נאָמען „קרח".

איז געגאַנגען צווישען פּעטערבורג און וואָלקאָווויסק אַ סאָרט קאַבאַליס־טישע קאָרעספּאָנדענץ געפלאָכטען מיט רמזים, וויצען און גראַמען.

„יאָקל מטופל ואינו מבקש את קרח,
כי מכרכי הים בא אליו אורח."

(ס'הייסט, די פּירמע יאקיס סאָקער דאַרף איצטער ניט קיין קראָכמאַל, ווייל זי האָט באַקומען פון האָלאַנד אַ טראנספּאָרט סחורה).

„פּרשת קרח מפסיקים לגמרי,
עד שתבוא בת קול מאלני ממרא."

(ס'הייסט, ניט שליסען קיינע נייע קראָכמאַל־עסקים, ביז ס'וועט קומען אַ דעפּעשע פון העלסינגפארס).

„עליכם שלום! קרח עלה למרום."

(ס'הייסט, אַ פּרעהליכער גרוס, קראָכמאַל האָט אָנגעהויבען שטייגען).

די ברידער ביאַלסקי האָבען געפּירט אַ אידישען שטאַט. די ביוראָ שבת געשלאָסען. אורחים ביים טיש, קידוש, זמירות און דברי תורה. אַ שטיק וואָלקאָווויסק אין פּעטערבורג.

און ווען אַ וואָלקאָווויסקער אידען איז אויסגעקומען צו זיין אין פּעטער־בורג, האָט ער שוין געוואוסט, אז וועגען פּראָוואָשיטעלסטוואָ וועט ר' בנימין אַרויסהעלפען, ווייל די מלאכי השרת פון סואוואָראָווסקי פּראָספּעקט זיינען דאָך ר' בנימינ'ס גוטע באַקאנטע.

און ווען אזא איד איז אריין בשלום און ארויס בשלום פון פּעטערבורג, פלעגט ער אָפּגעבען ר' דוד'ען אַ גרוס פון זיינע קינדער און אַ יישר־כוח פאַר פּראָוואָשיטעלסטוואָ.

מ'האָט אַמאָל געפּרעגט ר' דוד'ען, ווי אזוי האָט זיך זיין בנימינ'קע אזוי אריפּגעארבייט און פאַרענטפּערט אזא שווערע קשיא וועגען פּאָניעס תורה פון פּראָוואָשיטעלסטוואָ?

— אַ פּשוט'ע זאַך, — האָט ר' דוד געענטפּערט — מבטל מאַכען פּאָניעס קשיות איז גאָרניט אַזוי שווער פאַר דעם וואָס האָט זיך אַמאָל געמאַטערט פאַר־ענטפּערען אַ שוועכן רמב"ם. און איבעריגענס האָבען דאָך אלע בנימינ'ס אַ פּריווילעגיע פון משה רבנו, אז זיי מעגען רוהיג זיצען איבעראל אפילו אין פּעטערבורג, דייטליך פאַרשריבען אין חומש דברים, פּרשה וזאת הברכה:

„לבנימין אמר ידיד ד' ישכון לבטח."

שבת בייטאג — אַ שפּאַציר איבער וואָלקאָוויסקער גאַסען

וועז מ׳האָט דורכגעפירט אין די 80ער יאָרען די נייע אייזענבאַן־ליניע ביאַליסטאָק־באַראַנאָוויטש, האָט וואָלקאָוויסק אָנגעהויבען וואַקסען. ס׳איז אַראָפּגעקומען ציגעל, דער באַרימטער פּאָדריאַדטשיק, און האָט געזומען בויען די נייע קאַזאַרמעס מיט א גרויסען פּארנעם. גאַסען, סקווערען, מאַגאַזינען, גרויסאַרטיגע מויערען, אַ נייע וועלט, א נייע שטאָט. דאָ וועט שטעהן אַ גאַנצע בריגאדע אַרטילעריע.

דער אלטער בלאָך, אַ איד אַ תלמיד־חכם און אַ ספּעציאליסט אין דער לעדער־בראנזשע, האָט אויסגעבויט די גרויסע גאַרבאַרניע, וואָס האָט שוין אַ ברייטע קונדשאפט אין דער וועלט און באַשעפטיגט פיל ארבייטער. באַראָש בויט די אייזען־גיסעריי פאַבריק, בערצע מינץ פּראָיעקטירט אַ פּאַראָווע צי־געלניע אין דאָקטאָר יעליצ׳עס הויפעל, הינטער די שוועדישע בערג. דאָס אַלטע וואַסער־מילכעל מיט דעם גרויסען ראָד, וואָס רוישט טאָג און נאַכט דאָרט לעבען דעם פּוילישען קאָשציאָל, וועט איצטער בלייבען מער ניט ווי אַן אָנדענקונג פון אַמאָליגע צייטען. ווייל ביים נאַסיפּ שטעהט שוין אַ פּאַר־טיגע דריי־שטאָקיגע געמויערטע דאַמפּף־מיהל. נאחט העלער האָט אויסגע־בויט ביים ראָשער וועג דעם שׂהנעם מאָדערנעם האָספּיטאל, אַ מתנה דער שטאָט. פּערעלים און גינצבורג האָבען געעפענט אַ באַנק־הויז. מאָניע גאָלאָי האָט אָפּגעפּרישט זיין האָטעל, ווייל ס׳וועלען זיין אורחים. דער גבאי, אהרון שיפּמאַנאָוויטש, וועט רעמאָנטירען די אַלטע שוהל און פּאַרבען דעם דאָך. מ׳שמועסט שוין וועגען טראָטוּאַרען און אַ טעלעפאָן. וואָלקאָוויסק וואַקסט ברוך השם און ווערט אַ כרך מיט לייטען גלייך. מ׳וועט זיך שוין באַגעהן אָהן ביאַליסטאָק. ביי דוד הובאַר קענט איר באַקומען פון כל טוב. אפשר ווילט איר קויפען אַ מתנה פאַר חתן־כלה, א גאָלדען זייגערעל, אַ סיגנעט, אָדער גאָר אַ דיאמאנט, טאָ זייט מוחל געהט אריין צו ר׳ מאיר שיף.

דאָס האָט מען אַלץ צו פארדאנקען דער נייער באַן, און דעריבער דער־מאָנט מען זיי צו גוטען ביי יעדער געלעגענהייט.

***

ס׳איז שבת, אַ שעהנער זומער־טאָג. די יוגענד איז אַוועק שפּאַצירען אין זאַמקאָווען וואַלד. עלטערע מענשען זיצען פאַר די הייזער און מ׳שמועסט.

ביי דעם לעלער ר׳ נחום האַלפּערן, אויף דעם הויכען הילצערנעם גאַנעק, זעהט איר אַ קרייזעל אידען, וועלכע האָבען ליב אויסצוהערען ר׳ נחומ׳ס אַ דערקלערונג וועגען דער היינטיגער סדרה. ר׳ נחום איז אַ שארפער מדקדק, קען תנ״ך אויסענווייניג און גיט איבער אַ זאַך וויסענ־

שאַפטליך און אינטערעסאַנט. דערנאָך שמועסט מען וועגען דעם נייעם חזן ר׳ נח, וועמען ר׳ אייזיק נחמנ׳צעס האָט אַראָפגעבראַכט קיין וואָלקאָוויסק, און וועלכער האָט היינט „אַוועקגעלייגט״ אַזאַ גרויסאַרטיגען „תכנת שבת״. אַ קלייניגקייט, ר׳ נח! זיינס אַ שטיקעל „ברוך שאמר״, אָדער „אדון עולם״, איז דאָך אַ מחיה נפשות. און איר ווייסט, מיט וואָס ער האָט געזומען דעם גאַנצען עולם? דאָס איז געווען, אויב איר געדענקט, ביי די ערשטע סליחות, וועז ער איז ארויסגעפאָרען מיט דעם „קולי שמע וראה דמע עיני״. טרערען האָבען זיך געשטעלט אין די אויגען ביים גאַנצען עולם. איר שפילט זיך מיט ר׳ נח׳ען! ניטאָ זיין גלייכען. דעם אמת זאָגענדיג, וועז ניט די נייע באַן, וואָלטען מיר אים ניט געהאַט. מיט בעלי־עגלות וואָלט אים ר׳ אייזיק נחמנ׳צעס ניט אַראָפגעבראַכט. מ׳דאַרף דאַנקען דער באַן, „וגם חרבונה זכור לטוב.״

***

איר פרעגט, וואָס איז דאָס פאַר אַ רעדעל אידען דאָרט ביי די פאַר־מאַכטע קראָמען? איר זעהט דען ניט, ווער ס׳שטעהט אין דערמיטען און רעדט מיט אזא התלהבות און מאַכט אזוי מיט די הענט. דאָס איז דאָך ר׳ לייזער שאַליוטש, אַ איד אַ חריף, אַ תלמוד׳יסט מיט שאַרפע איינפאַלען. ער גיט צו פאַרשטעהן דעם עולם, אז ס׳איז ניטאָ וואָס נתפעל צו ווערען פון דער נייער באַן. וואָרום וואָס איז באמת דער שכל פון אַ באַן? אויסגלייכען אַ וועג, אָפגראָבען אַ בארג, פארשיטען א טאָל און דורכגראָבען אַ טונעל. טאָ גיט אַ קוק אין ישעיהו, קאַפיטעל מ׳: „פנו דרך, ישרו בערבה מסילה, כל גיא ינשא, וכל הר וגבעה ישפלו״. אָט האָט איר דאָך די גאַנצע ארבייט פון אַ באַן. און אויב איר מיינט אז טעלעפאָן איז אַ נייעס, האָט איר אַ גרויסען טעות. מישט אויף רבנישע ספרים מיט הונדערטער יאָרען צוריק, וועט איר געפינען שאלות ותשובות וועגען דעם: צי מעג מען ריידען אום שבת אויף אַ געוויסע דיסטאַנס? וואָס איז דער טייטש „דיסטאַנס״? וואָס מיינט עס צו זאָגען? טעלעפאָן, רבותי. ס׳איז קלאָר, ניטאָ קיין נייעס, אין כל חדש תחת השמש.

***

קענט איר ר׳ יעקב גראָדזענסקי, דעם אַדוואָקאַט? מ׳רופט אים אין אַ שפאַס איוואַן גראָזני. מיינט איר חלילה, אז ער איז טאַקע אַ איד אַ כעסן, אן אכזר? חס ושלום! גראָדזענסקי איז אַ הויכער שטאַרקער איד, וועלכער פאַדערט שטענדיג ביים עולם יושר, משפט, געראַכטיגקייט. און האָט ליב אריינזאָגען יעדערען דעם אמת אין די אויגען. און זאָגען זאָגט ער עס בקול

רם, מיט אַ שטים אָהן עין הרע, וואָס קליין־שטעטעלדיגע חזנים מעגען אים מקנא זיין. ס'געהט אום אַ ווערטעל, אז ווען ר' יעקב גראָזני רוימט עמיצען אַ סוד אין אויער אויף קאַרטשיזנע, הערט מען דעם סוד אויף זאַמאַשטשע. אָט צוליב די אַלע מעלות האָט מען אים צוגעגעבען דעם נאָמען „גראָזני". ס'הייסט אַ שטרענגער איד. אָבער באמת איז ר' יעקב אַ גוט־האַרציגער מענש, וואָס האַלט שטאַרק פון הכנסת אורחים און איז שטענדיג גרייט צו העלפען דעם צווייטען. ר' יעקב האָט אַ שוועהן הויז און אַ גרויסען גאָרטען. אָט דאָרטען צווישען די בוימער אַרום דעם טיש, וואָס ר' יעקב'ס ווייב, די אשת חיל, האָט אַרויסגעשטעלט מיט גלעזער טיי, קוכענס און ווַאַרעניעס, אַלץ אייגענע אַרבייט, דאָרט זיצט אַן עולם געסט און מ'רעדט וועגען דעם מאַמוט.

איר ווייסט ניט, ווער עס איז דער „מאַמוט"?

אַ שאהנע מעשה! דאָס ווייסט דאָך שוין די גאַנצע וועלט. היגע און אויסלענדישע בלעטער האָבען דאָך עס באַשריבען מיט אַלע פּרטים.

דאָס איז געווען, בשעת מ'האָט געמאַכט די נייע באַן. גראָבענדיג דעם פונדאַמענט פון וואָלקאָוויסקער וואָקזאַל האָט מען געפונען אַ צאָהן פון אַ מאַמוט, וואָס האָט געלעבט פאר'ן מבול. ס'רעדט זיך אזוי, אַ צאָהן, אָבער זייט אַ בעלן און הויבט אויף דעם דאָזיגען צאָהן, וואָס זעהט אויס ווי אַן אויסגעבויגענער דישעל פון אַ וואָגען. האָט מען דאָס דאָזיגע ציינדעלע אריינגעשטעלט אונטער אַ גלאָז אין א ספּעציעלער נישע אין וואַנט פון יואָקזאל, און דערבי אַן אויפשריפט מיט מעטאַלענע בוכשטאָבען, וואָס דער־קלערט וועג און ווי אזוי מ'האָט דעם צאָהן געפונען, למען ידעו לדורותיהם, מ'זאָל וויסען וואָר דער מאַמוט איז געווען. זיצט מען עס איצטער אין גאָרטען בייַ ר' יעקב גראָזענסקי און מ'רעדט וועגען אים.

דער דאָזיגער מאַמוט איז געווארן, אזוי צו זאָגען, אַ שטיקעל אייגענער בייַ וואָלקאָוויסקער אידען. מ'האָט געפונען, אז דער דאָזיגער מאַמוט האָט עפּעס אַ שייכות מיט'ן אַלטען נח פון חומש. ס'איז דאָך אַ פּשוט'ע זאַך, אז וועג דער זעלביגער מאַמוט האָט איבערגעלעבט דעם מבול, איז ער דאָך געווויס געווען אַ קעסט־קינד בייַם אַלטען נח אין דער תיבה און איז מיט אים צוזאַמען מיטגעפאָרען ביז די הרי אררט. היינט זעהט נאָר אַ בעלנות פון א מאמוט, געזעגענט זיך מיט'ן אלטען נח און לאָזט זיך אוועק אין אַ נסיעה, פאָלג מיך אַ גאַנג, פון אררט ביז וואָלקאָוויסק — און דאָ פאָרבראַכט זיינע לעצטע ביסעל יאָרען.

„איר זייט געראַטן, רבותי — רופט זיך אָפ ר' יעקב גראָזענסקי — אָבער פאָרגעסט ניט, אַז מ'האָט אים שוין געמאַכט אַ הזכרה אין די ציי־

טונגען, געזאָגט אַ קדיש, און געשטעלט אַ שעהנע מצבה אין אונזער וואָקזאַל. טאָ זייט זיך איצטער מכבד מיט טיי און גוטע ווארעניע, וואָס מיין פלונית'טע האָט דאָ צורעכט געמאַכט."

***

ס'איז נאָך אַ שעה צו מנחה. מיר קענען נאָך מאַכען אַ וויזיט ביי ר' יהודה לייב דעם קצב. אָט זיצט ער דאָרט פאַר זיין קליינער געמויערטער הייזקע, וואָס ער האָט זיך אויסגעבויט נאָך דער שריפה אויף גראָדנער גאַס און ארום אים זיינע שכנים און גוטע פריינד. יהודה לייב איז אַ קלוגער איד, ווען כער האָט פיינט דאגות, שטענדיג ביי גוטען מוטה, שטענדיג גרייט אַ טובה צו טאָן יעדערען, און אַלץ מיט אַ שמייכעל און אַ גלייך־ווערטעל. יהודה לייב האַלט ניט פון דער היינטיגער וועלט. אַמאָל, זאָגט ער, איז געווען אַ וועלט. אַמאָליגע וואָלקאָוויסקער אידען זיינען געווען גוטע לייט וויי די דעמבעס און קלוג ווי דער טאָג. ניטאָ היינט אַמאָליגער שמחת תורה און פּורים, אַמאָליגער באַלעבאַטישער קידוש, ווען מ'האָט דערלאַנגט צום פאַר־בייסען דעם פארברוינטען טייגעכץ מיט די אמת'ע גריבינעס. איך האלט ניט פון היינטיגע שלח־מנות'ען מיט די נאַרישע זיסיקייטען. איך שיק דעם עולם שלח־מנות מיינע געפילטע מילצען. רייבט קינדער, האָט הנאה און פאַרשטעהט, וואָס עס הייסט אַן אמת'ער אידישער מאכל.

יהודה לייב דערצעהלט איצטער דעם עולם, וואָס מיט אים האָט פאַסירט בשעת מ'האָט געבויט די נייע באַן.

— די טעלעגראַפישע סלופּעס — דערצעהלט יהודה לייב — זיינען שוין געווען צעשטעלט איבער דער גאַנצער ליניע, נאָר איבער די אויבערשטע פארצעלייענע קידוש־גלעזלעך זיינען נאָך די דראָטען ניט געווען פאַרצויגען.

אין די דערפער, וואָס האָבען זוכה געווען צו אזא סלופּ, האָבען די פויערים געגלויבט, אז דורך דעם סלופּ קען מען שוין ריידען אפילו מיט פעטערבורג. מ'דאַרף נאָר וויסען אזא וואָרט, אזא שפראך. אַ לץ מסתמא האָט זיי עס איינגעשמועסט. מאַכט זיך מיר גראָד דורכצופאָרען אַ דאָרף ביי בערעסטאָוויץ און איך פאַל אריין אין אַ מחלוקה צווישען גויים, מ'הרג'עט זיך מכות רצח.

— שטעהט! שריי איך צו זיי, הערט זיך אויף צו שלאָגען, איך גיב, זאָג איך, אַ דעפּש און רוף אַרויס סאָלדאַטען. און געה מיר אזוי צו צום טעלעגראַפּנעם סלופּ.

די גויים שטעלען זיך אָפּ און קוקען, וואָס וועל איך דאָ טאָן. נו, טראַכט איך מיר, איך וועל אייך באַלד פאַרטייטשען אַ פסוק אין חד גדיא.

די גויים האַלטען אין איין קוקען.

איך הויב אָן שטילערהייט זאָגן „אשר יצר". דערנאָך לייג איך צו דעם אויער צום סלופ און הער זיך איין אַ ווייל. דערנאָך דערלאַנג איך מיט'ן פויסט אַ טאַראַבענץ דעם סלופ און גיב אַ געשריי „יקום פורקן מן שמיא"? בונט! פריסלאַט וואָיסקא! (שיקט מיליטער).

די גוי'עצעס האָבען זיך דערשראָקען.

הער אויף, לייבא! הויבען זיי אָן בעטען, מיר שלאָגען זיך ניט, מיר גענעהן זיך פונאַנדער, רוף אָפּ.

נו, זאָג איך, גוט. נאָר אַמאָל געמאַכט די זעלביגע מאַכערייקע מיט'ן „אשר יצר" און ווידער אַ געשריי געגעבען „יקום פורקן מן שמיא!" סטאָפּ! ניע נאַדאָ! סמירנאָ! (מ'דאַרף שוין ניט, רוהיג!).

אָט אויף אזא אופן האָב איך ביי די גויים געמאַכט שלום.

אידישע גוט־באַזיצער

אין די הויכע ספערען אין פּעטערבורג איז געווען אָנגענומען, אז אידען זיינען אומפּעהיג צו ערד־ארבייט, הגם אין כערסאנער קאָלאָניעס אין פּוילען האָט מען געקענט טרעפען אידישע פּויערים און גוט־באַזיצער, וועלכע זיינען געווען געטריי און איבערגעגעבען דער רעגדוירטשאַפט. דאָס זעלבע האָט מען אויך געקענט זעהן אין וואָלקאָוויסקער געגענד, וואו גרויסע גיטער זיינען געווען ארענדירט און מוסטערהאַפט געווירטשאַפט מיט'ן אידישען קאָפּ און באַראַבייט מיט אידישע העגט. די דאָזיגע אידישען אַרענדארען האָבען ניט באזוכט קיין אַגראָנאָמישע שולען און דאָך זיינען זיי אנערקענט געווען פון אלע ארומיגע שכנים אַלס גוטע פאַכלייט.

***

דער דר. זשיוואָטאָווסקי, גוטבאַזיצער פון לעווושאָווא ביי בערעסטאָוויצי, איז געווען אַ שול־קאָלעגע פון דעם פּרעמיער־מיניסטער סטאָליפּין. דער לעצטער האָט אים איינגעלאַדען אַלס רעדאַקטאָר פון דער צייטונג „ראָסיאַ". ס'איז געווען די צייט, וועז די שוואַרצע מאה האָט געגעבען דעם טאָן אין רוסלאַנד, און אַ רעדאקטאָר פון אַ פּאַטריאָטישער צייטונג האָט געווויס ניט געדארפט האָבען קיין מגע־ומשא מיט א אידען. און דאָך איז דער אַרענדאַטאָר פון לעווושאָווא געווען דווקא אַ איד, ר' יונה כאָזע, וועלכער האָט געפירט אין לעווושאָווא אַ גאַנץ ברייט אידיש לעבען: אַ מנין ביי זיך, אַ שראַנק מיט ספרים, און א רבי א תלמיד־חכם פאַר זיין בן־יחיד. דער רעדאַקטאָר פון דער פּאַטריאָטישער צייטונג „ראָסיאַ" און דער ארענדאַטאָר פון לעווושאָווא זיינען געווען הערצליך פאַרבונדען, אמת'ע אהובים ידידים. סטאָליפּין'ס קאָלעגע האָט געשעצט דעם אידען ניט נאָר אַלס פאַכמאַן, נאָר

אויך אלס מענש און אינטימען פריינד. אפילו דער רבי פון ר' יונה'ס בן־יחיד האָט פֿאַרנומען אַ גרויסען אָרט ביים פּעטערבורגער אַריסטאָקראַט. די קאָנצעלאַריע פון פּעטערבורגער גראַדאָנאַטשאַלניק האָט איינמאָל באַקומען אַ טעלעפֿאָן פון זשיוואָטאָווסקי'ן, אַז זיינער אַ פריינד קומט קיין פּעטערבורג און וועט איינשטיין אין דעם־און־דעם האָטעל, על כן זאָל די פֿאָליציי אים ניט באָאומרוהיגען מיט שאלות וועגען דאָקומענטען. די מלאכי־חבלה האָבען געמיינט, ווער ווייס וואָס פֿאַר אַ גרויסע פּערזענליכקייט עס דאַרף דאָ אָנקומען, נאָר וען זשיוואָטאָווסקי האָט ארויסגעזאָגט דעם אידישען נאָמען פון זיין פריינד, האָט די פֿאָליציי פֿאַרביסען די ליפּען און געמאַכט אַ שווייג.

די גרויסע פֿערזענליכקייט איז געווען דער רבי פון ר' יונה'ס בן־יחיד, וועלכער האָט געדאַרפט זיין אין פּעטערבורג, נאָר אַלס איד האָט ער ניט געהאָט קיין וואוין־רעכט.

**
*

ר' בערצע מינק, וועלכער וואוינט אין זיין גוט ביי זעלווע איז באַקאַנט אלס אַ גרויסער מכניס־אורח. וען איר קומט צו אים, מוזט איר פֿאַרבלייבען לכל הפּחות אַ מעת־לעת, ווייל ר' בערצע פֿאַרשטעהט ניט, ווי אזוי קען מען ארויסלאָזען אַ גאסט אָהן אַ מיטאָג און אָהן אַ נאכטלעגער. און טאָמער קומט איר פרייטאָג אינדערפריה, זייט איר שוין אַ פֿאַרפֿאַלענער. פֿאר זונטאָג נאָכמיטאָג וועט איר שוין ניט אוועקפֿאָרען. ר' בערצע'ס זוהן, דער הארציגער גוט מוטיגער שאול'קע, וועט עס שוין באַזאָרגען, אָדער מ'וועט אַראָפּנעמען אַ ראָד פון אייער וואָגען, לויט'ן אלטען נוסח פון דאָרפישע אידען, אָדער שאול'קע וועט עפּעס אויסטראכטען אַן אנדער מאַכערייקע. בקיצור, איר בלייבט אויף שבת. און באמת, וואָס איז דאָ די איילענישע, ווי ר' בערצע זאָגט. אַ מנין איז דאָ, ברוך השם, און אן עליה באקומט איר אַ גאַנץ פיינע, און וען איר זייט אַ בעלן אויף טשאָלענט און וען איר זייט אַ מבין אויף די אמת'ע שבת'דיגע מאכלים, וואָס אונזערע טייערע באָבעס פלעגען מאַכען, וועט איר דאָס, אי"ה, גענישען אַ דאַנק דער עקרת־הבית. גאָט זאָל אייך נאָר געבען דעם אמת'ען אַפּעטיט, כדי איר זאָלט קענען מקיים זיין אַ שבת כהלכתו. ער איז געראָטן, דער אַלטער ר' בערצע, ווייל ס'איז דאָך גוט באקאנט, וואָס מענשען זאָגען, אז אַ שבת ביי ר' בערצ'ען גיט כוחות אויף אַ גאַנצער וואָך.

**
*

גרויס און ברייט זיינען די רייכע גיטער פון באַראָן בישפינג אין וואַל־קאָוויסקער געגענד. די אַרענדאטאַרען זיינען אידען. וועו איר זעהט דאָרט

איבער די פעלדער פֿאַרט אַרום אַ רייטער, אַ בריט־ברוסטיגער מאַן מיט אַ שווארץ באזילבערטער באָרד. וועז איר באטראַכט דאָס טייערע רייט־פערד און דעם שהנעם זאָטעל, מיינט איר אַוודאי, אז דאָס איז דער באַראָן זעלבסט. ניין, דער באַראָן איז אין פֿאַריז אָדער אין איטאַליע. דער רייטער איז ר' מאיר ווירייקער, דער אַרענדאַטאָר פון אַלע ווירייקער גיטער. איר מעגט צו אים אויך אַריינפֿאָרען. איר וועט זיין אַ גוטער גאַסט. אין ווירייקע איז אויך דאָ אַ מנין און אַ טיש כיד המלך. די זילבערנע טיש־געשיר, וואָס מ'זעהט ביי ר' מאיר ווירייקער פּסח צום סדר, זעהט מען ניט ביי די גרעסטע שטאָטישע גבירים.

די בארימטע פּוילישע שריפטשטעלערין עליזא ארזשעשקאוואַ, וועלכע האָט געקענט אויסגעצייכענט דאָס לעבען פון דאָרפֿישע אידען, האָט אַלעמאָל געזאָגט נחום סאקאלאָוו'ען, וועז ער האָט זי באַזוכט אין איר היים אין גראָדנא, אז זי איז זעהר צופֿרידען וועז זי זעהט, אז די אידיש דאָרפֿישע טיפּען, וואָס זי האָט באַשריבען אין אירע ביכער, עקזיסטירען נאָך אין לעבען. ליידער, היינט לעבען די טיפּען שוין ניט.

אַ איד אַ שווינדלער

ס'איז געווען אַ ברענענדיגער פראָסט, אָבער אין דער שאַפֿאַרניע (וואַלד קאַנטאָר) איז געווען וואַרים. די שאַפֿארעס זיינען נאָר־וואָס געקומען פון וואַלד, אַוועקגעלייגט די פּיטעס (האָלץ מעסטער), די קליינע שטעמפּעל־האַמערס, אויסגעטאָן די קורצע פעלצלעך, אָפּגעווישט די פאַרפראָרענע בערד און זיך געזעצט צו די ביכער איבערשרייבען פון די קליינע נאָטיץ־ביכלעך די צאָל האָלץ־קוביקען, וואָס זיי האָבען היינט אָפּגענומען אין וואַלד.

פּייגע די קעכין האָט געגרייט צום טיש, דערלאַנגט אַ הייסען קרויט־באָרשט מיט קאַרטאָפּעל און זיך געקליבען צו דערלאַנגען נאָכדעם דעם געזונעם־בראָטען מיט בעבלעך און ריז.

דער עולם האָט זיך געוואַשען, געמאַכט אַ שנאַפּס און מ'איז אַריין אין אַ שמועס מכוח „טשאָסקע־וואָזקע" (האָקען, פירען), שליפּער, שוועלען, שטאַנדארטען, שיחות חולין פון פאַכלייט, וואַלד־אידען.

אגב, איז מען ארויף אויף אַ שמועס מכוח וואַלד־סוחרים, היינטיגע און אַמאָליגע. אָט נעמט, למשל, אזא אידען ווי ר' איטשע לעוו, וועלכער האָט געהאַט אזאַ גרויסען נאָמען ביי אונז, אין גאַנץ ליטע און אין אויסלאנד. אַ טייערער איד געווען ר' איטשע לעוו.

„וואָס איז דאָ פאראן צו ריידען — האָט זיך אָפּגערופען דער אלטער שאַפּער ר' מאָטיע — אַוודאי איז ר' איטשע לעוו געווען אַ גרויסער איד. און מיר האָט ער איינמאָל צעדרייט אַ פּאָר הונדערט קאַרבען."

„ווער? — האָט דער גאַנצער עולם אַ געשריי געגעבען — ר׳ איטשע לעוו? אייך? צעדרייט? אויר זייט משוגע צי חסר דעה?"

„ס׳איז אַ גרויסע חוצפה — האָט אָנגעהויבען אַ יונגער שאַפאַר — אַז אַ איד זאָל זאָגען" . . .

„שווייג! — האָט אים איבערגעריסען נחמן דער אָבער־שאַפאַר — ר׳ מאָטיע איז ניט שיכור, מיר ווילען פריהער הערען."

„אָט הערט אַ מעשה — האָט ר׳ מאָטיע אַ שמייכעל געגעבען צום גאַנצען עולם — דאָס איז געווען נאָך דער גרויסער שריפה אין וואָלקאָוויסק (אין 1886) ניט דאָ געדאַכט. אַ ביטערע צייט געווען אפילו פאַר אַזאַ געזונטען בחור׳ען ווי איך. ר׳ איטשע לעוו, כ׳ווייס ניט פאר וועלכע מעשים טובים, האָט מיך שטאַרק מקרב געווען. וואָס מאַכסטו מאָטיע? ווי געהט עס? אָט נעם אַ קליניגקייט, מיר ווילען זיך אַמאָל אויסרעכענען. — און פלעגט מיר אזוי שטילערהייט אריינשטופען א גמילת־חסד. כ׳האָב געזומען, ווייל כ׳האָב זעהר נויטיג געהאַט אַביסעל מזומן און כ׳האָב געוואוסט, אז ר׳ איטשע לעוו גיט עס פון גאַנצען הארצען. ס׳איז אריבער אַ געוויסע צייט, כ׳האָב זיך ארומגעזעהן, אז מיט די גמילת־חסדים׳ס בין איך שוין אריינ־געפאָרען אין אַ חוב איבער צוויי הונדערט קאָרבען. שלעכט! מ׳דאַרף באַ־צאָהלען. צוזאַמענגעקלאַפט ווי ס׳איז הונדערט קארבען און איך געה אריין צו ר׳ איטשע לעוו. געטראָפען גראָד מינדעל צירעל, אַ טייערע נשמה ווי איר מאָן.

— וואָס מאַכסטו מאָטיע? — אזוי און אזוי, — זאָג איך — געקומען אָפגעבען אַ חוב.

— האָסט פאַרגעסען, מאַכט זי צו מיר, — אַז ס׳איז פאַר יום־טוב, און פאר יום־טוב דאַרף מען געבען אָבער ניט נעמען. מיין מאָן איז איצט געקומען אויף סוכות פון אויסלאַנד און איז זעהר פארנומען. וועז דו ווילסט אים זעהן, קום בעסער אריין חול המועד.

— גוט!

אריינגעקומען חול המועד. ר׳ איטשע לעוו פאַרבעט מיך צו זיך אין קאָבינעט, הייסט דערלאַנגען וויין, כיבוד. גאַנץ פיין.

איך דערמאָן אים וועגען מיין חוב און לייג אוועק אויפ׳ן טיש מיין הונדערטער.

איך זעה, ר׳ איטשע לעוו האָט זיך פאַרטראַכט און קוקט זעהר שאַרף אויפ׳ן הונדערטער.

— איך וואָלט זיין אַ בעלן וויסען, — זאָגט ער צו מיר — וויפיל פוד וועגט דער הונדערטער. אויף אים ליגען דאָך גאַנצע בערג האָראָוואָניע,

שווייס, דאגות. וועד האָט עס כוח אויפהויבען אזא משא? שאָר עס אַראָפּ פון טיש, מאָטיע, דו האָסט דאָך אַ פּאָר געזונטע ידים.

— אָבער ר' איטשע, — זאָג איך, — אַ חוב, גמילות־חסדים . . .

— וואָס דרעהסטו מיר אַ קאָפּ מיט גמילות־חסדים! — האָט ער זיך צעבייזערט — וועד? וואָס? וועז? באָבע מעשיות! איך געדענק גאָרניט, און דאָס וואָס מען פאַרגעסט, טאָר מען צוריק ניט נעמען. אַ בפירוש'ער דין אין דער תורה, ס'איז אפילו אַ גרויסע מצוה, „שכחה" הייסט עס, פאַרגעסען. וואָס ווילסטו איך זאָל עובר זיין אויף אַ דין פון דער תורה? מעגסט אויך מקיים זיין די זעלבע מצוה. אזא שעהנע, אזא זעלטענע און אזא גרינגע און פשוט'ע מצוה, שכחה! פאַרגעסען און אַן עק. שלאָג דיר אַרויס פון קאָפּ דאָס וואָס ס'איז געווען; ניט איך האָב געגעבען, ניט דו האָסט געגומען. פאַרגעס, און אַראָפּ פון מאַרק. אָבער איין זאַך זאָלסטו ניט פאַרגעסען. וועז מ'דאַרף אַ גמילות־חסד זאָלסטו געדענקען, אַז אין וואָלקאָוויסק איז דאָ איטשע לעוו.

„אָט אויף אזא אופן, מיט פסוקים און משלים, האָט ער מיר צעטומלט דעם קאָפּ און איך בין געבליבען אָהן לשון.

„קיצור הדבר, אַהין אַהער, ר' איטשע לעוו האָט מיר צעדרעהט איבער צוויי הונדערט קאַרבען, און ס'איז פאַרפאַלן עד היום הזה."

— כן ירבו! — האָט נחמן דער אָבער־שאָפאָר אַ זעץ געגעבען מיט'ן פויסט איבער'ן טיש, — אזוינע דרייער, אזוינע שווינדלער זאָל גאָט געבען וואָס מער בייַ אידען. פייגע! דער סאָמאָוואָר און דאָס קעסטעלע ציגאַרען פון דער אויבערשטער פאָליצע! מ'דאַרף מכבד זיין ר' מאָטיע'ן.

דריי וואָלקאָוויסקער תּושבים

פון הרב אברהם זלמן קורץ, ראָטשעסטער

די שטאָט וואָלקאָוויסק האָט זיך אויסגעצייכענט אויפֿן געביט פון לימוד התורה. אַ באַדייטענדער טייל פון דער אידישער באַפעלקערונג האָט גע־וואוסט, אַז עס איז אַ פליכט „קובע עתים לתורה" צו זיין. מען האָט גע־לערנט תורה — ווער אליין, און ווער — מיט דער מיטהילף פון אַ רבי'ן. דער ערשטער אידישער קאָאָפּעראַטיוו אין וואָלקאָוויסק איז אייגענטליך גע־גרינדעט געוואָרן אויפֿן גייסטיגען געביט, אויפֿן געביט פון לערנען תורה בציבור. אפילו די געוועהנליכע, פשוט'ע אידען האָבען געהאַט זייער אייגענעם בית־המדרש, דעם בית־המדרש „עין־יעקב", וואו זיי האָבען טאָג־טעגליך געלערנט תורה — פאַר'ן זון־אויפגאַנג, און שפּעטער, בין מנחה למעריב. מען האָט געלערנט משניות, חיי־אדם און עין־יעקב. דעריבער האָט וואָלקאָוויסק פאַרמאָגט אַזעלכע פשוט'ע אידען, ווי למשל, מאָשע דער איזוואָשטשיק, וועלכער האָט גוט פאַרשטאַנען אַ פּרק משניות און פלעגט קענען פרעגען ביים לערנען אַ האַרבע קשיא, אויף וועלכער דער שיעור־זאָגער פלעגט זיך אָפטמאָל דאַרפען מאַטערען צו געפינען אַ ענטפער; אָדער דער צדיק אפרים דער סטאָליער, צו וועמען דער שטאָט־דיין, הרב הגאון ר' טוביה ראָוויצקי, איז געקומען אַמאָל בעטען אַ ברכה, אַז זיין זוהן זאָל באַפרייט ווערען פון פריזיוו. און עס זיינען געווען אין וואָלקאָוויסק אַ סך אַזעלכע איינ־פאַכע אידען, אָבער גוטע למדנים, וועלכע האָבען געשטאַמט פון „עמך".

דאָגעגען די מיוחסים פון דעם געמויערטען בית־המדרש אָדער פון דעם הילצערנעם בית־המדרש האָבען זיך שוין ניט פאַרלאָזט אויף די שיעור־זאָגערס. משניות, ש"ס — דאָס איז פאַר זיי געווען בלויז אַ פּת־שחרית. אין די דאָזיגע בתי־מדרשים פלעגט מען לערנען אַלפס און ר"ן — און געלערנט האָבען דאָרט גרויסע תלמידי־חכמים פון יענער צייט, ווי דער אויבענדערמאָנטער דיין הגאון ר' טוביה — אָדער, ווי מען האָט אים גע־רופען: ר' טעוועלע — וועלכער איז געווען אַ גרויסער בקי און האָט נאָך דערצו פאַרמאָגט אַ שכל־הישר אויף מחדש צו זיין חידושי־תורה, און ר'

יואל עזריאל שישאַצקי, וועגען וועלכען איך וויל זיך דאָ אַביסעל לענגער אָפּשטעלען.

ר' יואל עזריאל שישאַצקי

הרב ר' יואל עזריאל איז געווען געבענשט מיט צוויי גוטע אייגענ־שאַפטען: מיט אַ זעלטענעם זכרון און מיט אַ שטאַרקען חשק צום לערנען. עס איז דערפאַר געווען נאטירליך וואָס ער איז געוואָרען אַ אויסערגעווענהנ־ליכער בקי בש"ס מיט תוספות און מפרשים. ער האָט אַלץ געלערנט און אַלץ געוואוסט. אין צווייפעלדיגע ענינים פלעגט זיך אפילו דער שטאָטישער דיין, הרב ר' טוביה, וועגדען צו הרב יואל עזריאל מיט אָנפראָגען. בלויז איין חסרון האָט ר' יואל עזריאל געהאַט — ער האָט קיינמאָל ניט געוואוסט וועגען זיין אייגענער חשיבות, און דעריבער האָט בלויז אַ באַגרעניצטע צאָל מענשען וועגען אים געוואוסט און אים ריכטיג אָפּגעשאַצט. די מערהייט מענשען האָבען אפילו אים ניט געקענט ביי זיין נאָמען, נאָר בלויז אַלס אפרים הערשעל'ס איידעם, דער מעהל־קרעמער. זיין פּרנסה איז טאַקע באַשטאַנען דערפון, און הגם די חכמים האַלטען, אז עס איז פאַראַן אַ שייכות צווישען תורה און קמח, איז עס אָבער ביי אים געווען פונקט דער פאַרקערטער פאַל — ער האָט פאַרמאָגט אַ סך תורה און זעהר ווייניג קמח. כדי צו קויפען מעהל דאַרף מען האָבען געלט, און דער אַרטיקעל איז ביי אים געווען בצמצום. כמעט זיין גאַנץ לעבען איז ער געווען אָנגעוויזען אויף גמילות־חסדים. וועז ער פלעגט באַקומען דעם נויטיגען גמילות־חסד, פלעגט ער עס געבען זיין פרוי, פייגע, כדי זי זאָל געהן אַהיים פון דער קאַלטער קראָם און אָפּקאָכען עפּעס צום עסען. ער אליין פלעגט זיך געפינען ביז די שפּעטע שעה'ן אין הילצערנעם בית־המדרש, פאַרטיפט אין די דיקע ספרים, וואו ער פלעגט געפינען זיין עולם־הזה מיט'ן עולם־הבא.

בלויז אין זיינע שפּעטערדיקע יאָרען, אונטער דעם איינפלוס פון מיר און נאָך אַ אָנצאָל אָנהענגער, האָט ר' יואל עזריאל דערוואָרבען מער פּאָפּולאַריטעט אין שטאָט און איז אפילו באַקרוינט געוואָרען מיט'ן טיטול „הרב". ער איז איינמאָל באַאיינפלוסט געוואָרען, געגען זיין אייגענעם ווילען, אויפצוטרעטען אויף דער בימה און זאָגען אַ „הדרן", וואָס האָט געדויערט גאַנצע צוויי שעה און האָט זיך אויסגעצייכענט מיט גרויסער בקיאות און מיט חידושים. דאָך איז ער אין אַלגעמיין פאַרבליבען אַ „נסתר".

***

ר׳ משה ציגעלניק

אַ אינטערעסאַנטער טיפּ איז געווען ר׳ משה דער יון, פון דער גראָד־נער גאַס, אָדער ווי מען האָט אים אויך געפֿרופֿן, ר׳ משה ציגעלניק, ווייל ער האָט זיך באַשעפֿטיגט מיט אויסאַרבייטען ציגעל. דער צונאָמען „יון" האָט אים נאָך באַגלייט פון די צייטן ווען ער איז געווען אַ סאָלדאָט.

איך האָב אים צוערשט באַגעגענט אין געמויערטען בית־המדרש, ווען ער איז שוין געווען אַ עלטערער איד. אין בית־המדרש איז ער געווען באַ־קאַנט אַלס אַ בייזער איד, אָבער אין שטאָט איז ער גראָד געווען באקאַנט אַלס אַ מענש מיט אַ אויסערגעווענליך גוטען כאַראקטער. אין בית־המדרש פֿלעגט ער שטאַרק מקפּיד זיין אויף יעדען איינעם וואָס איז נכשל געווארען מיט אַ וואָרט אין חזרת הש״ץ, אָדער ביי קריאת־התורה. דערפֿאַר פֿלעגט ער זיך אָבער אויסצייכענען אין טאָג־טעגליכען לעבען מיט זיין גוטסקייט און זיין זאָרג פֿאַר די אָרימעלייט. ער פֿלעגט ארומפֿאָרען מיט זיין וועגעלע פון הויז צו הויז און זאַמלען ברויט און שפּייז פֿאַר די אָרימעלייט פון שטאָט, איבערהויפּט פֿאַר די וועלכע האָבען געוואוינט אויף זיין גאַס, וואָס איז געווען דער וואוין־צענטער פון די אָרימעלייט.

אין שטאָט האָט מען ווייניג געוואוסט וועגען זיין פֿאַרגאַנגענהייט. בשעת זיין קראַנקהייט, פון וועלכער ער איז שפּעטער געשטאָרבען, האָב איך אים אייניגע מאָל באַזוכט און דאָן האָב איך געהאָט די געלעגענהייט זיך צו דער־ויסען וועגען דער מערקווירדיגער געשיכטע פון זיין לעבען, איבערהויפּט פון זיין יוגענד.

וועז ער איז געווען אַ אַכט־יאָריגער אינגעל האָבען אין שטאָט שטאַרק געבושעוועט די „כאַפּערס". מען פֿלעגט אַוועקכאַפּען קינדער פון זייערע עלטערענ׳ס היימען און זיי פֿאַרפֿירען אין ווייטע מקומות, וואו זיי פֿלעגען דערצויגען וועלען פון יונגווייז אָן אַלס סאָלדאָטען. די „דערציהער" פֿלעגען זיך אויך שטאַרק באַמיהען אָפּצו׳שמד׳ען די דאָזיגע קרבנות. דערצו פֿלעגען זיי זיך באַנוצען מיט די שרעקליכסטע געוואָלט־מיטלען אין באַצוג צו די פֿאַר׳עקשנ׳טע קינדער, וועלכע האָבען פֿרייוויליג זיך ניט געוואָלט אונטער־געבען. ר׳ משה ציגעלניק, וועלכער איז געווען איינער פון די אַוועקגע־כאַפּטע יונגע קרבנות, האָט געהערט צו די דאָזיגע פֿאַר׳עקשנ׳טע אינגלעך, און ער האָט דעריבער געמוזט דורכגעהן שבעה מדורי גיהנום אין זיין קאַמף געגען שמד. איינמאָל, האָט ער דערצעהלט, איז ער אריינגעפירט געוואָרען אין אַ הייסער באָד, וואו די היץ איז געווען מורא׳דיג. מען האָט אים גע־טריבען מיט שמיץ ביז דער סאַמע העכסטער באַנק, וואו עס איז ממש געווען אומדערטרעגליך הייס, כדי אויף אים אויסצואוויירקען אַנצונעמען

דעם שמד. בלויז אַ צושטימונג פון זיין זייט אַנצונעמען דעם שמד וואָלט אים דאַן באַפרייט פון די שרעקליכע יסורים. דאָך האָט ר' משה ציגעלניק אויסגעהאַלטען דעם נסיון און ניט אָנגענומען דעם שמד. איינמאָל — האָט ר' משה ציגעלניק פֿאַרגעזעצט זיין דערצעהלונג — האָבען די שרעקליכע יסורים אזוי געווירקט אויף אים, אַז פּאַר אַ מאָמענט האָט ער צו זיך גע־זאָגט, אז אויב ער וועט נאָך אַמאָל אַזוי געפּיניגט ווערען, וועט ער זיך אונ־טערגעבען. אַ ווייל שפּעטער, האָט ער זיך אָבער באַטראכט, אז בלויז אַזאַ געדאַנק אליין איז שוין א שרעקליכע עבירה, און ער האָט זיך געזומען קלאַפּען זיין קאָפּ אין דער וואַנט: ניין! טויזענט מאָל ניין! אָבער, צו זיין גליק, איז דאָס געווען דאָס לעצטע מאָל וואָס ער איז דורכגעגאַנגען די שרעקליכע עינויים. פון דאַן אָן האָט מען אים שוין אָפּגעלאָזט און מער ניט געפּיניגט, אז ער זאָל אָננעמען דעם שמד.

מיט יאָרען שפּעטער, אין עלטער פון 18 יאָר, איז ער מגולגל געוואָרען אַלס סאָלדאַט קייןווילנע. ביי דער ערשטער געלעגענהייט איז ער אריין אין אינער פון די דאָרטיגע שוהלען, און וועז ער האָט געעפענט אַ סידור, האָט ער ניט געוואוסט ווי מען לייענט אין אים: פון רעכטס צו לינקס, אָדער, פֿאַרקערט. ער האָט זיך דאַן געזומען מיט חשק צום לימוד התורה.

נאָך זיין טויט האָט ער געקראָגען אַ שהנע לויה און מען האָט גע־מאַכט נאָך אים אַ הספּד, אין וועלכען מען האָט באַטאָנט זיין מאַרטירער־שאַפט פאר דער אידישער אמונה.

ר' אהרן לייב פרידענבערג (לייב אָרע דער מלמד)

ר' אהרן לייב פרידענבערג איז געווען מער באַקאַנט אין שטאָט אונ־טער'ן נאָמען ר' לייב אָרע דער מלמד. ר' לייב אָרע האָט געלעבט ווי אַ צדיק. אַלע שיכטען פון דער אידישער באַפעלקערונג האָבען אים הויך גע־שעצט און רעספּעקטירט, ווייל ער איז געווען אַ מענש פון לויטער אמת און האָט באַזיצט גרויסע מידות טובות.

ער איז געווען אַ מענש מיט אַ אונטערנעמונגס־קראַפט, הגם אין אַ קליינער מאָס. אין זיינע יונגע יאָרען האָט ער געאַרבייט ביי לעדער־אויס־ארבייטונג. אין די ערשטע יאָרען פון דעם ערשטען וועלט־קריג, בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע, וועז עס איז געווען שווער צו באַקומען מעהל־פּראָדוקטען, האָט ר' לייב אָרע ביי זיך אין הויז איינגעשטעלט אַ קליין מיל־כעל פון צוויי שטיינער, וואָס ער האָט אליין געדרעהט מיט די הענט ביז ער האָט באַקומען אַביסעל מעהל. וועז עס איז ניט געווען קיין זיף אין שטאָט, האָט ער אליין פֿראָדוצירט זיף, וואָס איז ארויסגעקומען האַרט ווי

אַ שטיין. די הויפטזאַך אָבער איז געווען זיין שאַפונגס־קראַפט. אָט די אַלע געשעפטען האָבען אים צו קיין גליקען ניט געפירט, און ער האָט זיך געוועדעט צו מלמדות. ער האָט געעפענט אַ חדר, וואו ער האָט געלערנט מיט די קינדער תנ״ך, און התחלת גמרא. אין משך פון אַ קורצער צייט האָט ער זיך דערוואָרבען אַ זעהר גוטען נאָמען אַלס מלמד. זיין סיסטעם פון לערנען איז געווען אַ גאָר אַנדערער ווי דער אָנגענומענער, ווייל ער האָט געהאַט אַן אַנדער צוגאַנג צום פּראָבלעם פון דערציהונג פון יונגען דור. צום אַלעם ערשטען, האָט ער גע׳טענה׳עט, דאַרף דאָס קינד אויס־וואַקסען אַ מענש מיט גוטע מידות, עס דאַרף וויסען ווי צו רעדען צווישען מענשען, ווי צו רעספּעקטירען די עלטערען, און ווי זיך צו באַנעמען בכלל. דעריבער האָט ר׳ לייב אָרע די ערשטע צייט איז חדר געווידמעט הויפט־זעכליך דער תורה פון גוטע מידות, ווי צו באַנעמען זיך ביים טיש א. אַז. וו. ביי אים אין חדר האָבען די קינדער געלערענט אַ גאַנצען טאָג. דעם מיטאָג האָט מען זיי געמוזט ברענגען אין חדר־אריין, כדי ר׳ לייב אָרע זאָל אליין קענען משגיח זיין אויף דעם, אז זיינע שיעורים אין הלכות עסען זאָלען ווירק־ליך פּראַקטיצירט ווערען. ער פלעגט זיך אפילו דערמיט ניט באַגנוגענען און פלעגט יעדען שבת בייטאָג, נאָכ׳ן דאַוונען, באַזוכען אַ אנדער תלמיד אין הויז און צוזעהן מיט זיינע אייגענע אויגען, ווי זיין תלמיד פירט זיך אויף ביים טיש, ווי ער רעדט צו די שטובּיגע און ווי ער עסט. אויסער דעם, פלעגט זיך ר׳ לייב אָרע פּיל אָפּגעבען מיט דעם שטודירען פון יעדען תלמיד׳ס כאַראַקטער און צום שלוס פלעגט ער ארויסזאָגען זיין מיינונג וועגען דעם צו וואָס פאַר אַ מלאכה אָדער פּראָפעסיע יעדער אייגער פון זיי איז אַמ־בעסטען צוגעפּאַסט, ווי אויך וועגען זיין צוקונפטיגען ערפּאָלג אין לעבען. זיינע פּאַראויסזאָגונגען האָבען זיך שפּעטער אַרויסגעצייגט צו זיין ריכטיג.

ר׳ לייב אָרע איז אויך געווען דער אייניציגער מלמד אין זיין צייט, וועלכער האָט ניט געשלאָגען זיינע תלמידים. די העכסטע שטראָף פלעגט ביי אים זיין אַ קלאַפּ צו טאָן מיט דער „לינייקע״ איבער דער האַנט. ער איז געווען אַ גרויסער תלמיד־חכם און פלעגט לערנען מיט געשמאַק און פאַר־שטאַנד, תמיד אונטערשטרייכענדיג די באַציהונגען בין אדם לחברו.

ער איז קיינמאָל ניט געווען דערפאָלגרייך וואָס אָנבאַלאַנגט פּרנסה טראָץ זיין גרויסער פאָפולאריטעט אַלס מלמד, אָבער וואָס אָנבאַלאַנגט צדקה פלעגט ער תמיד זיין פון די ערשטע מנדב צו זיין. צוליב זיין אָרימקייט פלעגט מען צו אים ניט קומען נאָך אַ נדבה. ער האָט אָבער געהאַט אַ חזקה, און תיכף נאָך סוכות פלעגט ער אליין קומען צו די גבאים מיט זיינע ברייט־האַרציגע נדבות פאַר מלביש־ערומים, מושב־זקנים און אַנדערע אַנשטאַלטען.

זאַמאָשטשע

פון וועלוועל קרינסקי, אַרגענטינע

געוויידמעט אַלע מאַרטירער פון מיין גאַס און פון מיין חרוב׳ער
געבורטס־שטאָט וואַלקאָוויסק.

זאַמאָשטשע האָט זיך געראָטעוועט ווי אַ באַזונדערער טייל פון שטאָט, ווי להבדיל ברוקלין פון ניו־יאָרק. דער אונטערשייד איז נאָר, וואָס קיין ברוק־לין דאַרף מען אַריבערגעהן נאָר אין בריק, איבער׳ן איסט־ריווער, און צו זאַמאָשטשע האָט מען געדאַרפט אַריבערגעהן גאַנצע צוויי בריקען: איינער איבער אַ שטעהענדיגן וואַסער און אַ צווייטער איבער דעם טייכל „וואַל־קאָוויא“ . . . און אויב אונזערע בריקען זיינען ניט געבויט געווארען, אַז זיי זאָלען זיך קענען אויפהויבען, איז דאָס נאָר דערפאַר, ווייל קיין שיפען פלעגען דורך זיי ניט דאַרפען דורכפאָרען . . . זאמאָשטשע איז געווען אין איין עק פון שטאָט, פונקט ווי „קארטשיזנע“ איז געווען אין דעם צווייטען עק . . . און ווען מען פלעגט וועלען מעסטען די וויטקייט, פלעגט מען זאָגען: „פאָלג מיך אַ גאַנג פון זאַמאָשטשע ביז קאַרטשיזנע“ . . .

זאמאָשטשע איז געווען ווי אַ באַזונדערע רעפובליק — מיט אן אייגע־נעם בית־המדרש, מיט אַ באַזונדערען אייגענאַרטיגען לעבען. דאָס איז געווען אַ לאַנגע גאַס מיט עטליכע זייטיגע געסלעך, אַרומגערינגלט מיט זומפען פון איין זייט, און פון דער צווייטער זייט — מיט דער באַן־ליניע. פלעגט טאַקע דערפאַר די הויפט־גאַס הייסען ביי די רוסען „וואָקזאַלנאַיא“, ביי די דייטשען (אין 1915) „באַנהאָף“־שטראַסע, און „קאָלעיאָוא“ — ביי די פּאָליאַקען. אָנגעהויבען האָט זיך זאמאָשטשע ביים ערשטען בריק (געהענדיג פון שטאָט, נאַטירליך). צווישען ביידע בריקען זיינען געשטאַנען פון אין זייט די קוזשניע פון יאַנקעל דעם שמיד — אַ איד מיט אַ צעפאטעלטער באָרד, וואָס אפילו אין די יום־טוב׳דיגע טעג פלעגט ער זיך ניט קענען דערוואַרטען פון דער סאַזשע אין קוזשניע, — און פון דער צווייטער זייט (לינקס) איז געשטאַנען טעווקעס קוזשניע, וואָס איז געווען אַ שם־דבר, אַ קוזשניע וואָס אַ ליאדע ווינט פלעגט זי איינוואַרפען און יעדע פאַרפלייצונג האָט זי אַראָפּגעשוועמט . . . טעווקע אַליין איז געווען אַ קליין דאָר אידעל מיט אַ קורץ בערדעל. ווען ער פלעגט אין כעס ווערען, האָט מען געקענט מיינען, אז ער געהט חרוב

די באן (קאלעיאווע) גאס אויף זאמאשטשע

מאכען די וועלט, נאר עס פלעגט אזעלכעס ניט געשעהן. ער פלעגט האַרעווען אין זיין קוזשניע יומם ולילה מיט זיין טעווועליכע, וועלכע פלעגט אים אַרויס־העלפען ביי דער שווערער ארבייט.

נאָך דעם צווייטען בריק האָבען זיך געצויגען זומפען פון ביידע זייטען גאַס, באַוואָקסען מיט לאַנגע גראָזען, מיט אַהיר, ווי מ׳פלעגט עס רופען, וואָס מיר פלעגען געהן רייסען צו באַפוצען די שטוב לכבוד שבועות . . . אַ פּאָר מאָל אין יאָר פלעגען קומען די גויים, די מעשטשאַנעס, קאָסען דאָס גראָז. זיי פלעגען שטעהן ביז׳ן גאַרטעל אין זומפ, אזוי טיף איז דאָרט געווען . . . נאָך די בלאָטעס איז געשטאַנען אונזער שטוב. פון דער גאַס האָט מען געזעהן אַ לאנגען פּאַרקאַן, אינמיטען אַ קרעמעל און דערנאָך אַ גרויסען גאָרטען, וואו מ׳פלעגט זומער פאַרזייען רעטעכלעך און אוגערקעס. אריינ־קומענדיג אויפ׳ן צווייטען זייט פאַרקאַן, האָט מען געקענט זעהן אַ נידעריג שטיבעל, די פענסטערלעך שוין באַלד ביי דער ערד, דער דאָך מיט אַ סך לעכער און פון די וועגט האָט געגאָסען. מען האָט דאָך געמוזט וואוינען דאָרט, אַ ברירה האָט מען געהאַט? . . . דער טאַטע איז כל ימיו געווען אַ

קבצן אין זיבען פאלעס, קיינמאל קיין פרנסה ניט געהאט, ער פלעגט שטענדיג ארומלויפען לייהען ערגעץ אַ גמילות־חסד, און גאָר אפט האָט ער אפילו ניט געהאט דעם זעקסער צו געבען מיר אין חדר אריין אויף אַ גאנצען טאָג לעבען . . . ער האָט זיך קיינמאל ניט געקענט ארויסרייסען פון זיין שלים־מזל. אמאל, גאָר אמאל, ווען איך בין נאָך געווען אַ קינד, האָט ער זיך זאגאר אריבערגעכאפט אזש קיין אדעס זוכען גליק, איבערלאזענדיג די פאמיליע אהן פרנסה. נאָר אין אַ צייט ארום איז ער צוריקגעקומען נאָך מער דערשלאגען, נאָך ארימער.

גלייך נאָך זיין חתונה איז דער טאטע געוואָרען אַ דרדקי־מלמד. ווי דורך אַ חלום געדענק איך אַ גרויסען צימער מיט אַ סך בענק, וואו עס פלעגען זיך אויסזעצען אַ וועלט מיט קינדער. געווען זיינען זיי פון גאנץ זאמאשטשע, מיידלעך מיט אינגלעך צוזאמען. צווישען זיי זיינען געווען רייכע און ארימע. אפילו די גבירים, די בלאָכ'ס, פלעגען צו איהם שיקען זייערע קינדער — סיאמע גאלין, דוואָרעצקי און אַנדערע. אלע פלעגען זיצען און לערנען דעם קמץ־אלף — אַ . . . און דערנאָך שפעטשען די „עברי". אפילו שפעטער, ווען ער האָט פאַרביטען דעם חדר אויף אַ קרעמעל פון טעפּ, פלעגען נאָך יעדען שבת קומען לערנען „עברי" גרויסע מיידלעך, וואָס פלעגען שוין לערנען אין גימנאזיע, מיידלעך פון רייכע פאמיליעס, ווי די טאַרמאַ'ס און חנה דיטקאָווסקי, מיט וועלכער איך בין געפאָרען אין דער זעל־בער באַן קיין רוסלאַנד אין 1920. זיי פלעגען קומען יעדען שבת, אַפּזאָגען אַ שטיק עברי אין סידור און אַוועקגעהן. דאַן האָט יעדער איד געהאלטען פאַר זיין חוב, אז אפילו זיינע טעכטער זאלען קענען דאַוונען.

די מאַמע איז געווען אַן איינפאַכע, שטילע אידענע, מיט קיינעם קיין געשעפטען ניט געהאט. ניט געטשעפּעט אפילו אַ פליג אויף דער וואַנט, דערפאַר אַבער האָט זי געפירט אַ ביטערע מלחמה מיט'ן דלות . . . איבער־הויפט פלעגט זיין דער קאַמף פאַרביסען ערב־שבת, ערב יום־טוב און באַ־זונדערס ערב־פּסח . . . אין שוהל פלעגט זי זיך בלויז אויסווייגען יום־כפּור צו הזכרת־נשמות.

אַנטקעגען אונז האָבען געוואוינט די רוטשיקס — פייגעל באַשקעס מיט דער פאמיליע. זי איז געווען אַן אשת־חיל, וואָס האָט אויף זיך גענומען דעם יאָך פון פרנסה, האָדעווען די קינדער און מאַכען זיי פאַר לייט. די קינדער אירע האָט זי געהאלטען אַרום זיך ווי אַ קוואָקע, און האָט אין דער ניי־אויפגעבויטער שטוב יעדען איינעם פון זיי באַזאָרגט מיט אַ דירה. דערצו האָט נאָך פייגעל באַשקעס געהאט פיל פעהיגקייטען: זי האָט געקענט שטעלען באַנקעס און בכלל היילען אלערליי קראַנקהייטען. אַז עמיצען פלעגט

די באן (קאלעיאווע) גאס אויף זאמאשטשע
(געהענדיג פון וואקזאל אין שטאט)

ניט גוט ווערען, פלעגט מען גלייך זאגען: „מ'דארף אריינרופען פייגעל באשקעס". אט די מערקווירדיגע פרוי האט צו זיבעציג יאר אנגעהויבען דרוקען לידער אויף אידיש (איינער פון אירע זיהן, ראובן רוטשיק, איז געווען דער רעדאקטאר פון „וואלקאווויסקער לעבען").

ווייטער אין דער הויפט־גאס האבען געוואוינט כמעט דורכאויס אידען, וואו־ניט־וואו פלעגט זיין א גוי'אישע שטוב. דערפאר אבער, אין די זייטיגע גאסען פלעגען שוין ווואוינען דורכאויס קריסטען. דארט האט מען שוין ניט־ עלטען געקענט געפינען א אידיש הויז. אידען האבען דארט מערסטענס געלעבט פון קליינעם מסחר, געהאט קרעמלעך, און אויך אין א געוויסער מאס געצויגען זייער חיונה פון דער באן. עס האבען אין יענער געגענד גע־ וואוינט בעלי־מלאכות, אייניגע פאדריאדטשיקעס ביי דער רעגירונג, ווי די פאמיליעס הערשעל בערג און לייב קלמן דיטקאווסקי. צווישען די קראמען זיינען געווען משהיקע וועלוועלים שענק, די בעקערייען פון יצחק דערע־ טשינסקי און ראכע סענגאל, די יאטקע פון חנה רחל דער קצב'טע און די מילך־ קראם פון אהרעלע.

דאָס לעבען איז אָנגעגאַנגען ווי אין אַלע אידישע שטעטלעך. דער הויפּט־צענטער איז געווען אַרום דעם זאמאָשטשער בית־המדרש.

דער אַלטער זאַמאָשטשער בית־המדרש

דער בית־המדרש איז בלויז געווען אַ פּאָר הייזער פון אונזער שטוב. נאָך מיין אַוועקפאָרען האָט מען אויסגעבויט אויפ'ן הויף אַ נייעם געמויערטען בית־המדרש, נאָר אין מיינע צייטען איז נאָך געשטאַנען דער אַלטער בית־המדרש, אַ הילצערנע געבוידע, מיט אַן אויבער־שטיבעל פאַר פרויען. מ'פלעגט אַהין דאַרפען אַרויפגעהן אויף אַ בריקעל עטליכע טרעפּ. קליינערהייט פלעגען מיר זיך גענוג שרעקען פאר'ן בריקעל, מ'האָט אונז אָנגעשראָקען, אַז דאָרט אונטער'ן בריק באַהאַלטען זיך אויס שדים, וועלכע קענען ניט אַרייגעהן אין בית־המדרש צוליב דער מזוזה . . .

אַריינגעהענדיג אין בית־המדרש, איז פון דער רעכטער זייט געווען „דאָס שטיבעל", וואו מען פלעגט מאַכען אַמאָל נאָך אַ מנין, וואו מ'פלעגט זיך אריינכאַפּען רויכערען אין די יום־טוב טעג, וואו מ'פלעגט שמחת־תורה אויך לייענען די תורה, כדי צו קענען וואָס גיכער אַלעמען אויפרופען צו דער תורה ווי עס איז דער מנהג שמחת־תורה, און אויך וואו מ'פלעגט זיך אריינכאַפּען אַ שמועס־טאָן צו קריאת־התורה . . . לינקס, איז געווען דער בית־המדרש אליין. בייס אַריינגאַנג איז געהאַנגען אַ קופּערנער כיור, מיט אַ שעהן ביסעל גרינע פלעקען וואָס האָבען זיך אויף אים אָנגעקליבען אין משך פון זיין לאַנג־יאָריגער עקזיסטענץ . . . איבער אים זיינען געווען פאָליצעס ספרים. דאָרטען פלעגען די באַזוכער געפינען דעם רמב"ם, דעם פאָליצעס ספרים, דעם משנה ברורה און נאָך אנדערע ספרים. נאָך דעם גרויסען קאַכ־לאָווען אויווען אויף רעכטס, זיינען געשטאַנען נאָך עטליכע אלמערס אָנגע־פאַקט מיט ספרים. דאָ זיינען שוין געשטאַנען די ש"ס'ן, אַ פּאָר פון די אַלטע און אַ שפּאָגעל נייער ווילנער ש"ס. יעדער גמרא־לערנער האָט געזוכט צו פאַרכאפּען וואָס פריהער דווקא א גמרא פון דעם ווילנער ש"ס צום לערנען. אינמיטען בית־המדרש איז געשטאַנען אַ גרויסע, קיילעכדיגע בימה (בעלעמער), אויף וועלכער מ'פלעגט ארויפגעהן אויף טרעפלעך פון ביידע זייטען. די „גניזה" אונטער דער בימה, איז געווען אָנגעפאַקט מיט שמות. ניט איינמאָל פלעג איך נישטערען דאָרטען און אויסזוכען בלעטער פון זעל־טענע ספרים און אַמאָל אויך טיילען פון ספרים חיצונים . . . נאָר דער שמש פלעגט ניט לאָזען זיך ראָיען ווייט . . . אין מזרח איז געשטאַנען אַן איינפאַכער ארון־קודש מיט אַן עמוד ביי דער זייט און מיט די געהעריגע אויפשריפטען. אויף דעם עמוד איז שטענדיג געלעגען דער גרויסער „כל־בו"

א בילד פון זאמאשטשע פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה

סידור. ביי דער מזרח־וואנט מיט די ביידע זייטיגע וועגט זיינען געווען אויסגעשטעלט ברייטע בענק מיט „שטעט", געקויפטע אדער גע'ירש'ענטע, מיט קעסטלעך אונטער'ן זיץ־פלאץ וואו מ'פלעגט באהאלטען דעם טלית, ספר און א ליכט צום לערנען אין די אוועגטען. אנדערע פלעגען האלטען פארשלאסען די קעסטלעך. לעבען יעדער „שטאט" איז געווען א שטענדער, וועלכער פלעגט אונז, ווייסע חברה'ניקעס, גוט צונוץ קומען. מיר פלעגען זיי אויפשטעלען אין איין רייהע איינעם הינטער'ן אנדערען און דאן אומ־ווארפען דעם ערשטען און אנקוועלען, ווען אלע שטענדערס פלעגען פאלען איינער נאכ'ן אנדערען . . . מיר פלעגען אבער גוט „אריינכאפען", ווען דער שמש פלעגט אונז פאקען ביי אונזערע „מעשים".

דעם מזרח האבען פארנומען די לומדים, די חברה משניות אידען און סתם רייכערע מענשען. אויך די מיטעלע און זייטיגע בענק זיינען גע־ווען פארנומען אויף אזא אופן. נאר וואס ווייטער צו מערב־זייט פלעגען די „שטעט" זיין צארנומען אויך מיט בעלי־מלאכות. ביי דער מערב־וואנט, לעבען די ביידע גרויסע קאכלאווע אויוועגס, פלעגען שטעהן צוויי גרויסע טישען מיט פראסטע בענק ארום זיי. דארט פלעגט שוין זיצען ווער עס ווייל און ווער עס פלעגט קומען פריהער. ווינטער־צייט, ווען אינ־דרויסען פלעגט קנאקען דער פראסט און די אויוועגס זיינען געווען גוט אנגעהייצט, פלעגען זיך די מזרח־מענשען אויך ארפכאפען צום אויוועגן . . . פארשטעהט זיך, אז ס'איז געווען „כל הקודם זכה" . . . אין בית־המדרש

פלעגן קיינמאל ניט אויספעלען קיין אורחים, אַרימעלייט, וועלכע פלעגן געהן איבער די הייזער און שלאָפען אין בית־המדרש. ס׳פלעגט קיינמאל ניט פעלען קיין „פרוש", וועלכער פלעגט זיצען שטענדיג און לערנען, נאָטירלידְ אויך שלאָפען דאָרטען בייַם אויוון. געווענליך פלעגט זיך דער פרוש יאָוונ אין בית־המדרש אומגעריכט. אין אַ שעהנעם טאָג פלעגט זיך באָווייזען אַ בחור מיט אַ שפראָך בערדעל און אמאָל אַן עלטערער אויך. ער פלעגט זיך זעצען בייַם טיש און נעמען לערנען. קיינער האָט אים ניט געפרעגט ווער ער איז און פונוואַנעז ער איז, און אויף קיין פאַספאָרט אַודאי ניט . . . מ׳האָט אים געלאָזען רוהיג לערנען און שלאָפען בייַם אויוונ, און מ׳האָט געזעהן אים צו געבען אַביסעל שפייז אויך. די שכנ׳ישע פרויען פלעגען אים צושיקען יעדען אָוונט אַביסעל געקעכץ, און יעדען פרייטאָג פלעגט מען זיך אַדורכגעהן איבער זאַמאָשטשע „מאַכען פאָר׳ן פרוש". מערסטענטייל איז דאָס געווען מיין אַרבייט צו געהן מיט יאָסעל פינעסיען (היינט אין ארץ ישראל). מיר פלעגען האָבען אַ באָזונדער ביכעל מיט אַ רשימה און מיר פלעגען ניט דורכלאָזען קיין איינציגע אידישע שטוב. יעדער פלעגט עפעס געבען, וועד אַ קאָפיקע, וועד אַ זעקסער, און אַנדערע זאָגאָר אַ גאנצען צעהנער . . . מ׳פלגט צונויפמאַכען אמאָל אַ היבשע סומע, אמאָל כמעט צוויי רובעל . . . מיר פלעגען דאָס גלייך איבערגעבען דעם פרוש, וועלכער פלעגט זיך אַביסעל קרימען: „עפעס אַזוי וועניג". מיר זיינען נאָך דאָן צו יונג געווען אריינצוטראָכטען זיך אין דעם וואָס עס קומט פאָר אינ׳ם האַרצען פונ׳ם פרוש, וואָס פאָר אַ חשבונות ער פלעגט דאָן מאַכען. אפשר פלעגט ער טראַכטען ווי צו קענען אויסהאלטען זיין ערגעץ־געלאָזענע פאַמיליע מיט אזא סומע . . .

פון צייט צו צייט פלעגט זיך אַראָפכאָפען אַ מגיד אין בית־המדרש. אַ געווענליכער, „פעכאָטנער" מגיד פלעגט אַ פאָטש טאָן אין אַ פשוט׳ען וואָכענטאָג אויף אַ שטענדער בייַם ארון־קודש און אויסרופען: „שטיל זאָל זיין, אַ מגיד איז דאָ". אָזאַ איינער איז געווען אַ קליינער למדן. ער פלעגט זיך טשעפען צו אַ פסוק פון תהילים, צו א ווערטעל פון קהלת. און דער עיקר האָט פון אים ארויסגעשריהען די אַרימקייט, די הונגעריגע פאַמיליע, וואָס ער האָט ערגעץ איבערגעלאָזען .. . נאָך מעריב פלעגט ער זיך שטעלען בייַם אריינגאַנג מיט אַ שיסעלע, מיט א ליכטעל אָן דער זייט, און די אריוס־געהענדע מתפללים פלעגען דאָרטען אריינווארפען אַ קופערנע מטבע. קיין נרויסען „פאַרמעגען" פלעגט ער דערביי ניט מאַכען. אַ גרעסערער מגיד פלעגט שוין קומען האלטען אַ דרשה אויף שבת, און פרייטאָג־צו־נאַכטס פלעגען שוין די מתפללים לייענען אויף דער טיר פון בית־המדרש דעם באַ־

קאַנטען נוסח: „. . . אי״ה מחר, שבת . . . וועט דרש׳נען דער באַרימטער מגיד . . . מעניני דיומא״ . . . צו אַזאַ מגיד פלעגט זיך שוין דער עולם גרייטען. מ׳פלעגט אויפשטעהן אַביסעל פריהער ווי געווענליך פונ׳ם שבת׳־דיגען נאַכמיטאָג־דרעמעל און לויפען הערען דעם מגיד. אזא מגיד פלעגט שוין זיין אַ גרעסערער למדן. אין זיין דרשה פלעגט ער זיך שוין טשעפען צו אַ סוגיא פון תלמוד, זיך אָפשטעלען אויף שווערע פלעצער אין דער גמרא און זיי פאַרענטפערען מיט אַ פילפול. קיין קערה ביי דער טיר פלעגט מען נאַטירליך ניט שטעלען, נאָר אויף מאַרגען פלעגען זיך לאָזען אַ פאָר בעלי־בתים, צוזאַמען מיט׳ן מגיד, איבער זאַמאַשטשע צו זאַמלען אַביסעל געלט פאַר אים . . . די בארימטע וועלט־מגידים פלעגען אין אונזער בית־המדרש ניט קומען. וועו דער באַוואוסטער מגיד ראַפאָארט פלעגט קומען אין אונזער שטאָט, פלעגט ער האַלטען דרשות נאָר אין „מויער״־בית־המדרש, דעם גרעסטען נאָך דער שוהל. אַזאַ מגיד פלעגט מען אַלץ־איינס קומען הערען פון אלע עקען שטאָט, אפילו מיידלעך גימנאזיסטקעס . . . אויך דער קאַ־פּוליער משולח פון דער ישיבה „מאה שערים״ אין ארץ־ישׂראל פלעגט רעדען אין גרויסען בית־המדרש. זיינע דרשות זיינען געווען תלמוד׳ישע, און נאָר לומדים פלעגען אים געהן הערען. צו אונז קיין זאמאַשטשע פלעגען אַזעלכע ניט קומען . . .

אין די וואָכעדיגע טעג פלעגען דאַוונען אַ סך מניינים, די בעלי־מלאכות פלעגען אָפדאַוונען פריהער. די רייכערע בעלי־בתים פלעגען זיך ניט יאָגען, זיי פלעגען דאַוונען מיט׳ן לעצטען מנין, און נאָכדעם ערשט אָפלערנען אַ בלאַט גמרא אָדער אַ פרק משניות. בין מנחה למעריב פלעגט אמאָל דער אַלטער ר׳ נתן לערנען מיט׳ן עולם אַ שטיקעל „חיי אדם״, אָדער „עין יעקב״

פרייטאָג־צו־נאַכטס פלעגט זיין דער בית־המדרש איבערגעפאָקט. עס פלעגען תמיד אויך זיין פילע אורחים, אַרימע־לייט, פון די אַרומיגע שטעטלעך, וועלכע מען פלעגט שטענדיג באַאַרגען מיט עסען און שלאָפען אויף שבת (אַ סך פלעגט זיך אָפגעבען מיט דעם מיין טאַטע). שבת פלעגען אַ טייל דאַוונען דעם ערשטען מנין, גאָר באַגינען; דער צווייטער מנין פלעגט דאַוונען נאָכדעם. מ׳פלעגט דאָן זעהן איבער די גאַסען פון שטאָט מאַסען אידען אַרויסקומענדיג פון דאַוונען מיט די טליתים אונטער זייערע אַרעמס. אויף אלעמען׳ס פנים׳ער איז געווען אויסגעאָסען אַ הייליקקייט, אַ נשמה־יתירה׳דיגקייט . . . גאַנץ אָפט פלעגען זיך פאַרמירען גרופען צו גיהן ערגעץ־וואו אויף לעקאַך־און־בראָנפען צוליב אַ בר־מצוה, אָדער אַ ברית־מילה. די דאָזיגע פייערונגען פלעגען ניט געפראָווען ווערען אין שוהל, ווייל אונזערע מתפּללים זיינען געווען מתנגדים. פאַר מנחה פלעגען זיך אידען

קלייבען אין בית־המדרש — וועד כדי צו לערנען אַ פּרק משניות און וועד צו כאַפּען אַ שמועס, אַ רעד־טאָן אַביסעל וועגען וועלט־פּאָליטיק און וועגען אידישע ענינים. שמואל דער שניידער, אַ פּשוט'ער איד מיט א גרויסער באָרד און מיט הויכע שטיוועל, פלעגט שבת פארנאכט צונויפקלייבען אַ כאַפּטע קינדער, קליינע און גרויסע, און זאָגען מיט זיי תהילים, אויסזינגען־דיג דעם לעצטען קאַפּיטעל מיט אַ באַזונדער האַרציגען ניגון.

נאָך שלוש־סעודות איז מען ווידער געגאַנגען אין בית־המדרש צו „כאַפּען" אַ קאַפּיטעל תהילים ביז מעריב. איינציגוויים איז מען זיך דאָן צעגאַנגען אַ היים. עס איז ניט געווען נאָך וואָס זיך צו איילען. אין דער היים פלעגט מען דאָן מאַכען הבדלה, אויסזינגען דעם „ויתן לך", און די נייע וואָך האָט זיך ווידער אָנגעהויבען מיט די טאָג־טעגליכע זאָרגען, מיט דאגת־פּרנסה.

***

די קינדער און די יוגענד האָבען נאַטירליך געהאַט אַן אַנדער פּראָגראַם פאַר'ן שבת'דיגען טאָג. די ווייסע־חברה'ניקעס פלעגען אָפּט פירען מלחמות — זאַמאָשטשע מיט גראָדנער גאַס, אַמאָל אויך מיט דער ווייטער כא־לאדאָיסקער גאַס, און מיט דעם נייעם געסעל. אין די זומערדיגע שבתים פלע־גען די זאמאָשטשער אינוואוינער (און אויך אַ סך שטאָטישע) זיך לאָזען צום „כמיזשניק" (יונג וועלדעל). מען פלעגט אַדורכקרייצען די באַן־ליניעס און מ'פלעגט שוין זיין דאָרטען אין וועלדעל. דאָרט פלעגט זיך ערשט אָנהויבען אַ לעבען. די קולות פון די קינדער האָבען זיך געטראָגען ווייט אַרום. די גרעסערע בחורים פלעגען שוין ארומשפּאַצירען מיט מיידלעך, פאַרגעהן אַזש ביז'ן „נאַסיפּ". אַנדערע האָבען געהאַט זייערע געזעלשאַפּטליכע טעטיג־קייטען, פאַרווויילונגען א. אַז. וו.

די ימים נוראים

אין בית־המדרש פלעגט מען שטענדיג דערקענען וואו מ'האַלט ערגעץ אין לוח. וועגן די אלול'דיגע ווינטען האָבען אַ בלאָז געטאָן, האָט מען עס באַלד דערפילט אין בית־המדרש. אידען פלעגען אָפּטער זאָגען תהילים. די דערנעהענטערונג צו די ימים־נוראים פלעגט זיך נאָך מער לאָזען פילען. מען פלעגט אָפּט אויספרובירען דעם שופר. מיר, קינדער, פלעגען זיך צום שופר צוכאַפּען, וועגן מיר האָבען נאָר געקענט לייגען אַ האַנט אויף אים. מען פלעגט זיך אָנבלאָזען ווי אַ פּענכער און דאָך ניט קענען אַרויסגעבען קיין לייטישען קול־תרועה . . . אָבער דער שמש האָט אונז ניט געלאָזען פּראַקטיצירען. אַ וואָך פאַר ראש־השנה פלעגט שוין דער שמש געהן וועקען צו סליחות. מ'פלעגט האַלטען אין בעסטען שלאָף און פלוצלינג טאַק־טאַק־

טאַק אין לאָדען און דער שמש פלעגט אויסרופען: „שטעהט־אויף, שטעהט־אויף צו סליחות!“ קיין ברירה איז ניט געווען. מיט פאַרשלאָפענע אויגען און ציטערענדיג פון דער פריהמאַרגען קעלט, פלעגט מען לויפען „לעבודת הבורא“ . . .

ראש השנה האָט מען זיך ערשט גענומען צום דאָוונען און תשובה טאָן. מען האָט געפילט, אז דאָס זיינען ימים־נוראים. צו תשליך האָט מען דער־פאַר ניט געדאַרפט געהן זעהר ווייט. דאָס טייכעל איז דאָך געווען אַ טריט פון אונז. קליינערהייט פלעגען מיר זיך גוט צוקוקען צום טייכעל, צי עס ווערט ניט פולער פון די פילע עבירות, וואָס די אידען האָבען אַהין אַריינ־געטרייסעלט. די עשרת ימי־תשובה האָט מען געקענט באַמערקען אויפ'ן פנים פון יעדען אידען.

ערב יום־כפור האָט מען איבעראַל געזעהן, ווי אידען שלאָגען כפרות און זאָגען מיט גרויס כוונה דעם „בני אדם“. אין גאַס איז דער טומעל געווען גרויס. אידענעס פלעגען טראָגען די גרויסע יאָרציייט־ליכט פון די קלייטען. אַנדערע פלעגען געהן צו זייערע פריינד און באַקאנטע זיי איבער־בעטען פאַר ווועלכע עס איז באַליידיגונגען, וואָס זיינען באַגאַנגען געווארען דורכ'ן יאָר, און, אגב אורחא, אויך עפּעס טועם זיין, ובפרט אַז יענעם טאָג איז עס געווען אַ מצווה. מנחה פלעגט מען געהן דאָוונען זעהר פריה. ביים אריינגאַנג אין בית־המדרש איז שוין געשטאַנען אַ לאנגער טיש מיט פיל „קערות“, פון פאַרשיידענע אַנשטאַלטען, פאַר כל'ערליי צוועקען. און יעדער איד, אפילו דער אָרימסטער, פלעגט זיך סטאַרען אריינצוואָרפען עפּעס אין יעדער קערה — „צדקה תציל ממות“ . . . אויף דער זייט, לעבען דער בימה, פלעגט שטעהן דער שמש מיט אַ רימען אין דער האַנט, און שלאָגען מלקות, שמייסען יעדען אידען, אָהן אונטערשייד, רייך צי אָרעם, געלערנט צי פּראָסט — אַלעמען גלייך און אלעמען די זעלבע צאָל שמיץ. דאָך איז מעגליך, אז די רייכערע פלעגט ער בעסער שמייסען, זיי פלעגען דאָך פאַרט בעסער באַצאָלען דערפאַר... ביים פאַרפאַסטען האָט מען ניט געדעדט קיין ווארט. מען האָט געבענשט מיט מער כוונה ווי תמיד. מען האָט געפילט, אז דאָס איז ניט קיין געווענליכע סעודה, נאָר אז מען עסט דאָ פאַר'ן שטעלען זיך צום העכסטען געריכט . . .

דער בית־המדרש פלעגט גיך ווערען געפאָקט, מען האָט פריהער גע־זאָגט די „תפילה זכה“, בלחש, כמעט אין זיך. מען פלעגט אַרומטראָגען די ספרי־תורות און זיי קושען, און דערביי געזאָגט „אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה“, ביז מען האָט אָנגעהויבען זאָגען „כל נדרי“. וועז מען פלעגט אַ זאָג טאָן „על דעת המקום“, פלעגט דורכנעמען אַ ציטער. מען פלעגט

דערזעהן פאַר די אויגען די שייטער־הויפענס אין שפּאַניע און די צעשראָקענע אנוסים (מאראנען) וועלכע האָבען זיך צונויפגעזאַמעלט אין די געהיימע קע־לערען, מתפלל צו זיין ביי גאָט, וועמען זיי זיינען געצוואונגען געוואָרען צו פאַרלאָזען . . .

אידען אין שוהל פלעגען קוים אויסזעהן ווי ערדישע וועזענס, נאָר ווי הימלישע באַשעפענישען, ווייט אָפּגעשיידט פון דעם טאָג־טעגליכען לעבען, מיט וועלכען מען איז געווען פאַרנומען דאָס גאַנצע יאָר. זיי זיינען געווען איינגעוויקעלט אין קיטלען, אנדערע אין זייערע טליתים איבער די קעפּ. ארום־און־אַרום זיינען געווען צעשטעלט הונדערטער לאַנגע יאָרצייט־ליכט. די פאָדלאָגע איז געווען באַדעקט מיט שטרוי, און וועז דער חזן האָט אַ זאָג געטאָן „כחומר ביד היוצר", האָט מען זיך געפילט אַזוי נישטיג, אַזוי אומ־באַהאָלפען, טאַקע ווי אַ חרס הנשבר . . . וועז איך האָב שוין אָנגעהויבען „זינדיגען" אויפ'ן איגענעם חשבון (געוואָרען בר־מצוה), פלעג איך, און נאָך אַ סך מיט מיר, אויף־זיין אין שוהל אַ גאַנצע נאַכט, ניט צולייגענדיג זיך אפילו שלאָפען . . .

דעם גאַנצען יום־כפּור'דיגען טאָג פלעגט מען האַלטען אין איין דאַוונען. אַמאָל פלעגט יום־כפּור דאַוונען ביים עמוד הילקע דער שוסטער, אַ איד אָן אביון, אַ דאַרער, מיט אַ שיטער בערדעל, וואָס האָט געוואוינט מיט זיין אַלטיטשקער און אייניקעל אין אַ חרוב'ען שטיבעל. ער פלעגט דאַוונען מיט אַ ווייגעדיגער געבראָכענער שטימע און בעטען רחמים פאַר'ן כלל ישראל.

מוסף פלעגט דאַוונען פאַר'ן עמוד דער גביר, ר' שלמה שאול דוואָרעצקי, און וועז ער פלעגט אַ זאָג־טאָן „הנני העני ממעש", פלעגען ציטערען די וועגט פונ'ם בית־המדרש. מנחה האָט מייסטענס געדאַוונט דער שמש. צו נעילה איז געוואָרען נאָך שווערער אויף די געמיטער. מען האָט דאָך שוין געהאַלטען ביים שטעלען דעם „פּעטשאט" („חתימה") אויף יעדען'ס גורל. פלעגט זיך טאָקע אָנפּאָנגען אַ געוויין. דער חזן פלעגט מיט אַ געבראָכענער שטימע בעטען „שערי שמים פּתח" . . . עס איז דאָך שוין געווען דער סוף פון טאָג, פונ'ם יום־הדין. די זון איז שוין געווען ווייט, שיקענדיג אירע לעצטע רויטע שטראַלען אויף דער ערד. אינדרויסען האָט געגומען ווערען טונקעל, דער טאָג איז שוין געווען פאַרביי. מעריב האָט לאַנג ניט געגומען, מען האָט עס אָפּגעדאַוונט אויף גיך. מען האָט אַ בלאָז געטאָן שופר, געוואונשען איינער דעם אַנדערען „אַ גוט יאָר" און געלאָזען זיך אַהיים, מיטנעמענדיג מיט זיך די רעשטלעך פון די גרויסע יאָרצייט־ליכט. אַבער מען איז ניט געלאָפען גלייך אַהיים. מען פלעגט נאָך מחדש זיין די

אַנהויב פון דער בריסטער גאַס
געהענדיג פון זאַמאַשטשע אין שטאַט

לבנה, אַ איד יאָגט זיך ניט אזוי גאָך דער אכילה, אפילו ניט נאָך אַ לאַנגען תענית.

סוכות איז שוין געווען אַ פרעהליכער יום־טוב, מען האָט געוואוסט, אז דער משפט איז פאַרענדיגט און מען מעג זיך שוין אַביסעל פרעהען. אויף אַ טייל הייזער פלעגען „אַנוואַקסען" צווייגען און ווען מען האָט זיי אויפגעהויבען, האָט מען געהאַט אַ געבויטע סוכה. אַנדערע פלעגען אויפקלאַפּען אַ סוכה פון אַלערליי ברעטלעך און באַדעקען זי מיט סכך. דער שמש פלעגט טראָגען דעם אתרוג איבער די הייזער פאַר די מענשען צו בענטשען. פאַר דעם פלעגט מען זיך ניט דערלויבען נעמען עפּעס אין מויל אריין. השענא רבה איז מען געזעסען דעם גאַנצען אָוונט און געזאָגט גאַנץ משנה־תורה, און די גאַנצע נאַכט געזאָגט תהילים. אנדערע פלעגען אָפּוואַרטען אַ האַלבע נאכט צו זעהן, אויב דער הימעל שפּאַלט זיך טאַקע . . .

שמחת־תורה איז געווען דער פרעהליכסטער יום־טוב. גלייך ביים דאַוונען אין אָוונט האָט מען שוין געמומען הוליען. דער שמש איז גאָר געוואָרען אַן אַנדער מענש. אין די ימים־נוראים פלעגט ער זיך האַלטען שטייף און ערנסט; איצט איז ער געווען אויפגעלייגט, פרעהליך. ער האָט שוין זיכער געמאַכט קידוש ביי אַ פאָר בעלי־בתים . . . עס פלעגט זיך אָנהויבען דאָס פאַרקויפען עליות פאַר'ן גאַנצען יאָר. עס פלעגט ווערען א יריד, אידען האָבען זיך געדונגען, איבערגעשטיגען איינער דעם אַנדערען, שיער ניט גע־

קריגט זיך. עפעס אַ קליניגקייט, איינהאַנדלען אַ מפטיר אויף אַ גאנץ יאָר, אַדער הגבה און גלילה . . . דאָן ערשט פלעגען זיך אַנהויבען די הקפות. אין די הקפות פלעגען פֿאַראויס געהן די „שהנע אידען" מיט די ספרי־תורות אין די הענט, און דערנאָך די קינדער מיט די פּאָנען, וואָס פלעגען פֿאַרשטעלען משה'ן מיט אהרנ'ען. אויפ'ן שטעקען פון דער פּאָן איז געווען אַרויפגעשטעקט אַן עפּעל, און פון אויבען אַ ליכט. מען פלעגט זיך דרייען אַרום דער בימה, זינגען „עוזר דלים הושיעה נא" . . . די בימה איז געווען געפֿאַקט מיט קינדער, אויך מיט מיידלעך, וואָס פלעגען זיך מאַכען אַ היתר אַריינצוקומען אין דער מענערשער שוהל. עס איז דאָך עפּעס געווען שמחת־תורה! אויף מאָרגען אינדערפריה פלעגט זיך דאָס דאָוונען ציהען זעהר לאַנג. מען האָט דאָך באַדאַרפט יעדען אויפרופען צו דער תורה, אפילו קליינע קינדער. מען פלעגט זיי איינוויקלען אין טליתים און איינער (דער וואָס פלעגט איינהאַנדלען דעם „כל הנערים") פלעגט מאַכען די ברכה מיט אַלעמען.

נאָכ'ן עסען האָט דער עולם זיך ערשט געמוטמען גרייטען צו דער סעודה וואָס די חברה־משניות פלעגט אלע יאָרען פֿראָוועז שמחת־תורה. גאָר אַמאָל פלעגט מען עס פֿראָוועז ביי ר' אפרים סוכאָוואלסקי, נאָר נאָך זיין טראָגישען טויט דורך גזלנ'ישע הענט, איז די סעודה געפֿראָווען געווארען אַמאָל ביי וועלווועל קאַפּלאַניען און אַמאָל ביי שלמה שאולינן. דער שמש פלעגט זיך לאָזען איבער די גאַסען, ניט אויסמיידענדיג קיין אין שטוב, און מאַכען אַ לחיים. דערבי פלעגט ער אויך ארויסשלעפען פון די אויוועגס אַלץ וואָס ער האָט געפונען: אַ לאָקשענעם קוגעל, אַ טייגאַכץ, אַ צימעס, אַ טאָרט, און וואָס עס פלעגט אים קומען אין די הענט אריין . . . נאָך אים פלעגען נאָכ־לויפען אַ גרופּע קינדער. דער שמש פלעגט זיך אַלע וויילע אָפּשטעלען און אויסשרייען אויפ'ן קול: „צאָן קדשים!" און די קינדער פלעגען ענטפערען אין איין כאָר, מיט נאָך גרעסערע קולות: „מע" . . . און אַזוי ביי יעדער שטוב, אויף דער גאַנצער גאַס. קיינער פלעגט אים ניט שטערען. צו דער סעודה פלעגען קומען אַלע מיטגלידער פון דער חברה משניות. איך פלעג מיטגעהן מיט'ן טאָטען. מען פלעגט נעמען צוביסלעך בראָנפען, צובייסען, רעדען אַביסעל תורה, נאָר וואָס מער מען האָט געגעסען און געטרונקען, אַלץ פרעהליכער איז מען געווארען. מען פלעגט נעמען זינגען אַלערליי זמירות און צום סוף איז מען אריינגעפאַלען אין אזא עקסטאַז, אז אייניגע, זייענדיג שוין שטאַרק שיכור, פלעגען ארויף אויף די טישען טאַנצען. און פונדעסט־ווייניגער האָט מען קיין איין אידישען שיכור ניט געפונען אין רינשטאָק . . . אזוי פלעגט מען אָפּהוליען ביז שפּעט אין דער נאַכט. נאָך די יום־טובים האָט זיך אָנגעהויבען אַ לאַנגער ווינטער — פֿאַר וועמען אַ שווערער, פֿאַר

די קאזאַרמעס

ווערמען א לייכטער.

די אַנדערע יום־טובים

ס׳איז געקומען חנוכה, און אין די אידישע פענסטער פלעגט יעדען טאָג צוקומען נאָך אַ ליכטעל. קינדער פלעגען שפילען אין דרייִדלעך און גרויסע פלעגען שפילען אין קאַרטען. אין די קאַלטע ווינטער נעכט זיינען אידען געזעסען בײַם הייסען אויוון אין בית־המדרש. זיי האָבען זיך ניט געאיילט אַהיים צו גיין, און אַמאָל האָט דער שמש געפאַקט מאפו׳ס „אהבת ציון״ און פלעגט פון דאָרט לייענען יעדען אָוונט אויפ׳ן קול. אפילו דער פּרוש פלעגט צולייגען אַן אויער און זיך צאַפּלען פון שרעק טאָמער וועט תּמר זיך אויסמיידען מיט אמנון׳ען אין די רוישיגע גאַסען פון ירושלים, און פאַר־בייסען די ליפּען, הערענדיג וועגען די אינטריגעס פון זמיר׳ען . . .

פּורים־צייט פלעגט דער פּראָסט נאָכלאָזען. אויפ׳ן האָרצען איז געוואָרען אביסעל לייכטער. די טעג האָבען אָנגעהויבען וועלען לענגער, די זון וואָלט מער, צעשמעלצענדיג דעם שניי און דאָס אייז, מאַכענדיג אזוי־אָרום פּלאַץ פאַר׳ן פרילינג. פּורים פלעגט מען פּראָווען ווי עס באַדארף צו זיין. מען האָט געלייענט די מגילה, און בײַם דערמאָנען המנ׳ס נאָמען האָט מען געקלאַפּט מיט די גראַגערס און מיט שליסלען אָנגעפילטע מיט שוועבל.

נאָך פּורים האָט זיך דער עולם געזומען גרייטען צו פּסח. אַ קליניגקייט, אזא יום־טוב! מען האָט גלייך נאָך פּורים געזומען באַקען מצות. ביי פּייגעל באַשקע'ס האָט זיך אָנגעהויבען דער „פּאָדראַד". דאָרט איז געווען אַ רעש, אַ טומעל, מיט געשרייען פון אלע זייטען. די וועלגערינס, די זעצער, די וואַסער־גיסער און אזוי ווייטער — אלע פלעגען בייטראָגען צום גרויסען טומעל. די קינדער פלעגען פריי ווערען פון חדר און זיך לאָזען איבער די לאָנקעס זוכען געלע בלומען, די ערשטע וואָס קומען ארויס אין פרילינג, און וואַקסען נאָך אונטער'ן שניי . . . אַנדערע פלעגען זיך שטופּען צו דעם „פּאָדראַד" לעבען די מאַמעס אָדער די שוועסטער. אַז מען פלעגט אַמאָל כאַפּען אַ שטיקעל מצה, איז דאָס געווען אַ גאנצער געווינס. עס פלעגט זיך דאָן אָנהויבען די ערב־פּסח'דיגע „עמיגראַציע" . . . מען האָט געראַמט און געוואַשען. מען האָט גע'כשר'ט כלים, אַרויסגענומען די דאָפּעלטע פענסטער און אַמאָל אויך געקאָלכט די הייזער פון דרויסען (פון אינווייניג — איז אָפּגערעדט).

פּסח פלעגט זיין דער פרעהליכסטער יום־טוב ביי אידען. מען פלעגט זיך באַנייען מיט אָנצוגען, מיט געפּעס און כוסות מיט אויפשריפטען „פּסח". געוועהנליך פלעגען פּסח־צייט די טעג זיין פּרעכטיגע, און די ליכטיגע לבנה־נעכט פלעגען ממש פאַר'כישופ'ען. די קינדער זיינען ארומגעגאַנגען מיט פּולע קעשענעס ניס. דער מלמד פלעגט קומען צו יעדען איינעם אין הויז אויפצוקלייבען אַ נייעם חדר פאַר'ן קומענדיגען זמן, אָבער די קינדער פלעגען שפּילען אין ניס און ניט טראַכטען וועגען דער „צוקונפט".

נאָך פּסח פלעגט זיך אָנהויבען דאָס זומער־לעבען, פאַרשטעהט זיך, אָביסעל אידישלעך. מען טאָר זיך ניט באָדען צוליב ספירה. מען טאָר ניט לויפען הינטער דער שטאָט, ניט שיפען זיך איבער'ן טייכעל. מען דאַרף זיצען ביי דער גמרא פון באַגינען ביז שפּעט אין דער נאַכט, כאָטש דער זומער פלעגט רייצען. דער יצר־הרע פלעגט זיין שטאַרק, אָבער אידישע קינדער זיינען נאָך שטאַרקער. נאָר דאָך פלעגט מען אַביסעל גענישען פּוז זומער. פּרייטאָג פאַרנאַכט פלעגט מען זיך לאָזען באָדען אין טייכעל ביים גלח אויף דער בלאָטע, אָדער געהן אזש קיין וואטישטשינע, צום גרויסען טייך ראָס. מען איז געשפּרונגען אין וואַסער, איבערגעקערט די וועלט און דערנאָך אַהיים געגאַנגען מיט געזאנג . . .

שבועות פלעגט מען פייערען גאָר פרעהליך. פאָרט די בעסטע צייט פון יאָר. מען פלעגט אָנבאַקען מילכיגע געבעקעס. מיר, יונגוואַרג, פלעגען זיך לאָזען צו די זומפּען, אַנרייסען אַהיר אויף צו פאַרפּוצען די שטוב לכבוד יום־טוב.

דער זומער פלעגט גיך פאַרשווינדען; אַ גוטע צייט לויפט, געווענליך, שנעל פאַרביי. תשעה באב פלעגט זיין אַ סיגנאַל, אז דער זומער רוקט זיך און מען דאַרף זיך נעמען אַביסעל טרויערען. אין בית־המדרש פלעגט מען אויסלייגען ברעטער נידעריג ביי דער ערד. פון דעם ארון קודש האָט מען ארונטערגענומען דעם פרוכת. אידען פלעגען זיצען אין די זאַקען און קלאָגען אויפ'ן חורבן בית המקדש און אויף דער גאַנצער טרויעריגער געשיכטע פון אונזער פאַלק.

אזוי פלעגען זיך ציהען מאַנאַטען און יאָרען. זאמאַשטשע האָט געלעבט ווי אלע אנדערע שטעטלעך. מען האָט געפראַווען חתונות, געמאכט ברית'ען, געפראַווען בר־מצוות, און ווידער חתונות . . . דאָס לעבען איז געגאַנגען אויף אַן אויסגעטראַטענעם וועג פון הונדערטער דורות.

**
*

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען אַן עמיגראַציע, ווער קיין נאָרד אַמעריקע, ווער קיין ארץ־ישראל און ווער אין דער ווייטער ארגענטינע. אַ סך נעסטען זיינען געבליבען פּוסט און די עלטערען פלעגען מיט ציטער אָפּווארטען דעם בריף־טרעגער. זאמאַשטשער זיינען אויך פאַר־פלויגען ווייט פון דער היים. נאָר וואו מען איז ניט מגולגל געווארען, פלעגט מען שטענדיג זעהן פאַר די אויגען די אלטע היים, דאָס היימישע רוהיג לעבען. איצט איז דאָס אַלץ פאַרניכטעט געווארען. פון דער אַלטער היים איז געווארען אַ בארג אש, און פון אונזערע טייערע איז אפילו קיין זכר ניט געבליבען. עס ווילט זיך בשום אופן ניט גלויבען אין דעם. לעבען שוין טאַקע מער ניט די אלע אידען פון מיין זאמאַשטשע? איז שוין טאַקע ניטאָ מער אַזאַ איד ווי יאָסעל לייב ראַבינאָוויטש, אַ איד אַ חכם, וואָס זיין שיחת חולין איז געווען פערעל? אז ער איז איינמאָל געקומען שפּעט דאָוונען (אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה) און מען האָט אים געפרעגט: „היתכן, ווי קומט עס צו אייך, פאַרשפּעטיגען זיך צו דאָוונען?" — האָט ער געענטפערט: „עס שטעהט דאָך ‚לשמוע אל הרינה ואל התפילה', מען דאַרף פריהער מאַכען ריין די ‚רינה' (קאנאַווע) און דערנאָך געהן צו תפילה" . . . איז שוין טאַקע ניטאָ אַזאַ איד ווי וועלוועל קאַפּלאָן, וואָס איז געווען אזא האַרציגער איד, אז ווען ער פלעגט דערזעהן, ווי איך שלעפּ זיך צום באַן מיט די פּעקלעך (אויפ'ן וועג צו דער ישיבה), פלעגט ער מיך אָפּשטעלען און מיר מיטגעבען אַ גאַנצען פּאַק גוטע זאכען? איז שוין טאקע חרוב נעכעס שטיבעלע, וואו מען פלעגט אזוי גוט פאַרברענגען? און נעכע אליין — מיט איר פּנים, וואָס איז געווען ווי אן אויסשטעלונג פון גוטסקייט

— איז שוין טאקע אויך ניטא? און חיים ראבינאוויטש מיט זיין קליין ווייבעלע, וואס האט געשפילט אידיש טעאטער אין ביאליסטאק, און דער־נאך, ביי אונז? און אלע אנדערע טייערע ליבע שכנים פון אונזער גאס? זייט איר טאקע אלע אומגעקומען? עס ווילט זיך ניט גלויבען. דער שכל רעוואלטירט געגען דעם? ווי איז דאס מעגליך? אבער ליידער איז דאס דער ביטערער אמת, און ס'איז ניטא אפילו קיין ברעקעל ספק אין דעם: אלע זיינען אומגעקומען! אלע זיינען אומגעבראכט געווארען אויפ'ן שרעקליכסטען אופן! פ א ר ו א ס? פאר וועלכע זינד? וואו נעמט מען אן ענטפער אויף דער מאטערענדיגער פראגע?

נומיזמאטיקער (מטבע־קלייבערס) אין וואלקאוויסק

די אמאליגע יוגענד, פונקט ווי די היינטיגע, האט אויך געהאט אירע „האביס". מען פלעגט זאמלען פאסט־מארקעס, זיך פארנעמען מיט פאטאגראפיע און אנדערע פלעגען זאמלען אלטע מטבעות. און אפילו איך, וואס האב שטענדיג געהאט צו טאן מיט דער גמרא, בין אויך געווען א פארקאכטער נומיזמאטיק. כדי צו קריגען ערגעץ אן אלטע מטבע, פלעגט ביי מיר זיין רעכט צו פאר־מאכען די גמרא און לויפען אפילו אויף קארטשיזנע . . . די קינדער אין גאס האבען שוין געווארט, אז זיי פלעגען ערגעץ פאקען א מטבע, וואס דער קרעמער פלעגט ניט ווילען נעמען, פלעגען זיי קומען צו מיר זי אויסבייטען אויף א גוטער כדי צו קענען קויפען צוקערקעס.

יעדער ארימאן, וואס פלעגט קומען צו אונז נאך א נדבה, פלעגט ער אויך ביי מיר אויסבייטען אזעלכע מטבעות. דער עיקר פלעג איך אפזוכען די משולחים, וואס פלעגען קומען ארויסנעמען דאס געלט פון די פושקעס פון ר' מאיר בעל הנס און פון אנדערע פושקעס. אזא איד פלעגט אויסשיטען אויפ'ן טיש א גאנצען זעקעל מיט מטבעות, פון ווועלכע איך פלעג אפקלייבען גאר א סך אלטע, ניט גאנגבארע מטבעות. ווייזט אויס, אז א צדקה פושקע איז א גוטער מקום מקלט פאר אזעלכע מטבעות . . . און פארענדיג אויף דער פור צווישען ברעסטאוויץ און קרינעק (אין דער ישיבה) פלעג איך אפט זעהן, ווי אויף די זאמדיגע שליאכען „גרינט" זיך עפעס און דאן פלעג איך אראפשפרינגען פון וואגען און טאקע אויפהויבען א פאר־גרינטע מטבע פונ'ם 17טען אדער 18טען יארהונדערט . . . צווישען די וואלקאוויסקער נומיזמאטיקער זיינען געווען גימנאזיסטען, צווישען זיי איז איך געווען כמעלניצקי'ס זוהן. ביי אונז אויף זאמאשטשע זיינען אויך געווען א פאר פארקאכטע נומיזמאטיקער. איינער פון זיי איז געווען אריה וועלוועלעוויטש (אדער וועלוועלעווסקי), א זיידענער יונגערמאן, פול מיט

תורה. געקומען איז ער צו אונז פון ערגעץ אַ שטעטעל צו ווערען אַן איידעם פון שמעון רוטשיק. די זאמאַשטשער האָבען שטענדיג געדענקט די גרויס־ארטיגע חתונה, וואָס איז דאָן געפראָווען געוואָרען. דער יונגערמאַן פלעגט זיך אויך פאַרנעמען מיט זאמלען אלטע מטבעות. אויך לייבע טשאַפער, אַ רייכער איד פון אונזער גאַס, האָט געהאט א גרויסע קאָלעקציע מטבעות. די אויבען־דערמאָנטע, זייענדיג גענוג רייך, פלעגען זיך קענען פאַרגינען אינקויפען זעלטענע מטבעות, זילבערנע און אפילו גאָלדענע. אָפט פלעגען מיר זיך טרעפען, וווּזען איינער דעם אַנדערען די צוגעקומענע עקזעמפליאַרען, און דיסקוטירען וועגען אַלטע מטבעות. דערצו האָב איך נאָך געהאט אַ קאַטאַלאָג פון אַלטע מטבעות פון פּעטערבורג (לענינגראד). אַ סך מענשען פלעגען אפילו קוקען מיט ביטול אויף אזא נארישקייט, דערפאַר אָבער פלעגט מען אַמאָל מוזען אָנקומען צו אונז. פּורים־צייט, ביים „מחצית השקל", פלעגט מען קומען צו אונז לייהען האַלבע רובעלס פון די צייטען פון אלעקסאנדער דעם צווייטען, אָדער נאָך פון פריהער, ווייל די האַלבע רובעלס פון די לעצטע צוויי קיסרים פלעגען ניט טויגען, ווייל אויף זיי פלעגט שטעהן 50 קאָפּיקעס, און אויף די אַלטע פלעגט שטעהן „פאלטיניק" (האַלבער). צו מיר האָט אַמאָל אָנגעהויבען אריינצוקומען אַן אלטע פרוי, בעטען האַלבע גראָשענס (פאלושקעס). נאַטירליך פלעג איך איר געבען, נאָר אַז זי האָט געוואָלט קומען בעטער בייַ מיר האַלבע גראָשענס, בין איך געוואָרען נייגעריג צו וויסען אויף וואָס זי דאַרף דאָס. איך האָב איר איינמאָל ניט געוואָלט געבען ביז זי וועט מיר זאָגען אויף וואָס זי דאַרף עס. זי האָט זיך גענוג געקווייטשקעלט און באין־ברירה געמוזט דערצעהלען, אַז די האַלבע גראָשענס נוצט זי אלס סגולה פאַר אַ קימפּעטאָרין צו אירע קראַנקע בריסט. נאַטירליך בין איך ניט געגאַנגען אויספאָרשען, צי פון מעדיצינישען שטאַנד־פונקט העלפט עס טאַקע, און איך האָב איר שטענדיג געגעבען די „סגולות" . . .

קאַרטשיזנע

פון חיים נאַחימאָווסקי, ניו־יאָרק

געווידמעט דעם הייליגען אָנדענק פון די קינדער און אייניקלעך פון מיין ברודער
און מיינע שוועסטער און פון מיין שוואָגער ר׳ אברהם מילקאָוו ז״ל.

איך וויל דאָ שילדערן קאַרטשיזנע ווי איך געדענק זי און האָב זי געקענט מיט קאַרגע פופציג יאָר צוריק.

קאַרטשיזנע, וואָס ליגט ביים סוף מזרח פון וואָלקאָוויסק, האָט זיך אָנגעהויבען פון „ווייסען אָסטראָג״ און האָט זיך ביים סוף צעטיילט אין צווייען: איין זייט, די רעכטע, האָט געפירט קיין זאַפאָליע, האַמיניטש און זעלווע, און די אַנדערע זייט — קיין זאַהאַליק, וויסקופצי און נאָך אַנדערע דערפער.

הגם קאַרטשיזנע פלעגט זיין דער אריינפאָר אין שטאָט אריין און די גויים, וואָס פלעגן פירן זייערע פּראָדוקטען צו פאַרקויפען אָדער קומען אין שטאָט אריין אייגקויפען זאַכען, פלעגן דורכפאָרען קאַרטשיזנע אויף זייער וועג, איז דאָך די דאָזיגע געגענד פאַררעכענט געווען פאַר אַן אָרימער געגענד און אירע מייסטע איינוואוינער, מיט קלייניע אויסנאַמען, זיינען געווען אָרימע לייט.

מיט יאָרן שפּעטער, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז קאַרטשיזנע אַביסעל אויפגעריכט געוואָרען, וויניגסטענס אין אויסזען. עס האָבען זיך דאָרט אויפגעשטעלט אייניגע מויערן. אין אייגעם פון די מויערן איז געווען די העברעאישע גימנאַזיע „תרבות״. אויך האָט זיך אויף קאַרטשיזנע געפונען די „פּראָאַדסקי אוטשילישטשע״.

דער רייכסטער איד אויף קארטשיזנע איז געווען יואל אמסטיבאווסקי דער תבואה הענדלער. ער איז געווען אַ שעהנער איד, געקענט לערנען און האָט געהאַט אַן איידעם אַ רב וואָס האָט, אין יענע צייטען, צוגעגעבען פיל חשיבות.

אַ זעהר חשוב׳ער בעל־הבית איז דאָרט געווען משה יאַנקעל דער מילנער (פריידקין), וועלכער האָט געהאַלטען די מיהל אויף קאַרטשיזנע. די קאַרטשיזנער מיהל איז אין יענער צייט געווען זעהר פאָפולער, וויל האַלב

וואַלקאָוויסק פלעגט אַהין געהן פרייטאָג פאַרנאַכט, אין די זומערדיגע חדשים, זיך באַדעון לכבוד שבת. דאָס איז געווען איידער מען האָט אויפגעבויט אויף דער מילנער גאַס די „קאָפאַלניע". משה יאַנקעל דער מילנער איז געווען אַ ליבער און צוגעלאָזענער מענש. ער איז אויך געווען דער גבאי אין קאַרטשיזנער בית־המדרש און בכלל אַ באַקאַנטער כלל־טוער אין שטאָט. ער מיט יואל'ן פלעגען לערנען צוזאַמען דעם „בלאַט גמרא". ער איז געשטאַרבען אויף אַ טראַגישען אופן ביים פאַרריכטען די ראָד פון דער מיהל.

אַן אָנגעזעהענער בעל־הבית אויף קאַרטשיזנע איז אויך געווען הושיע נאַקדימאָן. ער האָט געהאַנדעלט מיט וועלדער און האָט געהאַט אַ גרויסען הויף, וואו מען פלעגט זעגען ברעטער. זיינע אַ טאָכטער איז אויך געווען באַשעפטיגט מיט אים אין וואַלד און זי איז געווען די אייניציגע פרוי אין וואַלקאָוויסק וואָס האָט געאַרבייט אויף דעם פעלד.

צווישען די אַנדערע חשוב'ע איינוואוינער פון קאַרטשיזנע זיינען געווען די צוויי ברידער באַטווינסקי: אַהרע „דער פּאָליוויניק" און איטשקע דער לערער. אַהרע איז געווען אַן איידעלער איד, אַ יודע־ספר און אַ בעל־תפילה. זיין זוהן, איזיק, איז געווען דער בעל־קריאה אין קאַרטשיזנער בית־המדרש זינט ער איז געווען דרייצעהן יאָר אַלט. נאָך זיין חתונה איז אייזיק געוואָרען אַ שוחט אין וואַלקאָוויסק. איטשע באַטווינסקי פלעגט זיך פאַרנעמען מיט לעהרעריי און איז געווען פאַררעכענט צווישען די בעסטע לערער אין וואַלקאָוויסק, ספעציעל אויף העברעאיש. אויסער די אויבען־דעמאָנטע האָבען זיך געפונען אויף קאַרטשיזנע נאָך עטליכע פאָליוויניקעס, אַ פאָר שוסטער, שניידער, שמידען, העגדלער און סתם אָרימע לייט.

אַ בית־המדרש האָט קאַרטשיזנע געהאַט אַ קליינינקען, און אויסער די קאַרטשיזנער איינוואוינער האָבען דאָרט אויך געדאוונט די אידען פון דער אַרומיגער געגענד און צווישען זיי: נייַמע דער האַמיניטשער, וועלכער האָט געהאַלטען די מיהל אויף האַמיניטש, און זיין זוהן, גדליהו, וועלכער האָט דאָרט געהאַלטען דעם פאַכט און האָט געהאַט געטנער, וואו ער פלעגט פאַרזייען אוגערקעס, וועלכע ער פלעגט אינזויערען און זיי גוט פאַרקלאַפען אין פעסלעך. ער פלעגט די פעסלעך האַלטען אַ גאַנצען וויינטער אין טייך, און יעדען דאָנערשטאָג פלעגט ער ברענגען אין שטאָט אריין אייניגע פעסלעך זויערע אוגערקעס צו פאַרקויפען. די וואַלקאָוויסקער פרויען פלעגען קויפען די אוגערקעס לכבוד שבת און לעקען פון זיי די פינגער. עס האָבען אויך שטענדיג געדאוונט אין קאַרטשיזנער בית־המדרש: אברהמיל וויסקופּציער, וועלכער האָט געהאַלטען דעם הויף אין וויסקופּצי, און זיין איידעם ישראל נאָוויק — ביידע איידעלע איידען. אויך די עטליכע אידען וועלכע האָבען

געוואונט אויף זאפאליע פלעגען קומען דאוונען אין קארטשיזנער בית־המדרש, צווישען זיי זיינען געווען: איטשע דער געלעד, וועלכער איז שטענדיג געווען פרעהליך און פלעגט זיך וויצלען — ער פלעגט האנדלען מיט „שורקעס" (וועגענער מיט האלץ); עפראיקע בלומעס (מאניע דעם קצב'ס אַ ברודער). ער איז געווען ביים פאך אַ וועבער און האט געארבייט אין הארעדאק. ער פלעגט קומען אהיים אויף די יום־טובים און אמאל אויך אויף שבת. ער איז געווען אַ האַרציגער בעל־תפילה און פלעגט דאוונען ימים־נוראים די מוספים. אויך מיינע עלטערן, וועלכע זיינען דאן געווען זאפאליער איינוואוינער, פלעגען קומען דאוונען אין דעם קארטשיזנער בית־המדרש.

דער קארטשיזנער בית־המדרש האט פארמאגט זיין אייגענעם פרוש און אַ שמש. דער פרוש, ר' הערש, פלעגט זיצען און לערנען „תורה לשמה", בלויז ווייל עס איז אַ מצוה צו לערנען, און ניט מיט'ן צוועק צו ווערען אַ רב. ער איז אמאל געווען אַ מלמד, אבער ער איז איין זמן געבליבען אהן אַ קנעלונג, איז ער געווארען אַ פרוש, און די דאוונער פון בית־המדרש פלעגען אים ווי עס איז אויסהאלטען. ער האט געהאט צוויי שוואַנקייטען — קדיש און עליות. ער פלעגט שטענדיג זאגען קדיש, הגם ער איז ניט געווען קיין אבל. לצים פלעגען זאגען, אַז ער זאגט קדיש „נאך דער וועלט", ווייל די וועלט איז טויט און די געשעפטען זיינען טויט . . . אויך פלעגט ער תמיד וועלען מען זאל אים אויפרופען צו דער תורה. עס האט אים ניט אויסגע־מאכט וועלכע עליה — אבי אן עליה, — און מען האט געזעהן בחוש ווי עס קומען אים צו שטיקער געזונט דערפון . . .

דער שמש, יאשע, איז געווען פארקריפעלט אויף איין האנט און דערצו האט ער אויך אונטערגעהונקען אויף אַ פוס. פארשטעהט זיך, אז קיין גרויסע גליקען האט ער פון זיין שמשות ניט געקענט מאכען, און כדי צו ציהען חיונה, האט ער געהאט אַ זייטיגע פרנסה — ער פלעגט געהן איבער די הייזער.

אפגעדאוועט שפעט צוליב אַ אתרוג

אין וואלקאוויסק איז דער קארטשיזנער בית־המדרש געווען באַרימט דורכדעם וואס דארט פלעגט מען אפדאוונען זעהר שנעל. אַ גוטער בעל־תפילה האט דארט געהייסען דער וואס האט געקענט אפדאוונען גיך . . . שבת פריה פלעגט דער צווייטער מנין פארטיג ווערען ארום צעהן אזייגער, און אויך ניט פיל שפעטער אין די יום־טובים (אחוץ ראש־השנה). איין מאל האט מען דארט אפגעדאוועט גאנץ שפעטלעך, און גאנץ קארטשיזנע איז געגאנגען כאדארום. דאס האט פאסירט דעם ערשטען טאג סוכות, און די סיבה איז געווען צוליב אַ אתרוג. דער קארטשיזנער בית־המדרש פלעגט

פֿאַרמאָגן בלויז דריי אתרוגים, צוויי ווּאָס האָבען באַלאַנגט צו יחידים, און איינער אַ קהל'שער. דעם קהל'שען אתרוג פלעגט מען געווענהליך קויפען ביי מיין פֿאָטער, הערצעל דער מלמד, וועלכער פלעגט לערנען מיט עלטערע „גמרא"־קינדער.

איך וויל דאָ דערביי ווידמען איניגע ווערטער צו מיין פֿאָטער ע"ה. צו אַכצעהן יאָר האָט ער באַקומען סמיכה אויף רבנות. ווען ניט זיין שלעכטער מזל, וואָלט ער געווען איינער פון די גרויסע רבנים, ווייל ער האָט פֿאַרמאָגט אַלע אייגענשאַפֿטען ווּאָס פֿאָדערען זיך צו זיין אַ גרויסער רב. ער איז אָבער אייניגע יאָר נאָך זיין חתונה קראַנק געווארען און איז אָפּגעלעגען כמעט אַ יאָר צייט אין בעט. ער האָט דורך דער צייט פֿאַרקרענקט זיין גאַנצען נדן, און איז נאָך געווארען אַ בעל־חוב. אויך מיין זיידע, מיין מוטער'ס פֿאָטער, בערל זאַפֿאַלירער, ווּאָס איז פריהער געווען אַ רייכער בעל־הבית, איז דאָן ארונטער פון מעמד און האָט שוין מער מיין טאַטען ניט געקענט העלפען, אַז ער זאָל קענען זיצען און לערנען און וואַרטען ביז עס וועט זיך מאַכען אַ רבנות־שטעלע. איז ער באין ברירה געווארען אַ מלמד. ער האָט אָבער פֿאַר פילע יאָרען תמיד געשטרעבט צו ענדערען זיין פֿרנסה, כדי ער זאָל קענען זיך מער אָפּגעבען מיט לערנען און געבען אַ שיעור אין דער ישיבה, אָהן געהאַלט. אָבער ליידער איז זיין חלום ניט דערפילט געווארען. ער פלעגט, אַחוץ זיין מלמדות, זיך אָפּגעבען פֿאַר סוכות מיט'ן מסחר פון אתרוגים. צווישען זיינע קונים איז אויך געווען דער קאַר־טשיזנער בית־המדרש ווּאָס פלעגט יעדעס יאָר פון אים קויפען דעם קהל'שען אתרוג.

יענעם יאָר האָט מען ביי מיין פֿאָטער פון קאַרטשיזנער בית־המדרש גיט געקויפט דעם טראַדיציאָנעלען אתרוג, און די סיבה איז געווען די פֿאַל־גענדע: עס איז ארום יענער צייט געגרינדעט געווארען אין וואָלקאָוויסק די חברה „סומך נופלים", פֿאַר'ן צווועק צו לייהען געלטער, אָהן פֿראָצענט, אויף וועכענטליכע אויסצאָלונגען. דער „וואָכער", דער אויפמאָנער פון דער חברה „סומך נופלים", האָט אויך געהאַנדעלט מיט אתרוגים. אָבער אַזוי ווי אַ גרויסע צאָל מתפללים פון קאַרטשיזנער בית־המדרש זיינען געווען שולדיג געלט אין „סומך נופלים", האָבען זיי געדענקט, אז אויב זיי וועלען קויפען דעם קהל'שען אתרוג פון אויפמאָנער פון דער חברה, וועט ער ניט זיין אזוי שטרענג ביים אויפמאָנען פון זיי די וועכענטליכע צאָלונגען. מיין פֿאָטער האָט דווקא די זאַך פֿאַרדראָסען, אָבער ער האָט גאָרניט געטאָן וועגען דעם. אַ פֿאַר טעג פֿאַר סוכות, אין דערפריה, גלייך נאָכ'ן דאַוונען, ווען דער עולם האָט זיך שוין געהאַט צעגאַנגען יעדער איינער צו זיין באַשעפטיגונג,

און אין בית־המדרש זיינען בלויז געווען דער פרוש, דער שמש, מיין טאַטע (בייַ אים איז דאָן געווען „בין הזמנים", האָט ער זיך ניט געהאַט וואָס צו איילען אַהיים), און איך, וואָס בין דאָן געווען אַ בחור'ל פון אַ יאָר פופצעהן און בין דאָן געקומען פון דער ישיבה אַהיים אויף יום־טוב. איז מיין טאַטע צוגעגאַנגען צום שמש און אים געבעטען ער זאָל אים לאָזען אַ קוק טאָן אויף דעם אתרוג וואָס דער בית־המדרש האָט איינגעהאַנדעלט. ער האָט דעם אתרוג גוט באַטראַכט, ער האָט געפרעגט דעם שמש דעם פרייז פון אתרוג, און וועָן דער שמש האָט אים געזאָגט, אז מען האָט פאַר דעם אתרוג באַצאָלט דריי רובל, האָט אויף דעם מיין טאַטע באַמערקט: „עס איז ניט קיין מציאה."

דעם ערשטען טאָג סוכות, גאַנץ פריה, וועָן עס איז נאָך געווען טונקעל, האָט מיך דער טאַטע אויפגעוועקט. ער האָט זיך ענטשולדיגט, אז ער קען נאָך ניט געהן דאַוונען, און האָט מיר געבעטען, אז איך זאָל גלייך געהן אין בית־המדרש און מעלדען דעם שמש, אז דער קהל'שער אתרוג, וואָס זיי האָבען איינגעהאַנדעלט, איז אַ פסול'ער, און מען טאָר אויף אים קיין ברכה ניט מאַכען. ער האָט מיך געבעטען איך זאָל זאָגען דעם שמש, אַז אין אַ געוויסען פלאַץ אין „שולחן ערוך", שטעהט בפירוש געשריבען, אַז אַן אתרוג וואָס האָט געווייסע פינטעלעך, פונקט אַזעלכע ווי דער דאָזיגער קהל'שער אתרוג פון קאַרטשיזנער בית־המדרש האָט געהאַט, איז אַ פסול'ער. ער האָט מיך געבעטען צו געהן וואָס שנעלער אין בית־המדרש און וואַרנען דעם פרוש, כדי קיינער זאָל חלילה ניט מאַכען קיין ברכה לבטלה אויף אַ פסול'ען אתרוג.

וועָן איך בין געקומען אין בית־המדרש האָט מען שוין געהאַלטען ביים שטעלען זיך דאַוונען דעם ערשטען מנין. איך בין צוגעגאַנגען צו דער פאַליצע, האָב אַראָפגענומען דעם „שולחן ערוך" און עס דערלאַנגט דעם פרוש. איך האָב דערצעהלט די גאַנצע מעשה, און דער פרוש מיט נאָך אַ פאָר אידען, וואָס זיינען געשטאַנען לעבען אים, זיינען פון מיין בשורה געטראָפען געווארען פונקט ווי פון אַ דונער, פונקט ווי אַ באַמבע וואָלט געפלאַצט אינמיטען דער בימה . . .

מען האָט אַוועקגעשיקט דעם שמש פרעגען אַ שאלה ביי רי יעקב אברהם, דעם דיין, וואָס האָט געוואוינט אַנטקעגען ר' מאיר'קעס בית־המדרש. ר' יעקב אברהם האָט גע'פסק'נט, אַז אויב אין בית־המדרש איז ניטאָ קיין אַנדער אתרוג, מעג מען בענשען אויף דעם אתרוג. אויב, אָבער, עס איז דאָ אַן אנדער אתרוג, זאָל מען מיט אים ניט בענשען. אָבער איידער „וואָס וועָן", איידער דער שמש, וואָס האָט נאָך אַביסעל אונטערגעהונקען אויף איין

פּוס, איז צוריקגעקומען אין בית־המדרש מיט דער תשובה, איז אַריבער אַ היפּשע צייט, אומגעפּער אַנדערטהאַלבען שעה. און וועז דער צווייטער מנין האָט אָפּגעדאַוונט, איז שוין געווען נאָך צוועלף אַזייגער. וואָס עס האָט באַדייט פּאַר דעם קאַרטשיזנער בית־המדרש צו פּאַרענדיגען דאַוונען נאָך צוועלף אזייגער — קען בלויז אַ קאַרטשיזנער פּאַרשטיין . . .

געדאַוונט אונטער'ן פריין הימעל

אין צוזאַמענהאַנג מיט קאַרטשיזנע און קאַרטשיזנער בית־המדרש זיינען מיר פּאַרבליבען אין זכרון אייניגע פּאסירונגען וואָס זיינען פּאַרגעקומען אין דער צייט וועז אין וואַלקאָוויסק האָט אויסגעבראָכען די כאָלערע:

עס איז געווען אָנהויב אלול וועז אין די שוהלען פלעגט זיך הערען יעדען אינדערפריה דער קול פון שופר און שפּעט אין די אָוונטען — דער קול התורה (זומער פלעגט מען, געוועהנליך, אין די אָוונטען ניט לערנען). עס איז דאָך געגאַנגען צו די ימים־נוראים וועז אפילו „אַ פיש אין וואַסער ציטערט". יעדער אייגער פלעגט ווערען פרימער, מען האָט געדאַוונט מיט מער כוונה, געלערנט אָדער געזאָגט מער תהילים און מען איז בכלל געוואָרען מיסטיש געשטימט. — אָט דאָן האָבען זיך איין יאָר געגומען אַרומטראָגען קלאַנגען אַז אין שטאָט געהט אַרום אַן „איבערגאַנג". מענשען האָבען געליטען פון קראַמפען אין בויך און מען האָט געבלוטעט. וואָס ווייטער איז די לאַגע געוואָרען ערגער ביז עס האָט אָנגענומען די פּאַרם פון אַן עפּידעמיע און עס זיינען אפילו געווען אייניגע פאַלען וואָס האָבען זיך געענדיגט פּאַטאַל.

די שרעק איז געוואָרען נאָך גרעסער וועז מען האָט זיך דערוואוסט אַז וואַטשע בער, דער קצב, איז פון דער קראַנקהייט געשטאָרבען. מאַטשע בער איז געווען אַ איד אַ גבור. וועגען זיין גבורה זיינען אין שטאָט אומגעגאַנגען לעגענדעס. האָט זיך יעדער געטראַכט, אז אויב אזא גבור האָט ניט געקענט ביישטיין די קראַנקהייט — זאָל נאָר אין גאָט רחמנות האָבען אויף אלע אידען, די שוואַכע . . .

אין אָנפאַנג האָט מען געדענקט, אז די קראַנקהייט קומט פון עסען אומצייטיגע פרוכט, איז די פּאַליציי געגאַנגען אויפ'ן מאַרק און האָט די גאַנצע פרוכט, וואָס זי האָט דאָרט געפונען, אַרייגעוואָרפען אין רינשטאָק און עס באַגאָסען מיט קאַרבאָל. די פּאַליציי איז אויך געגאַנגען אויף „טשיסטאָטא", דאָס הייסט, זי איז געגאַנגען בודק זיין די הויפען און געהייסען אומעטום אַרומגיסען מיט קאַרבאָל.

אַז די מיטלען האָבען ניט געהאָלפען, האָט מען אָנגעזאָגט אז מע

פאַרבאָט צו טרינקען „רויהע" וואַסער. מען האָט געמוזט דאָס וואַסער פריהער איבערקאָכען. די שטאָט, דאָס מיינט קהל, האָט דאַן אויפגעעפענט אַ צאָהל פרייע טיי־פלעצער, וואו מען האָט עטליכע מאָל אַ טאָג געטיילט פריי טיי מיט צוקער. אמת, דער צוקער איז נאָר געווען אַ זכר פון צוקער. אַ „קלעצעלע" צוקער האָט מען „געאַכטעלט" און איין אַכטעל פלעגט מען געבען צו אַ גלאָז, נאָר אַזוי ווי צופיל „צובאַלעווטע" איז מען ניט געווען און קיין געלט האָט דאָך דאָס ניט געקאָסט, איז מען געווען צופריידען מיט דעם אויך . . .

זעהר פיל הילף האָט דאַן גאַלייסטעט די חברה לינה, וועמעס מיטגלידער האָבען געווידמעט פיל צייט און ענערגיע צו באַקעמפען די כאָלערע און צו דערמוטיגען די משפחות פון די קראַנקע.

אזוי איז אריבער דער גאַנצער חודש אלול, עס איז אויך אַריבער ראש־השנה, און מען האָט זיך דערנעהענטערט צום יום־כיפור — און די לאַגע האָט זיך ניט פאַרבעסערט.

פאַר דעם טאָג יום־כיפור האָט מען זיך שטאַרק געשראָקען, ווייל אויף א הונגעריגען, אָפּגעשוואַכטען קערפער, האָט די קראַנקהייט אַ גרעסערע שליטה, און מען האָט אַנגענומען ספעציעלע פאַרזיכטס־מיטלען. פון בית־דין האָט מען פאַראָרדענט, אז דעם יאָר זאָל מען אין די בתי־תפילה ניט אויסשפרייטען קיין שטרוי אויפ'ן דיל. יעדען יאָר פלעגט מען אויף יום־כפור אויסשפרייטען דאָס שטרוי, כדי עס זאָל זיין ווייך אונטער די פיס, ווייל מען געהט דאָך אָהן שיך און דעם גרעסטען טייל פון טאָג פלעגט מען שטעהן אויף די פיס. פלעגט אַבער פון שטרוי ווערען אַ גרויסער שטויב, באַזונדעס ביים פאַלען „כורעים" . . . דעריבער האָט מען דאָס שטרוי מיט'ן שטויב דעם יאָר אָפּגעשאָפט. בית־דין האָט אויך אין יעדען בית־מדרש אריינגעשיקט אַ פלאָש ווין און אַנגעשניטענע שטיקלעך, ווייניגער ווי אַ כזית, חלה, אין פאַל טאָמער וועט אימיצען חס ושלום ווערען ניט גוט, זאָל זיין גלייך וואָס צו געבען אין מויל. אויסער דעם האָט מען אין יעדען בית־מדרש, וואָס איז געווען ווייט פון צענטער פון שטאָט, אריינגעשיקט אַ פעלדשער אָדער אַ דאָקטאָר כדי, אויב עמיצער וועט קראַנק ווערען, זאָל זיין ווער עס זאָל אים ראַטעווען.

אין קאַרטשיזנער בית־המדרש האָט מען אריינגעשיקט וועלווע דעם רופא, וואָס האָט געוואוינט אויף כאָלאָדאָיסקער גאַס. ער איז געווען פאַר־רעכענט פאַר אַ מומחה אויף — ציין רייסען . . . (קיין דענטיסטען זיינען נאָך דאן אין וואָלקאָוויסק ניט געווען).

די פּאָליציי האָט זיך אָבער מיט ז'י מיטלען ניט באַגנוגענט און ערב יום־כיפור בייטאָג, האָט זי פאַר'חתמ'עט אַלע ווייבערשע שוהלען. מיט וויפיל

קללות די ווייבער האָבען געשאָלטען דער פּאָליציי קען מען זיך פּאַרשטעלען, אָבער העלפּען דערצו האָט מען ניט געקענט. דער בית־המדרש אויף קאַרטשיזנע, אין וועלכען מיר האָבען געדאַוונט, האָט געפונען אַן עצה: אזוי ווי צוויי זייטען פון בית־המדרש, מזרח זייט און צפון זייט, האָבען אַרויס־געקוקט צו אַ הויף פון ברעטער וואָס האָט באַלאַנגט צו הושיע נאקדימאן, האָט מען בייַ די וועגט אויפגעקלאַפּט טישען און בענק און אזוי ווי דער יועטער איז געווען שעהן און מילד, האָבען די פרויען דאָרט געדאַוונט.

די פרויען האָבען זיך געוויצעלט, אז זייערע תפילות וועלען גיכער דערגרייכען דעם הימעל. זיי וועלען פּאַרשפּאָרען דורכגעהן דורך דער סטע־ליע און דעם דאָך . . .

דעם יום־כּפּור אינדערפריה האָט מען זיך געשטעלט דאַוונען שפּעטער ווי געווענליך. קיין פּיוט האָט מען אינגאַנצען ניט געזאָגט, נאָר די וויכטיגע תפילות און בייַ זיי האָט מען אויך צופיל ניט מאריך געווען. די ליידיגע צייט וואָס איז געווען דורכ'ן טאָג, האָט מען פאַרבראַכט אינדרויסען, אויף דער פרייער לופט. אזוי איז דער יום־כּפּור אריבער בשלום אָהן נייע קראַנק־הייט־פאַלען. מען האָט פרייער אָפּגעאָטעמט און מען איז זיך צעגאַנגען מיט גרינגע הערצער.

ונקם ישיב לצריו

אין צוזאַמענהאַנג מיט יענעם מוצאי יום־כּפּור קומט מיר ארויף אויפ'ן זינען דער פאַלגענדער עפּיזאָד:

דער בעל־מוסף בייַ אונז אין קאַרטשיזנער בית־המדרש איז, ווי פריער געזאָגט, געווען עפּראָיקע בלומיעס. דער עפּראָיקע איז געווען אַ שהנער האַרציגער בעל־תפילה. ער איז בכלל געווען אַ ליבער און צוגעלאָזענער מענש. געוואוינט האָט ער אויף זאַפּאָליע, אַ גוי'אישער ישוב לעבען שטאָט, וואו ער האָט געהאַט אַן אייגענע הויז און אַ שטיקעל פעלד. אויסער דעם, פלעגט זיין פרוי, בלומע, אַביסעל צוהאַנדלען. בלומע, איז געווען אַן אשת־חיל און אַ האַלבע דאָקטאָרקע — „אַ האַלדז ספּעציאַליסטקע". פלעגט בייַ עמיצען פון די שכנים זיך אַ קינד באַקלאָגען אויפ'ן האלז, פלעגט מען רופען בלומע'ן זי פלעגט קומען אַ קוק טאָן אין האַלז, און באַלד פעסטשטעלען אז עס איז זאָואָלקעס (טאָנסילס), זי פלעגט דאָן מיט'ן פינגער „אָפּקוועטשען" און זאָגען, אז מען וועט „גענעזען" ווערען. צי מען איז „גענעזען" גע־ווארען איז אַן אַנדערע פראַגע . . .

קיין געלט פלעגט עפּראָיקע פאר'ן דאַוונען ניט נעמען, נאָר פון בית־המדרש פלעגט מען אים אַריינשיקען אַ מתנה צוקער און טיי, כדי ער זאָל טרינקען זיסען טיי און האָבען אַ ריינע, זיסע שטימע . . .

יענעם מוצאי יום־כיפור, נאָכ'ן מעריב, האָט מען אויפגעעפענט דאָס פלע־
שעל וויין, וואָס בית־דין האָט געהאַט אַרײַנגעשיקט, געמאַכט „הבדלה" און
געגומען אַ „קאָפּעטשקע". עפּראָיקע האָט געהאַט אַ שוואַכען „בית־קיבול",
ווי נאָר ער פלעגט נעמען אַביסעלע אַלקאָהאָל, פלעגט ער שוין ווערען בגילופ־
דיג. וועג ער איז אהיים געקומען (פון בית־המדרש צו זיין היים איז געווען
אַ היבש שטיקעל וועג), האָט אים זיין פרוי געפרעגט צי ער האָט שוין גע־
מאַכט „הבדלה" — האָט ער געענטפערט, אַז ניין. האָט ער געמאַכט נאָך
אַמאָל „הבדלה", און איז געוואָרען גאַנץ פרעהלעך און אַנשטאָט אָפּפאַסטען
איז ער אַוועק צו די פּאָר אידישע שכנים זיי צו ווינשען אַ „גוט יאָר". ער
איז אויך געווען בײַ אונז, האָט אָנגעוואונשען, און איז אַוועקגעגאַנגען.

עטלעכע מינוט שפּעטער, איז צו אונז אריינגעקומען אַ גוי, אַ שכן, און
אונז דערצעהלט אויף זיין לשון: „עפּראָיקע ספּעוואָיע אי טאַנצויע", דאָס
הייסט, עפּראָיקע זינגט און טאַנצט. וועג מיר זיינען אַרויס אינדרויסען
האָבען מיר געזעהן ווי עפּראָיקע איז געשטאַנען אויף אַ בערגעל און אַ
רעדעל גויים אַרום אים, און ער האָט געטאַנצט און געזונגען „ונקיתי דמם
לא נקיתי . . . ונקם ישיב לצריו", טייטלענדיג דערבײַ אויף די גויים מיט'ן
פינגער.

די גויים זיינען געשטאַנען פאַרוואונדערט. בײַ זיי, אז עמיצער שיכור'ט
זיך אָן, שלאָגט ער זיך, מאַכט סקאַנדאַלען, און דאָ איז געשטאַנען עפּראָיקע
און האָט געזונגען „מאָליטוועס" (תפילות). עס איז געווען אַן אויסערגע־
וועהנליך בילד דאָס צוצוזעהן, און די האַלבע אונטערגעהענדע לבנה האָט
נאָך צוגעגעבען אַ געלבליכען, מיסטעריעזען שיין, צום בילד.

עס איז שוין עטליכע און פופציג יאָר זינט דאָס האָט פּאַסירט, און דאָך
קלינגט מיר נאָך אין די אויערען עפּראָיקע'ס זינגען יענעם מוצאי יום־כפּור
אויף דער נאַכט: „ונקיתי דמם לא נקיתי . . . ונקם ישיב לצריו . . .".
הלוואי זאָלען מיר זוכה זיין, אַז דאָס זאָל מקוים ווערען גאָר אינגיכען,
במהרה בימינו.

**
*

אָט דער דאָזיגער דור קאָרטשיזנער אידען, אָט די אַלע וואויל און
ליבע אידען, זיינען שוין לאַנג געשטאָרבען. ליידער זיינען אויך אַלע זייערע
קינדער און אייניקלעך — אויסער די וועלכע האָבען אויסגעוואַנדערט פאַר'ן
צווייטען וועלט־קריג קיין ארץ־ישראל, אַמעריקע און אַנדערע לענדער —
אומגעקומען דורך די רוצח'ישע נאַציס צוזאַמען מיט דער גאַנצער וואָלקאָ־
וויסקער אידישער געמיינדע. ה' ינקום דמם.

אָסטראָגער גאַס
(קאָשטשושקע)

פון **הרב יעקב זאַקהיים**, ניו־יאָרק

געווידמעט מיינע עלטערן שלמה און דוואָשע,
און מיין שוועסטער טייבע.

צווישען די אָנגעזעהענע גאַסען פון אונזער געבורטס־שטאָט וואָלקאָוויסק האָט די אָסטראָגער גאַס פאַרנומען אַ זעהר חשוב'ען פּלאַץ. דער נאָמען איז איר צוגעטיילט געוואָרען אַ דאַנק די צוויי טורמעס וואָס האָבען זיך דאָרט געפונען: די אַזוי־גערופענע „רויטע טורמע" פאַר די מילדערע אַרעסטאַנטען (דאָרט פלעגען אויך אָפּמאָל זיצען אידען פון די אָרימע שיכטען פאַר אַ פּראָקאָל, וואָס מען האָט צונויפגעשטעלט געגען זיי פאַר ניט רייניגען דעם ברוק אָדער דעם טראָטואָר — אין איינקלאַנג מיט די דעמאָלסדיגע שטרענגע אַזוי־גערופענע „טשיסטאָטא"־גזעזעצען), און אַביסעל ווייטער, אויפ'ן וועג צו קאָרטשיזנע, די „וויסע טורמע" פאַר האָרבערע פאַרברעכענס, ווי צום ביישפּיל: גניבות, מאָרדען, פּאָליטישע טעטיגקייטען א. אַז. וו. און הגם דער נאָמען פון דער דאָזיגער גאַס האָט ניט געקלונגען אַזוי שעהן — ווייל אויך אויף רוסיש האָט מען די גאַס גערופען מיט'ן נאָמען „אוליצא טיורעמ־נאיא" (טורמע־גאַס), — האָט דאָס גאָרניט געשטערט דערצו, אַז דווקא אין דער אָסטראָגער גאַס זאָלען וואוינען פילע גבירים, דיינים און מורי־הוראה, כלל־טוער און סתם „שהנע אידען", וועלכע האָבען פאַרנומען די „מזרח־וואַנט" אין דעם קהל'שען לעבען.

דער אָסטראָגער בית־המדרש

איידער מיר וועלען שילדערען די פאַרשיידענע קאָליִרפולע פערזענליכ־קייטען און טיפען פון דער אָסטראָגער גאַס, איז כדאי זיך אָפּצושטעלען אויף דעם אָרט, וואָס האָט אין זיך פאַראייניגט אָרעם און רייך און וואָס צוויישען זיינע וועגט, די אַזוי־גערופענע „כתלי בית־המדרש", האָבען סיי די מזרח־אידען און סיי די אידען וועלכע זיינען געזעסען הינטער דער בימה זיך פאַר־איניגט אין איין עדה און פון דאָרט צוזאַמען אַרויפגעשיקט זייערע בקשות צום רבונו של עולם — און דאָס איז ד ע ר ב י ת ־ ה מ ד ר ש פון

אַסטראָגער (קאַשטשושקע) גאַס

ר׳ מאיר ראָזענבלום, אַדער ווי מען האָט אים גערופען אין וואַלקאָוויסק בקיצור „ר׳ מאיר׳ס בית־המדרש". דער דאָזיגער בית־המדרש איז געווען גאַנץ קליין געבויט, נידעריג און אָהן ספעציעלע קינסטלעך־אויסגעשניצטע דברי־קדושה, ווי עס איז געווען דער מנהג אין יענע יאָרען אויסצופוצען דעם ארון־הקודש, דעם עמוד און די בימה מיט פּאַרשיידענע האַנט־אַרבייטען. דאָך האָט דאָס קליינע בית־המדרש'ל אין זיך פּאַרקערפּערט אַ שטיק לעבען פון דער אַסטראָגער גאַס, ווייל דאָרט, אינ׳ם בית־המדרש, האָט מען זיך שטענדיג געקענט דערוויסען וועגען אלע נייעסטע פּאַסירונגען אין שטאָט און אין דער וואַלקאָוויסקער אומגעגענד: אַ לויה, אַ ברית, אַ חתונה, אַדער גאָר אַ וויכטיגע פּאַרזאַמלונג ביים רב אין שטאָט מיט די שבעה טובי־העיר, אַדער סתם אַ מחלוקת, וואָס צווי בעלי־בתים, וועלכע זיינען אויך געווען שכנים, האָבען געהאַט צווישען זיך. — אַלעס, אַלעס האָט געפונען אַן אָפּקלאַנג צווישען די וועגט פונ׳ם בית־המדרש.

דער גרינדער פון דעם בית־המדרש איז געווען ר׳ מאיר ראָזענבלום, וואָס אויף זיין נאָמען האָט מען טאַקע דעם דאָזיגען מקום־קדוש גערופען. ער איז געווען אַ גרויסער בן־תורה, אַ פּאַרמעגליכער, און ווי מען האָט

אייזיק ניימאַן

דערצעהלט, האָט ער אויך אליין אויפגעשטעלט די געבוידע. ער איז דעריבער דאָרט געווען דער בעל־מוסף אין די ימים־נוראים און אויך דער בעל־תוקע. דערצו איז ער אויך געווען אַ מוהל מומחה על מנת שלא לקבל פרס.

מיט ר׳ מאיר׳קען האָט מיטגעאַרבייט דער דעמאָלסדיגער דיין פון שטאָט, הרב ר׳ יעקב אברהם שטיין, וועלכער האָט גע׳שמ׳ט מיט זיין לומדות און גרויסקייט. וועגען אים פלעגען אידען דערצעהלען, אַז יום־כיפור, צווישען די הפסקות, פלעגט ער דורכלערנען גאַנץ מסכת יומא מיט אַלע מפרשים. אידען פון דער אָסטראָגער גאָס פלעגען אויך דערצעהלען וועגען אים, אז אין יאָר תרמ״ו (1886), בשעת ס׳איז פאָרגעקומען די גרויסע שריפה, וואָס האָט חרוב געמאַכט אַ גרויסען טייל פון שטאָט, איז די אָסטראָגער גאָס ניצול געוואָרען פון פייער — אַ דאַנק דעם זכות פונ׳ם דיין ר׳ יעקב אברהם, וועלכער האָט דאָן מתפלל געווען, אַז דאָס פייער זאָל זיך אָפשטעלען.

אייזיק ניימאַן

אייזיק ניימאַן פון דער אָסטראָגער גאָס איז געווען באַקאַנט אין שטאָט אַלס אַ גרויסער כלל־טוער. נאָך פון זיין יוגענד־אָן איז ער געווען באקאנט מיט די מענשען פון דער „נאַטשאַלסטוואָ״, און ער פלעגט תמיד דורך זיי

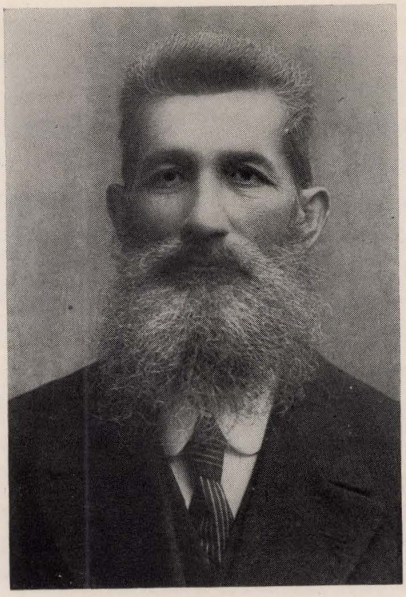
אויס'פועל'ן פאַרשיידענע טובות פאַר אידען. אַ דאַנק זיין אינטערוועניע זיינען אַ סך פריזיוויניקעס באַפרייט געוואָרען פון מיליטער־דינסט.

אין די שפּעטערע יאָרען איז ער געווען גבאי פון ר' מאיר'קעס בית־המדרש און אויך פון דער וואָלקאָוויסקער „חברה קדישא". אין אַ טויט־פאַל פלעגט מען גלייך קומען צו אייזיק ניימאַן, כדי ביי אים צו דערלייִדיגען אַלע נויטיגע פאַרמאליטעטען, ווי צום ביישפּיל, קרקע, דאָס הייסט, אויף וועלכען פּלאַץ און לעבען וועמען מען זאָל דעם מת מקבר זיין, אויך וויפּיל קבורה־געלט מען זאָל ביי די יורשים נעמען. אין שטאָט האָט מען אים געהאַלטען פאַר אַ גאַנץ קלוגען מענשען. מען פלעגט אפילו אָפטמאָל קומען צו אים מיט אַ בוררות. נאָכדעם ווי הרב הגאון ר' אבא יעקב הכהן באָרוכאָוו האָט עולה געווען קיין ארץ־ישראל, האָט מען אויך באַשטימט אייזיק ניימאן אלס אַ מיטגליד פון דער שטאָטישער קאָמיטע צו דערוועהלען אַ נייעם רב. און אייזיק ניימאַן איז טאַקע דאַן געפאָרען קיין יאָגוסטאָוו, וואו הרב ר' יצחק קאָסאָווסקי שליט"א — היינט רב הכולל אין יאָהאניסבורג, דרום־אפריקע — איז דאַן געווען מרא דאתרא. און ווי אלעמען איז באקאנט, איז טאַקע נייִמאַנ'ס קאַנדידאט, הרב קאָסאָווסקי שליט"א, שפּעטער דערוועהלט געוואָרען צום וואָלקאָוויסקער כסא הרבנות. די לעצטע יאָרען פון זיין לעבען איז ער שוין געווען שוואַך און קראַנק, און ער פלעגט פאַרברענגען זיינע טעג און ליידיגע צייט אין דער געזעלשאַפט פון וואָלקאָוויסקער גוט־באַקאנטען פעלשער פאַדאַראָווסקי, וועלכער פלעגט זיין אַן אָפטער אריינגעהער ביי אים אין הויז. אייזיק ניימאַן איז געשטאָרבען ערב סוכות 1929, אין עלטער פון 81 יאָר.

איינער פון זיינע זיהן, אברהם, איז געווען פאַר אַ לאַנגער צייט דער ערשטער נאַטשאַלניק פון דער פייערלעשער־קאָמאַנדע און האָט פיל בייגעשטייערט צו איר אַנטוויקלונג. זיינער אַ צווייטער זוהן, העניאָך, איז געווען אַ באקאנטער סוחר און אַרענדאַר פון הויפען. ער איז אויך געווען אַן איבערגעגעבענער ציוניסט און פלעגט שטענדיג ביישטייערען פאַר די ציוניסטישע פאַנדען.

בערל איטשע פינחאַסאָווסקי

בערל איטשע פינחאַסאָווסקי, אָדער, ווי מען האָט אים געוויפען אין שטאָט קורץ און אָהן טיטולען „בערל איטשע", איז געווען אַ באַקאַנטע פערזענליכקייט אויף דער אָסטראָגער גאַס. זיין פאָטער האָט געהייסען שלמה בערל אָסטראָגער'ס, ווייל ער האָט געוואוינט לעבען דער „וויסער טור־מע", אין דער פריצישער גאַס, ביים בריק. פון זיין פריהסטער יוגענד איז בערל איטשע געווען אַ ישיבה־בחור אין דער באַוואוסטער סלאָנימער

בערל (דוב) פינחאַסאָווסקי

ישיבה, וואו ער האָט זיך זעהר געפלאַגט. ער האָט מקיים געווען וואָס דער תנא זאָגט אין פרקי אבות — „פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה" — אין פולען זינען פון וואָרט. ער האָט זעהר פריה חתונה געהאַט. איז שפעטער געוואָרען אַ סוחר, אָבער האָט קיינמאָל קיין גליקען ניט געמאַכט. ער האָט געהאַט אַ יוגענדליכען געמיט און אַ שטארקע פאַר־שטענדעניש פאר'ן יונגען דור. דערצו איז ער געווען אַ גרויסער וויצלינג. אַ קוואַל פון שאַרפזיניגע גלייכווערטלעך האָט תמיד געשטראָמט פון זיין מויל. ער פלעגט זיצען לאַנגע שעה'ן אין ר' מאיר'קעס בית־המדרש און לער־נען. אין יענער צייט איז אָנגעקומען קיין וואָלקאָוויסק אַ נייער רב, ר' יונתן עליאַשבערג, וועלכער איז געווען אַ חכם און אַ גוטער מטיף. בערל איטשע פינחאַסאָווסקי איז געוואָרען אַ יוצא־ונכנס ביים רב אין הויז. און ווייל ער איז געווען זעהר אַ קלוגער מענש מיט אַ שכל הישר, האָט אים דער רב פאַרגעשלאָגען צו זיין אַ בורר. אַ דאנק זיין גרויסער מענשען־ליבע און שטענדיגער גרייטקייט צו קומען צו־הילף אַנדערע מענשען, האָט ער זעהר מצליח געווען אויף דעם געביט פון בוררות און האָט זיך געמאַכט אַ גוטען שם אַלס אַ בורר, ניט נאָר אין וואָלקאָוויסק נאָר אויך אין דער אומגעגענד.

ער איז אויך אייניגע יאָר געווען דער גבאי פון דער גרויסער שוהל און שפּעטער — נאָכ'ן טויט פון אייזיק נייַמאַן — איז ער אויך געווארען גבאי פון דער חברה קדישא. ער האָט אויך ווין אייגענער איניציאטיוו געגרינדעט אין אַ קלייַנעם מאַסשטאַב אַ חברה „לינה", וועמעס מיטגלידער פלעגן געהן צום קראַנקען אין הויז, און אים באַהאַנדלען אין די נאָכט־שעה'ן. די דאָזיגע חברה האָט עקזיסטירט אייניגע יאָר און האָט געטאָן גוטע אַרבייט. ווען דער „חפץ־חיים" איז געקומען קיין וואָלקאָוויסק צו גרינדען דאָרט אַ חברה ש"ס, האָט ער זיך אויך געווענדעט צו בערל איטשע ער זאָל העלפען דאָס דורכפירען. די זאַך איז טאַקע צושטאַנד געקומען אין מויער בית־המדרש. אויסער דעם פלעגט אויך בערל איטשע אַליין לערנען טעגליך משניות מיט'ן עולם אין ר' מאיר'קעס בית־המדרש, און אין דער אָפּוועזנהייט פון ר' משה נאָכינזאָן, פלעגט ער אויך לערנען מיט'ן עולם דעם דף־יומי אין דער גמרא. בערל איטשע איז בדרך כלל געווען זעהר אַן אַקטיווער מענש און באַליבט און געשעצט פון אלעמען. מען פלעגט זיך מיט זיין מיינונג רעכענען ביי אלע קהלש'ע אָנגעלעגנהייטען, ווי ביים אויפנעמען אַ נייַעם רב, אַ שוחט, אַדער אַ חזן, און בכלל אין טאָג־טעגליכען קהל'שען לעבען. ער איז געשטאָרבען אין עלטער פון 80 יאָר.

ר' ירחמיאל דניאל

הרב ר' ירחמיאל דניאל, דער ראש־הישיבה, האָט אויך געוואוינט אין דער אָסטראָגער גאַס. ער איז געווען באַוואוסט אַלס אַ גרויסער למדן און אַ בקי אין ש"ס ופוסקים. אַלס יונגערמאַן האָט ער געלערנט גמרא מיט די רייכסטע און לומדישע בחורים פון שטאָט. עס פלעגט זיין אַ זכיה ביי אַ יונגען בחור'על צו האָבען אים פאַר זיין מלמד. הרב ר' ירחמיאל איז געבוירען געוואָרען אין איזאָבעלין, 14 וויאָרסט פון וואָלקאָוויסק (וואו הרב ר' יצחק אלחנן, דער קאָוונער רב, האָט פאַרנומען זיין ערשטע רבנות־שטעלע). ר' ירחמיאל האָט געלערנט אין וואָלאָזשין און דאַן, אַלס אַ פּרוש, אין איישישאָק. ער האָט שפּעטער חתונה געהאַט אין וואָלקאָוויסק מיט ר' חיים לייב'ס אַ טאָכטער, און איז פאַרבליבען וואוינען אין וואָלקאָוויסק זיין גאַנץ לעבען. ער איז אין זיין צייט געווען פאַררעכענט פאַר איינעם פון די אַיינפלוסרייכסטע אידען אין שטאָט. ער פלעגט אומאָפּיציעל מיטאַר־בייטען אַלס דיין ומו"צ ביי הרב הגאון ר' אבא יעקב באָרוכאָוו און שפּעטער ביי הרב הגאון ר' יצחק קאָסאָווסקי שליט"א. מען פלעגט קומען צו אים מיט בוררות'ן און פאַרפּלאָנטערטע ענינים פון געשעפּטסלייט און דיני־ממונות און איבערהויפּט אין פאַלען וועו מען האָט געוואָלט פאַרמיידען, אַז

די סכסוכים זאָלען קומען „בערכאות של עכו״ם״. אויך מיט טעגליכע שאלות פלעגען די אידען פון דער אַסטראָגער גאַס קומען צו אים ער זאָל פסק׳נען יו״ט, אדער אַ טעפעל מיט אַ לעפעל פון בשר בחלב א. אַז. וו. פיזיש איז ער געווען זעהר שעהן געבויט און איז געווען אַ בעל הדרת־פנים. ער איז נפטר געוואָרען אין וואָלקאָוויסק קורץ פאַר׳ן אויסברוך פון צווייטען וועלט־קריג.

ר׳ משה נאַכינזאָן

ר׳ משה נאַכינזאָן האָט זיין גאַנץ לעבען געוואוינט אין דער אַסטראָגער גאַס — ער איז דאָרט געבוירען געוואָרען, דאָרט דערצויגען געוואָרען און האָט אויך דאָרט חתונה געהאַט מיט ר׳ איטשע מאַסטער׳ס טאָכטער, מירעל.

ר׳ משה נאַכינזאָן איז געווען אַ תלמיד־חכם. יעדען טאָג פלעגט ער פאַרליינען דעם טעגליכען בלאַט גמרא פאַר׳ן עולם צווישען מנחה און מעריב אין ר׳ מאיר׳קעס בית־המדרש. ער איז געווען אַן אויסגעצייכענטער בעל־קורא און אויך אַ באַ׳טעמ׳טער בעל־תפילה אין די ימים־נוראים. ער פלעגט צייטענווייז איינגעלאַדען ווערען צו פאַרטרעטען ר׳ אברהם אליהו מאַרקוס דעם באַוואוסטען בעל־תפילה אינ׳ם אַלטען מויער בית־המדרש. אין זיינע יונגע יאָרען איז ער געווען אַ בוכהאַלטער ביי ראַכמילעוויטש׳ען. גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ער איינגעאָרדענט, אויפ׳ן וואָל־קאָוויסקער שטייגער, אַ גאַסט־הויז, וואוהין עס פלעגען פאַרפאָהרען די פריצים פון די הויפען און אַנדערע גוי׳אישע „פאַמעשטשיקעס״, ווען זיי פלעגען קומען קיין וואָלקאָוויסק. שפעטער איז ער אָנגעשטעלט געוואָרען אַלס בוכהאַלטער ביי אפרים באַראַש׳ען אין פאַבריק, פונוואנען ער האָט געצויגען זיין חיונה. זיין זוהן שלמה, אָדער ווי מען האָט אים גערופען אין שטאָט, שלמה׳קע נאַכינזאָן, האָט געלעבט אַ צייט אין אַרגענטינע. ער איז שפעטער צוריקגעקומען קיין וואָלקאָוויסק, וואו ער האָט אויפגעפענט אַן אפטייק אין דער בריטער גאַס. זיין טאָכטער, ראָזע, האָט געענדיגט די רע־גירונגס־גימנאַזיע און האָט שפעטער שטודירט מעדיצין אויפ׳ן ווילנער אוני־ווערזיטעט. פאַר׳ן אויסברוך פון צווייטען וועלט־קריג האָט זי פראַקטיצירט אין סיימיקאָוון שפיטאָל אין וואָלקאָוויסק.

ר׳ משה יוסף ראַביץ

ר׳ משה יוסף ראַביץ איז אויך באַוואוסט געווען אין שטאָט אַלס משה יאָסעל דער תבואה סוחר. ער איז געווען אַ זוהן פון טייבע דער מעל־שענקערקע פון וואָלקאָוויסק. ער איז געווען אַ רעליגיעזער מענש און אַ תלמיד־חכם. האָט באַלאנגט צו דער חברה ש״ס פון ר׳ מאיר׳קעס בית־

המדרש. אלס נאך גאר א יונגער בחור האט ער חתונה געהאט מיט מאשע שבח, די עלטסטע טאכטער פון הרב ר' יצחק בנימין (איטשע ניאמע) שבח, דעם ראש הישיבה פון רוזשנאי, וואלקאוויסק און בריסק דליטא. זיין הויפט־פרנסה האט ער געצויגען פון תבואה־האנדעל און האט אויך געהאט א קראם אין זיין אייגענעם בנין. ער איז געווען פארר עכענט פאר איינעם פון די ראיעלסטע סוחרים אין שטאט און צוויישען די חשוב'ע מתפללים אין ר' מאיר'קעס בית־המדרש. ער איז נפטר געווארען אין וואלקאוויסק אין 1939. משה יוסף'ס טאכטער, עטעל, האט חתונה געהאט פאר יוסף אלפערשטיין און האט געוואוינט אין רוזשנאי. איר זוהן, נחום אלפערשטיין, געפינט זיך איצט אין ארץ־ישראל. הערשעל ראביץ, משה יוספ'ס זוהן, וועלכער לעבט היינט אין אמעריקע, איז אויך געווען צוויישען די גרויסע סוחרים אין וואלקאוויסק. אמאל איז ער געווען א פאדריאדשיק און פלעגט האנדלען מיט תבואה. ר' משה יוספ'ס אינגסטע טאכטער, דוואשע, האט געהיראט פאר שלמה'קע זאקהיים.

ר' שלמה אליעזר זאקהיים

ר' שלמה אליעזר זאקהיים, מיין פאטער, אדער, ווי מען האט אים גערופען אין דער אסטראגער גאס, שלמה'קע זאקהיים, איז געווען זעהר אן ארענטליכער מענש און א יודע־ספר. ער האט באזיצט פילע ידיעות אין תנ"ך און אין תלמוד. ער איז געבוירען געווארען אין דער געגענד פון קאסטווע, גראדנער גובערניע. זיין פאטער, דוב בער, איז געבליבען גאר יונג א אלמן. אלס דער עלטסטער זוהן, האט ר' שלמ'קע געמוען אויף זיך, נאך אין גאר יונגען עלטער, די דאגה פאר פרנסה און שוין אלס יונגער בחור'על איז ער געווארען א וואלד־הענדלער ארום רוזשנאי, וואו ער האט אויך שפעטער איינגעהאנדעלט אן אייגענע הויז. ער האט חתונה געהאט מיט דוואשקע ראביץ, די אינגסטע טאכטער פון משה יוסף ראביץ. נאך דער חתונה האט ער זיך ווידער באזעצט אין וואלקאוויסק און האט צוריק אנגעהויבען האנדלען מיט וועלדער. דאן זיינען אבער ארויס די רעגירונג'ס גזירות, לויט וועלכע מען האט פארבאטען אויסצוהאקען די וועלדער, און ר' שלמ'קע האט אנגעפאנגען צו האנדלען מיט תבואה אין דעם שפייכלער פון זיין שווער, ר' משה יוסף ראביץ. ער האט זיך מיט דעם באשעפטיגט ביז'ן אויסברוך פון צווייטען וועלט־קריג, און אלס אזעלכער האט ער זיך דערוואוארבען א גוטען נאמען אלס איינער פון די ראיעלסטע און ארענטליכסטע סוחרים אין שטאט. ער האט א זוהן אין אמעריקע (דער שרייבער פון די שורות) און א טאכטער, זהבה זאקהיים־לעוו, אין חיפה. זיין טאכטער, טייבע,

אויטאָבוסען־סטאַנציע לעבען צערקווע

איז געבליבען אין וואַלקאָוויסק און האָט געטיילט דעם גורל פון דער גאַנצער אידישער באַפעלקערונג.

ר׳ מרדכי גורעוויטש איז געווען אַ איד אַ בן־תורה. ער האָט געהאַט אַ באקאַליי־קראָם אין דער אַסטראָגער גאַס, פונוואַנען ער און זיין פרוי, באַשקע, האָבען געצויגען זייער פרנסה. זיין זוהן, יעקב, איז געווען דער סעקרעטאַר פון דער העברעאישער שולע אין וואַלקאָוויסק. ער האָט געוואוינט ביז׳ן לעצטען טאָג אין וואַלקאָוויסק.

ר׳ מאיר ווייַנער (מאיר דער שוסטער) איז געווען אַן איידעם פון דעם באַקאַנטען „שמעון דער מוליער". מען פלעגט אים תמיד זאָגן מיט אַ ספר אין האַנט. באַזונדערס איז ביי אים באַליבט געווען דער ספר „חיי אדם". פלעגט עמיצער שטאַרבען אין שטאָט, פלעגט ער אַרומלויפען מיט אַ טרויעריגען פנים, און מען האָט שוין פון זיין געזיכט געקענט לייענען די שלעכטע נייעס. ער האָט געהאַט אַ גוטען זכרון און פלעגט געדענקען אַלע יאָרצייטען אין וואַלקאָוויסק. געווען איז ער זיין גאַנצען לעבען אַן אָרעמאַן, אָבער אַ שמח בחלקו. זיינע צווייַ זיהן, משחיקע און יאַנקעל, זיינען געווען אַקטיוו מיטגלידער אין דער פייערלעשער־קאָמאַנדע פון וואַלקאָוויסק. זיינע אַ טאָכטער איז לעבען געבליבען.

לייב האלפערן — אדער, ווי מען פלעגט אים רופען, לייבע קאלאנ־טאיער — האט געוואוינט אין דער זייקעס געסעל, ביי דער אסטראגער גאס. ער איז געווען אן איידעם פון חיים משה באטווינסקי פון קאלאנטאיער מיהל. אין די אינגערע יארן האט ער געארבייט אין מיהל, שפעטער האט ער גע־עפענט א גאלאנטעריי־געשעפט, אנטקעגען פאליאטשעק'ס מויער. זיין פא־מיליע איז געווען פאררעכענט צווישען די אינטעליגענטסטע פאמיליעס פון שטאט. זיין טאכטער, גרונע, וועלכע איז געווען אן אקושערקע, פלעגט פארקערען אין די קרייזען פון די דאקטוירים און דענטיסטען. א גרויסער טייל פון דער וואלקאוויסקער יוגענד, פון צווישען די ביידע וועלט־מלחמות, איז געקומען אויף דער וועלט מיט גרונע'ס הילף.

***

ר שמואל האלאנד איז אויך געווען פאררעכענט צווישען די חשוב'ע בעלי־בתים פון שטאט. ביי די קהילה־וואלען אין וואלקאוויסק, פלעגט ר' שמואל תמיד זיין דער קאנדידאט אויף דער ארטאדאקסישער ליסטע. ער איז געווען א וואלד־הענדלער און אויך א מודד (מעסטער) ביי די גרויסע וואלד־סוחרים. אין זיינע ערשטע פופציגער יארן האט ער זיך צוריקגע־צויגען פון זיינע געשעפטען און זיך אינגאנצען געווידמעט קהל'שער ארי־בייט. פאר פיל יארן איז ער געווען גבאי און קאסירער אין ר' מאיר'קעס בית־המדרש. ער איז געווען א זעהר איידעלער מענש מיט א גוט הארץ, און פלעגט תמיד זיין גרייט צו העלפען אנדערע מיט ראט און טאט. ער איז נפטר געווארען אנפאנגווינטער פון יאר 1929.

***

ר ישכר לידסקי האט געשטאמט פון א דארף לעבען רוזשנאי. זיין פרוי, צירעל, איז געווען א וואלקאוויסקער און האט גע'שמ'ט אלס א אשה משכלת. ער איז געווען זעהר דערפאלגרייך אין זיינע געשעפטען, און איז מיט דער צייט פאררעכענט געווארען, צוזאמען מיט זיין שוואגער, יצחק סאלמאן, צווישען די רייכסטע וואלד־סוחרים. זיי האבען זיך שפעטער ארי־בערגעקליבען קיין וואלקאוויסק, וואו זיי האבען אויסגעבויט א זעהר שעהנעם מויער. ישכר לידסקי האט געהאט צווי טעכטער, שיינדעל און הענע, און א בן־זקונים, הערשעל. אין דער אסטראגער גאס האט די פאמיליע לידסקי־סאלמאן פארנומען א זעהר פראמינענטען פלאץ. שפעטער האט ישכר אראפגעבראכט פון רוזשנאי זיין פאטער און האט אים אויסגעהאלטען ביי זיך.

דר. הענאַך אַריאַנסאָן איז געקומען פון ווילנע צו פּראַקטיצירען אין וואָלקאָוויסק אַלס דאָקטאָר. ער האָט געעפענט זיין אָפּיס אין דער אַס־טראָגער גאַס, אַנטקעגען דער „קאַסע סקאַרבאָווע". די ערשטע צייט אין וואָלקאָוויסק איז פאַר אים געווען אַ שווערע; ער האָט זיך אָבער ביסלעכווייז אויסגעאַרבייט אַ גוטען נאָמען ניט נאָר אין שטאָט, נאָר אין גאַנצען פּאָוויאט. ער איז געווען אַ שוואַכער אין געזונד, אָבער פלעגט זיין זעהר שטאַרק אי־בערגעבען זיין פּראָפעסיע. ער האָט געהאַט באַשטעלט ספּעציעל פאַר זיך אַ קאַרעטע, וועלכע איז געווען פאַרמאַכט פון אַלע פיר זייטען און פלעגט תמיד שטעהן גרייט צו זיין פאַרפיגונג. ער איז פון נאַטור געווען אַ גוטער מענש און פלעגט אלעמען פרייגדליך אויפנעמען אין זיין קאַבינעט. ער האָט מיט אַ ברייטער האַנט געשטיצט אַלע וואָלקאָוויסקער אינסטיטוציעס. אין אויגוסט 1930, וועו ער האָט זיך געפונען ביי אַ חולה, האָט ער זיך פלוצלונג דערשפּירט ניט גוט און איז געווען געצוואונגען צו פאַרלאָזען דעם פאַציענט.

געהענדיג צו זיך אַהיים האָט ער אויפ'ן וועג געקראָגען אַ בלוט־שטורץ. ער האָט נאָך באַוויזען צו עפענען די טיר פון זיין וואוינונג און איז אינ־גאַנצען אַ באַאַסענער מיט בלוט אַנידערגעפאַלען און געשטאָרבען.

דער פּוצימדיגער טויט פון דעם פּאָפולערען און פון אַלעמען באַליבטען דר. אַריאַנסאָן האָט געמאַכט אַ טיפען רושם אין שטאָט.

די בריידער בערעזניצקי — יעקב, אברהם משה און פישעל — האָבען געוואוינט לעבען די רוסישע מאַגילקעס, בשכנות מיט יעקב הענאַך יאַטוועצקי. יעקב האָט געהאַט אַ באַקאַליי־קראָם אין דער גראָדנער גאַס. אברהם משה איז געווען אַ איד אַ יודע ספר, אַ משכיל. ער פלעגט זיך תמיד חקרנ'ען אין אַ פסוק חומש אָדער תנ"ך, אָדער אַ מאמר חז"ל. ער איז געווען אַ מטופל בבנים און דערצו זעהר אַ גרויסער אַרעמאַן. ער פלעגט העלפען שרייבען בריף קיין אַמעריקע און קיין ארץ־ישראל צו די קרובים און פרייגד פון וואָלקאָוויסקער אידען. אָבער די הויפט־פרנסה איז געווען פון זיין פרוי'ס נייטעריי. פישעל האָט געהאַט אַ באַקאַליי־קראָם לעבען אייזיק נייימאַנ'ס הויז. ער איז געווען אַ באַאמטער אין דער וואָלקאָוויסקער עלעקטראָוניע, שפּעטער איז ער געווארען אַ בוכהאלטער. ער פלעגט תמיד שטאַלצירען דערמיט וואָס ער איז געווען אין זיינע יונגע יאָרען אַ תלמיד פון הרב ר' ירחמיאל.

הערשעל ראַבין (לעבט היינט אין אַמעריקע), האָט געהאַט צוויי שיינע מויערען און איז געווען אַ תבואה־העגדלער. אַמאָל איז ער אויך געווען אַ פּאָדריאַדטשיק. זיינע קינדער האָבען באַקומען אַ זעהר גוטע דערציהונג. יעקב, זיין עלטסטער זוהן, איז געווען אַ געבילדעטער בחור און ער האָט חתונה

געהאט מיט פייגעל פערעלמאניק; דער אנדערער זוהן, דוד, איז געווען איינער פון די בעסטע שפילער אין דער וואלקאוויסקער מכבי־מאנשאפט פון פוטבאל, און דער אינגסטער זוהן, איצעל, פלעגט שפילען אין דעם ארקעס־טער פון דער פייערלעשער־קאמאנדע. זיינע צוויי טעכטער זיינען געווען טייבע און ראזע. דוד און איצעל האבען געדינט אין דער פוילישער ארמיי ביים אויסברוך פון קריג אין 1939, אבער זייער גורל איז אומבאקאנט. הערשעל'ס פרוי, שפרה, איז געשטארבען אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע.

אברהם ליפשיץ פון האטעל, וועלכער האט געוואוינט געגענאיבער דעם פאסט־אפיס איז געווען א באלעבאטישער איד. מען פלעגט אים רופען אברהמ'על שלומ'ס. אחוץ דעם האטעל האט ער אויך פארמאגט אייניגע הייזער. זיין זוהן, כתריאל, איז געווען אליעזר שאליוטע'ס אן איידעם און געווען באקאנט אין שטאט אלס א זעהר פעהיגער און געלערנטער יונגערמאן.

הערשעל מארדעצקי („הערשעל דער מולער"), איז געווען א נהגה מיגיע כפיו; ער פלעגט ליב האבען זיין מולערייי. ער איז געווען אייניגע מאל אין אמעריקע. אויף זיינע עלטערע יארען האט ער איבערגעבויט זיין הויז און אויפגעבעבען זיין ארבייט, זיין אינגסטער זוהן, יוסף (יאסעל), איז געווען א פוטבאל־שפילער אין מכבי און פלעגט אויך שפילען אין דעם פייערלעשער־ארקעסטער. זיינע צוויי אנדערע זיהן געפינען זיך אין אמעריקע און זיין זוהן, חיים, לעבט אין ארץ־ישראל. הערשעל פלעגט זיין דער שטענ־גער בעל־תפילה אין ר' מאיר'קעס בית־המדרש שבת צום ערשטען מנין. ער איז געשטארבען פאר דער לעצטער מלחמה אין וואלקאוויסק.

אהרן הירש גרינגאס, „דער פאקאפשטשיק", האט געוואוינט צו־זאמען מיט זיין איידעם, אליהו זאקלאס, א היטעל־מאכער. ער איז געווען א פריינדליכער און זעהר אן ערליכער. אין זיינע יונגע יארען האט ער גע־ארבייט אין יאנאווסקי'ס טאבאק־פאבריק אין דער ברייטער גאס. אויף די עלטערע יארען האט ער שוין מער ניט געארבייט און פלעגט באקומען שטיצע כון זיינע קינדער אין אמעריקע. זיין זוהן און זיין טאכטער,סימע, וועלכע איז פארהייראט צו יעקב פאדאלינסקי (אברהם יצחק דעם סטאליער'ס א זוהן), וואוינען ביידע אין אמעריקע.

אברהם אהרן מנוך, דער זוהן פון ר' צדוק הכהן מנוך, האט נאך זיין חתונה געוואוינט א צייט אין פיעסק. אבער נאכדעם ווי זיין פאטער איז אוועקגעפארען קיין אמעריקע, וואו ער איז געווען א רב אין דעטראיט, האט אברהם אהרן זיך צוריקגעצויגען קיין וואלקאוויסק און געוואלט א „סאדאוו־

אַסטראָגער (קאָשטשושקע) גאַס

רעכטס: דער אריינגאַנג צו דער צענטראַלער פאָסט; לינקס: די פייערלעשער געביידע

ניק". ער פלעגט אָפקויפען ביי די פריצים די פרוכט פון זייערע סעדער פאַר'ן גאַנצען זומער און עס פאַרקויפען אין שטאָט. זיין ברודער, שמואל דוד, לעבט אין דעטראָיט. וועז ר' צדוק האָט נאָך געלעבט אין וואָלקאָוויסק פלעגט ער יעדען פרייטאָג־צו־נאַכט האַלטען דרשות אין בית־המדרש „עין יעקב" אויפ'ן שוהל־הויף. ער איז געשטאָרבען אין דעטראָיט.

ר' מרדכי מורשטיין איז געווען אַ שניידער פון פאַך, אָבער דערצו אויך אַ כלל־טוער. ער איז געווען גבאי פון חברה „נושאי המיטה". ביי אים אין הויז פלעגען פאַרקומען די באַרימטע סעודות פון דער חברה. ער איז אויך געווען אַ קורצע צייט גבאי פון ר' מאיר'קעס בית־המדרש. ער האָט געהאַט צוויי טעכטער: רחל, וועלכע האָט חתונה געהאַט אין ווילנע, און, באַשע, וועלכע האָט חתונה געהאַט מיט יצחק טשאָפער. זיין זוהן, יחזקאל, האָט געוואוינט אין דער גראָדנער גאַס. נאָך אַ זוהן זיינער לעבט אין אַמעריקע.

ביי מורשטיין'ען האָט אויך געוואוינט זיינע אַ שוועגערין, חנה שרה, וועלכע איז געווען אַ פאַרצייטיגער טיפ פון אַ אשה צדקנית. אליין איז זי געווען אַן עלענדע און אַ פאַרקריפעלטע (זי פלעגט הינקען אויף אַ פוס), דאָך

האָט זי אויף זיך געזומען די מיסיע פון העלפען די אָרימעלייט פון שטאָט. יעדען דאָנערשטאָג און פרייטאָג פלעגט זי אַרומגעהן מיט אַ גרויסען קויש אי־בער די הייזער פון די וואַלקאָוויסקער אידען און דאָרט צונויפקלייבן, ביי וועמען אַ נדבה, ביי וועמען אַ חלה אָדער קוכן, און עס שפּעטער צעטיי־לען צווישען די הונגעריגע. זי פלעגט פאַרעכענט ווערען אין שטאָט אַלס די פאַרזאָרגערין פון אָרימען קלאַס און מען פלעגט זיך צו איר באַציהען מיט גרויס כבוד און אַכטונג.

בערעל סאַלמאַן (בערעל דער אמיניטשער), אַ זוהן פון גדליה אַמי־ניטשער, איז געווען אַן עלטערער בחור, אַן אינטעליגענטער און באַוואוסט־זיניגער און אויך אַ יודע־סופר. ער איז אמאָל געווען פון ר׳ ירחמיאל דניאל׳ס תלמידים. צוזאַמען מיט אים האָט אויך געוואוינט זיין ברודער, יעקב, אַ זייגערמאַכער, און זיין שוועסטער, שרה, מיט איר מאַן משה שיפּיאַצקי.

חנה יענטע ראָזענבלום האָט געוואוינט לעבען דעם פּאָסט־אָפּיס. דאָרט אין דער קליינער געבוידע פלעגט זי זומער־צייט פאַרקויפען „מאַרא־זשענע״ (אייז־קרים) און לעמאָנאַד. אַהין פלעגט תמיד קומען זיך אָפּקילען די וואַלקאָוויסקער יוגענד פון דער אָסטראָגער גאַס אין די הייסע זומער־אָוונטן. דאָס ביידעל איז געווען ד׳ על ד׳, און וועז פיר מענשען פלעגען אַהין אַריינקומען האָט מען זיך שוין ניט געקענט מער אַ קער טאָן. פוג־דעסטוועגען האָט חנה יענטע גע׳שמ׳ט אין גאַנץ וואַלקאָוויסק מיט איר אייגענאַרטיג געשמאַקער „מאַראָזשענע״. איר מאַן, נחום, און אירע זיהן האָבען געהאַט אַ פאבריקעל פון סאָדע־וואַסער אין דער כאָלאָדאָיסקער געסעל, אויפ׳ן וועג צום כאָלאָדאָיסקען בית־המדרש.

***

עס איז זעהר שווער אין די ראַמען פון אַן אַרטיקעל צו באַשרייבען אַלע כאַראַקטעריסטישע טיפּען, וועלכע די אָסטראָגער גאַס האָט באַזיצט אין אזא רייכער מאָס. אונזער וואַלקאָוויסק איז געווען אַ שטאָט וואו ס׳האָט געבליהט אַן איינגעוואָרצעלט אידיש לעבען אין משך פון פיל הונדערטער יאָרען. מיר זיינען בוכשטעבליך פאַר׳יתומ׳ט געוואָרען, פאַרלירענדיג דאָס שעהנסטע און דאָס בעסטע, וואָס מיר האָבען פאַרמאָגט, אויף אזא שוידערליך טראָגישען אופן. היינט־צו־טאָג מיינט וואַלקאָוויסק פאַר אונז — דער גאַנצער שטח פון אונזער היימשטאָט ביז טרעבלינקע און אוישוויץ, וואו די נשמות פון אונזערע ליבע און טייערע קדושים זיינען פאַראייניגט געוואָרען מיט מיליאָנען אַנדערע אידישע קדושים, וועלכע זיינען געפאַלען פון שונא׳ס האַנט מיט „שמע ישראל״ אויף זייערע ליפּען.

אַ טרער אויף דעם "וואָלקאָוויסקער לעבעדיק"

פון **אליעזר קאַליר**, פּתח תקוה

אין דעם שוידערליכען פאַרניכטונגס־פּראָצעס פון דער וואָלקאָוויסקער אידישער באַפעלקערונג דורך די טומאה'דיגע נאַצישע ימח שמם וזכרם, זיינען אומגעקומען, צווישען אלע אנדערע, מיינע אומפאַרגעסליכע חברים און פריינד: דער צאַרטער דיכטער ראָובן רוטשיק און ראָפּינירטער שרייבער און עספּעראַנטיסט מ. ל. קאַפּלאַן. וויפיל איך האָב זיך ניט באַמיהט צו באַקומען געניויערע פּרטים וועגען זייער „לעצטען וועג", וועגען זייער אומ־קום — האָט עס זיך מיר ניט איינגעגעבען. נאָר פון איינעם אַ פּליט, אַ געוויסען דר. נח קאַפּלינסקי, וואָס האָט מיטגעמאַכט מיט די וואָלקאָוויסקער אידען די עפּאָכע פון די בונקערס — האָב איך זיך בלויז דערוואוסט, אַז מאָטע־לייב קאַפּלאַן האָט די גאַנצע צייט געפּיהרט אַ טאָג־בוך און האָט גע־האָפּט אים אַמאָל צו פאַרעפענטליכען. ליידער האָט ער ניט זוכה געווען דערצו — און איז פאַרברענט געוואָרען צוזאַמען מיט זיינע שריפטען. ראובן רוטשיק, ווידער, האָט געלעבט שטיל, געדיכטעט שטיל און איז אומגעקומען שטיל, אז קיינער האָט אים ניט באַמערקט, און ולא ידע איש קבורתו. אויף מיינע אַנפראַגען ביי די לעבעדיג־געבליבענע וואָלקאָוויסקער אין פוילען — האָט מען מיר געענטפערט בלויז די וועלטער: ניטאָ קיין רוטשיק, ניטאָ קיין קאַפּלאַן, ניטאָ קיין שכנא דוואָרעצקי, ניטאָ! און דאָס אַלעס!

וואָלט זיך מיר וועלען כאַטש מיט אַ פּאָר וועלטער דערמאָנען די צווויי טרויִמער — די אַרויסגעבער און רעדאַקטאָרען פון אונזער היימישער צייי־טונג „וואָלקאָוויסקער לעבען", וועלכע האָט אין פאַרלויף פון פופצעהן יאָר באַלויכטען דעם טאָג־טעגליכען לעבען פון אונזער שטאָט, געשטאַנען אויף דער וואַך פון אירע אינטערעסען און צוזאַמענגעבונדען מיט אומצעריי־סע באַרע פעדים אַלע וואָלקאָוויסקער אידען אין גאָר דער וועלט מיט זייער טייערער היים־שטאָט — וואָלקאָוויסק.

מיטגלידער פון דער רעדאַקציע פון „וואַלקאָוויסקער לעבן"
פאַטאָגראַפירט מיט'ן באָואוסטען שרייבער ז. סעגאַלאָוויטש
אין יאָר 1928

רעכטס צו לינקס, זיצנד: ראובן רוטשיק, ז. סעגאַלאָוויטש, מרדכי לייב קאַפלאַן;
שטייענד: אליעזר קאַליר, מרדכי גילער.

ראובן רוטשיק — אַ זוהן פון אַ פשוט'ען טשעשלער אויף זאמאשטשע, האָט געלערנט אין תלמוד־תורה און אין ישיבות, פאַרפאַלקאָמט זיך אין תלמוד און אין אַלזייטיגער קענטניש פון דער העברעאישער שפראַך. מיט דער צייט איז ער געוואָרען אַ לערער, פריהער אין וואַלקאָוויסק, דערנאָך אין ביאַליסטאָק. ער איז געווען דער ערשטער העברעאישער לערער פון צמח'ען — דעם גרינדער פון „הבימה". „רוטשיק האָט אין מיר איינגעפלאַנצט די ליבע צו דער העברעאישער שפראַך, און אַ דאַנק רוטשיק'ען איז אין מיר געבאָרען געוואָרען דער געדאַנק צו שאַפען אַ העברעאישע ביהנע" — אַזוי האָט צמח ז"ל דערצוהלט, זייענדיג דעם לעצטען מאָל אין ארץ־ישראל. זיינע ערשטע לידער האָט רוטשיק פאַרעפענטליכט אין אַ קינדער־זשורנאַל „בן שחר", דערנאָך אידישע לידער אין „יוד" און אַנדערע אויסגאַבען. דיכטונג איז אים געקומען בירושה — זיין מוטער פייגעל רוטשיק, אַ פשוט'ע אידענע, האָט זיך אויסגעצייכענט מיט אירע גראַמען. שפעטער, וועז דער „וואַלקאָוויס־

№ 140

פּערטער יאָרגאַנג.

פּרייז 20 גר.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem.
Wołkowysker Łebn.

וואלקאוויסקער לעבן

אַנאָנסן-פּרייז:
פאר א ווילימעטער שורה: פארן טעקסט 30 גר. אין טעקסט 35 גר. נאָכן טעקסט 20 גר. ...

אדרעס
Redakcja „Wołkowysker Łebn"
Wołkowysk, ul. Szeroka № 58.
Skrzynka poczt. № 13.
Telefon № 102

רעדאַקטאָר (מ. ל. קאַפּלאַן)

פרייטאג, כ׳ ויצא, י״א כסלו תר״צ
13 Grudnia 1929 13 דעצעמבער

וועכנטלאכע אומפארטייאישע צייטונג פאר וואלקאוויסק און אומגעגנט.

סוחרים-באנק אין וואלקאוויסק.

בירגער!

געדיינק וועגן דער וויכטיגקייט פון שפארן!
געדיינק, אז פון אפגעשפארטע 20 גראשן א טאג שאפט מען פארן פאלק

א ריזיגן קאפּיטאל

און פאר זיך

א צוקונפט!

מיר רופן אלע באוואוסטזיניגע בירגער צו קומען אין

סוחרים-באנק, קאסציושקי 48
און ברויזנעסן

אפשפאר-ביכלאך!

אויסערגעווייגלאכע פארוויילונגען
סעג נאכאנאנדי

לטובת דעם קרן-קימת לישראל

באזאר

זאל פון דער פייער-לעשער

פאראיין בנות-ציון „וויזא"

אומעריידערטע סיורפריזן. דענסינג. מוזיק – א גאנצע נאכט.

די איבעררייגע איינגאנג (ביז דעם 21 דעצעמבער) פון 7 ביז 12 אייגס.

מאשע ווײנער — עקיבא סלעטניצקי

תנאים געשריבן

10. XII. 1929

נסע קאפלאן — רחל מורשטין

תנאים געשריבן

7. XII. 1929

מזל-טוב דיר, ליבע פליטמאניצע עשקע און דעם יעקב סטענבוים (ביאליסטאק) צו אייער ניי-געבוירענעם
זונעלע.
איר זאלט פון אים א סך נחת האבן!
שמחה גורוויטש.

מיר גראטולירן אונזערע סותפים ה׳ יוסף גורוויטש און פרוי און מיט געבוירן פון זייער אייניקל.
די עלטערן עשקע און יעקב סטענבוים (ביאליסטאק). ווינטשן מיר צו זייער ניי-געבוירענעם זונעלע א גרינגע דערציאונג און פיל נחת.
דוד-יוסף קאפלאן און פאמיליע.
ישראל חיינער און פאמיליע.

חבר דוד פרצו!
ליום עלותך ארצה אברכך בברכת החלוץ העובד: לעלות, לבנות ולהרש חדך בקבוצות החלוציות בארץ. מקום שם בקיבוץ נתראה ונעבד עמנו המולדת. עלה ובנה, בנה בנה עמנו המולדת, גנה את ארצנו – א״י העובדת.
חבריך אברהם נוביק.

מזל-טוב און פיל גליק ווינטשן מיר אונזער ליבן פליטסעקר און קוזין יודל סולגאווין (קאלוישין) און ניו-יאָרק צו זיינע תנאים מיט פרל.
מרים וואסערמאן.
פאמיליע קאלאנסקי.
פאמיליע גאלדבערג.

בערעטן

פראנצויזישן סיסטעם
איז פארשיידענע פארבן
אין גרעסטן ארסייעל קבצסטיס די ערסטע וואַרשעווער בערעטן-פאבריק
Sz. Rezyka
Warszawa, Święto-Jerska 24, m. 10

מזל-טוב! מזל-טוב!
אונזער שותפטער. שוועגערין און שוועגער, ווי אויך אונזערע פריינט וולאסע און שמואל בוליאנסקי (איזאבעלין) צו דער חתונה פון זייער טאכטער
ביילקע
מיט ה׳ יצחק שוליאק (ועלוויא).
מיר ווינטשן דער יונגער פאר א גליקלאכן צוזאמענלעבן און די עלטערן – פיל נחת.
...
מיט די קינדער-ליבע:
ישראל-ראובן קאגאן
און פאמיליע.

מיר גראטולירן אונזער ליבער פליסניצע און קוזינע ביילקע בוליאנסקי (איזאבעלין) צו איר חתונה מיט ה׳ יצחק שוליאק (וועלוויא) און ווינטשן די דעם נעסטן גליק אין לעבן.
שלמה יעזערניצקי און פאמיליע.
מערקע און מרדכי סקלארעוויטש.

מיר גראטולירן אונזער קוזינע פרל. ביילקע בוליאנסקי (איזאבעלין) צו איר חתונה מיט ה׳ יצחק שוליאק (וועלוויא).
מיר ווינטשן זיי גליק און צופרידנהייט.
אסתר און משה מאשקעוויטש.

מיר גראטולירן אונזערע נוטע פריינט ה׳ שלמה יעזערניצקי און פרוי צו דער חתונה פון זייער טאכטער מרים מיט ה׳ מרדכי סקלארעוויטש און ווינטשן דער יונגער פאר – א גליקלאכן צוזאמענלעבן און א פרעכטלעך זוקונפט.

צו די תנאים פון פרל. מאשקע ווײנער מיט ה׳ עקיבא סלעטניצקי ווינטשן מיר א הארציגן מזל-טוב.
סטערנע און לייב שפירא.

ליבע שוועסטער און שוועגערין מאשקען צו דיינע תנאים מיט ה׳ ...
... גליקוואונטשן.
אישקע און גרשון חודזיצקי און קינדער.

ברכת מז״ט לבית לסתפלל והבעל קורא הנכבד של בית מדרשנו ר׳ יצחק ווײנער ורעיתו לאירושי בתם מרת מאשה עם בחיר לבה מר עקיבא סלעטניצקי.
יזכו לראות בטוב מאשרם ובאשרם של המאורשים הנאהבים והנעימים.
בשם הגבאים והמתפללים דביה״מ „חומה״ החדש
אליהו בייקובסקי.

מזל טוב
לידידנו ר׳ יצחק ווײנער ורעיתו לאירושי בתם מרת מאשע עם בחירה מר עקיבא סלעטניצקי.

מזל-טוב לך אחותנו וגיסנו היקר עקיבא סלעטניצקי לאירוסיך עם בחורתך מרת מאשה ווײנער (חלקוביסק).
אנו מאחלים לכם עתיד מאושר ולהורים היקרים – רב נחת.
בנימין סלעטניצקי ומשפחתו.

... שוועגערין מאשעם. צו דיינע תנאים מיט ה׳ עקיבא סלעטניצקי (קרעמעניצע).
ווינטשן גליקלאכן און צופרידן
חיים ווײנער און פאמיליע.

א הארציגן מזל-טוב אונזער ברודער און שוועגערין, אנקל און טאנטע יצחק ווײנער און פרוי צו די תנאים פון זייער טאכטער. אונזער פליטסרצע און קוזינע מאשקע מיט ה׳ עקיבא סלעטניצקי (קרעמעניצע).
מיר ווינטשן די עלטערן פיל נחת און די חתן-כלה א גליקלאכע צוקונפט.
שמואל-שלום ווײנער און פאמיליע.
אברהם סולרוף און פאמיליע.

> אונזער גוטע פריינט ה׳
> מרדכי מורשטין און פרוי
> גראטולירן מיר הארציג צו די תנאים פון זייער טאכטער
> רחל מיט ה׳ נסע קאפלאן (ווילנע).
> די פארלאבטע ווינטשן מיר א גליקלאכע צוקונפט.
> אברהם באליאצקי און פאמיליע.
> ברוך באסטאמסקי און פרוי.

מזל-טוב!
דעם חשובן גבאי פון חברה קדישא נושאי המטה ה׳ מרדכי מורשטין און פרוי צו די תנאים פון זייער טאכטער רחל מיט ה׳ נסע קאפלאן (ווילנע) גראטולירן מיר הארציג און ווינטשן פיל נחת.
די חתן-כלה – א גליקלאכע צוקונפט.
חברה קדישא נושאי המטה
וואלקאוויסק.

צו די תנאים פון פרל. רחל מורשטין מיט ה׳ נסע קאפלאן (ווילנע) גראטולירן מיר זיי הארציג און ווינטשן די עלטערן, אונזערע גוטע פריינט ה׳ מרדכי מורשטין און פרוי. א הארציגן מזל-טוב און פיל נחת.
שלמה מילעקאווסקי
און פאמיליע.

א הארציגן מז״ט ווינטשן מיר דעם ה׳ מרדכי מורשטין און פרוי צו די תנאים פון זייער טאכטער רחל מיט ה׳ נסע קאפלאן (ווילנע).
די פארלאבטע – פיל גליק.
סאמועל פעליטעסטאק און פאמיליע
אתהנבער פון טוטער-גיעשעס.

ה׳ מאיר מורשטין און פרוי
מזל-טוב אייך צו די תנאים פון אייער טאכטער רחל.
מיר ווינטשן אייך און די חתן-כלה פיל גליק און צופרידנהייט.
בערל חינעצקי און פאמיליע.

אונזער גוטן פריינט ה׳ מרדכי מורשטין און פרוי גראטולירן מיר הארציג צו די תנאים פון זייער טאכטער רחל.
מיר ווינטשן די פארלאבטע א גליקלאכע צוקונפט און די עלטערן פיל נחת.
יעקב זערנער און פאמיליע.

מיר גראטולירן אייך, ה׳ מרדכי מורשטין און פרוי, צו די תנאים פון אייער טאכטער רחל.
די הארציגסטע גליקוואונטשן אייך און דער חתן-כלה.
ישכר לידסקי און פאמיליע.

ברכת מז״ט ורב נחת לידידנו ר׳ מרדכי מורשטין ורעיתו לאירושי בתם כבת רחל עם בחיר לבה מר נסע קאפלן (ווילנא).
למאורסים – עתיד שכלו טוב.
מרדכי גורוויטש ומשפחתו.
אברהם פערעליטסקי ומשפחתו.

> יודל סולגאווין (קאלוישין) — מרים וואסערמאן
> ## פארלאבט
> ...
> ## יודלן!
> צו דיין פארלאבונג שיקן מיר דיר און דערווייטן אונזער הארציגסטן
> ## מזל-טובו
> שלסטרן און שוועסטער.

תודה פומבית
... חברי קבוצת החכשרה „נורדוניה" בשרשקי. יש לנו הכבוד, אחרי עזבנו את מקום ההכשרה, להביע את תודתנו הלבבית לאיש הנכבד מר ד״ר וויינבערג ... הדרותו בלי שום תגמולה ... להבריא ... לעליתם.
חברי הקבוצה
החלוצית „נורדוניה"
בשרשקי.

ציין-דאקטאר

ראזע איינהארן

בריסקע 98

קער לעבען" איז דערשינען, פלעגט רוטשיק אפט דרוקען דער מוטער'ס ברכות צו אירע קינדער ביי פאַרשיידענע פאַלען — געפלאַכטען אין פרעכטיגע פאַלקסטימליכע גראַמען. ס'דערמאַנט זיך אַן עפּיזאָד: וועט מיר האָבען צוגויפגעשטעלט דעם מאַטעריאַל פון ערשטען נומער — איז רוטשיק אַוועק־געפאָרען אין ביאַליסטאָק איבערצוגעבען עס אין דרוק. דאָרטען, אין דרוק, האָט זיך עפּעס אַראָפּגעריסען אַ ברעט און פאַרוואונדעט רוטשיק'ען אין קאָפּ — ער האָט זיך באַגאָסען מיט בלוט. מען האָט אים באַנדאַזשירט. גראָדע איז אין דרוק געווען פּסח קאַפּלאַן, דער רעדאַקטאָר פון ביאַליסטאָקער "דאָס נייע לעבען" — ער איז צוגעגאַנגען צו רוטשיק'ען און האָט אים גראַטו־לירט: "בדמיך חיי" — דורך דעם בלוט וועט שוין די צייטונג לעבען." און זיין נבואה איז מקוים געוואָרען. 15 יאָר האָט זי געלעבט, און זי וואָלט נאָך געלעבט און געלעבט, וועט וואָלקאָוויסק וואָלט געלעבט!

מערקווירדיג, אז זייענדיג פון דער נאטור אַן אומעטיגער און פאַר־טראַכטער — האָט ער גראָדע אָנגעפירט מיט דער הומאָריסטישער אָפּטיילונג פון "וואָלקאָוויסקער לעבען", וואָס האָט געהייסען "דער לאַנד־חכם". אויך פלעגט ער פון צייט צו צייט פאַרעפענטליכען פרעכטיגע פערזון, אונטער'ן נאָמען "היימישע ענינים", וואו אין אַ לייכטען הומאָר און זעלטענעם ריטם — פלעגט ער דערצעהלען וועגען די ליידען און פריידען פון אידישען לעבען אין אונזער וואָלקאָוויסק. ראובן רוטשיק איז געווען אַ זעלטענער דיכטער. זיינע צאַרטע לידער זיינען פול מיט האַרציגקייט, בענקשאפט און אומעט, און טראָגען אייך אַריבער אין אַנדערע וועלטען. אין אנדער פּאָעט מיט זיין טא־לאַנט וואָלט מרעיש עולם געווען, זיין פאָפולאַריטעט וואָלט געווען גרויס, אָבער רוטשיק איז געווען דעם גאַנצען לעבען צניעות'דיג און שטיל, האָט זיך ניט געריסען און ניט געשטופט זיך צום אויבען־אָן, און איז אליין געווען אַ צעוועהטאָגטער און איינזאַמער:

„ס'געהט מיר ניט אין לעבען, כ'וויים ניט ווי ביי אַלע —
מיר איז אַלץ דערווידער, אומדערגרייכבאַר הויך.
האַלט איך וואָס אין בויען — וועכט עס באַלד צעפאַלען,
גיט זיך וועג שוין איינעם איין — לאָזט זיך אוים אַ רויך.

כ'האָב געהאַט אַ שוועסטער — איין און איינציג שטילע,
איין און איינציג ליבע, וואָס פאַרמאָגט די וועלט,
האָט אויך זי דער מזל בייז אַוועקגעריסען,
מיך געלאָזען איינזאָם אין דעם ווייסטען פעלד."

דעם זעלבען רוטשיק'ען דערקענט איר ניט וועז אין אַ לייכטען שפילעוו־דיגען הומאָר באַשרייבט ער זיינע „היימישע ענינים" — דעם שפּרודעל־דיגען לעבען־שטראָם פון זיין אונ אונז טייערער שטאָט וואַלקאָוויסק:

„האָט זיך וועז גע'חלומ'ט עמיצען אין שטעטעל,
אַז ס'זאָל דאָ אַ צייטונג קענען גאָר ערשיינען,
און די זעלבע צייטונג (אַדער רופט איר „בלעטעל")
זאָל ניט הערען קיינעם, ס'ארט איר קיינעמ'ס טענה'ן.
פאַרוועדטם געהט איר גאַנג, צעהלט שוין נומער הונדערט
און וועט געהן נאָך לאַנג . . .

וואָם איר זאָלט ניט זאָגען, ס'איז אַ פאַקט אין לעבען:
ס'האָט די שטעטעל איצטער גאָר אַן אַנדער פנים.
ס'האָט די בלאָט געפיל און גייסט אריינגעגעבען,
אַלע זיינען איצטער לויטער בני רחמנים.
מ'לאָזט ניט פאַלען קיינעם, און ניט לאַנג געטראַכט
ווערט געגעבען שטיצע, ווערט אַ הילף געבראַכט.
איז אַ שמחה, אַדער אויפ'ן האַרצען זויער,
וויסען באַלד די קרובים אין דער וועלט דער גרויסער.
ווינשט מען זיך ביי שמחות, פילט מען מיט דעם טרויער
און עם ווערט די פריינדשאַפט שטאַרקער נאָך און הייסער
און אזוי פאַראייניגט ווערען איבעראַל
אלע וואַלקאָוויסקער, אַלינקע אין כלל . . . "

וועה געשריהען! ס'איז ניט געבליבען פון אים קיין קינד, קיין זכר, קיין שטיקעל ביכעל — פון אַזוי פיעל פּערעלדיגע שירים, און נאָר ווי אַרימע יתומים'לעך, אָהן אַ טאַטען און אָהן אַ מאַמען, וואַלגערען זיך אַרום אין פאַר־שטויבטע שמות פון זיין „וואַלקאָוויסקער לעבען" זיינע בריליאַנטענע לידער און מאַנען און בעטען זיך: „האָט רחמנות — איך בין רוטשיק'ס אַ ליד; ראַטעווט אונז, מיר זיינען רוטשיק'ס, אייער ראובן רוטשיק'ס לידער..."

זאָל פאַרגאָסען ווערען פון וואַלקאָוויסקער אידען אין גאָר דער וועלט אויף אונזער דיכטער־מאַרטירער, וואָס איז געווען אַזוי צניעות'־דיג און הייליג אין זיין לעבען, ווי צאַרט און האַרציג אין זיין דיכטונג . . .

צוזאַמען מיט מרדכי לייב קאַפּלאַן און ראובן רוטשיק זיינען אויך אום־געקומען די איבעריגע מיטאַרבייטער פון „וואַלקאָוויסקער לעבען": אַלטער

די אַרבייטער פון „וואַלקאָוויסקער לעבען"

רעכטס צו לינקס, ערשטע רייהע, זיצען: לעוו, מוליע קוויאַט, לאַפין; צווייטע רייהע: קאַראַשינסקי, מאַזיע; דריטע רייהע, שטייען: קאַגאַן, אַ אומבאַקאַנטער, אַ אומבאַקאַנטער.

גילער, אַ יונגערמאַן אַ קרעמער, וואָס פלעגט שטאַהן אין קרעמעל און וועגען אַ פונט זאַלץ, א לויט פעפער — און צווישען דעם זאַלץ און דעם פעפער אָפּוועגען און אָפּמעסטען אַ פּרעכטיג ליד; שכנא דוואָרעצקי, וואָס איז געווען פון די גרינדער פון „וואַלקאָוויסקער לעבען", און א. צ. שוואַרץ, אַ לערער פון דער העברעאישער גימנאַזיע, וואָס פלעגט אָפט באַשיינען די שפּאַלטען פון דער צייטונג מיט זיינע וואונדערבאַרע לידער.

In Memoriam

Dedicated
in love and reverence to the
sacred memory of my family
and the Jewish Community
of Wolkovisk.

Wolkovisker Yizkor Book

Edited by

Moses Einhorn, M. D.

Volume One

New York, 1949